Sokółka Memorial Book

Sefer Soḳolḳah = dos bukh fun Soḳolḳe

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

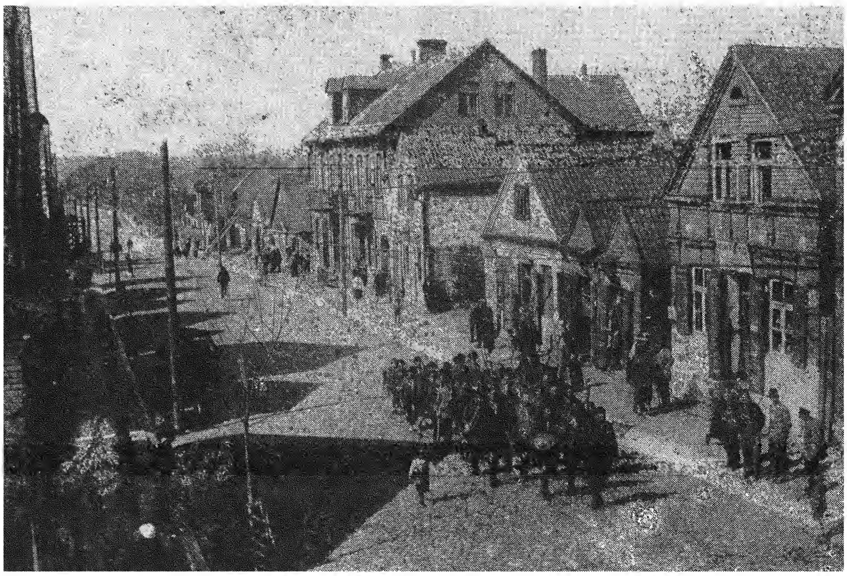
TITLE	Sefer Sokolkah = dos bukh fun Sokolke / (a. y. Irgun yots'e Sokolkah be-Yiśra'el).
DESCRIPT	768 columns : ill., facsims., map, ports. ; 29 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Sokółka.
	Sokółka (Poland) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Sokółka.
ADD'L NAME	Mishkinski, Ester.
ADD'L TITLE	Bukh fun Sokolke

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

אנציקלופדיה של גלויות

ספרי - זכרון לקהלות הגולה

רחוב בסוקולקה (ביאליסטאקער גאס)

להוצאת "האנציקלופדיה של גלויות", ירושלים
דפוס "דף־חן", ירושלים
תשכ"ח — 1968

ספרי זכרון לקהלות הגולה

ספר
סוקולקה
דאס בוך פון סאקאלקע

(ע"י "ארגון יוצאי סוקולקה" בישראל)

ועדת הספר
אסתר מישקינסקי, דוד ירדני, בן־ציון חסיד, יקותיאל חינסקי

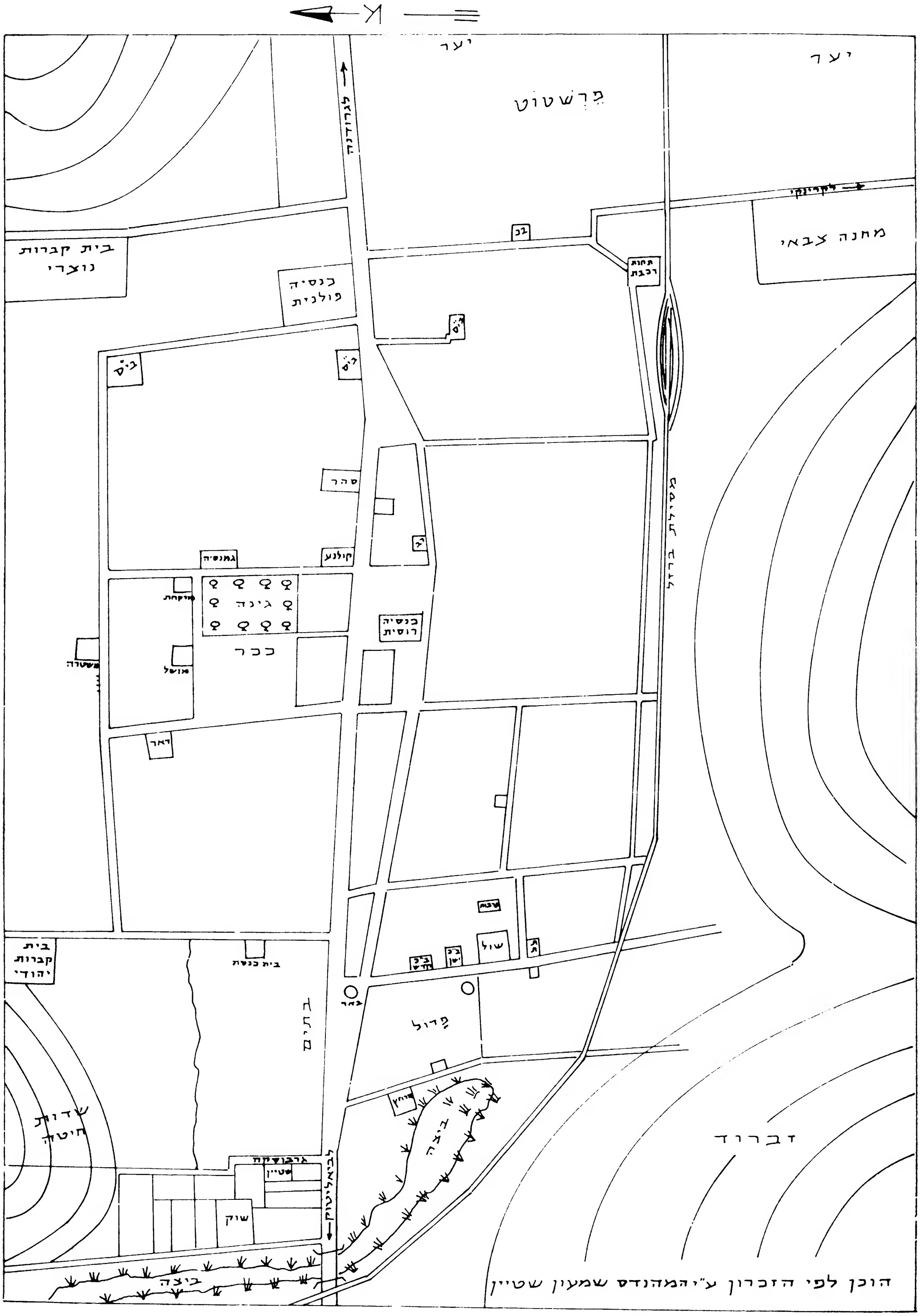
הוצאת "אנציקלופדיה של גלויות", ירושלים

חברי הועדה היוזמת של הוצאת ספר סוקולקה

עומדים : (מימין לשמאל) אריה סטודניק, מרים זהבי, חנה חבושצ׳בסקי דוד ירדני,
דב סוחוניצקי

יושבים : (מרדכי) מקס זהבי, בן ציון חסיד, אסתר מישקינסקי יקותיאל חינסקי

הוכן לפי הזכרון ע"י המהנדס שמעון שטיין

סוקולקה

העיריה — מאגיסטראט

בפתח הספר

ספר־הזכרון שאנו מגישים לקוראינו הוא מצבת־זכרון לקהלת סוקולקה שנמחתה מעל פני האדמה בידי הנאצים הגרמנים וגרוריהם הפולנים. ספר־לזכרון הוא מאורע רב־ערך ליוצאי סוקולקה, באשר הם שם.

אנו מרכינים את ראשינו בצער ויגון לזכר קדושינו, הנאהבים והנעימים שמסרו את נפשם על קדושת השם ואשר במותם סללו לנו את הדרך לחיי חרות ועצמאות מדינית. נפל עלינו שארית הפליטה של יוצאי סוקולקה, הנמצאים בארץ־ישראל, לכ־תוב ספר לזכרון אבות ואמהות, אחים ואחיות, שהובלו כצאן לטבח והומתו במיתות משונות, בסקילה שרפה הרג וחנק. ספר זה ישמש נר תמיד, לנשמותיהם הקדושות והטהורות, בדפיו צרורים דמותה ונפשה של סוקולקה היהודית שהושמדה; ימיה הטובים והעליזים, ימי ההתפתחות והתרבות ועל הכל פרשת חורבן עירנו, מפי הנשארים לפליטה מגיטו סוקולקה. בו תהיה חקוקה לעד דמותה של עירנו, על עברה המפואר, אישיה הדגולים, מוסדותיה וארגוניה הציונים והכלכליים. לאור הזכרונות שנכתבו כאלו קמו דמויות נשכחות לתחיה.

קשה ומר להספיד אלפי נפשות, בני־עירנו שהכרנום מילדותם, שהיו קרובים ללבנו קרבה נפשית או קרבה של שכנות וידידות. לא השלמנו עם האסון הגדול שקרה לנו, לא שכחנו ולא נשכח לעולם, מה עוללו לנו הנאצים הגרמנים וגרוריהם הפולנים. נזכור את הקרבנות ולא נשכח את הרוצחים, גם את הרוצחים הפולנים שידיהם מגואלות בדם יהודי עירנו, והם גרים בבתיהם, נהנים מרכושם, מטיילים לרווחה ברחובות סוקולקה. הבתים עומדים עטופי צער ויגון ומתאבלים על יושביהם היהודים, כי אינם עוד בחיים; בנכר מצאו את מותם, בארץ הדמים הטמאה, בארץ גזרה. יהודי סוקולקה שכל שאיפותיהם היתה ארץ־ישראל ואהבת עמם לא זכו לעלות אליה. מרחוק חלמו על הארץ ואליה לא יכלו לבוא.

מה נורא ההרג שנעשה בקהלת סוקולקה. הרג שלא היה כדוגמתו. מאז בקשו גויים להשמידנו. חורבן קהלת סוקולקה המפוארת במסורת נשגבה. שהקימה דור של נוער ציוני־חלוצי הושמדה כליל. היש חורבן כחורבן זה?

כל אחד מאתנו נושא בלבו את הכאב הנורא והאיום. כל אחד מאתנו שיכל את אחיו ואחיותיו, את הוריו או את ילדיו! המעטים שנשארו מרגישים את אבדן בני עירנו ומשפחותיהם, והנה התארגננו והתלכדנו יחד לחפש דרכי בטוי לעלבוננו דרכים להנצחת הקהלה וקדושיה, בהציבנו מצבה לזכרם בספר־זכרון. כי אין אפשרות להקים להם מצבה ממש, שהרי מקום קבורתם לא ידוע. חבלי לידה קשים עברו על הספר עד הגיעו לגמר, רבות עמלו אלה שזכר הקדושים יקר להם, באיסוף חומר ותמונות, עריכת רשימות מפורטות של שמות הקדושים. אומץ־לב והעזה נדרשו לנו בגשתנו להציב שם וזכר לקהלת סוקולקה, העיר השוכנת בין ביאליסטוק וגרודנה. כמו ספרי זכרון של שאר קהלות, כן גם היה המניע להוצאת הספר החרדה שלא נתנה הפוגה ששם קדושיה לא ימחה לנצח, והחלטנו להקים יד לזכרון לאחים וקרובים שנכרתו מארץ החיים, לאלה שנלקחו למחנות המות של קלבסין, טרבלינקה ואושויץ. לאלה שנשרפו ונהרגו ונקברו בקבר־אחים בלתי ידוע ודמים בדמים נגעו.

כאשר נגשנו להוציא את הספר לא שערנו לעצמנו שהמשימה תהיה כל־כך קשה.

עמדה לפנינו השאלה מניין לקחת את החומר לפרשת האסון הגדול שקרה לנו ?

מניין נשאב את החומר שיתאר את חיי הקהלה בעירנו, הפרטים המלאים על השמדתם, לנו ובשביל הדורות הבאים. שום פנקס רשימות על חיי הישוב בעירנו לא נשאר בידינו. לא קל היה לשכנע את חברינו שיעלו על הנייר מזכרונם, לא בקשנו מאמרים כבדי־משקל דווקא. פנינו ליוצאי סוקולקה באשר הם שם, בארץ ובגולה, שייטו שכם למפעל קדוש זה.

בתחילה נענו מעטים לבקשתנו, אבל בהמשך הזמן הצטרפו לנו יותר חברים, וככה לקטנו פרורים־פרורים לחומר עבור הספר. אבל, הדברים שקבלנו רחוקים היו מן הדרוש. חסרו לנו עוד הרבה רשימות שיתארו את ההסטוריה של חיי סוקולקה. בעזרת "האנציקלופדיה של גלויות" שהמציאה לנו חומר היסטורי חשוב על עברה של סוקולקה" מיום הווסדה, התגברנו על כל המכשולים שעמדו בדרכינו. כן עמדה לפנינו שאלת עיבוד החומר ועריכתו. שדרש מאמצים רבים. בערבים ישבנו, בשעות הלילה, ועבדנו את הרשימות שהיו ברשותנו, והכינונו אותן כחומר לעריכת ספר־הזכרון, המתאר לנו את אורח חייהם של אנשי עירנו ונותן לנו תמונה מקיפה על קהלתנו.

תודתנו נתונה לכל חברינו, באשר הם שם, שהמציאו לנו את הרשימות והתמונות, תודתנו נתונה ל"אנציקלופדיה גלויות" על יחסה המסור בהמצאת החומר ההיס־טורי של קהלתנו.

בספר־הזכרון נזכיר גם את קשרי האחווה והגורל בין בני סוקולקה שהגרו לאר־צות־הברית עוד לפני מלחמת־העולם הראשונה וגם השניה, אשר פעלו רבות וגדולות למען ארגוננו, ונענו במסירות ובעין יפה כל השנים בתמיכה כספית ביסוד "קופת גמילות חסדים" על־שם קדושי סוקולקה והסביבה, שמיום הווסדה עזרה בהלואות לחברים שפנו, לנצולי השואה ולקליטת עולים חדשים בארץ והנושאת את שם קדושינו, שתוכן חייהם היה אהבת הזולת וגמילות חסד. חלק רב יש ליהודי סוקולקה באמריקה בנטיעת החורשה לזכר קדושי סוקולקה ביער הקדושים בהרי ירושלים.

יהא־נא הספר גל־עד לקהלה הקדושה שהיתה ואיננה עוד, ויהיה זכר בניה בנותיה ואנשיה ברוך ומבורך לעולמי עד, זכרם לא ימוש מאתנו לנצח.

ועדת הספר
של יוצאי סוקולקה בישראל
אסתר מישקינסקי ודוד ירדני

כמה מלים ליוצאי סוקולקה, שבוודאי ימצאו לנכון להגיד את דברם דוקא עכשיו, כשהספר מוכן לפניהם:

קלה הבקורת מעצם עבודת הנמלים בה טרחנו במשך שנים. וועדת־הספר תשמח ותראה בעין יפה אם ימצאו חברים שיוציאו ספר נוסף למען השלים את החסר — כי ראויה עירנו סוקולקה באמת שיגידו, יכתבו, יספרו, וישננו את קורותיה בפרוט־רוט ובצורה נאה. אנו שמחים שנפל בחלקנו ויכולנו להגשים, ולהנציח את המעט בספר זה.

ברכתנו שלוחה לאנשי עירנו באשר הם שם — שלא נוסיף דאבה עוד.

*

און יעצט א פאר ווערטער צו אונזערע אלע סאקאלקער לאנדסלייט, וואס זיינען צוזייט אין דער וועלט, ווי אייך אין ישראל און וואס וועלן דווקא יעצט וועלן זאגן אַ ווארט ביים לעזן דעם בוך.

לייכטער איז צו קריטיקירן — ווי צוזאמענשטעלן פון גארנישט ס׳זאל ארויסקו־מען א בוך.

דער יעצטיגער ועד פון בוך וועט אננעמען מיט צופרידענקייט אויב ס׳וועט זיך געפינען ווער ס׳זאל ארויסגעבן א צווייטן טייל צום יזכור־בוך, און טאקי באשרייבן נאך מעהר פערשידענעס וועגן סוקולקה — ווייל אונזער שטאט סאקאלקע איז ווערט מ׳זאל וועגין איהר פיל ארומשרייבן מיט אלע איינצלהייטן.

מיר, דער יעצטיגער ועדת הספר זיינען זייער צופרידן, וואס עס איז אונז געלונגען מיט אונזערע שוואכע כוחות דאס ביסעלע צוזאמענשטעלן און דערברייינגען דער בוך זאל ארויסגיין און מיר ווינשן אונזערע אלע לאנדסלייט וואו זיי זיינען נור — מיר סאקאלקער און דאס גאנצע יידישע פאלק זאלן מיר שיין מער קיין טרויער נישט וויסן.

אסתר מישקינסקי — געבוירן אלטקי שטיין
דוד ירדני (באגושעווסקי)

דוד ירדני

על חורבותייך סוקולקה

ביום י"א בטבת תש"ג, 18 בינואר 1943, נאספו יהודי סוקולקה בככר העיר והוצאו לדרכם האחרונה אל מחנות ההשמדה. איכה ישבה בדד עירנו... דרכיה אבלות, אין יוצא ואין בא, כל יהודיה יצאוה.

סוקולקה עירי! עיר ואם, בה היו מוסדות מפוארים, הסתדרויות-נוער וארגונים ציוניים: "פרחי ציון", "צעירי ציון", "קדימה", "חרות", "התחיה", ליטע-ראָרישע געזעלשאַפט", "הבונד", יוגענד פאראיין", אגו-דים מקצועיים וגם תיאטרון נאה.

סוקולקה היתה עיר ציונית, מרכז לתרבות ולחיים לאומיים של הצבור היהודי. ידועה כמבצר הציונות. כל מאורע לאומי וציוני הפך בה יום חג. בניה ובנותיה חונכו לאהבת ארץ-ישראל ועם-ישראל, לאהבת הזולת, ורק נפתחו שערי ארץ-ישראל לעליה, קם הנוער, עזב את הוריו ואת ביתו ועלה לארץ-ישראל, חלוץ לפני המחנה. רב היה מספר העולים ובארץ עבדו בכבישים ובפרדסים וחלקם רב בשמירה ו"הגנה" ובכבוש השממה. והם הכו שרשים באדמת ישראל ושותפים היו בהקמת המדינה.

יהודי סוקולקה, אף שדרך חייהם לא היתה סוגה בשו-שנים, דאגו תמיד לזולת. בשבת לא ישב יהודי לסעוד על שולחנו, אם נשאר עוד אורח בבית-הכנסת, עובר-דרך, שלא הוזמן לסעודה בבית יהודי. היו דואגים לעוברי-דרך, שיהא להם מקום לינה ובית מיוחד הוקם להכנסת אורחים. היו דואגים לעניים: גמילות-חסדים ולינת-הצדק ותמחוי לעניים (אַרעמע קיך) עמדו במרכז החיים בעיר.

קהילה מפוארת זו, על חיי-מסורת נשגבה, המושרשת בעבר עמנו, קהילה רבת תהילה זו — הפכה לתל-חרבות. היתה כלא היתה, נמחקה כליל מעל פני האדמה. החיה הנאצית, צמאת-הדם, סגרה על יושביה, השמידה בלי רחמים נער וזקן, טף ונשים, הרוג והשמד. ולא ניתן גם לפקוד את זכרם, להשתטח על קבר-אבות, אין מצבה על קבריהם. קבר יחיד ומשותף להם שם בנכר, בארץ-הגזרה, בארץ הטמאה, בארץ הדמים. יחידים ובודדים נשארו בחיים. מעטים ניצלו, רוב אנשי העיר הושמדו. נשארנו מעט מהרבה.

לפיכך, אנו מצווים לקבוע זכרון לאחים וקרובים, שנכרתו מארץ החיים, שנלקחו למחנות-המוות או נקברו יחד בקבר-אחים, ודמים בדמים נגעו.

חובה קדושה מוטלת עלינו לבוא ולהתייחד שנה-שנה ביום י"א בטבת, עם קדושינו אשר לא זכו לחיות אתנו במדינת ישראל. יהיה-נא יום-ההתייחדות כעמוד אש, אשר יאיר דרכנו, ויום של לכוד לשארית הפליטה.

יהיה נא ספר-הזכרון גל-עד לקהילה קדושה, שהיתה ואיננה עוד, ויהיה זכר בניה ובנותיה ואנשיה צרורים בצרור החיים. לעולמי-עד.

דברים מחיפה
(ליום־הזכרון)

נזכור את אשר עוללה לנו גרמניה הנאצית וחובה עלינו לא לשכוח זאת מלבנו ולהזכיר שנה־שנה את היקר לנו בעבר. אין כח אשר יכול להשכיח מאתנו את הטבח הנורא של אחינו ואחיותינו, שליש מבית עמנו היהודי שנפלו חלל. אנו בני סוקולקה מתאספים בכל שנה ומבכים את הורינו היקרים, האחים והאחיות, תינוקות של בית רבן. את כל היקרים והאהובים שהיו לנו בעירנו.

זכור נזכור את מורדי הגיטאות ולוחמי היערות, שגם מבני עירנו היו ביניהם, והם נפלו על קידוש־השם, וכבוד עמינו. נזכור את שיר השואה :

אל נא תאמר : הנה דרכי האחרונה
אם אור היום הסתירו, שמי העננה
זה יום נכספנו לו — עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים — אנחנו פה.

וחובה עלינו לשמור על יום זכרון זה שיהיה מורגש בכל פנות חיינו, לזכרון הקדושים. הם היו מעטים — אבל חזקים ברוח־ומסירות־נפש, בהגנה על חיי אנשים ונשים, — ילדים ותינוקות, — על כבוד עם־ישראל.

עלינו להזכיר ולהחדיר בנוער שלנו, בתודעת הילדים והנכדים את רוח החיים של סבים וסבתות יקרים, שהיו בעירנו, את האומץ והגבורה של מעטים חסרי־אונים, מול חיות־הטרף שקמו עליהם.

זכור נזכור ועל נשכח,
אות קין אות־קלון וכלימת נצח
על מצח הנבלים — אנשי הרצח.

אברהם דונסקי

תוכן הענינים - אינהאלט

פני העיירה

מ. ש. גשורי

קורות יהודי סוקולקה

מראשית יסודה עד למלחמת העולם הראשונה
(פרקי היסטוריה)

פרק ראשון

בדמדומי ההתהוות

מה טיבה של היסטוריה. — ערים בליטא בנות אלף שנים — סוקולקה בת לגרודנה "אם הבנות" — ערים בכי־רות וצעירות. — סוקולקה "חלוץ" ליהודי הורודנה. — יהודי העיר "מדינה בתוך מדינה". — גיאוגרפיה יהודית במפת ליטא — על גדות הנימן והסוקולדה.

היסטוריה של סוקולקה? עובדה מעציבה היא שהיס־טוריה בעלת מסורת נאמנה, היתה יקרת המציאות בהווי היהודי של נפות מזרח אירופה. בבתי־אבות התקיימה אוירה של עבר, עתיקות, חפצי־זהב וכסף, חריטי־עור ממולאים תעודות נושנות, חוזים של נסיכים ואצילים ותלושי מסים מימי נפוליון עם שטרות של רוזנים ושרים בעלי־אחוזות. היו גם פנקסי רשומות בבית המו־עצה העירוני ובמבצרים העתיקים. אבל היסטוריה בצורת סיפור־מעשה המתחיל מבראשית, ויודע באר־היטב את אשר היה לעולמים — כזאת לא היתה קיימת בנפותינו. וגם רשומות ותעודות שהיו — אבדו בתגרת פרעות ופגיעות ברכוש היהודים שהיה לבז בידי הפורעים והמחבלים.

ואינה דומה סוקולקה היהודית לערים אחרות בליטא או בפולין שהיו רגילות למנות את שנות קיומו של הישוב היהודי ביובלות ומאות שנים — ועד אלף שנים הגיע המנין. הרי בריסק־דליטא מונה את קיומה כאלף שנה — והיא הקהילה הראשונה מקהילות ליטא שיוצאי פליטי־אשכנז (מהמאה העשירית והי"א) כוננוה לפי ההורמנא שניתנה ע"י הנסיך ויטולד בשלהי המאה הי"ד ובמספר יושביה גדלה ועלתה על יתר הקהילות שבליטא. וכמוה מתפארת העיר פינסק בהורמנא המאשרת קיום הקהילה בה כאלף שנה. ואף טרוקי ידעה להתיהר ביהודים (הקראים), שהיו ראשונים בכל שטח מדינת ליטא.

אולם, סוקולקה שכנה בצל עיר־עתיקה אחרת בליטא, היא העיר גרודנה, שהיתה "אם הבנות", בנות בכירות וצעירות שהצטופפו בקרבתה במרחק רב או מעט. ביניהן לא נפקד מקום סוקולקה אשר שתי תכונות משמשות בה בערבוביה, בכירה — שהתקיימה מאות שנים בתור כפר נידח, צעירה — כעיירה וכמקום־מושב ליהודים, ובאח־רונה — כעיר מחוזית.

גרודנה הסמוכה, הצטיינה ב"יחוס מפואר". בה ישבו רוזנים ונסיכים, וממנה היו שולטים על מדינות וארצות קרובות ורחוקות. אף בשטח יסוד ישובים חדשים ליהודים בסביבה נהגה גרודנה היהודית כדוגמת קראקא המפוארת, שממנה יצאו יהודים־חלוצים ליישב עיירות מסביב לה. אף גרודנה היהודית שימשה דוגמה למהלך ההתיישבות היהודית בליטא ובפולין, ובתוכה קמה גם

לישוב היהודי המאורגן בעיר המונה כמאתים שנה לקיומו, קדמה סוקולקה הכפר, שאף היא התקיימה מאות בשנים עם ישוב יהודים בודדים, ללא כל ארגון. לרוע מזלה של העיר לא נקבע לה מקום בהיסטוריה ואין לקבל מושג עליה, מבחינה היסטורית, מספרי הקורות. שמה כמעט נעדר בכל מקום, מלבד רמזים קלים ודקים מאד. לשם חיבור קורות סוקולקה וישובה היהודי, היה עלי לערוך חיפוש מדוקדק בספרות ובעי־תונות, ועבודתי לא היתה לשוא. זוהי עבודה ראשונה, ועשיתי כאן "יש מאין". זוהי תשובתי למבקרים שיבואו.

סוקולקה היהודית [1]. בתחילה נוסד ישוב בעיר השלטון הגדולה הקרובה; כשגדל הישוב והמקום נעשה צר ליהודים, היו כמה משפחות יוצאות למקום סמוך בסביבה ומייסדות שם קהילה־סניף, קהילה־בת, שהיתה נתונה לפיקוחה ולמרותה של הקהילה־האם, משלמת באמצעותה את מסי המלכות, נזקקת לבית־דינה ולמוסדותיה. במרוצת הזמן היתה ה״בת״ מתפתחת ונעשית קהילה בפני עצמה, שאינה תלויה בקהילת מוצאה.

לדוגמה יכולה לשמש קהילת טיקטין שנוסדה בידי קבוצת יהודים מהורודנה, אחת הקהילות הראשיות בנסיכות ליטא וקרוב לוודאי שמרבית תושביה באו מאותה סביבה. בטיקטין התיישבו היהודים בשנת 1522. עיר פרטית היתה, נחלתו הפרטית של ״פריץ״ ליטאי נשוא־פנים, אלברט גשטולד שמו, אותו פריץ ביקש למשוך אוכלוסים לנחלתו כדי להגדיל את הכנסותיו והחליט ליישב יהודים במקום. עשרה יהודים מגרודנה (הורודנה בפי היהודים) היו חלוצי ההתיישבות. הפריץ נתן להם מקום לבנין בתי־דירה ובתי עסק, בית־כנסת ובית־קברות, הבטיח להם אוטונומיה משפטית וחופש גמור של המסחר ופיטר אותם ממסים לתקופת שלוש שנים. כמו־כן התיר לשאר יהודים ״כשרים״ להתיישב בעיר; כשרים — להוציא ״מורדים במלכות״. אכן, בטיקטין היו כנראה, התנאים נוחים לכך מכמה בחינות. היחס של בעל העיר היה מעודד, המסחר — סחר פנים וסחר חוץ — שגשג, והישוב גדל. כעבור מאה שנה היתה לאחת הקהילות החשובות בליטא, סלע מחלוקת בין שני הוועדים הארציים שבמדינה המאוחדת — ועד הקהילות הראשיות בליטא וועד ארבע הארצות בפולין. שני הוועדים אחזו בטיקטין, זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי. ומחלוקת זו נמשכה עשרות שנים, ובעוד הוועדים מדיינים זה עם זה על טיקטין, פרצה מחלוקת חדשה בין טיקטין והורודנה בנוגע להגמוניה על כמה ישובים שבצו בינתיים בסביבה: זבלודוב, הורודוק, חורושטש ואחר גם ואסילקוב. וועד ליטא התייצב לצדה של הורודנה. ואילו וועד פולין — לצדה של טיקטין. המחלוקת נמשכה כמאה שנה. שני הצדדים נזקקו לבתי־דין של ישראל ולערכאות של גויים, ועוד בראשית המאה הי״ח לא נתיישבה.

והוא הדין — בעיר ביאליסטוק היהודית, שהצטיינה במפעל ההתיישבותי־התעשייתי הגדול של תושביה־בוניה היהודים. אדוני־המקום, הרוזן הפולני בראניצקי, בשבתו בארמונו הנהדר ובראותו סביבו אגם־ביצות בלתי מפולש ונרפש, סביבה עגומה של אכרים ירודים הנמקים בעוני וברעב, חלם להפוך את אחוזתו הדלה והשוממה לעיירה יהודית מכניסה רווחים. הוא הזמין מתיישבים יהודים ובנה להם כוכים לחנויות וצריפים למגורים ובית־כנסת זעיר לתפילה וגם העניק לכל אחד מהם, לפי האגדה, ברווז שמן לסעודת שבת. והם, רק זמן מועט התגוררו בעיירה ביאליסטוק ״הסמוכה לטיקטין״ כחנוונים זעירים וכאומנים מומחים להטלאת בגדים קרועים, בהינתן להם ההזדמנות הפכו את עיירתם לעיר גדולה — לעיר ואם בישראל. ראשיתה של ביאליסטוק בשנת 1749 ולפני חורבנה בידי הנאצים התרכזו בה כשמונים אלף יהודים, שחלשו על תעשיית טכסטיל שהשתרעה גם בעיירות הסמוכות לה: סופראסלי והורודוק, ואסילקוב וקרינקי [2].

הישוב היהודי בסוקולקה נוסד ביזמת יהודי הורודנה בתקופת שפל וחוסר־עבודה לבני העיר, כאשר הישוב בגרודנה התאושש מבחינה כלכלית והרחיב את תחומו מעבר לעיר. סוקולקה לא היתה הראשונה במינה. קדמו לה עיירות אחרות וליהודי הורודנה היתה הרווחה, כי פלסו להם נתיבות חדשים.

יהודים ישבו בצד הליטאים והפולנים בערים ובעיירות והיוו כעין ״מדינה בתוך מדינה״. ולא הרי עיר זו כהרי עיירה זו. כל עיר ועיר בליטא ובפולין מקפלת בזעיר אנפין את ההיסטוריה היהודית בתמציתה ומגוללת בקורותיה את פרשת הגלגולים שעברו במרוצת הדורות על חבל־ארץ זה. עיר ועיר ופרצוף שלה ואופי שלה.

לארצות היתה היסטוריה שהשתרעה על־פני מפה גדולה ורחבה, ונקודות רבות זרועות בה. בתוך הנקודות שעל גבי מפתן היו עוד נקודות זעירות, — הלא הם ישובי היהודים בתוכן. העמים השולטים נלחמו ביניהם, כבשו וניצחו, החליפו שלטון, הקימו מדינות ובטלון וחוזר חלילה. משטרים התגודדו

---

1 על גרודנה העתיקה וקהילתה — עיין ״עיר גבורים״ לש.א. פרידנשטיין (וילנא תר״מ) ו״רחובות עיר״ לשלמה זלמן הורוויץ.

2 על טיקטין וביאליסטוק מצוי חומר רב בשני כרכי ״פינקס ביאליסטוק״ בעריכת הסופר א.ש. הירשברג, וכן בספרו של הנריק מושצ׳יצקי (פולנית), ביאליסטוק, 1933.

ביניהם. הקתולים, הפראבוסלאבים וה"אוניה" התנגשו ביניהם. אבל ליהודים היתה גיאוגרפיה אחרת במקומות ההם, שבותרה לעתים בידי ההיסטוריה של המשטרים השולטים, אבל המשיכה את קיומה והיתה יהודית כולה, על טהרת העם והגורל.

מים רבים זרמו מאז בנהרות נימן וסוקולוזה וחריצים רבים נחרשו באדמתה. דברי־הימים מתארים את דרך הקוצים והגבורה של יהדות ליטא ופולין וממחישים את חפץ החיים הכבירים של היהודים, קשיות ערפם ופלא חייהם.

פרק שני

סוקולקה, נצר מחוטר גרודנה

סוקולקה, הבת לגרודנה. — עליתה לעיר־מחוז. — קהילת הו־ודנה *, זכיותיה ויחוסיה. — גרוש היהודים מהורודנה וכל ליטא ושיבתם. — אומנים יהודים בגרודנה. — רחובות ובתים יהודים. — קהילות חדשות בסביבת הורודנה. — "וועד קהילות ראשיות במדינת ליטא". — יהודים ראשונים בסוקולקה. — כפיפות היהודים לקהילת גרודנה. — המחלוקת על ההגמוניה בין העיירות. — סוקולקה השקטה והצנועה.

גרודנה וסוקולקה — שתיהן טבועות בחותם יהודי. בשתיהן שכנה אוכלוסיה יהודית גדולה. אך מה רב ההבדל ביניהן. בעוד שגרודנה יכלה להתפאר ב"יחוס אבות", כעיר בעלת־יוחסין ומסורת, — היתה לעומתה סוקולקה עיירה קטנה, עיר מחוז לעומת עיר־פלך, בתקופת הכיבוש הרוסי. לסוקולקה לא היה כמעט יחוס עצמי, פרט לעובדה היחידה שבעקב נסיבות פוליטיות שקמו בתקופת מרד־הפולנים, בזמנו של קושציושקה, זכתה סוקולקה לעלות לדרגת עיר־מחוז. לא יצאו ממנה אישים בעלי־קומה, עסקנים ידועי־שם, אנשי־צבור ומפלגות, סופרים וחוקרים, חזנים ורבנים. תלותה של סוקולקה בגרודנה גרמה שקורותיה הן גם נחלת סוקולקה ומקומה יכירנה בקורות יהודי־ליטא בכלל.

בסוף המאה הי"ד וראשית המאה הט"ו היו בליטא ארבע קהילות יהודיות בערים: בריסק־דליטא, גרודנה, טרוקי ולוצק. הנסיך הגדול ויטולד, שעשה הרבה להתישבות יהודית בליטא, שלט במדינה מ־1386 עד 1430. הזכויות שהעניק ליהודים בשנים הראשונות לשלטונו היו ליסוד המבנה המשפטי, הפוליטי והסוציאלי של יהודי־ליטא לתקופה ארוכה. בשלוש הערים בריסק־דליטא, טרוקי וגרודנה היו מרוכזים רוב יהודי־ליטא [3].

עם עליית ויטולד על כסא נסיכות ליטא עלתה קרנה של העיר גרודנה. בשנת 1389 העניק ויטולד אגרת־זכויות ליהודי גרודנה. לפי האגרת מותר היה ליהודים למכור בבתיהם משקאות חריפים תמורת מס מיוחד לנסיך ולסחור בשווקים ובחנויותיהם ככל יתר האזרחים. כן ניתן ליהודים החופש לעסוק בכל משלוח־יד ומלאכה, לקנות בהמות לצרכיהם ולרכוש בתים, קרקעות ושדות למזרע ולמרעה. האגרת שחררה את היהודים גם מתשלומי מס על בית־הכנסת ועל בית־הקברות.

אבל, בשנת 1495 גירש הנסיך הגדול אלכסנדר היאגילוני את היהודים מליטא כולה, ויהודי גרודנה, יחד עם אחיהם לצרה, מצאו להם מפלט בפולין השכנה. בשנת 1503 ביטל אלכסנדר, מלך פולין, את גזירת הגירוש והרשה ליהודים לשוב, וגם לתבוע בחזרה את נכסיהם ואת החובות המגיעים להם [4].

הקהילה בגרודנה גדלה והלכה במשך המאה הט"ז. המלך זיגמונט אוגוסט הפולני אשר בשנת 1547 את אגרת הזכויות, שהוענקה לגרודנה ע"י הנסיך ויטולד בשנת 1389 (האגרת הזאת אושרה מחדש ע"י המלך יאן קאזימירז' בשנת 1655 וע"י סטאניסלב פוניאלובסקי בשנת 1785). באותו זמן גדל מספר בעלי־המלאכה בעיר ונמצאו ביניהם חייטים, פרוונים וכובענים העובדים בשביל האכרים. תמורת מס שנתי מסויים לצארים ניתנה לאומנים הרשות למכור את מוצריהם בשוק או בחנויותיהם.

השפעת גרודנה על קהילות־ישראל רבה ביחוד בתקופת האוטונומיה הפנימית שניתנה להן. כאשר יצאו קהילות־ליטא מ'וועד ארבע הארצות' ב־1623 ויסדו 'וועד קהילות ראשיות דמדינת ליטא, זה המוסד העליון לחיי ישראל במדינה — היתה גרודנה אחת משלוש

* במסמכים עתיקים שם העיר "הורודנא". בפולנית הוסב השם ל"גרודנו". בעברית משתמשים בצורת הכתיב "גרודנה".

3 "יהדות ליטא", הוצאת עם הספר בע"מ, תש"ך.
4 עיין ערך "גרודנה" ב"אנציקלופדיה העברית".

הקהילות הראשיות שבו (בריסק, פינסק, גרודנה — אחר־כך נוספו עליהן וילנה וסלוצק) [5].

בין הקהילות החדשות שנוסדו בגליל גרודנה לא נזכר שם קהילת סוקולקה. אין לדעת אם לא התקיימה קהילה יהודית רשמית בעיר מפני מיעוט מספרם של יהודים בעלי־יכולת לקיים את המוסדות הדרושים. יהודי סוקולקה פנו בכל הענינים לגרודנה. ידוע, שסוקולקה, שהיתה קיימת עוד מהמאה הט"ו בתור כפר, לא היתה אסורה להתיישבות יהודית, ובוודאי לא החמיצו יהודים את ההזדמנות לבוא ולשבת בתוכה ולמצא בה את פרנסתם במסחר ובאומנות, אלא, כנראה, חסרו בה אנשים לעס־קנות ולהגן על עניניהם במוסדות־צבור מרכזיים [6].

שמה של סוקולקה אינו מתנוסס בין שמות הערים והעיירות שעמדו בקשר עם 'וועד ארבע הארצות' או עם 'וועד קהילות ראשיות דמדינת ליטא', שהחל בקיומו בשנת 1623, כשם שנזכרה קריניק הסמוכה. אכן, מחקירה בשמות הערים והעיירות, שהיו בקשרים עם הוועדים נראה, ששטח העיר סוקולקה נמצא במרכז הענינים. בכל זאת לא הפנו תשומת־לב אליה, כנראה מתוך השתייכותה לגרודנה עצמה, שהיתה מייצגת גם את הערים הכפופות לה והגנה עליהן. במחלוקת בין קהילות טיקטין וגרודנה על השליטה בעיירות הסביבה, נלחמה טיקטין בגרודנה על הגמוניה גלילית.

יהדות סוקולקה היתה צנועה, ללא רדיפה אחר פרסום וכבוד, אף שאין ספק, שסילקה את מסיה ככל הקהילות באמצעות קהילת גרודנה. וזוהי אולי, הסבה. שבמפת "וועד ארבע הארצות" לא נזכר שם סוקולקה. ואף בארבע המפות של יחושי היהודים בליטא [7] נפקד שם סוקולקה.

---

5 לפי חישובי המלומד הרוסי סרגיי ברשדסקי (נוצרי), שחקר בארכיונים בקשר לתעודות על קורות היהודים.

6 יהודי ליטאי, היה ידוע במעלותיו הגדולות, יודע תורה יותר משאר היהודים, ולכל מקום שבא — תורתו עמו. מחמת עניותו הוא הפיץ בנדודיו המרובים תורה בישראל. ממנו באו המלמדים, הרבנים, החזנים והשמשים. אך אין למצוא בשום מקום אנשי "כלי־קודש" שמוצאם היו מסוקילקה

7 המפות באו בראש ספר "יהדות ליטא".

פרק שלישי

לקורות סוקולקה וגלגוליה

יסוד הכפר סוקולקה. — אדמתה — אחוזת־הכתר. — כנסיות עתיקות שהוקמו בידי זיגמונט אוגוסט. — עסוקיהם של היהודים הראשונים. — ימי־שוק וירידים קבועים. — מדרגת כפר לעיירה. — אנטוני טיזנהויז לפיתוח סוקולקה. — והוא זכור לטוב בפיתוחה. — על גדות הנהר סוקולקה. — גלגולי העיירה עם חלוקת פולין. — היהודים תחת עול פרוסיה. — "תקנות יהודיות" של פרידריך הגדול. — תגובת הרבנים והעסקנים באספת קלישצ'יבה. — סוקולקה בשל־טון רוסי. — עליית סוקולקה לעיר מחוז. —

סוקולקה נוסדה במאה הט"ו יחד עם עוד עשרים כפרים אחרים, בעונה אחת. בתור כפר היא השתייכה לאחוזת־הכתר, במסגרת הכלכלה הגרודנאית, ותושביו חויבו לעסוק בגידול עופות, כשם שתושבי הכפר השכן סובאצ'ינקה חוייבו לעסוק במשק הכתר בגידול כלבים.

ההיסטוריונים הפולנים מציינים שבסוקולקה הוקמה בשנת 1564, על־ידי המלך זיגמונט אוגוסט, כנסיה קתולית ע"ש אנטוני הקדוש, בנין עץ. בשנת 1779 עלתה הכנסיה באש, ורק בשנת 1848 הקים הכומר קרישצ'ן כנסיה מפוארת מבפנים [8].

הכפר סוקולקה נוסד במאה הט"ו, בזמן שמלכות ליטא התאחדה עם פולין. קהילות יהודיות בארצות ליטא היו באותו זמן בבריסק־דליטא, גרודנה, טרוקי, לוצק, לודמיר וקיוב. אך יש יסוד להניח שהיו קיימים עוד ישובים קטנים וגדולים בערים אחרות. מספר יהודים היו מפוז־רים גם בכפרים ואין לדעת, אם גם בסוקולקה ישבו יהודים, אם כחקלאים או כרוכלים.

יש מקום להשערה, שסוקולקה נהנתה מאז התחלת הישוב היהודי בה, מן הפריבילגיה האופיינית, שהנסיך ויטולד הוציא ליהודי גרודנה בשנת 1389, בה הוא הרשה להם לעסוק במסחרם בחנויות וברחובות באין מפריע, בדומה לשאר תושבי העיר. היהודים רשאים היו לעסוק בשדות הפלחה והמרעה ולקנות להם נחלאות נוספות, בתשלום המסים כיתר האזרחים. תפקידם של יהודי ליטא

---

8 הנוצרים ידעו לרשום תאריכים מדוייקים ליסוד כנסיותיהם ולמסור עליהן, פרטים גם על ממצאים בלתי חשובים. רק יהודי פולין וליטא ייסדו בתי־כנסיות ומוסדות צבוריים ללא ציונים היסטוריים, לפיכך, גם בסוקולקה אין אתנו יודע אימתי נוסד בית־הכנסת הישן.

בחיי הכלכלה היה שונה משל יהודי פולין. מצד אחד גרמה התפתחותה החלשה של הארץ לכך, שגם היהודים יעסקו במדה מרובה בענפי החקלאות, ששימשו עיקר הפרנסה גם לרוב אוכלוסי העיר, ומצד שני לא היו להם ליהודי ליטא כל מניעות לעסוק במסחר, והעירונים והבויארים (האצילים) לא היו חזקים למדי מבחינה פוליטית, שיוכלו לצמצם את זכויות היהודים כמו בפולין השכנה.

יצויין, שיהודים עשירים היו משקיעים את ממונם באחוזות, ועסקו ממילא בחקלאות. הם היו רוכשים מידי הנסיך כפרים שלמים במחיר תשלום חד־פעמי מסויים [9], ולפעמים גם כמה כפרים בבת־אחת, יחד עם שדות־מרעה, אגמי־דגים, חנויות וכדומה. יהודים היו רוכשים אחוזות מאת ה״בויארים״, או היו רוכשים אחוזות ממושכנות תמורת הלוואות. האחוזות היו עוברות לידי היהודים יחד עם האכרים היושבים בהן, ובעלי האחוזות. ליהודים היתה בעלות על האכרים כ״בויארים״ שהיו לפניהם. מקצת מבעלי־האחוזות הגדולים היהודים מילא גם תפקיד התיישבותי בליטא: רשומים מקרים, שיהודים שקבלו מידי הנסיך שטחי־אדמה שלא היו מיושבים הביאו לשם יהודים וסבורים, שאף ביחס ליסוד הכפר סוקולקה, יחד עם כפרים אחרים, יש קשר לזכויות היהודים לעסוק בכפרים במקח־וממכר [10]. אכן, דווקא ביחס לסוקולקה מעטות הידיעות הממשיות, ויסודן רק באגדות.

חסרים גם פרטים על זכויות שהוענקו לסוקולקה כשם שהוענקו לשאר ערים. ידוע שבעיר היו מצויים ימי־שוק בכל שבוע, וגם שלושה ירידים לשנה, ולא ברור מי היה המלך שהעניק את הזכיות. ימי־השוק התקיימו בכל ימי־שני לשבוע, ובמשך השנה נקבעו שלושה ירידים (23 אפריל, 25 יולי, 29 ספטמבר).

רק מן המחצית השניה של המאה הי״ח ישנם יותר פרטים על סוקולקה, שאז נשתנה מצבה ויצאה מכלל כפר ועלתה לדרגת עיירה. מאורע חשוב זה אירע בשלהי המאה הי״ח. לא ידי מלכים ונסיכים מבית המלוכה פעלו זאת, אלא דווקא ידי הסטארוסטה של גרודנה ושר־האוצר של ליטא, אנטוני טיזנהויז (1762—1785) שעלה לגדולה בזכות המלך פוניאטובסקי. הוא היה פטרון העיירה סוקולקה וראוי להזכירו.

9 תשלום כזה היו קוראים בליטא ״הודה במצח״.
10 עיין ״היהודים בפולין״. לרפאל מאהלר.

טיזנהויז, שנתמנה מקודם כסטארוסטה של גרודנה, ניסה בשעתו להחיות את העיר השוקעת. הוא עודד את מסחרה, סלל דרכים, טיפל בהכשרת הנהר נימן לשיט, יבש ביצות הסביבה ויסד בתי־ספר מקצועיים, מוסדות תרבות ומפעלי תעשיה. ביניהם גם בתי־דפוס, ולתכלית זו הביא בשנת 1785 את אבי אמנות הדפוס בליטא מן העיירה סוקאל בגליציה, את ר׳ נחום, שהיה יוצק אותיות בגרודנה. הספר הראשון שנדפס בדפוסו היה ״זרע יעקב״, פירוש על תהילים, כתוב בידי הרב מוויסטינץ, ר׳ יעקב בר חיים הכהן (1788), וכן נדפס בו העתון הראשון בגרודנה בשם ״גאזיטה גרודזינסקה״. בשנת 1772 הוא הביא לגרודנה גרמני אחד מנירנברג כדי שילמד קבוצת יהודים את חכמת הפנקסנות. ״חכמה זו — תלמד את הסוחרים היהודים למען יכניסו ״סדר גרמני״ במסחריהם״ אמר לו. טיזנהויז יסד בגרודנה בית־ספר למילדות והוא שעשה נסיון ראשון בשם ממשלת פולין לייסד תעשית טכסטיל בפולין, במחצית השניה של המאה הי״ח, בהורדניצה, ליד הנהר נימן, אצל גרודנה. וגם יסד בתי־חרושת, בעלי היקף גדול בתמיכת הממשלה שהוציאה אמצעים והביאה מומחים מיוחדים מחוץ־לארץ למטרה זו.

אל היהודים התיחס טיזנהויז בשנאה, וראה בהם מקור לסחיטת כספים. המלך פוניאטובסקי מינהו גם לסוכן על המסים של קהילת גרודנה, אך הוא גנב את דעת המלך ודעת הקהל והוציא מקהל גרודנה במשך 14 שנים (עד שנת 1782) קרן ורבית בסך 92.000 רובל, ואת כל ההון שם בכליו. הוא אף בלע חיל זרים והסתבך בחובות. היה לווה ואינו משלם, והקים לו שונאים רבים שנלחמו נגדו עד שהצליחו לגלות את מעילתו באמון המלך והוא הודח מכהונתו. כל תכניותיו ומפעליו התעשיתיים פשטו את הרגל, האומנים שהביא מארצות־חוץ עזבו את פולין ומכל מפעליו לא נשאר זכר [11].

אותו טיזנהויז שם עיניו בסוקולקה הכפר ובגלל קרבתו לגרודנה ראה שהוא מתאים למטרותיו. הוא הפך את הכפר לעיירה, הקים בה שוק יפה, הושיב בה אומנים מעולים יהודים, וכה אישר למעשה את הישוב היהודי

11 פרשת טיזנהויז נזכרת בספרי קורות גרודנה, ועל יחסו ליהודים, עיין בספרו של פריידנשטיין ״עיר גבורים״.

בסוקולקה שהיה קיים עוד מקודם. משהוכרזה לעיירה, גדלה בה האוכלוסיה, גם היהודית וגם הנוצרית, והתפתחה גם עמדתה הכלכלית [12].

כמה גלגולים עברו על סוקולקה בתקופת הרפובליקה הפולנית העצמאית. היתה עיר בגליל טרוקי, והשתייכה למחוז גרודנה ולאזור כלכלתה. העיר שוכנת על גדות הנהר סוקולקה, שבראשיתו הוא זורם אל נהר סופראשל. בשנת 1765 ישבו בסוקולקה והסביבה 522 יהודים. החיים זרמו בה, כמו בשאר הערים והעיירות, בלי שאירעו בה מאורעות מיוחדים. אכן, יד־הגורל נגע גם בה בתוהו־ובוהו שהשתרר במדינת פולין.

עם החלוקה השלישית של פולין בידי שכנותיה בשנת 1795, עברה כל פודלסיה לשלטון פרוסיה. ומיד החלה ריאורגניזציה בכל השטח. שמו של חבל פולין־ליטא הוסב לחבל "פרוסיה המזרחית החדשה" (ניי אוסטפרויסן). בחבל החדש ישבה אוכלוסיה של למעלה מחצי מיליון נפש. סוקולקה, יחד עם כל החלק המערבי של פלך גרודנה, עברו לידי הפרוסים ונשארו תחת שלטונם עד ל"שלום טילזיט".

במשך 12 שנות שלטונה עשתה ממשלת פרוסיה הרבה לפיתוח החבל ושיפורו במובן הכלכלי. מאידך הניחו את כף ידם הקשה והאכזרית על היהודים, יושבי־החבל, להחניק את חרותם ולהגביל את זכויותיהם. מס־הגלגולת, מס־הכנסה חשוב בפולין, היו גובים מידי יהודים. הגרמנים הכפילו את המס. ואחרון הכביד עוד, הן ה"תקנות ליהודים" (יודן־רעגלמענט) שהוציא פרידריך־וילהלם השני ב־17 לאפריל 1797 בברלין, שמטרתם היתה לשלוט על ה"יהודים הבלתי־רצויים" שבכל החבל החדש. בהקדמה לתקנות הללו נאמר: "הואיל ונודע לנו שמספר היהודים בחבלים הנכבשים עובר על מספרם בחבלים האחרים שלנו במדינות הנוצריות, והם מביאים נזק לנתינינו הנוצרים הנאמנים במסחרם, והם קיימים רק בכוח התרמית והשחיתות וכדי לסלק את המצב הרע ובו בזמן לשפר את מצבם, מצאנו לנחוץ וטוב לקבוע ולהסדיר ב'תקנות' כיצד להתנהג ולנהוג". ב"תקנות יהודיות" אלה כלולה תמצית מ"תקנות היהודים" שפרידריך השני (המכונה "גדול" ו"פילוסוף")

12 עיין ב"מלון הגיאוגרפי של ממלכת פולין".

הוציא, שהוא פתשגן אנטישמיות הספוג רעל ושנאה בכל משפט [13].

התקנות ההן עוררו פחד ובהלה אצל היהודים במדינה הפרוסית החדשה. הם ראו בזה אוסף של גזירות רעות ישנות מתקופת ימי הביניים, שמטרתה להמיט שואה על החיים הדתיים והכלכליים של היהודים, להכיר באוכלוסיה הנוצרית כאדונים ובעלי־בתים יחידים של הארץ ולראות את היהודים כזרים, מנצלים ויסודות מזיקים, שיש להגביל את פעילותם בארץ ובמסחרה. כוונת התקנות לגרש את היהודי מן הכפר אל העיר, ואף לאסור עליו לרכול בכפר, לקנות אדמה אצל אכר ולסחור אתו בחליפי־תוצרת. במיוחד שמו התקנות לאל את העורק הראשי של חיי־היהודים בגלות, בהביאן לידי הרס את כל מבנה הקהילה שהתפתח והתבצר בפולין במשך מאות שנים. ארגון הקהילה היהודית בפולין נתן ליהודים את האפשרות לעמוד נגד כל הפורעניות, הרדיפות והגזירות. הקהילה היהודית היתה מעין מצודה, כתריס נגד השמדה והתבוללות, והיא ששמרה על זכותו של היהודי לעמוד על משמר אופיו הלאומי והדתי ולחיות חיים עצמאיים. התקנות באו לבטל את הקהילה העצמאית ולהעמיד את כל התפקידים הדתיים והמשפטיים של הקהילה היהודית תחת השגחת העיריות והכנסיות הנוצריות.

יהודי החבל ומחוצה לו הרגישו: התמוטטו עמודי היהדות. אולם, גדולי הרבנים ועסקני הצבור לא נפלו ברוחם, כבני העם המלומד בנסים. והם נתכנסו לאספה ביום ח' באלול תקנ"ז (30 אוגוסט 1797) בקלישצ'יבה (מחוז קליש) כדי למצוא אמצעים ולהתגונן בפני התקנות המגבילות שפגעו בגורלה של אוכלוסיה יהודית שלמעלה מ־160.000 נפש.

אכן, הפרוסים השולטים לא שמחו זמן רב בחלקם ובשלטונם, עלה כוכבו של נפוליון בונפרטה הצרפתי, שבקרב ליד יינה (גרמניה) הביס את גייסות הפרוסים ואף כבש את ברלין, וממשלת פרוסיה נאלצה להמלט

13 התקנות הללו הוצאו במילואן ב"פנקס ביאליסטוק" וכן הובאו בספרי־יזכור שיצאו בידי שרידי ערים בחבל זה. התקנות עוררו רוגז גם מחוץ למדינת פרוסיה ופולין, ובעיקר בארצות־המערב, אלא שלא הביעו דעתן בתגובה עליהן.

אל ממל. הפולנים מלאו שמחה בחשבם שהנה בא גואלם. בשנים 1806—1807 ציפו הפולנים בכל פולין באוירת תקוה, והחלו לארגן צבא פולני. והנה נודע כי הצרפתים מתקרבים. פתאום החלו גייסות פרוסיה לעזוב את החבל ואחריהם באו הצרפתים שנתקבלו בשמחה מצד האוכלוסיה כולה. באותו זמן התקימה בטילזיט ועידת השלום, ולפי סעיף תשיעי של החוזה, שנחתם ב־7 ליולי 1807 נמסר כל חבל ליטא לרוסיה כדי ליצור גבול טבעי בין נסיכות וארשה וממלכת רוסיה. וכה נועדה ליטא, אחרי 12 שנות כיבוש פרוסי לעבור לשלטונה של רוסיה.

חבל ביאליסטוק לשעבר נחלק לפי סעיף 9 של חוזה טילזיט לשנים: חלק אחד — המחוזות לומזה, סוראז, מרימפול ואחרים עברו לוארשה, וחלק אחד — מחוזות ביאליסטוק, בילסק סוקולקה ודרוהיצ׳ין עברו לרוסיה ונקראו בשם ״חבל ביאליסטוק״. לביצוע החלוקה הטריטוריאלית נועדה ועדה מיוחדת[14].

ב־15 ליולי 1807 נכנסו צבאות רוסיה לחבל ליטא. השלטון הפרוסי חזר נתחלף שוב בשלטון זר. ב־27 באוקטובר 1807 הוציא אלכסנדר הראשון את המנשר לכל חבל ליטא ברוסית ופולנית ובו הבטיח שכל התושבים יישארו בזכויותיהם. היהודים לא האמינו ברצינות למנשר, בידעם את יחס מושלי רוסיה הקודמים ליהודים.

עברו שנים אחדות. קרבה שנת 1812. והפולנים התנחמו בתקוות חדשות. ערב המלחמה הגדולה הגבירה הממשלה הרוסית את פיקוחה והכריזה מצב־מלחמה בכל החבל. לאחר זמן עברו גייסות צרפת את גבול רוסיה וצבא רוסיה נסוג. אחרי כבוש וילנה ארגן נפוליון את החבל המשוחרר, בהועידו ממשלה זמנית בליטא, שבה נכללה גם סוקולקה. שמחה זו ארכה רק חדשים מספר. ב־26 לדצמבר 1812 חזרו הרוסים לליטא ללא שפך דם. בימי מלחמת נפוליון מסר הגינירל הרוסי דוידוב, שלא נתן אמון יותר בפולנים, את השלטון על העיר לידי היהודים.

אחרי שגליל ביאליסטוק נספח בשנת 1807 לרוסיה, נועדה סוקולקה לעיר מחוז, ואילו גרודנה נעשתה עיר־הפלך עוד בשנת 1801.

14 עיין ב״פנקס ביאליסטוק״.

פרק רביעי

סוקולקה והמחוז תחת שלטון רוסיה

אוכלוסיה מעורבת מעמים שונים. — הקדרים שרידי גייסות המונגולים. — מסגדים מושלמים. — דחית ה״תקנות הפרוסיות״ ליהודים. — רוסיה יורשת גזירות הפרוסים. — סוקולקה צומת רכבת בין גרודנה וביאליסטוק. — תעשיה ומלאכה בפרנסת העיר. פיתוח הבורסקאות. — בתי־כנסת לאומנים יהודים. — מתי נוסדה הקהילה היהודית? — חוסר פנקסים לישוב — יסודות הקהילה.

האוכלוסיה של סוקולקה והמחוז היתה מורכבת גזעים ואמונות שונים: ליטאים ופולנים, פראבוסלבים, קדרים־טטרים ויהודים. הקדרים הגיעו עם גייסות המונגולים שכבשו את כל השטחים השייכים בזמננו לרוסיה וסין, ואף במערב אירופה כבשו את פולין והגיעו עד קרוב לברלין בירת פרוסיה. המונגולים, שנסוגו לארצם אחרי כל פריצה לרשות זרים, נשארו רבים מהם במדינות שנכבשו בידי רוסיה, וגם בתחומי ליטא, שתושביה קרובים למונגולים, קרבת גזע ושפה, הם נקראו בשם ״קדרים״ (טטרים), נשארו נאמנים לדתם היו מאמינים במוחמד ומבקרים במסגדים מיוחדים למושלמים.

ממשלת רוסיה הכובשת, שבתוקף שלום בקונגרס הוינאי קבלה לרשותה את יתר שטחי פולין וליטא, ובהם גם את שטח פלך גרודנה עם סוקולקה עיר המחוז, קבלה מן הפרוסים מורשת של ״תקנות פרוסיה ליהודים״. שלא בוצעו למעשה. התקנות הללו לא השיגו את מטרתן מפאת גורמים שונים, ובמיוחד בגלל התנגדות האוכלוסיה הלא־יהודית. אך השפעתן נשארה בתקפה כלפי היהודים גם תחת שלטון רוסיה למעלה ממאה שנה, כי ה״תקנות״ ההן הפכו למורה־דרך לממשלה הרוסית, כיצד לנהוג בקהלות היהודים שעברו אליה עם חבלי פולין וליטא, וכוחם היה יפה בממלכת רוסיה הגדולה והחזקה, ביחוד בתקופת ניקולאי הראשון. בהשוואת גזירות רוסיה על היהודים ל״תקנות פרוסיה״ נמצא שאינן אלא תעתיק של המקור. ״תקנות פרוסיה״ שימשו מקור לכל ההגבלות והחוקים המיוחדים שנגזרו על היהודים ברוסיה. השר הרוסי דירז׳אווין השתמש בהצעתו ב״תקנות הפרוסים״[15], וכפי שהעיר הרצן[16]

15 זו גם דעת ההיסטוריון שמעון דובנוב בספרו ״קורות עם ישראל״.

16 ״קולוקול״ (״פעמון״) גליון 63, אוקטובר 1854.

נשאה כל צורת הממשל הרוסי את חותם פרוסיה, ואף את שמות הדרגות בצבא, במשטרה ואת המדים לקחה מהם. ממילא קבעה את התקנות נגד היהודים מ־17 לאפריל 1797 כיסוד ל״סידור״ הבעיה היהודית ברוסיה, תקנות שנגעו לכלל היהודים ברוסיה, וחלו גם על סוקולקה.

יהודי סוקולקה השלימו עם המצב בידיעה ש״הם בגלות״, והם המשיכו להתקיים במצב של עלבונות ודיכוי מצד השלטונות. האוכלוסיה הנוצרית עסקה ברובה בענפי החקלאות, והיהודים — במסחר זעיר ובמלאכה, ורק בחלקם בחקלאות. בסוקולקה עבר הקו של מסילת־הברזל וארשה־פטרבורג, במרחק 37 פרסאות (ויורסט) דרומית־מערבית מגרודנה באמצע הדרך בין גרודנה לביאליסטוק ו־201 פרסאות מוארשה, והיא גבוהה 765 רגל מעל פני־הים. סוקולקה נמצאת בין התחנות צ׳רנה־וויש וקוז׳ניצה. ענף התעשיה בעיר לא היה גדול, ועוד בשנת 1877 הצטמצמה בששה מפעלי־חרושת קטנים שהעסיקו תשעה פועלים (מבשל בירה, חרושת נרות, שלושה מפעלי בורסקאות ותעשיה חרסינה). עיקרה של העיר היו שני רחובות ראשיים: רחוב גרודנה ורחוב ביאליסטוק ובקרבתם נמצאה ככר גדולה שבמרכזה התנוססה כנסיה מוקפת גדר. מלבד שני הרחובות היו בעיר שש סמטאות צדדיות.

עם התפתחות התעשיה בביאליסטוק נוסדו בסוקולקה ובעיירה קרינקי כמה בתי־חרושת ובורסקאות. לאחר זה נתווספו שנה שנה בתי־בורסקאות בביאליסטוק, קרינקי, סוקולקה, זבלודובה ושישלביץ [17], שגדלו והיו למפעלים גדולים. לפני מלחמת העולם הראשונה נמצאו בפלך גרודנה כמאתיים מפעלי בורסקאות שהעסיקו כ־6.000 פועלים, ביניהם גם הרבה יהודים. ענפי אומנות שונים נמצאו ברוב המכריע בידי היהודים לא רק בסוקולקה העיר, אלא גם ביתר עיירות המחוז ובגרודנה. האומנות היהודית היתה מושרשת בערי ליטא מדורות ולה עבר עשיר בהישגים. בחיים הדתיים היתה השפעה לאומנותם. בערי ליטא היו קיימים בתי־כנסיות מיוחדים לפי חלוקה מקצועית. כמעט בכל עיר נמצאו בתי־מדרשות

17 עיין זכרונות יעקב־פרנקל ״חיים פרנקל (אביו) חלוץ חרושת העור בליטא״, במאסף ״ליטא״ (יידיש) בעריכת הד״ר מנדל סודרסקי, בהוצאת ״קולטור־געזעלשאפט של יהודי ליטא״.

של חייטים, סנדלרים, כובענים, נגרים, בנאים, זגגים, מרצפי־רחובות, קדרים, עגלונים, בעלי־כרכרות, אופים, קצבים, נושאי־מים ואחרים. האומנים מילאו תפקיד חשוב בחיי הקהילה, בבחירות פרנסים ורבנים, שו״בים וחזנים, והעסקנים נאלצו להתחשב בהם בכל מאורע חשוב [18].

אין ידיעות על סוקולקה מתחילת קיום ישוב יהודי בתוכה, ולא ידוע מתי נוסדה בה הקהילה היהודית, מידת תלותה בערים בגרודנה או בזולתה, מתי נתמנה בה הרב הראשון ומה היה שמו ועיר־מולדתו. בשום מקום לא נזכר דבר קיום פנקס של קהילת סוקולקה או של אגודות־אומנים, שממנו נוכל לעמוד על פרטי־חייהם של בני־הקהילה. ייתכן שהיו קיימים פנקסים והיו ברשות גבאים או עסקני־צבור ובשנות השואה האיומה של הנאצים הטמאים אבדו יחד עם שומריהם. אין להניח שהישוב היהודי בעיר, שמנה עוד בשנת 1765 בתקופת הרפובליקה הפולנית, 522 יהודים, התנהל באופן שונה משאר הישובים הקרובים והרחוקים, ללא מוסדות ופנקסים, ללא ידים מכוונות ומנהלות. כל קהילה בישראל היתה עומדת על שלושה דברים: על התורה (בית־המדרש, הישיבה), על העבודה, (האומנות) ועל גמילות־חסדים, על הדין ועל מילוי חובות המדינה (פרעון מסים משותפים). המוסדות היסודיים הרי היו קיימים מזמן בסוקולקה, כמו בית־כנסת ובתי־מדרשות, בית־עלמין, אך לא ידועים שמות הפרנסים והעסקנים שטיפלו בהקמתם ובניהולם.

ברם ידוע, שיהודי סוקולקה הרגישו עצמם במצב יותר טוב בהשוואה לישובים האחרים בגלל העובדה שהעיר היתה עיר־מחוז, ובזה ניתנה לה גושפנקא של מקום־תרבות והשכלה, של שלטון מחוז שידו פרושה על עיירות וכפרים ועיניו על מינהל ומשטר שיהיו כסדרם. אולם, גם בספרות ההשכלה והציונות כמעט שלא ניכרים עקבות יהודי־סוקולקה, אף שהיו בה יהודים משכילים ואנשי אינטליגנציה מעורבים בין הבריות, שעמדו בקשרים עם השלטונות והמוסדות המרכזים במדינה.

18 המלון הגיאוגרפי הפולני נותן מקצת ידיעות על סוקולקה העיר והמחוז, בעוד שאין כמעט כל ידיעות עליהן בשאר האנציקלופדיות, ואף האנציקלופדיה היהודית ברוסיה (״ברייסקיה אנציקלופדיה״ בעריכת הד״ר י.ל. קצנלסון) כמעט שאינה מביאה ידיעות על סוקולקה.

פרק חמישי

רבנים ורבנות בסוקולקה

רבנים משותפים לסוקולקה ושכנותיה. — מידת השפעתם של הרבנים. — מספר רב של רבנים בסוקולקה. — הרב מנקס "בעת שפולין בקושרים". — הרב שרגא־פייבל סארנה. — ביאליסטוק מספקת רבנים לסוקולקה. — הרב צבי־הירש בן האופה ר' שלום. — רבי יוסל'ה בעל־מופת.— הרב משה־יהודה רבינוביץ שעבר לגרודנה. — הרב יצחק שוסטר, הלוי האחרון, יליד־סוקולקה רבי מאיר מרכוש.

ניתן לשער שבגלל חוסר־תקציב לא מינו בתחילה רבנים מיוחדים לסוקולקה, ורב אחד היה מכהן בכמה מקומות, והיה מחלק את ימי־השבוע לשבת בהם. בכל אופן, ידוע, כי בסוקולקה היו גם רבנים וגם רבנים משותפים, וישנם שמות של רבנים שישבו על כסא הרבנות בסוקולקה ומצודתם היתה פרושה גם במקומות אחרים.

בתקופת הירידה והדלדול של קהילות אשכנז, פולין וליטא, אחרי ביטול "וועד הארצות", נעשה הרב למנהיג בעל השפעה כמעט יחיד בחיי הצבור בכל עיר. כשם שהרב היה זקוק למנוי מצד הקהל היה הקהל זקוק ביותר לרב שיעסוק בעניניהם הציבוריים והדתיים. נראה, שרבני סוקולקה לא מצאו סיפוק בכהונתם במקום, והם השתדלו לעבור לרבנות במקום אחר, יותר מבוסס. מכאן מספר רב של שמות רבנים בסוקולקה בתקופה קצרה, בערך. מובן, שמחוסר פרטים קשה לעמוד על רשימה כרונולוגית של הרבנים בסוקולקה ובאילו שנים כיהנו בה.

הרב, ר' דובר מנקס, בן ר' מרדכי, שהיה יליד ביאליסטוק, כיהן רב בסוקולקה ומשם עבר לז'יטומיר. בספרו "ענף עץ אבות" על ארבעה חלקי ש"ע (ז'יטומיר, תר"ס), בדברו על יחוסו, הוא מספר שבשנות נעוריו היה רב בסוקולקה "בעת שפולין בקושרים". מרד הפולנים האחרון ברוסיה היה בשנת 1862. משפחת מנקס היתה מן המשפחות הנודעות בביאליסטוק.

בבית העלמין של ביאליסטוק נמצאת, בין מצבות הרבנים שכיהנו בערים שונות, המצבה של הרב ר' שרגא־פייבל סארנה, שכיהן כרב בערים רבות: סיינה, פופולדיה, אוסטרובה, הורודוק וגם בסוקולקה, בלי לציין באילו שנים. נולד בתקפ"ז ונפטר י"ב שבט תרנ"ב. הוא פירסם חידושי־תורה בכתבי־עת

תורניים, ואף נתן הסכמות למחברי ספרים. בספר "אור מתוק" לר' ישראל בנימין לביא (למפרט) יש ממנו הסכמה והוא חותם "שרגא פייבל מסוקולקה ומסיינה וכעת רב בהורודוק". יש אומרים שהיה ידוע כבעל־מופת וממקומות רחוקים היו באים אליו לקבל ברכתו[19].

ביאליסטוק היתה מספקת רבנים לקהילות שונות, ואף לסוקולקה. הרב ר' צבי־הירש, בנו של האופה ר' שלום, משכונת חאנייקעס בביאליסטוק, היה רב בכמה ערים: ביאליסטוק, קורצ'בה, אמצ'יסלב (פלך מוהילב) וסוקולקה, מחבר ספרי "בנין שלום" (וילנה, תרנ"ב) ו"תוספת שבת" (וארשה, תרמ"ו). לא ידוע באילו שנים כיהן בסוקולקה.

הרב החביב והמקובל ביותר בסוקולקה היה ר' יוסל'ה, תלמידו של הגאון ר' דוד'ל ממיר וחבר־קרוב של הגאון הגדול, ר' יצחק אלחנן ספקטור מקובנה. בשעתו יצא לו שם בלמדנותו ובצדקתו הגדולה, והיתה לו ספריה גדולה ומהוללה. הוא כיהן ברבנות בערים שונות: בפורשטוט (של הורודנה), קרטוז־ברזה, ביטן, סוקולקה, ובאחרונה בזבלודוב, שבה כיהן כשלושים שנה ונפטר בשנת תר"פ, בערך. בכל מקום כהונתו התיחסו אליו גם הנוצרים ביראת־כבוד, ולעתים קרובות היו באים אליו לשאול עצתו בעניניהם והיו נשמעים להצעותיו. אגדות שונות ענדו לראשו יהודים ונוצרים, והיו מספרים עליו נפלאות. ביחוד היה מראה חיבה לנערי ה"חדרים", ובימי שבתות היה הולך לחדרים לבחון את הנערים ו"לצבוט על לחייהם". על קברו בבית־העלמין הישן בזבלודוב הקימו אוהל.

לפני הרב האחרון שנספה בשואה ישב ברבנות בסוקולקה הרב ר' משה יהודה רבינוביץ, שהיה מעורה בצרכי צבור ורכש לו שם טוב, כאיש חברה וכבעל־שיחה נאה. אך כקודמיו לא נעמה לו, כנראה, הישיבה בעיר זו, וידוע שהיה בין המועמדים לרבנות בסובלק בתרע"ד, אחרי פטירת רבה, הגאון ר' משה בצלאל לוריא. לבסוף עבר לכהן כרב בגרודנה, ששם היו לו חסידים נלהבים שהסתופפו בצלו והתרכזו בקרבתו, בגרודנה כיהן כרב עד יום פטירתו.

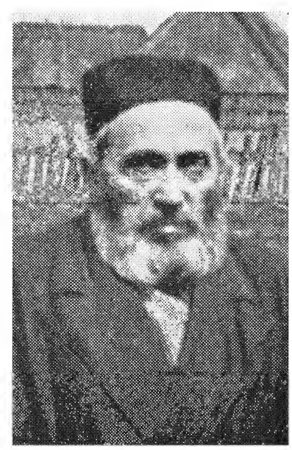
היו גם ילידי העיר סוקולקה עצמה שזכו לשבת בה

---

19 הומר רב על רבנים ילידי ביאליסטוק שכיהנו גם בסוקולקה יש למצוא ב"פנקס ביאליסטוק".

ברבנות. הרב ר׳ מ א י ר בן ר׳ שמשון מרכוס, שנולד בשנת ת״ר בסוקולקה. בימי בחרותו בא לביליסטוק ולמד בישיבה בשקידה רבה. ואחרי גמר למודיו בבית־המדרש לרבנים בוילנה שב לסוקולקה ונתמנה בה לרב מטעם הממשלה. אחר־כך נבחר לרב עדתי בנובוגרודק, אחר פטירת ר׳ שלמה זלמן בנדט, הרב של ביאליסטוק, במקו־מו. גם כיהן כמורה לדת בבית־הספר הריאלי בשפה הרוסית, בבית־הכנסת היה נושא את דרשותיו הרשמיות ברוסית במעמד פקידי השלטונות, היה חבר פעיל בכל מוסדות הקהילה, מראשוני ״חובבי־ציון״ ומפיצי רעיו־נותיה, מראשי מוסדות צדקה וחסד, עמד על משמרתו בביאליסטוק 34 שנים, נפטר בהיותו בן 61 שנה, ביום י״ז בניסן תרס״א, ושם מנוחתו כבוד.

ר׳ ש מ ו א ל ס ט א ו ו ר ו ב ס ק י, כהן כרב מחוץ לעירו זו. הוא היה תלמיד־חכם גדול, שלא רצה לעשות תורתו קרדום לחפור בו, והוא פרש לעסקים, עסק בבנקאות ובמסחר, ונחשב לא־חד מגדולי הסוחרים בסביבה והיו מתיח־סים אליו בכבוד גדול. לעת זקנתו עבר לכ־הן כרב בעיירה אמס־טיבובו, ליד וולקו־ביסק. נולד בסידרה אבל ישב בסוקולקה זמן רב וכולם חשבוהו לבן העיר [20].

ר׳ שמואל סטאווראוואסקי

הרב האחרון של סוקולקה היה ר׳ י צ ח ק ש ו ס ט ר הי״ד. שבשנות נעוריו למד בישיבת ביאליסטוק ויצא לו שם כבעל־זכרון מופלא, ידע כמה מסכתות בעל־פה. הוא היה חתנו של ר׳ נחום גרינהויז (תרכ״ו—תרס״ז) הרב מטרוקי, הסמוכה לוילנה שהיה ״חובב־ציון״ מצעי־

20 ר׳ שמואל בן ישראל־אריה נולד בשנת 1870 בעיירה סידרה שליד סוקולקה, למד בישיבות ראדין וולוז׳ין והיה ידוע בשם ״העילוי מסידרה״. בשנת 1892 עבר לגור בסו־קולקה. ביתו היה בית ועד לרבני הסביבה. היה ציוני

רותו והושפע מהשקפות הראשונים־לציון ר׳ צבי קלישר ור׳ אליהו גוטמאכר מגריידיץ, והוא סבר כמוהם שיש לפעול למען ישוב א״י ושהגאולה תבוא בדרך הטבע. הוא היה מפעילי הציונות הדתית וממייסדי ״המזרחי״ וליד הרב ר׳ י. ריינס מלידה תפס מקום בראש תנועה זו.

הוא קבל הזמנות לכהן ברבנות בהרבה ערים, אך נפשו חשקה בעיר סוקולקה. ר׳ מאיר, הרב מקארילין, גיסו של הרב גרינהויז, נסע פעמים רבות לסוקולקה ונשא ונתן עם ועד הקהילה, והוא שגמר את הענין בכי טוב, והרב שוסטר עבר לשבת שם משנת תרס״ח. הוא היה רב גאון ורב־פעלים כאחד, הרבה להסמיך בהוראה בחורים עילויים מוכשרים, פעיל ב״אגודת־ישראל״, השתתף בכינוסים בועידות והשפעתו בעיר והסביבה היתה ניכרת מאוד. לא היה דבר ציבורי שלא הביאו לפניו, והוא נענה ברצון לפונים אליו. למעלה מארבעים שנה ישב ברבנות בסוקולקה, והוא נספה בשואה ע״י הנאצים הגרמנים, הי״ד.

פ ר ק ש ש י

ה א ו כ ל ו ס י ן ב ס ו ק ו ל ק ה , ה ע י ר ו ה מ ח ו ז

מפקד אוכלוסין בסוקולקה. — המפקד בשנות 1867 1878.— מצב העיר במפקד 1897. — מחוז סוקולקה וגבולותיו. — ארץ גבעות חול וחמר, בין נהרות נימן והויסלה. — ערב רב של התושבים. — במחוז 10 בתי־כנסת ו־18 בתי־תפילה יהודיים — 611 מקומות־ישוב במחוז, צומת־דרכים בקו הרכבת. — בית־כנסת ישן. — סוקולקה מגישה עזרה ליהודי גרודנה. — השאיפה להשכלה בין יהודי סוקולקה.

ידוע על מספר היהודים בסוקולקה בתקופה שלפני חלוקת פולין, שאז היו עורכים מפקדים מפעם־לפעם. הרוסים לא הלכו בדרך זו כל עוד לא היו בטוחים בנצחונם ולא הצליחו להשפיע על המורדים בפולין.

אחרי המרד האחרון של הפולנים נמנו בסוקולקה,

מסור בלב ונפש והשתתף בכינוסים ציונים. השתתף בקביעות בירחון לחכמת ישראל שהופיע באודיסה ע״י הרב אבלמן. בשנת 1926 יצא לכהן כרב באמסטיבובו. בשנת 1935 עבר לכהן כמו״ץ בגרודנה. בכל מקום היה פעיל כציוני וכיהן כמורשה לקרן־הקימת. ופעם אחת קבל התראה מ״אגודת הרבנים״, שאם לא יפסיק את פעו־לתו כציוני יוציאוהו מן האגודה, והוא ענה להם, שגאולת הקרקע בא״י — מותרת בעשיה אף בשבת.

בשנת 1867, 458 בתים (14 בתי־אבן) ו־3814 תושבים, 10 בתי כנסת וארבעה בתי־תפילה ליהודים (בהם שני בתי־אבן), 8 מחסני עצים ושש חנויות (3 בתי־אבן), משרד דואר וטלגרף, תחנת מסילת־ברזל, בית־ספר, 153 אומנים. ההכנסה העירונית בשנת 1869 הגיעה ל־3646 רובל. המסחר היה מועט ולפי אופיו היה מסחר זעיר.

בשנת 1878 היו בסוקולקה 17 בתי־אבן ו־450 בתי־עץ, 3431 תושבים, ובהם 411 פראבוסלבים, 1433 קתולים, 18 אוונגלים, 1543 יהודים, 26 מושלמים.

לפי המפקד של שנת 1897 נמצאו במחוז סוקולקה למעלה מ־110.000 תושבים, ובהם 13.500 יהודים. המספר כולל בסוקולקה עצמה כ־8000 תושבים, ובהם 2.848 יהודים. מחוז סוקולקה היה גובל צפונית־מערבית בפלך סובלק, במזרח — במחוז גרודנה, בדרום־מזרח — במחוז ביאליסטוק, ולפי הספירה שנערכה בידי שר־האלף, שטרילביצקי, תפס המחוז סוקולקה 26—47 מיל מרובע בשטח.

פני השטח היו גבנוניים. הגבעות שהיו מרובעות בחלק האמצעי של המחוז היוו את חבל המים שבין פלגי הנימן והויסלה. הם לא התנשאו הרבה מעל־פני־השטח. הנקודה הרמה ביותר מאחורי הכפר קוסטיניץ מגיעה ל־777 רגל, ובסוקולקה עצמה ל־765 רגל מעל לפני הים. רוב הקרקע הוא חול או חול וחמר יחד, בעוד שבבקעות מצויה אדמה שחורה טובענית. החלק המערבי של המחוז השתייך למשקע הנהר ויסלה, בעוד שהחלק המזרחי הקטן ממנו השתייך למשקע הנהר נימן. הלאה מזה השתייכו הנהרות החשובים למערך הנהר ויסלה, והם: הבובר והסופראסל. ונהר סוקולדה העובר בסוקולקה. הנהרות לא התאימו בדרך כלל למעבר ספינות והפלגה במים. האגמים מעטים והם קטנים. מהם נמצאים בקרבת סוקולקה, והם זורמים לנהר סוקולדה. בצות מצויות בכל מרחב המחוז. וביחוד בעמק הנהר סוקולדה. יערות לא היו מרובים במחוז. בשנת 1877 היו בהם 47.361 עצים, כלומר 20.1% מן המרחב כולו. בשנת 1869 נמצאו עוד כ־56.000 עצים ביערות המחוז, כלומר 20% מן המרחב כולו. בין עצי־היער היו, ביחוד, עצי אלונים ועצי אשוח, וגם אלות לבנות, עצי־אורן וצפצפות.

לפי הנתונים משנת 1878 הגיע מספר התושבים במחוז, יחד עם סוקולקה והעיירות ל־85.672, ואילו בלי העיירות הגיע מספרם ל־70.842 תושבים, ובמספר זה 265 בני האצולה, 10 כמרים פראבוסלביים, 4 קתולים, 2 מושלמים, 4 סוחרים, 2474 של חברי־האומנים (צך), 57.532 אכרים אריסים על קרקע המדינה, 446 מתישבים, 6884 בעלי אחוזות, 113 אנשי צבא, 3213 חיילים בחופשה, מפוטרים ואחרים, 52 נתינים זרים ו־54 מעמדות אחרות.

לפי הדתות הגיע מספר התושבים באורח יחסי באותה שנה במחוז (בלי סוקולקה והעיירות) ל־18.515 פראבוסלבים, 50.351 קתולים, 8 אוונגלים, 1603 יהודים ו־365 מושלמים.

בשנת 1879 נמצאו במחוז 10 בתי־כנסות יהודים (2 בתי־אב), 18 בתי תפילה יהודים (5 בתי־אבן), 15 כנסיות פראבוסלבים, 12 כנסיות קתוליות, ומסגד (מצ׳ט) מושלמי אחד. הפולנים היוו את רוב התושבים (48.000). אחריהם באו הליטאים (7000) ושל רוסיה הגדולה (4.000).

במחוז היו 611 מקומות מאוכלסים, ובהם 9 עיירות (דומברובה, יאנוב, קוריצין, קוז׳ניצה, נובי־דבור, אודלסק, סידרה, וסילקוב וסוכובוליה), 350 חוות וכפרים ו־252 מושבות קטנות, מהמקומות האלו: ב־292 ישבו פחות מ־25 תושבים, ב־114 — מ־25 עד 50, ב־118 — מ־51 עד 100, ב־83 — מ־101 עד 500, ורק בארבעה מהם היו למעלה מ־500 תושבים. עיקר עיסוקם של התושבים היה חקלאות ועיבוד־פשתן, זרעו במיוחד דגן, שבולת־שועל ושעורה. גידול־צאן היה מפותח למדי. בשנת 1878 נמנו במחוז 41 בתי חרושת שהעסיקו 265 עובדים, ובהם: 7 בתי־חרושת לאריג־צמר (122 עובדים), 3 מטויות (56 פועלים), 2 משרפות יין־שרף (11 פועלים), 10 בתי תעשית בירה (26 פועלים), מנסרת (6 פועלים), 10 מפעלי בורסקאות (25 פועלים), 5 מלבנות (11 פועל) ושלושה מפעלי רעפים (3 פועלים). מבחינה מנהלית נחלק המחוז לשלושה גלילות ו־13 עדות. המשרדים הגליליים נקבעו בקוז׳ניצה, סוכובולה, וסילקוב. לקוז׳ניצה השתייכו העדות (או הכפרים): קרוגלאני, מקובלאני, גז׳יביניה וקאמיניה; לסוכובולה: הכפרים באגנה, טרופימובקה, אוסטרוגורה, נובה־וולה ורומנובקה; לואסילקוב: הכפרים צ׳ארנה־וויש, אוסטרוב, קמיונקה וזבורזיצה. אשר לתחבורה — קו מסילת־הברזל וארשה־פטרבורג חוצה

את מחוז סוקולקה מדרומית־מערבית לצד דרומית־מזרחית, התחנות: צ׳ארנה־וויש, סוקולקה וקוז׳ניצה, ובקו זה נכלל גם קשר הרכבת בין גרודנה לביאליסטוק. בראש האצילים שבמחוז סוקולקה עמדו משפחות זאוויס־טובסקי, דובנארוביץ, טרפילובסקי, בכרה ובר [21].

בסוקולקה עמד בית־כנסת של עץ מהדוגמה הנהדרת של בניה יהודית־עממית, שיצאו לה מוניטין בעולם האמנות בכלל והיהודית בפרט, באדריכליותה הפשוטה, העממית כאן מצאו מזיגה נאה של סגנון הבניה המקומית בעץ עם סגנון יהודי רומנטי שעוצב ״הפועל העוסק במלאכת הקודש״, שיצירתה היתה מכוונת לפאר את בית ה׳, לרומם ולהדר פני שוכן־מרומים.

בית־כנסת זה נשרף ולא נשארו לנו מקודם הפרטים על הארכיטקטוניקה שלו ועל תשמישי הקדושה שבו.

סוקולקה נמנתה בין העיירות שהגישו עזרה ליהודי גרודנה אחרי השריפה הגדולה שהיתה שם בשנת 1885 וגרמה נזק רב ליהודים. יהודי סוקולקה תרמו את תרומתם 150 פוד לחם [22].

התואר ״עיר מחוז״ שניתן לסוקולקה השפיע גם על יהודי העיר לצאת מן התחום שהיה ספוג תורה ויהדות ולהציץ קצת ״מעבר לתחום״. השאיפה להשכלה היתה, כנראה, יותר חזקה מאשר בערי סביבותיה.

פרק שביעי
חיי שלום בין חסידים ומתנגדים בסוקולקה

״קלויזים״ של חסידים בסוקולקה. — חסידי קרלין וקוצק בעיר. — הויכוח על החסידות בסביבה. — בין הפטיש וחסדן (פינסק וקרלין). — המחלוקת באמדור הסמוכה. — מה בין ווהלין העממית לליטא הלמדנית. — ר׳ אהרן הגדול מקרלין ותלמידו באמדור. — השפעת הבעש״ט בסביבה. — החסיד ר׳ יחיאל מרגלית רב בהורודנה. — חסידי אמדור בסוקולקה. — סוקולקה — מעבר לשליחי הגר״א ומתנגדיו. —

לפני פרוץ מלחמת העולם השניה, שהמיטה שואה על ישובי היהודים בחבלי פולין וליטא, שכנו בסוקולקה שני ענפים של החסידות עם בתי־תפילה מיוחדים, הלא הם שטיבל קרלין ב״שולהוף״ ושטיבל קוצק. יש מניחים, שהיו עוד בתי־תפילה של חסידים שהתיחסו לשושלות צדיקים אחרים, ביחוד בליטא; אמ־דור ושרשוב, סלונים וקוברין, אלא שעם התגברות הציונות נחלשה החסידות. הנוער נהר לאגודות הציוניות, ורק מספר מועט נשאר נאמן לחסידות, שבשעתה היתה תנועה לוחמת בסוקולקה.

ברם, היו זמנים שכל ישובי היהודים בליטא, וסוקולקה וסביבתה בכלל, היו מעיינות של ויכוחים על החסידות. הללו דרשו את החסידות לגנאי והללו לשבח.

המלחמה בין החסידות והמתנגדים פרצה במחצית המאה הי״ח בקרב היהודים בליטא, בין פינסק הבכירה ואחותה קרלין. מערכות הדראמה הסוערת הזאת שהת־חוללו בתחומי פינסק־קרלין, הגיעו גם לגרודנה־אמדור [23], היא אמדור (או אינדורה), השוכנת כט״ו קילומטר מסוקולקה והיתה למטה ראשי לצדיק ר׳ חיים־חייקל וחסידיו.

פינסק וקרלין שכנו על גבול שני מרכזים שונים בתכלית: ווהלין העממית, מרכז החסידות שלאחר הבעש״ש ומשכן כבודו של המגיד ממזריטש, וליטא הלמדנית הללו ״המתנגדים״ של הגאון ר׳ אליהו מוילנא. שני ״הרים״ אלה התנגשו, התנצחו ונלחמו על החיים. פינסק וקרלין חלקו ביניהן את ה״עולמות״ האלו, וקרלין היתה — ״ראש־גשר״ ראשון לחסידות בליטא.

לאחר התגלותו של המגיד ממזריטש זרח על קרלין ופינסק אור חדש, אור החסידות. בימי בראשית של החסידות. דרך בקרלין כוכבו של ר׳ אהרן הגדול, ראש שושלת הקרלינים. תורת הבעש״ט על האהבה המשול־שת: לאלקים לתורה ולישראל היא גם תורתו. ר׳ לוי יצחק מברדיצ׳ב, שכיהן זמן קצר כרב בפינסק, העמיד את הכל על אהבת־ישראל, רש״ז מליאדי תקע יתדו באהבת התורה, ור׳ אהרן הגדול יסד את עולמו על אהבת אלקים ויראת אלקים. ר׳ אהרן הגדול ״נאכל באשו״ כמאמר חסידיו, והוא בן ל״ו. קמה דינסטיה של הקרלינים

21 עיין במילון הגיאוגרפי של פולין.

22 ״המליץ״, פטרבורג, גליון 42, 19 יוני 1885.

23 עיין בספרי ״הנגון והרקוד בחסידות״, כרך שני (הוצאת ״נצח״ ת״א תשי״ט, עמ׳ 131) ובספר ״החסידות הליטאית״ של הד״ר זאב רבינוביץ (מוסד ביאליק, ירושלים, 1961) בפרק ״חסידות אמדור״.

שהסתעפה, התפשטה וכבשה את פולין, הבקיעה את חומת ליטא ויצרה את הנוסח הקרליני: שירה ושמחה, התלהבות וריעות, צוותא ודביקות בצדיק. "שלוש סעודות" עם דמדומי השבת "מלוה־מלכה" במוצאי־שבת היו שעות חדוה, עליזות ועלית נשמה. שירה אדירה פשטה ברחובות היהודים. שירה זו מהדהדת עד היום, עברה גבולות, חצתה ימים וגונבה בכל רקוד "הורה" סוערת ובכל זמר יהודי. כזאת היתה קרלין.

ופינסק — זמן מה שכן בה ר' לוי־יצחק. אוהב־ישראל זה שטען את טענותיו ואמר את ה"קדיש" שלו האחד, החדש — פינסק המתנגדת לא יכלה שאת והוא גורש מן העיר. אחריו באה תקופת ר' אביגדור הלוחם העז והקנאי בחסידות. עולמות הרעיש. אגרות הריץ לקיסר ולסינט. לפטרבורג הגיע, ואת המלכות הכניס במחלוקת הזאת. והוא שהפך את הקרליניים לשם נרדף לחסידות של גנאי ולעז, הוא שכתב כתבי־מלשינות ופנה לשל־טונות ואמר לעקור מן השורש את הכפירה החסידית. אבל הוא נוצח. קרלין שנבלעה בפינסק כבשה את גבירתה ויריבתה. קרלין ושכנתה אמדור היו למרכז הפולמוס בין החסידים והמתנגדים למעלה משלושים שנה השפעתו של הבעש"ט היתה גדולה בליטא עד שיכול בשנת תק"ו (1746) למנות את ר' יחיאל מרגלית לרב בהורודנה [24].

במקביל לקרלין, נעשה גם נסיון להעמיד מרכז שני לחסידות בליטא בעיירה אמדור, הסמוכה ל"קהילה הראשית" הורודנה, ומעבר לסוקולקה. זאת עשה ר' חיים־חייקל מאמדור, מתלמידיו של המגיד הגדול ממזריטש, אלא שהענף האמדורי לא זכה לקיום ממושך, ומן המאבק נוצרה ספרות פולמוסית ענפה.

ר' חיים־חייקל בר' שמואל היה מלמד בעיירה אמדור ולמד את תורת החסידות בקרלין. אחר פטירת רבו המגיד ממזריטש הקים לו בית־צדיק באמדור, והטיף ללא חת לחסידות בגליל־מושבו. בשנת תקמ"ו התלקחה שנית מלחמת המתנגדים בחסידים, ור' חיים־חייקל וחסידיו היו ללא ספק מן הגורמים לכך. אך עמדתו באמדור היתה איתנה.

בעיירה זלווה, אף היא בפלך הורודנה ובסמוך לאמדור, ב"יומא דשוקא ר־בא", שבו השתתפו קהילות ליטא, הוכרז חרם נגד החסידים בחתימת הרב הגאון דק"ק הורודנה, שהיה גם רב הגליל. אף בגרודנה נמצאו מתנגדים שנלחמו בחסידות והצרו את צעדי הרבי מאמדור. בתעודה אחת נזכר שם "ר' הירש בר איסר מהאראדניה" שרשם את כל שמות האנשים שרצו לנסוע לק"ק מינסק (לר' מנחם־מנדל מוויטבסק) והמת־נגדים הפריעו להם בנסיעתם. הרבי מאמדור חיבר ספר "חיים וחסד" — לקט של דרשות על פסוקים ומאמרי חז"ל ו"הזוהר". ר' חיים־חייקל נפטר באמדור ביום כ"ג אדר תקמ"ז (1787) ובנו, ר' שמואל ירש את כסאו באמדור [25].

החסידות באמדור היתה מפותחה מאד. בית־החסידים האמדורי שימש מרכז למנינים של חסידים שגרו בעיירה ושהסתופפו בצלם של רביים שונים. אלה היו חסידי־סלונים, קוברין, קרלין, קוצק ואף נובומינסק. ר' חיים־חייקל העמיד תלמיד, והוא ר' משה משרשוב, שקבע מושבו בעיירה שרשוב, אף היא בפלך גרודנה, והוסיף נצר לשושלת אמדור.

העיירות אמדור, זלווה וכו' היו בסביבת סוקולקה, אלא שלא נזכר שמה בפרשת המלחמה שבין הצדדים. אולם אין כל ספק שהשליחים שנשלחו מהכא להתם ומהתם להכא, לוילנה, עיר מרכז ההתנגדות, עברו דרך סוקולקה, והיו לנים בבתי "אנשי שלומנו" והם שהכשירו את הקרקע לחסידות בסוקולקה עצמה, ואף שלא הצליחה לכבוש את כל הישוב — העלתה החסידות שרטון גם בסוקולקה והכתה בה שרשים עמוקים. התהוות החסידות בסוקולקה נשארה בגדר תעלומה. אך קיום בתי־תפילה חסידיים בעיר היא ראיה חותכת, שגם בה התקיימה החסידות, בלי שנדע את שמות מייסדיה ועסקניה.

24 על ר' יחיאל מרגליות זה מסופר בספר "עיר גבורים" לפרידנשטיין (עמוד 54) שישב מקודם בעיר קראקא והיה מתלמידיו של הבעש"ט, ובספרים "שבחי הבעש"ט" וב"קהל חסידים" מסופר, כי הבעש"ט עצמו הביאו והעלהו על כסא הרבנות בגרודנה בשנת תק"ו, והוא נפטר שם בשנת תקי"ב, ובספר מובא נוסח מצבתו בבית־העלמין בגרודנה.

25 נשאר ממנו ספר שו"ת "תשובת שמואל". מלבד היותו אדמו"ר היה גם אב"ד באמדור.

פרק שמיני

סוקולקה בעיני מבקרי־חוץ

עיירות בפי תיירים. — סוקולקה הבלתי־נראית. — זכרון־דברים של תייר יהודי על בקורו בסוקולקה. — אצטבאות עם הש״ס בבתי־היהודים. — תמונות גדולי וגאוני ישראל על הקירות. — התמונות ״זכר לחורבן״ — העיירות מולדת למדנים ומשכילים, סופרים ומשוררים. — שמירה על אורח החיים העתיק. — חיי־שיגרא במשך דורות. — הקץ הנאצי. —

בספרי־זכרונות של תיירים וחכמים לא־יהודים תוארו דרך־אגב גם חיי היהודים בעיירות הקטנות ברחבי־רוסיה ופולין, והדעות מחולקות, יש המלמדים זכות עליהם ויש שהראו בספריהם את פרצופם האנטישמי. עיירות נידחות בפולין על חיי יהודיהן הופיעו בספרם. סוקולקה לא זכתה להיזכר בהם אף ברמז או בהזכרת שמה בלבד.

לפני שנים מועטות זכתה סוקולקה להיזכר באריכות במאמרו של מיכל הכהן סיני על העיירות בפלך גרודנה שנחרבו[26]. מכאן אפשר לקבל מושג על חיי היהודים בסוקלקה שהיו דומים לחיי היהודים בישובים הפזורים בכל ארץ ליטא, ושרידי העיירות מרגישים שהכותב הפיק מלבותיהם את רשמיהם. ואלו רשמיו על סוקולקה:

...״בשנות נעורי, עוד לפני עזבי את מולדתי בשביל להגר לארגנטינה, נזדמן לי לבקר לפרקים בכמה עיירות שבפלך גרודנה, כמו בערים: אדלסק, דוברובה, זבלו־דובה, לונה, סוקולקה, סקידל, קוז׳ניצה, קריניק. ועוד יותר בקרתי בסוקולקה, שבה ראיתי כמעט בכל בית יהודי ארון־ספרים במרכז הדירה, שממנו נצנצו ש״סי גמרות בכתבות־זהב על שירות עור. בבתים רבים אף מצאתי אצטבאות מלאות ספרים בעברית ואידית ואף בשפות זרות שנושאיהם לא נסבו על עניני אמונה ומוסר אלא על ספרות ומדע. אף היו כמה בתים שליד האצטב־אות עם הגמרות היו מצויים גם ״עמודים״ שנתנו לבית צורה של בית־מדרש קטן.

כשפתחתי פתח בדירה יהודית, אף בסימטאות הניד־חות ביותר שבקרבת בית־הכנסת, או להבדיל ליד בית־המרחץ (מקווה), ששם הצטופפו אומנים, חייטים סנדלרים, האירו מעל גבי הקירות דייקנות קורנים של

---

26 בכתב־עת ״גראדנער אפקלאנגען״, בואנוס־איירס, חשון תשט״ז.

משה ואהרן, משה רבינו עם עור פנים קורן, עם הלוחות בידו השמאלית ומטהו, שבו בקע את הים־סוף, בימינו; ואהרן הכהן עם האורים־ותומים על חזהו ומחבת הקודש שממנה ניתמר עשן הקטורת בידו. ועל־ידם היתה תלויה תמונת הגאון מוילנה כשהוא יושב עטוף טלית ותפילין: בידו השמאלית החזיק ספר ובידו הימנית — נוצת אווזים. והוא היה כותב על גויל.

בבתים אחרים של הדיירים היהודים היו הקירות תמונה גדולה אחת מקובצת 39 גאונים וגדולים יהודים ובאמצען תמונת הרמב״ם. גם אפשר היה לראות תמונות היסטוריות, כמו ״נס חנוכה״, שבה מוזג מתתיהו הכהן־הגדול שמן־זית מפך שמן קדוש שהיה סגור וחתום — לתוך קני המנורה, ומסביב לו עומדים החשמונאים וכידוניהם בידיהם... או תמונת ״אחשורוש ואסתר״; או תמונה המתארת את ה״אינקוויזיציה בספרד״ ורואים יהודי נשרף באש האוטו־דה־פה... כן אפשר היה לראות בהרבה בתי יהודים את תמונת משה מונטיפיורי בלבוש אצילים.

על־פני קירות הבתים היהודיים בערי ליטא, בפלך גרודנה, שבמשך כל השנה, מערב פסח לערב פסח, שימשו קנים לקורי עכביש והיו מלאי מרה־שחורה, מכוסים קדרות ועננֵי־חושך, עד שכל קיר לא היה אלא ״זכר לחורבן״, על הקירות הללו נראו התמונות הללו, הנפוצות מאוד בישראל, כעצי תמר במדבר... העין היהודית הנוגה שראתה סביבה ברוסיה הצוררת לישראל רק גזירות ושוט־נוגשים, מצוקה ועוני, נתעו־ררה למראה התמונות וחזרה למצב נחמה ותקוה מתוך הסתכלות בתמונות עברנו היהודי הגדול. ילדים יהודים ספגו עוד בשנות ילדותם במבטיהם את האור הקדוש מעל התמונות יחד עם התוגה היהודית ועם התודעה היהודית, וזרע של תקוה וקץ הימים נזרע בלב הדור הצעיר ונישא בחובו כל שנות חייהם, עד זקנה ושיבה...

ומהאי טעמא כל העיירות הללו שבפלך גרודנה הוציאו מקרבן מספר גדול ורב של למדנים, משכילים, סופרים, משוררים, אמנים, אנשי־מדע ואברכים, בעלי תורה ותרבות, ומאידך גיסא —מספר רב של חלוצים וחלוצת שעברו את תקופת ההכשרה החקלאית והכל־כלית והתכוננו לעלות לארץ אבות ולבנותה ולהוציאה משממותה.

היהודים הליטאים בעיירות הקטנות שבפלך גרודנה היו עניים בחומר, אבל עשירים ברוח. רובם היו עניי־רוח, בעלי אידיאליזם, התלהבות והתפעלות ובמרץ לא ישוער המשיכו את שלשלת היוחסין של הדורות וביצרו את המשך קיום אומתנו.

וכשם שהעיר גרודנה גופא, שהודות ליהדותה הוכתרה בתואר "עיר ואם בישראל", ושאר הערים שבפלך שאף הן היו מלאות וגדושות יהדות כך ידעו גם כל העיירות הקטנות — ובתוכן גם סוקולקה — לנצור על אורח חייהם וצורת הליכותיהם ולעמוד על משמר האופי היהודי; ככל אשר הישוב היהודי היה קטן — כך הצטיינו הקוים המיוחדים ברוחניות היהודית שהיו בולטים וחריפים והעולמות היהודיים־המסורתיים התמזגו עם עולמות התרבות והרוח.

הפנים מלאו רזין כפני גוילין ישנים, הקורנות ניצוצות אור הבאים מעולמות רחוקים, מעולמות העליונים. הם שמילאו את כל בית־ישראל, ואף בתקופות הקשות ביותר האירו עמודי האש לפניהם את הדרך שממנו לא סרו. הפנים היו חרושים עוני ופחד, יסורים ופורענות. אך לא אבדו מהם סימני האמונה, הבטחון בעתיד הטוב, ולאור העתיד היו הפנים צוהלות תקוה וגאון.

ככה נמשכו החיים בעיירה דור אחר דור, מאות שנים. המאורעות ההיסטוריים לא היה בהם כדי לפגוע באורח החיים, הקבוע ועומד זה דורות רבים. אך לא לעולם חוסן. — מלחמת הנאצים הביאה אסון על העולם ותרבותו. המפלצת הנאצית הגרמנית החריבה ערכים שהוקמו במשך מאות שנים. יד הזדון היתה על העליונה..."

כך כתב על סוקולקה אחד התיירים היהודים, שזכרה עלה במוחו במרחקי ארגנטינה ודבריו יכולים להרשם כדברי־יזכור לסוקולקה שהיתה ואיננה.

פרק תשיעי

התנועה הציונית בסוקולקה

ההתעוררות של חיבת־ציון. — ראשית הציונות בסוקולקה (תרנ"ח). — אגודת חובבי־ציון, צעירי־ציון ובנות־ציון בסוקולקה. — הפצת תרבות ציונית ועתונים עברים בעיר. — ציוני סוקולקה באספת דרוזגניק. — עסקני העיר בו־עידות. — בוחרים יהודים מסוקולקה ל"דומה". — הקורסים בסוקולקה. —

רעיון שיבת־היהודים לא"י וקירוב הגאולה, בדרך הטבע התעורר בשנות השלושים של המאה הי"ט בארצות שונות וגם בליטא בכלל. התעוררות להידוק הקשרים עם

א"י באה בשנת תרל"ב (1872) ביזמתו של הרב ר' מנחם־מנדל היילפרין מגרודנה. נתכנסו שם להתייעצות צירי אגודות של "חובבי־ציון" מביאליסטוק, לומזה ומערים אחרות, ונוסדה בגרודנה חברה בשם "דורשי־ציון וירושלים". אגודות כאלו נוסדו גם בשאר הערים. יהודי ליטא היו ערים למתרחש בא"י ולבעית ישוב הארץ, משתתפים ומתענינים בכל פעולה למען ישוב א"י, ואף היו שהזדרזו ומכרו נכסיהם ועלו לארץ.

פרסום רב קנו להן אגודות "חובבי־ציון" שבוילנה וביאליסטוק, שהיו מהראשונות ומהחשובות בליטא וברוסיה כולה. בכינוסים ובאספות הראשונות לא השתתפו יהודי סוקולקה. ורק עם התפתחות האגודות הציוניות בליטא (תרנ"ז—תרס"ד) נתעוררו גם ציוני סוקולקה לפעולה [27].

בשנת תרנ"ח (1898) עמד ה"מרכז הציוני לקורספונדנציה" בקישינוב בחליפת־מכתבים עם 19 אגודות בפלך גרודנה, וביניהן נזכר גם השם סוקולקה. בה היו שלוש אגודות: "חובבי־ציון", "צעירי־ציון", "בנות־ציון". התפקידים שהוטלו על האגודה היו: הרחבת התנועה על־ידי הפצת שקלים ומניות של "אוצר התישבות היהודים (הקולוניאל־בנק), איסוף תרומות לקק"ל ול"ועד האודיסאי" של חובבי־ציון, איסוף ספרים לספריה הלאומית בירושלים.

בסוקולקה נמצאו אנשים אמידים שרצו לרכוש להם נחלאות בא"י, בהשקעות 6000—10.000 לי"ש. ביניהם נמצא אכר אחד שעבודת־האדמה היתה פרנסתו וא"י תקותו ואף הפסיד מאות רובלים בענין קניות עבור הקרקע. האגודות עסקו גם בפעולות חנוך ותרבות. נפוצו בעיר עתונים עברים: "הצפירה" 15 טפסים, "הזמן" (וילנה) 2, "השילוח" 1, "רזסביט" 4, כן הפיצו את הלוח "קדימה" בשתי השפות וחוברות "קופיקה־ביבליוטק"

27 בארכיון הציוני הכללי של הסוכנות היהודית בירושלים נמצא ארכיונו של ליב יפה הי"ד, שהיה איש גרודנה, ובו מצאתי תיק חליפת מכתבים של ציוני סוקולקה. בהזדמנות זו עלי להודות לד"ר ישראל קלוזנר, מן הארכיון הציוני, על עזרתו במציאת החומר הציוני על סוקולקה.

("ספריית אגורה") מאודיסה. מלבד החוברות והספרים הכילו חומר אינפורמטיבי ותעמולתי חשוב החוזרים של המורשים הציונים. החוזרים נדפסו בעברית ובאידית ונקראו באגודות, ולפעמים גם הודבקו בבית־הכנסת. תעמולה ציונית בעל־פה נעשתה על־ידי נואמים, ביניהם נואמים עממיים ו"מטיפים" — מגידים מוכשרים מאד שהיו נוסעים מעיירה לעיירה, מלהיבים את הקהל ומייסדים אגודות.

המהפכה ברוסיה בשנת 1905 והריאקציה שבאה אחריה גרמו לשינויים רבים בחיי היהודים בליטא. מלבד המשטר המדיני שדיכא את התנועה הציונית השפיע לרעה על התנועה גם המצב הכלכלי הירוד. ההגירה הגדולה לארצות־הברית רוקנה את העיירות, בעיקר מצעיריהן. לאחר שנת המהפכה התחילו צעירים רבים לחזור להסתדרות הציונית. רבים התארגנו באגודות בשם "צעירי־ציון", שהחלו להתבדל במקצת מן ההסתדרות הציונית הכללית. בכינוס הציוני הפלכי שכינס הועד הגלילי בסמורגון בתור "חתונה" (ועדה) בדרוזגניק השתתפו 23 צירים מ־11 ערים (גרודנה, ביאליסטוק, בריסק, סלונים, סוקולקה, סקידל, לוננה, וולקוביסק, הורודוק, בילסק ודרוזגניק).

בועידת ציוני גליל וילנה בשנת תר"ס (1900) השתתפו מסוקולקה יעקב גולדשטיין ושמשון קצנלבוגן. אגודת צעירי־ציון בסוקולקה החתימה את מכתביה בחותמת מיוחדת "אגודת צעירי־ציון בסוקולקה" עם "מגן דוד" באמצע. על המכתבים היו חותמים ישראל ליפצר, או צבי קובלסקי, או צבי יודובסקי, הכתובת של האגודה היתה: מ. ווארמאן.

בשנת תר"ע נאסף בסוקולקה כסף רב למען הקק"ל. הציונים היו מתאספים 8—10 פעמים בשנה בבית אחד מחברי האגודה. היתה השתדלות לפתוח בעיר מועדון־מקרא צבורי ונשלחה בקשה לשר־הפלך לאישור הדבר [28].

כידוע, אחרי שנת הדמים 1905, הסכימה ממשלת הצאר להזמין "נבחרי העם" לדומה (בית־הנבחרים). יהודי סוקולקה השתתפו בבחירות לארבע ה"דומות". לדומה הראשונה נבחר הציוני הפעיל יעקב גולדשטיין, לשניה — ד"ר בלומנפלד ומר ה. י. אפשטיין (אורטודוכס), לשלישית — ד"ר בלומנפלד, לרביעית — אליעזר אשקביץ (אורטודוכס).

28 מלבד החומר שבארכיון ל. יפה השתמשתי גם במאמרו של הד"ר ישראל קלוזנר "חיבת־ציון בליטא" (עמ' 489).

הקורסים הפדגוגיים שנוסדו בגרודנה להכנת מורים בעלי־הכשרה פדגוגית להוראת הלמודים העבריים והכלליים, באו לשם ביצוע המטרה הרשמית שהציבה לה "חברת מפיצי השכלה", שייסדה את הקורסים בכספי חברת יק"א. למעשה, שאפו הקורסים לחנך מורה עברי ספוג תרבות עברית ומחנך מסור ברוח האידיאלים הלאומיים של עמנו, כדרישת תנועת התחיה של הדור. שלטונות החינוך הרוסיים, בגרודנה עיר־הפלך, הספיקו להכיר בערכם של קורסים ואף כיבדו את כהנשטאם כמחנך דגול, אך נתעוררו קשיים בנוגע לסידור הבחינות לגומרי הקורסים.

בעזרת "מפיצי השכלה" הצליחו לסדר את הבחינות לגומרי הקורסים בדרך קבע בסוקולקה, הסמוכה לגרודנה, שבה היתה קיימת ליד בית־הספר הרוסי ועדת־בוחנים לתואר מורה. שלטונות החינוך עשו מצדם גם הקלות מסויימות לקורסאים: הביאו בחשבון את שעורי ההוראה שנתנו החניכים בקורסים, קיצרו את הבחינות בכמה מקצועות וכו'. כמעט כל הגורמים היו עוברים את הבחינות הרשמיות הללו בהצלחה וקבלו תואר "מורה" רשמי [29].

אלא, אף בכך לא נסתיימה הפרשה. מכיון שהקורסים נתנו רק תעודת־גמר בלתי רשמית, הוחלט להדגיש בתעודה גם את הצד העברי. לכן הדפיסו את התעודה בשביל המחזור השני בשתי הלשונות: רוסית ועברית. כאשר הגיעה תעודה כזו למשרד הגליל באודיסה, בא קטרוג חדש, באיזו רשות מדפיסים תעודה גם בעברית בצד הרוסית? אגב אורחא, נזכרו במיניסטריון ב"חטא" הישן, שהקורסים העניקו תואר מורה למחזור הראשון; בתעודה מעין רשמית עם הסמל המלכותי, הנשר הרוסי. המיניסטריון פקד על הקורסים לכפר על "חטאם", לאסוף מכל הקורסאים את התעודות ולהמציאן לדירקציה המקומית, ועל המורים ההם הוטל לעמוד בבחינה הממשלתית כרגיל. כהנשטאם מנהל הקורסים הוכרח לעשות גם זאת, וגם להם סידר את הבחינות בסוקולקה. כולם עמדו בבחינות וחזרו לבתי־הספר.

29 עיין במאמר "הקורסים הפדגוגיים בגרודנה" מאת אהרן קרון בספר "יהדות ליטא".

לקורסים אפשר היה לקבל כל שנה רק שלושים תלמיד. התלמידים חתמו על התחייבות לעבוד מספר שנים בבית־ספר. למעשה, כמעט כולם נעשו מורים לכל חייהם. הקורסאים יסדו להם ארגון לעזרה הדדית וכו׳. החברים סייעו זה לזה בחומר וברוח. מבחינה חומרית היו החיים בקורסים קשים, עבודה מייגעת יומם ולילה, הסתפקות במועט. בכל זאת, היתה השמחה שרויה במעונם של התלמידים. שנות הקורסים היו בעיניהם השנים המאושרות בחייהם. הם הרגישו שהם משתתפים ביצירה נשגבה לעצמם ולעמם.

יהודי סוקולקה ראו את הקורסים כאילו הם קיימים בסוקולקה.

פרק עשירי

קהילת אודלסק

אודלסק היא אודזיליסק בפולנית, — עיירה שנוסדה במאה הט״ז — הפתגם "סדר כמו באודלסק". — הישוב היהודי גדל לאט: פולקלור יהודי באודלסק, בית־כנסת מן המאה הי״ז. — בקורת נוצרי על חוסר־שמירה בבית־הכנסת. — סיפוח העיר למחוז סוקולקה — אוכלוסיה משולשת בעיר. — הרב ר׳ מרדכי אריה־לייב באודלסק. —

במלונים ובמפות צויין המקום בשם אודזיליסקו, עיירה על גדות הנהר אדל. היא נוסדה במחצית הראשונה של המאה הט״ז בידי המלכה בונה, בהעניקה לה זכות למסחר ומסים. מקודם השתייכה לגליל טרוקי וסופחה לשטח הכלכלה של גרודנה. בעיירה היתה כנסיה קתולית שהוקמה בידי זיגמונט השלישי בשנת 1660. למקום יצאו מוניטין בפתגם, שאינו לשבח: "סדר כמו באודלסק" [30].

אודלסק נמצאת ליד המסילה המוליכה מגרודנה לוולקוביסק. הסביבה מלאה רכסים, אך ללא יערות. בשנת 1800 היו בעיירה 172 בתים [31]. הישוב היהודי גדל באיטיות רבה. אנשי המקום עשו מאמצים למלא את ה"המנין" הראשון, ולא קל היה הדבר.

30 עיין במלון הגיאוגרפי של פולין, וארשה, 1886, כרך 7, עמוד 376.

31 עיין ב"אנציקלופדיה הגדולה" (בולשאיא ענציקלופעדיא") ברוסית, פטרבורג, 1904, כרך 17. לפיה היה קיים בעיר בית־חולים עירוני, שני בתי־חולים צבאיים, בית־כנסת, מחלבות, 15 מפעלי־חרושת עם 157 פועלים.

הישוב היהודי באודלסק היה מתגאה בבית־הכנסת הישן (מהמאה הי״ז) שהיה בנוי עץ. ידוע, שאחרי ההשמדות, מלחמות ופרעות, שריפות או רקבון־עץ, הלך ונתמעט מספר בתי־הכנסת הבנויים עץ, וכאן נשתמר בית־הכנסת, שעורר ענין רב אצל שוחרי האמנות היהודית, כיהודים כנוצרים, שהתענינו והקדישו לה מחקרים חשובים. אך יהודי המקום לא ידעו משום־מה לשמור על שריד קדוש זה.

מנהל המוזיאום הממלכתי בגרודנה יודקובסקי (פולני), שהראה ענין רב בעתיקות יהודים, מצא את בית־הכנסת במצב מוזנח, קורות הגג רקובים, והגג כולו במצב של התפוררות. בפנים הבית מצא לכלוך רב. חצי בית־הכנסת הפך למחסן תפוחי־אדמה. על הרצפה התגלגלו רקמות יקרות. הבימה שבורה ובחלק ממנו השתמשו כעצי־הסקה. ארון־הקודש היפה עם חיטובי־יד העדינים והנדירים שהיו מעשה־אמנות — אף הוא נמצא במצב מוזנח. בכלל, נמצא בית־הכנסת במצב של התפרקות, ולא היה בעיר מי שיבין שיחס זה לעתיקות יהודיות, וביותר למקום קדוש, הוא ממש שערוריה. כך היו דברי תגובה של נוצרי [32], בראותו את בית־הכנסת בחורבנו.

אחרי כיבוש פולין וליטא בידי רוסיה, סופחה אודלסק למחוז סוקולקה. בשנת 1886 היו בה 1346 נפש (657 גברים, 689 נשים), ובמספר זה נכללו 6 פראבוסלבים, 1242 קתולים, 98 יהודים. בעיירה התקיים בית־ספר יהודי. כל 274 בתי־העיר היו בניני־עץ. בספירת 1897 היה מספר היהודים בעיר 234, 16% מכלל האוכלוסיה.

בגלל העוני לא יכלו יהודי המקום להחזיק להם רב מיוחד בכל הזמנים, והם היו נזקקים לרבני הסביבה. ורק עם גידול הישוב החלו למנות להם "כלי־קודש" משלהם. לא ידועים שמות הרבנים שלפני שנת תרס״ה, היא השנה שבה נתמנה שם כרב ר׳ מרדכי אריה־לייב בהרב ר׳ אברהם־צבי סג״ל. הוא נולד בשנת תרמ״א בעיירה קלישצ׳יל [33].

מספר יהודים ניצל משואת הנאצים באודלסק, ומהם נמצאים גם בישראל.

32 בעתון "דאס נייע לעבן", ביאליסטוק, ל׳ תשרי תר״ץ.

33 עיין "אהלי שם" לש. מ. גוטליב. פינסק.

מ. צינוביץ

א. רבני סוקולקה

1. הרב ר׳ אפרים פישל

ר׳ אפרים פישל סאלומון היה גיסו ותלמידו של הגאון הצדיק ר׳ יעקב מאיר מיאלובקי, ומתלמידיו של הגאון ר׳ חיים מוואלוזין והיה רב אב״ד בסוקולקי, בסטאויסק־ ומשנת תרט״ז במאקוב. (עיירת מחוז בפולין, במחוז לומזה) בה פעל כ״ה שנים ונפטר בשנת תרמ״א. ר׳ אפרים פישל נחשב כאחד הרבנים המפורסמים בדורו ומובהק בהוראה. הסכמותיו נדפסו בהרבה ספרים של מחברים בני דורו. על אחד מהם ״עמק שוה״, להרב הצדיק ר׳ שבתי מהורודוק (ווארשה תרל״ט) באה הס־ כמתו ליד דברי הסכמתו של הגאון המפורסם רבינו עקיבא איגר, רב פוזנה. הסכמתו ניתנה גם בספר שו״ת ״תפארת צבי״ להגאון ר׳ צבי הירש זאמושט אב״ד אה״ו.

ר׳ אפרים פישל היה גם מיוחס גדול: אביו, ר׳ אליעזר, התייחס להגאון ר׳ שלום שכנא מלובלין, מורו ורבו של הגאון ר׳ משה איסרליש (הרמ״א) מקראקא.

נחום סוקולוב שהתחתן במאקובי והתגורר שם שנים מספר היה ממקורביו של ר׳ אפרים פישל, הרב דמתא, וברבות הימים היה מעלה ב״הצפירה״ זכרונות מעניינים על רב מפורסם זה, כדמות פאטריארכלית של רב בישראל בימים שעברו.

בפטירתו של הג״ר אפרים פישל כתבו עליו ב״הצפירה״ (שנת 1881, № 7) שהיה ״אחד מיחידי הס־ גולה, היה רב במשך חמישים שנה והתנה לפי שיטתו אשר בחר לו, שיטת ״האמת והשלום״. לקח משכורת זעומה וחי חיי לחץ. אחד מבני עליה של הדור הישן נפרד מאתנו. רוממותו בתורה ובמעשים טובים, ענוות צדקתו ומדותיו הנעלים וכיהן פאר בהיכל האמונה לא בקנאה ותחרות ורק בטוב טעם ודעת ואהבת האמת ולזכר עולם יהיה צדיק. ״הרשימה חתומה בשם ״ס״. (נחום סוקולוב).

בספר ״דברי נגידים״ על התורה לדוד מאיר בן יעקב קרולביצקי, מלומזה שהיה מגיד בווארשה, מובאים דברי תורה של הרב ר׳ אפרים פישל סאלומון. שני בנים מופלגים היו לו להרב ר׳ אפרים פישל: ר׳ יוסף שכנא ור׳ מרדכי, שניהם נולדו וגדלו בסוקולקה. יוסף שלום היה גר בסוקולקה, ועבר לביאליסטוק והיה נחשב מלמדניה המובהקים. לשיעוריו התמידים בחברת ש״ס בבית המדרש על־שם שמואל בולקובשטיין (ברחוב הסוחרים־קופיעצקה) נהרו למדני העיר כדי ליהנות ולשמוע ״דף הגמרא״ שלו.

בנו של ר׳ יוסף שלום שכנא, ר׳ יעקב מאיר סאלומון, אף הוא מתושבי ביאליסטוק, הצטיין בלמדנותו כאביו ואם־כי סוחר גדול היה וניהל עסקים גדולים היה יושב באהלה של תורה, כל שנה היה מסיים את הש״ס. עם פרוץ המלחמה העולמית הראשונה השתקע בווארשה ושם נפטר בשנת תרפ״ו. בצוואתו ביקש שלא להספידו, ושיורשיו ילמדו כל יום דף גמרא. וזה לא לעלוי נשמתו כי אם לעלוי נשמותיהם. השאיר בכתובים חיבורים תור־ניים: ״וזאת ליעקב״, מלין דרבנן״, ״אורחות חיים״ ועוד. היתה לו ספרייה תורנית גדולה שהכילה הרבה ספרים יקרי־מציאות וכתבי־יד נודעים. מקור הידיעות שר׳ אפרים־פישל היה רב בסוקולקה הוא בדברי ר׳ מרדכי ניימאן שהסב את שם משפחתו לפינקל והיה למדן מתמשכל. רוב ימיו גר בבריסק־דליטא ונפטר במאקוב בהיותו בן שבעים בשנת תרס״ג.

נחום סוקולוב, עורך ״הצפירה״, כותב עליו (״הצפי־ רה״, 1930, №160) הערכה:

״היה משרידי תלמידי חכמים של הדור הישן. עסק במסחר והגה בתורה וגם היה קורא בספרי השכלה. אדם

של צורה, תלמודי מובהק בעל רוח עצה ודעת. היה מהראשונים לכל עניני ציבור, התורה והעבודה וערכו היה נשגב בעיני כל בני עירו״.

בנו של ר׳ מרדכי היה אליעזר־יהודה פינקל, סופר קבוע ב״הצפירה״ ושאר עתונים עברים והיה מפורסם בשלהי תקופות ההשכלה. בן שני של ר׳ מרדכי פינקל היה מנהל גימנסיה יהודית־פולנית פרטית בווארשה.

ר׳ א. י. פינקל היה מעלה מזכרונותיו על זקנו ר׳ אפרים־פישל באהבה וגעגועים. וכן הוא כותב עליו: ״הוא בעצמו נזיר היה משתית יין ולא טעם טעם שכר מימיו מחמיר על עצמו בעניני תעניות חובה ורשות ומקיל לאחרים בזה, באם יש להם רק איזה מיחוש שהוא. היה מחמיר כלפי עצמו גם בקשר לתענית אסתר. היה בדרך כלל מתון וענותן ומוחל על כבודו תמיד״ (״הצפירה, שנת תרס״ג, № 59).

2. ר׳ אברהם הכהן

רב בסוקולקה בשנים תקצ״ג (1833), תקצ״ז—תקצ״ח (1837—38), עבר לקרינקי שם היה רב כשלושים־וחמש שנה ונפטר בשנת תרל״ב (1872), והוא כבן שמונים שנה. פרטים על תולדות חייו אינם ידועים אלא מעט: נראה שר׳ אברהם הכהן היה נצר משפחת הרבנים לבית כהנא, בטיקטין, עיר הגליל. ידוע לנו בוודאות שחותנו היה חתנו של הגאון ר׳ אליעזר רב״ד אמסטיבאווי והס־ביבה, מחבר ספר ״חמדת הימים״.

דבר היות ר׳ אברהם רב בסוקולקה ידוע מ״הסכמתו״ על הוצאת הספר ״אבות דר׳ נתן״ שני הביאורים ״שני אליהו״ ו״בן אברהם״ לאליהו בן אברהם רב דילאטיץ (סמוכה לנובהרדוק). הספר נדפס בווילנה־הורודנה בשנת תקצ״ג ושמו חתום ב״הסכמה״ הרב אברהם במו״ה יוסף הכהן מסאקאלקי״.

ר׳ אברהם נתפרסם כגאון בתורה וכשנפטר לעולמו הספידו המשכיל התורני ר׳ אפרים גיביאנסקי בעתון העברי ״המגיד״ (1872, № 13). הרב מתואר שם כ״זקן בית התורה והוראה, מהולל במעלות ובמדות ישרות וכחכם הנעלה. מלבד רוח לבו בתלמוד ובפסוקים לא נשא פנים במקום חילול האמת ולא חת מפני כל״. דבר לא נקל הוא למצוא בימים האלה ובזמן הזה, רב מצוין בתורה ובמדות תרומיות״. ״וכבוד גדול עשו להרב ר׳ אברהם במותו. המלאכה נשבתה בכל וכל החנויות סוגרו על מסגר, וכל האנשים, נשים וטף באו ללוויתו, איש מהם לא נותר. בין האנשים אשר ליווהו היה גם הגאון ר׳ ישראל מסאלאנט. גם הוא נסע אחרי מטתו ללוותו לבית עולמו״.

חתנו של ר׳ אברהם הכהן, ר׳ שלמה שפרינץ ממעז־ריטש (רב בוויזנה, פלך לומזה, ואח״כ בארצות הברית) מוסר בספרו ״לשד השמן״ שחותנו השאיר אחריו בכתו־בים שני חבורים ״משפט אמת״ על השלחן־ערוך, חלק ״חושן משפט״ וספר שו״ת על ״אבות דר׳ נתן״. נמצאים ברשימת החותמים ששה אנשים מסוקולקה: אריה־לייב נאמן, אריה־לייב בן שבתי שפירא, אליעזר צבי בן חיים, חיים בן יחזקאל, שבתי בן צבי הירש שפירא וחיים בן יחזקאל.

3. הרב ר׳ יוסף (ר׳ יאסעלע)

ידוע בין הרבנים בפלך גרודנה בשם ״ר׳ יאסעלי הזא־בלודובי״, על שם עיר רבנותו האחרונה זבלודובה (מחוז ביאליסטוק) בה שמש כרב כשלושים שנה (תרט״ז—תרמ״ו 1856—1886) אולם, לפני כן היה ר׳ יאסעלי רב בסוקולקה: לפי הספר ״אנשי שם״ לר׳ חיים בראוורמאן, המדייק בדבריו בתולדות הרבנים הנכללים בספרו (תרנ״ב). לפי מקור נוסף היה רב גם בברזה ובאחרי־הנהר ניעמאן שבגרודנה (״פערשטאט״), שהת־פארה ברבניה־גאוניה לדורות.

ר׳ יאסעלי היה מתלמידיה הראשונים של ישיבת מיר המפורסמת (נוסדה בשנת תקע״ז), וקבל תורה מפיו של הגאון ר׳ יוסף דוד האב״ד ור״ם בעיר תורה זו. בצעירותו הכיר את הגאון ר׳ יצחק אלחנן. ידידות נפשית הדוקה שנמשכה לכל ימי חייהם של שני ״צנתרי דדהבא״ אלו. בספר ״אנשי שם״ מובא, שר׳ יאסעלי הוא רב ״גדול בתורה ודרשן מפורסם והיה לו בית אוצר ספרים גדול שלא נמצא דוגמתו במדינת רוסיה״. הדבר נזכר עליו גם בספר ״נחלת אבות״ (ווילנא, תרנ״ד) שהיה רב גדול ומפורסם, ירא וחרד לדבר ה׳ וכן ״שהיו לו ספרים הרבה יותר מלכל הרבנים שבגבולנו״. ואכן ידוע מפי זקני הרבנים בגליל סוקולקה־זאבלודובה, שרבנים גדולים היו באים אליו לראות את ספרייתו המהוללה של ר׳ יאסעלי, שהיו בה ספרים יקרי המציאות.

הרב המפורסם ר׳ צבי הירש אייזנשטדט אב״ד ברעסטוביץ ואוטיאן מזכיר בהקדמתו לחבורו ״פתחי

תשובה" על שלחן־ערוך אבן־העזר "ברם זכור אותו איש לטוב ה"ה כבוד ידיד הרב המאור הגדול המפורסם, עריגת הבושם כבוד שם תהילתו מו"ה יוסף אבד"ק זאבלודווע שהראה לי רוב טובו והשאיל לי מספריו המרובים יקרי המציאות".

אף בעלי דפוס ראם הידוע בווילנה שנגשו להדפיס את ה"שלחן ערוך" המשוכלל על חלק "יורה דעה" המכיל פירושים מרובים, השתמשו הרבה בספרי בית־עקד־הספרים של ר' יאסעלי. ר' יוסף נפטר זקן ושבע־ימים בט"ו אדר א' שנת תרמ"ו (1886). בספר "שרגי טובא" (ווילנה תרנ"ב) להרב ר' אייזיק־לייב סטוליאר שהוא רב באודעלסק הסמוכה לסוקולקה, נמצא הספד על הרב ר' יוסף, המדגיש שהוא היה "גדול בתורה וחכם במילי דעלמא והנהיג את העיר ברוח בינתו והיה ממשכן את ספריו שהיו חביבים עליו כחייו ליתן נדבה לאורח..."

הדרשן ר' אברהם דוד פלאהם מ"מ לובלין, מהדיר ספרי ר' יעקב המגיד מדובנא, מביא בספריו חידושי תורה ששמע מהרב ר' יאסעלי.

בהיותו רב בסוקולקה היה סמוך על שלחן חותנו ר' יעקב־מאיר האלפרין שנתפרסם כ"ירא וחרד לדבר ה'" והיה רב ביאלובקי (פלך גרודנה) וורונובי, (פלך ווילנה). אחד מבניו של ר' יאסעלי היה ר' חיים דוד שלמה רב בנובידבור (מחוז סוקולקה) ובשנת תרס"ו נתן את הסכמתו לספר דרוש "חמדת הימים", שמחברו היה ר' קלמן חיים מייטקעס, המגיד דסוקולקה.

4. הרב זאב וואלף וויסוקר

רב בסוקולקה עד שנת תרל"ג (1873), מכאן עבר לשמש ברבנות בסקידל, בה פעל י"ב שנה ושם מנוחתו כבוד, נפטר בשנת תר"ן (1890).

ב"הצפירה" נתפרסמה רשימה של נכדו ר' חיים יהונתן מארגולין, על פטירתו של הרב שנודע לחכם בהויות העולם; אליו באו להשפט אפילו שאינם בני־ברית והוא נודע כצדיק הדור ורבים השיב מעוון.

לפי סדרי הזמנים של רבני סוקולקה, היה ר' זאב וואלף וויסוקר רב בסוקולקה אחרי הרב ר' יואל ושימש ברבנות עד לשנת תרל"ד (ר' זאב וואלף היה רב בסקידל שבע־עשרה שנה תרל"ג—תר"ן 1874—1890). ב"המגיד" תרל"ב (1872, № 14) נכתב על פעולה מיוחדת של ר' זאב וואלף וויסוקר בסוקולקה דברים אלו:

"לקול אנקת חלל מחצי הרעב הנורא השורר בתעצומות עוזנו של אחינו בני ישראל במדינת פרס, נתעוררו גם לבב אנשי עירנו היקרים. והיה בהטיפי להם מלים אחדות בפרשת "ויקחו לי תרומה" על הפסוק אודות מעשי הצדקה הזו, חיש התעוררו עת לצאת גם המה לישע אחיהם האומללים על־ידי השתדלות המאסף היקר ר' ישראל יוסף זאדווראנסקי. ועל טוב ייזכר שם העושים והמעשים בדבר הנכבד הזה. זכרה להם אלקי לטובה. ולוטה פה סך 42 רו"כ וייט' כבודו לחזר זאת במכתבו־העתי "המגיד". מוקירו ומכבדו כערכו הרם זאב וואלף וויסאקיר האבד"ק הנ"ל. "הסכום של 42 רו"כ היה גדול בימים ההם, לפני 90 שנה. שמות התורמים נדבות גדולות, מחצי רובל ולמעלה, נתפרסמו בעתון לפי פרוט זה: משה זכרקין 5 רובל; אחריו הר' אליהו שטיין ובנו הר' אברהם שטיין כל אחד מהם 2 רובל. נדבה של רובל אחד: ר' יעקב צבי הייפרין; מאיר שפירא; פסח אליהו; יוסף ליונעווסקי ומשה חיים מאראנץ. של חצי רו"כ: האב"ד ר' זאב וואלף וויסאקיעד (הנ"ל); אהרן פיינאמן, יוסף שמואל קאצענעלנבאגען; מרדכי קאנטאר, צבי אשקעביץ; אברהם יוסף זאדבאראנסקי; יחזקאל קארח; אברהם צבי ליעוו; אחיו מרדכי ליעוו; אברהם דאנציג, מצאצאי ר' אברהם דאנציג בעל "חיי אדם" בווילנה; יקותיאל סאפירשטיין ויצחק עפשטיין.

5. הרב ר' יעקב משה מארגולין

היה סמוך על שולחן חותנו בסוקולקה ועוזר ברבנות העיר. זמן קצר היה רב בוואשילקוב, כממלא־מקום אביו הרב הגאון ר' אברהם דוד מרגולין. (נצר להרב ברוך שיק משקלוב, ממקורבי הגאון ר' אליהו בווילנה) היה יושב באהל תורה בביאליסטוק ונפטר שם בשנת תר"פ (1920) בגיל שבעים שנה.

גדלותו בתלמוד של הרב ר' יעקב משה מתגלה בחבורו "מרגליות הים" שנדפס בשנת תרצ"ג בווארשה (ח"א על הלכה, ח"ב על אגדה) בהוצאות בנו ר' חיים יהונתן מארגולין, מלמדני ווארשה. על ספרו באו הסכמות של גדולי הדור בזמנו. הג"ר בצלאל הכהן מו"צ ווילנה, כותב עליו: "...שלשלת היוחסין וכבר איתמח כבוד האי גברא בין גאוני הדור המפורסמים, ומפורסמות כאלה אינן צריכות ראיה". וכן כנוהו הגאון ר' יצחק אלחנן ספקטור אב"ד קובנה "הרב הגדול המפורסם".

ר׳ יעקב משה מארגולין היה מועמד לרבנות סוקולקה, בתמיכתו של הג״ר שמואל מוהילובר אב״ד ביאליסטוק שעמד לימינו, אולם בהיותו צנוע ואיסטניס לא רצה במחלוקת וותר על המשרה כשם שוותר גם על רבנות וואשילקובה, וכאמור היה רחוק מפרסום בשבתו בביאליסטוק למעלה משלשים שנה, נחבא אל הכלים, מתנהג בענוותנות והצנע לכת. ישב לו באחד מבתי המדרשות בפינתו המיוחדת למד ולימד בשקידה רבה מבלי להתבלט בגדלותו התלמודית. אולם, יחידי הסגולה שבעיר גדולה זו ידעו שאיש גדול נמצא בתוכם. היו לו לר׳ יעקב משה ידיעות מקיפות בכל מקצועות התורה וגם בקיאות עצומה בתנ״ך, בדקדוק ובשימוש הלשון וכי שיטת לימודו היתה בדרך הגר״א מווילנה ור׳ חיים מוואלוזין. קברו בבית העלמין (החדש) שבביאליסטוק הוא בשורת גאוניה ורבניה־מופלגיה.

6. הרב ר׳ שרגא פייבל סארנא

בחוגי הרבנות בליטא היה ידוע בשם ״ר׳ פייבעלי פוילישער״. נולד בשנת תקפ״ו בעיירה פראשניץ, עיירה מחוזית בפלך פלוצק. התפרסם מילדותו כ״עילוי״, כבעל זכרון מצויין ותפיסה מהירה בהבנת התלמוד והראשונים, שדברים קרובים לרוח התורה. למד מפי אביו המופלג ר׳ יוסף ומהגאון ר׳ אברהם לנדא אב״ד ציכאנוב, וקבל ממנו את שיטתו ברוחניות, שהיא מזג צביון חסידי ומתנגד כאחד, בתפיסת עולמו ובנוהגיו בתפילה ובהליכותיו בקודש.

בהיותו בגיל ט״ז הוסמך ר׳ פייבלי להוראה ע״י מורו ורבו הגאון ר׳ אברהם לנדא ור׳ בנימין דיסקין אב״ד לומזה. נשא לאשה את בת הרב ר׳ יצחק מרגלית אב״ד שצוצין (פלך לומזה). אחרי שהיה רב בסומפולנה (פלך קאליש) ובפופיליאני (זאמוט, פלך קובנה) נעשה רב בסייג (פלך סובאלק), בה שמשו לפניו שני רבנים־גאונים, ר׳ יהודה בכרך בעל הגהות ״נימוקי הגרום״ על הש״ס ור׳ יצחק אביגדור בעל ״פרדס רימונים״. היה לרב גם באוסטרוב־מזוביצק (פלך לומזה). אולם בגלל הפילוג והמחלוקת בין החסידים והמתנגדים בעניני העדה, שה״צדדים״ היו שקולים שם ללא הכרעה לכאן או לכאן קבל את הרבנות בסוקולקה ושמש בה בשנות תרל״ג—תרמ״ב (1873—11882). משם עבר להורודוק (מחוז ביאליסטוק), בה פעל תשע שנים. נפטר בביאליסטוק י״ב שבט תרנ״ב (1892). ב״הצפירה״ הובאה ידיעה על פטירת ר׳ פייבעלי והוא מתואר בה בתור ״איש אמת, שונא בצע, צנוע, לא הכיר שוע לפני דל״. על מצבת קברו בביאליסטוק חרותים דברי שבח אלו: ״ציון לנפש צדיק, שובי נפש צדיק למעון שמים. רבות פעלת בהיותך בחיים. גאון היית לגאון ולתפארת אשר תורה לך עטרת, הרב הגדול הגאון המפורסם מו״ה שרגא פייבל זצ״ל.״

ר׳ פייבעלי סרנא השאיר אחריו הרבה חידושי תורה וגם חבור על אימרות חז״ל, אולם כתביו לא ראו אור הדפוס. שמו נזכר בשו״ת ״עמודי אור״ להגאון ר׳ יחיאל הליר אב״ד סובאלק וב״בנין עולם״ להגאון ר׳ יצחק אייזיק חבר אב״ד טיקטין סובאלק; ואם־כי היה עוד צעיר לימים מתארו הגאון ר׳ יצחק אייזיק בדבריו: ״ידיו רב לו בממשלת ים התלמוד והפוסקים ידיד עליון נפש״.

שני בניו של הרב ר׳ שרגא פייבל סרנא היו: ר׳ יהושע צבי ור׳ חיים יעקב. ר׳ יהושע צבי סארנא היה משכיל תורני מושך בעט סופרים, מקורב לרבנים־גאונים וגם למשכילים וסופרים. בילדותו ובבחרותו גר עם אביו בסוקולקה והיה שולח קורספונדנציות לעתונים העברים ״המליץ״ ו״הצפירה״. גם בהיותו מתגורר בביאליסטוק וערים אחרות התענין במצב יהודי סוקולקה והיה מבקר בה אצל בני משפחתו ומודיע בעתונות על ענינים מיוחדים שקרו בעיירה.

באחת הרשימות ב״הצפירה״ (מס׳ 132) הוא כותב על שריפה שפרצה בסוקולקה בשנת תרמ״ט (1889). ששים בתים נשרפו שם וששים משפחות נשארו בעירום ובחוסר כל והוא פונה לעזרת תורמים ונדיבים לטובת נשרפים אלו ומבקש להעביר את סכומי הכסף שיאספו על שם הרב דמתא סאקאלקא — ר׳ צבי הירש דירקטור.

בנו השני של ר׳ פייבלי, ר׳ חיים יעקב, גר בהורודוק מקום־רבנותו של אביו. הוא היה שד״ר של ישיבות ליטא והצטיין בשליחותו הרבה, בהיותו ידוע כבעל דרשן גדול ״פה מפיק מרגליות״ ושליט בספרות האגדה המדרשית ואף בספרי מחקר. בסוף ימיו מילא תפקיד של ״מגיד דמתא בסלונים״. בהסכמתו של הרב הצדיק ר׳ מרדכלי אב״ד דמתא ונשא מדברותיו ברוח האורטודוקסית של ליטא.

בנו של ר׳ חיים יעקב, ר׳ יחזקאל סרנא, ממצויני ישיבות ראדין ו״כנסת ישראל״ המוסרנית שבסלאבודקה־קובנה, היה חתנו של הגאון ר׳ משה מרדכי עפשטיין אב״ד ור״מ דסלובודקה (בעל ה״לבוש מרדכי״) עזר לו להקים סניף לישיבה הגדולה בחברון עיר האבות, בארץ־ישראל. ועדיין הוא ר״מ ראשון ומנהל ראשי של ישיבת חברון בירושלים, חבר נשיאות ״מועצת גדולי התורה״ בישראל ו״אגודת ישראל״, נחשב כאחד מבעלי האו־טוריטה הגדולים של היהדות החרדית וכהאחד המיוחד משרידי תנועת ״המוסר״ מיסודה של הגאון ר׳ ישראל סאלאנט.

גיסיו של ר׳ פייבלי, רבה של סוקולקה, היו ר׳ שלמה שמריהו מרגליות אב״ד בריינסק ור׳ צבי הירש דירקטור (חתנו של הרב יצחק מרגלית).

7. הרב ר׳ צבי הירש דירקטור

רב בסוקולקה בשנות תרמ״ג—תר״ס (1883—1900). בא מעיירת קופציובה להיות רב בסוקולקה בערך בשנת תרמ״ד. כגיסו של ר׳ פייבל סארנא שעבר להורודוק, בא לכאן לפי המלצתו והכרה אישית כאחד מפני קהלת סוקולקה.

כפי הנראה ״לא שפרה עליו נחלתו״ של הרב ר׳ צבי הירש משנתו הראשונה לבואו לסוקולקה. היו בין הבעלי־בתים שצדדו בזכותו של המורה־הוראה בסוקול־קה ובקשו שיתמנה כרב בקהלה בזכות היותו למדן מופלג. אולם, במשך הזמן שככה המחלוקת והרב ר׳ צבי־הירש דירקטור היה מקובל על כל החוגים של יהודי סוקולקה, בזכות מעלותיו וסגולותיו בלמדנות, בעסקנות צבורית וכאיש נימוסים, ובימיו נחשבה הרבנות סוקול־קה כתור־הזהב של הרבנות בקהלה זו. רמזים על המח־לוקת בסוקולקה ישנם ברשימה ב״המליץ״ (1887, גליון 35) בו מודיע ישראל שר מתושבי סוקולקה כדברים האלו:

״אחדים אשר אין רוחם נוחה מהרב (החדש) היושב שם על כסא זה כשנה, יחפצו למנות לרב עליהם את המו״צ (המורה־צדק) והמצדדים בזכות הרב מתנגדים לזה. הדבר הגיע לאזני פקיד המחוז (איספראווניק) ואחר שהזמין את השנים הנ״ל חתמו בפניו שיביאו עצומותיו לפני רבנים גדולי תורה ועל מי שיוחלט

שהוא הזוכה. השני מתחייב לעזוב את העיר ויבקש לו רבנות במקום אחר״.

ישראל שר מעיר עוד כי ״חרפה תכסה פנינו שצרי־כים אנחנו לאפוטרופסים נוצרים גם בעניני רבנות״. והנה לא עברו אלא ימים מספר ובאותו עתון ״המליץ״ (גליון מס׳ 50) מכחיש ״הרב־מטעם הממשלה דפה סא־קאלקא״ את הדבר ומסכם: שבנוגע לרב, אוכל להבטיח נאמנה (כותב את זה מ״ר לייב פאדאלסקי) כי הוא יושב לבטח בקרבתו וינהל כבוד בעדתו כראוי לו״.

זיקתו של הרב ר׳ צבי־הירש לרבנות סוקולקה, נעוצה בעובדה שגם זקנו ״כבוד הרבי הגדול בתורה ובהוראה המפורסם לתהילה מו״ה צבי הירש היה מק״ק סאקאלקא״ (מהקדמתו לספרו ״בנין שלום״).

ר׳ צבי הירש דירקטור נולד בביאליסטוק לאביו ר׳ שלום שהיה איש אמיד בעל־מאפיה (ידוע שם בשם ר׳ שלום בעקער) ובנו מתואר כ״נגיד מפואר וירא אלקים רחים ומוקיר רבנן, איש נדיב המפורסם ברוב פזרונותיו״. ר׳ שלום נתן לבנו ר׳ צבי הירש חינוך תורני מובהק, ר׳ שלום, התכונן לרבנות. בראשונה היה רב בקופציובה (פלך סובאלק) ומשם בא לסוקולקה.

הרב ר׳ צבי־הירש דירקטור היה מן המפורסמים ברבני דורו. התמזגו בו כל הסגולות שכחן יפה לרב ולמנהיג רוחני בישראל והיה מכובד על כל החוגים בעם. חשוב היה חבורו התלמודי ״בנין שלום״, שנדפס בווילנה בשנת תרנ״ב. חידושי תורתו של הרב ר׳ צבי הירש מצטיינים בחריפות ובבקיאות אף בתלמוד ירושלמי, הרמב״ם וגדולי הראשונים ודבריו באו לעמק השוה בענין ההלכה הברורה. דבריו מסועפים ומסונפים ל״בתים״ ו״חדרים״ ו״חלונות״, כדי לתת ספוק למעינים על מוצאיו ומבואיו בכל ענין וענין.

בהקדמתו לספרו הוא מזכיר חבור שני מסודר לדפוס, בש״ס ופוסקים שהיה לו בהם חליפת־מכתבים עם גדולי הדור, הוא שואל והם משיבים או שהוא השיב להם על שאלותיהם בענינים שבתחום הלכה למעשה. חבורו השנון לא זכה לראות אור ויש בזה הפסד גדול לספרות הרבנית־התלמודית.

הרב ר׳ צבי־הירש דירקטור הצטיין משאר רבני הסביבה גם בהיותו דבק בחיבת־ציון ואף הראה פנים לציונות המדינית. מבחינתו היה תמים דעה לפעוליו

של הג״ר שמואל מוהילובר, רבה של ביאליסטוק וכשהיה מבקר תכופות בעיר מולדתו היה שוחר תמיד את פני הרב חובב־ציון הנעלה ומקבל ממנו ידיעות ממקור ראשון על המתרחש בתנועת חיבת־ציון והקשור במצב המושבות החדשות שהוקמו בארץ־ישראל. היתה לו התכתבות אישית גם עם הרב ר׳ אהרן הכהן אורליאנסקי, רבה הראשון של פתח־תקוה שהיה ידיד נעוריו מתקופת לימודיהם בישיבת ביאליסטוק.

על הצטרפותו לציונות המדינית יש להסיק מן העובדה שהרב ר׳ צבי הירש דירקטור השתתף בוועידה הציונית בוורשה והאסיפה הרבנית, שהתקיימה בפרוס הקונגרס הציוני בבאזל, תרנ״ח 1898 בהשתתף בו בעצמו בתור ציר רשמי. בקונגרס הציוני נתקבל רבה של סוקולקה ביחד עם קבוצת רבנים מצירי הקונגרס עם ד״ר הרצל, שיחתם היתה מוקדשת לשאלת ה״קולטורה״ שעוררה ווכוחים רבים מצד הרבנים והם רצו להשפיע שלא תעלה הבעיה על סדר היום של הקונגרס. וכן בקשו הסכמתו של הרצל להקמת וועד רבני מיוחד בתנועה הציונית. שלא כשאר רבנים שפרשו מן התנועה הציונית כאשר שני הדברים לא נתקבלו על דעת צירי הקונגרס, נשאר הרב ר׳ צבי הירש דירקטור נאמן לתנועה הציונית גם אחר־כך והיה דורש שלימותה בעל פה ובכתב ובעניני תרומות למגביות וקרנות שהקימה ההסתדרות הציונית (כגון: הקולניאל באנק, קרן הקיימת לישראל, ל״ועד ה״פלשיתנאי״ באודיסה ובמגביות בתחום המושב היהודי ברוסיה. בזכותו התבצרה גם התנועה הציונית בסוקולקה והקיפה חלק גדול של יהודי העיר, ביניהם גם למדנים וחרדים ידועים וביניהם ר׳ שמשון קצנלבויגן.

עם יסוד ה״מזרח״ בווילנה ע״י הרב י״ו ריינס מלידה (בשנת (תרס״ב) נוסד גם סניף בסוקולקה, שלקח חלק פעיל בפעולות היהודיות במקום. ה״מזרחי״ בסוקולקה הפעיל גם מגבית פנימית לטובת נגועי הפוגרום בקישינוב (בשנת תרס״ג) ונאספו בה 120 רובל למטרה זו.

באותו זמן לא היה עוד הרב ר׳ צבי הירש דירקטור רב דמתא סוקולקה. בשנת תר״ס (1900) נלקח אחר כבוד להיות רב בקהלה המחוזית אמציסלב, ברוסיה־הלבנה (פלך מוהילוב) כממלא־מקומו של הגאון ר׳ הלל מילייקובסקי.

באמציסלב יסד הרב ר׳ צבי־הירש דירקטור בשנת תרס״ג (1903) ישיבה גדולה בה הגיש שעורים בכתה הגבוהה. והצליח לתרום להשרשת לימוד התורה בנפת רייסין המזרחית מסיבת טרדותיו במילי דמתא מינה ראשי־ישיבה משניים בישיבתו ואחד הפעילים בתפקיד זה היה הגאון הידוע ר׳ אלחנן וסרמן (הי״ד) שלימים יסד וניהל את ישיבת בראנוביץ המפורסמת.

הרב ר׳ צבי הירש דירקטור נפטר בשנת תרע״ה ומנוחתו כבוד בקיוב הרחוקה (בדרך נסיעתו לדרוש ברופאים) בבית העלמין היהודי שברחוב לוקיאנובקי, שחוסל בידי השלטון הסובייטי־האוקראייני, על ידי קברם של הגאון המלבי״ם ור׳ רפאל נתן נטע ראבינוביץ בעל ה״דקדוקיא פרים״ על הש״ס בבלי. בעתונות העברית והיהודית הכללית הופיעו אז מאמרי הערכה חמים לזכרו של רב מפורסם זה. בעבור הרב ר׳ צבי הירש דירקטור מסוקולקה לאמציסלאב היה מועמד לרבנות סוקולקה חתנו של ר׳ יצחק גולדין, אולם בגלל התנגדות חסידי קוצק וקארלין ואנשים מן ההמון, סוכלה מועמדות זו, מפני שהרב ר׳ יצחק גולדין היה צעיר ואף יותר ״מתקדם״ בשבילם, וביחוד מהיותו ציוני נאמן. רבנות סוקולקה עברה לידי הרב ר׳ משה יהודה רבינוביץ.

8. הרב ר׳ שמואל גולדין ובנו ר׳ חיים

בנו של ר׳ יצחק, מנכבדי העיירה לונה (במחוז גרודנה) ודודו של הגאון ר׳ יחזקאל אבראמסקי (ראב״ד לונדון וכעת בירושלים). מלבד השכלתו התורנית ולמודו בישיבות איישישוק, ז׳אלודוק וראדין, רכש לעצמו גם ידיעות כלליות ואת השפה הרוסית וגם הצטיין כדרשן נאה וכיידען בספרות המחקר הדתי. בשנת תרנ״ב והוא בן כ״ב, נשא לאשה את בתו של הרב ר׳ צ״ה דירקטור. התגורר בכולל ״קובנא״ ונסמך להוראה על־ידי הגאונים ר׳ יצחק אלחנן ספקטור ור׳ שלמה הכהן מו״צ ראשון בווילנה. כשבע שנים ישב בסוקולקה, עד שקבל בשנת תרנ״ט (1899) את הרבנות בעיר לאפי (פלך לומזה) ואחריה בסערהיי (פלך סובאלק). הוסמך גם לתפקיד רב רשמי מטעם הממשלה והופיע במשלחת לפני שר־הפלך סובאלק. הצטיין גם בסגנון משופר בעברית (אחיו היה הסופר העברי הידוע עזרא גולדין, מלודז, עורך הקובץ הספרותי ״הזמן״ שבו פרסם ח.נ. ביאליק את שירו ״בני עניים״ שהוסב שמו ל״המתמיד״). ר׳ ישראל גולדין פרסם לעתים מאמרים תורניים בעתונות העברית, שזכו לתשומת לב מרובה. היה חובב־ציון נאמן, בהשפעת

היותו ממקורביו של הג"ר שמואל מוהילובר בביאליסטוק; בדרשותיו שהיו חדורות להט לאומי דתי הדגיש את ערכה של שיבת ציון וההתיישבות החדשה בארץ.

השפעתו ודרשותיו לטובת ציון בעת שבתו בסוקולקה היו גורם חשוב לבצורה של התנועה בעיירה. ב"הצפירה" (1898, גליון 63) נמסרו בקורספונדנציה הפרטים הללו:

"מעיר סאקאלקא, פלך גרודנה, כותבים לנו כי חיבת־ציון התעוררה בלב אנשי עדתם בימים האחרונים וכשלש מאות איש מכל מפלגות העדה היו לאגודה אחת להרים תרומתם תרומת נדבה קבועה לקופת הועד לתמיכת עובדי האדמה בארץ־הקדושה. הרעיון הציוני התעורר ביתר שאת על־ידי הרב הגאון ר' ישראל גולדין, חתן הרב אב"ד דמתא אשר יטיף דרשות נחמדות על חיבת־ציון ועל המדות הטובות המסתעפות ממנה ואשר מקורן אך באחדות העם".

זאת ועוד. בעל־הרשימה מזכיר שבתקופת המלחמה הראשונה התגורר הרב גולדין כפליט מלחמה בביאליסטוק ושם דרש תכופות בבית המדרש שברחוב "עולם חדש" (ניי־וועלט) בשבח הציונות הדתית ואף עזר בהרבה לשקום בתי־הספר התורניים־לאומים של חברת "לומדי ש"ס" ברחוב האצילים (שלאכעצקה) שבוטלו בזמן המלחמה ונתחדשו בשם "תחכמוני". במסגרת חנוכית זו פעלו בית־ספר יסודי לבנים ולבנות (בנפרד) וכן "תחכמוני גבוה" לתורת וחכמת ישראל. בסיומה של המלחמה חזר ר' ישראל גולדין לעירתו סערהייא, שבינתיים עברה לתחום מדינת ליטא העצמאית, וגם שם הוא פעיל בתנועת "המזרחי" והרבה בנסיעות ובקורים לטובת הקרנות הציוניות ועניני התנועה.

בשנות העשרים היגר ר' ישראל גולדין לארצות־הברית ונתמנה לרב ברוצ'סטר בה כיהן עד פטירתו ברה"ש תשי"א (1949) והוא בן שמונים שנה. הרב ר' ישראל גולדין היה מקובל כאחד מזקני הרבנים, התחשבו בדעתו בעניני דת ודין ובעסקנות דתית, עמד במו"מ של הלכה עם גדולי הדור, אך מעט מחידושיו ראו אור הדפוס. מזה: בירחון הרבני ה"פרדס" ובספר השו"ת "דברי מלכיאל" למלכיאל הלוי טננבוים אב"ד לומזה, בו הופיעו שתים מתשובותיו בעניני הלכה.

בתקופת שבתו בסוקולקה, נולד בנו ר' חיים, שהוא מרבניה החשובים של יהדות אמריקה. ר' חיים קבל חנוכו התורני מאביו וב"ישיבה של ר' שמשון קצנלבויגן בסוקולקה וגם בישיבה שייסד אביו באמציסלאב וגם למד תורה בישיבת "כנסת ישראל" המפורסמת שבסלובודקה־קובנה. הוסמך להוראה מגדולי הרבנים, ביניהם ר' חיים הרץ היילפרין ראב"ד ביליסטוק והג"ר שמעון שקופ אב"ד ור"ם בריינסק.

בשנות השלשים היגר אף הוא לארצות־הברית והוא מכהן פאר באחת הקהלות הנכבדות והוא מלמדניה הוותיקים באמריקה.

9. הרב ר' משה יהודה רבינוביץ
תרס"א—תרס"ג (1908—1901)

יליד טיקטין, התייחס לר' יום־טוב ליפמאן בעל התוספות יום טוב על המשניות. מלבד גדלותו בתורה היה מפורסם כירא־שמים גדול בעל מידות תרומיות ושונא בצע. לא לקח דמי־פסק בדיני־תורה ולא דמי רגל (כיבוד יום־טוב) ואף לא דמי מכירת חמץ. היה אהוב וחביב על כל החוגים. ובמיוחד העניים והאביונים שפיזר להם את כל אשר היה לו. רבנותו נהג ברוב תפארת ואף בעניני שחיטה היו קצבי העיר כפופים לו וכל דבר מפיו קדוש הוא להם.

בשנת תרס"ה (1908) נלקח אחר כבוד להיות מו"צ רשמי בגרודנה הכבודה, בראותו שחרדי העיר ראו בו בר סמכות ואוטוריטה מובהקה לחיזוקה של תורה וארחות חיים מסורתיים שהתרופפו. אבל הוא היה נערץ גם על החוגים המתקדמים בראותם בו רב העומד על דעותיו ללא משוא פנים ומתמסר בכל תום לבבו לשטה שהוא דוגל בה. במלחמת העולם הראשונה פעל במסירות נפש לטובת פליטי הסביבה שהתרכזו בגרודנה בפברואר 1915 רחפה על יהודי גרודנה גזירות גירוש מהעיר. ר' משה יהודה דרש בי' באדר דרשה חמה בבית־הכנסת הגדול שבגרודנה ועודד את הקהל שלא יחששו מאימת הגזירה, הוא פתח את ארון־הקודש וגעה בתפילה ובבכיה. מרוב התרגשות נפל ארצה והתעלף. הרופא שנקרא למקום הושיט לו עזרה, אך כעבור שעה קלה שבה רוחו הטהורה אל על. להלוויתו באו כמעט כל בני העיר וגדול היה המספד שספדו לו. (ה"צפירה" 1915, גליון 40). "המנוח השאיר אחריו אשה וחמשה בנים בלי שום מקור מחיה.

בחיבור "חמדת ימים" של המגיד ר' קלמן חיים מייטקין מ"מ דמתא דק"ק סאקאלקא" (דפוס פיטרקוב תרס"ו).

בחיבור באו הסכמות של רבנים מאזור סוקולקה, ביניהם: ר' משה יהודה, הג"ר זלמן סנדר כהנא שפירא, אב"ד ור"ם קרינאק, בנימין דישקא רב טרעסטינה, יעקב רבינוביץ אב"ד סופוצקין.

זה נוסח הסכמתו של הרב ר' משה יהודה לספרו של המגיד מייטקיס: "ניגש לפני הרב המגיד ממחנינו והראה לפני מחברתו "חמדת חיים" ליקוטי באורים ומדות מספר "יערות דבש" מהגאון רשכבה"ג ר' יונתן אייבעשיץ ז"ל לטובת בני עמנו להקל על המעניין למצוא כל פסוק במקומו ובשעתו. והוסיף מן דיליה בדברים טובים וערבים. על כן אמינא לפעלא טבא הדא "אשר חילו יה" יהיה בעזרו להוציא מחשבתו הטובה לפועל. וכל המסייעים לו יתנו יד לעוזרו ויתברכו מהשמים בכל טוב סלה ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמעשים טובים וכאשר יצא הספר מבית הדפוס אקבל גם אנכי חוברת אחת במחיר אשר ישית עליו ולזאת באתי על החתום י"ב טבת שבת תר"ה פה סאקאלקע.
נאום משה יהודה החונה פה ק"ק הנ"ל."

הרב ר' משה יהודה נתן גם הסכמה בשנת תרס"ה (1905) לספר "קרן יהושע" (פיעטרקוב תרס"ו) להרב ר' יהושע בן נחמן עפשטיין, המכיל דרושים ומאמרים בהלכה ואגדה, שזכה גם להסכמות הרבנים המפורסמים ר' יוסף דובר סולובייציק אב"ד בריסק דליטא, ר' אליהו חיים מייזל אב"ד לודז ועוד. ומחבר הספר ר' יהושע עפשטיין אב"ד קוריצ'ין (מחוז סוקולקה) היה בעצמו יליד סוקולקה "אביו המופלג ר' נחמן היה בנו של הרבני הנגיד המופלא סוחר נכבד ר' שמשון בר שלמה סידראנסקי זצ"ל מסאקלקא סוחר נכבד עסק במסחרו באמונה ועבד את ה' עבודת תמה" (בהקדמתו לספרו). ר' יהושע עפשטיין התייחס מצד אמו למשפחת הגאון ר' אריה לייב עפשטיין אב"ד קעניגסבערג בעל "ספר הפרדס". ור' שמואל בר מאיר הלוי אב"ד קוברין, (סבן של הגאון ר' אריה ישעיה קארעליץ בעל ה"חזון איש") מעטר אף הוא הסכמתו לספר וכותב על שארו וחביבו הרב המאור הגדול החו"ב "יראת ה' אוצרו נודע ומפורסם בתורתו ויראתו הטהורה" הרב ר' יהושע עפשטיין כותב על ר' משה יהודה: "הרב הגאון הגדול המפורסם בתורה והוראה".

10. הרב ר' יצחק הלוי שוסטר

יליד בוטרימאנץ (פלך ווילנה) נצר למשפחת הרב הצדיק ר' מאיר פרענער, התחנך בישיבות המפורסמות שבסלובודקה ובכולל "קובנא", חתנו של הרב ר' נחום גרינהויז אב"ד טראקי והיה סמוך על שלחנו ואח"כ ב"קבוץ" של "האברכים המצוינים" מיסודו של הגאון ר' חיים עוזר גרודזנסקי בווילנה.

בהשתדלותו של הרב ר' נחום גרינהויז בשבתו בסוקולקה כדי לסדר את חתנו כרב העיר (לאחר שהרב משה יהודה רבינוביץ עבר לגרודנה) נתקבל ר' יצחק הלוי להיות רבה של סוקולקה, ועמד בתפקידו משנת תרס"ח עד ימיה האחרונים של קהלת סוקולקה. בזמן השואה האיומה, בה נספו הרב ובני קהלתו סוקולקה ביחד.

הרב ר' יצחק הלוי נחשב כאחד מגדולי התורה בליטא ופולין.

עשר החברים על ספרות התלמוד וגם עשרה חבורים על דרוש ואגדה אף הוא היה ראש וראשון בכל עניני הכלל, בהפצת תורה ובחזוק עניני הדת. ביחוד היה רב פעלים בתקופת הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה כשנשתנו סדרי ארחות החיים המסורתיים וגברו קושיי הדחקות הכלכלית והרוחנית כאחד, עמד על משמר עניני הצבור היהודי הדתי בעיירתו שלא יטושטש צביונם המקורי אף בחליפות הזמן ותמורת המשטר השלטוני והכלכלי.

גם בהיותו בימים הקשים ההם עמד בראש התלמוד-תורה שהכילה מכינה ל"ישיבה" שלמדו בה 300 תלמידים, ודאג להחזקת יתומים שהוריהם נהרגו במלחמה ובפרעות ברוסיה ובאוקריינה. הוא דאג גם לרבנים ואנשי-הרוח שבמחוז סוקולקה ועמד בקשרים עם מוסדות עזרה וסיוע מקודם בגרמניה ועם מוסדות ה"דזשאינט" שבארצות הברית, כדי להקל תלאות הסובלים ומצוקתם.

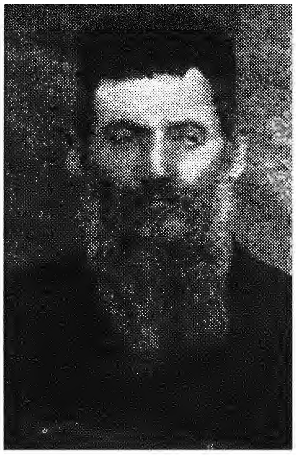
הרב ר' יצחק שוסטר היה רב פעלים בארגון הצבור הדתי החרדי גם לאחר שנות המלחמה הראשונה. שלא כדרך חותנו הרב ר' נחום גרינהויז, ממייסדי "המזרחי" בווילנה בשנת תרס"ב (1902), נטה הוא לחוג החרדים שהתרכזו בתנועת "אגודת ישראל" ואף השתתף בוועידתה העולמית הראשונה בציריך, בשוויץ, בשבט תרע"ט. הוא והגאון ר' אברהם דובער כהנא-שפירא אב"ד קובנה היו השניים היחידים מיהדות ליטא שהשתתפו בוועידה זו.

באלול שנת תרע"ט התקיימה אסיפת רבנים בגרודנה, בה השתתפו הרבה רבנים מן הקהלות של פלך זה. נבחר וועד הפועל של חמשה רבנים, ביניהם הרב מסוקולקה, שהיה מיוזמי האסיפה. באסיפה נתקבלו ההחלטות האלה: א) לייסד מתיבתא רבתא לחנוך רבנים עם ראשי ישיבה מומחים ופידאגוגים. ב) להוציא עתון יומי לפי רוח היהדות החרדית. ג) לכונן בית אולפנא לחנוך מורים בעלי השכלה פידאגוגית. ד) לייסד אגודת רבנים של פלך גרודנה ושאר הקהלות שבליטא הפולנית. ה) להכניס סדר בעניני הרבנות וה"סמיכה" לרב וקביעת משכורתם של הרבנים והשוחטים בקהלות אלו. ו) ליסד הסתדרות חזקה שתגן על עניני היהדות הדתית ולעורר את לב העם ולהדריכו ברוח התורה והמסורה.

ההחלטות לא זכו לביצוע, כידוע, מסיבת המלחמה בין פולין ורוסיה־הסוביטית שנטושה גם בגליל גרודנה־סוקולקה. בינתיים כשוך הסערה וכריתת שלום בין שני הלוחמים, קמו גם בגלילות ההם שתי המפלגות הדתיות "אגודת ישראל" ו"המזרחי" שמרכזיהם בווארשה והקימו סניפים גם בעירות אלה.

בקשריו הרצופים של הרב ר' יצחק הלוי שוסטר עם מוסדות החסד בחו"ל, גרמניה, אנגליה וביחוד עם "עזרת תורה" שבניו־יורק, קבלו עזרה חמרית וכלכלית גם רבני הקהילות שבמחוז סוקולקה: הרב ר' משה גרשון מדוב־

רובי, הרב ר' זלמן קוסובסקי מיאנובי, הרב ר' משה צבי יודזיק מנוביד־בור, הרב ר' משה מרדכי עפשטיין מ־קוזניצה, הרב ר' ליפמאן מאוסטרוב הרב ר' ישראל ליינ־דרשטיין מסוחובוליה, הרב ר' חיים מאיר שמול מו"צ סוקולקה. אכן, עם כל זיקתו של הרב ר' יצחק שוסטר ל"אגודת יש־ראל" מעולם לא התייצב בגלוי נגד ההסתדרות הציונית וקרנותיה. התענין תמיד בהתקדמות היישוב המחודש בארץ־ישראל ודרש בשלומה ואף היה תורם לקרנות בחשאי. בהווסד מחלקת החרדים בלשכת קרן הקיימת לישראל בווארשה, כמהה נפשו להצטרף בחתימתו לרשימת הרבנים שפרסמו כרוז לטובת הענין, אבל לא היה לו האומץ הדרוש להשתחרר מזיקתו לאגודת ישראל.

המורה הוראה
חיים מאיר שמול

תלמוד תורה, שעור עם הרב ר' יצחק הלוי שוסטר

ב. מנכבדי סוקולקה

1) ר׳ מאיר מרקוס, רב־מטעם בסוקולקה עד 1868

תולדות חייו: נולד בשנת ת״ר (1840) בסוקולקה להורים נכבדים וישרים. בימי בחרותו בא לביאליסטוק, למד באחת מישיבותיה ועשה חיל בלימודיו עד להפליא. הוריו שלחוהו אחר־כך לווילנא לבית המדרש לרבנים. לאחר שגמר שם לימודיו שב לעיירת מולדתו סוקולקה ונתמנה בה רב־מטעם הממשלה. גם בנובוהורודק פעל ויסד בית־ספר לילדי ישראל, ומילא תפקיד רב־מטעם.

בשנת תרכ״ח (1868) חזר לביליסטוק וכהן במשרת רב־מטעם בהצלחה שלשים וארבע שנים, ושם נפטר בשנת תרס״א (1901), בגיל ס״א.

בעתונים ״הצפירה״ ו״המליץ״ נתפרסמו דברי הערכה לזכרו של ר׳ מאיר מרקוס. סופר עליו ״שניהל את משרתו זאת בשקידה רבה, ביושר ובתום לב. כל בני העיר כבדוהו על הנהגתו ונועם דרכו, טוהר נפשו ויקר מדותיו, בענוות צדקו ובאהבתו לכל אדם. לא היה דבר שבצדקה בביאליסטוק שלא לקח בו חלק בראש היה עסקן במפעל ״יד חרוצים״ (חברה ללמוד מלאכה ליתומים ונערים עזובים). הקדיש להם הרבה מזמנו ואף כי עלה לו בטירחה וביגיעה רבה. היה גם עובד חרוץ ומראשי מייסדים של ״תמיכת עניים״... ופעולתו לטובה היתה נכרת בכל. היה סמל דמות התום והיושר, וגם הממשלה הכירה פעולתו לטובה ותכבדהו״.

הוא היה מבני העליה המעטים, שהצטיין גם בהשכלתו וגם ביראה קודמת לחכמתו, היה יהודי נאמן לעמו בהליכותיו בדרכי התורה ובמנהגי ישראל.

״המליץ״ מציין גם זאת שר׳ מאיר מרקוס, הרב־מטעם, היה אחד הראשונים שנתנו ידם לרעיון חיבת־ציון בהתעוררו לפני הרבה שנים (בתרמ״א). ״הוא היה בין העובדים החרוצים הראשונים בביליסטוק לביסוסה של תנועה זו. עמד תמיד בראש מגביותיה ומפעליה וכל זה בצניעות ומבלי להתבלט״. ובעת הלוויתו נאספו שלשת אלפים רובל לטובת משפחתו שנתאלמנה ממפרנסם.

על השתייכותו של ר׳ מאיר מרקוס הרב־מטעם לתנועת חובבי־ציון בביאליסטוק מוסר גם א״ש הרשבערג בספרו ״פנקס ביאליסטוק״ (חלק ראשון), הכותב עליו שעשה עבודתו בשלימות. היה מורה־דת בבית־הספר הריאלי. נשא דרשות בבית־הכנסת הגדול ברוסית ביומי דפגרא. היה נוח לבריות ללא תקיפות ובמחלוקת באסיפות היה מפשר ומשלים בין הצדדים.

2) ר׳ שמשון קצנלנבויגן, הרא״י הציוני בסוקולקה

הרב י. ניסנבוים, במאמרו על רשמי בקורו בסוקולקה (״המליץ״ 1898) מדגיש במיוחד כי ״ראש הציונים״ (בסוקולקה) הוא דווקא ראש־ישיבה שבעיר.

ואמנם, היה בדבר משום חידוש בימים ההם, שברוב ה״ישיבות״ היתה הציונות ״בבל יראה ובל ימצא״ ורק במחתרת התנהלו הפעולות ע״י מקצת בני הישיבות שבפעולתם החריף סבלם האישי. ואשר לסוקולקה היתה העזה לא רק להחזיק ברעיון אלא לקיים ישיבה בה הר״ם יפעול בגלוי מתוך התמסרות נפשית אישית לציונות, שהרי בקרבת העיירה, בקרינאק, פעל רב קנאי שנחשב גם גאון בתלמוד, הלא הוא הרב ר׳ ברוך לאווסקי (בעל ״מנחת ברוך״) והוא שיצא בגלוי נגד כל פעולות ציונית. אף בסוקולקה עצמה קמו מפריעים לתנועה הציונית מצד חסידי קרלין וקוצק. ובכל זאת סברו ותמכו בישיבה ציונית בעיר סוקולקה. גדולתו וידענותו בתלמוד של ר׳ שמשון עמדו לו שלא נתקל בקושיים בעבודתו בקודש, בהחזיקו בישיבה לבני־תורה צעירים ומוכשרים.

ר׳ שמשון קצנלנבויגן היה יליד סוקולקה, (אביו ר׳ אפרים מוותיקי העיירה), ומלבד היותו מופלג בתורה ומדקדק במצוות היה כחו גדול במחשבת ישראל ובמחקר הדת, אף מקורי ובעל דרך מיוחדת לו בהליכות חיי יום־יום, זהיר מאד ביחסיו עם הכלל והפרט עשה למען הציונות, שראה בה עוגן והצלה לפתרון בעית דור הבנים שביהדות רוסיה. דרכו בציונות היתה יותר על דרך המחנך מאשר התועמלן הרגיל. כנאמן

לדרכו שם לו למטרה לחנך בני נוער וראה את עולמו וגאותו על ה״ישיבה״ שניהל בסוקולקה, שהיתה למעשה בית־אולפן לתורה ולציון כאחד. מוסד חינוכי יחיד בסוגו בדברי ימי הישיבות בליטא באותם הימים. לישיבתו נהרו אף מעיירות רחוקות כקרובות, ואפילו מסביבת לומז׳ה הגיעו כמה תלמידים שאבותיהם בקשו לתת להם חינוך תורני מובהק וגם ידיעות במוסר, במחשבת ישראל ובהנהגה דתית ונאמנות לערכים ולרעיון הציוני־הדתי בדרך של הגשמה אישית.

הישיבה התקיימה רק שנים מועטות. אנשי סוקולקה לא הבינוהו ולא היה לו עורף צבורי מן החוץ. צנוע היה האיש בהליכותיו ולא ידע את סוד התעמולה ושיגור שדרים בעיירות ישראל לרכוש חברים תורמים לישיבתו כדוגמת ישיבות שנוסדו בימים ההם, הוא לבדו, באין לו בסיס תקציבי ושיעוריו בכל יום לתלמידים שלא על מנת לקבל פרס הוגיעוהו בהרבה והיה נאלץ לצמצם את הישיבה החדשה בסוקולקה. בינתיים נוסדה בלידה הישיבה הגדולה של הרב י״ו ריינס ברוח הציונית הדתית, בתכנית משולבת עם לימודי חול. מאידך הוקמה גם ישיבה גדולה בקרינאק הסמוכה בשם ״ענף עץ חיים״, מיסודו של ר׳ זלמן סנדר כהנא־שפירא מבית הרב מוואלוזין. בישיבה זו התרכזו תלמידים מובחרים מבוגרי ישיבות קטנות שבסוקולקה והסביבה. ר׳ שמשון קצנלנבויגן, שעמד יחידי במערכה היה נאלץ לצמצם ישיבתו בממדים צנועים ולהסתפק בלימוד בביתו, ליד בית המטבחיים העירוני עם מספר תלמידים מובחרים גומרי חדרים בסוקולקה, לחנכם ולהכשירם עד שיעברו לישיבה מתאימה להם.

בקשר לישיבה של ר׳ שמשון שהתקיימה מספר שנים בסוקולקה (תרנ״ז—תרס״ח), הובטח תקציב לביסוסה ע״י ר׳ שמואל מוהילובר, רבה של ביליסטוק, שאף שיגר לסוקולקה את הלמדן החריף ר׳ יצחק יבור־קובסקי מביאליסטוק שיעזור לר״ש קצנלנבויגן בניהול הישיבה ובהרחבתו. ר׳ יצחק היה תלמידו של הגר״ש מוהילובר עוד מתקופת רבנותו בסובאלק. ר׳ יצחק היה בעל־בית חרושת לאריגים בוואשילקובה (הסמוכה לבי־ליסטוק) וכשירד מנכסיו נעשה למרביץ תורה בביאליס־טוק ודבק בתנועת חיבת־ציון ונשא בדרשותיו ב״הברה תורה״ של חובבי־ציון, מיסודם של ד״ר ל. חזנוביץ וא״ש הרשבערג.

ר׳ יצחק חשב שהנה בסוקולקה יהיה לו כר נרחב לפעולה ועשה במקום כשנה. בינתיים נפטר הגאון ר׳ שמואל מוהילובר, מן התקציב לא יצא דבר, לא היו אנשי מעשה בסוקולקה ובביאליסטוק לפעולה הזאת. מאוכזב חזר ר׳ יצחק לביליסטוק, נתמנה למשרת ר״מ בישיבה העירונית ושם נפטר בשנת תר״מ. דרשותיו מכונסות בספרו ״הגות לב״ שנדפס בביאליסטוק בשנת תר״ע בהן פועמת הרוח הציונית, והיה נפוץ בחוגי הציונים הדתיים בימים ההם.

הרב י. ניסנבוים כותב על ראש־הישיבה וראש הציו־נים בסוקולקה ר׳ שמשון קצנלנבויגן כי ״הוסיף עוד מלמד אחד בתלמוד־תורה ומשתדל להוסיף לו תלמידים מערים שונות ומלמדם פרק בתלמוד. הוא אינו אומר די בעבודתו בעיר מושבו ובעת הפנויה הוא נוסע לערים הסמוכות להפיץ שם את הרעיון הציוני והוא גם חובב ציון במובן הישן, ועתה יעבוד בעירו גם לטובת אחינו העובדים אדמת קודש״.

ר׳ שמשון קצנלנבויגן השתתף בוועידת ציוני גליל ווילנה בשנת תר״ס, בתצלום הוועידה (בספר ״פעמי הגאולה״) נמצאת תמונתו במרכז, בסמוך לרבנים ציונים מפורסמים: הרב ר׳ שמואל יעקב רבינוביץ, המורשה לארבעת הפלכים קובנה, ווילנה, גרודנה וסובאלק. בשנת תרמ״ב השתתף ר׳ שמשון קצנלבויגן בכנסיה הציונית של יהודי רוסיה, שהתקיימה במינסק. על השתתפותו נכתב ב״הצפירה״ (תרס״ב, גליון 239): ״מודיעים מיאשינובקה בשוב צירנו הר״ש קצנלנבויגן מהכנסיה הציונית ממינסק נשא מדברותיו בבית־המדרש דפה ואגודת הציונים פה התעוררה לפעולות ונאסף מאה רובל לצרכי הציונות וירב מספר מכניסי השקל שנתנו ידם לאגודתנו״. הוא גם נשא דרשה ״בפני קהל ועדה ודבריו עשו רושם כביר על קהל הנאספים שהתנדבו להכניס תרומה שבועית לצרכי הציונות״.

ר׳ שמשון היה מחזר גם בעירות שבפלך לומזה, ובגלל שמו הטוב שהלך לפניו כמופלג בידיעות ומרביץ תורה שלא על מנת לקבל פרס ודבק בציונות בכל נפשו ומאדו, נפתחו לפניו בתי־המדרשות ולא היה אף רב אחד שיעיז להתנגד לדרשותיו בעניני הציונות. בוועידה השניה של תנועת ״המזרחי״ שהתקיימה בתרס״ג בלידא השתתף גם ר׳ שמשון קצנלנבויגן ונבחר שם כמטיף למספר גלילות בליטא, לייסד סניפים, לארגון הציוני־דתי בעיירות אזוריהם

כל ימיו חי בסוקולקה, פעל רבות לטובת הציונות וקרנותיה, מבלי לקבל שום טובת הנאה. בזה ראה מטרת חייו וחזון מפלט ומקלט רוחני לישראל בדורנו. הוא היה מהצנועים וענווי לכת שלא זכה לעלות בעצמו לארץ והוא נספה בשואה יחד עם בני קהלתו סוקולקה.

3) ר׳ שמואל ובנו ר׳ אברהם מקוביצקי

ר׳ שמואל מקוביצקי היה מלמדני הדור בסוקולקה. זמן מסויים היה רב **ביאנישוק** (פלך קובנה), וויתר על הרבנות וישב באהלה של תורה בסוקולקה, בה החזיקה אשתו חנות והיא שהסירה ממנו עול הפרנסה.

בנו ר׳ אברהם מקוביצקי נולד בסוקולקה. למד בישיבת וואלוזין המפורסמת. הוא תלמידו המובהק של הגאון ר׳ חיים סולובייציק וחברו של ר׳ שלמה פוליאצ׳יק, הידוע בשם ״העילוי ממייציט״. למד בכולל קובנה וקבל סמיכה לרבנות מר׳ שלמה הכהן מו״צ ווילנה. למד בקיבוץ התלמודי המפורסם של הגאון ר׳ חיים עוזר גרוזנסקי בווילנה. ר׳ אברהם נעשה רב בגלובוקי (פלך ווילנה) ואח״כ בערים נובי־וויטבסק, יקטרינוסלב, קריי־בורוג וברדיאנסק, בימי המלחמה העולמית הראשונה. בתקופת המשטר הסובייטי עבר לחרקוב כממלא־מקום הרב ר׳ אליהו־אהרן מילייקובסקי, שעלה אז לארץ־ישראל ונעשה ראב״ד בתל־אביב. בימי מלחמת העולם השניה, בפלישת הגרמנים הנאצים לפנים רוסיה **עקר** ר׳ אברהם לסמרקאנד, חזר לחרקוב ונפטר שם בשנת תשט״ז.

ר׳ אברהם נחשב כמחדש גדול ודרשן נפלא ובקי בהוויות העולם. אחד מבניו הצליח, אחרי מלחמת העולם השניה, לעלות מרוסיה (דרך פולין) לישראל. גר בבני־ברק, והנהו כעת ר״ם בישיבת **בני־עקיבא** שבכפר מירון.

קבלת פנים לרב סלודזינסקי (חתנו של הרב שוסטר) בסמורגון — להתמנותו כרב העיר 1930

מ. צינוביץ

סוקולקה באספקלריה של העתונות העברית

א. מוסדות חסד ותורה

א. ב"המליץ" משנת 1881 כותב ר' יהושע־צבי סארנה, בנו של רב העיר ר' פייבל שרגא, תושב סוקולקה פרטים על המוסדות הצבוריים בעיירה:

"עירנו, אם כי בין הערים הקטנות תחשב אולם במעשי צדקותיה ופזרונותיה תוכל להתחרות עם הערים הגדולות סביבותינו. אנשיה רובם נדיבי רוח וטובי לב. הם חברים לכל דבר צדקה ויושר, ידיהם יסדו חברות שונות: ש"ס תלמוד־תורה, גמילות־חסד, בקור חולים, הכנסת אורחים ועוד ועוד. גם שמו עינם לצרכי העדה וזה כשנתיים בנו בית מרחץ חדש עם מקווה נאה כדין, אשר בנינו עלה לסך אלפי רובל".

על קיום מוסדות בסוקולקה מוסר גם כתב שני מסוקולקה, "אבי סתור" ב"היום" (פטרבורג, 1886, גליון 108):

"מעשי הצדקות בעירנו רבים מאד. יש פה: "בקור־חולים", הכנסת אורחים, הכנסת כלה ואנשי עדתנו עושים צדקה וחסד עם כל איש עני וקשה רוח, את הדל יחוננו מהאביון לא יקפצו ידם".

ביחוד מציין הוא לטובה דבר יסוד מאכל כשר לחיילים היהודים העובדים בגדוד החונה ליד העיר סוקולקה. גם ימסור ידיעות על ה"תלמוד תורה" בסוקולקה. אולם כאיש משכיל יודע הכתב להדגיש כי הבית שמו אינו נאה לו, אין שם תורה ודרך ארץ. לעומת זאת מחשיבים מאד תושבי סוקולקה היהודית את קיום "בית ספר לילדי ישורון מטעם המלוכה (הרוסית) אשר נפתח זה לא כבר בעירנו ושגשג ויעש חיל". הוא מציין לטובה את "המורה המשכיל האדון עפשטיין המכהן שם פאר, על הטיב והחסד שהוא עושה עם צעירי עניי עירנו וילמדם דעת חינם אין כסף, והמה רואים ברכה בלימודם וכאשר היה זה לא כבר השר הממונה על כל בתי־הספר אשר בפלכנו מצא בית־ספר זה חן בעיניו עד מאד ויתפלא על כבוד הבית והסדרים הטובים השוררים בתוכו".

בקשר ל"תלמוד תורה", הנה עם התפתחות התנועה הציונית בסוקולקה דאגו טובי חבריה לשפור הלימודים במוסד חינוכי זה. במיוחד התמסר לזה התורני הנכבד ר' שמשון קצנלנבויגן שהוסיף שם עוד מלמד אחד ופתח כיתה גבוהה שהיתה כעין מכינה לישיבה, בה יכלו המצטיינים מבין גומרי ה"תלמוד תורה" להמשיך בלימודיהם.

ב. חנות הצבא הרוסי ליד סוקולקה

הכתב המקומי "אבי סתור" מסוקולקה מוסר ב"היום", גליון 108 מ־1886:

"סאקאלקא (פלך גראדנא): רוח חיה החלה לפעם באופני המסחר בעירנו, כי על פי פקודת הממשלה הרוממה יבנו פה בתים למשכן גדוד חיל רגלי (פיעחאטני, אוגליצקי פאלק) אשר יחנו בעירנו, בעוד אשר כעת חונה פה אך חלק אחד מן הגדוד הזה. המלאכה כבר החלה וכל הידים מלאות עבודה. כמה מאנשי עירנו לקחו חלק במבנה הבתים האלה; זה עשה חוזה למכור לבנים ואבנים וזה עצים וברזל וכל החפצים הדרושים לזה. הבתים יהיו מכלול יופי בעל ארבע קומות. שם יהיו גם בתי מעון למשכן פקידי החיל. לפי הנשמע יהיו שם גם חנויות לממכר כל דבר. עבודת הבתים האלה תמשך שלש שנים רצופות. לעת עתה מרוויחים אנשי עירנו ועושי המלאכה ומצב עירנו אשר ירד זה כמה פלאים הוטב מעט".

"אבי סתור" גם מודיע על סדורי מאכל כשר שעשו

יהודי סוקלקה למען החיילים העברים הנמצאים במחנות הצבא בקרבת העיירה:

"לא למותר אחשוב לספר את הטוב והחסד אשר העם עושה עם אחינו בני ישראל העובדים בצבא. בגדוד החונה כעת בעירנו, אשר הם כארבעים איש, בהם יראים ושלמים ומשכילים ובעלי לשונות שונות. מאז שבתם פה זה שלש שנים, יתנו להם מזון ומחיה די אכל נפשם ושלש סעודות מדי שבת בשבתו. ועתה כאשר באהלים על פני השדה ישכרו להם אנשי עירנו בית מיוחד ושם יאכלו ארוחתם בכל יום".

לכסוי ההוצאות "רבים מאנשי עירנו יתנו פרס קצוב על זהב כל שבוע ושבוע ובראש העוסקים במצוה זו נאוה תהלה להרב הגא"בד דפה (הכוונה להרב צבי הירש דירקטור). אשר הוא המוציא והמביא את הכל בחשבון ומשתדל בכל כחו לבל יחסר להם דבר. יהי שמו ברוך".

באותו ענין מוסר גם ידיעה מיכאל ליפשיץ ב"המליץ" משנת 1888 (גליון 94) בו מדובר על "הטוב והחסד שעושים עם אחינו בני ישראל העובדים בצבא (בסא־קאלקא) כי יכינו להם מאכל כשר". שאם אמנם כבד הדבר הזה במאד לעשותו, היות ויושבי עירנו "ישתכרו לחם חוקם בזיעת אפים ובדאגה יאכלו לחמם", הרי עם כל זאת "לא יתרשלו בדבר המאכל הכשר וכל מה שבכחם לעשות לטובת העובדים בצבא — יעשו".

ג. ריכוז עניני הצדקה והסיוע ב"ועד מרכזי"

המפעל הקרוי בימינו "לשכת סעד מקומית" הוקם בסוקולקה בשנת 1888. זאת מודיע מיכאל ליפשיץ בדברים ב"המליץ" (1888 גליון 94):

"דבר טוב ומועיל נוסד זה לא כבר בעירנו סאקאלקא בהשתדלות ראשי העיר ונכבדיה. כי עשו פה וועד (קאמיטעט) לכלכל את כל צרכי העדה ולהיות לעזר לעניי העיר בצר להם וכן לעניים העוברים ושבים דרך עירנו; תחת אשר עד כה התנהלו כל קופות הצדקה בעירנו באין משמר וסדר, כי בכל יום ויום היו העניים מתגודדים בבתי העיר ולא נתנו מנוח וינצלו את העיר כמצולה שאין בה דגים ולא היה מנהל ומשגיח ורואה חשבון... אך מיום שנוסד הוועד הזה החלו להתנהג בכל עניני וצרכי העדה על הצד היותר טוב ושוה לכל נפש וכל אנשי עירנו כקטן וכגדול התנדבו בלב שלם ובנפש

חפצה לתת פרס קצוב אל בית הוועד מדי שבוע בשבוע ואין לנו כעת רק גובה אחד הממונה מבית הוועד אשר יבוא פעם אחת בשבוע לקבל את הפרס ומידו יקבלו כל קופת הצדקה את הכסף המתוכנן על ידו".

"בית הוועד" שנוסד בסוקולקה היה בו משום חידוש בימים ההם, לפני כשמונים שנה ותכליתו היתה לבטל מצד אחד ענין החזרה על הפתחים של יהודים עניים מבחוץ, שחילקו לכל עובר אורח קיצבה כספית, מאידך נרשמו לתמיכה מעניי המקום רק הזקוקים לכן ו"בית הוועד" העניק להם תמורה כספית בדרך מכובדת (בצינעא) למחייתם. מנהג זה התקיים בזמנו, בתרכ"ט, רק בביאליסטוק. אחד היוזמים היה הרב־מטעם מאיר מרקוס, יליד סוקולקה, וכפי הנראה הושפעו מבן עירם גם עסקני העיירה.

כפי הנראה "בית הוועד" (ה"קאמיטעט") לא התקיים הרבה בסוקולקה והוא נעלם ברבות הימים מן הצבור. הסיבה לכך: המגבית הקבועה בין אנשי המקום לא סיפקה במידת הצורך את הדרישות לתמיכה לעניים והם לא הקפידו על האיסור לחזור על הפתחים. לעניים מכובדים או למגביות לעניני מוסדות מסויימים לא זכתה התמיכה ליחס ראוי של אנשי הוועד, שהצטמצם בפעולותיו בהרבה ונשאר מוסד צנוע בלבד.

ד. העזרה הרפואית לעניי העיירה

ב"הצפירה" משנת תרנ"ד, גליון 127, נתפרסמו פרטים בשמו של הרב ר' הירש דירקטור, האב"ד דמתא:

"ברכת תודה בשמו ובשם קהלת סוקולקה לרופא העיר הד"ר לעוו בן יעקב לנדא (נכד הרב הגאון מו"ה אברהם לנדא זצ"ל הגאב"דק סעפעטקין ואח"כ בק"ק סימנא במחוז סובאלק) אשר יעתיק משכנו כעת לעיר לאדז על הטוב אשר עשה במשך שבתו בעירנו סאקאלקה כשבע שנים. שהפליא לעשות ברפואותיו ופעל ארוכה לחולים רבים אשר אמרו נואש לחייהם וישקוד גם על דלתות עניי עירנו לסעדם ולרפאותם מחליים על ערש דוי ופעמים רבות גם בצע כסף לא לקח באמרו אם אקיים נפש אחת יהיה זה שכרי היותר גדול".

"כי האיש הזה האוהב את עמו ודתו ומשכיל בדרכיו נחל כבוד ויקר גם מהתושבים הנוצרים בסוקולקה. וביום הששה־עשר לחודש מאי קראו אצילי העיר: ראשיה, שופטיה, שרי הצבא וכהניה עצרת מיוחדת ויעשו

משתה גדול "חג לויה" (הכוונה בזה: "מסיבת פרידה") לכבודו של הרופא היהודי הזה העובר מסוקולקה ללודז. כי "כאצילים, ככהנים, כשרי הצבא אל עצתו דרשו ושב ורפא להם".

ר' צבי־הירש מתאר גם את המסיבה, בה המשתתפים הנכבדים הנ"ל "הרימו כוסות מליאות מסך יין שאמפאניה" ויביעו לו תודתם ויגידו לו שבחו בפניו (להרופא ד"ר לנדא) ולאות מזכרת אהבה הגישו לו ספר תמונות (אלבום) ובעט שמיר חתמו על לוח כסף המלים האלו: "לרופא אשר לב אדם לו, מאוהביו ומכבדיו".

והרב "החופ"ק סאקאלקא" מסיים את דברי תודתו לרופא קבל עם במלים אלו:

"לכן עלינו להגדיל את האדם הנכבד הזה, את יישרו ולברך אותו מקרב לבנו, כי יצליח דרכו בלאדז אשר יכירו את ערכו ויתנו כבוד לשמו ויהיו מכיריו ברוכים, ויהי ה' עמו ויעל מעלה מעלה".

ה. על שתי הקולוניות איסאקאווא פאלעסתינה ליד סוקולקה

ב"הצפירה" משנת 1898 (גליון 181) מודיע הר"א פעטריצער מאודעלסק, באשור הרב מטעם על אמיתת דבריו, בדבר המושבה "איסאקאווקה" את הדברים האלו:

"אל המושבה הזאת הסמוכה לאדעלסק, הופיע בימים אלה ציר אמונים שלוח מאת הבארונית קלארה הירש לשים עין על מצב אחינו האכרים, עשרים משפחה, שנתיישבו בה זה כיובל שנים והמה עם נשיהם ובניהם ובנותיהם יעבדו את אדמתם ועושים כל עבודת השדה והגן בזריזות והחריצות יתרה, כאכרים חרוצים מלידה ומבטן. אפס מצבם הוא מעציב מאד והנם במצור ובמצוק בגלל שנתרבו מספר הנפשות לכל משפחה. ומדת שטח אדמתם איננה מספקת עוד לכלכל את צרכיהם היותר נחוצים. ויפנו בבקשתם אל הנדיבה הנ"ל והבארונית בגודל חסדה ובטוב לבה לא אחרה לשלוח אליהם ציר מיוחד אשר התבונן בעין חודרת על מצב האכרים, גורל האומללים והעניים, ומצוקתם נגעו עד לבו ויבטיחם להמציא להם בקרוב את העזרה הדרושה".

בקשר לתמיכת הברונית קלארא הירש על ידי חברת יק"א, מובאה ב"הצפירה" 1899 (גליון 158) ידיעה על קולוניה איסאקא וגם על הקולוניה השניה

הסמוכה לה "פאלעסטינה" ע"י כתב החותם "ש" (שער) מסוקולקה:

"בשם שתי המושבות "איסאקא ו"פאלעסטינה" אשר במחוז סאקאלקה, הנני מביע תודה וברכה לעומדים בראש חברת יק"א, שהרבו להיטיב עמהם בשלחם עזרתם להם, על ידי הכותב הטורים האלה: למקנה לצרכי זבול אדמתם והשבחתן, גם הבטיח לתת להם בתור מלוה את הסכום הדרוש למי לצרכי חפירת בארות־מים שחסרונם מורגש במושבות ההן".

"לדאבון לב הקולוניסטים לא שלח ה' את הברכה ביבול אדמתם בשנה זו, והדגן לא עלה יפה, עד כי לא מצאו מהמין הזה די ספוקם למזרע שדותיהם ועיניהם נשואות גם עתה לתמיכת נדיבי יק"א שיחלצום מן המצר".

גם א"ש הרשבערג מביאליסטוק מסר בהזדמנות כי לרבה של סוקולקה, הרב צבי הירש דירקטור היתה תכנית לשלב מספר קולוניסטים משתי הקולוניות הנ"ל בתכנית התיישבות של המושבה עקרון (מזכרת בתיה) שהגרעין היסודי הראשון בזה היה י"א משפחות מהקולוניה פבלובה שעל־ידי רוזינוי (פלך גרודנה). מסבות שונות לא יצא דבר זה לפועל.

ו. הרב ר' יצחק ניסנבוים על סוקולקה היהודית בשנת 1898

הרב ר' ניסנבוים שבקר בסוקולקה בשנת תרנ"ח, כמורשה מטעם חובבי־ציון באודיסה (הוועד הפאלשתינאי־האודיסאי) ושהה שם ימים מספר, פרסם ב"המליץ" רשימה על חיי יהודי העיירה בשנים ההן, מבחינה כללית ובנוגע לתנועת "חיבת ציון", שהיתה מאורגנת במידה רבה בייחס למצבם שהיה בעיירות השכנות.

א. תיאור כללי:

"העיר ס. (סוקולקה: מ.צ.) עומדת בין שתי ערים גדולות, עיר המרכולת ב (ביאליסטוק) ועיר הפלך ג. (גרודנה) — והיא בעצמה — עיר מחוז. יש בה כעשרה בתי עבוד עורות ובהם פועלים עברים מאות אחדות, אך רוב היהודים גם בעיר הזאת, כבכל ערי המושב חיים חיי צער ולחץ על מסחרם הקטן ופרנסתם הקטנה. בצרכי ציבור איננה ענייה. יש בה בקור חולים, הכנסת־אורחים, תלמוד־תורה וגם ב"ישיבה" ובכלי־קודש היא

גם־כן עשירה. ומלבד הרב האב״ד יש גם מו״צ, גם חברת ״מכבים חפשים״ (הכוונה למכבי אש מתנדבים מ.ד.) נוסדה שם ובככר השוק הם מלמדים את ידיהם לקרב האש״...

״החברה הציונית... באמת אין לה במה להתבייש מרעותיה, בשתי הערים הגדולות (הכוונה בזה לביאליסטוק וגרודנה הנ״ל: מ.צ.) הקרובות. ובדברים אחדים גם עולה עליהן. גם בעיר הקטנה הזאת מצא הקולוניאל־באנק חן ומאתים וחמישים איש שקלו את נדבתם לציון. העיר זכתה גם לרב ציוני שנסע על חשבונו לבאזעל, לקונגרס הציוני השני, במכתבו שהוא כותב לנכבדי עירו אודות הקאנגרעס, הוא מדבר בהתפעלות עזה והמה משפיעים השפעה גדולה על קוראיהם (הכוונה להרב ר׳ צבי־הירש דירקטור)... בעיר סוקולקה נמצא מצב אנשי חיל ופקידים רבים ולכן נמצא בעיר זו גם בית מסחר ליינות חוץ־לארץ ומטעם הציונים נמצא בית מסחר זה גם ״יין כרמל״. כפי ששמעתי רבים שותים יין זה מהפקידים מאשר על שותיו היהודים. וכאשר ישבנו כולנו בבית אחד ומשוחחים ומדברים על דבר ציון ומושבותיה עד שניחר גרונם, עלתה מחשבה טובה על לב אחד מן המסובים וישלח להביא שני בקבוקים יין־כרמל. החנווני הביט בתימהון על הקונה ועיניו שאלו: ״לשמחה מה זו עושה? הלא אין משתה חתנים עשירים בעיר? לו בקשו ממני רק בקבוק אחד כי אז לא היה תמה על החפץ, רק היה שואל תיכף ״מי הוא החולה״, כי כבר הורגל שרופאי סוקולקה מצווים לחולים לשתות ״יין־כרמל״ אבל ש נ י בקבוקים, שניים מי יודע?...״

בקשר למצב התנועה הציונית בסוקולקה היה גורם נוסף לפעולתם של הרב אב״ד רצ״ה דירקטור וחתנו ר׳ יצחק גולדין. יש לזקוף הרבה גם לזכותו של הרב ר׳ משה הורוויץ, רב העיירה הקטנה אדעלסק (בשנות תרנ״ט—תרס״ז הסמוכה לסוקולקה. ר׳ משה הורוויץ התפרסם בזמנו כאחד הדרשנים המעולים, בעל מחשבה, הבעה וביטוי גם בעברית. היה נוסע בעיירות תחום המושב כמטיף ציוני, ובהיותו רב באודלסק היה דורש תכופות בבית־המדרש החדש שבסוקולקה על חיבת־ציון והציונות המדינית ועושה נפשות לתנועה. ספריו ״דרשות הרמ״ה״ ו״חזונות הרמ״ה״ הכתובים על טהרת הלשון העברית החדשה, בשפה צחה והגיונית, נתפשטו הרבה בין הרבנים והדרשנים ועשו לו פרסום רב.

״הרב ר׳ משה הורביץ השתתף בקול־קורא של קבוצת רבנים ברוסיה שפורסם ב״המליץ״ על מגבית כספים לטובת פועלי ארץ־ישראל שכירי יום, שהיו אז (בשנת תר״ס) במצב כלכלי דחוק עם הסרת אפוטרופסות ״הנדיב הידוע״ (הברון רוטשילד) בעל המושבות החדשות בא״י. מדובר בקול־קורא שמטרת המגבית היא ״לשכלל במשך הזמן חלק ידוע מפועלי א״י בתור קולוניסטים״ ולסייע ולהמציא להם עבודה תדירה על ידי התפתחות ענפים שונים מחרושת המעשה לפי סגולת המקום ותנאיה — לאחינו אלה אשר הקריבו את נפשם על מזבח אהבת עמם וארצם ואשר כל בנין הישוב הוא על ידיהם״.

הרב ר׳ משה הורביץ נתמנה לרב בליגוס (פלך קובנה וברוסלאבל ואחר המלחמה העולמית הגיע לארצות הברית והיה רב באחת הקהלות שבניו־יארק.

באמריקה חיבר עוד שני ספרים דרושיים בשם ״השקפות הרמ״ה (תרצ״ד) ו״הסתכלות הרמ״ה (תרצ״ט).

ז. תקופת גראבסקי

המשבר הכלכלי בסוקולקה בשנת רפ"ו (1926)

מצוקת רעב בקרב אוכלוסי היהודים.

סוקולקה היא עיר ליטאית טיפוסית קטנה, שכל יושביה היהודים עסקו עד הזמן האחרון בעבודה פרו־דוקטיבית, והפועלים היהודים, השייכים ברובם לאגודה מקצועית מבלים בכל־זאת את שעות הערב בבית המדרש על דף גמרא.

זה לא כבר נתקיימו שם י"ז בתי־בורסקי, שהעסיקו הרבה מאות פועלים יהודים, ומלבד זאת היו שם כמה וכמה בתי אומנות למלאכת נעליים ואומנים למאות מצאו בהם את מחיתם. ואולם עתה שורר בעיר חורבן גמור. בתי החרושת סגורים, הפועלים והאומנים הולכים בטל והסוחרים הזעירים או שנמצאים במצב של גסיסה — או של אפיסות גמורה.

כשהגיעה הידיעה על דבר המצב הקשה בעיר החרושת לשעבר — סוקולקה לציר הסיים ה. פארבשטיין, יצא לשם בכדי להתוודע מקרוב אל פרטי מצבם של אוכלוסי היהודים באותה עיר.

לציר פארבשטיין היו שיחות ארכות עם באי־כח הפועלים, שתיארו בדמעות שליש את מצבם הנורא. בעליהם הקודמים יכולים להעיד, שמימיהם לא היו זקוקים לשום תמיכה' כי אכלו מיגיע כפיהם. אך הנה זה כשנה שהנם מחוסרי עבודה וכבר מכרו את כל חפציהם. בימי החורף כשהיתה אפשרות להשיג עבודה ביער, היו הולכים לחטוב עצים בשכר מצער ובלבד שלא יבואו לידי מתנת בשר ודם. כיום אין גם להשיג עבודה כזו ואין להם מזון אפילו כדי סעודה אחת. רבים מנשיהם ובניהם של הפועלים חלו וצבו מרעב. הרבה חלו במחלת השחפת. קופת החולים הסתלקה מתמוך בהם, והנם משוללי כל עזרה מדיצינית.

250 משפחות פועלים גוועות ממש ברעב. וכן הוא גם המצב של בעלי המלאכה. כ־150 משפחות בעלי המלאכה עובדות במדה ידועה רק 6־8 משפחות ויתרן מחוסרות עבודה מ־240 תגרנים וחנונים — נסתמו לגמרי מקורות הפרנסה של 80 מהם ויתרם הולכים וגוססים. אופיינית

(מ"היום" יום ד' פרשת צו ט' ניסן תרפ"ו שנה שניה, № 368).

היא העובדה, שגם בעלי בתי החרושת, שבניניהם עולים כיום לאלפי דולארים, גוועים בחשאי מרעב. אחד מנכבדי היהודים בעיר נכנס אל אחד מבעלי בתי חרושת הללו ומצא שבשלו במטבחו לארוחת הצהרים קליפות של תפוחי אדמה. כל אלה הנם עניים באותה שעה וכשאך ייטב המצב הכלכלי — הכללי — ישובו לעבודתם ולמסחרם.

עובדה היא, כי בעת שהלכו לקבץ "מעות חטים" הוברר, שרבים מאלה שהיו עשירים לשעבר בקשו בתחנונים ובדמעות מאת הרב, שידאג בשבילם להמציא להם מצות לפסח.

אחרי משא־ומתן ארוך עם באי־כח הפועלים, בעלי המלאכה, חברות "לינת הצדק" ו"לחם עניים" באו לידי מסקנה, שבכדי להציל את הקהלה היהודית באותה העיר שהתפרנסה תמיד בכבוד ובריווחי׳ נחוץ:

א) ליצור קרן לעזרה תכופה, ביחוד עתה, בשעה שאין כל תקוה שהיהודים הללו ישיגו מצות לפסח.

ב) להמציא לבאנק הקואופרטיבי המקומי סכום של 1000—1500 דולאר לשם מתן הלוואות למשך שנה ברבית שנתית של 6 אחוזים. הוברר שרובם של בעלי המלאכה והתגרנים אינם רוצים בשום אופן לקבל תמיכה של "קצבה", נחוץ להם סכום של 100־150 זהוב, כדי שיוכלו להרוויח בו את פרנסתם המצומצמת בימי השוק החלים אחת לשבוע.

ג) להמציא לחברת "לינת הצדק" כמות ידועה של בורית (סבון), מדיקמנטים ומכשירים נחוצים וגם סכום ידוע של כסף, בכדי לתת לחברה זו את האפשרות למלא תפקיד של קופת חולים.

ד) לפתוח מטבח לילדים, שיחלקו שם בכל יום 200 ארוחות צהרים, בכדי להציל את ילדי העניים ממחלת השחפת וכדומה.

אחרי שובו מסוקולקה ביקר הציר פארבשטיין את באי־כח הדז'וינט שמיהרו לשלוח לשם 500 דולאר לשם העזרה התכופה הדרושה להם. הציר פארבשטיין פנה אל הד"ר ברנרד כהן בברלין, שימהר להקציב סכום ידוע לצורך מתן הלוואות ארוכות ופתיחת מטבח לילדים. חוץ מזה פנה הציר הנ"ל אל חברת "טאז", בדבר עזרה מדיצינית לחברת "לינת הצדק".

בקיצור: המצב באותה עיר הוא קאטאסטרופאלי. ביחוד הוא מסוכן משום שיש כאן עסק עם אנשים

יהודים חשובים, שנוח להם למות ברעב ולא לפשוט יד.

ובזה יש להעיר את תשומת לב יהודי סוקולקה הנמצאים באמריקה, שיקומו ויתעוררו לעשות דבר ממשי לשם הצלת אחיהם בני עירם מחרפת רעב.

בעתון "היום" הנ"ל שמלפני חצי שנה (№ 238) אנו מוצאים על דבר המגבית של קרן היסוד בעיירה זו את הפרט דלהלן: מר י. רייזפדר ביקר בסוקולקה לשם השבחת הגבייה. הוא החייה את עבודת הוועד והחברים משם אוזרים את כל כחותיהם בכדי לגמור את גביית החובות מאת התומכים הנחשלים עד סוף שנת האזרחים בכדי שיוכלו לגשת בראשית שנת 1926 למפעל חדש.

ח. עזרתו של ר' יהושע־השל פארבשטיין לסוקולקה

בבחירות ל"סיים" הפולני במחוזות ביאליסטוק־סו־קולקה במאי 1919 נבחר כציר יושב־הראש "המזרחי" יהושע השל פארבשטיין.

בעתון "היום" מס' 368, מיום ד' פרשת צו, ט' בניסן תרפ"ו, 1926, הופיע מאמר המתאר את מצוקת־הרעב שבסוקולקה, בעקבות מדיניותה הכלכלית של ממשלת גראבסקי, שחודה היה מכוון כנגד היהודים. בתי־חרושת נסגרו, הפועלים פוטרו, הסוחרים הזעירים נאלצו לחסל את עסקיהם, ומצב היהודים היה בכי רע.

הציר פארבשטיין פנה למיניסטריון האספקה בדרישה, לספק מצרכי מזון גם לתושבי סוקולקה היהודים. המיניסטריון פנה מיד טלגראפית לשלטונות המחוז בסוקולקה בענין זה, מודיע העתון "הצפירה" מס' 31 משנת 1919.

הציר פארבשטיין ביקר בסוקולקה ונוכח לדעת כי מאות משפחות יהודיות גוועות ממש מרעב. הוחלט ליצור קרן לעזרה דחופה; להשיג עבור הבאנק הקואופ־ראטיבי המקומי סכום של 1500—1.000 דולרים, לשם מתן הלוואות למשך שנה בריבית של 6 אחוזים; להמציא לחברת "לינת צדק" כמות של סבון, תרופות, ציוד רפואי וכן סכום כסף, כדי שתוכל למלא תפקיד של "קופת־חולים"; לפתוח מטבח שיחלק יום־יום מאתיים מנות של ארוחות צהריים לילדים, שמחלת השחפת איימה עליהם.

הציר פארבשטיין פנה לג'וינט ולמוסדות אחרים והצליח לשפר במידת־מה את המצב הירוד של קהילת סוקולקה. נשלחה פניה ליוצאי סוקולקה שבאמריקה, שיתעוררו לפעולה למען אחיהם בני עירם ולהצילם מחרפת רעב.

ט. מעשה בצעיר מסוקולקה, שנעלם ב־1879

בעתון "המגיד" מיום י"א בכסלו תר"ם, 1879, הופיעה מודעה זו על צעיר מסוקולקה, שנעלם מביתו, ואביו מבקש רחמים להודיעו אם יימצא:

"זה כשש שנים אשר בני הבחור, סענדער קונדאנסקי, מפה סאקאלקא (פלך הוראדנא) הרחיק נדוד לעיר לאנדאן, ולערך ארבע שנים אחרי הפרדו ממני, קבלתי מכתבים ממנו פעם בפעם, אך זה כשתיים שנה אשר לא שמעתי ממנו דבר ועקבותיו לא נודעו לי. על־כן, אחינו בני ישראל, חוסו נא עלי ועל ימי זקנתי: אולי יודע למי מכם איה, איפה הוא המקום בו (נמצא — מלה זו חסרה במודעה) בני הבחור סענדער הנ"ל, יודיע מזה לכבוד הרב הגאון הגדול שליט"א, האבד"ק על האדרעסס הרשום מטה או ל"המגיד" היקר.

ואלה סימניו: שנותיו עשרים ושתים, קומתו ממוצעת, שערותיו צהובות, נוטות למראה אדום, חטמו חד (שפיציג) ופניו מלאות נקודות אדומות. אומנתו מלאכת החייטים לגברים.

האדרעסס של הרב: ראבבינער סארנא אין סאקאלקא גובערניע גראדנא".

זכרונות

דוד ירדני

קהלה קדושה סוקולקה

בין גרודנו וביליסטוק, באמצע הדרך, שוכנת לה סו־קולקה, מוקפת כפרים פולנים, ויערות עבותים משלוש עבריה, שישקי, בוכבולובה ודומברובה.

שישקי ובוכבולובה היו קיטנות לבני עירנו, ותקופת הקיץ, תחילתה אחר שבועות וסופה חג ראש־השנה.

ביערות שישקי, ובוכבולובה בילו הנוער הסוקולקאי את השבתות ושעות הפנאי שם גם טילו ילדי בתי הספר בל״ג־בעומר.

סוקולקה היתה עיר מחוזית, בה תחנת־רכבת, צומת דרכים מסועפת וחשובה, המקשרת את הערים ביליסטוק, גרודנו, קרינקי, ינוב, סידרה וסוכובוליה.

שני נהרות זרמו בסביבות סוקולקה: פוצטטייך וקורילי.

גם מחנה־צבא היה בסוקולקה מחוץ לעיר, בדרך שהובילה לקרינקי.

הבתים בעיירה — בתי־עץ, בתי־לבנים לא מטוייחים, בתי לבנים אדומות, בתים בני קומה אחת או קומותיים. בחדרים רצפת קרשים, משוחה צבע אדום, תקרת קרשים, הגגות מכוסים רעפים או כפיסי־עץ. ברוב הבתים היו מרתפים ועליות־גג לכבסים ולגניזת ארגזי כלי־פסח. קירות הבתים מחופים ניר צבעוני, מנהג היה בעיר לחדש שנה־שנה לפני פסח את שטיחי הנייר על הקירות. חלונות הבית היו כפולים, בעיקר בעונת־החורף, מגן בפני הכפור שלא יחדר פנימה. בתוך הבתים תנורים, ששמשו בעת ובעונה אחת לחמום הבית ולבשול. לפני הפסח, בהפשרת השלגים והקור, היו מורידים את החלו־נות הכפולים וטומנים אותם בעלית־הגג עד החורף הבא.

רק נפתחו החלונות הקבועים והרגשנו את ריח־האביב הקרב ובא, את פעמי חג־הפסח האהוב עלינו.

הרחובות היו צרים, מרוצפים אבנים עגולות ומחוס־פסות. בנסיעה בעגלה או ברכיבה באופנים הרגשת היטב את הזעזועים על האבנים. המדרכות היו צרות, שתי מרצפות־בטון רוחבן, בצד המדרכות תעלה למי הגשם. בקיץ היו מסיידים את התעלה בסיד לבן. כל תושב היה אחראי לנקיון חלקת המדרכה אשר מול ביתו. כל בוקר, ביחוד ביום שני בשבת, בגמר השוק, אחרי שהאכרים עזבו את העיר, היו אנשי עירנו יוצאים לנקות את הכביש והמדרכה, מן הזוהמה של סוסים ופרות. כל עניני הנקיון היו מוטלים על אזרחי העיר; העיריה לא ידעה להשתתף בנקיון העיר, היא ראתה את תפקידה בגבית מסים, מבלי לדאוג לאזרח לשרותים צבוריים. המשטרה הפולנית הקפידה מאד על נקיון העיר, לא מאהבת נקיון והסדר, אלא, כדי להטיל קנסות ולגבותם מהיהודים.

בתקופת הפשרת השלגים והקרח, היו אנשי העיר יוצאים כל אחד לפני ביתו, ובידו דקר וגרזן, לנפץ את הקרח ולנקות את האבנים.

ברובע המרכזי בעיר, בשולהויף, היו בתי־הכנסת, תלמוד־התורה, הכנסת־אורחים, קוצקער־שטיבל וב־סמוך לו בית־המרחץ, ולו ארובה גבוהה, המשמיע צפי־רות ממושכות כדי להזמין את אנשי־עירנו ליהנות מן הרחצה. מסביב השולהויף הצטופפו בתי־המגורים של דלת־העם. הבתים נמוכים, החלונות קטנים.

מול בית־הכנסת הגדול היתה באר־מים. הרובע נקרא פודול, ואחריו השתרעו שכונות־הנוצרים: זברוד ובלקן.

רחוב ביליסטוק היה הרחוב הראשי בסוקולקה, בו היו מרוכזים ״בית־העם״ הפולני, כל חנויות היהודים, רח׳ ביאליסטוק השתרע עד דאם־ליודובי (בית־העם), מכאן ואילך השתרע רחוב גרודנה שהיה

מוקצה למגורי יהודים רובו, והגיע עד סוף העיר. בדרך המובילה לגרודנה מזה ובילוסטוק מזה — היה רחוב אחד פונה לביליסטוק והלאה לורשה וצדו השני פגע בכביש המוביל לגרודנה ונמשך לדרך וילנה.

תנועת אוטובוסים ועגלות רתומות לסוסים היתה רבה בכל שעות היום. סוחרי העיירה לא הסתפקו בבי־ליסטוק ועד ורשה הגיעו במסחרם וקניותיהם.

2 בארות מים היו ברח' אוליצקי מהן היו שואבים מים לתושבים. בנין העיריה שכן ברחוב זה, במעלה הרחוב גרו יהודים ובסופו — בתי נוצרים בסוף הרחוב בשדה היה בית־הקברות היהודי, עתיק־יומין מוקף שדות של נוצרים. בין אבני המצבות השקועות באדמה אפשר היה להבחין סימני אותיות עבריות, אלו היו שרידי המצבות של בית־הקברות הישן, שעמדו בו גם מצבות כעין מב־נים נמוכים, מחופי רעפים אדומים, שהרבה אגדות נרקמו אודותם. בהמשך בית־הקברות הישן השתרע בית־הקברות החדש, שהיה מוקף גדר אבנים ובו שער גדול

2. הנהר קוריללי

מקומות רחצה שונים היו בסוקולקה. היו בריכות שחיה כמו וודה־קצקי, אונטערטייך (האגם התחתון), בריכות של זליבנסקי ברחוב ביליסטוק בתוך גן של עצי פרי, והיו לסוקולקה שני נהרות: אחד זרם בכניסה, מדרך ביליסטוק, פוצטטייך, ומעליו גשר־עץ למעבר עגלות וסוסים מן הכפרים הפולנים וגם אוטומובילים שנסעו מביליסטוק לגרודנו, והתנועה בו רבה במשך כל היום. בימים ההם, עד סוף מלחמת־עולם הראשונה לא ידעו תלבושת־רחצה מהי, והתרחצו ערומים, לכן לא שמש הנהר פוצטטייך למקום רחצה ליהודי־העיר. הנהר השני קוריללי, זרם בתוך כפר פולני קטן רחוק מהעיר, מוקף

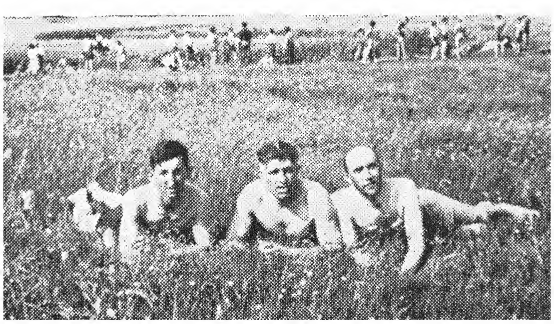

המורה חיים ירושבסקי

שדות ירוקים וחורשות עצי־אורן. ביערות היה הנוער מבלה בשבתות אחרי־הצהרים וילדי בתי־הספר ערכו שם טיול ל"ג בעומר. מצדו השני של הכפר הר גבוה הנשקף על כל הסביבה ובאמצע הכפר חוצה הנהר ועליו גשר־עץ היורד בדרך עפר, שהובילה לעיירות ינובה וסוחובליה, שהיו מיושבות יהודים. מצדו השני של הגשר השתרע אגם מים גדול, ממנו הובאו לעירנו דגים לשבת, בידי דייגים פולנים.

הנהר קוריללי, היה רחוק מעירנו, כדי להגיע אליו היה הכרח לעבור דרך שדות הגויים, דרך רצופה סכנות בעיקר לילדים, מפחד ה"שקצים" וכלביהם הפר־אים. ומה רבה היתה שמחת הילדים, שעברו את הדרך מבלי שה"שקצים" שיסו בהם את כלביהם. וכשהגיעו לחוף בלבבות דופקים, קפצו ישר לתוך הנהר. ילדי סוקולקה חמדו בו ונהרו אליו להנות ממימיו הזכים, שחו בו ושחקו עד לעייפה. אחר השחיה השתטחו על הדשא מסביב, נחו, סעדו את לבם ושוב חזרו לנהר לשחות. ילדי עירנו בילו שעות על שעות במים ובחוף (פלאג'ה בלע"ז). מבוגרים וקטנים צפו לעונת הרחצה של הקיץ.

לא הרחק מן הגשר, בדרך המבילה מינובה לסוכובוליה מצד שמאל, עמדה טחנת הקמח של חיים יוסיל לאבענ־דיק. מפל מים עצום שירד מאחורי הגשר התניע את הטחנה. הטחנה עם הגשר נשרפו ב־1915 בזמן נסיגת הצבא הרוסי.

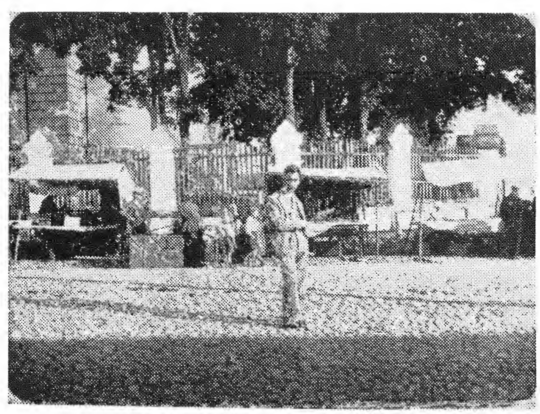
בסמוך לגשר, משמאל, התרחצו הגברים. שם היה הנהר עמוק יותר ורק יודעי שחיה העיזו להתרחק משפת הנהר עד לאמצעיתו. היו רבים שידעו לשחות. ביחוד הצטיין המורה חיים ירושבסקי, (אקושער) בערב־שבת היו מקומות הרחצה שוקקים מאדם. קהל המתרחצים שונה מזה של ימות השבוע. רב בו חלקם של המבוגרים.

על שפת נהר קוריללי

רב היה קסמו של הנהר ומימיו הצוננים. קהל יהודים עמוס דאגות ימיהם, יגיעים למצוא פרנסה, פשטו מעליהם, יחד עם הבגדים, את כל הנטל הכבד, קפצו לתוך הנהר, שחו וטבלו במים ושחקו בו כמו ילדים, מתכוננים לקבל את השבת, רעננים, טהורים.

3. יום השוק

אנשי סוקולקה מצבם ודרך חייהם לא היתה סוגה בשושנים. רובם השתייכו למעמד הבינוני, חנוונים, בעלי־מלאכה, מקצתם סתם פועלים הולכי־בטל. החנו־יות והמסעדות היו כמעט ריקות מקונים כל ימי השבוע, פרט לחנויות מכולת ואטליזים, בהם מצויים הקונים בתדירות. אנשים קנו בדים, חליפות נעלים וכובעים — רק לחגים היהודיים. הפדיון מן האוכלוסיה היהודית, דל היה. לכן צפו יהודי סוקולקה בכליון־עינים ליום השוק הקבוע, שהתקיים מדי שבוע ביום שני, כי עיקר פרנסתם היתה מצויה מן האכרים, תושבי הכפרים, מסביב.

ככר השוק בסוקולקה

האכרים הביאו את תוצרתם למכירה: תפוחי־אדמה חמאה וגבינה, דבש, תפוחי־עץ, דובדבנים, בהמות, ובו בזמן בקרו בחנויות וקנו מכל הבא ליד. במסעדות ישבו אכרים, אכלו דג מלוח, שתו בירה ויין־שרף, החיי־טים, הסנדלרים, הכובענים, הנפחים היהודיים היו עמוסי עבודה, שהאכרים היו מזמינים לכל השבוע. הכובענים הוציאו את תוצרתם לשוק מול הכנסיה הרוסית, הקימו אצטבאות ודלפקים של קרשי־עץ, שנשענו על קירות החנויות, ומכרו את תוצרתם. משנגמר השוק, פרקו את האצטבאות, הכניסו את הכובעים שלא נמכרו לתוך סל עמוק ובמצב רוח מרומם חזרו לבתיהם להכין סחורה לשוק הבא.

הגויים חבשו כובעים על ראשיהם כל השנה ובמיוחד בחורף. מפדיון של אותו יום התפרנסו אנשי סוקולקה כל השבוע.

4. העזרה הרפואית

העזרה הרפואית בסוקולקה היתה בידי רופאים, שלעתים קרובות עזבו את העיר, ואחרים באו במקומם, ושני חובשים קבועים: שמוקלר היהודי ונוסקי — הנוצרי ושונא ישראל, שהיה גם רופא בחדא מחתא, ובעניני רפואה לא הבדיל בין יהודי וגוי. והיה מסור בכל נפשו לחולה. תקופה קצרה קבלו יהודי סוקולקה את טפולו של הפלדשער שמוקלער שגם כמו אחרים לפניו עזב את סוקולקה ועבר לעיר אחרת.

פרט לרופאים שידעו פרק בחכמת הרפואה היו ידיעות של שני החובשים שמוקלר ונוסקי זעומה מאד, מעולם לא למדו רפואה באולפן רפואי מוסמך. בכל זאת העדיפו אנשי עירנו את החובשים על הרופאים.

תזכרנה לטובה גם הנשים הזקנות, ריבצ׳ע פולקעס ורחקע מיילאכס, אשר שקדו על בריאות התושבים באמ־צעים, שרק הן לבדן היו מומחיות להם. מי שנפגע בעינו היה פונה אל ריבצע פולקעס לעזרה ראשונה. החולה ישב על שרפרף מול ריבצע, פתח את עינו והיא לקקה בלשונה את העין והעפעפים עד שהפגיעה יצאה מן העין והחולה יצאה ממנה בריא. התנפחה לחיו של אדם, היו פונים לעזרה אל רחקע מיילאכס, שהיתה סובבת בצל מבושל סביב הפנים ואומרת תפילה בלחש, לבריא־תו של החולה.

תזכרנה לטובה גם המיילדות של עירנו: ירושעבסקי סימה (המילדת הקטנה) מאשקע רייכעלס — לזדן, ציפע גובינסקי שהיו מסורות בלב ונפש בעזרתן ליולדות באמצעים הדלים שעמדו לרשותן.

5. פשוטי עם

ניתן לאמר במקצת גאווה על סוקולקה, שאפילו בעלי־המלאכה והעגלונים בה היו בני־תורה. כל פועל ובעל־מלאכה, אף מחוסר השכלה, ידע לקרוא עברית ולהתפלל. בבית־הכנסת הישן של בעלי־מלאכה, ישבו האומנים בין מנחה למעריב ולמדו משניות ושולחן־ערוך ושבת היתה קודש לתהילים.

קופל הסנדלר שכל ימיו עבד בתקון נעליים, היה מקדיש את שעות הפנאי בין מנחה למעריב ללמוד גמרא, שידע והבין בם היטב, ובשבת לימד את פועלי סוקולקה בבית הכנסת הישן חומש ורש״י.

שמואל הירש החיט, יהודי פשוט היה, ירא־שמים, בכל ימות השבוע, עסק במלאכתו, לשבת החליף את בגדיו, היה אומר תהילים בקול והקהל אחריו. את התהילים ידע בעל פה. משה בערל החייט, ואיזיק הכובען, אף הם כל זמנם אחרי העבודה, היו מקדישים למוד תורה.

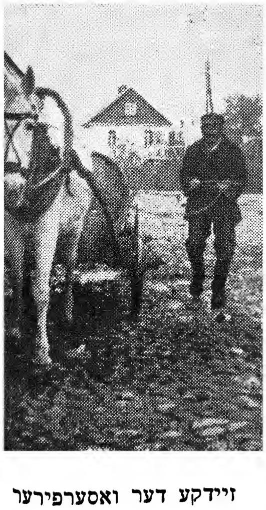
גם העגלונים הצטיינו בידיעת היהדות, מי שנזדמן לו לנסוע אתם בדרך הארוכה לביליסטוק או לינובה או לסוכובוליה, מעולם לא השתעמם מפני האימרות והפסוקים וההגדות והמעשיות, שהעגלונים ידעו לספר ולעניין בהם את הנוסעים.

הערשל דער אָזוואשציק

זיידקע דער וואסערפירער

זיידקע דער ואסערפירער

6. מוסדות־חנוך וביה״ס ״תרבות״

סוקולקה יכולה להתגאות בהשגיה בשדה החנוך העברי. היו בה 4 בתי ספר עבריים המכונים ״חדר מתוקן״. של המורה הלל לוין, של המורה נתנאל קפלן, של המורה נחום קונשט ושל המורה חיים ירושבסקי (הקושער). בתי ספר הללו הקנו לילדי עירנו תורה ודעת, ערכי חנוך ותרבות, הפיחו בהם את רוח הציונות ועוררו להגשמה חלוצית. ואכן, רבים מבני עירנו הגשימו את הציונות, למעשה, הם קמו ועלו לארץ והתאזרחו בה. כמעט כל אנשי סוקולקה ידעו לדבר עברית. ״החדר המתוקן״ לא דחק את רגלי ה״חדרים״ ו״תלמוד־תורה״ בהם למדו ילדים שהוריהם העדיפו לשלחם ל״חדר״ המסורתי.

בתי־הספר של ה״חדר המתוקן״ גם הם היו דתיים, המורים החזיקו במסורת, הילדים חבשו כובעים על ראשיהם, למדו גמרא, רש״י ותנ״ך, כמו בחדרים, אלא שנוסף על הלמודים הדתיים למדו גם השכלה כללית — חשבון, הסטוריה, גיאוגרפיה. השעורים התנהלו בעברית והילדים דברו ביניהם עברית. לא ישבו ליד שולחן כמו ב״חדר״, אלא על ספסלים, שנים, שנים בספסל. אחרי כל שעה היתה הפסקה למשחקים, אותם אהבו הילדים מאד.

בל״ג בעומר יצא הנוער לטייל אל היער שבסביבות העיר. מה רב היה אושרם של הילדים בצאתם, בלויית המורים לטיול ביער. חגיגת ל״ג בעומר הטביעה רושם בל ימחה על ילדי בית־הספר. מיסדר החגיגה התחיל בחצר בית־הספר בסדר צבאי. אחריו היתה תהלוכה ברחובות ובה השתתפו כל ילדי בתי־הספר, בצעדם ארבע־ארבע בשורה ושיר ציון בפיהם. וכל בני העיר, מגדול עד קטן, צופים במצעד. כך צעדנו ברחובותיה של סוקולקה בדרך היערה, שם בילינו יום נעים בשירה, במשחקים, בנדנדות ובערב חזרנו הביתה מאושרים. עליזים ושמחים.

בערבי החורף היו הילדים נוהגים לצאת מבית־הספר ומהחדרים לאור הפנסים, עשויים נייר משומן, מעשה ידיו של כל ילד. היו גם ילדים שהשתמשו בפנסי פח, מזוגג שמשות ונר דולק בפנים.

הילדים נהגו בחורף להחליק על הקרח ולטייל, בעוד השלג יורד פתיתים על הפנים ולידות כדורי שלג זה

בזה, להקים ״גולם־איש״ שלגי, שהגיע עד למעלה.

בזמן הפסקות בבית הספר היו משחקים ב״שפאנע־וואנד״, כפתורי־פלדה, כפתורי־זפת ולפעמים גם בכסף, משחק זה היה אהוב על הילדים.

זמני המשחקים היו שונים, תואמים את שלש תקופות השנה. בקיץ בגמר הלמודים הלכו להתרחץ בנהר קוריללי או בבריכות (וודוקצקי) או בזברוד (אונטערן טייך) (קופאלניעס). בחורף התחלקו על הקרח של הפוצטטייך במגלשים או בלי מגלשים (לישבעס) וגם התגלשו בעגלות־חורף בהר שישקי (השישקיער בארג) בהר איזיק ליבנגרוב (לייבנגרובס בארג) או בהר של חיים הרשקה (חיים־ערשקעס בארג). בגמר עונת הרחצה היו מתאספים בחצרו של יעקב יהושע הרצען ומשחקים במשחקים שונים כגון צ׳ורט, משכון (פאנדן) פרגוד (שפאנעוואנד), שלך־לך, או במשחקים צבאיים.

*

בגמר מלחמת פולין ורוסיה נפתח בסוקולקה בית ספר ״תרבות״, מסונף למרכז ״תרבות״ בוארשה. שהיה שולח את המורים לעירנו. רוב ילדי העיר בקרו ב״בית־הספר תרבות״. תכנית הלמודים כללה בין היתר גם התעמלות וזמרה. בין שעור ושעור היתה הפסקה. מלבד תנ״ך למדו גם למודי־חול, דקדוק וחשבון, גיאוגרפיה והיסטוריה. השעורים התנהלו בעברית. נפתח גם בית־ספר עממי פולני (פובשעכנה) של 8 כתות, בו למדו גם תלמידים יהודים, ביחוד בכתות הגבוהות. נפתחה גם גמנסיה פולנית, וגם בה למדו תלמידים יהודים.

שמות המורים והמלמדים בסוקולקה: בבתי־ספר מטפוס ״חדר מתוקן״ למדו המורים: הלל לוין, נתנאל קפלן, נחום קונשט, חיים ירושבסקי. בתלמוד־תורה״ לימדו: המלמד הלומזאי (דער לאמזער רבי), המלמד האודלסקאי והמלמד שטאבינער. לא פירטו בשמותיהם, אלא בכנויים. שמות המלמדים בחדרים היו: אברהם־איטשי מלמד דרדקי, המלמד הרוזנאי (דער רויזנאער מלמד), המלמד

בית הספר של המורה הלל לוין

החדר המתוקן של המורה נחום קונשט ב־1908

הקוניצאי (דער קוניצער מלמד), יוסף־חיים המלמד הדרצינאי (דער דרעצענער מלמד),) המלמד הראצבי (דער רצאעווער מלמד), משה דעם פארבערס חתנו של משה הצובע. (המלמדים נקראו על שמות עירות מוצאם, כגון: דער לאמזער מלמד, וכו׳).

7. בתי כנסת

בית־כנסת מרכזי וארבעה בתי־מדרש היו בעירנו. מארבעת בתי־המדרש היו שלשה מרוכזים בשטח אחד ולמקום קראו "שולהויף"; בראש בתי־מקדש־מעט נעלה את בית־הכנסת הגדול (די גרויסע שול) שהיה יפה להפליא! ארון הקודש היה מקושט בקישוטים, ציצים ופיתוחים נהדרים. בכרכובו למעלה נפסלו שני כרובים של עץ, ופניהם איש אל אחיו, ובאמצע, בין הכרובים קימור של לוח עם עשרת הדברות והאותיות נוצצות, חרותות בצבע זהב; מעל הלוחות נראו שתי כפות ידים מלוכסנות — מעשה ידי־אמן — והאצבעות מתוחות ומיושרות נוגעות זו בזו ומפוסקות כתבנית ידי הכהנים בנשיאת כפיים. פרוכת קטיפה מפוארת רקומה אותיות נוצצות ומאירות עינים.

ליד ארון־הקודש היה עמוד התפילה המיועד לחזן. ליד העמוד שתי שורות מדרגות עולות לארון־הקודש. המדרגות היו גם מקום מקהלת בית־הכנסת, של ה"משוררים" המלווים את החזן בתפילותיו ובשירתו בימים־הנוראים. האולם היה גדול ומרווח, חלונותיו גבוהים מזוגגים שמשות צבעוניות. דלתות הכניסה גבוהות ורחבות. במרכז בית־הכנסת ניצבה במה יפה ונהדרת ועליה שולחן לקריאת התורה. המתפללים ישבו על ספסלים. קירות האולם הבריקו להפליא: לפני קיר המזרח עמד "כסאו של אליהו הנביא". מסדרון מרווח וגבוה היה בכניסה משני עבריו שני חדרי־תפילה נפרדים, אחד "תפארת בחורים" — בו התפלל הנוער. מנהלו הרוחני היה ר׳ ישראל "דער נובובראנעץ" (המגויס), יהודי בעל זקן שחרחר, קומה בינונית, פניו עגולים, עיניו קטנות, תמיד עליז ושמח בחלקו, ירא־שמים, איש תם וישר, אוהב ומשמח את הבריות. פרנסתו על חנות מכולת, אף הקדיש זמנו לבית־הכנסת של "תפארת בחורים", דאג שהנוער יתחנך ברוח המסורת, דתית ולאומית, שימצא ענין בעם ובדת גם יחד. במוצאי־שבת היה מברך הבדלה על כוס יין, ושר בהתלהבות "המבדיל בין קודש לחול" והנוער מסביבו מפזם אחריו. באותו מעמד היה נוהג לחלק דברי מתיקה וגרעינים ו"דברים טובים". בשמחת־תורה, כשכל בתי־הכנסת שרו רקדו בלי הפוגות היה ר׳ ישראל דער נובובראנעץ מתחרה בהם בשירה ובזימרה ובשתיה. הכל לכבוד התורה. הוא רקד והרקיד את כל הנוכחים בבית־הכנסת של "תפארת בחורים". כך דרכו של ר׳ ישראל שהקדיש את חייו ואת זמנו למען חנוך ילדי ישראל ברוח המסורת.

חדר התפילה השני היה של חברי "לינת־הצדק", שקיימו מצוות של ביקור־חולים ועזרת חולים בעיר. בבית־הכנסת הגדול היו עורכים תפילה רק בקיץ, באין בו תנורים התפללו בחורף רק בבתי־המדרש. בבית המדרש החדש ("דער נייער בית־המדרש") התפללו לרוב העשירים ובני המעמד הבינוני. בבית המדרש השלישי, "בית המדרש הישן" (דער אלטער בית המדרש) התפללו בעלי־מלאכה וסתם פועלים. בבית המדרש הרביעי, בית־המדרש "שולחן ערוך", שברחוב אוליצקי, התפללו בעירבוב תחומין העשירים, בני המעמד הבינוני וגם בעלי־מלאכה. בית־המדרש החמישי היה ב"פורשטדט", בפרבר העיר.

מלבד חמשת בתי־הכנסת היו בעירנו גם שני בתי־תפילה של החסידים: ("חסידים־שטיבלאך") קוצקער שטיבל וקארלינער שטיבל שם התפללו חסידי העיר. בבית־הכנסת ובבית המדרש התקיימו גם מסיבות רשמיות בחגים הלאומיים של היהודים וגם של המדינה, תחילה של רוסיה ואחר כך — של פולין. שם גם נשאו את דבריהם המגידים שנזדמנו לעירנו. והתקיימו גם האסיפות לועד־הקהילה ואסיפות של הסתדרות הציונית אף חופות היו מסדרים ליד בתי־הכנסת.

יהודי הרוצה לשפוך את מר ליבו בפני בוראו חש לבית־הכנסת. שם גם נפגשו חברים ומכרים ושוחחו על דברים העומדים ברומו של עולם: על פוליטיקה ועל הציונות ובחירות, ונהלו ויכוחים מעניני דיומא.

בית־הכנסת היה מרכז החיים בעיר. בשנות מלחמת העולם הראשונה ישבו יהודים בבית־המדרש הישן ודברו על האסטרטגיה של הצבא, הכובש והנסוג. טיכסו תכסיסים כיצד יכבשו את סוקולקה. אנשי מוחין חישבו ומצאו שהצבא הגרמני יסגור את דרכי הנסיגה של הצבא הרוסי ויכריע את האויב במחי־כף, בעזרת האצבעות תיכננו את תכנית הצבא הרוסי והגרמני, והיו מחליטים על מדינות, איזו לחרב ואיזו לנצחון.

בבית־הכנסת ישבו יהודי סוקולקה ודברו על ארץ־ישראל. על הכפר והמושבה, על מדינת־ישראל שתקום, על הצבא היהודי. כל החלומות והשאיפות, חלומות העליה לארץ־ישראל, נרקמו ושוזרו בבית־הכנסת. בחורף, בלילי־טבת הארוכים, כאשר בחוץ שרר קור ובפנים בבתי־הכנסת השתרר חום נעים, נהגו לבוא, אחרי סעודת השבת, לשמוע את פרשת השבוע. מסביב ליד השולחנות הצטופפו יהודים פשוטים וגם יודעי תורה שבקשו להאזין ולהקשיב לקול תורה. הלימוד גרם הנאה מרובה לשומעיו.

גם הדור הצעיר מצא לו מקום בבתי־הכנסת. הצעירים ישבו צמודים לספסלים והקשיבו לסיפוריהם המרתקים של המבוגרים.

8. שבת בעיר

שבת בסוקולקה התחילה ניכרת עוד ביום הששי. הארובה הגדולה של בית־המרחץ השמיעה צפירות ארוכות ממושכות, אות והזמנה לבוא לבית־המרחץ והמקוה. בית־המרחץ היה פתוח רק פעם בשבוע, ביום ששי, לכבוד שבת. בחורף היה בית־המרחץ מלא מפה לפה. בקיץ התרחצו בנהר קוריללי או בבריכות, אשר מימיהם היו נקיים וזכים.

בערבי שבתות, היו החנויות והאטליזים מלאים קונים. נשי ישראל יצאו לקנות דגים ובשר, פירות וירקות לכבוד שבת. בעיקר רבה היתה התכונה לקראת שבת בבוקר של יום ששי. עקרות־בית זריזות, מכינות את הדגים הממולאים, את החמין, את הפשטידות של תפוחי־אדמה, או קמח, ומעיים ממולאים, את ה״צימעס״ (הלפתן) של גזר, תפוחי־אדמה עם שזיפים, שטעמם וריחם טוב ונעים. הבנות שטפו את הרצפות, נקו את האבק, צחצחו את השמשות ואת הדלתות. כולם עבדו, כולם היו עסוקים בקבלת שבת המלכה. ריח הדגים התפשט והשתלט על הכל והיה נודף בכל פינה.

לילדים היה תפקיד מיוחד להעביר את הסירים, האלפסים עם החמין למאפיה, ובשבת אחרי התפילה להביאם חזרה מן המאפיה הביתה, לארוחת צהרים. האוירה של חגיגיות הורגשה בכל העיר. יהודים פרקו עול ימי החול דאגת פרנסה מן המסים הכבדים של השלטון הפולני, הם עטו חג, לבשו בגדי־שבת. עקרות־הבית הדליקו נרות בפמוטי נחושת או כסף ואורות של שבת זרוע בכל בית.

גם הרחובות לבשו חג. מאיר ״דער שולרופער״ (הכורז לביה״כ) עבר ברחובות העיר, ניצב באמצע הכביש, הרים ראשו למעלה, עצם עיניו והכריז בקולי־קולות ״אין שול אריין״. וכאילו באה הפקודה מגבוה, מהרו יהודים לקול קריאתו. החנונים סגרו את חנויותיהם, בעלי־המלאכה הפסיקו את עבודתם, העגלונים התירו את סוסיהם. שבת. אנשי־הבית החליפו את בגדיהם, בגדי־החול ולבשו בגדי שבת. על השולחן בכל בית פרסו מפה לבנה ושתי חלות, כדת, מכוסות מפית עליה. עם החלות היה בקבוק יין לקידוש וגביע. אבא ובניו הלכו לבית־הכנסת להתפלל. הרחובות הומים יהודים הולכים לבתי־הכנסת, להתפלל, וממרומים ומכל עברים נישא אור הגנוז של השבת.

סוקולקה היתה עיר יהודית, רוב הנוצרים גרו מחוץ לעיר, ואלה שהתגוררו בעיר לא עסקו במסחר ולא היו להם חנויות — לכן הרגישו את השבת ברחובות, כמו בבית. כל החנויות נסגרו והעיר שבתה מכל מלאכה.

בערב, בליל שבת ואחרי סעודת־שבת בצהרים, רחפו צלילי הזמירות, המושרים בכל בית ובית. ואחרי הסעודה של שבת, יצא הנוער אל מחוץ לעיר, בדרך ליער הגדול ורחב־הידים, שם בילו את יום־השבת בשירה ובזימרה.

9. ימים נוראים

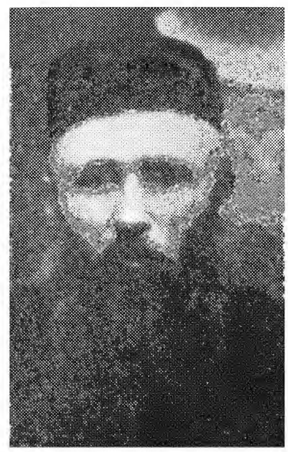
משיצאה שבת שמברכין בה ר״ח אלול באה אוירה של ימים־נוראים הממשמשים ובאים. קול שופר בקע מכל בתי־הכנסת, מראש־חודש אלול ועד למחרת יום הכפורים. אנשים תפרו בגדים חדשים לכבוד החג וידי החייטים, הסנדלרים והכובענים היו מלאות עבודה לכבוד החגים.

החזן ערך חזרות עם המקהלה, שהתכוננה ללוותו בתפילת הימים הנוראים ובאמירת סליחות לפניהם.

גבאי בית־הכנסת הגדול דאגו שהחזן יתפלל בלווי המקהלה ושתפילותיו ינעמו לשומעים. המקהלה היתה משענתו של החזן ועזרה לו. בזמן שהמקהלה שרה הוא יכול היה לנוח ולהחליף כוח, כמנהג הרבה עיירות נהגו גם אצלנו לקבל חזן, היכול לשמש גם בתפקיד שוחט ומוהל.

פרט לחזן הקבוע, שעבר לפני התיבה בבית־הכנסת הגדול, היו בעלי־תפילות בכל בתי־המדרשות ורובם

הצטיינו בקול ערב. ב״שולחן־ערוך בית־מדרש״ היה ר׳ אשר זליג קורקט, יהודי יפה ובר־אוריין בעל זקן שחור ועבות, תפילותיו היו עריבות ונעימות לאוזן. כשהיה מסלסל בקולו ״יתגדל ויתקדש״, או הנני העני ממעש״, היה מבקיע שחקים ומביא את המתפללים לידי התלהבות אדירה. אף הוא היה חביב על אנשי בית־הכנסת וכולם התיחסו אליו בחיבה ובאהבה.

ר׳ אשר זליג קורעקט

בעל־תפילה ר׳ יוסף מאיר מאריינע אף הוא התפלל ב״שולחן ערוך בית־מדרש״. יהודי גבוה רחב כתפיים בעל זקן שחור ועבות, תלמיד חכם וירא שמים. תפילותיו היו עריבות ונעימות, התפלל בהתלהבות, בזמן שעמד לפני התיבה שכח עולם ומלואו. זכור לנו גם ר׳ אלתר השמש, אשר הצטיין בקולו הנעים והיה תמיד שמח בחלקו.

עזרא השמש מ״בית המדרש הישן״ היה בעל תפלה למופת, והוא היה מחיה ומחזק את המתפללים בתפי־לותיו הנעימות והערבות. ורב מוני מן הפרבר (פערש־טאדט) בעל זקן השיבה, קולו הנעים עלה למעלה בזמן ששר את התפילות והתחנונים ביום הכפורים.

10. ערב פסח

משברכו ראש־חודש ניסן התחילה בסוקולקה תכונה רבה לקראת חג הפסח. ראשית עבודתן של הנשים היתה להכין בעוד מועד שומן אווזים מטוגן, לעשות בו מיני מטעמים לחג הפסח. ריח השומן המטוגן עלה בכל בית יהודי. טעמו הערב גירה והזכיר חג. אחרי השומן באו הכנות של משקה לארבע כוסות, אף שלא היה ביין מחסור בעיר, העדיפו לעשות משקה־דבש (מעד) לפסח. משקה טעים שכל עקרת־בית ידעה להכינו במו ידיה. משקה מחיה נפשות.

סדר פסח ביי ר׳ גמליאל שטיין

החנויות היו מלאים יהודים שקנו בדים לתפירת חליפות לכבוד החג. החייטים, הסנדלרים והכובענים היו עמוסי עבודה, נאלצו לעבוד גם בלילות, כדי לגמור את ההזמנות שנעשו לפני החג. לא היה יהודי, שלא לבש בגד חדש לכבוד החג. גבאי תלמוד־התורה תרמו חליפות גם לילדי העניים, שידם לא השיגה לקנותן. חג הפסח חל אחרי הפשרת השלגים והקרח, לפיכך פתחו את החלונות ועקרות־הבית הוציאו את הרהיטים החוצה, נקו את הבתים באופן יסודי, החליפו שטיחי הניר על הקירות, הורידו את הכלים של פסח מעלית הגג, והכינו את הכל לסדר. כל ילד בחר את הכוס הצבעונית שלו,

הורידו גם את המכתש (הסטעמפע) מעלית־הגג עם העלי הארוך שבעזרתו הפכו את המצות לקמח־מצה ופתיתי־מצה. הורידו גם את בקבוקי־החרס ואת כדי־החרס. הילדים מלאו כיסיהם אגוזים תורכים, משחק של פסח נפוץ בכל הארצות.

11. בעלי המאפיות

פעשקע די קליינע, אודקע די בעקערקע

שמואל־יאשע, אלטער שטופר, קליעשצעלסקי הזמינו בנאים תקנו את התנורים שבמשך כל השנה דחו את תיקונם בגלל אפיית־לחם. ואחרי שהתנור שופץ ותוקן והוכשר לאפית המצות, הזמינו את העובדות והעובדים ואפית המצות החלה בכל עיצומה. אפית המצות התנהלה במשמרות. בגמר אפייתן הכניסון לסל קלוע עמוק שכסו־הו במפה לבנה ושני ילדים שעבדו באפיה בשכר, הביאו את המצות לביתו של המזמין.

בליל הסדר שרר מצב רוח מרומם. אור ושמחה הורגשו בכל פנה. קול שירת ההגדה בקע מכל בית יהודי עד שעה מאוחרת בלילה. השולחנות היו ערוכים כל טוב. מצות ויין, דבש (מעד), חזרת ודגים, וכל מיני מטעמים. האנשים פרקו מעליהם עול של דאגות ימי־חול, בליל הסדר הרגיש עצמו כל יהודי כאלו היה "מלך". אנשי סוקולקה דאגו גם לחיילים היהודים בצבא הפולני, וערכו להם "סדר" בנוכחותם של חברי ועד־הקהילה, הרב הראשי ר' שוסטר והוזמנו גם קצינים פולנים.

12. חתונה

מקובל היה בסוקולקה לערוך את החתונות בביתו של אליקום רבינוביץ, באולם שבקומה השניה. את החופה העמידו במרפסת הפונה לככר־השוק מול הכנסיה הרו־סית. לאחר זמן שכרה ה"ליטעראַרישע געזעלשאַפט" את האולמות לפעולותיה ואנשי העיר היו מסדרים את החתו־נות בבתיהם או אצל מתת המוזג (מאטעס דער שענקער) ברחוב ביליסטוק. כדי לשמח את האורחים היו נוהגים להזמין את התזמורת של דוד־יצחק, שהכילה חצוצרות, תוף ומצלתיים. וקול התזמורת בקעה עד לרחוב. נגנו את ה"שערעלע", ואלסים, ורקדו, הסקרנים התרוצצו מסביב הבית, הציצו בחלונות לחטוף מבט על החתן ועל הכלה. האורחים רקדו לקול התזמורת, הבדחן בדח את האורחים, המחותנים חלקו נרות צבעוניים לאורחים כדי להאיר את דרכם של החתן־והכלה אל חופתם. ר' אלתר מבית־הכנסת החדש מהר להוציא החוצה את האפריון של החופה, ילדים רצו אחריו, ובקשו לעזור לו. כדי לזכות ולהחזיק בכלונסאות של החופה. החתן צועד בראש החופה בלוית המחותנים, והתזמורת מנגנת ה"שערעלע" והסקרנים מתרוצצים ומבקשים להסתכל בפני החתן־והכלה. החתן עומד תחת החופה, עמידה מתוחה ודמעות זולגות מעיניו. אף חיוך קל לא יראה בפניו. בו בזמן "מוליכים" את הכלה, כל המוזמנים מלווים אותה לחופתה, איש איש ונר דולק בידו. ליד בית־הכנסת הגדול, מסביב לחופה, התקהלו סקרנים רבים. ר' אלתר השמש, יהודי בעל זקן שחור, גוף מוצק, עניו ושמח בחלקו, מסלסל בקולו הערב "קול חתן וקול כלה" מברך את החתן ואת הכלה. הגברים מפזמים אחריו, הכלה מסתובבת סביב החתן שבע פעמים תחת החופה ומסביבה ההורים והמשפחה. הכלה והמחותנים מנגבות עיניהן הדומעות משמחה בקצוות מטפחותיהן. אחרי הברכה של הרב על היין, אחרי אמירת הרי את מקודשת כדת "משה וישראל", שוברים את הכוס, מברכים את הברכות, שומעים "מזל־טוב", "מזל־טוב", "מזל־טוב" וקרואי החתונה פונים לעבר בית הכלה. החתן והכלה צועדים בראש ודוד־יצחק ותזמורתו מנגנים "חתן כלה מזל טוב". המחותנות הזקנות מרקדות לפני הזוג, המחותנים מתנש־קים. זוג חדש בא לעיר.

13. מכבי אש

"מכבי־אש" בסוקלקה נוסד ע"י מתנדבים. רובם יהו־דים. המפקד הראשי היה יהודי ושמו לייבענגרוב. בעל חנות לכובעים, ברחוב ביליסטוק. יתר המפקדים היו חיים הערשקע פעקאר, זיידל ורנר, אלתר פריידעלס אפשטיין, פישל שטיין, ואחריהם באו מפקדים אחרים. כדי לאסוף ולהזעיק את המתנדבים לאמונים או בזמן דליקה בעיר, יצא נימקע מונסביץ רוכב על סוס לבן ובידו חצוצרה של נחושת, עבר מרחוב לרחוב ותקע בחצוצרה, סימן אזעקה. הראשונים שהופיעו למקום הרכוז עוד לפני בוא המכבים, היו הילדים. ואחריהם הופיעו מכבי אש בתלבושתם המלאה: כובע נחושת, מעיל אפור, חגורת־גומי לבנה ורחבה ופס אדום משוך באמצעיתה ובצד שמאל. הסתדרו בשתי שורות, התפקדו, ואחרי המפקד עברו לארבעות, ארבע־ארבע בשורה ובראשם המפקדים, והם צעדו דרך הרחובות, אחריהם שיירה של חביות

מכבי אש ע"י עירית סוקולקה (סאקאלקער פייערלעשער ביים מאגיסטראט)

ההכנות והתרגול של מכבי אש לשעת חרום 1939

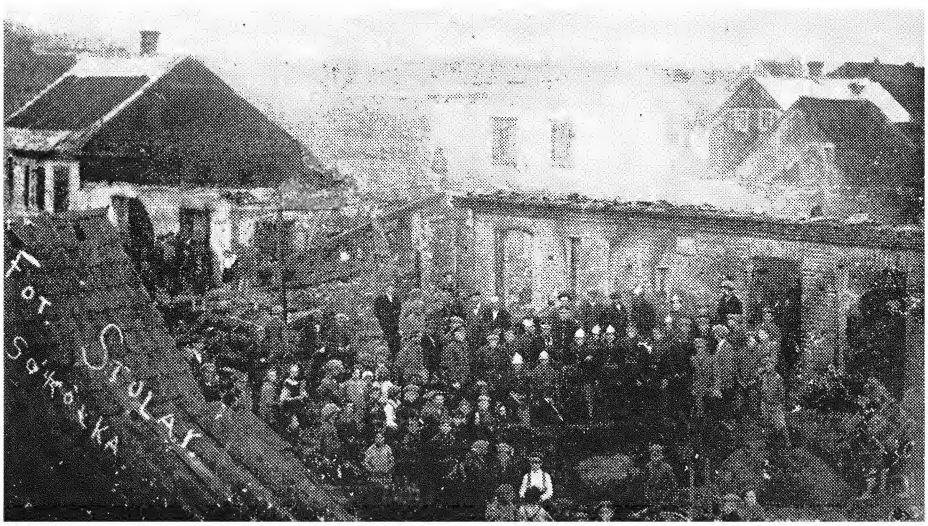

מים וסולמות עמוסות על עגלות רתומות לסוסים.

תכנית האמונים היתה כבוי שריפות, מניעת שריפות, קפיצות מן הגג, טפוס על סולמות. האמיצים עלו על הגגות, חלק מן המכבים עמד למטה והחזיקו בד (ברעזענט) מתוח והאיש מעל הגג קפץ, צנח למטה ישר לתוך הבד המתוח.

הילדים הסתכלו באיש כעל גבור וקנאו בו, בעיקר במדים ובגרזן אשר בחגורתו. מכבי־אש של סוקולקה עשו רושם יפה ועבדו במסירות בכבוי הדליקות.

יש לציין לשבח את התפקיד החשוב שמלאו מכבי־אש בכבוי השרפה בזמן נסיגת הצבא הפולני. העיר הופגזה בידי הצבא הרוסי. הפגזים נפלו במרכז העיר, בככר־השוק מול הכנסיה הרוסית. להבות־אש אפפו רחוב שלם. שורה שלמה של בתים נשרפו כליל. מכבי־האש עבדו במרץ ובמסירות. וסכנו את חייהם, עם הציוד הצנוע שעמד לרשותם. את המים הביאו מן הבאר, המרוחק ממקום הדליקה. לא היו למכבים מכונות אלא סוסים ועגלות עמוסות חביות. מי יודע כמה רחובות היו עולים באש, לולא מסירותם של מכבי־אש שהשתלטו וכיבו את השריפה בעמל רב.

דליקה ברחוב "3 במאי"

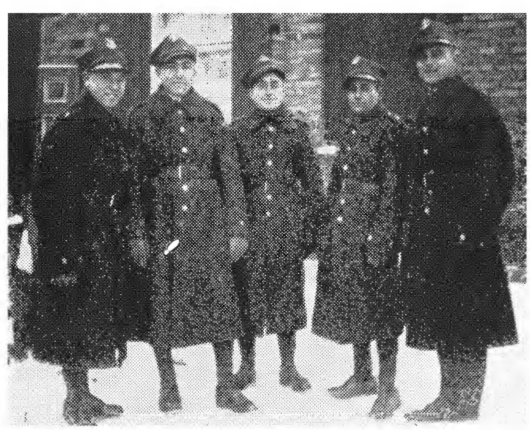
דוד ירדני

בימי מלחמת העולם הראשונה

1. הפרידה

ב־1914, כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה, ועננים כבדים כסו את השמים, התהלכו אנשים, אחוזי פחד ודאגות. בעלים נפרדו מנשיהם, אבות מבניהם, בנים מהוריהם, הצעירים נהרו למשרד הגיוס, בלווית בני משפחתם, ותפילה אחת בפיהם: שישחררום מהצבא. היהודים, שהיו משוללי זכויות בשלטון הרוסי, שחייהם ורכושם היה הפקר, לא מצאו שום ענין ורצון להלחם למען רוסיה. כל האמצעים היו כשרים כדי להשתחרר מהצבא. צעירים רבים עשו עצמם בעלי מום, קצצו אצבעות, "עשו" להם שבר ועוד, מומים שסכנו את חייהם ובלבד שלא לשרת בצבא הרוסי. היו צעירים שלא ישנו בלילות, ולא אכלו, חיו רק על בשר יבש, בכדי לאבד במשקל, ולפני התיצבם בלשכת הגיוס שתו קפה שחור, הגורם דפיקות־לב, ולבסוף — הכסף ענה על הכל. בעזרת שוחד, שקבל קצין הגיוס, הוא שחרר את הצעירים היהודים.

צעירים, שמשרד הגיוס לא שחררם ונמצאו כשרים לצבא, נשלחו לקלט צבאי, הנמצא מחוץ־לעיר בדרך לקרינקי, קבלו מדים צבאיים, עברו אימונים צבאיים,

חיילים יהודיים מסוקולקה בצבא הפולני בזמן חופשתם

חובב הרדיו הראשון והיחידי בסוקולקה בצלאל קרוגליק בן 17, עם תכנית הרדיו שהמציא והרכיב. צילום המאמר בעתון פולני משנת 1932 שנכתב על ההמצאה.

מהם הרכיבו גדוד עירוני הנקרא "דער אוליצקער פולק". מובן, שבגדוד לא היו יהודים בלבד, שרתו בו גם נוצרים מסביבות סוקולקה, מן הכפרים הסמוכים לסוקולקה, ורובם פולנים.

ביום צאת הגדוד לחזית נסגרו כל החנויות. כל אנשי העיר יצאו לרחוב ביליסטוק־גרודנה כדי להפרד מחיילי סוקולקה שיצאו לחזית אוגוסטוב. את דרכם עשו לא במכוניות אלא ברגל. בימים ההם עוד לא היו אוטומובילים בשרות צבאי. זקני העיר עם הרב ר' שוסטער בראש, יצאו לרחוב ביליסטוק ליד ביתה של זלאטקע האלמנה, וספרי תורה בידיהם, להפרד מן החיילים היוצאים לחזית. משני צדדי המדרכות עמדו יהודי עירנו שנפרדו מיקיריהם בבכי ויללות. בפי כולם תפילה אחת ויחידה ; יהי רצון שנזכה להתראות בחיים. בראש הגדוד רכב על סוס מפקד הגדוד, רחב־כתפיים, בעל זקן ארוך, הוא ישב מתוח על סוסו והצדיע לפני הרב וספרי־התורה שבידי זקני העיר. אחריו צעדה התזמורת הצבאית, שנגנה שירי־לכת ואחריה הגדוד ואנשי־השרת בעגלות, סוסים, מטבח שדה ועוד.

2. נסיגת הצבא הרוסי

השלטון הרוסי היה רקוב מיסודו. במקום להתכונן למלחמה נגד אויביהם מבחוץ, היה נתון במאבק פנימי והרסני, ולא מעט נתן את דעתו לטפוח אנטישמיות ושנאה ליהודים, וחפש תחבולות איך למרר יותר את חייהם. הרוסים מצאו עצמם בלתי מוכנים לקרב. הגרמנים הכו בהם בכל החזית. והנסיגה של הצבא הרוסי מגבולות המדינה החלה.

החזית התקרבה לעירנו, סוקולקה הפכה למחנה צבאי גדול ; כל העיר היתה מלאה צבא רוסי, בכל הבתים והחצרות שוכנו חיילים. הרחובות שוקקו צבא, כל בתי־הספר של היהודים והתלמוד־תורה, בתי־הכנסת, הוחרמו עבור הצבא. כנסיות ובתי־ספר פולנים נוצרים לא הוחרמו. הקוזאקים הפראים הטילו פחד על יהודי סוקולקה, הכריחום לפתוח את החנויות בשבת, תפסו את הצעירים לעבודות שונות ומשונות, ומררו את חיי היהודים בלי הרף.

גזירה רדפה גזירה ; הנה הודבקה מודעה על הקירות, המצוות על היהודים למסור לשלטון כל דברי־נחושת הנמצא ברשותם. היהודים אחוזי פחד, מלאו את הפקודה . מסרו לשלטון את פמוטי־השבת, המיחמים, קלחות ואף ידיות־הדלתות הורידו ומסרום. בבתי הכנסת החרימו השלטונות את הכיורות, המנורות והפמוטים, הידיות וכל דברי־הנחושת בשביל התעשיה הצבאית.

במודעה שניה נצטוו כל אשר לא גויס לצבא להתיצב מיד במשטרה ולצאת עם פרות לחזית, ברגל, כדי להביא בשר לצבא. כל צעיר חפש תחבולות להשתמט, כמובן בעזרת שוחד, שמאד נפוץ היה ברוסיה ושלטונותיה. אבל הרבה צעירים גויסו ונשלחו ללוות את הפרות לחזית. והצבא הרוסי נרדף ונסוג מפני הצבא הגרמני המתקדם והכובש עיר אחרי עיר, כפר אחרי כפר. הד רעמי התותחים הגיע עד סוקולקה, בלילות האדימו השמים מפאת השרפות שהתפשטו בחזית, יהודי סוקולקה נתקפו ששון ושמחה, מתקרב יום השחרור. יום הגאולה, קץ לשלטון הרוסי. הצבא הרוסי נסוג, החיל שחנה בסוקולקה חזר לגרודנה. עוד נשמעו אנקות פצועים רוסיים, מובלים בכרכרות דו־אופנים. נראו הקוזאקים הפראים בורחים במנוסת־בהלה. מחוץ־לעיר נשאר המאסף הרוסי שחיפה על הכח העיקרי הנסוג. בליל ששי, בחצות, שמעו קול נפץ אדיר, הבתים רעדו, השמים האדימו, השמשות נשברו, כולם רעדו מפחד, ואיש לא ידע מה קרה. בבוקר התברר שהרוסים פוצצו את הגשר שמעל פסי הרכבת מול הרי־הבלקן. בשבת החלו חיילים רוסים לשדוד את החנויות של היהודים. שברו דלתות וחלונות, שדדו מכל הבא ליד. חרדת מוות תקפה את יהודי סוקולקה. הכל הסתתרו בבתים ובמרתפים. כמה משפחות במרתף או בבית אחד. מדוכאים ונפחדים ורעבים ישבו יהודי סוקולקה וחכו ליום הגאולה. ביום ראשון בבקר, שנת 1915, נכנס הצבא הגרמני לסוקולקה. האנשים נשמו לרווחה. אנשים יצאו מן המחבואים, הרגישו את עצמם נגאלים וסכנת המות חלפה. הרוסים הספיקו עוד להרוג שני יהודי אוגוסטוב שנקלעו בדרך.

3. כבוש סוקולקה על ידי הצבא הגרמני

ב־1915 נכבשה סוקולקה בידי הצבא הגרמני שהתקדם בשלשה ראשים. גוש אחד נכנס לעיר דרך רחוב ביאליסטוק, גוש שני התקדם אל פסי הרכבת וגוש שלישי ליד בית־הקברות היהודי. כל העיר נתנה שבח והודיה לאל שהתפטרו מן הקוזאקים הרוסים, הרוצחים, האנשים קבלו את הצבא הגרמני באהבה ובשמחה. הסתובבו

ברחובות בלי פחד ואימה והרגישו את עצמם חפשים. הצבא הגרמני התיחס ליהודים בידידות, בקרו בבתיהם, כבדו אותם בלחם, ריבה ושוקולדה, והעיר צהלה. הצבא הרוסי התבצר על שפת נהר נימן בגרודנה ועירנו הפכה שוב מחנה צבא גדול. כל העיר מלאה צבא גרמני, בכל הבתים שוכנו חיילים יחסם היה אדיב וטוב. בנגוד לרוסים, אשר שיכנו חיילים בבתי־כנסת ובבתי־הספר היהודיים, התייחס הצבא הגרמני בכבוד ולא נגע לרעה במקומות הקדושים. אחרי שגרודנה ווילנה נכבשו והצבא הגרמני חדר אל השטח הרוסי, עזבו הגרמנים את סוקולקה ונשאר רק חיל מצב קטן וז׳נדרמריה גרמנית. מפקד המשטרה הגרמני הקים משטרה אזרחית, רובה יהודים וחלק זעיר ממנה נוצרים. כמפקד המשטרה האזרחית התמנה חיים לייבקע רייזקינד, ופיקודיו שוטרים יהודים ונוצרים, ללא מדים ולא חמושים, רק סרט ירוק ועליו האותיות צ.פ. (ציוויל פוליציי) על שרוול המעיל. תחנת המשטרה היתה בבית ברוידה, מול הכנסיה הרוסית.

אבל ירחי דבש על הכבוש הגרמני עברו חיש. אנשי העיר התחילו להרגיש במגף הגרמני, הרעב התחיל מציק. לא ניתן להשיג שום מצרכים. החנויות היו ריקות, האכרים לא הביאו את תוצרתם העירה. בתי־החרשת לא פעלו. הונהג משטר־צנע. האוכלוסיה קבלה כרטיסי מזון בלי מזון מספיק. לחם חלקו במנות שהספיקו רק לארוחה אחת, גם תפוחי אדמה וקמח ניתנו במנות. שעות רבות בזבזו האנשים בעמידה בתור לקבלת המנות הזעומות. בגדים ובדים אי אפשר היה להשיג, נעלים — הס מלהזכיר, במשך הזמן המציאו נעלי־עץ במקום סוליות־עור. נפט לא היה בנמצא, השתמשו בקרביד, שגם אותו השיגו בקושי. הרבה משפחות ישבו בלי אור, וידם לא השיגה לקנות קרביד. הגרמנים פשטו בשטחי הרעב התפשט בצעדי־ענק, האנשים התהלכו כצללים, רעבים. פשטו מחלות מדבקות: אפידמיה, של טיפוס, דיזנטריה, רבים מצאו את מותם מחוסר טפול רפואי מתאים, חסרו תרופות. המצב פגע בכולם, אך בעיקר במחוסרי עבודה. שוק שחור התחיל פורח ולמרבית הצער והסבל עוד הטילו הגרמנים מס־גולגולת (קאפשטייער) על האכלוסיה, ולא היה במה לשלמו. אנשים הסתובבו מיואשים ולא ראו אפשרות להמשיך בחיים הרגילים ורובם נאלצו להיעזר בשוק השחור. קנו מצרכים אצל האכרים וגם אצל החיילים הגרמנים, הובילו את הסחורות לביליסטוק, קבלו מחירים יותר טובים מאשר בעירנו. אבל המשטר הגרמני היה חמור מאד. שני הז׳נדרמים ישצינסקי וגרנופול הטילו את פחדם על אנשי סוקולקה. מר היה גורלו של מי שנתפס וסחורות ״שחורות״ בידו.

אבל, הרעב פרץ כל המחסומים; יום יום עם עלות השחר, יצאו רבים מיהודי העיר לכפרים הסמוכים, לקנות מעט קמח ותפוחי־אדמה. הלכו דרך השדות הרחק מן הכביש, בכדי לא להתפס על ידי הזנדרמים ישצינסקי וגרונופול, שרכבו על סוסים בכבישים וחפשו להם טרף. בערב חזרו היהודים הביתה מן הכפרים בדרכים לא־דרכים, עמוסים קצת קמח, קצת תפוחי־אדמה, ורבה היתה שמחת האנשים שעברו את הדרך המסוכנת מבלי שהז׳נדרמים יתפסום, והם הגיעו הביתה בלבות דופקים מפחד ומאושרים ברכושם. אחרי הקציר, כאשר אספו האכרים את התבואה מן השדה, יצאו ילדי סוקולקה אל השדות ללקט שבלים שנשארו בשדה, תפוחי־אדמה בודדים. הם הלכו גם ליער לאסוף פטריות ותות־היער (יאגאדעס). ברעב עוד לא תמו הצרות והתלאות. הגרמנים, ששדדו את הסוסים, הפרות, וכל אשר בא לידיהם, התחילו לשדוד גם ביערות. כרתו את העצים ושלחום לגרמניה. את הפועלים גיסו משטחי הכבוש והעבידו אותם בעבודת פרך. הדבר נקרא עבודת כפיה (״צוואנגס־ארבעט״). גם מעירנו נתפסו מספר צעירים והם נשלחו לעבוד ביערות ביאלוביז׳, שם העבידום בפרך והזינום מנות זעומות, שלא הספיקו למחיה. חלק מן הנוער הצליח לברוח מן העבודה הקשה ומן הרעב. אכן יהדות אמריקה לא שכחה את יהודי פולין ורוסיה בזמנים הקשים ביותר ותמכו בהם בכל. שלחו בגדים ונעלים, קמח וסוכר, נפתחו גם שני מטבחים, ע״י קהלת סוקולקה אחד בשביל ילדים, שהיה בביתו של יעקל הקצב ברחוב אוליצקי, ואחד בשביל מבוגרים בביתה של גברת מינץ. נפתח גם גן־ילדים. התמיכה של יהדות אמריקה הצילה נפשות רבות מחרפת רעב, בכל שטחי הכבוש.

4. הבחירות לועד הקהילה

בזמן השלטון הרוסי לא היה בסוקולקה שום גוף צבורי נבחר, שייצג את הקהילה היהודית. המוסדות היהודיים, בתי־הכנסת, המקווה, תלמוד־תורה התקיימו

על חשבון בעלי הבתים, וכלי־הקודש והרב בראשם קבלו מס־קורובקע מן הקצבים שמכרו את הבשר הכשר. עם הכבוש הגרמני, התעורר הישוב היהודי בסוקולקה, כמו בכל שטחי הכבוש, לחיים תרבותיים. נוסדו מפלגות, הסתדרות־נוער, "צעירי־ציון", "המרכז", "קדימה", "פרחי ציון", "חרות ותחיה", "ליטעראַרישע געזאלשאפט", "הבונד", "יוגענד־פאַראיין", "המזרחי", "פועלי־צדק". התחילו בהכנות לבחירות לועד הקהילה, רשות רשימה מוכרת ע"י שלטונות הכבוש, שתהיה נציגת העדה היהודית. רוב המפלגות בעירנו היו ציוניות. המפלגה האנטי־ציונית היחידה היה "הבונד" שנלחם במרץ ובעוז בציונות ובשפה העברית. אבל השפעתו היתה דלה. החלק המכריע של יהודי סוקולקה היו ציונים לאומיים ואנשי מסורת. "הבונד" השתדל לחדור לצבור העובדים, אל דלת־העם ולהסיתם נגד הציונות ונגד ארץ־ישראל. ובהיות חלק גדול מן הפועלים בעלי־המלאכה דתי ושומר־מסורת, יסדו מפלגת פועלים דתית בשם "פועלי צדק". בראש המפלגה עמדו אייזיק הכובען, משה בערל החייט, שמואל הירש החייט וחייקל הסנדלר. לקראת הבחירות הופיעה רשימה חדשה. מפלגת "פועלים בלתי־מפלגתיים", מתנגדים ל"בונד". בראש הרשימה עמדו מאיר ילוביץ ומאיר שרייבמאן. התעמולה לקראת הבחירות היתה רבה: אסיפות, נאומים, הבטחות לדאוג לישוב היהודי ולספק את צרכיו. האסיפות היו בבית־הכנסת ותחת כפת השמים, היו השמצות הדדיות ויכוחים ללא סוף, כל העיר היתה כמרקחה.

למרות שמפלגת "הבונד" היתה אנטי־דתית הפיצה סיסמה "חמשה חומשי תורה; תצביעו בעד רשימה מספר חמש". בבית־הכנסת הישן שם התפללו הפועלים פנו הנואמים באסיפה, מאיר ילוביץ ומאיר שרייבמן, להצביע עבור הפועלים הבלתי־מפלגתיים "רשימה עשר" בהסבירם 10: עגול וקו לידו (אקייקעלע מיט א פאַסעקל). רשימת הציונים היתה מספר 6.

כל הקירות כוסו מודעות תעמולה ומספרי המפלגות. כולם גויסו לתעמולה, אפילו התישים והעזים של חיים מוביל־המים גויסו לבחירות. קשטו את העזים והתיישים במודעות צבעוניות במספר 6, רשימת הציונים, והמסכנים הסתובבו ברחובות סוקולקה. כמובן בלווית ילדים, שלקחו גם הם חלק פעיל בבחירות.

יהודי סוקולקה, כמו כל יהודי שטח הכבוש נלחמו על השלטון בקהלה שהיתה למעשה השליטה ברחוב היהודי. בידיה היו עניני העזרה האמריקנית ועניני החנוך. "הבונד" היה מעונין בחנוך חילוני, הציונים — בלאומי, הדתיים — בדתי וחרדי, לכן לחמה כל מפלגה על כבוש ועד הקהילה. יהודי סוקולקה שרובם ציונים לא הכזיבו, נבחר ועד־קהילה עם רוב ציוני. "הבונד" הפסיד את המערכה. יתר הרשימות קבלו רק צירים בודדים.

5. בתי־ספר גרמנים

הגרמנים שכורי־הנצחון לא חשבו, כנראה, שיבוא יום ויצטרכו לפנות את השטחים שנכבשו. כאחד האמצעים לבסוס שלוטנם ראו הפצת התרבות הגרמנית ויסוד בתי־ספר גרמניים. וגם בסוקולקה התאמצו להפיץ את השפה הגרמנית בכל שטחי החיים. פתחו בתי־ספר גרמנים בשיטת "צוואַנגס־שולע" (לימוד חובה). יהודי סוקולקה קבלו את הגזירה של בתי־הספר הגרמנים במרירות ובזעם. אנשי העיר שהיו דתיים לאומיים לא יכלו להשלים. שילדיהם ינותקו מהלימודים המסורתיים. אבל היו חסרי־אונים להתנגד לגזירת הגרמנים, לפי הוראת השלטון היו צריכים לסגור את כל בתי־הספר והחדרים ואת התלמוד־תורה ולשלוח את ילדי היהודים לבתי־ספר גרמניים.
בנין בית־הספר היה במחנה הצבאי הרוסי, מחוץ־לעיר, בדרך לקרינקי. השלטון הגרמני החרים עוד את כל הציוד של בתי־הספר ותלמוד תורה. את הספסלים ואת הלוחות את השולחנות והכסאות. אנשי עירנו לא השלימו עם הגזירה, והמשיכו לחנך וללמוד תורה ודת לילדי העיר ללא ספסלים ושולחנות.

נפתחו שני בתי־ספר גרמנים. אחד לילדי היהודים והשני לילדי הנוצרים. מנהל בית־הספר היה בורקובסקי, לא איש־סוקולקה, חתנו של מאיר בובריק. הוא פתח קורסים לעברית, וגם בבית־הספר הגרמני החדיר את האהבה לציונות. בכל שעור זימרה שהיה כמובן בשפה הגרמנית, הכניס גם שירים עבריים ויידיש.

המפקח הכללי של כל בתי־הספר היה קצין גרמני, שמו היה פאשעק. גבר שמן ורחב כתפיים, פניו אדומים ועגולים, עיניו קטנות, לבש מדים צבאים, וחרב תלויה בצדו. הוא הפיל את אימתו על כל ילדי בית־הספר.

אינספעקטאר פאשעק מנהל בתי הספר הגרמניים

מר היה גורלו של ילד שנפל לידו. הוא לא ידע רחמים. הרביץ בלי רחמנות במגלב שהחזיק תמיד בידו. המפקח פאשעק לא היה נוכח בכל השעורים, הוא היה רק בא לבקור, קבל את הדו"ח מן המורים והמורות, ולפעמים בחן את התלמידים והתלמידות בידיעת השפה הגרמנית.

הטלת מרות היתה השיטה הפדגוגית הרשמית, ולא רק המפקח פאשעק הרביץ במגלבו. גם המורים והמורות לא טמנו ידם בצלחת ועל כל דבר קטן הכו במקל על כפות־הידים. או שהיו מושכים באזנים. או סטרו סטירות לחי ולפעמים אסרו ילד לכל זמן השעור בחדר קטן שהיה נקרא "קארצר". המשמעת בבית־הספר היתה קשה מאד ורבה היתה המתיחות בין התלמידים. הילדים ישבו זקופים וישרים, כפות ידיהם מונחות על השולחן. האצבעות מתוחות וישרות. במקום מחברות השתמשו בלוחות שחורים, במסגרת־עץ ובעפרונות צבעוניים (גריפל).

השעורים התנהלו והתרגילים בוצעו במתכונת צבאית, לפי פקודה מספר אחד, הורידו את הידים מהספסלים, תפסו בשתי הידים את מסגרת הלוח לקראת מספר שתים, הוציאו את הלוח מן השולחן, והעמדה עליו, בעוד שתי הידים מחזיקות במסגרת הלוח, הכריזו מספר שלוש, מיד הניחו על השולחן את הלוח הידים והאצבעות היו פשוטות ומתוחות. הגרמנים הקפידו מאד על דייקנות, סדר ונקיון, ופחות על תוכן הלימודים. כל שבוע הובילו את תלמידי בית־הספר לבית־המרחץ הצבאי להתקלח.

בבית־הספר היו שלש מחלקות: "אובערשטופע", "מיטעלשטופע", "אונטערשטופע". הכל לפי הגיל. הלמודים היו שטחיים, ובזבזו זמן להקניית האלף־בית הגרמני, שנארכה שנה שלמה. מובן, שהילדים לא מצאו ענין רב בלימודים. תכנית הלימודים כללה קריאה, כתיבה וחשבון, הסטוריה גרמנית, זמרה ותרגילי־סדר, משחקים וקצת לימוד דת. וגם עבודה בגינה. ילד שלא הופיע יום אחד בבית־הספר, נקנסו הוריו בשני מרקים, סכום גדול למדי. לכן היתה שאיפה אחת להשתחרר בכל מיני אמצעים מכתלי בית־הספר. וכל האמצעים היו כשרים לכך. ילד שהגיע לגיל 14 היה משתחרר לפי אשור של בעל־מלאכה שהוא מתחיל ללמוד מקצוע, וכך התחילו התלמידים לנשור מבית־הספר, זה אחרי זה. לימים הועברו בתי־הספר העירה, בשלושה מקומות נפרדים. "אונטערשטופע" עברה לביתו של קרישבסקי מול מכבי־אש, "מיטעלשטופע" עברה לביתו של המורה הרוסי סמוליאק, מעבר לפסי הרכבת. "אובערשטופע" עברה לקצה רחוב גרודנה. המפקח הכללי של המחוז פאשעק, מצא את מותו בסוקולקה, הוא נפגע במחלה מדבקת של אהובתו המורה הנוצרית, שניהם מתו, וארונו של פאשעק הועבר לגרמניה.

שמות המורים: מנהל בית־הספר, בורקובסקי; מורה גרינהאוז —גיסו של הרב שוסטער (לא איש־סוקולקה). השאר יוצאי סוקולקה: המורה מזור, רחל זדבורינסקי (כעת באמריקה), שיינע־חיה שטיין־בונים (נמצאת בארץ), פנינה וילנסקי־קנטור, בילה בובליק, (יוצאת גרודנו) אלקה קצנלבוגן, דינה ליכטנשיין, עדה לוין (כעת בארץ).

6. הסקציה הדרמטית (דראמאטישע סעקציע)

עד הכבוש הגרמני לא היו בסוקולקה לא מפלגות, לא מועדונים ולא תיאטרון. לפעמים הופיעה להקה מחוץ לעיר, לפעמים התאספו ילדי בית־הספר בבית פרטי או בבית־הספר, והציגו ״מכירת יוסף״, ״חנה ושבעת בניה״. עם כניסת הגרמנים בעירנו נוסדו ״ליטעראַרישע געזעלשאפט״, ״המרכז״ ״צעירי־ציון״, ״קדימה״ וגם הסקציה הדראמאטית. השחקנים היו חובבים מבני העיר. מהם בעלי כשרון ניכר. במשך הזמן הועלו מחזות רבים על הבמה.

ההצגה הראשונה התקיימה בבית־הספר העירוני הרוסי (גורוצסקויה אוצ׳ילישצע) מול הכנסיה הפולנית, במסדרון גדול ומרווח הקימו במה והציגו את ״השחיטה״ ואת ״הנבילה״, ושאר מחזות בהדרכתו של השחקן שווארץ מביליסטוק.לאחר זמן התקיימו הצגות באולם של ״ליטעראַרישע געזעלשאפט״ (בבית אליקום רבינוביץ) וגם ״בדאם ליודאווי״ (בית־העם) שהיה שייך לעיריה.

הנוער של סוקולקה, שהיה צמא לתיאטרון ולתרבות מלא את האולם עד אפס מקום והיה צורך להרבות בהצגות, כדי לאפשר לכל אנשי העיר לחזות במחזות.

הסקציה הדראמאטית לא יכלה להשפיע הרבה הצגות, כל הצגה דרשה הכנה וחזרות. לכן העלו מחזה בכל חג. ואלה שמות המחזות: ״הרצעלע מיוחס״, ״הגנבים״, ״חאשע די יתומה״, ״דער שטומער חתן״, ״גאט, מענטש און טייוול״, ״דער דארפס־יונג״, ועוד.

לעיתים קרובות הופיעו גם להקות שחקנים מוארשה והציגו את ״הדבוק״, ״געלט, ליבע און שאנדע״, ״יעקב ורחל״, ״דער מאמעס טרערן״, ״כל נדרי״, ״דאס פינטעלע ייד״ ועוד. ובכל הצגה היה האולם מלא מפה אל פה, וזאת לדעת: הצגה בעירנו לא היתה סתם הצגה, תופעה של שיגרה. כל מחזה הפך ליל שימורים, נעשה יום שכולו טוב. ליום זה חיכה הנוער בכליון עינים, זה היה ערב של שמחה ומלא ענין.

כל הצגה התחילה עם ערב ונגמרה לאחר חצות. ההצגות עוררו התרגשות שמחה והתרוממות־רוח שפעמו בלב הנוער. כל הפסקה, בין מערכה אחת לשניה, נמשכה זמן רב, והנוער לא ישב בטל. הכנור ניגן וואלסים, נערך ״דואר מעופף״ (ליעטוטשי פוסט״), סדור הגרלות, נהנו מן המזנון, וחכו בכליון עינים להצגה הבאה. בעירנו קמו במשך הזמן 2 סקציות דראמטיות, אחת ציונית ואחת של ה״ליטעראַרישע געזעלשאפט״ מאנשי ״הבונד״. שתיהן של חובבים, וביניהם היו רבים בעלי כשרון. שמות החובבים של הסקציה הדראמטית של הציונים: שיינה־חיה שטיין־בונים, קאפעליושניק, העניע סטאניסלבסקי, רבקה שפירא, משה שפירא, פעשקע סטודניק, איצקע בלומענטאל, לייבע סטודניק, אסתר פיקר עטיל יודובסקי, סולובייציק הסקציה של ה״ליטעראַרישע געזעלשאפט״: וואווע נורדוויינד, עלקא קצנלנבויגן, משה קצנלנבוגן, מאיר שטיין, דבורה נורדווינד אברהם פרידברג.

מהצגה די נבלה

די פארוואלטונג און דראמאטישע סעקציע פון דער ליטעראַרישער געזעלשאפט

דבורה נאָרדווינד   אין ראָלן פון דער פאָרשטעלונג "חסיה די יתומה"   מאיר שטיין

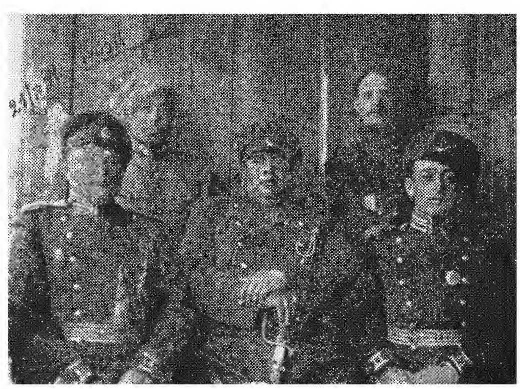

7. קיצו של השלטון הגרמני

בשנת 1918 הגיע קיצו של השלטון הגרמני בשטחי הכבוש, עם פרוץ המהפכה הסוציאליסטית בגרמניה, שהפועלים תפסו בה את השלטון. בשטחי הכבוש קמה אנדרלמוסיה בתוך הצבא, החיילים הגרמנים התקשטו בסרטים אדומים על כובעיהם. הוקמה מועצת צבאית של חיילים וקצינים, והיה ביניהם שוויון מוחלט. הפולנים שחתרו לקראת עצמאות וכשלו במלחמתם נגד הצאר הרוסי, ניצלו את שעת הכושר ואת האנדרלמוסיה הצב־אית והמהפכה בגרמניה, להגשים את חלומם הישן־נושן ולהקים מדינה פולנית בכל שטחי הכבוש. אבל, כל זמן שהצבא הגרמני חנה על אדמת פולין, אי אפשר היה להגשים את חלומם. הצבא הגרמני היה חמוש מכף רגל ועד ראש ולא קל היה להשתחרר משלטון־הכוח שהקים בכל שטחי הכבוש והטיל את פחדו על האוכלוסיה. הפולנים נצלו את שעת־הכושר ואת המוראל

חברי הלהקה הדרמטית של "תרבות" בסוקולקה בהצגת "דער אורטייל"

הירוד ואזלת־ידו של הצבא הגרמני והתנפלו על מחסני הנשק הגרמנים בווארשה, פרקו את נשקם של החיילים הגרמניים, הרגו הרבה מהם, והנשארים בחיים ברחו מווארשה בהשאירם לפולנים את כל הציוד המלחמתי. הפולנים הקימו צבא לעצמם, ארגנו את המטה בווארשה, וצרפו לו קצינים פולניים משלזיה, ששירתו בצבא הגרמני. פרצה מלחמת אזרחים, פקודות המטה הגרמני לא נתקבלו, המטה הפולני בווארשה נצל את האנדרל־מוסיה ושלח פקודות בגרמנית לכל שטחי הכבוש בשם הצבא הגרמני בברלין, גם לסוקולקה, הגיעה פקודה שעל הצבא הגרמני לשחרר את שטחי הכבוש ולמסור את נשקו לידי הפולנים במקום.

המועצה הצבאית הגרמנית קבלה את הפקודה המוזרה בתמיהה, לעזוב את סוקולקה בלי נשק? והרי הפולנים יחסלו אותם בדרך שובם הביתה! בעיר השתררה דממת

שחקני הלהקה הדרמטית של "תרבות" בסוקולקה בהצגת "דער אורטייל"
מימין לשמאל: יקותיאל גולדגלייד, פניה טיקו־צינסקה ובנימין לזדך

מוות, רחפה חרדה לבאות, לבלתי נודע. יהודי סוקולקה הבינו מה טיבו של שלטון פולני הם הכירו את הפולנים היטב, וידעו שהם צמאים לדם יהודי. לא פעם איימו הפולנים על יהודי סוקולקה בטבח אם יהיה השלטון בידיהם. הם חיכו ליום הנקמה. חרדת מוות תקפה את העיר. משלחת של ועד־הקהילה התיצבה בפני המועצה הצבאית הגרמנית ובקשה למנות שוטרים יהודים ולציידם בנשק, כדי שהישוב היהודי יוכל לעמוד על נפשו ולהתגונן מפני הפולנים צמאי הדם. הבקשה נדחתה, ואף הוקמה משטרה פולנית בעזרת הצבא הגרמני. מפקד המשטרה הפולנית היה עורך־דין סטראז, שגר בקוריללי. המשטרה הפולנית השתלטה על סוקולקה. הצבא הגרמני התכונן לעזוב את העיר לפי הפקודה שקבלו מן המטה, ארזו את חפציהם והי׳ו מוכנים למסור את נשקם לפולנים ולצאת לדרכם. בינתיים התנפלו האכרים הפולנים מן הכפרים הסמוכים על מחסני הצבא שהיו במחנה־הצבא בדרך לקרינקי, שדדו את הסוסים, תלבושת ומכולת, מבלי התנגדות הצבא. אולם, הגיעה ידיעה לצבא הגרמני שחנה בעיר. שהפקודה מווארשה היא מזויפת, וכי מטרת הפולנים היתה ללכדם בפח, כדי שיפנו את העיר והם יקבלו את נשקם. חיש־מהר התעורר הצבא הגרמני שהיה אובד־עצות ומיואש, חזר ותפס את השלטון, אסר מקצת מן השוטרים הפולנים והוציאם להורג. יתר השוטרים ברחו מסוקולקה והצילו את עורם.

ביום שני בשבוע, יום השוק, כרגיל, באו מאות אכרים פולנים מן הכפרים למכור את תוצרתם ולקנות מצרכים לכל השבוע. אולם, הצבא הגרמני, שהיה מלא זעם על האוכלוסיה הפולנית, על השוד וההתעללות בו, סגר את כל מבואות העיר, ואת כל הדרכים המובילות לכפרים, ושם עליהם מחסומים תחת פקוח חמור. הצבא והז׳נדרמריה, עם גרונופול ולשצינסקי בראש, התנפלו על האכרים הפולנים ברחובותיה של סוקולקה והיכו בהם מכה רבה. הגרמנים לא ידעו רחמים, ודם הפולנים נשפך כמים בחוצות סוקולקה, האכרים התרוצצו מחצר לחצר, מרחוב לרחוב כדי למצוא מחסה מפחד החיילים הגרמנים. אחרי שהצבא הגרמני שפך את חמתו על האוכלוסיה הפולנית ונקם בה את נקמתם נפתחו המבואות והותר לאכרים לעזוב את העיר. פצועים ומושפלים ברחו האכרים לכפריהם. השלטון הצבאי הגרמני ראה את היהודים כידידים נאמנים והקים משטרה יהודית, (מיליציה) מזויינת ברובים, והסדר בעיר נמסר לידיה והיא מלאה את חובתה במסירות ובדייקנות. יהודי סוקולקה נשמו לרווחה, אבל השמחה לא ארכה זמן רב. מיד התחילה נסיגת הצבא הגרמני משטחי הכבוש וחזרתו לגרמניה. בינתיים קם, בעזרת ממשלות צרפת ואנגליה, צבא פולני מסודר ומצויד בנשק והתחיל להתקדם ולכבוש את כל השטחים המפונים והנעזבים. כשהגיעו השמועות שהצבא הפולני כבש את ביליסטוק והוא מוכן להכנס לסוקולקה, הבינו היהודים, שמתקרב יום הכבוש המר. אימת־מוות תקפה את יהודי העיר. הגרמנים התחילו להתכונן לעזוב את סוקולקה על נשקם ועל ציודם. פחד הגרמנים נפל על הפולנים והם לא העיזו לגעת בהם לרעה. עד שיצאו מן העיר.

8. כבוש סוקולקה בידי הצבא הפולני

הצבא הפולני נכנס לסוקולקה ברכבת־משא, בשירה ובזימרה, מבלי שיתקל בהתנגדות. האוכלוסיה הפולנית צהלה ושמחה והיהודים חרדים לבאות.

החיילים הפולנים לא היו מלובשים ומצוידים כהלכה, רובם יחפים בלי נעלים, ללא תלבושת אחידה. חיילי הצבא עשו רושם עלוב, מקצתם לבשו מדים גרמנים ומקצתם תלבושת אזרחית. החיילים הפולנים פשטו על רחובותיה של סוקולקה, שדדו את הנעלים מכל יהודי שנראה בדרכם והשאירוהו יחף. אף יהודי לא העיז להתנגד להם, מפחד לחייו. מפקד העיר, הקומנדנט, פקד על ועד־הקהילה לספק לצבא הפולני מדים ונעלים. היהודים קיבלו את הגזירה ומלאו את הפקודה בדייקנות. אנשי ועד־הקהילה הלכו מבית לבית ואספו את הכסף וספקו לצבא הפולני את כל אשר נדרש, ובלבד שלא יהיו קרבנות בנפש. האוכלוסיה הפולנית. צמאי הדם היהודי, הסיתו את החיילים הפולנים לשוד ורצח. נוצרי אחד, בשם בובוריקי, צורר יהודים, גבה־קומה ומשופם, מגודל זקן בצד הלחיים. פניו פני רוצח, גר בפרבר העיר, בדרך המובילה לעיר קרינקי, אחר פסי הרכבת. בסמוך לו גר יהודי, בלומנטל שמו, בעל חנות מכולת. הרוצח מצא לו שעת כושר לנקום בשכנו היהודי. הלשין עליו בפני הז׳נדרמריה הצבאית הפולנית שהוא קומוניסט. בלי חקירה הוציאו הז׳נדרמים הפולנים את בלומנטל החוצה מביתו ולא רחוק מביתו ליד תחנת הרכבת, נורה במקום, על לא עוול בכפו. גופתו של הקדוש היתה מונחת בחוץ ולא

ניתנה רשות להביאו לקבר ישראל. רק לאחר התעללות הז׳נדרמריה הפולנית (קאנארקעס) בגופת הקדוש, נתנה הרשות לחברא קדישא להביאו לקבר ישראל. אנשי העיר באו לחלוק לו את הכבוד האחרון, החנויות נסגרו, העבודה שבתה, וכל בני העיר השתתפו באבל הכבד על האיש שנפל על קידוש השם.

9. צבא פולני מתקדם לשטח הרוסי

מטרת ציודו של הצבא הפולני על־ידי ממשלות אנגליה וצרפת היתה, שילחם נגד הבולשביקים. הצבא הקומוניסטי עוד לא הספיק להתארגן כהלכה אחרי המהפכה, והצבא הפולני ניצל את שעת הכושר והתחיל להתקדם לשטחי אוקראינה. הצבא הקומוניסטי נסוג, נרדף על ידי הפולנים שכורי הנצחון, הכובש בדרכם עיר אחרי עיר, כפר אחרי כפר. בדרך עקובה מדם יהודי הגיע המסע עד לעיר קיוב. לבסוף חל מפנה; הצבא הפולני שהתקדם בקצב מהיר מדי, נשאר בלי אספקה צבאית. קוי החזית התרחקו מבסיסי האספקה. בימים ההם לא היו עוד אוטומובילים בארץ, את האספקה לחזית הובילו בעגלות רתומות לסוסים. הצבא הפולני, שהיה מחוסר ציוד ואספקה, לא החזיק מעמד והתחיל לסגת מן החזית בבהלה, כשהוא נרדף על ידי המרשל הרוסי בודיוני ורוכביו. חיילי הצבא הפולני הנרדף והמובס, התנקמו ביהודים, שדדו וענו, גזזו ומרטו זקנים של אנשי שיבה, יחד עם הבשר, ושפכו דם יהודי על לא עוול בכפם. הצבא הרוסי הקומוניסטי דלג אחרי הצבא הפולני, החזית התקרבה לסוקולקה ולעיר נכנס הצבא הפולני הנסוג. רוב הצבא היוו ה״האלרצ׳יקים״, שהפילו אימה וכלו חמתם ביהודים. חרדת־מוות תקפה את יהודי העיר, החנויות נסגרו, הכל הסתתרו בבתים, במרתפים. הצבא הפולני הנרדף והמובס השתולל ברחובות, פרץ חנויות, הכה יהודים, התעלל וקרא צווחות־פרא. מדוכאים ונפחדים ורעבים ישבו היהודים סגורים במחבואים. הפחד ואימת־המות גברו בהתקרב הערב. החושך והאפלה מרטו עצבים. והנה עברה שיירה צבאית בעגלות וסוסים, ניתנה הפקודה: ״סטאָץ״! עמוד! נשמעו זעקות פרא, צווחות של החיילים: יהודים ארורים, פתחו את הדלתות. ומיד נשמעו יריות, התחילה פריצת דלתות החנויות והבתים, ניפוץ שמשות, צעקות איומות של היהודים: געוואלד, געוואלד, הצילו! ולא היה מי שיציל, העיר היתה מופקרת לחסדם של הפורעים. באימה וברעדה ישבו היהודים במחבואיהם. ומה רב היה אשרם כאשר השיירה זזה ועזבה את העיר. אך הנה באה שיירה שנית. ושוב — פוגרום. בעיר מחזות אימים. חלונות שבורים, שמשות מנופצות, סחורות מתגלגלות במדרכות, שוד וגזל, צווחות פרא: יהודים ארורים.

הפחד הרס את אנשי סוקולקה והם חיכו ליום הגאולה, לכניסת הצבא האדום.

כששמעו את רעמי התותחים ואת טרטור מכונות־היריה הבינו האנשים שמתקרב קץ השלטון הפולני, מתקרב יום הגאולה. פתאום נראו להבות אש ועשן מכסים את השמים. נדמה היה שהעיר עולה בלהבות, בתים בוערים, ואין מי שיכבה את הדליקה.

אחרי שהצבא הפולני ברח מסוקולקה, נגשו מכבי־האש להשתלט על הדליקות, והדבר עלה בידם אחרי עמל רב ומסירות על־אנושית. לפני שהצבא הפולני עזב את סוקולקה עוד הספיקו להרוג 4 יהודים. שמותיהם: ה״ה פארבער (דער קישקע מאכער), אהרונובסקי, וואליאנסקי וחייל יהודי שלא מן העיר.

10. כבוש סוקולקה על־ידי הצבא הרוסי הקומוניסטי ב־1919

כשהצבא הרוסי הקומוניסטי חזר וכבש את סוקולקה נשמו יהודי העיר לרווחה. הם יצאו ממחבואיהם, שאפו אויר צח, הרגישו את עצמם חפשים. סכנת המוות חלפה.

אמנם, נמצאו יהודים שהשלטון הקומוניסטי לא היה לפי טעמם. ובעיקר בעלי בתי־החרושת של העורות, החנוונים שחששו למעמדם הכלכלי, וכן הדתיים ששמעו על מלחמת־הדת ברוסיה, אבל, מאידך היו כולם מרוצים, שהתפטרו מהצבא הפולני ויהיו מעתה בטוחים בחייהם, וסכנת המוות לא תרחף עוד עליהם. הקומוניסטים שנכנסו לעיר נגשו מיד לארגן את המוסדות האזרחיים, את אגוד־הפועלים, את המשטרה. נתמנה קומיסר יהודי, שמו היה דישקו. ״מנהל הרבקום״ (מועצת ההפיכה) אף הוא היה יהודי; הרשל פורמן (כעת בקנדה). הנוער התגייס למשטרה שהיתה מזוינת ברובים.

בעיר הורגש מחסור במצרכים. האכרים לא הביאו את תוצרתם ולא ניתן להשיג לא תפוחי־אדמה, לא קמח ולא לחם. הרעב הציק מאד. החנויות היו ריקות. הצבא הפולני שדד את כל אשר היה בחנויות, ואת אשר לא הספיקו לשדוד, השמידו במקום.

11. נסיגת הצבא הרוסי

השלטון הקומוניסטי בעיר החזיק מעמד חודש ימים. אחריו התחילה הנסיגה המבוהלת. קודם רדפו הרוסים אחרי הפולנים מקיוב עד פרברי וארשה. והנה קרה מפנה מפתיע: הצבא הרוסי התחיל לסגת בחפזה, הפולנים שכורי הנצחון דלקו אחריהם במהירות, כבשו עיר אחרי עיר, כפר אחרי כפר, והגיעו למבואות סוקולקה. חרדת־מוות תקפה שוב את יהודי העיר אשר שמעו על מעלליהם של הפולנים האכזרים, על הטבח הגדול בפינסק ובוילנה, על הוציאם להורג את טובי היהודים, שהעמידום אל הקיר, ברחובה של עיר והמיתום ביריות על לא עוול בכפם. התחילה בריחה. הראשונים שברחו היו אותם היהודים שתפשו משרות ממשלתיות, באמצע הלילה העירום והאיצו בהם שיברחו. התחילה התרוצצות ובריחה לעבר גרודנה. הרחובות היו מלאים פליטים. גם מן הערים הסמוכות, שצעדו לגרודנה. אימה ופחד תקפו את יהודי העיר, כולם רצו לברוח אבל לא כולם יכלו לברוח ברגל למרחקים כה גדולים. מקצת מן הנוער, אף מי שלא תפס משרה ממשלתית הצטרף לבורחים, מפחד הפולנים, אשר עדיין היה חי ורענן היה בזכרון.

למחרת התחיל לעבור בעיר הצבא הרוסי שנסוג מן החזית, עייפים, שבורים ורצוצים, בורחים מנוסת בהלה, לא בסדר צבאי. ערב־רב. הרחובות והדרכים מלאים חיילים רעבים, קרועים ובלויים, יחפים בלי נעלים, תלבושתם ססגונית, חובשי מגבעות, "קפוטעס", ואפילו צילינדרים על ראשיהם, ומבקשים לחם ומים, הצבא הרוסי נסוג לעבר גרודנה והעיר נשארה "ריקה" מצבא. מדי פעם הופיעו פלוגות סיור, רוכבים, פעם רוסים, פעם פולנים ששדדו שוב מכל הבא ליד. בפחד כניסת הצבא הפולני הסתתרו היהודים בבתים, במרתפים ועל הגגות. אימה ופחד אחזה את הישוב היהודי. לפנות בוקר נכנס הצבא הפולני, החיילים ירו מרוביהם ורצו לאורך הרחוב, סמוך לבתים, פרצו חנויות, דפקו על דלתות, הם פרצו לתוך הבתים ושדדו מכל הבא ליד.

שוב השתררה אימת מוות על אנשי העיר. הפולנים הזעיקו בצווחות־פרא את היהודים והריצו אותם לעבודה, והכו מכות רצח ואכזריות את העובדים היהודיים.

מדי בוקר יצאו לעבודה יהודים שנתפסו במצוד, שערכה הז׳נדרמריה הצבאית. בפקוחם של החיילים הפולנים. היתה זאת עבודת פרך וללא שכר. הפולנים תפסו לעבודה ביחוד את הצעירים.

אחוזי פחד ואימה היו בני הנוער, יומם ולילה. התחבאו כדי שלא יפלו לידי הז׳נדרמריה הפולנית ולמעבידים שהתעללו ביהודים בצורה סדיסטית ואכזרית. גם הרעב הציק מאד. האכרים לא הביאו את תוצרתם, שום מצרך לא ניתן להשיג אף בכסף. אחרי כבוש גרודנה ווילנה בידי הצבא הפולני התרחקה החזית מסוקולקה. הצבא עזב את העיר והשלטון עבר לידי המשטרה האזרחית הפולנית. החיים התחילו להכנס למסלול. חודשו נסיעות הרכבות, נפתחו החנויות, פתחו את בתי החרושת. האכ־רים התחילו להביא את תוצרתם ויהודי העיר חדשו את עבודתם ואת מסחרם.

12. הצהרת בלפור

סוקולקה היתה ידועה כמבצר עז לציונות. אחרי הצה־רת בלפור, עוד חזקה בה התנועה הציונית. מדי פעם היה מופיע בעירנו מטיף ציוני, בשליחות המרכז הציוני הגלילי. היה נואם בבית־הכנסת, לפני ארון־הקודש, והתעמולה הציונית חדרה עמוק בלב יהודי עירנו.

קריאת "הצהרת בלפור" בעתונים

עם קבלת הבשורה הטובה לבשה עירנו צורה חגיגית. העיר היתה צהלה ושמחה. ואין מלים להביע בה את השמחה והתרוממות הנפש, שתקפה את יהודי העיר. ארץ ישראל לעם ישראל! יהודי פולין ורוסיה. מושפלים ומדוכאים, שהיו ללעג ולקלס בגויים שראו בהם שעיר לעזאזל, הזדקפו פתאום וישרו את גבם.

חלומו של כל יהודי היה אז לעלות לארץ־ישראל ולחיות בה. ובזמן שנפתחו שערי ארץ־ישראל קם הנוער בסוקולקה, עזב את הוריו ואת ביתו, ואת חייו הטובים, ועלו לארץ־ישראל כחלוץ לפני המחנה.

בבוא שמועת ההצהרה לבש הנוער הציוני בסוקולקה מלבושים בצבעי הדגל הציוני: כובע לבן עם סרט כחול, מכנסים לבנים עם חולצה כחולה, בטוי אהבתו לדגל הציוני ולארץ ישראל. הדגל הכחול־לבן עם מגן דוד באמצע הועלה על המועדון של "צעירי־ציון" ו,,המרכז" שהיה בביתו של איצקע אייזין ברחוב ביליסטוק קול שירת "התקוה" "נס־ציונה" ו"תחזקנה" בקע מהמועדון. ברחוב ביליסטוק הצטופפו קבוצות־קבוצות ושיחת היום היתה הצהרת בלפור. ההסתדרות הציונית בסוקולקה הפכה את המאורע לחג לאומי גדול, הוכרז על ביטול־מלאכה, החנויות נסגרו בעלי־המלאכה הפסיקו עבודתם, העגלונים התירו את סוסיהם. יהודים מהרו לבית־הכנסת הגדול לאסיפת־עם רבתי. ילדי בית־הספר עם מוריהם הופיעו מסודרים ברביעיות וחובשים כובעים צבעונים, מעשה ידיהם של הילדים עצמם. דוד־יצחק ותזמורתו תפסו מקום על בימת בית־הכנסת והשמיעו שירים לאומיים. וכל הנוכחים פצחו בשירה אדירה ובהתלהבות אין־סוף. ביהוד, היתה התלהבות גדולה בשירת התקוה "לשוב לארץ אבותינו", חלומו של כל יהודי. האסיפה נפתחה בדברי המנהיג הגדול של "מרכז" בסוקולקה ישראל ליפצער ז"ל, שדבר בהתלהבות וקולו חצב להבות־אש. בית־הכנסת היה מלא עד אפס מקום, בעלי־מלאכה, חנוונים וסתם יהודים שרצו לשמוע על ארץ־ישראל, כולם הקשיבו מתוך התלהבות ואמונה לדברים הנשגבים והנפלאים על תחית העם וארץ־ישראל.

13. לדמותו של ליפצער

לא אמלא את חובתי אם לא אזכיר בספר שבדפיו צרורים חייה של קהילת סוקולקה הקדושה, את המנהיג הגדול ישראל ליפצער ז"ל, שפעל רבות למען ארץ־ישראל. שחנך את הנוער לציונות ולאהבת ארץ־ישראל. והחדיר את הציונות בין יהודי העיר. היה איש ישר וטוב. מסר את חייו למען הציונות. היה הרוח החיה בעירנו, ושמו הלך לפניו. נואם בחסד עליון, היה לדוגמא לנוער בעירנו. ביתו היה פתוח לכל בני הנוער. כשנפתחו שערי ארץ־ישראל, חיסל את עסקו, את הצלמניה, ועלה ארצה למרות גילו המבוגר. התיישב בחיפה וגם כאן, כמו בסוקולקה, היה ביתו פתוח לכל עולה מעירנו. ישראל ואשתו מלכה ז"ל התענינו במצבם של עולי סוקולקה

חברי החלוץ נפרדים ממשפחת ליפצר וחבריו לעלותם ארצה

מלכה וישראל ליפצער

וכל עולה שנזדמן לחיפה מכל פינות הארץ, מצא אצלו לינת־לילה, וארוחה ומתן עצה והדרכה. יהא זכרם ברוך.

מאיר קפלן

עיירתי

עיירתי סוקולקה, ערש ילדותי, כמה חן ופשטות היה נסוך בך. חן יהודי שזור חמימות חמה ושרשית.

יהודים כל ימות השנה, המשכימים קום לעבודת הבורא בעמל כפיהם, מביאים טרף לביתם. עיירתי, על אזוריה ופרבריה, לכל אזור ואזור יחוס ועבר משלו ובהתמזגם יחד רקמו חיי עיר תוססת מלאת חיים ושמחה.

יהודים פשוטים, תמימים וטובים, השלמים עם קונם ורוקמים בסתר חייהם, מקימים בית ובונים משפחה.

חיי צבור וחברה, עזרה הדדית ורפואית, כרוכים וקשורים בעירנו עוד בטרם היות מוסדות מודרניים לש־רות התושבים.

אזכור את השולהוף, משכן דלת העם והעמלים, יהודים חסונים ובריאים, העובדים מבוקר עד ערב, כל מלאכה ועבודה תיטב בעיניהם.

הזברוד, ערבוב תחומים בין יהודים ונוצרים, שם שני הרים חוצצים בין העיר ופסי הרכבת, נוף אחר היה אזור זה. שם משכנו של החובש העממי נוסקי, שרוב תושבי העיר היו משכימים לפתחו. משם עולה הדרך לשישקי ובוכובולה, מקום־קיט לתושבי העיר, מפגש לזוגות צעירים. שם רקמו חלומות וטפחו שאיפות על חיים חדשים... הוד של יופי ואצילות יהודית.

מכורתי, משוש נעורי, איכה הושמדת ביד טמאים, איכה הובלו יהודיך לטבח, אנשים נשים וטף, ילדי סוקולקה המסולאים בפז, החיננים והנחמדים. הידע הצורר את מי השמיד? ועל מי העלה הכורת? בירושלים, בירת הנצח גילינו מצבה ע״ש קדושי עירנו, בתוככי ירושלים הקמנו גלעד לזכר הקדושים.

בני סוקולקה הנם בין בוניה של ירושלים, הם בונים, שולחים ידם בכל עבודה, עושים בכל מלאכה לבנות מדינה, תחזקנה ידי כל בני עירנו הנמצאים בישראל, המוסיפים אריח על אריח לגידולה, לבטחונה ולבסוסה של המדינה.

ובזאת יתגדל ויתקדש שם קהילת סוקולקה לעולמי־עד.

אברהם שועלי

זכרונות

על אם הדרך, מביליסטוק העיר, בואך גרודנה היפה, משתרעת העיירה סוקולקה.

בעברך גשר־העץ אשר על פני הנהר הקטן, הולך ומתפתל הרחוב הראשי, רחוב ביליסטוק, הרחוב בו נולדתי, כה נחרט בזכרוני: ארוך, רצוף אבנים ובשני עבריו מדרכות. הבתים, הרבה בתים ואחד אינו דומה למשנהו. פה בתי־עץ, מכוסים רעפי־עץ ושם בתי־לבנים ורעפי מלט גגותיהם, פה בתים מטוייחים וגגותיהם מצופי־פח, במקצתם עדיין מסתתר גג מכוסה אלומות־קש בתום בני־קומה, בני־קומותיים, זקופים ישרים, מצוחצחים וביניהם בתים שחוחים, מטים לנפול ואיזוב משתרג ומכסה קירותיהם. הצד־השוה שבהם, בכולם שוקקו חיים יהודיים. יהודים טובים ופשוטי־עם, עמלו בזיעת אפם, חלמו ולחמו מלחמת קיומם. פה נרקמה אגדת היהודי הנצחי, חושל רצון התקומה והותזו ניצוצות ראשונים לגאולה.

עיירתנו שמשה מרכז כלכלי ורוחני, אשר שלוחותיו פשטו על פני עיירות הסביבה. המסחר ותעשית העורות

היוו חוט השדרה בכלכלת העיר אם כי יהודי סוקולקה שלחו ידם גם ביתר ענפי הכלכלה, התעשיה והמלאכה, כדי להוציא את פת לחמם.

עם גמר מלחמת העולם הראשונה והתחלת שקום החיים בעיירה היה המסחר ענף ראשי בכלכלת האוכלוסיה היהודית. חמשה סוחרים סיטונאים — 3 בענף המכולת ו־2 בענף התבואה — היו הרוח החיה במסחר. החמשה הקימו חברה — נוסף לבתי המסחר הפרטיים שלהם — בשם א.ג.א.פ. (ר״ת של שמות השותפים): אייזין יצחק ואייזין יעקב, גרוסברג יעקב, אפשטיין אלתר ופוקס יצחק. חברה זו ייבאה סחורות ממרחקים, מפולניה, מארצות־חוץ ושיווקו אותה בערים ובעיירות הקרובות, הסחר הצטמצם במספר מצרכים כגון: מליחים, קמח, נפט, בנזין, שמנים ומלט. סיסמת הסוחרים היתה: מחזור כספי גדול, שירות אדיב והוגן. שם החברה הגיע למרחקים, ההצלחה האירה לה פניה, פרצה גבולות העיר וגדלה מאד. הרבה מעמי־הארץ באו ללמד ממנה תורת־ניהול וסבת הצלחת העסק ובעיניהם קנאה וכבוד כלפי

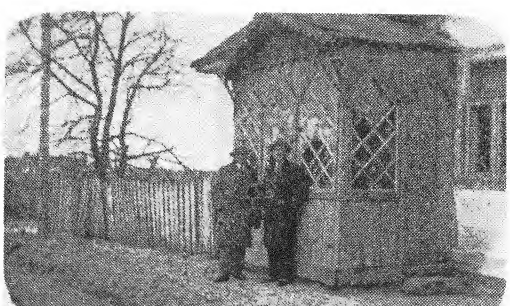
ע״י אחוזת קאטראנסקי בסוקולקה רח׳ גרודנה
(בצילום הבת קטרנסקה)

היהודי המצליח. החברה בנתה והקימה מחסני־ענק על־יד תחנת הרכבת ומשרד מרכזי בעיר. קרונות עמוסים סחורות נפרקו במחסנים ועשרות עגלונים וסבלים מצאו את פרנסתם בדירות א.ג.א.פ.

אך לא על הלחם לבדו יחיה היהודי. כל הצבור השתלב בחיי העיירה ונשאו בעול הכלל. התנועה הציונית הכתה שרשים מיום היווסדה ורוב מנינו ובנינו של הנוער גדל על ברכיה, התחנך לאורה שהפיצה במחשכי הגולה. הנוער והמבוגרים היו פעילים בק.ק.ל. ומרץ רב השקיעו בהגדלת הכנסותיה.

זכורני, בהיותי ילד — לוויתי את אבי בלכתו להשתתף בעבודה בעשית לבנים ובלוקים (במגרשו של גולומב, בעל בי״ח לעורות) שכל הכנסתה היתה קודש לק.ק.ל. העבודה היתה בהתנדבות ולפי תור. רבים, רבים מתושבי העיר התנדבו למפעל זה ולא מעטים הוסיפו מכספם לרכישת המכונות והחומר ליצירת הבלוקים. מפעל זה, שהכניס כספים לק.ק.ל. מצא הדו בערים ובעיירות הקרובות. ערכו החינוכי של המפעל — עבור החברים והתנועה הציונית — היה חשוב וגדול פי כמה מערכו הכספי.

לא יפלא שבאוירה כזאת, בה פעמו חלום ההגשמה ורצון העליה, התפתח הנוער הציוני. חלוצים רבים בעיירתנו פרצו חומת הגולה ועלו ארצה כבר בשנות העשרים והרבה המשיכו ועלו אחריהם.

ע״י בית ואלאנסקי ברח׳ ביליסטוק
(בצילום האחים ואלאנסקי)

* בסוקולקה היתה אימרה: **דאס גלייכווערטל פון סאקאלקע ״פון וואליאנסקען ביז קאטראנסקען״.**

מושבת קיץ של "השומר הצעיר" בסוקולקה בכפר נובה מוצ'לנה בשנת 1927.

מושבת קיץ של ה"שומר הצעיר" בסוקולקה בכפר נובה מיצ'לנה (ע"י סוקולקה) בשנת 1927
ביקור מנהל ביה"ס "תרבות" מר קפלן ורעיתו במושבה

מחזור א׳ בל״ג בעומר

השבעת גדוד ״השומר הצעיר״ ביער בוכבולובה

"מכבי" בסוקולקה"

קבוצת מכבי

ועד "צעירי ציון" 1927-8

בני כתה ח' של ביה"ס "תרבות" בסוקולקה עם מורם החיל צודקוביץ בשנת 1927
עומדים מימין לשמאל: יהודה לוין, שמעון קרוגלק, אבא אנטאקאל, דוד יתום, המורה צודקוביץ, יעקב שאברנסקי, יוסף קפליושניק ניסן כהן, יחזקאל פיקר ואליהו חינסקי

יום פרח לטובת בית ספר עממי 1918

לזכר עלות החבר דוד באגושעבסקי לארץ־ישראל

סוקולקה בשנת 1933

מיום עלייתי ארצה, ב־1923, לא פסקו געגועי לסוקול־קה עיירתי, שם נולדתי וחונכתי. בה ביליתי את ימי נעו־רי. כאלו נבא לי לבי, כי יירד הכליון על עירנו. החלטתי להגשים את שאיפתי לראות את עיר מולדתי והתגברתי על כל המכשולים, שעמדו בדרכי.

קשה היה עלי לעזוב את הארץ; בתור מפקד־גדוד ב"הגנה" הדרכתי קורס מפקדים. ובגמר הקורס קבלתי חופש ויצאתי לדרך. נסעתי כתייר לתערוכה שהתקימה בעיר לבוב.

בקרתי בתערוכה, במוסדות הציונים, בחלוץ, בכל מקום קבלוני בסבר פנים יפות. יהודי לבוב היו צמאים לדעת ולשמוע על החיים בישראל והקשיבו בענין רב לדברי על חיי הארץ ובנינה.

מלבוב נסעתי דרך ווארשה לביליסטוק. יצאתי לבקר ברחובותיה של ביליסטוק שהכרתי היטב עוד מלפני עליתי ארצה.

זה היה ביום שני בשבוע, בו מתקיים יום השוק בסוקולקה. זה הוא יום פדיון, שיהודים מחכים לו בכליון־עינים כל השבוע. החלטתי לנסוע הביתה בערב, בגמר השוק, אחרי שהאכרים יעזבו את העיר. יצאתי לדרך באוטו הנוסע לגרודנה לפנות ערב והגעתי לסוקולקה.

את הפגישה עם אמי ועם אחי ואחיותי לא שכחתי ולא אשכח כל ימי. אחי ואחיותי לא הכירוני, אמי חבקתני ונשקתני ולא חדלה מהסתכל בי. בעליתי ארצה הייתי עלם צעיר ורזה. מעולם לא עבדתי בבית והנה עברו 12 שנה, שנות סבל רב ועבודה קשה, במחצבות ובכבי־שים, בפרדסים, ובייבוש ביצות, בבנין ובשמירה, ואנוכי הייתי שזוף ושרירי, ועוד הרבה שנויים חלו בי. הבית נתמלא אנשים מכל העיר. חברים וקרובים, שכנים שבאו לראותני ולברכני, ולהשתתף בשמחת ביתנו. ואני הרגשתי אושר שזכיתי ליום שכולו טוב, לראות את משפחתי ואת עיירתי סוקולקה, שכה התגעגעתי להם.

בני עירנו התענינו בארץ־ישראל והקשיבו רב קשב לסיפורי על חיי הארץ ובנינה. עיניהם נוצצו ברשפי אש. ודומה היה, כאילו יקומו כולם כאיש אחד ויעלו ארצה. הרצון לעלות אחז בכל תושבי עירנו.

למחרת יצאתי לטייל ברחובותיה של סוקולקה, ונדמה היה לי כאילו הבתים הנמיכו קומתם או שקעו במקצת. רחובותיה נעשו צרים יותר, אף אם לא נגרע חינם בעיני. ונהפוך הוא. הקשר אל עיירתי נתגבר בי. טיילתי ברחובות ונהניתי מכל אשר עיני ראו. הכל היה כה מוכר לי; הנה בית־הספר של המורה קונשט ("חדר מתוקן") בו למדתי. הנה בית־הספר של המורה קפלן ובית־הספר של המורה הלל לוין ושל האקושער; הנה "התלמוד־תורה", החדר של קוזניצער המלמד, המלמד מרווז'ינאי. הזמנים לא השתנו בעיירה. הלימודים נמשכים בחורף כל היום והתלמידים חוזרים הביתה בערב לאור הפנסים ,שכל ילד החזיק בידו. הנה בית־הכנסת הישן, בית־הכנסת החדש בית הכנסת הגדול ("די שול"), ששחקנו ליד קירותיו בכפתורים (שפאני־וואנד) ורצנו לראות את החופות, שנערכו ליד בית־הכנסת. כיצד רקדו המחותנות לפני החתן והכלה ובידיהן עוגה גדולה, עם כל מיני קישוטים צבעוניים, לשמח חתן וכלה.

מן ה"דאם ליודאווי" (בית־העם) של התיאטרון הגעתי לרחוב אוליצקי ועמדתי ליד בית־המדרש "שולחן ערוך", מקום בו למדתי גמרא, ומדרש, מקום בו חונכתי ושחקתי וביליתי את ימי נעורי.

אבל לא מצאתי בסוקולקה את אותם החיים, אותה העליצות, אותו הנוער שהיה בה לפני עלותי ארצה. רוב הנוער עזב את סוקולקה והיגר לכל פינות העולם. רחובות העיר שוממים, ביחוד בערבים. המצב הכלכלי של היהודים קשה. השלטון הפולני מציק להם על כל צעד ושעל. המסים כבדים והרווחים דלים.

שנה שלמה ביליתי בסוקולקה והסביבה. רציתי לראו־תה בקיץ ובחורף. את הנהר בקפאונו ואת עגלות־החורף והשלג היורד טיפין־ טיפין על הפנים.

ראיתי הכל כדי לרענן בי את תחושת הקשר לעירתי. אותה שעה לא חשבתי על פרידה לנצח. יפה וטובה היתה עירנו, מעטים האמידים בה, רוב תושביה אנשי עמל או של המעמד הבינוני, יהודים תמימים וישרים. שמחה בעירנו היתה שמחת הכל. ובבוא אסון השתתפו בו כל בני העיר.

נפרדתי מסוקולקה, ממשפחתי, קרובי וחברי, שבאו ללוותני בצאתי. לא חשבתי שאני נפרד לנצח מכל היהודים הטובים והמכובדים האלו.

יצחק קונשט — אמנותי

האוליצקי

אחד הרחובות בעיר סוקולקה, החוצה את רחוב ביליס־טוק, היה רחוב האוליצקי, הסמטא בה גרתי וביליתי את ילדותי. ואף מהאוליצקה נמשכו רחובות צרים וקצרים, כענפים רכים באביב.

בתחילת הרחוב משך תשומת לבו של כל עובר ביתו רחב־המידות של הגביר, על חלונותיו הגבוהים ומרפ־סותיו המרווחות. וממולו — ביתו הקטן המטה את ראשו המכוסה רעפי־עץ ומציץ לעולם בחלונות מכוסי פיח, בו חי ועבד סוניא הפחח, מעלות השחר עד שעה מאוחרת בלילה.

סמוך לכאן עמד בכל תפארתו והדרו בית־מדרש יפה של "השולחן ערוך". חלונותיו העגולים והגבוהים נסכו אור וזוהר לרחוב. בהסתכלי באור השופע וזוהר מחלו־נותיו, שמעתי את קולותיהם המתוקים והנעימים של המתפללים תופשי תורה, שאחד מהם היה אבי זצ"ל. מבקריו הקבועים שנשארו בזכרוני כמו חיים הירש, איש בדמותו ובתארו, מלאים הוד ומפיקים נוגה, מתנצחים ומתנגחים באוהלה של תורה: השמש הישיש, הגבאי, בעל־התפלה בעל־הקריאה וביחוד ה מ ת מ י ד שישב ב"שולחן ערוך" זה ולמד תורה יומם ולילה.

חצר בית־המדרש היה ליד ביתנו ששפע תמיד חמימות, צהלה והמולה של ילדים רכים, שאבי ז"ל היה מורם ומחנכם. חדותם וצחוקם מלא את הרחוב. כמעט ליד כל בית היה שתול עץ דובדבן, אזדרכת או סתם פרחים של חן וקסם, שהפיצו ריח מלבלב ומשיב נפש.

מול בית־המדרש, כמו תלוי באויר, עמד צריף בן שלוש קומות של, פעשקה די קליינע, מלא שכנים מפנה לפנה, ובליל ששי ידעת, לפי מספר הנרות שהאירו מכל חלון, את מספר השכנים המזמרים זמירות השבת.

אוהבי מלאכה רבים היו באוליצקה: סנדלרים, חייטים תופשי אמות־מידה; נפחים בסדנא ופטישיהם בידיהם, והם מלווים את עבודתם בשירה ובזימרה; שואבי המים שפרנסתם היתה על ״ֹתי בארות המים, משיבי הנפש, שהיה בחצר של הגב"ת זוקובסקא.

גם משוגעים היו ברחוב, גם רופא ועורך־דין, ומילדת העוזרת להביא לעולם חיים חדשים, איש איש ומקצועו. הומה הרחוב קול עבודת־יצירה ולמוד־תורה. בעלי־מלאכה, למרות היותם עמלים קשה להביא לחמם, לא וותרו לשבת, אחרי יום עבודה מיגע, על פרק משניות שלמדו בין השמשות, בין מנחה למעריב.

אף היגון לא פסח על הרחוב, בו עברו לוויות־מתים של העיר סוקולקה בדרכם האחרונה לבית־הקברות, בקצה הרחוב.

גדליה ויסמן

הנסיעה לארץ־ישראל

אחרי מלחמת העולם הראשונה, תקפה רוסיה הקומוניס־טית את פולניה וכבשה אותה. מקצת מן הנוער בסוקולקה נטה אחרי הקומוניזם. ובזמן נסיגת הרוסים מפולניה נפל פחד על הנוער, היהודי שהיה שעיר לעזאזל. בעיני הבולשביקים נחשבו היהודים כבורגנים ושלחו אותם לסיביר ובעיני הפולנים היו היהודים בחזקת קומוניסטים והרבה מיהודי סוקולקה היו בין הרוגי־מלכות בפולין.

בני נוער יהודי מעיירות פולין נהרו דרך רחובות סוקולקה, עם נסיגת חיילי רוסיה, מי לרוסיה ומי לליטא, עד שיעבור זעם. אני, ועוד מאות כמוני, עברנו את הגבול ונכנסנו לשטח ליטא. חלק מועט מן הנוער הצליח לנסוע מליטא, דרך גרמניה, לארץ־ישראל, אבל רובם שבו לפולניה, כאשר שקטה הארץ, כי בליטא היה הכרח להסתתר מעיני המשטרה, שתפשה ורדפה אחרי הפליטים היהודים.

יהודי ליטא נתנו לנו מחבואים בעליות הגג (אויפן בוידעם) או במחסן אפל, כי גם עליהם רחף איום של עונש חמור על המצא מסתתרים בביתם. חזרתי לסוקולקה כשוך הארץ קצת ומחשבה אחת בלבי — עליה, לעלות חיש לארץ.

בשנת 1921, ביום של שלהי חורף, השלג נמס במקצת, האדמה חלקלקה, ההליכה קשה, מתחלקים ונופלים, הלכתי לתחנת הרכבת והורי מלוים אותי, נוסע לארץ־ישראל. בבית היתה הפרידה עצובה, ההורים בכו, הרי הם נפרדים מבנם לתמיד, בכו, דאגו לי שלא יקרה לי אסון בארץ השוממה, בין ערבים פראים. בכו ולא ידעו על מה בכו, הם לא ידעו כי הטרגדיה האיומה מתקרבת על היהודים הנשארים בגולה ויסודות העולם מט׳ים ליפול. לא חשו שגורלם נחתם לכליה, ורק פה בארץ מקום מבטחים וחיים לעמנו.

מ. צינוביץ

בחינות לגומרי הקורסים הפידאגוגיים בגרודנה

מהפכת 1905 ברוסיה הביאה שנויים גם בהשקפת הממ־שלה הרוסית על החינוך העממי. המיניסטריון הליברלי שקם אז, ניגש להרחיב את רשת בתי־הספר העממיים ונתקל מיד בחוסר מורים, ולא היו די סמינרים להכשיר הרבה מורים בזמן קצר. לפיכך, פרסם מיניסטריון־ההשכלה הוראה לייסד ליד בתי־הספר למתחילים קור־סים פידאגוגיים שנתיים, להכשרת מורים עממיים. הדר־ישות מן המורה העממי לא היו מרובות ותכנית הקור־סים היתה בצמצום.

עסקני "חברת מפיצי השכלה" בגרודנה ובראשם בצלאל יפה, השתמשו בהוראה זו ופנו בשם החברה בבקשה להרשות לה לייסד קורסים דו־שנתיים, כי דרוש זמן נוסף גם ללימודי היהדות, ליד בית־הספר היהודי הממשלתי למתחילים, שהיה "הטיפוס הנדרש" מהממשלה. מנהל בית־הספר, קצנלסון, היה ציוני ומעס־קני החינוך העברי, חבר וועד "החדר המתוקן" (בגרודנה). בימים ההם שימש במשרת דירקטור של בתי־הספר בפלך גרודנה פדגוג רוסי ליברלי. עסקני החינוך בגרודנה עמדו אתו בקשר מתמיד והיחסים ביניהם היו טובים. הוא שנתן את הרשיון לחדר המתוקן להיות לבית־ספר "לתורה ולתעודה" ואישר את העברית כשפת הוראה בו. והוא שהמליץ בפני מיניסטריון ההש־כלה על בקשת "מפיצי השכלה" בגרודנה. הרשיון נתקבל בשנת 1906 אולם הקורסים נפתחו רק בסתיו 1907.

לא היתה רשות לקורסים להשתמש בעברית כלשון ההוראה. אולם למעשה שלטה העברית בקורסים. אהרן בן משה כהנשטאם שהיה מנהל הקורסים היה גם מדריך והמכוון, והוא שהעלה את המוסד וחניכיו לרמה גבוהה בעבודתם בחינוך העברי. הוא בא לקורסים כמחנך כללי ובתוכם נעשה למחנך עברי. ולאחר זמן עמד בראש הלוחמים לבית הספר העברי ולחינוך העברי. האיש המרכזי ובעל־סמכות לתרבות העברית, שהיתה לו השפעה להגביר את הלימודים בעברית היה ד"ר שלום־יונה טשארנה. הוא היה הראשון שהורה בעברית אף מקצועות כלליים ובבוא המפקח הרוסי היה עובר מיד לרוסית. הוא לקח על עצמו ועל תלמידיו מעמסה כבדה, להיות מוכנים לכל מקרה בשתי הלשונות. הקורסאים קבלו עליהם את הדבר ברצון. נלמדו בעברית גם המקצועות התעמלות, מלאכה, מוסיקה וציור. הדבור העברי שלט בקורסים שלטון מוחלט כמעט, ביחוד בשנים הראשונות.

הבחינות הרשמיות לגומרי המחזור הראשון, בשנת 1909, היה במעמד האינספקטור מטעם הממשלה והקור־סאים נבחנו גם בפסיכולוגיה, פידאגוגיה ודידאקטיקה. כולם הצליחו בבחינות והשלטונות הביעו את שביעת רצונם על התוצאות. הנוסח של תעודת הקורסים שה"דירקטור" הסכים לחתום עליה היה כזה: "תעודה זו נרשמה במשרד הדירקטור של בתי־הספר העממיים בפלך גרודנה", אולם תעודה כזאת לא היה כוחה יפה לקבלת תואר מורה עממי ללימודים העברים והכלליים שיתאים לחוזר של שר־ההשכלה. שר־ההשכלה פסק בזה, בערעור מיוחד שהובא בפניו מצד המפקח מאודיסה, שנזדמן לו לאשר מורה מן הקורסים בגלילו, כי קורסים רשאים ליתן רק תעודת־גמר, ואילו לשם קבלת תואר מורה על גומרי הקורסים להבחן בפני ועדה קבועה שליד בית־ספר רוסי לבחינות, בהתאם לחוק.

הקורסים הסתגלו גם למצב זה. שלטונות החינוך בגרודנה הספיקו להכיר בערכם של הקורסים ואף כיבדו את כהנשטאם כמחנך דגול. בגלל זה, בעזרת "מפיצי השכלה" הצליחו לסדר את הבחינות לגומרי הקורסים בדרך־קבע בסוקלקה, הסמוכה לגרודנה, שבה היתה קיימת, ליד בית הספר הרוסי, וועדת בוחנים לתואר מורה. שלטונות החינוך עשו מצדם גם הקלות מסוימות לקורסאים: הביאו בחשבון את שיעורי ההוראה שנתנו החניכים בקורסים. קיצרו את הבחינות בכמה מקצועות וכו'. כמעט כל הגומרים היו עוברים את הבחינות הרש־מיות הללו בהצלחה וקבלו תואר "מורה רשמי" *

אכן, בזאת לא נסתיימה הפרשה. מכיוון שהקורסים נתנו רק תעודת־גמר בלתי רשמי, הוחלט להדגיש בתעודה את הצד העברי. לכן הדפיסו את התעודה בשביל המחזור השני בשתי הלשונות: רוסית ועברית. שוב הגיעה אחת התעודות למשרד החינוך הגלילי

* אהרון קרון בספר "יהדות ליטא" 1959.

באודיסה ומשם בא קטרוג חדש: באיזו רשות מדפיסים תעודה גם בעברית בצד הלשון הרוסית. מיד נזכרו במיניסטריון ב"חטא" הקודם, שהקורסים העניקו תואר מורה למחזור הראשון בתעודה מעין-רשמית עם הסמל המלכותי: הנשר הרוסי. המיניסטריון פקד על הקורסים "לכפר על חטאיו", לאסוף מכל הקורסאים את התעודות ולהציאן לדירקציה המקומית, והורה על המורים לעמוד מחדש בבחינה ממשלתית. כרגיל. כהנשטאם הוכרח לעשות גם זאת וגם להם סידר את הבחינות בסוקולקה, כולם עמדו בבחינות וחזרו כמורים לבתי-הספר.

בנימין אבן

"עלי ועל צווארי"

כידוע, אין "ויהי" אלא צרה. באחד הימים הגיע לעירנו "איספראווניק" (ראש-המשטרה), שונא-ישראל. במה התבטאה שנאתו? ראשית: שוחד לא לקח. אמנם ספרו ששנאתו נובעת מזה, שמוצאו מישראל, שהיה נין ונכד לאחד המומרים והביאו ראיה לכך. לפני כל פסח היה ה"איספראווניק" מכין לו בביתו חבילות מצות. האם יש סימן מובהק מזה?

באותה תקופה היה מראה עיירתנו בערך כך: בשטח הגדול והרחב החל מצד בית-המדרש החדש, וה"אלטע שול", חצר התלמוד תורה, שטיבעל של חסידי קוצק, עד ל"הכנסת אורחים" כל השטח הגדול. על מאות מתפלליו ותלמידיו מ"התלמוד תורה" לא היה בו בית-שמוש. ברחובות העיר: ביאליסטוקער, גרודנער ובשאר הסמטאות לא היו מרצפות ומדרכות והתיש של שואב-המים (דער וואסער-פירער) היה מתגנב מדי פעם ועובר במרכז המסחרי, היה חוטף תפוח אצל חנה רייזעל גלגובסקי או מכניס את קרניו בתוך חבית דגים מלוחים אצל חאשקע פאצטיווע מקבל מכות וחבטות מידי הילדים, וחוזר לבסיסו, אל חיים שואב-המים.

לפי הטעם הארכיטקטוני של בני עיירתנו, היו הסוכות בשני סוגים: אצל הגבירים היו בדרך-כלל סוכות קבועות עם גג, שהיו פותחים אותו לתקופת החג. אצל המעמד הבינוני, הפועלים וסתם יהודים היתה הסוכה נבנית לתקופת החג, ליד הבית. וראה פלא, במקום לבנותה ישר בקו הבנין הקיים, היו מצמידים אותה בחזית הבנין לקיר, וההולך בהתקלו במבנה כזה, נאלץ היה לרדת מן הקו. מתוך הרגל ומתוך רצון להאריך את אוירת וזכרון החג, לא היו מפרקים את הסוכה תיכף אחרי החג. והיא היתה נשארת ומשמשת מטרד להולכים.

עם בואו של אותו "איספראווניק" לעירתנו גזר כמה גזירות:

א) בשטח הציבורי של בתי הכנסת והתלמוד תורה יש לבנות בתי-שימוש.

ב) להכניס ציביליזציה לעירתנו, בהקמת מדרכות בצדי הרחוב.

ג) להרוס את הסוכות המפריעות לתנועה ולבנותם ישר בקוו הבנין של הבתים.

לאחר הגזירות האלו קמה תאניה ואניה, והעיר סוקולקה נבוכה. כל ההשתדלויות לקרוע את רוע הגזירה לא הועילו. נמצאו כמה "מרשיעי ברית" שהתחילו לחשוב, אולי בכל זאת צודק ה"איספראווניק", אבל פחדו להעלות את הרעיון על דל שפתם.

תוך כדי סערת הרוחות בעיר הגיע הענין לויכוח בשטיבלעך ובבתי הכנסת, בכל ימות השבוע, ובשבתות לפני קריאת התורה.

כשהגיעו מים עד נפש בויכוח שהגיע לשיא, הודיעו שה"איספראווניק" לוחץ על ביצוע בנין בית-השימוש, בבית-הכנסת רעש והמולה, קם אחד היהודים מבני עירנו, איש רחב מידות ורחב כתפיים, המדבר בריש גרונית, והודיע בקול רם:

על אפכם ועל חמתכם, יהודי סוקולקה, יושבי חושך וצלמוות, המתנגדים לכל קרן אור ולכל ציביליזציה, אני מודיע לכם "עלי ועל צווארי יבנו" — מבטיח אני לכם בתי השימוש קום יקומו.

וכך נצחו "בני אור" את "בני חושך" בסוקולקה עירנו.

חנוכת דגל קן "השומר הצעיר". כ' תמוז תרפ"ח

תהלוכת קבוצת "השומר הצעיר"

טובה סוצקובר
(גיטל קונשט)

ל״ג בעומר ביער בוכוואלאווה

אבי ז״ל היה מורה משכיל והעניק לילד חינוך כללי לאהבת האדם ואהבת הטבע, תוך כדי שילוב בהסטוריה של עמנו וגבוריו. כיד כשרונו הרב, הצליח להחיות לפנינו את ארץ האבות בפריחתה, את גבורת בניה להשליך נפשם מנגד, כדי להגן עליה.

זכור לי במיוחד טיול בל״ג בעומר, אעפ״י ששמות המשתתפים נשכחו ממני ופניהם מטושטשים. עמוסי קשתות וחצים לזכר רבי עקיבא ותלמידיו הגבורים, יצאנו ליער בוכוואלאווה, בו נתגלה בפנינו הטבע ביפיו, ואבי נתגלה לא כאב וכמורה בלבד, אלא כאדם.

נרגשים ונלהבים, חצינו את רחובות סוקולקה בשירה אדירה, כשאבי צועד בראש ומשתתף כאחד מאתנו. ביער התחלנו אוספים ענפים למדורה, וכשנדלקה ישבנו סביבה ואבי סיפר לנו על גבורת הלוחמים. ראינו את עצ־מנו כאילו אנו ביער בארץ ישראל הרחוקה, ומתארגנים למרד נגד הרומאים. משפסק אבי לספר ופתח בברכת המזון, כאילו נתעוררנו מחלום מתוק ונפלא. התפזרנו בין העצים נרגשים ומלאי שמחה. אולם לפתע הרגשנו בטיפות גשם, הסתדרנו בשורה ומיהרנו העירה. מחמת הגשם, נכנסנו במבואות העיר לגורן הראשונה שנקרתה בדרכנו, ואבי לא החמיץ את ההזדמנות כדי להסביר לנו את גידול התבואה ועבודת האכר. התגעגענו לימים בהם נוכל גם אנחנו לחרוש בשדותיה של ארץ־ישראל.

בשירה ובזמרה חזרנו לבית־הספר, ואבי לא הפריע בעדנו מלהשתובב, כי הוא הכיר את נפש הילד וידע שיש לתת פורקן לחוויותיו.

אבי אהב את התלמידים והבין לרוחם והיה משלב את התורה בתענוג, ותוך כדי משחק היקנה יידע לילדים, ועורר בלבם שאיפות לטוב ולנשגב.

אבן בנימין יצחק

רסיסי־זכרונות

בעירנו היו הרבה בתי־חרושת לעיבוד עורות, שבהם עבדו מאות פועלים, שרובם היו מהפכנים. כשהיה בא לעירנו תועמלן, בשנות 1904—1903 היה צורך לחפש מקום סתר להרצאתו. אחד ממקומות הסתר היתה חורשת עצי אורן שמחוץ־לעיר, שבה היו מתאספים בשבתות אחרי־הצהריים. כשנודע למשטרה על מקום אסיפה זה, עקרו את עצי החורשה. שוטר אחד, זרכביץ, היה מציק לפועלים שהיו ידועים כמהפכנים והיה מופיע בכל אסיפה ואסיפה. הוחלט לסלק אותו. באחד מימי א׳ בשבוע כשחזר לביתו, ירו בו, וכעבור כמה שעות מת מפצעיו. מכיוון שבאותו יום היה לו ריב עם שני צעירים לא־יהודים, הוא אמר לפני מותו שהללו ירו בו. הם הועמדו לדין ונדונו לחמש עשרה שנות מאסר.

במקרה אחד של שביתה, קרה שאחד ממפירי השביתה הובל במריצה הלוך ושוב ברחוב, הוכה קשות, ומת מפצעיו.

*

בכל שנה, אחרי חג הסוכות, היה מתקיים בעירנו גיוסם של הטירונים מן הסביבה. מובן שהשתכרו מיד עם בואם, זרקו אבנים בחלונות בתי היהודים, והיכו ביהודים שמצאו ברחובות. לפנות ערב היו יהודים מגיפים את התריסים והיו סוגרים את החנויות. קרה מקרה, והטירו־נים השתכרו והתחילו להשתולל ולפגוע ביהודים. בעי־רנו היו בחורים שידעו את מלאכת ההגנה. יצאו לרחו־בות ובהתנגשות נהרג טירון. התפרעותם של הטירונים גברה. מושל־העיר, שהיה ביחסים טובים עם היהודים, ורצה להשליט סדר, הוציא פקודה למשטרה לרכז את כל הטירונים במקום אחד ולא לתת להם לצאת העירה ובזה נמנעו פרעות ביהודים. עוד באותו לילה ברח הצעיר שהרג את הטירון לאמריקה.

*

ביום ״החמישי הירוק — חג השבועות הנוצרי — היו הקתולים עורכים תהלוכה דתית ברחובותיה של העיר ומקימים שער נצחון. בשנת 1911 לפני התהלוכה התפש־טה השמועה, כי עומדים לערוך פוגרום נגד היהודים. השתדלו אצל מושל־העיר והוא שלח חיילים ופרשים ששמרו על הסדר.

*

בסוקולקה התהלכו טיפוסים מוזרים שרידי הקנטונוס־טים שנתפסו בילדותם לצבא הצאר וחזרו לעיירה אחרי 25 שנות שירות והם:

1 שעיה באריבנצ׳יק — שירת 25 שנה בצבא הצאר. באריבנצ׳יק על שום מה? על שום שהיה מתופף בצבא. התפרנס מסבלות והיה עוזר לשמש בית־הכנסת.

2. ארקע (אהרון) מיכאלביץ — שירת 25 שנה בצבא הצאר, ערירי ללא אשה וילדים, וללא פרנסה קבועה. השלטונות הציעו לו משרה ממשלתית בתנאי שימיר את דתו, אולם הוא סירב.

3. שרי וולווי — 25 שנה בצבא הצאר. משחזר ממוסק־בה לסוקולקה, היה מתהלך ועל צווארו שרשרת שהיה קשור בה מפתח. כששאלו אותו לפשר הדבר, השיב כי השאיר 1.500 רובלים בקופה במוסקבה ולקח אתו את המפתח.

4. אברמי הסולדאט. בעודו ילד, נחטף לצבא ונשאר בשירות 25 שנה. בלילות היה מספר סיפורים על חיי הילדים היהודים שנלקחו לצבא והיו רועים את סוסי האכרים בשדות.

יעקב וולגיל

הרהורים וזכרונות

אמנם, עליתי ארצה כמה חדשים לפני פרוץ המלחמה, ולא עברתי את כור הצרות והעינויים כאחינו היהודים, אשר הגיעו לאחר המלחמה והרגישו את פחד־המוות על כל צעד ושעל.

אכן, בטרם הגיעו הידיעות וההדים הראשונים על המתרחש, לא תארנו לעצמנו את אשר עוללו הנאצים לאחינו היהודים.

נראה לי, שכולנו דמינו כפליטים וכניצולים. כל אחינו שהגיעו לחוף־מבטחים זה, כולנו נצלנו מגיא ההריגה, השמדה והיסורים.

היו אשר דבקו בחזון הרעיון הציוני, ובטרם נראו אותות השואה, גמרו אומר לעזוב את כל היקר להם בגולה ולעלות ארצה, כדי להקים להם מולדת. והיו אשר עדיין לא חדרה בהם הכרת המצב ולא חזו את הנולד.

אני נזכר בויכוחים התמידיים, השכם והערב, בינינו — נושאי הרעיון הציוני בגאוה, ובין מתנגדיו, אשר לא אבו לשמוע על תקומת הבית הלאומי, להיותנו עם ככל העמים.

ראוי לציין, כי ההסתדרות הציונית בישובנו היהודי של סוקולקה, על מפלגותיה, תנועותיה וסניפיה, ידה היתה תמיד על העליונה בויכוחים. כאחד החניכים, ומאוחר כאחד הפעילים, זוכרני את תקופות הזוהר של קן "השומר הצעיר", "החלוץ־הצעיר", סניף "החלוץ", ובמדה רבה גם מפלגת הימין. כל הסניפים המו מילדים, נוער ומבוגרים, אשר חונכו לקראת הגשמת ומקצתם, מצאו את דרכם בה והגיעו לחוף מבטחים.

לא נשכח את חלקם הרב והחיובי, של המחנכים והמו־רים של בית־הספר "תרבות" בעיר, אשר מגמת חינוכם הובילה לקראת הגשמת הרעיון.

קשה היתה הסתגלותם של אבות המשפחה, אשר נשאו בעול של פרנסה וקיום, לסיסמה של "מרד הבנים", שפירושה היה — הכנה לקראת עליה. היו גם, אשר נשברו תחת פקודת הוריהם ומצאו את סופם המר.

ברגשות כבוד והערצה, נזכור את עשרות הפעילים (שהיינו מכנים אותם "המשוגעים לדבר"), שתרמו מזמנם יומם ולילה, לפעולה הארגונית והתרבותית בסניפי התנועות. ביניהם היו אנשים שעול דאגת פרנסה העיק עליהם ולמרות צרותיהם הפרטיות, הדריכה אותם הכרתם לפעול למען בנין המולדת.

והפעילים ("די כלל־טוערס") במוסדות הצדקה והעז־רה הסוציאלית מי ימנה מספרם? ערנות תמידית ורבת־הפעלים תססו בסוקולקה, כמו במאות הישובים אשר דמו לה. צר להאמין שכולם שבקו חיים ואינם עוד.

נזכרם לנצח ונתייחד עם זכרם.

חיה שקד

למשפחתי

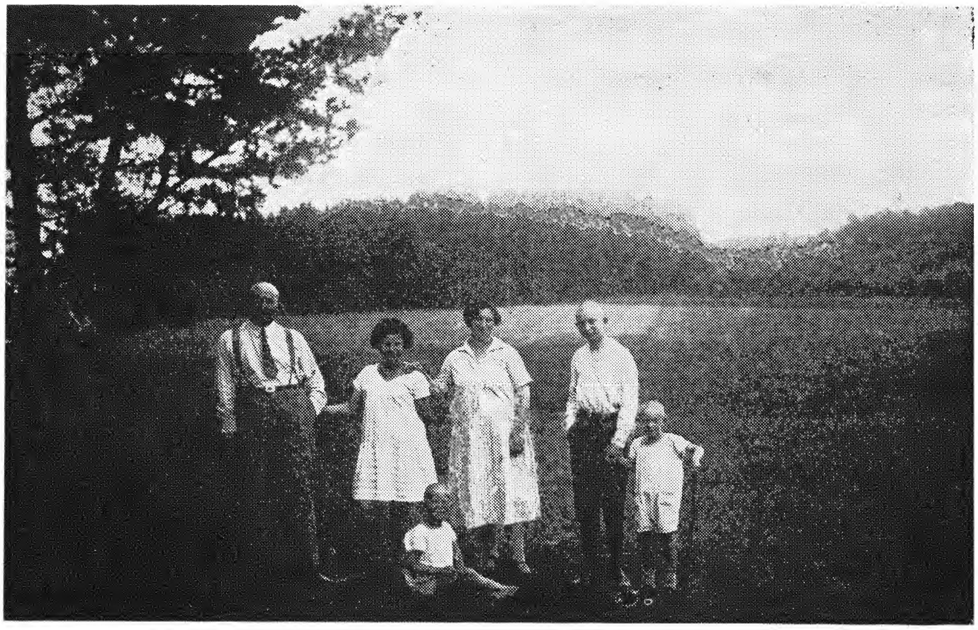
בשנת 1938, באתי לסוקולקה להפרד מאבי ומשפחתי לפני עליתי ארצה. הרחוב היה שמם, הנוער — מקצתו עבר למקומות אחרים, מקצתו עלה ארצה. השכונה, בה עברו עלי נעורי, התיתמה. הרחוב בו גרתי נמצא בין פסי הרכבת ובין „קרינקר גאס". בקצה הרחוב הנחל ועליו גשר, ואחריו — הדרך לקסרקטין. בדרך היו הרבה כפרים וביניהם היער הנפלא „שישקי". מי לא זוכר ומי לא ביקר ביער שישקי? יהודי סוקולקה היו שולחים לשם בחודשי הקיץ את הזקוקים לאויר צח, לנופש ומרגוע. מרוב נחת או מרוב חולי היו מבלים את הקיץ

„בנין התיאטרון" בינובה ע"י סוקולקה
הלהקה הדרמטית של „תרבות" סוקולקה בהצגת „באנדיט דזשענטעלמען"

המשאית הראשונה מסוג „פורד" בסוקולקה בבעלות לסטובסקי (יושב על כנף המשאית)
חברי להקת „תרבות" בנסיעתם לינובה — להצגה

ראובן ורבקה שטיין וילדיהם במעון־קיץ שישקי (סאטאלקאער "נגידים" אויף דאטשע אין שישקי)

פרוי שאשקע שטיין די מוטער פון אונזער פארזיצער פון
ועדת הספר גב' אסתר מישקינסקי

ב״שישקי״ ירודים בגוף, חולי שחפת ולב וסתם תשושי־כח. ובשבת היו גם משפחותיהם באות לנשום אויר צח ולהשתעשע על ה״ערסלים״ (״גאמאק״).

בקיץ היו הילדים משחקים על שפת הנחל, מכניסים רשתות למים לדוג בהם דגים קטנים, בימים של ראש־השנה היו יהודי ה״פרבר״ הולכים אל הנחל ל״תשליך״. גם בחורף היה לנו הנחל מקום שעשועים, היינו מחליקים על הקרח, גולשים במזחלות, מראש הגשר מזה עד פסי הרכבת מזה. כאן עמד בית הורי בודד בין בתי הגוים. אני זוכרת את הפחד מפני ״השקצים״ הללו. בדרך לבית־הספר היו גם רוגמים אבנים ומשסים בי את כלביהם. בפחד תמיד נמשכו שנות נעורי, בכל זאת גם ברחוב המוקף גוים היו ימי הילדות נעימים וחדורי גיל ושמחה לילד.

יום השוק בסוקולקה, יום גדול היה לנו, לילדים: עגלות עמוסות מצרכי־מחיה לממכר חלופי־דברים, קולי־קולות, צווחות מכל עבר ופינה. הרחוב מרהיב עין בשלל צבעיו, והשמים כחולים והשדות מוריקים.

ויפה היה הרחוב ״קרינקר גאס״, לא בתי־מידות היו בו, לא ארמונות־פאר, אלא בתים קטנים ובקתות מכוסות קש, אבל רב היה מסביב רוח הרעננות והמרחב. בימי חג ובימים־נוראים היתה רבה התכונה. בית הכנסת ב״פורשטוט״ (״הפרבר״) שבכל ימות השנה היה עומד לו מן הצד, כמעט לא הרגישו בו, לבש פתאום הדרת קדושה וכבוד, כתליו הלבינו, תקרתו התרוממה וארון־הקודש כולו זהב נוצץ, והקהל מסביב בחרדת קודש לובש ״קיטלים״ וטליתות, נועל נעלי־בית או פוזמקאות, נראים כאבלים. נגוני התפלות הכניסו עצב ותוגה בלבנו. ביום הכפורים היה בית־הכנסת מלא מפה אל פה, עדת יהודים רועדת ורוטטת בתפילה קורעת לב, ומכה ״על חטא״. מעזרת־הנשים נשמעו קולות בכי. דולקים נרות תקועים בחול, הקהל עייף מצום. ופתאום נשמע קול השופר ״לשנת הבאה בירושלים״.

חוג דרמטי היה בעירנו וגם אני הייתי מן המשתתפות בו. היינו מתאספים כמעט בכל ערב בבית גולדגלייד בעלית הגג ולומדים את תורת המשחק ומכינים הצגה. התכונה היתה רבה לנשף. ״הדום לודובי״ מלא עד אפס מקום. הלהקה הדרמטית נודעת לשם גם מחוץ לסוקולקה: שחקנו גם בעיירה יאנובה וכל ההכנסות הוקדשו לק.ק.ל. הרבה שנים כבר עברו מהיותי בסוקולקה אך רבו הגעגועים שהטביעה על ימי ילדותי הרחוקים.

בצלאל דונסקי

דף מזכרונות ילדותי בימי מלחמת העולם הראשונה

בתשעה־באב 1914 פרצה מלחמת העולם הראשונה. בסוקולקה, כמו בכל ערי רוסיה, הופיעו מודעות גדולות, על ״מובליזציה״ (גיוס). קבוצות קבוצות התאספו לקרא את הצו, שהטיל מבוכה ופחד בעירנו. החרדה היתה גדולה וכל אחד הבין שהמלחמה תגרם להרס משפחות, לנתוק איש מרעהו ולחיי סבל. כל חייבי הגיוס צייתו להוראות, בלית ברירה. איש איש שאל בלבו: ״לשם מה אנו היהודים יוצאים למלחמה?״ ובחוג המשפחה אף העיזו לשאול זאת בקול. זוכרני, איך ה״אוגליצקער פולק״ גדוד־מצב שחנה בקביעות בקסרקט (קאַזאַמרס) בדרך לשישקי, יצא לחזית המלחמה דרך העיר בשירים ובתזמורת. הקהילה היהודית החליטה להתרכז ברחוב על מנת להפרד מהחילים היהודים, אזרחי סוקולקה. בספרי תורה שהובאו מכל בתי הכנסת שבעיר קבלו את החיילים ליד מאַטעס דעם שיינקער (המוזג). הפולקובניק (המגד) קבל את המשלחת ואת ברכותיה החמות לנצחון מהיר. כל חייל יהודי יצא מן השורה ונשק את התורה בדמעות בעיניים ובאותה הזדמנות נפרדו שוב בנשיקות חמות נשים מבעליהן וילדים מאביהם. בלב כלם היתה חרדה לימים הבאים.

החום היה גדול באותו יום, השמש להטה ולמרות הכל קהל עצום ורב בא להפרד מן היוצאים, גברים, נשים וטף. כילד בן 14 התרשמתי מן התלבשת והמשא הכבד שנשא כל אחד מהצועדים, בשמיכה מקופלת על הצואר ובקציה תלוי סיר נחשת, את חפירה, מגפים שחורים, כבדים, תרמיל מלא צרכי חיל ונוסף לזה הרובה הרוסי, הארוך. לבי נבא לי רעות, הספק כרסם את מוחי.

רביעיות רביעיות, עברו הצועדים לפנינו ואנו נמשכנו עם הזרם ולא יכלנו להנתק מהם, הצטרפנו אליהם ולוינו אותם בדרך.

*

סוקולקה, לאט לאט, השלימה עם המצב, לא עבר זמן רב והחלו להרגיש במחסור מצרכים חיוניים. פרנסת המשפחות נפלה על הנשים, והילדים, לעומת זאת, כדרך הטבע, המשיכו במשחקיהם היומיומיים.

בתקופת המלחמה התחלקו אנשי סוקולקה לשני מחנות: מצדדי הגרמנים ומצדדי הרוסים. את הפוליטיקה ואת האסטרטגיה הצבאית קבעו בין כתלי ה״נייעם בית־מדרש״ (בית המדרש החדש). ר׳ אלטר השמש היה רודף אחרינו בצעקות וקללנו: ״פרחחים״ ״שקוצים״ ״גם אתם יודעים בפוליטיקה״ ״ארויס פון בית מדרש״ (הלאה מבית־המדרש). כמובן, שלא הצליח להתגבר עלינו.

החזית התקרבה לסוקולקה. אחרי יומיים של קרבות נכבשה ע״י הגרמנים.

הגרמנים התבססו, התבצרו והנהיגו בסוקולקה משטר חמור בחיים הכלכליים והתרבותיים. את רוב המזון מן הכפרים העבירו לגרמניה ואצלנו, כמו בכל שטח הכבוש, הנהיגו כרטיסי־מזון לכל התושבים. היינו נאלצים לעמוד בתורים ארוכים לקבל קמח ללחם ותפוחי־אדמה קפואים, שר׳ שמואל כהאן ז״ל חלק בשם ועד־הקהילה. התחלנו להרגיש ברעב. מקצת הילדים התפזרו לכפרים הקרובים ובחסות החשיכה הצליחו להחדיר מצרכי מזון הביתה. מקצתם עבדו אצל הגרמנים וקבלו מזונות וככה הצליחו להקטין את המחסור במזון. הדאגה השניה היתה הנוער. עקב המלחמה גדלנו אנו ללא מקצוע וללא השכלה לקראת עתידנו. ולכן ראש דאגתינו היה הנוער, בו ראינו את העתיד.

פעם, בשבת, מצאתי בספר חומש של אבי שקלים של ההסתדרות הציונית העולמית. שאלתי אותו: מה מטרת הפצת השקלים. אבי הפנה אותי לר׳ שמשקי קצנלנ־בויגן. נפגשתי עם ר׳ שמשקי והוא הסביר לי, וגם קבלתי ממנו כמה חוברות על הציונות שקראתי במחתרת.

הנוער בעירנו התעורר וחפש לו מקום למפגש־רעים, בארגון. בתחלה התאספנו והתווכחנו בקבוצות קטנות על המצב, ונסינו למצא דרך להקים ארגון נוער כדי לקבץ את כל הנוער תחת קורת גג אחת.

בוויכוחים על הדרך והמטרה התברר שחלק מן הנוער הודרך ע״י אנשים הקרובים בהשקפתם ל״בונד״ ואדי־שיסטים שהיו קשורים ב״אידישע ליטעראַרישע געזעל־שאַפט אין סוקולקה״. באחד הוויכוחים הובאה הצעה להקים ארגון כללי בשם ״יוגענד פאַריין אין סוקולקה״, שיתנהל בשפת האידיש. רוב הפעילים לא יכלו להסכים להצעה והענין ״התפוצץ״. החלטנו להקים ארגון נוער נפרד. היו הרבה התלבטויות וחפושי תכניות, כדי להצליח ולהתאים פעולה חינוכית ותרבותית ברוח הציונות. הזמנו עסקנים ציונים ותיקים, שהיו פעילים במחתרת בזמן המשטר הרוסי, כגון: ר׳ ישראל ליפצר, ריז׳י, צבי יודובסקי. בקשנו את עזרתם והם קבלו הזמנתנו ברצון, ויחד עמם החלטנו להקים ארגון נוער ציוני בשם ״קדימה״. אני לכשעצמי, הגעתי למסקנה כי עלי להיות פעיל יחד עם אלה הרוצים להקים ארגון נוער ציוני שיכשיר את הנוער לעליה לא״י. הסיסמה היתה: ״קדימה״, שואפת להתפתחות כללית — ועברית.

״קדימה״ התקימה באופן בלתי־ליגלי במשטר הגרמני, עד המהפכה, ובגמר המלחמה ב־1918, במשטר החדש של הפולנים, התחיל המשרד־הארץ־ישראלי בסוקולקה לארגן קבוצות נוער לעליה לא״י. רוב הנוער באותה תקופה הצליח בקשיים רבים לעבור ״הכשרה״, לעלות ולהכות שרשים בא״י, בזמן המנדט של הבריטים, ורובם השתתפו במלחמת העצמאות להקמת מדינת־ישראל.

מנחם זהרוני

בשעות דמדומים

אציץ עוד הפעם בעיני ילדות לעבר הכביש המתפתל מקרינקי לסוקולקה.

בכביש זה לוויתי בילדותי, יחד עם קהל מאות נרגש ונפעם, חלוצים עולים ארצה. היו תחנות בדרכם הארוכה והראשונה בהן היתה סוקולקה, שממנה התחיל העולם הזר ומירכתיה אצה הרכבת למרחקים. אליה היו משתר־כים שעות רבות בעגלה רתומה לסוסים, אך לעתים, במעלה גבעה, אף ברגל בצדי העגלה, ורק המטען — ארגזי עץ גדולים כפולי־דפנות, מקום סתר לאקדחים בלתי־לגליים — מיטלטל עליה, לטרטור חשוקי־האופנים ומקפיץ באימה את הסוסים המיוזעים.

המאורע היה מתרחש בשעות מנחה ונמשך שעות בהליכה אטית ושיחות נרגשות. בשעת הרחמים של השקיעה והדמדומים, היה הקהל נפרד מעם העולים וחוזר חבורות־חבורות אל העירה, בכביש העוטה חשכה. האנשים נפעמים ומרוגשים וחונקים געגועיהם בתוכם.

הייתי נער בגיל בר־מצוה שיצא ל״מרחקים״, אל הקרובים אשר בסוקולקה. נסענו על פני נוף עצוב

בשדות דגן דלים וגבעות־הול, על פני חורשות ארנים נודפי שרף ופלגי זרם דליל, הצדי בתים רעועים חבושי גגות־תבן ומעשנות מאבכות־עשן... הגענו לסוקולקה, ראשיתו של עולם אחר. היה בעירה מריח העיר הגדולה, תחנת־רכבת ומדרכות בצדי־הרחובות. אך הבתים דמו לבתי עיירת המולדת והאוירה ברחובותיה לא זרה היתה לנו.

אולי גרם לכך הבית הגדול, הנקי והיפה וחצרו המרווחת של הדודה שושקה והדוד גמליאל והבית הדל והקטן של דודי חיים ואשתו "פושציבה". ואולי — היחס הפשוט, "השכני" שבין אדם לאדם, שהתחיל עם טיול ראשון ברחובות העירה.

לימים כבשה "התרבות" גם את קרינקי וגלגלי אוטובוסים התחילו להתגלגל על הכביש ומגמת פניהם אל המטרופולין, אל ביאליסטוק. קפצה הדרך עתה והעולם הגדול התכווץ במקצת. סוקולקה היתה מעתה רק תחנת־ארעי, אליה הציצו מבעד לאשנב הקרון הדוהר. אולם, בשביל החלוצים העולים נשארה סוקולקה תחנת המוצא להעפלתם, שכן הרכבת הוסיפה לדהור ממנה. שוב לא לוו הנשארים את חבריהם העולים כברת דרך ארוכה בכביש. אי־אפשר היה לרוץ בעקבות גלגלי האוטובוס.

מאז התקיימה הפרידה הנרגשת בככר השוק, מקום מוצא האוטובוס, שהוליך אל תחנת המסע הגדול, לסוקולקה. אֲדה! נדמה שעתה ברור פשר סער הלבבות ולחיצות הידים הנרגשות ומבטי הקנאה והערגון. היה בכך לא רק געגועים לחיים יפים במולדת הרחוקה, אלא גם המיית לבם של הנדונים לכליה, הד לגזור־הדין שהעיק מתחת לסף ההכרה.

שני בתים ידעתי בסוקולקה: האחד של דודי גמליאל, שנראה בעיני כשיא של עושר ורוחה. היה לבית משהו מאופי בעליו, דודי גמליאל — גבוה, הדור־פנים ומקבל פני אורחיו בחמימות עצורה ודודתי שושקה, חגיגית ולבבית, אצה בקריאה שקטה וטובת־לב לקראת הבא, כשעגילי הזהב הקטנים מתנוצצים בתנוכי אזניה.

והבית השני: בית דודי חיים, היה קטן, אפור ועקבות מצוקה ניכרים בקירותיו וברצפתו, בספסלי התלמידים הישנים והמכתמים, בחדר הצר בו הרביץ תורה לתלמידיו. כבד־תנועה, נושם בכבדות, היה ממהר לנגב משקפיו כדי לראות היטב את פני הבא ולקדמו בחיוך לבבי ופשוט, שהיה גולש מעל פניו המלאים וזקנו הגזוז. מחדרה הקטן הצדדי היתה יוצאת לאט הדודה, חולנית, גוצה ורזה, נשענת בקושי על מקלה וחיוך רפה על שפתיה.

איש רעים ושיחה היה דודי חיים ושיחת רעים היתה אולי בלוי זמנו היחיד. אך ספק אם גלה את מסתרי לבו עד תום. היו בתוכו חלומות דחויים, חלומות עלומים על השכלה ועל עולם יפה. אבל על כל החלומות כסה אפר המצוקה והאכזבה של מלחמת החיים.

נשאר לו עוד עולם של ספרים, ים רחב שבנעוריו החל להפליג בו ולעולם לא רצה להגיע עד חופו.

זריז ועליז־חיים ראיתי את דודי רק בבצעו את תעלוליו במי הנחל אשר לפני סוקולקה, שעל כן שחיין מופלג היה. כאן היה שוכח את נפתולי ימיו, את חדר תלמידיו הקטן והאפל, כאן התחיל עולמו הגדול. אך מחופי חייו האפורים בעירה לא הרחיקה סירתו להפליג.

בחדרו האפור התחנכו ילדיו, ליזר ומירל. כאן האזינו לספורי אביהם בימי חג ומועד ובימי אבל וצום, וכאן ישב ליזר בפנה אפלה וגופו הדל והצנום חבוי והקשיב בליל תשעה־באב, לאור נר חלב, לספורי אגדות החורבן. אח"כ פרץ מפנתו, בתנופת אגרופים קמוצים ובקול זעם ילדותי חנוק מדמעות: "אכן, וויי צו די פעלק" (אוי ואבוי לעמים) שהחריבו את ארץ־ישראל.

לימים היה חבר ב"השומר הצעיר", איש תרבות, בוגר בית־ספר וחניך האוניברסיטה בוורשא. חלוש בגופו, צנום ונמוך קומה, יצא להכשרה חלוצית, מסור ונאמן ללא־גבול, נאכל באש האידיאה, שכבשה אותו כליל. וכאשר אושר לעליה, צרר את צרורו הדל, נפרד מבני משפחתו והפליג ברכבת לוורשה. כאן חכתה לו גזרת גורלו. עלייתו למולדת עוכבה על הסף, כי הרופאים מצאו פגם בריאותיו. הוא נפתל עם גורלו, נאבק על זכותו לעליה, אך בינתים נפרד מן החבורה. הוא חזר שוב לסוקולקה, לאוניברסיטה בוורשה. מה עבר עליו בעמקי נפשו לא ידעתי. לימים נימק לפני את פרישתו מן הציונות: אכזבות, הדים על האבקות מרה של חבריו בארץ בפ"ת לעבודה ולפת־לחם, ועל הקדחת שנתנסו בה, ועל חבר שנהרג. אולי פעל גם העוני והמצוקה של

בית אבא. ליזר נקלע לחוג אחר ונתפס ל״סטרא אחרא״ של הקומוניזם.

לאחר פרוץ מלחמת העולם השניה, עם הכבוש הסוביטי, נתמנה מטעם השלטונות, כאיש חנוך ותרבות, למפקח על בתי הספר במחוז. רק הדים קלושים הגיעו אלינו בארץ על חייו, אבל סופר, כי מהר מאד התאכזב מן האידיאה החדשה שדבק בה וכדרכו, גלוי לב וחריף לשון, השמיע הרהוריו־אכזבותיו בקול רם. מאז נעלמו עקבותיו, זמן רב לפני שהגיעו קלגסי הנאצים לסוקולקה. הוא גווע, כנראה, אי־שם בגרוש בערבות שלגי הצפון.

ומירל — את חנוכה קבלה בבית־אבא ובבית־הספר הזר. קטנת גוף ורזה, שקטה וצנועה בהליכותיה ובתבי־עותיה מהחיים, ידעה לפעמים לצהול ולעלוז, כשעיניה האפורות מסתיגות מההילולה, שהיא עצמה חוללה. פניה לא היו יפים, שפתיה מלאות, מצח גבוה ולשון חריפה לעת־מצוא. אך יתר מכל חוננה בנפש פיוטית רגישה. לימים הכרתיה מקרוב כתלמידת בית־המדרש העברי למורים ״תרבות״ בגרודנה. מי ידע את דרך הרוח ? מבית דודי חיים העברי, שבקושי ידע לסנן מבין שפתיו משפט בפולנית יצאה נערה שנפשה דבקה בשירת פולין, עד כדי הבנה בקמטי לשונה.

היא היתה לאמן הלשון הפולנית, מדקלמת וקריינית, והעברית רק שניה לה בשפות.

אכן, מה קרה לך בזמן לקוי המאורות ? הגם אז ידעו עיניך לקרוץ בשובבות ?

ברשמי את הדברים, היו לי שעות התיחדות אתכם, יקירים ובלתי־נשכחים, שעת הזדמנות לספר לילדי עליכם ועל חייכם ולהזיל דמעה על אפרכם שנזרה לארבע רוחות העולם. הבה נפעים בזכר חייכם את נפש ילדינו, אולי נצליח להחדיר לנשמותיהם שמץ מחייכם שאוכלו בטרם עת.

מנוחה שמילביץ מבית אקשטיין

לזכרה של "קולוניה איזאקה"

קטנה היתה "קולוניה איזאקה". מעולם לא ייחדו לה מקום במפת העולם. ולשוא נחפשנה. דאג דאגו הנאצים למחותה מעל פני האדמה.

אכן, הם לא יכלו לה. הניצוצות המעטים ששרדו מעיירה קטנה זו ממשיכים להאיר את חשכת עברה...

בת חמש הייתי כאשר עקרו הורי ועלו עם בנותיהם לארץ האבות, בשנת 1935 ; בשנים שחלפו לא מצאתי בי העוז להתוודות על חטאי, על כי בושתי לגלות לאיש כי בת "קולוניה" אני. לשואלים למקום הולדתי נהגתי להשיב, כי ילידת ביאליסטוק אני. נאחזתי באילן גדול, מפני שלא היה בי הכוח לגלות את צפונותי.

עתה אני מתוודה: בת "קלוניה איזאקה" אני!

העיירה הקטנה עולה מערפלי השכלה ותובעת לצרף קו לקו מדמותה כדי להחיותה והנה אני ברחובה ה"ראשי". ובדי רק רחוב אחד היה לה, רחובות צדדיים לא נמצאו בה. שתי שורות עצים זקופים לרחובה האחד, ישרים היו כיהודים ששכנו בצלם, עץ לפני כל בית. טובלת בירק היתה כלה, כל העיירה.

על הגבעות מסביבה, התפשטו היערות שנראו באופק, הן לוטות בערפל. פחד סתום היה לי תמיד בפניהם, הורי נהגו לספר לנו על ה"גויים" השוכנים בהם. פעוטה הייתי, אך המלה "גוי" כבר העבירה בי צמרמורת.

ריח מיוחד נדף מביתו של "וצנטי — כך קראו לגוי השכן היחידי שאני זוכרת היטב.

דייריו של רחוב יחיד זה של "קולוניה" לא הגויים המעטים שגרו בו, הם שהטביעו את חותמם על העיירה. גרו בה יהודים גדולים, ששרשיהם נאחזו עמוק באדמה, ועיניהם תמיד נשואות אל אביהם שבשמים. בזעת אפם הוציאו לחם מן הארץ. את שדותיהם חרשו, זרעו וקצרו ואת פרותיהם רעו. בידיהם המיובלות הפכו כל רגב אדמה לפנת חמד פורחת. בידים אלה החזיקו גם את "סדור" התפלה והתפללו לאלהים באמונה שלמה שיצמיח את תבואתם.

עולה בזכרוני שדה־המרעה הירוק, שם נהג אבא ז"ל להוביל את פרותינו. אהבתי להתלוות אל אבא, לקטוף חמציץ (שציאב) ולהשתרע על הדשא. האזנתי שעות על שעות לספוריו של אבא על מלחמות ניקולאי השני, ספורים מופלאים על קרבות, שלא יכולתי להבינם.

בדמיוני אני מטיילת ברחובה היחיד של "קולוניה" ורואה את יהודיה. הם מצטרפים יחד במוחי, רק מעטים בלבד אדע לכנות בשמם. אך הם כה קרובים לי.

הנה הזקנה חנה־באשע, לא קרובה היתה לי, אך נולדתי ביום פטירת אמה, ונקראתי על שמה, ונתחבבתי עליה ושפר עלי חלקי, היא נהגה להחביא בסנורה הלבן חתיכות־סוכר בשבילי, ומושיטה לי כאשר עברתי ליד ביתה. גם פרוסות לחם לבן שהביאה מסוקולקה הצניעה בשבילי. והיא אהבה לספר לי ספורים על שדים ורוחות שהיו כה מוכרים לה.

נהגנו לבוא לביתה בלילות החורף הארוכים כשנסעו אבא ואמא לסוקולקה למכור תבואה. אזכיר לה את החסד שעשתה עמנו בלילות־סופה, כאשר ברקים ורעמים הבזיקו באפלת השמים היא היתה משכיבה את כלנו, שש בנות במספר, במטתה הרחבה וקוראת אתנו "קריאת־שמע". תפלה מיוחדת היתה שמורה עמה לימים כאלה, ואנו נצטווינו לחזור אחריה מלה במלה. לשוא נחפש את התפלה ב"סדור"...

ימים רבים בליתי בצפיה לאותה עגלה שתראה מרחוק. ומשנתגלתה לעינינו, הילדים, מהרנו לרוץ מרחק רב כדי להשיגה. בעגלה ההיא חזרו הורי היקרים ומביאים מסוקולקה מכל טוב: דג מלוח, כעכים טריים ועוד.

אך היו ימים שהדרך צופנת תעלומת אימים. הדבר היה בהשמע טרטור של אוטו: היינו כלנו, הקטנים והגדולים כאחד, נמלטים על נפשנו הביתה ונועלים היטב את הדלת. רק בהעלם המכונית, מהרנו להתבונן בגלגלים שעקבותיהם נשארו טבועים באבק הדרך... חשנו מפני עינו של "שד" שלא תשורנו.

לפני נסיעתנו לארץ־ישראל, עם עלות השחר, קמה כל העיירה ובאה ללוותנו. הכל צעדו בדרך העולה לסוקולקה, משתרכים אחרי העגלה הרתומה לסוסים ובה כל בני משפחתנו על מטלטליה.

בזכרי את "קולוניה" שלי, תעלה בזכרוני, ליבה יקרה, בת־דודי, בת־גילי. בערב האחרון כשנפרדנו מכם, יקירנו, התחמקנו שתינו מן הקהל הרב ויצאנו לשבת שתינו על מדרגות הבית. שתינו ישבנו עצובות והתפללנו.

היו חיים פשוטים של אנשים גדולים רק ברחוב האחד שנקרא "קולוניה איזאקה".

קאלאניער העברעאישע שולע

ראובן מנדלברג

איך, עיירתי ?

גם עליך עלה הכורת,
גדע בחרי אף פארות,
לא חמל שב ועול ימים,
הכרית קהלה עתיקת שנים.

ילדי טפוחים איכם ?
נקפד פתיל חייכם,
נעקדתם במזבח האומה,
מציתם כוס תרעלה עד תומה.

מאחרי שבת בתי מדרשות,
לומדי תורה לאור עששיות,
נגזרו בידי בליעל,
אנשי חמס ומעל.

אנשי עמל חרושי קמטי דאגה,
בקשיחות לב הובלו להרגה,
חיתו טרף הכריעום,
שליטי תבל לא הפריעום.

מתוך ערפילי זמן אזכור,
החיים זרמו באפיק שלו,
אך באופק נראו ענני קדרות,
מעלפים אפל שחורות.

על ציון חלמתם,
מרחוק, ירושלים אהבתם,
מדוע לא פתרתם חלומכם,
על שלומכם וחייכם ?

מי יוכל תנות שברנו,
מי יחבש כאבנו,
נדמינו כקוצים כסוחים,
נשארנו אודים חרוכים.

משה מישקינסקי

אף־על־פי שאני מתגורר בארצנו ההיסטורית הקדושה כבר למעלה מחצי יובל שנים, הרי העיירה סוקולקה, שהכרתי אותה הודות לבת־לווייתי היקרה בדרך־החיים שלי, אסתר תחי׳ (אלטקי) לבית שטיין, נחרתה בזכרוני ובלבי עמוק כל־כך, שהיא עומדת ממש לנגד עיני. אני רואה לפני את העיירה היהודית המיוחדת במינה זו, האידילית, הנקיה והעליזה, עם השוק הרחב במרכזה, עם הרחובות והיסמטות הנקיים שמסביב לו. אני רואה את בתי־המדרשות ובתי־התפילה היפים, העתיקים והח־דשים, את ה״חדרים״, בתי־הספר, הכנסיה של הנוצרים, בתי־החרושת, החנויות ובתי־המלאכה. כמו כל הערים והעיירות שבפולין הטרום־מלחמתית, ובהבדל קטן, כמו גם בארצות אירופה בכלל, ובארצות מזרח־אירופה ביחוד בתקופה ההיא, היתה סוקולקה מלאה וגדושה יהודים למדנים ומשכילים, רופאים, רוקחים, ועורכי־דין יהודיים, תעשיינים וסוחרים, חנוונים ורוכלים, בעלי־מלאכה ופו־עלים, וכן מספר ניכר של נוער לומד ומשתלם. הנוער וכן המבוגרים היו, כרגיל, מאורגנים באירגונים שונים, באיגודים ובמפלגות ציוניות ובלתי־ציוניות. האוכלוסיה היהודית בסוקולקה, שהיתה מושרשת בה זה דורות, היתה הכוח הדינאמי בה; היהודים היו היוזמים, המייס־דים, היוצרים, הבונים והמפתחים של המסחר, התעשיה והמלאכה המקומיים.

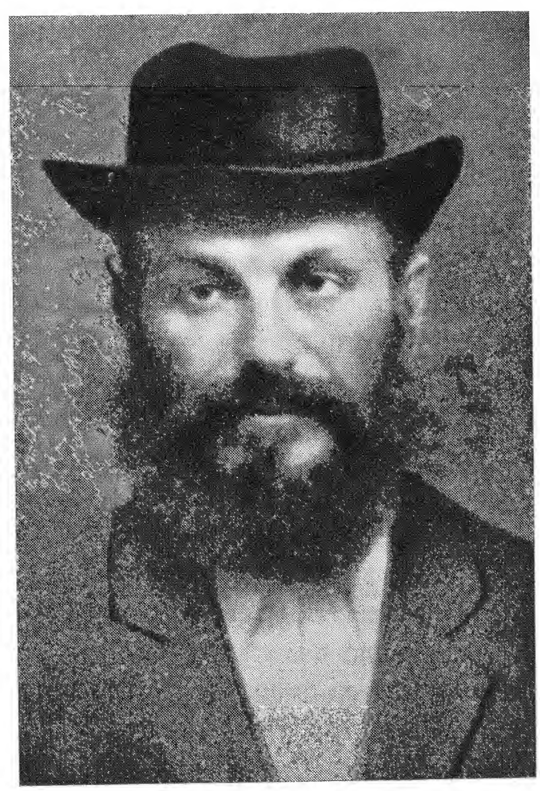
סוקולקה היתה ידועה בעיקר בבורסקאות שלה. חותני המנוח, ר׳ גמליאל שטיין הי״ד, שמנעוריו היה קשור אל ענף העור, שירש את המומחיות בענף זה מאבותיו ואבות־אבותיו, היה בעל־מקצוע מומחה, סוחר מוכשר, נעים־הליכות וישר־דרך. משפחת שטיין היתה מחלוצי תעשיית־העור בפולין והיתה ידועה גם מחוץ לגבולותיה. והנה עיירה שקטה ומלאת חן יהודי זו, הוכחדה והושמדה ביחד עם שאר הערים והעיירות על־ידי המבול ההיטלראי והרוצחים הנאציים ישו״ז באופן איום ואכזרי כזה, שאין דוגמה לו בתולדות העמים.

אני נזכר בביקורי האחרון בסוקולקה, קודם נסיעתי לארץ־ישראל. זה היה ביקור הפרידה מבית חותני. יושב אני בביתו המרווח של חותני ר׳ גמליאל שטיין ז״ל. היה זה בית טיפוסי של חרשתן יהודי מן הדור הקודם: בית ארוך בעל הרבה חדרים, מרוהט ומסודר בטוב־טעם ונקי למופת, שעמד ברחוב גארבא־רסקא מספר 1 ונשקף אל נוף נהדר של שדות ירוקים וריחניים, כרי־דשא ויער. היה זה בית יהודי אמיתי, דתי־לאומי ומסורתי כאחד. היתה זו משפחה יהודית, שדלתות ביתה היו פתוחות לרווחה בפני כל נצרך וסובל ושידיה היו מושטות לעזרה לכל יחיד ולכל ציבור. את הילדים שלחו לישיבות, לגימנסיות, לסמינארים ולאוני־ברסיטות. היה זה בית מסוג אותם הבתים היהודיים, שקשה למצוא עכשיו דוגמתם.

ביחוד נחרת בזכרוני אותו ביקור־הפרידה, כשישבנו בחוג הצר של בני־המשפחה הקרובים ביותר, עם הסבתא נחמה, ע״ה, בראש, אותה האשה הבלתי־רגילה, השופעת כולה חכמת החיים ובעלת המידות התרומיות. אנו ישבנו ושוחחנו בנחת לאורה של השמש השוקעת, שטבלה באדמימות ססגונית ושלחה בשלל של צבעים את קרניה הנפלאות האחרונות, הרכות והמלטפות, על ראשי משפחתנו המכונסת וכן גם על הרחוב גארבא־רסקה, שהשמש השוקעת כאילו נסכה עליה תרדמה ותוגה נעימה. עד שעה מאוחרת בלילה ישבנו כולנו ושוחחנו על כל מיני עניינים ובעיות שונות הנוגעים לנו, כשאנו טווים ומתכננים תכניות שונות על התכנסות כולנו בעתיד הקרוב בארץ אבותינו הקדושה — ארץ־ישראל, ועל חיינו המשותפים המאושרים בארצנו זו. לצערנו ולאסוננו הגדול, לא זכינו לזה.

בי ביחוד עוררו אותה שקיעת החמה ואותו ליל־הירח הנהדר, שהופיע בשמי הערב, הרבה זכרונות: זכרונות על אותם הימים והלילות המאושרים והבלתי־נשכחים של ביקורי בביתה החם והנעים של אסתר שלי תחי׳ (אלטקי), הפנינה של העיירה, זכרונות על אותם הזמנים

היפים והמפוארים, שבהם רקמנו ביחד את החלומות על עתידנו, חלומות על אידיאלים והדר, על חיי חופש ואושר. באותם הימים והלילות דפקו ליבותינו ונשמותינו בקצב אחד כסימפוניה נהדרת, של הליכה יד ביד ובלב אחד בדרך־החיים שלנו לקראת עתידנו. ובאותו ערב־הפרידה, כשהתבוננתי בחמה השוקעת, כלום אפשר היה להעלות על הדעת, שלאחר זמן קצר יחסית, יעלה הכורת — ישקע ויעבור מן העולם באכזריות איומה כזו, רוב־רובה של היהדות האירופית היקרה, התוססת והיוצרת, הדינאמית והיוזמת, העשירה ברוחה ורבת־הכשרונות. ניספו בשואה שישה מיליונים יהודים, קדושים וטהורים, צעירים וזקנים, גברים ונשים ולמעלה ממיליון תינוקות וילדים, וכולם נרצחו אך ורק מפני שיהודים הם. כך הושמד בדם קר של מרצחים, על־ידי ארגון שטני, איום ונוכל, שליש של העם היהודי, כך שילם העולם הגדול לעם היהודי בעד זה שנתן לו תרבות ואמונה, בעד זה שהעניק לו מחשבות לבו ומעושר רוחו, בעד זה שיצר ופיתח את המסחר והתעשיה העולמיים, שהעשיר לא רק את החיים הכלכליים־הכספיים של

אבי מורי הרב ר׳ אליעזר זאב הי״ד
בר׳ אברהם מישקינסקי

העולם, אלא גם את החיים ההומאניטאריים־הסוציאליים, התרבותיים והמדיניים שלו, ותרם תרומה ניכרת וחשובה מאד לספרות העולמית, למדע, למוסר ולאמנות. וכשאתה חושב ומהרהר על כל זה, הרי שלא ברצונך מתפרצת מלבך הדואב השאלה־הזעקה: **זו תורה וזו שכרה????!!!**

במשך עשרים השנים שעברו אחר מרחץ־הדמים הנורא, אחר מלחמת־העולם השניה, נתעשר עמנו, לאסוננו הגדול, בספרות מיוחדת במינה — ספרות של סבל על־אנושי, של עינויים ויסורים, שאין משלם בהיסטוריה העולמית ושאין לשון בני־אדם מסוגלת לתאר אותם בכל נוראותם. ואף־על־פי שספרות זו מכילה כבר מאות ספרים בלשונות שונות, הרי כל מה שמתואר בהם אינו אלא טיפה בים, לגבי האכזריות החייתית, הבארבאריות והאמצעים המסמרים שערות, שבהם השתמשה האומה הגרמנית המרצחת, ישו״ז, כדי לאבד ולהשמיד שליש מבני עמנו, אנשים, נשים וטף חפים מפשע, בעד החטא היחידי, אך ורק, שיהודים המה — שישה מיליונים של היהדות האירופית המפוארת ורבת־התהילות.

אמי מורתי הצדקנית בת־שבע נ״ע
בת ר׳ עזריאל זליג קיבארטסקי זצ״ל

לעולם לא אשכח את הברכות והאיחולים, שקיבלנו מהורינו היקרים והאהובים, זכרונם לברכה, בתשובה על המברקים ששלחתי להם אחר שאסתר שלי (אלטקי) תחי' ילדה במזל טוב את בננו הבכור ישבעם נ"י, שאגב, כבר סיים בהצלחה רבה שתי פאקולטות באוניברסיטה העברית בירושלים, את הפאקולטה לרוקחות ואת הפאקולטה לכימיה. ואחרי שגמר את שתי הפאקולטות, הוא נתקבל לאוניברסיטה כאסיסטנט ותוך כדי עבודתו הוא מכין את עבודת הדוקטוראט שלו. הם עוד זכו להכיר את נכדם הארצישראלי הראשון מן התמונות ששלחתי להם, שבהן הוא נראה מצולם כשהוא יושב בעגלת־ילדים ובפוזות אחרות בטיולינו עמו. ביחוד אהב הפעוט לטייל על שפת הים ולהסתכל בהתעניינות מרובה בספינות הבאות והמפליגות. ואולם, לצערנו, חלומם־חלומנו על התכנסות כולנו בארצנו הקדושה לא התגשם, ולאסוננו הגדול, הם לא היו בין אותם המאושרים, שהספינות הביאום לחופי המולדת. וכשנולדה בתנו חנה'לה תחי' בשעה טובה ומוצלחת, שאגב, כבר גמרה גימנסיה וקונסרבאטוריה ומשתלמת באמנות: ציור, פיסול וכו', לא היה לנו עוד, לזאבוננו הגדול, למי לטלגרף.

תשמשנה־נא שורות אלו כמצבה צנועה על קברו הבלתי־ידוע של אבי היקר והאהוב, הצדיק וטהור־הנפש, הציוני הנלהב, הלמדן והמשכיל, החריף והבקי, הרב ר' אליעזר זאב מישקינסקי, ועל קברה של אמי האהובה והיקרה, הצדקנית וישרת־הלב, עדינת־הנפש ואצילת־הרוח, בת־שבע, הבלתי נשכחים, זכרונם לברכה. כמו־כן על הקברים הבלתי־נודעים של חותני וחותנתי היקרים והמכובדים ר' גמליאל ושושקע שטיין הי"ד, — של גיסי היקר והאהוב חיים, יפה־התואר וטוב־הלב, בעל האינטליגנציה הטבעית, שהיה אחד מן המחנה הגדול של הנוער הציוני־לאומי של היהדות הפולנית המפוארת שלפני הקטקליזם — קודם השואה הנוראה, וכן על קברה של גיסתי האהובה והיקרה, הצעירה הפורחת, סוניה'לה הי"ד.

תשמשנה־נא שורות אלו כנר־תמיד לזכר כולם, לזכר נשמותיהם הכשרות והקדושות; כולם הם חרותים עמוק־עמוק על לוח לבי ונשמתי, נצבים תמיד לנגד עיני ותמיד אחשוב עליהם ואזכור אותם.

ת. נ. צ. ב. ה.

ב"ה, תל־אביב, תשעה באב, תשכ"ה.

מהווי העיירה

בנימין דומברובסקי

סוקולקה ממעוף הזכרון

אני מהרהר ורואה לפני את העבר, החיים השוטפים בסוקולקה, האנשים והילדים, בתי־ספר, בתי כנסיות ומדרשות, המורים והמלמדים, הארגונים הציוניים, המוסדות לינת־צדק, הבנקים, הכל אבד ואין...

בחזוני עולים זכרונות מימי ילדותי. זוכרני פנת חמד של "שול־הויף" שם הדהדו צלילי הקולות הזכים של ילדינו. בית־הכנסת הגדול (די שול), בית־המדרש הישן, בית־המדרש החדש, התלמוד־תורה, בי"ס תרבות, הכל מרוכז בפנה רוחנית אחת. המזדמן לעבור בסביבת חצר בית־הכנסת גאה הלב משמחה. ילדים לומדים, משחקים במישחקים, עושים תרגילי התעמלות. ב"תלמוד־תורה" לימד שנים יודיל המלמד מאדלסק, אדם טוב וישר. כל מאמציו השקיע להסביר לנו את התורה ולקחה. לא ישכח המלמד שטאבינער, אדם נאה ומהודר, דבורו בנחת והלוכו בחשיבות, כולו אומר כבוד. ניגונו בלמדו את התנ"ך, ניגון מתוק וחודר נפש. בשבת נערכה בחינה על שעורי השבוע שלמדנו. ואחרון אחרון חביב המלמד ר' חיים המיילד (הקושאר), ירושבסק, אוי ואבוי לילד שחטא. שלא הקשיב או השתובב. המלמד לא דבר הרבה רק רמז באצבע, הילד כבר תפס פירוש הרמיזה, נגש אל המלמד שלפניו נצב כסא קטן, מוכן לפורענות. ובמחילה, הוריד המכנסים לקבל את גזר דינו. אוי היה לילד שסירב לגשת. או שהסיח דעתו בשעת חזרה על פרשת השבוע (בטעמי המקרא); כאשר הגיעו ל"פזר" שלשל הרב את אזנו של הילד בשלשלת ארוכה עד שהאוזן הפכה אדומה כדם. המשגיח היה שמואל כהן. נאה ויאה לתפקידו. המורים: קפלן וקוליק, המזכיר כשדן.

אזכור את הליכתנו לסליחות, בחצות לילה, כדי לשמוע את החזן שפירא, שעבר לפני התיבה בלווית מקהלה, שהיה בם צאלע קרבציק, וקולו כה ערב.

שמחת תורה. הקהל מתאסף בבית־הכנסת. תמונת המעגל הרוקד, מדלג ומכרכר בשירת "וטהר לבנו" המתפשטת בכל החלל. נשגבים. ואדירים היו הרעש והסערה של הרקודים. הילדים נשאו דגלים ונרות גדולים וספרי־תורה, והחזן חוזר על הפסוקים "עוזר דלים הושיע נא". אחרי ההקפות הלכנו לבית־התפילה של חסידי

קרלין (קארלינער שטיבל), שם טרם נגמרו הריקודים, הם רק התחילו.

פורים בבית־הכנסת, בשעת קריאת המגילה, חכינו בקוצר רוח לפרק שבו מופיע לראשונה שמו של המן. כחיילים דרוכים לקרב היינו יושבים, ידינו צמודות בחזקה אל הרעשנים ובהשמע שם המן יוצא מפי הקורא, בקע קול מחריש־אזנים מן הרעשנים. ואף המבוגרים שהתביישו להרעיש עולם כקטנים, הלמו במקלות ברצפה, הקישו בספסלים להרבות רעש. בעל־קורא היה אנוס לעתים להפסיק את הקריאה, וכאשר התחיל שוב קורא "המן בן המדתא האגגי" פרצה שוב סערה מחרישה אזנים. בבית היה השולחן ערוך כביום חג, נרות דולקים, על השולחן נערמו מאכלים ומשקאות, אזני המן, קטניות ופולים מבושלים, זכר לנס־פורים, והסעודה היתה כדת.

בבית המדרש "שולחן ערוך" ברח' אוליצקי, שם התפללתי בנעורי. בין המתפללים היה בעל־התפילה זליג עושה־רעפים (שינדלמאכער), בעל מסעדה ברחוב ביליסטוק, משה השמש הזקן, בעל־קריאה יוסף מאריינע (לוקש), בעל־חנות של כלים ברחוב הדואר. מורה שיעור בתלמוד בין מנחה למעריב, יעקב הסנדלר, זליג בלומנטל המוהל. אותו בעל־התפילה, זליג השינדלמאכער כשהגיע לברכת "שהחיינו" בליל יום־כפור היה מרים ידו ומבקש רחמים והאנשים והנשים שפכו דמעות מתוך המתיקות של הקול והרגש העמוק, הוא התפלל בכוונה ושפך שיחו לפני בוראו בלב שלם. אנשים עמדו נדהמים ומשתוממים לקולו.

בערב שבת הרגשנו, אנו ילדי סוקולקה, איזה שינוי באויר. "שחורה אני ונאוה", שחורה אני כל השבוע ונאוה בשבת. עם סגירת החנויות, צריכים למהר. "החמה בראש האילנות". רוח אחרת התחילה מנשבת וכאלו פנים אחרות לכלנו. בחדר, בבית, בבית־הכנסת, הרגשת השבת המתקרבת החדירה בכל פנה זרם חיים. התנועה נפסקה, שקט השתרר ברחובות.

כשגדלנו, ניתן לנו סדור עם אותיות גדולות ומאירות עינים והוטלה עלינו החובה להתפלל. זוכרני, שאבי היה יוצא מדי שנה בשנה לבית־הבראה בשישקי. שם צרפו מנין מבין הקיטנים המבריאים. ר' שמשון קצנלבוגין ועוד. הקורא בתורה היה הרב ר' אליהו פנחס שפירא, ואירע שלא נמצא ספר־תורה בכפר. קם אבי והלך בלילה

ברגל והביא ספר־תורה למנין של שישקי, מהלך 8 ק״מ, הלוך וחזור.

המצב בביתנו היה קשה. אמי נעשתה ראש־המשפחה, ושלחה את אבא למקומות הבראה לאוטבוצק למען טובתו ובריאותו וגם לקיום המשפחה. דאגה לא היה דבר קשה לה. היא לא בזה לשום עבודה, ובלבד שלא תצטרך לידי מתנת בשר ודם.

אולם, על כולם עבר הכורת.

יקותיאל חינסקי

בית התפילה של חסידי קוצק
(קאצקער שטיבל)

שבת בין השמשות בשטיבל. יושבים החסידים ועורכים את הסעודה השלישית.

אנו, ילדי החסידים, כגון בני דודי אברהמ׳ל ויקותיאל שמויקעס, ניאחע (מנחם) וישראלקע בני ר׳ יוסף חיים המלמד, ויבדלו לחיים משה׳ל ואברהמ׳ל בני המגידים, ואני, יושבים היינו על מדרגות בית־הכנסת שעוד לא נגמר בנינו, ומספרים על שדים ורוחות, על הגיהנום, שאחרי תפילת מעריב יבערו בו התנורים ויכניסו את הרשעים לדודי זפת רותחים, כי בשבת — גם הגיהנום שובת.

בבתי־המדרש וב״תפארת בחורים״ גמרו כבר מזמן להתפלל מעריב, בשטיבל ממשיכים עדיין לזמר את מזמורי הסעודה השלישית, כדי להוסיף מן החול על הקודש. במוצאי השבתות, במיוחד בחורף, היו באים לשטיבל לערוך בצוותא את סעודת מלוה־מלכה בשירה וריקודים חסידיים.

בכ״ב שבט, יום ההילולא של הרבי ר׳ מנחם מנדיל מקאצק, היו יושבים עד שעה מאוחרת בלילה ומספרים נסים ונפלאות על הרבי ר׳ מנדלי ועל הבעש״ט ועל ר׳ ליב שרה׳ס, אגב שתית יי״ש, שירה ורקודים.

בשבתות ובחגים בבוקר היו יושבים ולומדים, הולכים לטבול במקוה, ואח״כ היו מתחילים להתפלל בכוונה, בשירה ובשמחה. בראש־השנה היו גומרים את התפילה בין 3 ל־4 אחה״צ. בערב יום־הכפורים היו מרפדים את השטיבל בקש ורוב החסידים נשאר כל הלילה בשטיבל, גומר תהילים, לומדים, ובינתיים חוטפים גם תנומה, נים ולא נים.

בחג הסוכות, חג שמחתנו, שמחת בית־השואבה, שמחת־תורה הוחג בשירה, בזמרה ובריקודים שנמשכו עד חצות ולמחרת כל היום. כמה חסידי קוצק בסו־קולקה עוברים בזכרוני: דודי ר׳ אהרן הירש, יהודי קפדן, בר־אורין, חסיד ״שרוף״ ובעל־תוקע בראש־השנה. הוא היה הגבאי של השטיבל. בכל יום ששי היה מכין את הנרות, ממלא את המנורות בנפט, מכסה את השולחנות במפות צחורות. העבודה הזאת לא נתן לאיש לעשותה, הוא עשה לשם מצוה, ולכבוד שבת או חג.

אבי מורי ר׳ משה ז״ל, קראו לו גם ר׳ משה יקותיאלס או ר׳ משה חסיד, יהודי עדין נפש, תלמיד־חכם, יושב יומם־ולילה ועוסק בתורה, בנגלה ובנסתר. טובל יום־יום במקוה לפני התפילה, אמי ע״ה היתה מנהלת את החנות ואבי עזר לה אך במעט, חוץ מימי השוק.

דודי ר׳ שייקע ז״ל (יעקב־שלום) רץ לעשות טובה או למסור ״מתן־בסתר״ לנצרך מיוחס, היה בין מיסדי ״לינת־הצדק״ וכל מיני חברות.

שארי ר׳ פיבל קרמר ז״ל, יהודי בר־אורין ופקח, עסקן ציבורי, חבר ועד הקהילה.

ר׳ איצקע יענטעס ז״ל, יהודי גבוה וגבאי בתלמוד־תורה. ר׳ יוסף חיים המלמד ז״ל, תלמיד חכם ומלמד עם בחורים גמרא ופוסקים.

ר׳ יהושע השוחט, ר׳ בצלאל ז״ל, הש״ץ של ימים הנוראים וחגים, בקולו הנעים, מתיקות וקדושה היו בתפילותיו. חבר ועד־הקהל מטעם ״אגודת ישראל״.

ר׳ מרדכי הרמן ז״ל, יהודי אמיד ומצוחצח. בניו היו היחידים בסוקולקה שלבשו ״קפוטות״ ארוכות וכובע וורשאי, הוא היה גם בעל ״שחרית״ בימים הנוראים וחגים.

ר׳ יחיאל מאיר וורמן ז״ל, ר׳ מרדכי דריסביאצקי ז״ל. ר׳ אביגדור גולדברג ז״ל בר־אורין היה חבר בועד־הקהל מטעם ״אגודת ישראל״ ובנו חאצקעל היה חבר בועד הקהל מטעם ״הבונד״; ר׳ קלמן חיים המגיד ז״ל, יהודי תלמיד חכם, תם וישר (בנו משה מייטיס הוא רב צבאי באמריקה), ר׳ מאיר וואנץ ז״ל ר׳ אברהם קרענט ז״ל, יהודי ישר וטוב־לב, ורבים רבים אחרים היו בין מתפללי ה״קוצקר שטיבל״.

יום פרח לטובת בית־הספר העממי, 1918

יום פרח לזכר ד"ר יחיאל צ'לנוב

יום־פרח בעיר

יום־פרח לטובת "לינת הצדק"

ועד הפועל של קק"ל בסוקולקה

הנהלת "גמילות חסדים" בישיבתה

צפורה שמידט-ויסבול

הפרבר

זאברוד שם הפרבר, בדרום-מזרח העיר, שהיה מיו־שב ברובו גוים ורק כמה משפחות יהודיות, שמספרן לא הגיע לעשר, ישבו בו. לא רב היה המרחק בין הפרבר למרכז-העיר, אולם, פסי רכבת שעברו ביניהם בתווך נתקו אותנו ממנו. בשעות היום לא הרגישו במרחק שהלך וגדל עם בוא הערב. הפרבר שקע אז באפלה והיה כעולם בפני עצמו. לחזור הביתה מהעיר, בערב, היה לא נעים. עלינו היה לעבור את שטח בתי־הכנסת, אור הפנסים שהאירו את רחוב ביליסטוק, לא הגיע לשם. המקום נראה שומם ועזוב. על הסביבה הזאת ספגנו בילדותנו ספורים על שדים, רוחות ומתים, והם לוו אותנו בעברנו בדרך זו. משהגענו לפסי-הרכבת השתנה המצב. הפחד שבדמיון הפך פחד ממשי ומציאותי: להקות כלבים השתוללו שם ורדפונו. לעתים נתקלנו בגוי שכור, והיו כל מיני תקלות בדרך. לפיכך, השתדלנו להיות בהקדם בבית, ומי שנאלץ להישאר בעיר עד שעה מאוחרת בערב, לא חזר לבדו, אלא בלווי.

הבית השני על הגבעה, בית עץ רגיל, מסויד בחוץ, הוא בית מגורינו. לפני הבית גנת פרחים. במרחק שלשים מטר היתה מסלת-הברזל. בשעות קבועות עברה רכבת, פעם בכיוון ביליסטוק ופעם לגרודנה. לראות את הרכבת כשהיא עוברת היה מעניין, השתדלו שלא לאחר זאת. על בואה היו מודיעים זה לזה. חויות מיוחדות היו לפרבר, שונות מן החויות בעיר. בחורף כל השטח כוסה שלג וכאילו נדם הכל, ובקיץ חי הפרבר חיים מלאים בשפע הירק שבו.

עדה לוין-גרשוני

בימים ההם

1. יום הסרט בסוקולקה, יום פרחים. זוגות. זוגות צועדים אנו לאסוף תרומות לטובת הק.ק.ל נכנסתי עם בן זוגי לחנות. בעלת החנות פונה לקונים, מצביעה עלינו ובלעג מר אומרת: אתם רואים, הזאטוטים האלה רוצים להוביל אותי לארץ ישראל.

עברו שנים וזכתה האשה לעלות ארצה ולחיות בה שנים מאושרות עם בני משפחתה.

2. אסיפת נשים גדולה. זמן קצר אחרי הכרזת בלפור. ההתלהבות גדולה ואנו רוצים לנצלה. הוכרז על אוסף תכשיטים, כלי כסף וזהב. האולם מלא מפה לפה, אחת אחת עולות על הבמה נשים וצעירות ותרומה בידי כולן. והנה עולה בקושי ישישה ובידים רועדות מגישה הנכס היחידי שנשאר לה מתקופת הזוהר שלה, זוג פמוטי כסף. "למען ארצנו הקדושה שום דבר לא יקר לי" לחשה.

3. "קעסטיל אבענד" (ערב שאלות ותשובות).

"צעירי ציון" ו"בונד" במערכה. עולה הח׳ עלקה קצנלנבוגן ז"ל על הבמה, ובכח דבורה המשכנע והגיונה הבריא רוצה להוכיח לנו, שאין שחר לחלומותינו על הארץ ועל שפת העברית המתה, שאנו כביכול רוצים לדבר בה וכיו"ב.

מי יעלה עפר מעיניך וראית "שחלומות לא לשוא ידברו" ושבנך אהובך נמצא בין מגשימי החלום.

גדליהו ויסמן

מוטעלע מוביל-המים

(מאטעלי דער וואסערפירער)

יום השני, השוק המסורתי בסוקולקה. גם עירתנו סוקולקה לא יצאה מיתר עירות פולין, שהיו בהן בהלה ופחד וביזה בחנויות היהודים. האכרים, מן הכפרים שבסביבה, שבאו לשוק, הם הביאו למכירה עופות, ביצים, תפוחי אדמה, כל מיני קטניות, אגסים תפוחים, גם שערות חזיר לתעשיה. גם סוסים ופרות. מסחר הבהמות היה נעשה בין איכר לאיכר. את העיסקה היו גומרים על פי רוב ב"שיינק" של ר׳ מטוס, שממולו היה השטח הרחב, שוק הבהמות. ביום השוק היו כל חנויות היהודים מלאים איכרים, קונים, מחרשות, מסמרים, חמרי בניה, שמלות, מכנסים, מטפחות וכובעים. וידי הסנדלרים והנפחים עסוקות בתיקונים ובגמר ההזמנות. היום הזה נתן לחם לכל ימי השבוע, וגם דגים ובשר לשבת. ביום הזה היו כל השיינקי"ם מלאים אכרים ששתו עד לשיכרות. המוזגים בסוקולקה היו אנשים מכובדים, כמו: בצלאל איש ישר וחסיד מקוצק. ר׳ מטוס דער שיינקער, איש תמים, אוהב צדקה בסתר. בית-המוזג של חצקיל אמדורסקי היה הגדול והמכובד גם לאנשי סוקולקה וגם לאכרים שבכפרים. ודוקא ממנו יכלו לצאת פורעניות ליהודים. אחרי משא-ומתן ממושך בין האכרים, ואחרי שתית וודקה לרוב וכטוב ליבם מרוב שתיה, עפו בקבוקים ריקים ומלאים על ראשים, פצעו זה את זה, דקרו אחד

את חברו, התאספו מאות איכרים, נוצרו שני מחנות יריבים, בינתיים השתמשו האיכרים הקונים בחנויות היהודים, לקחו סחורות וברחו ולא שלמו. שדדו כל מה שבא לידם. והיהודים היו סוגרים את החנויות. השוטר הופיע, אבל פחד לגשת. עד שבא גם מוטעל, בנו של חיים "דער וואסער פירער", שכלם כבדו אותו עבור ידו החזקה, שהפילה כבר חללים.

בזכותו נגמר הענין מהר וטוב, והשקט בא על מקומו.

גדליהו ויסמן

דליקות בבתי גויים

לילה לילה דליקות בסוקולקה. רק הלכנו לישון, כמעט נרדמנו והנה אש להבה, השמים בוערים. כל הדליקות היו מחוץ־לעיר, בבתי הגויים. פעם בדרום, פעם בצפון במזרח ובמערב. ככה לילה לילה, אף פעם אחת לא היתה דליקה בבית יהודי. מה הדבר? נפוצו שמועות, כי היהודים שורפים את בתי־הגויים והגרנות שלהם, כמובן, בהלה ברחוב היהודי. הכמרים, ביום הראשון דרשו בכנסיות שלהם, בגנוי היהודים הבוגדים וביום השני, בזמן השוק המסורתי בסוקולקה, באו הגויים מכל הכפרים שבסביבה, התחילו להתגרות ביהודים. גם נכנסו לחנויות היהודים, לקחו סחורה ולא שלמו, הרכוש היהודי נעשה הפקר. המצב מתוח, לא ידוע מה יולד היום.

אבל הנס בא. יום אחד, מצאו הודעות בכתב יד, על עשרות בתים, בחתימת גוי צעיר ידוע, גנב ורוצח, שהיה רק רוצח את בני עמו. הוא בא להתנקם בהם על שהלשינו עליו לממשלה ובקשו לתפשו. את כל בתיהם הוא ישרוף, הוא איים עליהם.

ככה נגמרה הפרשה שיכלה להיות עצובה ליהודי סוקולקה.

גדליהו ויסמן

שניים שהיו מופת לכלנו

בזמן ההוא, בתהו־ובהו ששרר בחיי היהודים, בתפוצות פולניה קרה הדבר.

זה היה בגמר מלחמת העולם הראשונה, בזמן הכרזת הצהרת בלפור. הנוער של סוקולקה, ביחוד בני 18—16 שעמד על פרשת־הדרכים, ללא מטרה בחיים, ככלי־ריק שאין צורך בו. חיי בטלנות ללא תכלית. מה לעשות? ללמוד מלאכה? זאת היא חרפה לכל משפחה יהודית. רק בודדים הצליחו לעבור לעיר הסמוכה הגדולה, כמו ביאליסטוק או גרודנה, מקום שמתקיים בית ספר יותר גבוה, או ללמוד בישיבה וולוזין, מיר. מה יהיה הסוף? שמענו מפעם לפעם מפי אבא־אמא: איזה עתיד לבנם המתבגר, הלא־יוצלח, בחיים העתידים? והם בעצמם היו במבוכה. יום יום היינו נפגשים ברחובות העיר, מטיילים בשפת נהר או עברנו ליער שישקי. אחרי הכל, עצבות תוקפת אותך ונמאס עליך. הצהרת בלפור מלאה תיכף תוכן בחיינו. הכניסה בנו רוח חיים, לחיים חדשים, היינו כחולמים.

היינו זקוקים לדבר שיאסף אותנו, את כל היורדים, התלושים מן החיים, ולעשות אותם לגוף אחד חי. זה היה צבי נפחה־קובלסקי. באותו הזמן הוא בא מארץ־ישראל. הוא ראה אותנו ביאושנו. אסף חלק גדול מן הנוער ברחובות העיר. הביא אותנו לבית ליפצר הצלם. ביתו היה בית־מקדש לנו. הוא הביא לנו דרישת שלום מן הארץ השממה, ומן המושבות המעטות שישנן. הארץ ריקה ומחכה לנו ולמרצנו, כי כל הנוער בתפוצות הגולה התעוררו, שאנחנו לא נפגר אחריהם. מפעם לפעם היה צבי מקריא לנו את הפועל הצעיר שהביא מן הארץ, על המושבות, על ה"שומר" ועל העתיד שאנו מצווים לבנות. את הפועל הצעיר היה מתרגם מעברית לאידיש, כי לא כלנו ידענו את השפה. למדנו שירי ביאליק על ארץ־ישראל. ושירי־ערש של טשרניחובסקי, שרנו יחד, התגעגענו לארץ־ישראל שהיתה כבר קרובה מאד ללבנו. מאז, התרוקנו הרחובות של סוקולקה מנוער זה, מקומנו היה בבית ליפצר. אחרי זה שכרנו אולם לפעולותינו. יסדנו את "צעירי ציון" ואת החלוץ וכל אחד מאתנו הכשיר את עצמו לארץ־ישראל לא פללנו אז שנזכה לחיות במדינת ישראל. זכינו, ועוד נזכה לראות

מהוי ביה"ס "תרבות"

מגרש ה"שולהויף" היה משמש כמקום משחק והתגודדות לילדי העיירה. סביב המגרש היו בית־המדרש הישן בית־המדרש החדש, בית הכנסת המרכזי הוא ה"שול", בתי "תלמוד תורה" ובית ספרנו העברי־מודרני "תרבות". מכאן שמו של המגרש, "שולהויף": מקום של בתי־כנסת ובתי־ספר. הקיר המזרחי של בית־הכנסת שפנה אל המגרש, היה רצוף טורי לבנים בולטות

בי״ס יסודי, כתה ז׳, ב־1927

בי״ס יסודי, כתה ז׳, ב־1928

למחצה, שנראו כעין מדרגות שנמשכו עד הגג. כאשר היה כדור טועה מגיח אי פעם למרומים ונופל על הגג הרם של ביהכ"נ הגדול נמצאו ילדים אמיצים שהעיזו לטפס על מדרגות־ניצבות בחלל, כדי להגיע לזוית הגג; בעיקר היו ילדי עניים מרודים שהצטיינו במידה בלתי־רגילה של אומץ או עזות נפש. הם היו ילדים פראים בהשוואת אלינו אנו ילדיהם של אנשי המעמד הבינוני "המשכיל", שקיבלנו את חינוכנו בבית הספר המעורב "תרבות" ונקראנו בבוז "טרבוטניקעס" בפי האורטודוכס־ים המסורתיים והילדים שלמדו ב"תלמוד תורה" (או שלא למדו בכלל). לבושם של בני דלת העם היה פרוע־קרוע ומלוכלך, ובסיגנון דיבורם לא חסרה מידה של חוצפה וגסות. לא רחוק מבית ספרנו **(בית קטן ועלוב שנוסף על המיסדרון וחדר המורים היו בו ארבעה חדרי כיתות בלבד) שכן בית הספר של** הדתיים־מסורתיים, הוא "התלמוד תורה". מעולם לא נכנסתי פנימה לאותו מוסד, ממנו היו בוקע־ים קולות המקהלה הרמים של הלימוד או התפילה וגם צווחות התלמידים המתפרעים. יתכן, שעצם העובדה שבית ספרנו היה מעורב — השפיעה במידה רבה על רמת התנהגותנו; נראה, שנוכחותן של הילדות בחבר־תנו היה גורם מרסן לגבינו. גברים (ואף "אפרוחי־גברים" לא ירשו לעצמם שחצנות גלויה והתבטאות גסה בנוכחותן של נשים.

זכורים לי שני מקרים של קליטה ע"י בית ספרנו. האחד: נער כבן 13 שנמנה על בני העוני של "התלמוד תורה", הוכנס ע"י הוריו לבית ספרנו. בזמן הראשון הוא התהלך כזר — כי הוא היה יותר נועז, חזק ומחוּשל מאתנו. באחת ההפסקות, ישב מול אחת הילדות של כתתנו, ובטון שקט ושיגרתי כשהוא מישיר את מבטו אליה התחיל מדבר ניבול־פה.
אכן אף הוא התרגל לתנאי החברה שלנו, סיגל לעצמו את הנימוסים הרגילים.

השני היה נער מגודל ומגושם, בן עניים שהתגוררו בדירת מרתף. פרוע ועזוב היה כאחיו וחבריו. יום אחד הוא רב עם ילד אגב משחק בערמונים תוך חילופי דברים ונאצות התלקח זעמו מאד והוא... תקע סכין בבטנו של יריבו! העיירה רתחה כמרקחת — ואותנו מילא המאורע תדהמה מהלה בסקרנות נלהבת. המתח היה דרמטי ביותר. הפחד ממוות ומדם מחד גיסא והתשוקה לראות את "בעלי הדבר" ולשמוע את פרטי הפרטים מאידך גיסא — יצרו אוירה של שמועות שנמסרו מפה לאוזן; מלים כמו "דם", "נפצע" "מת" "בית חולים" "משטרה" "סכין" וכו' נשמעו מכל עבר. זמן רב דבק בנער זה ובכל אנשי משפחתו הכנוי "שטעכערס" (דוקרנים). המקרה הלך והשתכח והרוחות שככו לאט־לאט. לפתע, באחד הימ־ים הופיע "הפושע" בכבודו ובעצמו ליד ספסל בית ספרנו כתלמיד. הופעתו בינינו

המורה מרדכי וילנסקי

המחזור השני של ביה"ס "תרבות", 1927

כתלמיד היתה מפתיעה ומוזרה — אך הגבנו בשתיקה. לא מחינו. לא הורינו ולא אנו... ואכן, לא עברו ימים רבים וה"דקרן" שאיבד את כנוי השימצה, התאקלם והפך לאחד מאתנו, ל"ילד הגון".

"תלמוד תורה"

בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה היה "תלמוד־תורה" המוסד החנוכי בשביל רוב ילדי העיר והסביבה, בו למדו תלמידים מכל שכבות האוכלוסיה, בני עניים ואמידים. העניים חנם והאמידים בתשלום. זכורני, שלפני חג הפסח היתה מופיע במוסד אשה נדיבת לב ממשפחת אפרים וחשקע שפירא, בעלי חנות למנופקטורה, היתה לוקחת מדות ומכינה לבני העניים חליפות לפסח. ההנהלה האדמיניסטרטיבית היתה אז בידי איש שבתפקידו נקרא "גבאי", מדי פעם בפעם היו הגבאים מתחלפים, עבודתם היתה בהתנדבות.

הגבאי היה הערשעל אשקעוויץ.

המלמדים הזכורים לי: בכתה א' דניאל דער מלמד. עם פטירתו החליפו דער לאמז'ער — בפי התלמידים נקרא בשם כנוי "דער טאווארנער וואגון".

בכתה ב' שמש בתור רבי ר' חיים יהודה אקשטין מקולוניע שע"י אדעלסק (אביו של דוד אקשטין הנמצא בארץ).

בכתה ג' היה מלמד בשם דער דרעצינער (אביו של מניה זלקובסקי בעל בית המרקחת).

בכתה ד' היה הרב ר' יענקעל דער שטאבינער.

בכל שלש הכיתות למדו חומש וגמרא — רק בכתה ד', אצל "דער שטאבינער" למדו, נוסף על חומש וגמרא, גם תנ"ך.

לכל תלמידי־חוץ דאגו הגבאים להכין בעלי בתים לאכילת "ימים" בשבוע (עסן טאג).

זכורני, בשנים 1905—6 כונסנו ע"י "הנוער המהפכני" ולאחר נאומים חוצבי להבות הניעו אותנו להתמרד ולדרוש מן הגבאים שנוי תכנית הלימודים, תוספת לימוד כתיבה וחשבון.

התארגנו, אנחנו "התלמידים המהפכנים" ודרשנו מן הגבאים שנוי תכנית הלימודים בהתאם לחדרים שקבלנו— ולמרות שסגרנו את הגבאים ולא נתנו להם לצאת מכתלי התלמוד־תורה בכל זאת "המרד" לא הצליח.

אבל למרות הכשלון, הזרע שנטמן הניב יבול, רוב התלמידים "המהפכנים" מצאו בשנים הבאות את מקומם אצל הלל לוין, ואחריו קם "החדר המתוקן" של קונשט וביה"ס של נתנאל קפלן.

פרט ל"תלמוד תורה" שהיה לו אופי של בי"ס ציבורי היו כמה "חדרים" פרטיים. זכורים לי: יוסף חיים דער מלמד "דער קוז'ניצער", "דער ר' זעניער" — ועל כולם אברהם איצקע וקלמן ירוחם־מייטקעס דער מגיד.

אברהם חינסקי

חבר המורים והועד של ביה"ס, עם הילדים, בחגיגת ל"ג בעומר

שלום זמיר

בית הספר תרבות

מורים

המורה קפלן נתנאל

דמותו התמירה, השקטה והאצילית, כולם רחשו לה כבוד. הילוכו ודיבורו בנחת היו; מעולם לא היה מרים קולו, מעולם לא התכעס או עט על תלמיד להענישו. ואכן: הוא זכה מצד התלמידים ביחס שלא זכה לו שום מורה (או מורה). כל מורה נטפל לו כנוי ושם גנאי — פרט למורה קפלן. כל הילדים כיבדוהו וגם אהבוהו! הוא היה סמל של מורה ואדם בעל אינטלגנציה פנימית ושיעור קומה מוסרי. כאדם מטבעו ומורה טוב לתלמידיו, לא הכביד על תלמידיו ולא הפריע להם, ולא הציק להם, לא הטרידם ולא גרם להם צער; אך גם שמר על כבודו בהליכות שקטות ונאות, לא נתפס לדיבור צעקני ולא נהג קלות־ראש בקטנים ממנו.

פניו העטורים זקן שחור וקצר, היו תמיד רציניים — אך הביעו טוב לב, סבלנות ותבונה. היה להם דמיון מסויים לפניו של הרצל.

הטיפול שבו זכוני מורים אחרים היה שונה לחלוטין. אחד — מתח פעם את אזני ביסודיות כזו, שדם רב זב ממנה, השני — ציווה עלי "להתעורר משנתי" באמצע השעור בריצה קלה בכיתה הלוך ושוב, לקול צחוקה הרועם והצוהל של הכיתה... בלבי פנימה לא ידעתי מנוחה. ההשפלה כירסמה אותי, כאבה לי מאד.

לפתע נפוצה שמועה בכל העירה: קפלן חולה מסוכן! ולא עבר אפילו יום שלם ואבל ותדהמה ירדו על כל; קפלן איננו! קפלן מת! זה היה נורא, מכאיב כל־כך...

התלמידים התהלכו כסהרורים, מוכי תדהמה. במגרש "השולהויף" הסתדרו תלמידיו ותלמידותיו לחלוק לו את הכבוד האחרון. ראיתי ילדות מתיפחות בבכי, בבכי ממש שיצא מהלב מתוך אהבה, כאב וצער. אלמנתו הפגינה את צערה בבית־הקברות בזעקות איומות, היא השתוללה בבכי קורע לבבות ובקריאות נואשות. מעולם לא ראיתי גלוי יותר מחריד של צער אין אונים. כעבור שנה, עת התאספנו בבית הקברות ליום הזכרון, חזר המחזה: היא רבצה על הקבר כלביאה פצועה, חבטה בידיה — ובכיה ושאגותיה הילכו אימים, כאילו זה עתה קרה האסון... כל יתר הנוכחים ואנו התלמידים ביניהם — עמדו דוממים ונבוכים מסביב, מבלי להעיז לפצות פה...

המורה לזדן בנימין

איש טוב־מזג וחביב. הוא היה הדמות השניה האהובה עלינו בבית־הספר אחרי המורה קפלן. חזותו החיצונית העידה על מזגו הטוב: ופנים רזים, שעורי ההתעמלות שלו בא להסב לנו קצת נחת, להפיג את הדאגה או הפחד של מתיחות הלימודים.

יתר המורים השאירו רושם מועט, גם שתקופת כהונתם היתה מוגבלת, הם היו מתחלפים כל שנה או תקופה.

שתי מורות לפולנית היו: הראשונה מבוגרת, קטנת קומה, דייקנית וקפדנית, מצומקת קמעא, מסודרת בל־בושה ובהופעתה החיצונית. הופעתה המטופחת סימלה את קפדנותה והגויה בפולנית היה מושלם. השניה — צעירה, גבוהת קומה ובעלת שערות קצרות־ישרות. היא היתה נוחת־מזג וחייכנית.

המורה קמינעצקי לא היה אהוד בהיותו מהיר חימה ונוטה להעניש את התלמידים ואף לפגוע בהם ממש כאשר סבלנותו פקעה וחמתו עלתה. הוא היה גבר צעיר, צהוב־שער ותנועותיו מהירות.

המורה ישראל יעקובוביץ אף הוא היה צעיר ובהיר־שער — אך בעל מזג נוח וסבלני. הבעת פניו אדיבה ומרגיעה הפיקה ארשת של טוב לב סלחני: כעין חיוך תמידי קל שפוך על פניו ודיבורו בנועם ובנחת. הופעתו ויחסו לתלמיד היו מעודדים ומסלקי פחד. הוא עוד זכה לעלות ארצה לפני השואה.

זמן קצר לימדה אותנו צעירה ממוצעת קומה, בתו של מנהלנו קפלן המנוח. פניה השחומים — עוררו אהדה. היא היתה שקטה ולא עצבנית. לימדה גיאוגרפיה ושמה היה — רחל. גם היא הצליחה להגיע ארצה.

הקייטנית ביערות בוכבולובה ושישקי

באחת מתקופות החופשה מלימודים, שלחוני הורי למה שנקרא "חצי־מושבה" (האלב־קאלאניע), פנימיה לחצי־יום.

בכל בוקר היתה עגלה אוספת את הילדים ומביאה אותם לבתים ביער, כל הדרך היינו שרים שירים עבריים. צלילי שירנו היו מהדהדים בשדות וכרי הדשא מסביבנו. היתה אווירה נפלאה של מרחבי שדות, שמש פז, ירכתי יער שלוים, המולה נעימה של חברת הילדים. עת היה הסוס משרך את דרכו לאטו — היו קולות הילדים והיל־

כתב ב' יסודי ב־1923

כתה ב' עם המורה קפלן

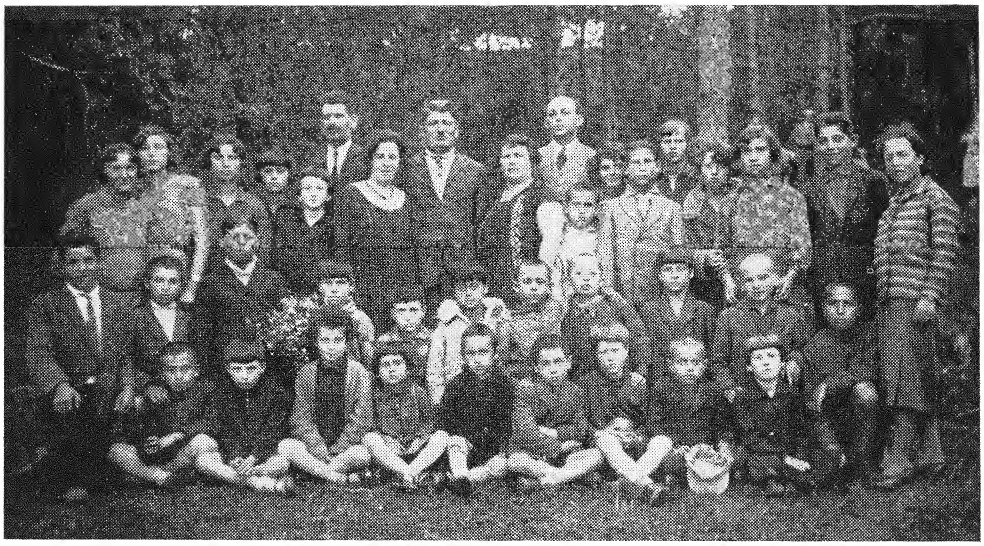
בית ספר תרבות בהנהלת המורה קוליק

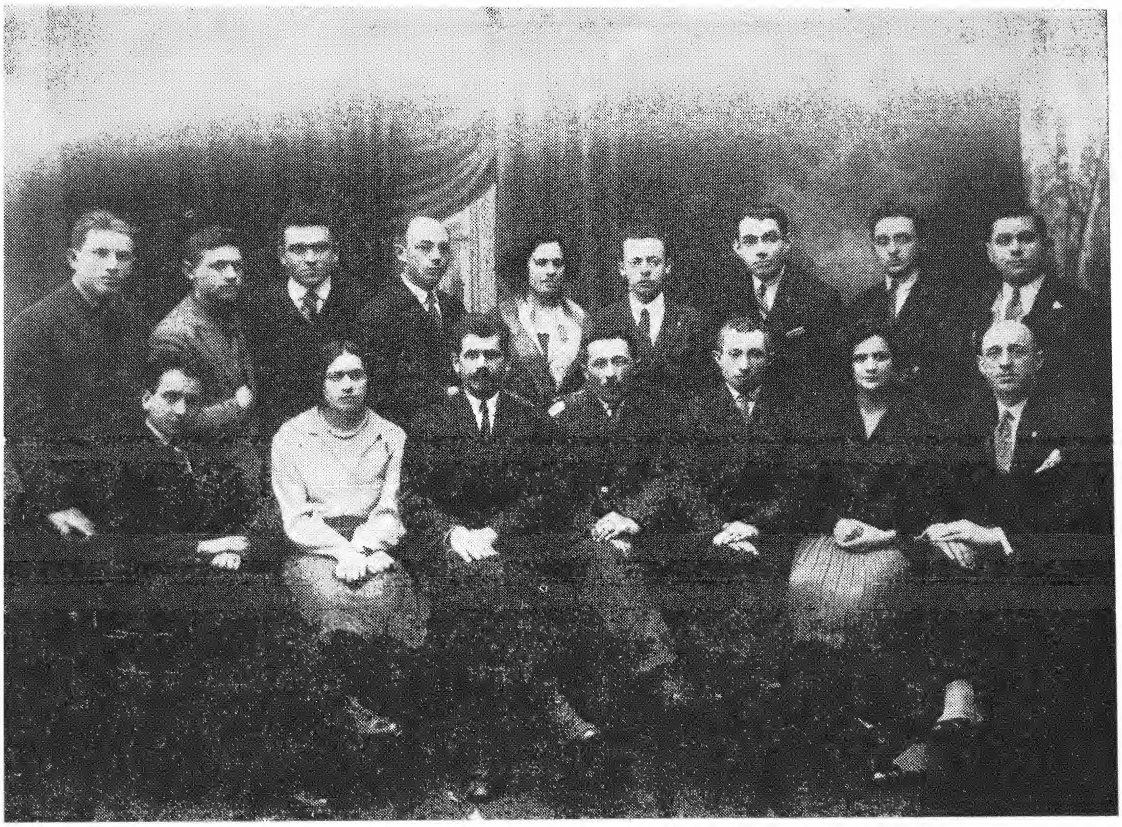
תלמוד־תורה שהפך לבית־ספר תרבות

קיטנה של "טאז" בשישקי

הקיטנות ביערות בוכבולובה ושישקי

חברי ועד הסניף והמועצה הפדגוגית של בית הספר "תרבות" בסוקולקה ב־1931 ט"ו בשבט תרצ"א

חברי הועד עובדים בחצר בית הספר "תרבות"

דות מלוים את המסע האיטי ומוסיפים לו גוונים וסממ־נים, תוכן ורקמת חלומות, ערגה וגעגועי־נעורים.

והמקום: היער המשרה אוירה של קסם והוד. ריח בושם מלא הוד־מסתורין של אושר נצחי... בית ישן: בחצר הבית באר. המשטר במושבה חמור, המשמעת רבה, מדריך ומדריכה מנהלים את המושבה, שתפקידה להעניק לנוער היהודי העירוני חופש, התעמלות, שירה ומנוחה.

עגלות־חורף

עם רדת השלג בחורף היה נערם שכבות, שכבות בר־חובות העיר; כלי הרכב והעגלות היו דוחסות את שכבות השלג שנעשו, בהשפעת הקור התמידי, לקרח. "ענף ספורטיבי" מיוחד היה לפצל את הרחובות במורד העיר כמסלולים שנועדו למגלשי הקרח של ילדי העיר. כל מי שהיה לו למזלו מגלשת (שליטעלע) היה משתף עמו בתענוג את חבריו, שהיו תלוים כאשכולות חיות על

ועד בית הספר "תרבות", 1928

גבי המגלשה, הדוהרת על פני מדרון הקרח החלקלק. כך היה בירידה, אך בעליה היו הכל הולכים ברגל וסוחבים אתם את המגלשה כדי לעלות עליהם במעלה ולדהור מחדש, לדהור במהירות מסחררת מטה, מטה...

אכן, תפקיד אחראי היה להיות הנהג של מיגלשת דוהרת מעין זו. אי־זהירות קלה, והמיגלשה סוטה ממס־לולה, מתהפכת ומעיפה מעליה את מטען האדם הרב. שום ילד לא העלה על דעתו, שהמשחק מסוכן, ומבוגרים לא ניסו להתערב או להזהיר. היה ברור ומובן מאליו, שצריך "לעשות חיים" במסע המיגלשת, אך כולם ידעו, ללא דיון וללא ויכוח, שלהיות נהג־מיגלשת לאו מילתא זוטרא הוא. מומחיות, זריזות וכשרון היו דרושים לכך ולא כל אחד התברך באלה.

כיצד נעשתה הנהיגה של מיגלשת־חורף מעין זה — הן שום הגה או מנגנון־היגוי לא היה בהן? הנהג המומחה, שברגלו המאומנת הופקדו חייהם היקרים של הנוסעים החד־סטריים — היה יושב בראש העגלה למטה, כשעל נעלו הימנית נעול מגלש־קרח מחודד (ליז׳בעס). הוא היה מכוון את מגלשת־הנעל שלו על פני מסלול הקרח, ולפי כוונו היתה נעה כל העגלה וכל אשר בה. אם היה איזה נער בלתי־מנוסה או בלתי־זריז מנסה לנהוג בעגלת־גלישה, הרי היתה מידרדרת בצידי־הדרך או תקועה ליד קיר. יש ו"הנהג" לא היה נעזר במגלש־נעל אלא מכוון את העגלה במומוחיות וברגש רב בפרסות־ברזל של נעליו, בחבטות קלות בפרסות — לסירוגין — במסלול הקרח, והעגלה היתה מתכוונת ימינה או שמאלה לפי הצורך.

המסלול הראשי היה נמתח ברחוב־המורד, בכיוון

למזרח ולמערב; תחלתו היתה במעלה הגבעה (הרחוב), וסופו מאחורי מגרש בתי־הספר, לא רחוק מה״תלמוד תורה״. מסלול ההתחלה היה מבריק מרוב שימוש־ליטוש. היו עוד מסלולים במקומות שונים בעיירה, בהם היה הקהל מתרוצץ, עלה ושוב. היה קיים עוד נוסח נסיעה ״סולו״ ז״א בעל־העגלה היה שוכב אפרקדן בעגלה ודוהר כשראשו נטוי קדימה ותר את המסלול. ומעולם לא קרה שהמתגלש ריסק את אפו או את גולגלתו. הכל היה נגמר בכי טוב.

בלוי מהנה במיוחד היה לנו, כאשר בערב־חרף צח ומזהיר היה ביינוש הקצב רותם את סוסו לעגלת־החרף הרחבה והמרופדת שלו ומזמין אותנו, ילדי השכנים, יחד עם ילדיו שלו, למלא את העגלה, והוא היה מסיע אותנו ״כמה סבובים״ סביב העיר וקצת מחוצה לה, כשצלצול הכסף של הפעמונים אשר לצוארי הסוסים נשאג בדומיית הלובן המבהיקה בקור הלילה. היינו מתכרבלים במעילינו. נושאים את האויר הרענן והקריר ונהנים מנסיעת ההחל־קה כנסוע אל ארץ חלומות ועגוגים.

תיבות הנגינה (קאטערינקעס)

קאטערינקע!!, כאשר היתה נשמעת מילת קסם זו — היה זע מיתר בלב. לנו הילדים, לא היתה מוסיקה נפלאה ויפה מזו של מנגני רחוב אלו, שהיו נושאים אתם את תיבת־הנגינה שלהם, מעמידים אותה במקום הנראה להם מתאים לאיסוף נדבות ומשמיעים נגוניהם אגב סיבוב ידית־התיבה.

ולא המוסיקה בלבד היתה מושכת: הארגז היה מקושט בכל מיני תמונות ועיטורים ומעליהם תוכי חי מתנוסס על גבי התיבה. לרוב היה התוכי ממלא גם תפקיד, אמר איזו מילה בפולנית או לוקח הכסף במקורו. היו תיבות שהכילו מתקן אוטומטי — שעם הפעלתו היו יוצאות שתי בובות, עושות איזה תנועות ואף אומרות מלים זו לזו! הדבר היה הולם את כח־הדמיון של הילדים ומעורר התפעלות עד כדי עצירת נשימה. —

בעצם, לא היה ספק בלב, שאכן יצורים חיים היו הדמויות הקטנות המגיחות באורח פלא מבטן ה״קטע־רינקע״ — והילת הקסם, האגדה והמסתורין היתה אופפת את תיבות־הנגינה הפשוטות האלו.

לרוע מזלנו לא היו בעלי תיבות־הנגינה תושבי העיי־רה, אלה היו סרים אלינו לביקור קצר בנדודיהם בעולם.

תמרוני הצבא (מאנעווערס)

השמועות על מאורעות ואירועים בלתי רגילים, מעשי־גבורה וזוועה, מקרי אסון וכו׳ היו עושות להן כנפיים ונותנות לתמרוני־הצבא־מישנה תוכן ועניין. ספרו על פלוני בחיל־הפרשים, שתוך כדי דהירת הסוס — הסתו־בב, ירד וחמק אל מתחת לסוס והחזיק עצמו בבטנו והוא בחגור מלא... הספורים הפכו את התמרונים בהכרתנו, הכרת ילדים יהודיים, למאורע והזינו את דמיוננו.

באחד הימים פסקה כל תנועה ברחובות העיר, החיים נסוגו בפני מאורע מוזר: שיירה צבאית עברה ברחוב הראשי של העיר. לא היתה זו מפגן צבאי, אלא צעידה עייפה, דוממת, כמעט מאיימת, ללא צל של תזמורת... נראה היה, שהמסע בא ממרחקים. החיילים נשאו שמיכות מקופלות על תרמיליהם והיו חגורים חגור מלא. הם צעדו ליד עגלות רתומות לסוסים, עמוסות נשק, תחמושת וצידה. חלק רב של חיילים צעד ליד מגררות של כלי יריה, ואביזרים משונים. ביחוד בלט המספר הרב של עגלות אכרים! עגלות אכרים ממש שגויסו או הוחרמו זמנית למען המולדת לצורך התמרונים. והמוצגים המר־שימים ביותר במסע היו עגלות האכרים שהתקדמו לפעמים עם האכרים עצמם על נשיהם וטפם, כי זאת לדעת, שהאכרים הפשוטים הבורים (״חאחוליס״) שדברו בליל רוסי־פולני לא ידעו דבר על פוליטיקה ואסטרטגיה, בעיות צבאיות, תמרונים וכו׳. להם היה כל הענין לזרא ולמורת־רוח — והנה כשבאו שליחי השלטון לגזול את צפורי נפשם, אלה הסוסים והעגלות, הם התנגדו והת־לוננו, קיללו והתחננו, לבסוף, כאשר לא נשארה להם ברירה אלא לתת את העגלות — הם הטעינו עצמם וביתם עליהן ליתר בטחון, ויצאו בלב כואב לדרך. רבים מן האכרים רטנו וקללו, הביטו בזעם וחרון מסביב, מקצתם בכו.

פעם נערך תמרון שבו השתתפו כל העיר. פקודה יצאה מלפני השלטונות להשבית כל מלאכה באותו יום, לא לצאת מפתח הבית החוצה ולהדביק את כל החלונות ברצועות־נייר בצורת שתי־וערב. זה היה תמרון אזעקה אוירית. הורינו ראו בכך קללה שאינה כתובה בתורה אך נאלצו לעשות כמצווה עליהם ואילו אנחנו הילדים, לבנו ממש ניתר מרוב מתח ועניין. ידענו: הנה ״משהו״ עומד להתרחש — ואנו צפינו, צפינו בחרדת־גיל. לא ידענו בדיוק מה זה העומד להתרחש

אך תארנו לעצמנו שדברים גדולים חייבים לבא, כגון: אוירונים היורקים אש וגפרית, קולות רעם והתפוצצות איומים, שירעידו את כל הקיום, השמים יתכסו בענני עשן, חושך ועלטה על פני הכל, פצצות תעופנה לכל עבר ותגרומנה לזעזועים מחרידים, אש תפרוץ בבתים רבים בעיירה. אך בינתים הזמן עבר בעצלתים, השמש זרחה כמשועממת ושלט שקט. סוף־סוף הופיע אוירון אחד ויחיד במקום מאות ואלפים... האוירון הבודד עבר לו מבלי לזרוק אפילו קומץ כרוזים. לא אש, לא ברקים, לא קולות ולא מאורעות של ממש. הבתים עמדו על תילם, כרגיל. לבסוף נמסרה ידיעה שהכל עבר, תם ונשלם. מותר לצאת החוצה, להוריד את פסי הנירות מעל החלונות. לחזור למסלול החיים הרגיל... המבוג־רים נשמו לרווחה — אך אנו הילדים רגזנו ותמהנו מאד: האם לחינם, סתם ככה עשו את כל התכונה הזו? הדבר נראה לנו בלתי מציאותי, בלתי מתקבל על הדעת...

השיכורים

איש מבין היהודים לא נמנה מעולם בין השותים לשכ־רה ומציגים עצמם ברחובות העיר כשהם מתנדנדים לכאן ולכאן, מועדים ונופלים, מקללים ושרים, או מנסים לעשות מעשה קונדס או אלימות.

"א שכערער"! (שיכור) היה לנו תמיד עבורנו ענין לחזות בו, אטרקציה מענינת. היינו אצים לחזות בשכור ולהאזין למלמולו, במרחק מה ממנו, לשם בטחון. בקשנו לדעת ולראות איך ילך, מה יאמר, מה הוא מתכונן לעשות, ובעיקר מה יקרה אחר כך? מתי יופיע שוטר שיאסרו ויגררו לתחנת המשטרה? על הנעשה בתחנת המשטרה לא ידענו בדיוק, אך איצ'י האופה סיפר, שראה בעיניו שכור שנתפס מתפרע ליד המאפיה שלו — ספג מכה מידי שוטר עד שראשו כמעט ושקע בתוך קיר התנור, אלא שהוא הועף...

השכורים היו גורמים לנו רגשות מעורבים של סקרנות ופחד. בכל הופעתם היה משהו מיוחד החורג מן השיגרא המקובלת ומשום כך הם עוררו ענין.

נוחעם דוי!...

המשוגע שבעירנו היה "נוחעם דער מעשוגענער" (נחום המשוגע). מעולם לא היה מגלה עצמו כמשוגע אלא בנוכחות קהל ילדים שנטפלו אליו ו"טפלו" בו ביסודיות ובשפלות רבה. נוחם (נחום) זה היה אדם שקט שעסק במקצוע רגיל ומכובד. הוא היה מחזור על הפתחים עם תרמיל ומקבץ נדבות ותוך כך היה מחליף שיחה עם הבריאות ככל אדם מן הישוב. פעם אחת, נערכה הסתערות "לינץ'" ממש ברחובות העיירה. ילדים וילדות לעשרות אצו רצו מול נוחעם מיודענו, כשבפיהם קריאת־התגר המקובלת למשוגעים "דוי!". בחלל־האויר הדהדה בכל תקפה הקריאה הזועקת והחוזרת נוחעם דוי! ונוחעם נרתח כולו מרוב עלבון, חימה וזעם. פניו להטו כמו בקדחת ומעיניו נשקפת תאוות נקם ורצח ממש. הוא הניף את מקלו, זעק וקילל, רץ והניס את עדת מתעלליו. אך הם חזרו מיד אל המקום... אף הוא היה תופס אבנים, לבנים שלמות ורץ בשצף־קצף לרוצץ גולגלות...זה היה מחזה מביש מאוד.

לא ראיתי טעם לרוץ ולברוח כאשר מסע הקרב התחולל לידי. "נוחעם דוי" רץ ולבנה בידו ורק אני נשארתי נגדו, כל ההמון נפוץ לכל רוח. נבהלתי מאד, אך התאוששתי, ומבלי לזוז מן המקום, בלי פחד או נסיון לבריחה — עצרתי את ידו של האומלל, והיא נש־ארה קפואה באויר כשהלבנה בכף ידו מעל לראשי ממש! והוא, לפני שהספיק להנחית את הלבנה על ראשי, נתן עיניו בי ומבטינו נפגשו! נדמה, שהוא הכירני לפי שהיה מקבל בביתנו נדבה יפה ועידוד. כאשר בשכלו המעורפל תפס שאני לא השתתפתי ברדיפה הזאת, הוא נעצר — למרות עצביו החולים, הטרופים והמרוטים. היב־הב בו זיק של תבונה ומחשבה, ואני ניצלתי.

"ה־דועים בצבור" בסוקולקא
"סיליע מיט שעפסלען"

רושם מקסים היו עושות התהלוכות הצבאיות שהיו נערכות לעתים קרובות בסוקולקה. העיקר בכל מפגן חגיגי (פאראד) היתה התזמורת, שהיתה מנגנת שירי לכת מרוממים את הנפש; לא היה בהווי העירה דבר יותר נפלא, גורם סיפוק ושמחה כמפגן. העין היתה נהנית משלל הצבעים המרהיב: אביזרים נוצצים, מדים מרשימים צעידה הרמונית, נמרצת וקצובה בשורות ישרות ונאות... והאוזן היתה קולטת את המוסיקה הבוקעת, השופעת ופורצת כגלים סוערים מרטיטים ומרנינים את הנפש... היתה זאת הנאה עילאית — והייתי כמוקסם או כמהופנט. מעיין של תקוות נפלאות סתומות היה מתעורר, מזין את הדמיון המרחף למרחקים ולמרומים.

כל מפגן עבר בעיר עד שהיה נבלע לתוך הקסרקטין הצבאי, שהכניסה אליו היתה אסורה לאזרחים ולילדים, ולא נשאר אלא לחזור הביתה, אל המציאות האפורה, כשבאזני עוד מהדהדים הצלילים האהובים וכולי נתון להשפעה הנשגבה הזו...

לעיתים היתה מתקיימת חגיגה ציבורית־רשמית בגינת העיר ("בולוואר"). הדבר גרם לנו, לילדים, מקור לא אכזב של אושר ושמחה. תזמורת מכבי־האש היתה יושבת בטבור הגינה ופוצחת מדי פעם בפעם במנגינות נהדרות ומקסימות. השטח היה מלא מפה לפה, בעיקר ילדים מכל גיל, גם נוצרים וגם יהודים, והצהלה היתה גדולה. מעולם לא ידעו את סבת המאורע, מדיני או הסטורי אשר לכבודו סודרו החגיגות, וכי למי היה זה איכפת? היו חגיגות, תהלוכות ותזמורות ואנו הילדים, היינו מקבלים אותם כדבר טבעי, כגשם־נדבות, מבלי לשאול למה ומדוע, פרט ל"צ'צ'י מאי" (ה־3 למאי) — יום העצמאות הפולני — חג שהכרנוהו והוא נחוג מדי שנה בשנה כראוי.

בכלל תהלוכות מוסיקליות אין לפסוח על לוויות פולניות! כל תהלוכה כזאת הוותה לנו מאורע מרתק מיוחד במינו. בניגוד ללוויה היהודית השחורה, מפחידה ומדכאה — הרי היו הפולנים עורכים לוויות ברוב פאר והדר. לא היה בהן זכר לגוון שחור (אדרבא: הארון היה מקושט יפה בזרים וסרטים) ולא נשמעו כל יבבות או קינות, גם לא היה זכר לקריאות בניגון של נהי־אזהרה ואיום המעביר צמרמורת בעצמות: צדקה תציל ממות, שהורגלנו לראות ולשמוע בלוויות אצלנו. לעומת זאת

היתה התזמורת מנגנת בלוויה פולנית מארש־אבל, עדין ועצוב, נוגע ללב ומעורר רחשי כבוד.

לפעמים (לעתים נדירות), היה בית ספרנו העברי "תרבות" מרשה לעצמו להזמין תזמורת שתצעד ותנגן לפני תהלוכות תלמידי בית־הספר. אני זוכר במעורפל מקרה כזה שרומם את הרוח והייתי מאושר.

פרט אפייני היה כרוך בתהלוכות וחגיגות: בכל הזדמנות, אך נשמעו צלילי ההימנון הפולני הלאומי — ידענו, אנו ילדי היהודים, יפה מאד את החוק הבלתי כתוב, שעלינו לשמוט את הכובעים מעל ראשינו, ומי שלא רצה להסיר את כובעו מעל ראשו, מטעמים דתיים או סיבה אחרת — היה חייב לקפוץ ולעמוד "דום" ולהצדיע הצדעה צבאית־פולנית (בשתי אצבעות). שומרי ה"חוק" היו השקצים, אלו הילדים ובני הנוער הפולנים. ידענו יפה, מה עלינו לעשות, כדי להמנע מספיגת מכות וקללות...

זוכרני תהלוכות ילדי בתי־ספר פולניים שנערכו למצעד. היו אלה "חיילים קטנים" ממש — לבושם צבאי על כל פרטיו ודקדוקיו. היתה כאן מסגרת חינוכית טרום־צבאית (כעין גדנ"ע) ואנו ילדי ישראל הסתכלנו. השתוממנו והלב דאב עלינו.

חגיגה אחת משונה ומיוחדת במינה, היתה פעם ביום חג פולני. באותו יום נפתחו בפנינו שערי הקסרקטין הצבאי שליד עיירתנו ואנו, ילדי בית־הספר העברי "תרבות", נמצאנו בפעם הראשונה בחצר הקסרקטין. החגיגה היתה מאורגנת והקיפה את בתי־הספר הנוצרים והיהודים כאחד.

הסתובבנו בין הבנינים המשונים והמיוחדים והצצנו בסקרנות פנימה. היו שם כעין חלונות ארוכים מסורגים בגובה פני הקרקע שבעדם נראו מעין מרתפים או מבנים תת־קרקעים. מאחד החלונות הללו בקעו קולות חצוצרה: מנגנים התאמנו בכליהם. היינו מסודרים בשורה ערפית, בחורשה שבחצר הקסרקטין, עברנו על פני במה קטנה, שם עמדו נשים פולניות משכילות (כעין "עסקניות ויצ"ו") ובחיוך הן הושיטו לכל ילד שי: שקיק ממתקים ו"דברים טובים". אנו, ילדי ישראל, היינו מבוישים ונבוכים מאד; הרגשנו כאילו קטונו מכל החסד הרב והנדיב, שהחליטו לפתע להרעיף עלינו. נטלנו את השקיקים בחפזון ומיהרנו להסתלק עם שללנו הביתה. לא העזנו להרים עין, להשיב חיוך ולומר

"תודה". המלים נעתקו מפינו. היינו כאלמים: אכן — היינו ילדי גלות!...

הבזיון

אפיזודה עגומה מימי הילדות בבית הספר נשארה במו־חי. היה יום אביב נאה מאד ומורתנו יצאה אתנו לטיול אל מחוץ־לעיר. היינו תינוקות כיתה א׳. לפתע בעמדנו לפני אחת החצרות — הופיעה אישה פולניה ובקול גס רווי כעס ומשטמה, החלה לצעוק על המורה ופורשת ידיה בתנועות גרוש. הצטופפנו במבוכה דוממת כעדת כבשים בהולים ותלינו מבטינו במורה. מדברי הפולניה הבנו שאסור היה לנו להלך או לדרוך שם. נתגלה יחס אכזרי כלפי מורה מטיילת עם כיתת פעוטות. מורתנו נשארה חסרת אונים, ספגה את עלבונה וצערה ולא העיזה לענות. ברוב מבוכתה נסתה לכנס את שיותיה הנבוכות והנפחדות... תפסנו יפה שהאשה הפולנית מרשה לעצמה לעלוב בנו בגלל היותנו יהודים. נשאנו את הכאב בדומיה ולא הוספנו לדבר על מקרה זה.

"המצור והקרב"

לימים, שכר בית־ספרנו בית נוסף, בקצה העיר. בסביבה לא־יהודית טהורה, הרבה עצים וגינות היו ליד הבתים.

תלמידי בית־הספר הפולני הממלכתי (פובשכנה), שתלמידיו חבשו כובע אחיד בעל קצוות הדומה לכובע הצבאי, ולמדו בו יהודים ספורים — החלו להתנכל אלינו בתאונות־שוא, להתנפל ולהכות, להטיל אימה, לזרוק אבנים.

הנהלת בית־ספרנו, פנתה, כמובן, בתלונות ובקשות להנהלת בית־הספר הפולני — שהיתה מתנצלת, דרך שיגרה, אך התוקפנות לא פסקה. יום אחד הגיע הדבר לידי כך, שבנין בית־ספרנו כולו הוקף ע״י הבריונים הצעירים ואנו, תלמידים ומורים כאחד, נשארנו כלואים. התרוצצנו בפנים מבלי להעיז לצאת, וגם מורינו פחדו כמונו. לא ידענו מה יהיה בסופו של דבר, — אך הנה חל מפנה כאשר נער אחד מגודל "הפושע והסורר" לשעבר ואח"כ תלמיד בית־ספרנו, יצא יחיד אל התוקפים ששמו עלינו מצור, והחליף אתם מהלומות במרץ רב. מפנה זה עודד מאד את רוחנו, הפיג במידה רבה את פחדנו, ואנו נחלצנו לעזרתו. מבוכה קמה בשורות התוקפים בהווכחם שהיהודים אינם טומנים ידם בצלחת ומשיבים מלחמה. הקרב היה מהיר וקצר, כי התוקפים החליטו שמוטב להם לסגת ולעזבנו לנפשנו...

גניבה לשם שמים

לרגלי חגיגה בבית־ספרנו — הטילו עלינו המורים להביא פרחים שנמכרו והכסף נועד ל"קרן הקיימת לישראל". מעמד "הקרן הקיימת" אצלנו היה מכובד ומקודש. הק.ק.ל. היתה בעינינו סמל התחיה והאידיאליזם הלאומי, הבונה את הבית הלאומי. היינו הורמים את פרוטותינו לק.ק.ל.

ידענו בהכרת המעשה הנאה והנאצל שעשינו למען גאולת הארץ ובניין הבית הלאומי לעם היהודי כולו. לא שבעתי מלעלעל בחוברות הקק"ל ולהזין עינינו בתמונות הנוף של ארץ־ישראל. יצאנו, איפוא, קבוצת פטריוטים לאומיים קטנים והחלטתנו נחושה להביא פרחים למען הקק"ל האהובה והיקרה ולא לאכזב את מורינו. אך היכן לוקחים פרחים, אם לא בשכונת הנוצרים? סביב בתי המגורים של היהודים וחצרותיהם לא היה זכר לגינה או ירק. ואיך לוקחים פרחים, אם לא ב"משיכה" בלאט, במהירות ובזריזות, כאשר בעל־הבית אינו מבחין? הסתובבנו, כנופית נערים, ושוחחנו בינינו באופן נרגש: הסתכלו בנו תושבים פולנים — האם הבינו מה אנו עושים בשטח ועל מה אנו ממתיקים סוד — או לא?... אולי הצליח מבצענו העלוב ואולי הכזיב — אך אזכור יפה את רגשות הבושה והמבוכה, העלבון והצער שמלאו את לבינו בפעולה לא־נעימה זו. כלפי חוץ שוחחנו באפן מעשי, ובמסתרים בכה כל אחד מאתנו, וכבשנו פנינו בקרקע מבושה שלא להיראות בקלקלתנו לעיני הפולנים שהביטו בנו באדישות תמימה...

"השומר הצעיר" בהשתתפות יעקב (קובה) ריפטין, 1929

קייטנה "טאז", 1927

די יודישע פאלקס־שולע, 1920

בית הספר הגרמני עם המורה קצנלבאגען

עירתנו...

סוקולקה עירתנו
עולה בדמיון
כל יליד עיר זו, שימי ילדותו ונעוריו עברו
והשתלבו בשרשרת הזהב של דורות —

שיד הרשע גזר עליהם כליון.
ויתמלא הלב
צער וכאב. — —
בשתים ינוחם :

רוח המקום והדורות ננצור
ונעלה זכר הקדושים — ללא שמות.
עיירתנו — לא בגדולות תתפאר
בתיך — בתינו לא רמו אל־על,

אך פשטות וצניעות עליהם היו
תכונות תושביך — יקירינו ז״ל.
גנים ושדרות לא קשטו חוצותייך,
הרחובות הסלולים — אבן פשוטה,

שם דרכו תושבייך, במסלול חייהם,
דרך חיים צנועים והליכות יושר.
מי היו בני עירנו :
חייט, סנדלר, אופה, ספר

זגג, פחח, נפח
סוחר, פקיד, מזכיר העיר ;
שוחט קצב
וכבוד הרב,

הוגי תורה
וסתם סופרים,
ומיני מלמדים
ומחנכינו המורים.

נזכיר עוד בכבוד
פועלי חרושת לעורות
אשר מהם למדנו לא מעט
תורת הפרוליטריאט — — —

דאגות הפרנסה ומלחמת קיומם
ללא פירוד לבבות, והבדלי מעמדות —
שאיפות והשקפות במשך השנים
לא הביאו מלחמה בין אבות ובנים.

והיה בהתקרב השבת או יום חג,
ויעזוב איש את מלאכתו כדין וכמנהג.
העיירה אפופה קדושת השעה והאדם,
וברחובות — קול קורא נשמע :
יהודים — הגיעה השעה
לתת את תפילתכם לבורא עולם.

חיה לאה קפלן

(נרשם ע״י צבי נפחא ז״ל)

בדרך כלל לא הוציאה עירנו אנשים מובהקים ומפור־סמים. זו היתה עיר של יהודים פשוטי־עם, עיר ליטאית. יהודיה לבשו קצרות ומנהגיה היו של יהודי ליטא. החסידות לא פשטה בה רק כמה עשרות השתייכו לה. הרוב היו מתנגדים, שהעדיפו את התלמוד על העבודה שבלב. ואמנם מספר הלמדנים היה ניכר בעיר, ורבים היו מוסמכים להוראה, אם כי לא עשו את התורה קרדום לחפור בה. מספר יודעי עברית, היה רב באופן יחסי. חליפת המכתבים בין אנשי מעמד הסוחרים התנהלה תמיד בעברית, אף כי השתמשו בהרבה ביטויים לועזיים בעניני עסק. גם ספרי החשבונות נוהלו בעברית, והתאריך המקובל היה לפי פרשת־השבוע. חנוך הילדים, לפני קום החדרים המתוקנים ובתי־הספר, היה ב״חדרים״, בהם היו מבלים התלמידים את כל שעות היום עד שעה 8־9 בערב, גם בלילות־החורף. ה״חדר״ הקנה לתלמידיו לא רק תורה, אלא גם הלכות דרך־ארץ והתנהגות ישרה. והיה כי יחטא הילד והתנהג שלא כהלכה ולא דווקא ב״חדר״, אלא בבית או מסביב לבית, היה מופיע האב, ולפעמים האם, ומביא את תלונתו לפני המלמד, והנער היה מקבל את ענשו מיד: מלקות לעיני כל התלמידים. הרצועה לא משה מידי הרבי, הילד היה תמיד מוכן למכות, אם התבלבל בין ״פטור״ ל״חייב״, או שלא ידע בדיוק היכן הרבי עומד, או שהרשה לעצמו להשתובב קצת מחוץ לחדר. ואפילו לא בזמן הלימודים, היה מרצה את עוונו במכות.

כאשר הילדים היו גומרים את חוק־לימודיהם ב״חדר״, היו רבים מהם נשלחים ללמוד בישיבות. הדבר היה מעין חובת־כבוד להורים. שלא חסכו כל מאמץ, ובלבד להקנות לבניהם את ידיעת התלמוד במדה הראויה. בתקופה ההיא חשבו ההורים שידיעת התלמוד הוא דבר שבהכרח, ואין לה שום תחליף אחר.

לסוקולקה היתה ישיבה שלה, שבראשה עמד ר׳ שמשון קצנלבויגן ז״ל, אשר במשך שנים רצופות הרביץ תורה ודעת, לא רק לבחורים מסוקולקה, אלא גם לבאים מחוץ־לעיר, אפילו מערי פולין באו לשמוע שעורים מפיו. יהודי מופלא זה נהל את הישיבה ללא כל תקציב, פשוט לא היה צורך בכך: בעצמו לא קבל שום תשלום, כשכר־לימודו. הורים אמידים הפצירו בו שיקח מהם שכר־לימוד והוא באחת: תורה אינה נמכרת בכסף. וזאת לדעת, ר׳ שמשון היה עני ואביון וחי רוב שנותיו בדחקות איומה. ארוחת־הצהרים אכל בחדר־הישיבה, מפני שהיה גר מחוץ־לעיר וכל ארוחתו — פרוסת פת־קיבר וזנב דג־מלוח, ומעט מים פשוטים מן הדלי שעמד באחת הפנות של החדר. ר׳ שמשון לא רדה בכוח בתלמידים העבריינים, אף לא גער בהם; הוא הנהיג את שיטת הציונים, כמו בבתי־הספר. אם קרה המקרה ובן־הישיבה חטא חטא גדול היה ענשו להביא דליי־מים לישיבה מן הבאר מחוץ לתורו.

רב זה שאב את כוחותיו ממעין התלמוד, ככל שהסוגיה היתה קשה וניתנה לפלפול חריף יותר, בה במדה עלה והתעלה. הרגישו בו, שהוא מרחף בעולמות העליונים ונהנה מזיו־השכינה. נחת־רוח זו היא אשר נתנה לו עוז וכוח להתגבר על קשיו בחיים.

אמנם, בהופיע לראשונה הציונות של ״חובבי ציון״ התיצב מיד לימינה, והיה מנושאי כליה הנאמנים. וברוח הציונות המדינית צעד בראש השורה. לאחר מות הרצל קיים בידיו מנהג להספידו בכ׳ תמוז, מדי שנה בשנה, בבית־הכנסת הגדול. הוא לקח חלק בכל המפעלים הציוניים מהפצת השקל עד לגבית כספים לטובת הקרנות. לכל מגבית הקשורה בא״י היה מתגייס וממלא ברצון כל שליחות. לפעמים מחמת תמימותו, היה גורם הפסדים למגביות. כי דרכו היה לקבל מן הנתרמים את מכסת התרומה כפי שהציעו הם, ולא לפי שקבע ועד־הערכה. טענתו היתה: אם יהודי אומר שאיננו יכול לתת יותר משהציע, יש להאמין לו, חזקה על יהודי שלא ישקר להקטין את תרומתו.

לעת זקנתו השתוקק מאד לעלות לא״י והוא ביקש מכמה מתלמידיו שיעזרו לו בכך, אך לא היתה כל אפשרות להשיג סרטיפיקט עבורו. ר׳ שמשון נפטר זמן קצר לפני שבאו הגרמנים וזכותו עמדה לו להקבר בקבר ישראל.

החיים הצבוריים והחברתיים התחילו להתפתח בקצב מהיר בשנות המלחמה הראשונה, והנוער התחיל להתעורר. הוקמו מועדונים וספריות. חלק מן הנוער נטה שמאלה לעבר ה״בונד״ וחלק פנה ימינה לעבר הציונות. מלחמה עזה היתה נטושה בין שתי המפלגות הללו, (לשבחן של המפלגות יאמר, כי היתה זאת מחלוקת רעיונית טהורה, ואלה שעמלו וטרחו לא עשו זאת על

מנת לקבל־פרס). במאבק הממושך נצחו הציונים. ההת־מודדות הראשונה היתה, כאשר נערכו הבחירות לקהלה הדימוקרטית, בהן השתתפו למעלה מ־1600 בוחר. הציונים קבלו את מספר הקולות הגדול ביותר והבונדאים נשארו במעוט, אף כי לרשותם עמדו כוחות משכילים חשובים ובעיר היו מאות פועלים שעבדו בבתי־החרושת לבורסקאות.

בדרך כלל היתה סוקולקה ברובה, פרט לשנים 5־1904, שנות הריבולוציה ברוסיה, בהן רובו של הנוער נמשך אחרי התנועות המהפכניות והתקוה הרנינה את הלבבות, שעם מפלת המשטר הצארי, יבוא גם דרור ליהודים, אבל העבודה הציונית לא פסקה בעיר. כאשר נוסד ה"בנק הקולוניאלי" נמכרו בסוקולקה כ־200 מניות, והמניה אז עלתה 10 רובלים. העיר לקחה חלק פעיל בהפצת השקל, והצטיינה באוסף כספים לקק"ל. כאשר נוסדה אגודת "צעירי ציון" התרחבה הפעולה הציונית במדה גדולה. הענין הציוני חדל להיות נחלת יחידים, משכילים, והפך לתנועה עממית. ארץ־ישראל התחילה לקבל צורה של ממש. בשנות 1920־1919 קמה תנועת "החלוץ". התחילו לדבר על העליה, על הגשמת הציונות באופן אישי. גם ההכנסות לטובת הקרנות גדלו באופן מפתיע, וסוקולקה שמשה אות ומופת להרבה ערים אחרות ואפילו לגדולות ממנה. בעת ההיא נוסדה "קרן־הגאולה". ואנה המקרה שעתון גרמני רשמי, שנדפס בביאליסטוק, חציו אידיש וחציו גרמנית הביא את הידיעה שבא"י כבר הוקמה ממשלה יהודית ואף נקב בשמות של כמה מיניסטרים שקבלו תיקים חשובים. הידיעה הזאת עוררה התלהבות עצומה ורגשי שמחה בל יתוארו בקרב הקהל. לזכר המאורע העלו "צעירי ציון" בראש אחד הבתים הגבוהים שבעיר — שבו היה המרכז הציוני, דגל תכלת־לבן, שהתנוסס כמה ימים רצופים. התושבים הנוצרים וגם שלטונות הכיבוש הגר־מנים ראו בזה סימן מובהק שאכן הוכרזה א"י כמדינה יהודית והממשלה היהודית הוקמה כדת וכדין.

לאור האמונה שהתכונן שלטון יהודי בא"י אמרו הציונים, שצריך לאסוף זהב, אשר יהיה בסיס למטבע שלנו. אמרו ועשו. הוצא כרוז לנשי העיר שתתפרקנה מעדיין. ובאחד האולמות שבעיר החלו נשים להביא את תרומתן בזהב, טבעות־קדושין, עגילים, שרשרות, מקצת התכשיטים היו ירושת דורות. בזמן קצר הגיע משקל הזהב שהביאו נשי העיר עד 2 קילוגרם כמעט.

אולם חל שנוי במצב המדיני. הגרמנים נסוגו והשלטון עבר לידי הפולנים, והללו הסתבכו במלחמה עם הרוסים. בתחילה האירה ההצלחה את פניה לפולנים וברדיפתם אחרי הרוסים הגיעו עד שערי קיוב, אך מיד התהפך הגלגל, והרודפים היו לבורחים והתחילו להתקרב בחפזון לסביבת עירנו. כדי להציל את הזהב נטמן חלק גדול ממנו בקרקע באחת החצרות. הרוסים הגיעו לעיר והחלו מחפשים בבתים ובאחד מהם נתגלה אוצר־הזהב. התחיל משא־ומתן עם ראש ה"ריבקום" ("ועד המהפכה") שהיה יהודי, בחור ישר וגם נוטה לציונות, על החזרת הזהב. התברר שהוא בכלל לא הובא לאוצר השלטון, כי אחד מן הפקידים לקח לו את הזהב לעצמו, ובעוד החקירה נמשכת, הוכו הרוסים ליד פרגה, והתחילה נסיגה מבוהלת, ואתה נעלם גם הזהב.

בד־בבד עם העבודה המעשית התפתחה גם עבודה תרבותית חשובה: "צעירי ציון" יסדו בתי־ספר עבריים של "תרבות", בהם למדו כ־300 תלמיד ותלמידה. הורים מחוסרי־אמצעים שוחררו משכר־לימוד. הגרעון המתמיד היה משתלם ע"י העסקנים הצעירים והצעירות שקבלו את ההכנסות ע"י סידור "ימי־פרח", סרטים, עריכת הצגות וכו'. גם המורים לא לחצו יתר על המדה בהתאחר זמן תשלום משכורתם, כי החינוך העברי בימים ההם היה גם ענין שבאידיאה.

אם סוקולקה הצטיינה בתרומת כסף לטובת המפעלים הציוניים, הרי הוסיפה עוד יותר תרומה בהגשמת הרעיון הציוני. בסיומה של מלחמת העולם הראשונה, התחיל זרם העליה לא"י, והוא גבר והלך במשך התקופה שבין שתי המלחמות, אף כי המצב הכלכלי היה בדרך־כלל לא רע. בתחילה באו רק צעירים, אולם לאחר הזמן התחילו לבוא גם מבוגרים מבין אנשי המעמד הבינוני. וגם הורים שהצטרפו לבניהם שכבר נמצאו בארץ. הקשר בין א"י וסוקולקה נעשה קשר אישי, משפחתי. כמעט לא היתה משפחה בסוקולקה שלא היה לה חלק בארץ. לא תהא כל הגזמה באמרנו, שסוקולקה זו אשר רבים לא שמעו אפילו על קיומה, התנדבה באנשים לשם בנין הארץ, באופן יחסי, יותר מאשר קהלה יהודית אחרת מסוגה, ואילו היתה אפשרות לרכז את כל בני סוקולקה הפזורים בכל פנות הארץ, למקום אחד, היינו מהוים, יחד עם הנפש שעשינו בארץ הזאת, נקודה חשובה, בערך ובמשקל.

סוקולקה היהודית נחרבה כליל, אין בה אף נפש

יהודית חיה. פתיל חייה נותק לנצח. השרידים הבודדים שנשארו בחיים אינם מעיזים אפילו לבקר בה. רק צעיר אחד, פקיד בשלטון הסוביטי, בקר את העיר לאחר שחרורה מידי הגרמנים והוא כתב לבני משפחתו כאן, שמצא את בתי העיר שלמים, ופולנים גרים בתוכם, והם לבושים בגדי היהודים שגורשו ממנה. הוא בקר גם את בית־העלמין ומצא שנחרש לשדה ואין סימן למצבות ניסה להכנס בשיחה עם גוים מכירים ולהודע על פרטים, אך הללו משכו בכתפיהם: לא יודעים, לא ראו כלום, ולא שמעו כלום.

העובדות המתארות את ימיה האחרונים של סוקולקה היהודית, לקוחות מפי הגב׳ ח. ל. קפלן, אלמנת המורה לעברית נתנאל קפלן ז״ל, אשר לא מעטים הם תלמידיו בארץ זו. היא ובתה הגיעו ארצה ביום 18.7.46. בזמן לפני השחרור היתה באושויץ, בקרבת כבשני־האש. בעצמה עמדה לבדיקה 7 פעמים, הבדיקה היתה צריכה לקבוע אם תשלח לשריפה או לחיים, וניצלה.

יש להניח שהחומר העובדתי אינו שלם; לאחר כל הבלהות ומחזות האימים שעברו עליה, קשה מאד שתזכור כל פרט ופרט ותעלה את כל העובדות אחת לאחת; אולם אשר נתנה לנו יש בו כדי מושג נכון על הטרגדיה הגדולה שעברה על יהודי סוקולקה עירנו.

אישים ודמויות

המוהל ר' יעקב בלומנטל
נולד 1849 נפטר 1931

המורה הוראה שכהן עד 1908
ר' ברוך הירש קאופמן

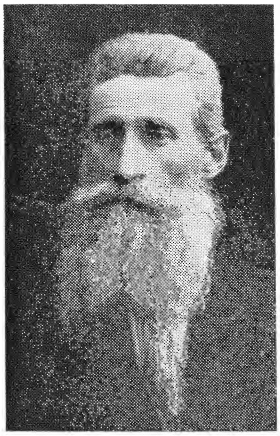
אישים ודמויות

משה זאב אבן (ר׳ משה וועלוול שטיין)

ר׳ משה זאב אבן (שטיין). בן יחיד להוריו — בנו של לייבע פוצ׳טער, חסיד קרליני שדרכו בחסידות היתה, להצטרף אחר ברכת חודש אלול לקבוצת חסידים וללכת ברגל מרחק של כמה מאות קל״מ, להגיע ל״רבי״ מקרלין, ושם היו שוהים עד לאחר שמחת־תורה. מקום תפילתו של משה זאב היה ה״קארלינער שטיבעל״. ר׳ משה זאב למד בישיבות קובנה ווילנא, הוסמך לרבנות ע״י ר׳ יצחק אלחנן ספקטור מקובנה ור׳ אברהם עזרא מאמדור, נשא לאשה בת־כפר, קולוניה ע״י אודלסק. ר׳ משה זאב לא עשה את התורה קרדום לחפור בה, ולמרות שהוצעו לו כמה מקומות בעיירות הסביבה לכהן בהן כרב, סרב לקבל את משרת הרבנות.

רחל שטיין אבן

ר׳ משה וועלוול שטיין אבן

עסק במסחר עורות ובקשר למסחרו הגיע לגרמניה, צרפת, אנגליה ובלגיה. נוסף על השכלתו בתורה — רכש לו השכלה כללית, שלט יפה בשפות צרפתית, רוסית, גרמנית ופולנית.

היה מקובל על כל חוגי הציבור בעיר, הדתי ולא דתי, הציוני והלא־ציוני. היה בו חוש ציבורי מאד מפותח היה מראשי הקהילה מן המייסדים ומנהלה של קופת ״הלואה וחסכון״ מראשוני ״חובבי ציון״ בעיר — מיוזמי ומיסדי החדר המתוקן. בתקופת הכבוש של הגרמנים במלחמת העולם הראשונה היה ראש הקהילה, ובידיעתו את השפה הגרמנית, יצג את העדה היהודית כלפי שלטונות הכיבוש. במדינת פולין המשוחררת היה חבר העיריה וייצג את עניני היהודים לפני השלטונות. לאחר ששלשת בניו הגיעו בשנים 22—1920 לארץ, עלה גם הוא ואשתו אל הבנים לכפר מל״ל.

יסד מקום לתפילה, יסד קופת ״מלוה וחסכון״ והיה מאד מקובל במושב ובסביבה — כאן קרהו האסון, מותו הטרגי של אליעזר בנו. מה רבה היתה הכרתו הדתית והציונית מעידה העובדה, שליד הקבר הפתוח מצא הוא, האב השכול, את העוז לנחם ולעודד את חברי המושב שנדהמו לגודל האסון. נפטר ב־1933 (ג׳ שבט תרצ״ג) ונקבר בכפר־סבא ע״י קבר אליעזר בנו.

בנימין אבן (שטיין)

אמי רחל ז״ל (רחל משה וועלוולס)

על המצבה שהצבנו על קברה, כתבנו את הפסוק ממשלי ״צופיה הליכות ביתה, ולחם עצלות לא תאכל״ כך הנני זוכר את אמא ז״ל מילדותי:

בת כפר מלידה — נלקחה לסוקולקה, וכאן נישאה לאבא, והיתה לו לעזר נאמן. תמיד אזכרנה כשהיא עובדת קשה במשק הבית ודואגת לחנוך ילדיה, בעת העדרו של אבא ז"ל לרגלי עסקיו בחוץ־לארץ.

במלחמת העולם הראשונה כאשר קשרי המסחר עם חוץ־לארץ נפסקו, והמצב הכלכלי בבית הורע — היא גידלה גן ירק גדול מאחרי ביתנו. עלינו לארץ, וכאלו חזרו אליה כחות נעוריה: עזרה בבית ובמשק, ברפת ובכל עבודה. זוכרני את התמונה בכפר מל"ל, כביש טרם נסלל, חשמל טרם היה, והחלב היה צריך להגיע בשעות 5—4.30 לפנות בוקר לתל־אביב.

בחצות לילה היתה חולבת את הפרות ובשעה 1 אחר חצות היתה מביאה את שני כדי החלב למחלקה — וכך היתה הולכת שני דליי־החלב בידיה, חגורת אזור שהיה קשור לו פנס, להאיר את דרכה בלילה.

אהבה אמא ז"ל את העבודה, היתה מסורה לילדיה, אהבה את הארץ והגשימה, הלכה למעשה, בנין כפר עברי חדש בארץ הנבנית.

15 שנה לאחר מות אבא עוד חיתה אמא, נשאה בסבל את יגונה. — היא ספרה לנו, שלפני מותו בקש ממנה שלא תקנא במשפחות שנשארו שלמות — תדאג לשולחן המשפחה שיהא שלם בשבת ובחג וגם בחול — אנחנו הילדים קיימנו את בקשת אבא ז"ל — דאגנו לשלמות הבית ושולחן המשפחה. אמא מצאה את מנוחתה בבית־הקברות ברמתיים בכ"ט אדר תש"ח, חמשה שבועות לפני יסוד מדינת־ישראל.

חיים לייב רייזקינד

ציוני ותיק מ"חובבי ציון" היה חיים לייב רייזקינד מתוך הכרה ציונית לאומית ראה הכרח להקים בית־ספר מתוקן על טהרת העברית, קואדוקציוני, בו קבלו הבנים והבנות חנוך שווה.

רבות היו התקלות ורבים המכשולים. האורטודוקסיה מחד והחוגים המתקדמים מאידך, הפריעו להגשמת הר־עיון, אבל חיים לייב נועז היה ועמד על שלו. ואחרי שכנוע רב נבחרה הנהלה להקמת בית־ספר זה. חיים לייב נבחר לשליחות לחפש מורים בבחינת "קריינא דאיגרתא".

ר' חיים לייב רייזקינד
פאליציי אינספקטור
אחרי כבוש סוקולקה ע"י הגרמנים

ר' חיים לייב בחר במורה קונשט, ראשון המורים ובית הספר הוקם. הלא הוא החדר המתוקן. אחר כך הצטרף המורה קפלן ז"ל. בית הספר התחיל לשגשג. חגיגת קבלת שבת בכל יום שישי היתה מבשרת על בוא יום השבת. כל חגיגה נגמרה בהתקוה".

ר' חיים לייב היה גם בין מיסדי חברת "לינת הצדק" בעיר ופעל הרבה לביסוסה והרחבתה.

ר' חיים לייב נבחר תכופות כחבר במועצת העיר סוקולקה וכהן גם כסגן ראש־העיר, ולא פעם הצליח להטות, יחד עם יהודים אחרים חברים במועצת העיר, גזירות שונות ולרכך פקודות והוראות.

אחינו שכנא בן אברהם ושרה קרנט

שכנא למד בישיבות, וביניהן בישיבת סלובודקה אשר בליטא.

הצטיין בזכרונו ובכשרונותיו, והוסמך לכס הרבנות. שנים מספר כיהן כרב בעיירה מוסט שע"י גרודנה, שכנא קרנט אסף פרוטה לפרוטה ויחד עם עוד יהודים בנו את "הכנסת אורחים" עבור עוברי־דרך עניים.

בהיותו ציוני מסור חלם תמיד, שיבוא יום ויעלה עם כל משפחתו ארצה. חלומו לא נתגשם.

מכל משפחתו הענפה נצלה בת אחת, ביילה קרנט־קאפלן.

רבקה קרנט־בן חיים
גולדע קרנט־גילבובסקי

שכנא בן אברהם ושרה קרענט

ד"ר בן־ציון גילבובסקי

בן־ציון גילבובסקי עמד בראש ה"קן" בסוקולקה במסירותו הרבה, ללא לאות העלה את הקן. ויתר על למודיו — לטובת הגשמת חזון נשגב של עליה לא"י והתישבות חלוצית בה.

חלומו לעלות ארצה לא נתגשם, אחרי בקורו בארץ החליט לבקר בה שנית ולנסות להיאחז בה, אבל המות הקדימו.

יהודה גלבוע (גילבובסקי)

אלתר השמש

הפתגם אומר: כהן מוחזק כעסן. ואלתר שמש בית־המדרש החדש, לא היה כהן אבל חונן במידת הכעס. במיוחד כעס על הילדים, כי הקטנים האלה, חוצפנים גדולים, היו מרגיזים אותו עד הנפש, הן בהילוכם והן במבט עיניהם. תמיד צוחקים בפניו, כדי להרגיזו, אנחנו הילדים פחדנו מאד מ"אלטער דער שמש".

עם המתפללים שלו ידע להתנהג אחרת, פנים אחרות, דבור אחר, גם צחק לפעמים אתם יחד.

במרחק עשרות מטרים מבית־המדרש החדש, עמד בית־המדרש העתיק שקראו לו "דער אלטער בית המדרש". בבית־המדרש הישן התפללו סנדלרים, חייטים, בעלי מלאכות, ופועלים מכל הסוגים. ורב העיר, הרב שוסטער, היה בין המתפללים בבית־המדרש הישן. וגם למד שעור במשניות, וגם ר' קופיל דער שוסטער שהיה בין יודעי תורה וקבלה. למד את המתפללים משנה, עין־יעקב ועוד. הוא היה סנדלר, אבל מימיו לא עשה זוג נעלים חדשות, רק הניח טלאי על טלאי.

זה היה בין הזמנים, לפני התחלת הלימודים בחדר לשנה חדשה. החלטנו לסדר משמרת לילה. לשבת כל הלילה בבית־המדרש החדש ללימוד ולחזור על כל מה שלמדנו, כי ככה היה נהוג מתמיד. אבל אחר זמן קצר בלימודים בדפי גמרא, בקשנו קצת חופש, כי מי יפריע לנו באמצע הלילה, כולם ישנים, ועשינו קצת סדר בבית־המדרש. העברנו את השולחנות שעמדו בסוף לאמצע והספסלים שעמדו באמצע לסוף, ויצאנו קצת לטייל בחוץ בחושך. נכנסנו בפדול, שכונת העניים בסמטאות הצרים. שם חושך מצרים. השינה עמוקה השכיחה מהאנשים ההם את עניותם, סבליהם ודאגות היום. אלה הן השעות המאושרות בחייהם, מלאכים בדמויות כוכבים נופלים מביאים על כנפיהם חלומות נעימים. נכנסנו לביאליסטואקער גאס. שקט ומשעמם, ניסל אשקביץ יצא בבגדי־שינה לבדוק את המחסן וקרא: בני! בגילי גם אתם תסתובבו בלילה, לכו לכם לישון. שבנו לבית־המדרש עוד ראינו בחלון של בית המדרש הישן אור. שנים יושבים, אחד אומר תהילים, זהו ר' ליב דער טעפער, כבן 70—80 שנה. והשני ר' אריה דער בלינדער, ממלמל, לומד ומשנן פרקי משנה.

למחרת בבוקר, צריך היה ר' אלתר לעמול קשה עד שסדר את בית הכנסת כמו מקודם וחמתו בערה בו.

ר' אלתר אהב סדר וכעסן היה.

אחרי שבוע שוב סדרנו משמרת לילה ושוב עשינו בבית המדרש החדש, סדורים חדשים, ולא ידענו שאלטער דער שמש מתחבא ב"עזרת נשים". פתאום התחילו עפות מגבות רטובות מידי אלטער דער שמש, על ראשנו. ברחנו וחזרנו כל אחד לביתו. למחרת, כלם ידעו מי הם הלמדנים הקטנים ומה מעשיהם המטילים חרפה על הוריהם.

גדליה ויסמן

משפחת קורקט

לזכר אבינו ר' אשר־זליג ואמנו רבקה, אחותנו דובע־קיילע ובעלה שלמה אשקביץ ובנותיהם: חיה־פיגל, יהודית, דבורה ומלכה ל"ה.

ואחותנו משה ובעלה ליפה יסינובסקי וילדיהם איטקה'לה וישראל.

הקדושים והטהורים אשר הושמדו בידי הצורר האיום והנורא.

———

משפחת קורקט היתה שומרת מסורת וציונית כאחד. אנשים שקטים ועמלים היו. ר' אשר זליג קורקט היה משתתף בחבורות של לומדי תורה, בבית הכנסת "שולחן ערוך" ובביתנו היו חוגגים את "הסיומים" — שלש פעמים בשנה.

ר' אשר זליג היה גם נעים זמירות ובעל־תפילה, ואף חיבר בעצמו לחנים רבים לתפילות. כשהיו מתקרבים ימי החגים וביחוד הימים הנוראים, היו שומעים אותו מזמר ומשנן מנגינות לתפילות. מכל בתי הכנסת היו באים להזמינו שיתפלל בימים הנוראים. הוא היה מתפלל

שלא על מנת לקבל פרס. התמורה שקבל עבור התפלות היתה קודש לקק״ל.

כל דבר שבא מארץ־ישראל היה יקר בעיניו ועורר התרגשות והתפעלות. בקדושה מיוחדת התיחסו ר׳ אשר זליג ואשתו רבקה לאתרוגים שקבלו מילדיהם מארץ ישראל, סיגריות, שאותיות עבריות מודפסות עליהן, חילקו פיסות פיסות, כדבר יקר המציאות בין לומדי התורה.

ידיעות ותאור עובדות פשוטות שהגיעו מילדיהם בארץ על עבודה במשק, נמסרו מפה לפה כמעשה נסים.

כל המשפחה התכוננה לעלות לארץ. הילדים התחנכו בבתי־ספר עבריים וכולם ציפו לרגע הגדול שבו יוכלו לבא אלינו. אולם הם לא קבלו אשרות כניסה למרות ההשתדלות הרבה. בינתים פרצה המלחמה ונקטפו כולם.

חנה קורקט־מרגלית
כפר מלל

משפחת קורקט

זוג שאינו מתאים

היה היה זוג בעירנו — לה קראו אסתר יענקעלע־רחהל״ע־חנה׳לעס, ולו קראו יהושוע אסתר־יענקעל־רחהלע־חנהלעס. אסתרקע אשתו של יהושוע׳ל היתה תופרת (די נייטארין בלע״ז) יהושוע היה פרוון מטליא־טלאים בפרוות האכרים (פון גוישע פעלצלעך בלע״ז). וכמנהג הימים ההם נישאו זה לזה בהיותם בני 14—13 (״14 ער און 13 זי״). אנכי הכרתי אותם, כשהיו כבר קרוב ל־80 ער און 70 זי״. ויולידו בנים ובנות וישלחום לכל קצווי תבל ועד אמריקה הרחוקה הגיעו — ואסתרקע תופרת ויהושוע׳ל מטליא פרוות אכרים.

באחד הימים חלה יהושוע׳ל, נפל למשכב וממטת חוליו לא קם. נפטר והלך לעולמו בשיבה טובה, בהיותו למעלה מגיל שמונים.

והנה ישבה לה באסקופה לפני הבית אמא של אלתר אפשטיין, ״די אלטע פריידל״ ושמעה מתוך החנות שיחה על הלוויה, היא קראה לבנה ושאלה ממנו: אלתר בני, ספר לי נא, בבקשה, מי זה מת? ענה לה בנה הנה יהושוע אסתר־יענקעלע־רחהלע־הנהלעס מת בשיבה טובה.

נאנחה פרידל הזקנה ואמרה לאלתר בנה: אני מראש ידעתי ואמרתי, שהם אינם זוג מתאים זה לזה...

יצחק אבן

קלמן בן יחזקאל טרלוביץ

קלמן טרלוביץ, שנקרא בשנותיו האחרונות ר׳ קלמן מוואלקא ע״ש האחוזה שישב בה למעלה משלשים שנה.

היה טפוס של "ישובניק" כמתואר בספרות, איש כפר, תלמיד חכם, בעל הליכות, מיזג את התורה והפרנסה כאחד.

הדרת פניו השפיעה גם על הגנרל בעל האחוזה ממנו חכר קלמן את האדמות.

הוא ובנו

ר׳ יחזקאל טרלוביץ

ר׳ קלמן טרלוביץ

קלמן היה היהודי היחידי בכפר.

עם פרוץ מלחמת העולם מת הגנרל בעל האחוזה, ובניו צעדו עם זרם ההסתה האנטישמית. קלמן עזב את הכפר. עקר דירתו לעיר סוקולקה, גם פה המשיך בלמוד התורה ובחיי המעשה, בעזרה לכל חלש ונצרך. ילדיו עלו ארצה. נכדו שנולד בארץ ונשא שמו "קלמן" נפל במע־רכות ישראל.

יהי זכרם ברוך.

חיה טרלוביץ

מאיר טרלוביץ

בילדותו למד בישיבה, ספג תורה וחכמה, בכוחות עצמו הגיע גם לשלב גבוה של השכלה כללית, שהודות זה תפס עמדה מכובדת בחיים הצבוריים וחברתיים. בתור מזכיר הקהילה היה מנהל את ספרי הקהילה וכל ענינה בקפדנות ובסדר מופתי. בחכמתו וסגנונו רכש אהדה וחבה מכל הבאים במגע עם הקהילה היהודית בסוקולקה. ביחוד התמסר והשתדל לעזור לנוער הציוני, שעמד

מאיר טרלוביץ
מזכירו של הרב שוסטר

על סף העליה. מקרוב ורחוק, מהעירות הסמוכות הגיעו לעיר המחוז סוקולקה, כדי לסדר ולהוציא ניירות הדרו־שים לעניני העליה, מאיר טרלוביץ רץ, כתב בקשות, הביא עדים, השתדל אצל הרשות המקומית, עד שקבל את הניירות הנחוצים.

הרבה נוער מן הסביבה מצאו בו משען והצלה, והודות לו הגיעו למטרה ועלו ארצה, גם הוא בעצמי התכונן לעליה עם בני משפחתו. לצערנו יד המשחית פגעה בו וביחד עם בני משפחתו הוציאו את נשמותיהם הטהורות בכבשני הגזים.

יהי זכרם ברוך.

בן ציון פומרנץ

נחום דב קונשט

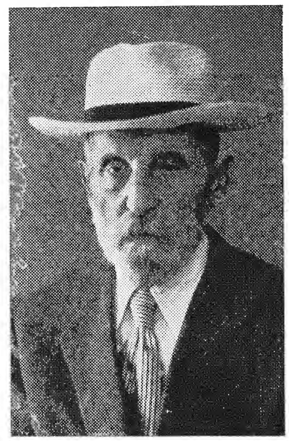
(קוים לדמותו)

ברחוב האוליצקי, חי, פעל והעניק את כל הטוב הנעלה והנשגב של רוח ישראל המורה נחום־דב קונשט, המורה הראשון של בית־הספר העברי הראשון בסוקול־קה, שהוא היה מיסדו ומנהלו. איש משכיל היה, חדור אהבת התורה וההשכלה, שומר מצוות ודרכי אדם, זכה והצליח להעניק ולהקנות לחניכיו חינוך ציוני והעמיד דורות של תלמידים. חניכיו פזורים בכל אתר ואתר בארץ.

לאחר שנים של עבודה פוריה בעירו סוקולקה, זכה

לרגע לו ציפה, הוא הגשים את מאוויי נפשו ועלה ארצה. כאזרח השכונה, היה הוא אחד ממיסדי בית־הכנסת הראשון בשכונתו בחדרה.

מעלות השחר התכנסו סביבו לומדי תורה מכל הגילים, ששתו בצמא את דברי תורתו.

המורה ר׳ נחום קונשט

הוא היה דמות של מורה ומחנך לתלמידיו וחניכיו. חייו ודרכיו הנם לדוגמא לכל אשר הכירוהו.

בני קונשט (אמנותי)

המלמדים בסוקולקה

שונים היו ביניהם. אחד אהב למשוך באזנים כמעט עד להתעלפות. השני ידע להלקות על גופנו, השלישי לקלל ולגדף. אבל כלם עשו זאת לשם שמים ולטובת הילד. הם הכניסו אותנו בעול התורה ואנו משכנו בעול. מפחד ה״רבי״ קיימנו את המצוות ביודעים, ולפעמים מתוך שלא לשמה בא לשמה.

א. דער דרעצינער מלמד, קראו לו על שם עיירה דרצין, שממנה בא לסוקולקה (כמנהג בכל עיירה, לא נקראו היהודים בינם לבין עצמם בשם המשפחה. אלא בכנויים. לפעמים, על שם האשה כמו: בריל חנה־רייזיל׳ס על שם אשתו רייזל, או יענקיל לייזער׳ס על שם המחותן לייזער, או חצקיל דער קרינקער על שם העיירה קר׳ניק שממנה בא וכו׳). איש לא ידע, איפוא, את שם משפחתו של המלמד הדרציני.

פעם, בסוף החורף, עת השלג נמס, והשמש התחילה לחמם, ישבו התלמידים צפופים בחדר צר ואפל, הגמרא פתוחה לפנינו ועינינו ולבנו לא לדפים, רק לחוץ, לשאוף קצת אויר חם, קצת שמש, קצת חופש. התמרדנו, פרצנו החוצה, ה״דרעצינער״ נתמלא חימה. כשנכנסנו לחדר התנקם בנו, ולא היה אחד, שלא טעם את זרוע ידו. אבל גם אנחנו אמרנו, לא לשתוק, להשיב ל״רבי״ כגמולו. ביום בהיר אחד, לפני הצהרים, טיפס אחד התלמידים בעזרת חבריו על הגג והגיע לארובה ושפך לתוכו את האבנים והחול בהם הצטיד, והכל נשפך לתוך הסירים שעמדו על האש. הרבנית כמעט התעלפה וצעקה שכל הגג התמוטט ונופל. כשיצאו החוצה הספיקו עוד לראות את התלמיד היורד מן הגג. ה״דרעצינער״ הכה את הילד באוזן, וגרם לו פגיעות רציניות.

ב. יוסף חיים מלמד יהודי גבה־קומה. טלית־קטן מציצה מבין מלבושיו. פניו ארוכות ללא הבעה. עיניו מושפלות מטה, נדמה שאינו מביט עלינו, ואינו רואה אותנו, אבל לא כן הדבר. הוא רואה אותך וגם רואה את עיניך וראשך בתוך הגמרא, ואוי ואבוי אם ח״ו יתפוס אותך, שאתה מתעסק עם חברך ומסיח דעתך מהלמוד; אחת דעתו למלקות. הוא היה קורא בשמחת נצחון את התלמידים החזקים ביותר, ובעזרתם היה מוציא לפועל את סדר המלקות. הוא היה אומר: יהודי שמקבל מלקות, אפילו לא בערב יום־הכפורים מובטח לו עולם־הבא. ועוד היה אומר: אין התורה ניקנית אלא ע״י יסורים. כמעט שלא היה אף אחד מהתלמידים, שלא היה ״מובטח לו עולם הבא״.

״הרבי״ היה נהנה גם ממלאכת הקללה. תלמיד שלא אמר את השעור בניגון, היה זוכה לקללה בלי ניגון. כשהתחיל לקלל באידיש ״געדראלן, געשוואלן זאלסטו ווערן, ווי דער בארג מיט די טעלעגראפישע סלופעס״, היו כלם, כל התלמידים עונים אחריו במקהלה.

מעשה בתלמיד שזכה לקללה כזאת, ולא רצה לעזוב את החדר, כי אימת הקללה נפלה עליו, עד ש״הרבי״ ותלמידיו במקהלה אמרו שלוש פעמים את נוסח הקללה, והוסיפו ״שלא תחול עליו, שלא תחול עליו, שלא תחול עליו״, אז עזב את החדר בעינים זולגות דמעות.

ג. דער שטאבינער מלמד, על שם העיירה שטאבין, שממנה בא. הוא שנחרת במוחי, ודיוקנו עומד לפני כחותם על מהלך החיים שלי. יהודי נמוך וזריז, שקט ופקח. לא נרגז ולא מרגיז. חודר בעיניו החדות

בעמקי הנפש של כל תלמיד ותלמיד, ולשון משותפת לו עם כל אחד לפי טבעו. כל אחד מאתנו ראה בו ידיד, הוא אוהב כל אחד וכל התלמידים אוהבים אותו. ובשום מקום לא השגנו בלימודים כאשר השגנו אצל השטאבינער. ידענו שעמלנו לא היה לבטלה. אחרי שעור בגמרא כשהרגשנו עיפות. ידענו שמותר לנו לנוח. לשאוף קצת אויר צח, ובן־רגע התרוקן ה"חדר". והספיק רמז קטן מצדו שנכנסנו שוב והמשכנו בלימודים. ועל כל סוגיה קשה עברנו, כי אהבנו את הקשיות. לא "הקפדן מלמד" היה אומר תמיד: בכל יום ששי, היה קורא לנו מפרשת השבוע, בהסברה שלו סייע להתקרבות לבורא־עולם, לתורה ולמוסר היהדות. והמשכנו ללמוד ב"תלמוד־תורה".

בסביבת התלמוד־תורה עמד צריף־עץ שנקרא "השטיבל", שם התפללו חסידי־קוצק, תפילתם ברינה. אבל מה שמשך אותנו ביותר לצריף הזה, אחרי שגמרו להתפלל, וכל אחד הלך לביתו, נשאר רק חסיד אחד לבדו, והוא התחיל להתפלל בקול וצעקה מרה, שהרעיד כל נימי נפשנו. עמדנו מאחרי החלון לשמוע איך הוא מדבר עם הקדוש ברוך הוא. מבקש רחמים, מתמרמר, "אהבה רבה אהבתנו". היתכן ? צעק בקול.

"התלמוד־תורה" היה בשכנות עם בית הכנסת הגדול, בימי חורף, הימים קצרים, למדנו מאוחר בערב. בלילה אהבנו ללמוד ביתר שקידה ובניגון עצוב המלווה כל מלה. והרגשנו שהתגברנו, ואז חזרנו הביתה עם הפנסים בידינו. עברנו את בית־הכנסת והנה על המפתן עומד אדם וקורא לכל אחד מאתנו בשמו לעלות לתורה. הרבה שמענו אז, על מתים שקמים ממנוחתם ומסדרים תפילה בבית הכנסת וקוראים גם לעוברי דרך לעלות לתורה.

מאז גם הפנסים לא עזרו, פחדנו גדל. זמן רב היו באים לקחת אותנו הביתה, אבא או אמא. ובלילה, ראינו בדמיוננו את בית־הכנסת, מתים מתפללים ועולים לתורה ופחדנו לעבור .

גדליהו ויסמן

משפחת קנטור

א. אברהם קנטור

אברהם קנטור נולד בסוקולקה בשנת 1894. הוא קבל חנוך מסורתי וגם השכלה כללית בביה"ס העירוני. בימי נעוריו הצטרף לנוער הפעיל, שהתרכז בסוקולקה ב"לטע־ראריש געזעלשאפט".

אברהם קנטור

המורה פנינה קנטור

בסיום מלחמת העולם הראשונה עבד קנטור בועד־הקהלה בביאליסטוק ואשתו היעודה פנינה וילנסקי עב־דה כמורה בגמנסיה העברית בביאליסטוק, אשר נוסדה אז. קנטור גילה מרץ רב, חריצות וכוח ארגוני בפתיחת בתי־מטבח זולים או בחינם, בארגון "גמילות־חסדים" ו"מתן בסתר". כעבור שנים המשיך בפעולתו הסוציאלית כחבר בבית הכנסת "משכן יעקב".

בשנות השלושים החליט לעלות ארצה. תחילה עלה לבדו. בארץ התקבל כעובד בקופת־חולים של הסתדרות העובדים בסניפה בטבריה, משם הועבר לחדרה, מקום בו חכתה לו עבודה בהרחבת הסניף של קופ"ח וביסוסו.

שבועות מספר לאחר בואה של רעיתו עם הילדים ארצה נפטר (בא' חשון תרצ"ד — 10.10.1934), בהניחו אחריו אשה ושני בנים.

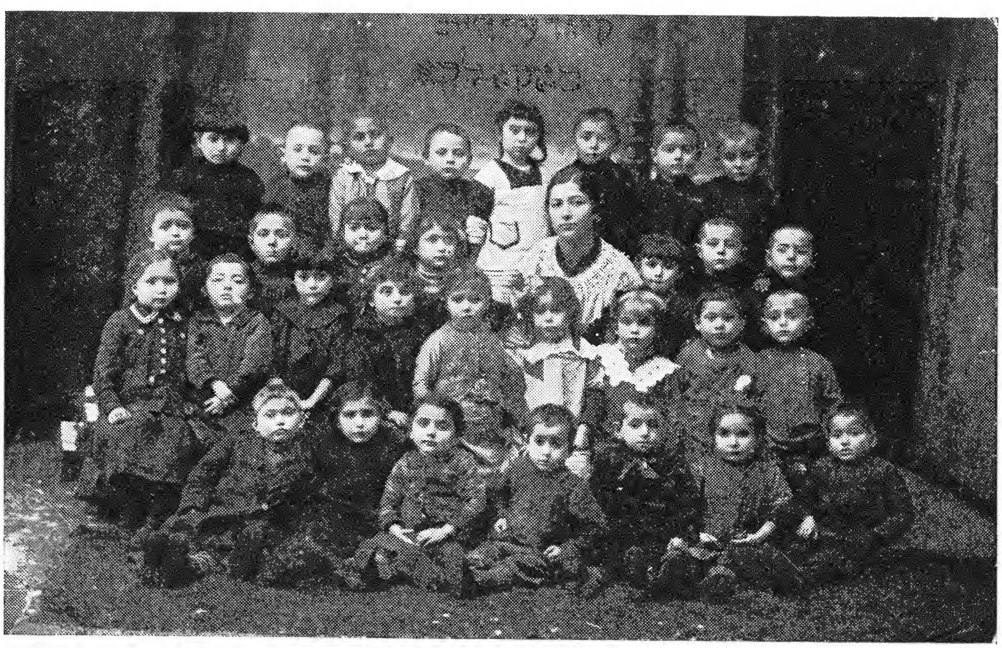
ב) פנינה קנטור מבית וילנסקי

פנינה קנטור נולדה וגדלה בעיירה קטנה (קרינקי, בסביבת ביאליסטוק) בתחום המושב ליהודים ברוסיה הצארית. עוד בגיל צעיר (כבת 16—17) בזמן מלחמת העולם הראשונה, יצאה מבית הוריה לוורשה, שם למדה והתכוננה להוראה בהתאם לנטייתה.

בגמר לימודיה הגיעה לסוקולקה, כדי לעבוד בהוראה עברית, ולאחר זמן קצר הצטרפה לקבוצה יוזמת, אשר יסדה את הגימנסיה העברית בביאליסטוק. קבוצות יוזמות, ביחוד מבין תנועות הנוער הציוניות ("צעירי ציון") ראו את השעה כשרה להקים — לראשונה בחיי הגולה — בתי"ס עבריים, שבהם תינתן השכלה מלאה, בכל מקצועות הלימוד (ולא רק בלימודי היהדות כפי

גן־הילדים, הגננת פנינה קנטור

גן־הילדים, הגננת פנינה קנטור

שהיה נהוג) בשפה העברית, פנינה קנטור נמנית עם ראשוני בוני ביה״ס העברי המלא, בפולין.

בשנת 1934 הצטרפה הח׳ פנינה קנטור אל בעלה בישראל ומני אז עסקה אך בחינוך בביה״ס ובגידול בניה בבית. נפטרה בכ״ט כסלו תשכ״ד — 15.12.1963.

בשיטתה בהוראה היתה מזיגה נדירה של אם ושל מחנכת מדריכה ואף קפדנית. היא התייחסה בנועם ותוך עידוד והבנה לתלמידיה. לא הטילה עליהם מרות, הכובלת ומדכאת את האישיות הרכה והרגישה של הילד, אולם אישיותה שלה, היציבה, השקטה תמיד, המסודרת והדייקנית והמאורגנת עד להפליא, החרוצה, הברורה ומכוונת בבהירות, הביאו את הילדים לידי חינוך טוב בנימוסים, בהרגלי למידה, בהישגים לימודיים, והכל באוירה נוחה ונעימה תוך התפתחות חופשית ומכוונת.

שיטתה של פנינה קנטור השתקפה באופן מודגש במיוחד בחגיגות שערכה, שהיו ממש למופת. כל התלמידות היו פעילות, כי לכולן ניתנו תפקידים. ובסיום נערך ריקוד משותף של הילדות, המורה וההורים. כל הנוכחים נשמעו לתביעת המורה להצטרף למעגל, מעגל משפחתי, מיזוג גלויות, השכבות והגילים.

אסיפה חגיגית בבי״ס ״תרבות״ לכבוד פתיחת האוניברסיטה בירושלים

מרדכי בונים

על ר׳ שמשון קצנלנבויגן

ר׳ שמשון קצנלנביגן, יהודי נמוך קומה אבל גדול רוח, וגדול בתורה, הוא יסד ישיבה לתלמוד שהורה בה. בתרפ״ח כאשר עליתי לארצנו לפתיחת האוניברסיטה נכנסתי אליו לקבל ברכת פרידה. הוא היה איש חולני וחלש בגופו, התרומם ממשכבו והתחיל לבכות: ״מה רב ערכך שזכית לעלות לארצנו, ולהיות נוכח במעמד מאורע נשגב זה, שאין אנו תופשים את גדול ערכו. אנא אל תשכח להביא לי מתנה: ״קצת עפר ארצנו היקרה״ בקש בדמעות. קיימתי את הבטחתי והבאתי לו רגבי־עפר מארץ־הקודש, וקשה לתאר את החביבות שהראה בלטפו את הרגבים והרוה אותם בדמעות רותחות; והוא אמר: הגמרא מספרת על אחד מגדולי האמוראים, כשהיה בא מבבל לבקור בארצנו היה מנשק כיפי דעכו. לא זכיתי להיות בעכו, אך אני מאושר לנשק כאן עפר הארץ הקדושה, ואולי נזכה שתקוים הבטחת חכמינו ״עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל העולם״.

ביקרתי בסוקולקה שנה לפני פרוץ המלחמה האיומה ונכנסתי אליו; הוא היה כבר כפות למטתו, פניו קיבלו זוהר מיוחד כאשר ראני. הוא קם ממטתו, חבקני, אמצני אל לבו, ואמר בקול חנוק מבכי: ״אשריך שזכית לעמדה כזו בחיים״.

צ. ירדני

ר׳ חיים מאיר שמול

ציון לדמותו

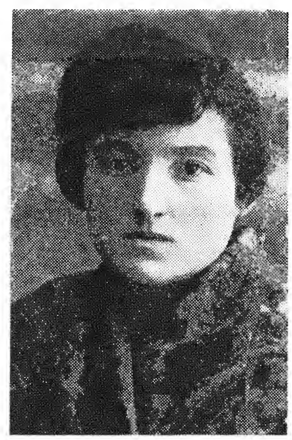
אישיות דגולה היה המורה הוראה ר׳ חיים מאיר שמול ז״ל. בעל הדרת פנים, זקנו מגודל, עיניו פקחיות, שמח בחלקו. על ראשו כתר תורה בגאון. חכמתו ותורתו האירו את פניו. היה מקבל בסבר פנים כל מי שבא לפניו, קיים מצוות לכל פרטיהן ודקדוקיהן.

נולד 1864 בעיר ביאליסטוק, למד בישיבת וולוזין, היה ידיד של ״החפץ חיים״ והרב ר׳ חיים סולובייציק מבריסק־דליטא. נשא לאשה את בתו של יעקל מוניס־בלומנטל המוהל, בן משפחה מכובדת ומגדולי התורה. נתמנה כמורה־הוראה בסוקולקה בשנת 1902.

ר׳ חיים מאיר שמול ז״ל עסק בתורה יומם ולילה, התפלל ב״שולחן־ערוך בית־מדרש״ ברחוב אוליצקי ובכל יום, בין מנחה למעריב, למד עם קהל מתפללים דף גמרא ודיני ״שולחן־ערוך״. יהודי סוקולקה שתו בצמא כל מלה שיצאה מפיו. היה מעורב עם הבריות וחביב על כל מתפללי בית־המדרש. בטוב־מזג וחום־לב היה אוהב לפשר פשרות וסכסוכים, היה מתון וצנוע בהליכותיו, ורצוי ומקובל על כל אנשי עירנו כגדול וכקטן, כעשיר ועני. היה בא לבחון את תלמידי ״התלמוד־תורה״, במתינות ובפשטות, מבלי לסבך את התלמידים. כל בניו ובנותיו היו ציונים מסורים, חדורים רעיון תחיית א״י. בנו ושתי בנותיו חיים בארץ.

נפטר ב־1918 בעיר ביאליסטוק. יהא זכרו ברוך.

ה א ם ו ב נ ו ת י ה

צירל לוין לבית שמול

הרבנית חשקע (שרה חסיה) שמול לבית בלומנטל

לאה שלומקוביץ לבית שמול

מ. צ. צינוביץ

למדנים ואנשי תורה

ר׳ א ל י ה ו ו ח ת נ ו ר׳ ה ל ל מ ש ה ג ל ב ש ט י ן

חסידות קוצק, שהתפשטה בכל עיירות פולין הקונ־גרסאית, הגיעה עד לתחומיה של ליטא, והיוותה חטיבה חסידית מלוכדת, שהיה לה צביון רוחני־חברתי מיוחד, ומשקל בציבור היהודי. החסידות חדרה לסוקולקה, עיירה ״מתנגדית״, בהשפעת אחד מנכבדיה, ר׳ אליהו, למדן גדול ומשוחרי פניו של האדמו״ר המפורסם, ר׳ מנחם־מנדל מורגנשטרן, מקוצק, בספר ״האריות שבחבורה״ ליהודה לייב לוין, שהופיע בירושלים בשנת תשי״ט, מתואר ר׳ אליהו כ״אחד מחשובי חסידי קוצק״.

גם ר׳ אלעזר חסיד היה מבין ותיקי החסידים המועטים בביאליסטוק שהנו אחרי ר׳ מנדל מקוצק, ואשר אף המתנגדים הקיצוניים התייחסו אליו בכבוד רב, כי ר׳ אלעזר (אבי משפחת סוראזקי הידועה בסוקולקה) נחשב

כאחד מגדולי הלומדים והבוררים בדיני תורה. ר׳ אלעזר היה למדן מופלג וצדיק מצניע־לכת, והיה מקובל מאוד על חסידי קוצק בסוקולקה.

ר׳ אלעזר ביאליסטוק שידך כחתן לאחת מבנותיו של ר׳ אליהו את הלמדן החסיד ר׳ הלל־משה (משל) גלבשטיין, יליד ביאליסטוק, ולאחר נשואיו היה סמוך על שולחן חותנו בסוקולקה. לאחר זמן עלה לארץ־ישראל נמנה על יקירי ירושלים והתפרסם כאחד מאישיה הדגולים.

אביו של ר׳ הלל־משה, ר׳ צבי־הירש, היה מצאצאיו של ר׳ ישעיה הלוי הורביץ, בעל השל״ה (שני לוחות הברית), ובהשפעת ר׳ אלעזר ביאליסטוק דבק בחסידות של קוצק, ולאחר זמן היה כרוך אחרי הגאון ר׳ יצחק־מאיר בעל ״חידושי הרי״ם״, ממייסדי שושלת האדמו״רים הידועה לבית גור.

ר׳ הלל־משה היה זריז ומרבה לבקר אצל אדמו״רים מפורסמים כדי ללמוד מדרכם בקודש. הוא ישב גם חצי־שנה בליובאוויץ׳ החבד״ית נמשך לאורו של הגאון ר׳ מנחם־מנדל שניאורסון, בעל ה״צמח צדיק״. בשנת תרכ״ט (1869) עלה עם משפחתו לארץ־ישראל, והשתקע בירושלים בעיר העתיקה, סמוך לכותל המערבי. בספרו ״משכנות לאביר יעקב״ הוכיח, לפי רמזים מן הקבלה, כי ההלכה על שמירת בית־המקדש חלה גם על ימינו, ולכן יש לדאוג לתיקון מצבו של הכותל המערבי. מחמת מצוקתו החומרית, נשאר הספר בכתב־יד ולא הצליח להדפיס ממנו אלא שני דפים בלבד. לדעתו, יש לבנות בית־מדרש ליד הכותל המערבי, שקול התורה לא ייפסק במקום קדוש זה. ברשות השלטון התורכי, היה נוהג להדליק נרות ליד הכותל מדי ערב שבת, והוא הנהיג גם מניין קבוע לתפילה בציבור בכל יום ליד הכותל המערבי.

התלכדו סביבו לומדי תורה שהקשיבו לשיעוריו בנגלה ובנסתר. רבני ירושלים, ר׳ שניאור זלמן פראדקין בעל ה״תורת חסד״ (לשעבר אב״ד דלובלין), וגם המתנגדים ר׳ יהושע לייב דיסקין (הרב דבריסק — בליטא), ר׳ שמואל סאלאנט, רבה של ירושלים, כיבדוהו מאד. הוא פירסם שבעה ספרים, רובם בקבלה ומיעוטם חידושים על ש״ס ופוסקים.

לפני פטירתו, בשנת תרס״ט, ציווה את בניו לשמור על נוהגו, להדליק נרות ליד הכותל עם כניסת השבת.

הם שמרו על מנהגו זה עד לשנת תרע״ב, כשהדבר נאסר לחלוטין על־ידי השלטון התורכי.

קואופרטיב ראשון לעורות

בבית־החרושת של מאיר בובריק הוקם הקואופרטיב הראשון של פועלי הבורסקאות. בקואופרטיב היו חברים גם בעלי בית־החרושת וגם האומנים, והוא נקרא ״ספול־קא״ (״שותפות״). הקואופרטיב קבל מן השלטונות הפו־לנים רשיון בלעדי לעבוד עורות.

ר׳ חיים בערל שטיין

ר׳ חיים בערל היה ״נגיד״ בעיירתו, אחד המייסדים של תעשיית הבורסקאות, הקדיש מכספו לעזרת נצרכים בדרך ״מתן בסתר״, ומקפיד שלא לגלות את מצבם ברבים. בשבתות ומועדים היה נוהג לארח לסעודה חיילים יהודים מחיל המצב בעיירה.

בעל משפחה ענפה בעיירה, היה נוהג לעשות ״סעודת עניים״ בחתונות של ילדיו. היה אהוב וחביב על כל החוגים בעיירה.

נינתו אסתר מישקינסקי

חיה אפרתי ז״ל

בימים הראשונים לבואה לארץ עבדה בקבוצת באר־טוביה. הדבר היה בשנת תרפ״א/פ. קבוצתנו בקשה את חנה מייזל לשלוח אלינו כמה חלוצות מן הטובות שבתל־מידות חוות־הלימוד בתל־אביב. בזמן קצר נשלחו אלינו ארבע חברות וחיה ז״ל ביניהן. במהרה נתקבלו כחברות קבועות והן צעדו בשביל הקבוצתי וסללו יחד עם חבריהן את הדרך לתנועה השיתופית בארץ.

חיה עלתה לארץ מעיר מולדתה סוקולקה שבפולניה, בעיצומם של ימי העליה השלישית, עת טובי בני הנוער היהודי מרוסיה ומפולניה חתרו אל חופי ארצנו בכל הדרכים.

מידה רבה של הכשרה לחיי הארץ היתה לחיה עם עלייתה. את השפה העברית ידעה היטב. גישה לעבודה, לניהול משק־בית, לסדר ולמשמעת חברתית היתה טבועה בה. ראשית ידיעת תנאי הארץ רכשה בבית־ספרה של חנה מייזל; האוירה החלוצית ששררה בארץ בימים ההם הקל על חבלי הקליטה וההסתגלות, על אף הקשיים שנערמו בדרכה.

חיה אפרתי ז״ל

בבאר־טוביה, היו קשים תנאי עבודת הבחורות בקבוצה. בתי־המגורים, עשויים עץ מטויח היו מפוזרים ברחוב היחידי של המושבה. ללא מטבח וללא חדר־אוכל ראויים לשמם, באחד מבתי האיכרים הותקן חדר־אוכל, ושני — היה מטבח. הלחם נלוש בידים ונאפה בתנור מוסק קש (קסל), עשן סמיך עלה וניתמר וחום לוהט, צרב את הפנים משך שעה שלמה של ההסקה. התבשילים התבשלו על כיריים פשוטים, אף הם מוסקים בענפים ובכפיסים.

החלוצות הסתגלו מהר לתנאים ומלבד הימים בהם חלו במלריה ובשאר מחלות הקליטה, הנעימו את חיי החברה, השרו אוירה של בית בחדריהם הפזורים של החברים ושוו חן ונועם לחיי הקבוצה הקטנה. אולם ימיה השלווים של קבוצת באר־טוביה לא ארכו הרבה.

לא היתה אפשרות להקים ולבסס במקום משק שיתופי מעורב ומגוון, בסביבה של נחשלות ופיגור. לא נותרה דרך אלא לחסל את משק הקבוצה. חבריה נתפזרו. אחדים המשיכו בדרך חיי השיתוף והצטרפו לגבע. אחרים עבדו בתחנת הנסיונות בבן־שמן כפועלים שכי־רים ערב פיזורה של הקבוצה נערך נשף הכלולות של ארבעת הזוגות שנתלכדו בשנת קיום הקבוצה. חיה ז״ל היתה בין אלה שלאחר כלולותיהם עברו לבן־שמן.

חיה נטלה חלק פעיל וער, כאחת החברות שקולות־הדעת אשר בכנותה ובפשטותה, באמונתה התמימה, בצניעות הליכותיה, באהבתה ובמסירותה שלא ידעה גבול למשפחתה ולקבוצה — תרמה תרומה נכבדה לעיצוב חיי הקבוצה.

משתתפת קבועה היתה באסיפות הכלליות של הקבוצה. ספר הפרוטוקולים של אסיפותינו מכיל הרבה מדבריה באסיפות. בהם עמדה על טוהר המידות, על יחסים תקי־נים עם הזולת, על בעיות חינוך ושיפורים בתנאי העבו־דה. היתה חברה בועדת הבריאות או בועדות אחרות. מילאה תפקידה באמונה בתום ובכושר רב.

מלחמת השחרור, אשר זיעזעה את כולנו, ואשר טילטלתנו חדשים רבים בין תקוה ליאוש, נסתיימה בנצחון מפתיע ומכריע, לשמחת לב כל העם בארץ ובגו־לה, — המיטה על ראשה של חיה ז״ל ועל משפחתה אסון איום, בנפול מרדכי — הבן הבכור — בשדה המערכה בין הרי ירושלים, עטור־תהילה ונאדר־גבורה, על משימות צבאיות קשות ומסוכנות שביצע כל ימי מלחמתנו. באסונה נתגלתה חיה כאם גיבורה, אשר נשאה סבלה בגאון ובעוז ואף ניחמה ועודדה את יתר בני המשפחה.

כאשת חברנו י. אפרתי אשר עמס על כתפיו תמיד עומס ציבורי רב, עוסק בצרכי הציבור במשק, חבר הקבוצות ובמרכז החקלאי, ומיום קום המדינה חבר הכנסת ותת־שר החקלאות, לא ידעה חיה מנוס ומפלט מעסקי הציבור, שגזלו את רוב עתותיו של בעלה ואשר הכבידו עליה את עול הבית.

לזכר אם שכולה

חיה! מאז הלכת מאתנו מבלי שוב, מלווה אותי דמותך. אראך במנוחתך על הדשא, לאחר יום עמל. לכאורה שכבת וקראת, אך כל ישותך היתה רוויית צער ויגון. זמן רב חשבתי, שהמחלה המטרידה היא המשרה עליך את העצבות, עד אשר הבחנתי מרחוק, שהספר המלווה אותך הוא אחד מספרי הזכרון לזכר נער או נערה שמסרו את נפשם במלחמת השחרור. שותפה היית לכל אותם האבות והאמהות.

עם חשיכה היה הספר שעיינת בו נשמט ואת היית שוקעת בעולם של שכול ויתמות.

ועוד אראך חומקת ועוברת את החצר בשביל צדדי, כשהמעדר צמוד לגופך. לאן? — אל אותה כברת האדמה, אשר טמון יקירך. כפופה ושחוחה כשצעדיך הרבה יותר איטיים הייתי רואה אותך חוזרת משם.

וכל כמה שארצה לראות את חיה בגן הילדים, במטבח הקטן וכו׳, אין הדבר עולה בידי.

שוב אראה את דמותך בחדר־האוכל, בחג העצמאות הראשון, השולחנות והמסובים כולם אומרים חג, רק את לבושה שחורים. ראשך מורכן ועיניך זולגות דמעות. מאותו ליל החג נתמשכה אותה נימת העצב בכל ליל ששי ובכל חג ומועד.

לא זכתה חיה ליהנות הנאה שלמה ממעט האושר אשר העניקו לה החיים. בחתונת מיכה היתה השמחה מהולה בצער ובדאגה למרדכי הנצור בירושלים, ובהיוולד נכדתה שרויה היא באבלות.

חיה יקירה! ידענו את חלייך, אך איש מאתנו לא ידע ולא תיאר לעצמו, כי המוות אורב לך.

יהי זכרך ברוך! אסתר רייזקינד

לזכר לאה פרלשטיין

לאה פרלשטיין נולדה ב־1913 בסוקולקו (פוליסיה) בת של סוחרים ומלומדים. למדה בבית־הספר "תרבות" והמשיכה את השכלתה בסמינר למורים בגרודנה. עבדה בהוראת עברית בעיירות אחדות ואחר כך עברה לוארשה. באה לתנועה החלוצית דרך ארגון המורים שהתקיים ליד מרכז "החלוץ". ב־1935 היתה בהכשרה בוילנה

לאה פרלשטיין ז״ל

ואחרי זה נשלחה על־ידי המרכז לקבוץ ברוכוב בלודז׳. זה היה קבוץ ענף בעל מפעלים משקיים גדולים — מתפרה, מסגריה נגריה, מכבסה ועבדו בו 400 חברים. עם בואה לקבוץ ברוכוב עבדה לאה בעבודות שונות, אך כעבור זמן מה התרכזה בפעולה תרבותית — ושעורים לעברית והדרכת חוגים שונים. באותה התקופה גם נהלה קורס להכשרת מורים לעברית בקבוצי הכשרה, אשר אורגן על ידי "החלוץ". זמן קצר אחרי בואה לקבוץ ברוכוב נעשתה לאה לאחד מעמודי התוך של הקבוץ, עסקה בכל עניניו ושמה מוכר היה לכולם.

כאשר הוקמה בשנת 1938 ועדת־חברות ליד מרכז "החלוץ", נכנסל לאה יחד עם צביה, פרומקה, טוסיה וחברות אחרות לועדה זו.

בפרוץ המלחמה היתה לאה בקבוץ בלודז׳. כבר בימים הראשונים לספטמבר עמד האויב בשערי העיר. בהלה איומה תקפה את כל היהודים. שלט פחד מפני השמדה מידית והתחילה בריחה מן העיר. קבוצה של 10 חברים בקבוץ החליטה שהם נשארים — אין עוזבים מקום של חיים ויצירה. לאה היתה בין עשרת החברים האלה.

לאחר תלאות ונדודים חוזרים כעבור מספר שבועות, חלק מהחברים ללודז׳. כאן הם מוצאים קורת גג ופת לחם הודות לאלה ששמרו על הקבוץ. תקופה זו — של סוף 1939 והתחלת 1940 — היא בחיי הקיבוץ בלודז׳ תקופה של האחזות בצפרנים ממש בפנה זו. יום יום היו באים שליחי ה"גסטאפו", שודדים את הרכוש ואוספים חברים. לאה עמדה בפרץ; היתה נכנסת במשא־ומתן עם הגרמנים, טוענת שכאן נמצאים פליטים המתפרנסים מעבודה, משדלת בדברים ובכסף. לעתים קרובות גם עלה בידה לדחות גזירה.

הופעתה, שפתה עוזרות לה לצאת מהגיטו, לנהל משא־ומתן עם פולנים וגרמנים, להמצא בדרכים. היא גם משתתפת בפעולה התרבותית של "החלוץ" ומנהלת קורסים וסמינריונים לעברית.

בקיץ 1940 התלבט המרכז בחפוש אפשרויות להמשיך בהכשרה. נחוץ היה להוציא חברים מתוך כתלי הגיטו, מתנאי הרעב וחוסר המעשה. על לאה הטילה לעמוד בראש הקבוצה של 70 איש שיצאה לעבודה חקלאית אצל בעל אחוזה בצ׳רניאקוב. חברים מתעוררים; עבודה, מזון טוב יותר, חופש תנועה יחסי עושים את שלהם: שומעים שירה, פורץ ריקוד. גם הנכרים יודעים — כאן חלוצים. לאה עובדת ללא הפסק, רצינותה ורגש האחריות שלה קונים את לב בעל האחוזה, והוא עוזר להיטיב את תנאי חייה של הפלוגה. לאה, כמו תמיד, מנהלת פעולה תרבותית, עורכת שיחות והחברים קשורים אליה כאל אם.

פעמים אחדות בשבוע היתה היא נוסעת לוארשה לסדר את עניני הפלוגה ולהשתתף בהתיעצויות של המרכז. כל כניסה לגיטו ויציאה ממנה כרוכות בסכנות, אבל היא אינה נרתעת.

נגמר הקיץ והפלוגה הוחזרה לגיטו. החברים חיכו בכליון עינים לאביב, ליציאה לכפר, כל אחד מהם היה פונה אל לאה, מזכיר לה שלא תשכח אותו בעת שהקבו־צה תאורגן מחדש. ולאה עוד בחורף החלה במשא־ומתן עם בעל האחוזה שיסכים להגדיל את הקבוצה ולקבלה לעבודה שנתית. כאשר יצאו החברים בקיץ 1941 לצ׳רניאקוב, שוב לא חזרו עם תום העונה לוארשה. הקבוצה נשארה באחוזה עד קיץ 1942.

בתקופה ההיא כשהנסיעה היתה מלווה סכנות איומות, התחילה לאה נוסעת מלודז׳ לוארשה וחזרה, כדי לקיים את הקשר עם המרכז. מראיה ה״ארי״ ושפתה הפולנית הרהוטה עמדו לה.

לאה נשארה בקיבוץ בין האחרונים. נשדדו כבר מכו־נות התפירה, הכלים והמכשירים ולא היתה כל אפשרות להמשיך היה ברור שהגיע הקץ, כי אין תקוה עוד שהמפעל יתקיים.

יהודי לודז׳ היו כבר אז בגיטו והמרכז לא הסכים שלאה תשאר בלודז׳. החברים תבעו שתבוא לוארשה. היא עזבה את לודז׳ אחרי שארגנה בגיטו את הגרעין של התנועה. זו היתה קבוצה של חברות, אשר קבלו על עצמן את המשך הפעולה ושמירה על הקשר.

צ׳רניאקוב נעשתה המרכז. זה היה המקום היחידי שבו יכלו החברים להתנועע באופן חפשי. כאן התרכזו הקשרים. במקום זה היו מסתתרים חברים שהתחפשו כאריים ונדדו בדרכים. כאן הם קבלו חומר ואינפורמציה בצאתם לסניפים. יומם ולילה היו ידי לאה מלאות עבודה.

בינתים התחיל ה״טיהור״ (אויסזידלונג). היה צורך להתחיל מיד בהצלת חברים. בעזרת תעודות אריות היו החברים מתחמקים מהגיטו. לאה היתה ממציאה תעודות כאלה ופעם נתפסה על ידי שוטר פולני ליד שער הגיטו. כוח ההמצאה שלה, אומץ לבה הצילו אותה. אך את עבודתה המסוכנת לא הפסיקה, כי מטרה אחת היתה לפניה: להציל.

הטבעת התהדקה סביב צווארם של יהודי וארשה. התחילו ההכנות להגנה. הפלוגה בצ׳רניאקוב שימשה מרכז להכנות האלה. עם התגברות הטיהור הלשינו על הקבוצה והיא גורשה כולה חזרה לגיטו. לאה יכלה להתחמק. אבל היא הלכה עם הקבוצה ונימוקה: לא תוכל לתאר לעצמה את הקבוצה בלעדה ואת עצמה בלי חניכיה.

הידיעות שהגיעו באחרונה ספרו שברחובות וארשה נתפסה לאה יחד עם החברה תמרה שניידרמן ונשלחה לטרבליאנקה.

מטרבליאנקה אין חוזרים. ובכל זאת קשה להשיג שלאה כבר איננה. תמיד אראה אותה ברצינותה המיו־חדת, רצינות מורה, כי לאה בכל תפקידיה השונים והקשים נשארה תמיד — המורה.

איטקה

לזכר לאה פרלשטיין ז״ל

משחר ילדותנו הכרתיה. בבית גרנו, בכתה אחת למדנו יחד את השעורים הכינונו. בראשונה לא הצטיינה במיוחד היא היתה תלמידה בינונית, אבל לאחר שנים היתה אחת התלמידות הטובות בכתה.

לאה היתה ילדה נבונה עליזה, בעלת חוש הומור. צחוקה הלבבי היה מדביק ממש. בסיימה את בית־הספר העממי ״תרבות״ נסעה לגרודנה להמשיך את הלימודים בסמינריון.

המצב הכלכלי של משפחתה היה קשה, היא התיתמה מאביה. ושני אחיה, שהיו פועלים בבית־החרושת לעי־בוד־עורות, היו מפרנסי המשפחה, שהיו בה שש נפשות. באמצעים דלים מאד ובמאמץ על־אנושי המשיכה לאה ללמוד בסמינריון וסיימה את למודיה בהצלחה.

היא נתקבלה כמורה בבית־הספר ״תרבות״ בעירנו, אותו בית־הספר שבו למדה היא בעצמה.

אמנם, לא מקובל ולא רצוי היה בזמנו, להיות מורה צעירה בבית־הספר, שבו היתה לא מזמן תלמידה. אבל, מנהל בית־הספר, קוליק, שהיא היתה תלמידתו ראה לעצמו ולבית־הספר זכות מיוחדת, שחניכתו החביבה והנערצת תשב אתו במועצה הפדגוגית, והיא לא הכזיבה.

במסירותה, באהבה ובסבלנות רבה ידעה לרכוש את לב התלמידים והמורים גם יחד. אבל, היא לא רצתה להשאר בעיירה, היא שאפה לצאת למרחב, וקבלה

משרה בבית־ספר בוארשה, ושם פעלה רבות במרכז ״החלוץ״.

היא לוותה אותי לרכבת, ובהתרגשות עמוקה ובבטחון מלא, שעוד נתראה נפרדנו ב״להתראות בארץ״. אבל זו היתה פגישתנו האחרונה. היא לא זכתה... היד הטמאה של המרצחים הנאציים השיגתה ופתיל חייה הצעירים והנועזים נותק...

יהי זכרה שמור אתנו לעד!

פנינה ספירשטיין

נתנאל קפלן ז״ל

אחד הדמויות הבולטות בעירנו היה המורה נתנאל קפלן ז״ל. אחד שידע לחיות חיי צבור, במובן הנעלה של מושג זה.

כל ימי חייו הקצרים היו קודש לעבודה חינוכית. היה מייסדו ומנהלו של ביה״ס ״תרבות״ בעירנו שהצטין ברמת לימודים גבוהה. תרם תרומה חשובה לתודעה הציונית והחדרת רעיון ההגשמה העצמית בין הנוער.

בית־הספר ״תרבות״ נאבק קשות על קיומו. הרשות לא הביטה עליו בעין־יפה, והאדוקים לא ששו לקיומו רק מרצו הרב, טוהר מידותיו, והשפעתו האישית עזרו לו במלחמה על קיום בית־הספר עד שהעלהו לדרגה גבוהה שכל מבקר מדינה, יהודי או נכרי גמרו עליו את ההלל.

קפלן ובית־הספר היה למושג אחד. בפעולתו היה גם חרד לבריאות ילדי העוני, ייסד קיטנות ומרפאה לילדי עמלים, והחזיר לילדים את שמחת ילדותם שנגזלה מהם. בין בוני ״עזרת יתומים״ דאג ליצירת אוירת־בית ליתומי עירנו מוכי־הגורל והקנה להם חנוך ומקצוע, החזיר להם בטחון עצמי, וחיי יצירה. בפסח היה עורך סדר ליתומים, בטרם ישב לסדר של משפחתו, נתן ידו לכל מפעל ציבורי וציוני והיה יו״ר קק״ל, ופעיל ב״קרן־היסוד״, ומידידי תנועת העבודה ו״השומר הצעיר״. ער לכל ענין צבורי בעיר. בגיל צעיר נקטל האיש, שקנה לו שם בחיי העיר. זכרו ינון לנצח בתוכנו.

מאיר קפלן

אחותי ״חיענטע״

שם אחותי היה: חיה־יענטע ובקיצורו נשמע כשם אחד — ״חיענטע״. הרבה בעיר היכירוה בשם זה. זכר־תיה שסיימה את לימודיה. בתקופה קצרה שבלתה בבי־תנו עד שעברה לביתה היתה מורה, נתנה שעורים פרטיים. בסוקולקה לא מעטים ילדים שרצו ללמוד, אך לרבים מהם לא היתה אפשרות לכך, ומי שפנה לאחותי בבקשה לשעור־חינם לא נתקל בדחיה, אם כי מצבה היה קשה

פעם אחת ביקר אצלנו אחד מתלמידיה בשעור ללא־תשלום. עברו שנים והוא בא להראות ולמסור את תודתו, שבע־רצון היה בחייו, ואמר שאַנה נתנה לו היסוד להגיע לחיים טובים וכי לא ישכחנה. תלמיד זה לא היה יחיד.

לב טוב היה לאַנה, ואוזן־קשבת לה, ואהובה על כלם, לילדים היו כל בקוריה כחג.

זכרה לא ישכח.

צפורה (פ״צ׳ה) שמידט־ויסבול

מאשה חינסקי

מאשה חינסקי ז״ל נולדה בשנת 1893 בסוקולקה, להוריה: חיה־פייגל וחיים־יהושע שפירא, היא התחנכה ברוח הציונות, קבלה הכשרה חקלאית־חלוצית ועלתה לארץ ב־1921. הצטרפה לקבוצת סוקולקה שעבדה בתחלה בחדרה ועברה לקרית ענבים (״דילב״).

בשנת 1923, כאשר עזבה הקבוצה את קרית־ענבים הצטרפה מאשה למושב כפר מל״ל והשתקעה שם. נישאה לאברהם חינסקי וילדה שני בנים ובת. חלתה במחלה ממארת וסבלה יסורים קשים וביום ז׳ תשרי תש״ך, יצאה נשמתה והיא הובאה לקבורה בכפר מל״ל, שם הקריבה את מיטב שנותיה לבנין הארץ.

זכרה לא ימוש מאתנו לנצח.

מאשה שפירא — חינסקי

מפלגות ומוסדות

מפלגות ומוסדות

תנועת ״פרייהייט״

לא היסטוריה אכתב, כי אם חויות אעלה מתהום הנשיה. יופיע נער־עמל, התועה ומחפש דרכו לחיים יהודיים, נטעה משדות זרים, מגשש ומחפש עמו. יסוד וחשול תנועת נער עובד, מעשים נועזים, פגישות בערב־יום, אחר עמל מפרך.

״פרייהייט״ תנועת־נוער של מפלגת ״פועלי־ציון״. הציונות הסוציאליסטית התכוונה לעורר בקרב הפועלים והאינטליגנציה היהודית את ההכרה בהגשמה ציונית סוציאליסטית; ״חיוב הלאומיות היהודית וטבעיות קיום האומה״. ההכרה, שאין עתיד לקיומנו אלא בתור אומה שיש לה ארץ משלה, קרקע משלה, פועל עברי כנושא המלחמה המעמדית הועמדה נגד המגמות האנטי־ציוניות. הכרה זו הצילה דור של פועלים ואינטליגנציה יהודית ממלתעות ההתבוללות ושורת ה״בונד״.

בסוקולקה התארגנה תנועת ״פרייהייט״ בשלהי שנות העשרים. מספר צעירים בוגרי בי״ס ״תרבות״ וכמה נערים עובדים, בעזרתם הפעילה של חברי המרכז (צ.ק.) החלו בפעולה שיטתית וארגונית. שכרו אולם ומדי ערב בערב התאספו עשרות עשרות חברים לפעולות שונות. בין חברי המרכז שבקרו בסניף ״פרייהייט״ בעירנו היו ל. שפיזמן, ז. שרף, מורגנשטרן, מלמד ועוד.

בהנהלת התנועה במקום עמד ועד, אשר נבחר באסיפה כללית סוערת, בה היה כל מועמד מופיע בנאום חוצב להבות ומעלה כיד כשרונו את בעיות התנועה ומכלול לבטיה. המלהיבים והמצטיינים היו מקבלים את רב הקולות, בין ראשוני התנועה, זכורני את הח׳ יונה מינץ, חיים שטיין ודוד רוגצ׳בסקי ז״ל ועוד. חברים אלה, בלהט נעוריהם, מסירותם ועקשנותם ללא גבול העלו את התנועה לרמה חברתית וחנוכית גבוהה.

ערב־ערב התקבצו נערות ונערים מן הסדנא ובית־המלאכה, ממפעלים קטנים ובתי־חרושת, כלם, אחר יום עבודה מפרך, אצו ל״לוקאל־פרייהייט״ להרגיש חופש ודרור, יחד לרקום ולחלום. קולות־שירה בקעו החוצה ונישאו למרחקים.

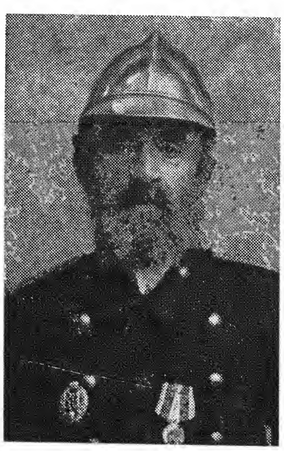
בחורים, פועלים פשוטים, בעלי־מלאכה אשר מעולם לא סיימו למודיהם באופן שטתי, ידעו לארגן תנועות, ״פרייהייט״ ללכד אבק־אדם, הנשוף בהם רוח ורעיון לגבשם ולתת תוכן לחייהם. לא פעם פגשתי את חיים (בן מלכה ובנימין) שטיין, יונה מינץ ואחרים מנהלים חוגים לשאלות תנועה וחברה. ספרות והיסטוריה, ציונות וסוציאליזם. גם חוגים לאמנות ודרמה, זמרה רקוד וספורט נוהלו בכחות עצמיים. נערכו ערבים המוקדשים למשפט־ספרותי או לנושא חברתי ועתון בעל־פה. לאט־לאט התגבשה תנועה מלוכדת, נרקם רעיון, הכשרה, הגשמה חלוצית. חלק גדול יצא להכשרה, התחשל לקראת עליה ותוך כור היתוך עלו ארצה, מי בסרטיפיקט ומי בעליה בלתי־ליגאלית.

אברהם פוקס־שועלי

״מכבי אש״

אגודת ״מכבי אש״ בעירנו היתה משותפת לכל בני העיר יהודים ונוצרים כאחת. בין מייסדיה זכורים לי: אלתר אפשטין (אלתר פריידעלס), חיים הערשקע פעקאר, לייבענגרוב. מפעם לפעם היו עורכים אימונים וגרמו בכך חוויה מיוחדת לילדי העיר, שהיו מלווים אותם, רצים לפני התזמורת ונהנים מהתלבושות הנאות של הכבאים. דור המשך למכבי־האש היו זיידעל ווערנער, לייבל פריידעלס, פישל שטיין (פישעל שרה חאשעס) ואחרים.

יצחק אבן

חיים פקר
חבר וממייסדי מכבי אש
(חיים הערשקע)

די ערשטע גרינדער פון דער
„פרייהייט" ארג. אין סאקאלקע.

לינת הצדק

החוש לעזרה הדדית בכל שטחי החיים היה מפותח אצל תושבי עירנו. אמנם טרם היו אז בעירנו מוסדות מאורגנים להושטת עזרה זו, אבל חברות שמטרתן היתה לעזור אחד למשנהו, נתקיימו בעירנו מזמן, והן: 1) "עזרה לעניים"; 2) מתן בסתר, 3) הקדש, אכסניה לעניים וחולים, 4) הכנסת אורחים — מקום לינה לעוברי דרך.

ברצוני לעמוד על אחד המוסדות היפים לשם מתן עזרה וסעד לחולים. ביחוד "לינת הצדק".

העזרה ש"לינת הצדק" הושיטה לחבריה ולאוכלוסיה היהודית התבטאה בכמה צורות: לינה ליד מיטת החולה, השאלת כלים שהחולה היה זקוק להם ועקב מצבו הכלכלי לא השיגה ידו לרכשם. השגת רופא ותרופות למחוסרי אמצעים, ועזרה כספית לחולים, שהיו זקוקים לטיפול רפואי מחוץ לסוקולקה, לנסוע לגרודנה לבית־החולים היהודי או לביאליסטוק, ואף לווארשא.

רופא החברה היה הד"ר בלומנפלד.

מפעילי החברה שעמדו על ערישתה זכור ל' משה חיים שפירא, אחיה של צפורה קובלסקי.

ברוך חיות (לבנדיק)

ועד "לינת הצדק", סוקולקה

"צעירי־ציון", "קדימה" "החלוץ"

"המרכז" היה רכוז הציונים בעירנו, שבראשם התבלטו ליפצר, יודובסקי, צבי קובלסקי ז"ל ויבדל לחיים — מרדכי בונים.

אחת השאיפות של המרכז היתה להגיע להשפעה בספריה, שבראשה עמדו אנשי ה"בונד", והאידישסטים. בתקופת הכיבוש הגרמני, במלחמת העולם הראשונה, אורגנו ע"י המרכז שעורי ערב לעברית שנוהלו ע"י ישראל משה גרינהויז (אחיה של הרבנית שוסטער) וברקובסקי. לומדי השעורים היו ממיטב הנוער בזמנו והוו את הגרעין להסתדרות "צעירי ציון ו"החלוץ" והם גם היו מראשוני העליה השלישית בעירנו.

הסתדרות "צעירי ציון" שעם מיסדיה נמנה צבי קובלסקי, היתה קרובה ברוחה ל"הפועל הצעיר", שאליה אמנם הצטרפו ראשוני העליה השלישית עם הגיעם לארץ. מן הראוי להזכיר שפעולות "צעירי ציון" בעיר התבטאו לא רק בשטח התרבות. כי אם גם בשטחי הכלכלה, בתקופה ההיא, תקופת כיבוש העיר ע"י הגרמנים, נוסדה ביזמת הסתדרות "צעירי ציון" צרכניה (קואופרטיב בלע"ז) שניהולה היה בידי ח' שמואל כהן (אבא של הניה כהן, הנמצאת בקבוץ עין־החורש). נערים בגיל צעיר אשר חברי "צעירי ציון" יסדו, ביזמת ישעיהו יודובסקי, הסתדרות נוער "קדימה". זו היתה פרוזדור ל"צעירי־ציון" — שרובם התארגנו במסגרת "החלוץ", שנוסף על ההכרה התרבותית עסק בהכשרה גופנית ומקצועית לקראת העליה לארץ.

אברהם חינסקי (ע"י יצחק אבן)

הסתדרות "החלוץ", 1925

הסתדרות "החלוץ"

ועד החלוץ סוקולקה עם חבר בנדרסקי

"פרייהייט", 1932

הסתדרות „השומר הצעיר"
סוקולקה. לג בעומר תרצד

ספריות בעירנו

כמה גלגולים עברו על הספריה בעירנו.

הספריה הראשונה להשאלת ספרים לקוראים היתה בחנותו של משה זאב שטיין. בשנת 1902/3 היתה החנות בביתו של יעקב בלומנטל (יענקעלע מוניעס) — סבא של חיה שמול.

בגלגול שני נמצאה הספריה בחנותו של נחום גוניונדסקי (נחום שייע לייבס) — החנות היתה מחולקת לשנים: החלק האחד לספריה — והשני לחמרי בנין.

בגלגול השלישי, התיצבו גורמים ציבוריים לעזרת הספריה ביחוד אנשי "הבונד" והאידישיסטים — פישל קצנלבוגן (אחיו של ר' שמשון קצנלבוגן) — רלקה דירקטור (הערשעל דעם שרייבערס א טאכטער) ואחרים.

הספריה בפעולתה

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נסגרה הספריה. בזמן הכיבוש הגרמני בעירנו התעוררו כחות ציבוריים נוספים, ונפתחו שתי ספריות: האחת בהשפעת ה"בונד" והאידישיסטים — שמשכנה היה בבית אליקים רבינוביץ (זאל פאריז) השניה בהשפעת הציונים, היתה מנוהלת ע"י ה"ה ליפצר, צבי קובלסקי, ברקובסקי ואחרים. משכנה היה בבית קולקין.

בשנים הללו, שנות כיבוש עירנו ע"י הגרמנים, הור־גשה פעולה ותסיסה ציבורית בעירנו. ברחוב גדלה השפעת הציונים עד שהתגברה על יתר השקפות-עולם. לאחר מאבק ממושך התמזגו שתי הספריות והיו לאחת, בהנהלה משותפת. ברחוב היהודי אורגנו שעורי-ערב שנוהלו ע"י ה"ה ברקובסקי, גרינהויס, תלמידי בתי הספר העבריים וקוראי העברית רבו.

ספרים עברים החלו להיות מבוקשים, לאחר אסיפות סוערות נבחרה הנהלת הספריה, ובה רוב לציונים.

אברהם חינסקי וברוך חיות

ועדת הספריה ע"י תרבות לנוער

"לינת הצדק"

מוסד חשוב ונאה היה בעירנו בשם "חברת לינת הצדק" שהיה לתועלת רבה לחולים הנזקקים, אנשים שלא עמדה זכותם להשתייך לקופת חולים, לא השיגה ידם להזמין רופא והיו פונים ל"לינת-הצדק" והיא הושיטה את עזרתה. "לינת הצדק" היתה חברה של מתנדבים. העזרה התבטאה במשלוח רופא לחולה, רכישת רפואות ובשעת צורך העבירה לבית החולים, לביאליסטאק. החברה היתה עונה לכולם בעין יפה. ידעה גם לטפל בהרבה מקרים בצורה חשאית בלי שהדבר נודע לאיש. עם חברי הועד נמנה מרדכי טרצס שמסר הרבה זמן להושטת עזרה לחולים. היה חבר בחברה שלשים שנה. וגם הדור הצעיר ידע להעריך את מטרת החברה והיו תומכים ועוזרים לחברה, היו שהלכו לבתים כדי ללון בלילה, להשגיח על החולה, כדי שבני הבית יוכלו לנוח ולישון בשקט. קשה היתה עבודתם בחורף ובעיקר בשעת מגפות. בחורף הקשה היו בנות יוצאות לעבודה, פעמים שלש פעמים בחודש היו יושבות כל הלילה על-יד חולה, מגישות לו שתיה או רפואה ומטפלים בו במסירות ודאגה.

כדי להשיג את האמצעים הדרושים היו מסדרים הצגות שההכנסה היתה קודש ל"לינת הצדק" והיו מסדרים ימי סרט לטובת לינת הצדק.

אחד ממקורות הכנסה של "לינת הצדק" היה מס חדשי שהוטל על התושבים ובנות יהודיות היו מתנדבות תמיד לגבות את המס.

בחורף היו מכינים קרח במרתף כדי שיהיה מוכן בשביל חולים, שהיו זקוקים לכך. אצל חיים ליב קורח נמצאו כלים שהיו שייכים ל"לינת-הצדק" כגון כוסות-רוח, מכונה לאיוד, שלפוחיות לקרח, מדי-חום ועוד.

הינדה גלקין (טרצס)

תנועות-הנוער הציוניות

תנועות נוער ציוני היו פעילות בעיירתנו, ורבים מהתלמידים והתלמידות של בית-ספרנו השתייכו אליהן. אופן גיוס חברים היה ע"י מסירת הודעה: לבוא ביום מסויים ובשעה מסויימת אחה"צ לאולם בית-הספר. רק הגענו וכבר הוכנסנו לשורות מבלי לשאול את פינו, ללא שום שיחה מוקדמת ואף מבלי להסביר מה ומי כאן, החלו לאמן אותנו בתרגילי סדר זו היתה פעולת "רכישת נפשות" מטעם תנועת נוער, ואף לא ידעו איזו... הוכנסנו לתנועה "אוטומטית", אך החלו למצוא ענין בהוי הפעולות הללו ונשארו. אני ועוד חבר נדהמנו מן הנסיון לשבצנו במסגרת ארגונית בדרך עקיפין; התמרד־נו בינינו לבין עצמנו, נגד הזלזול באישיות שלנו, הזילזול התבטא ב"דיבורים" כגון: "עמוד דום", "עמוד נוח" וכו׳. התנדפנו ולא הופענו עוד. בתור ילדים לא היה לנו העוז לעזוב את התרגילים בו במקום, לנקוט עמדה מסתייגת או מתנגדת בגלוי — אך בפעם הבאה לא ראו אותנו יותר. סיפורים מרתקים התהלכו על המדים ה"צבאיים ממש" של בית"ר. היו, כמובן, שנמשכו למסגרת בגלל זה. זוכרני את התהלוכות הצבאיות, בלבוש ובמיקצב, של בית"ר בחוצות העיירה. לא היתה לי, אמנם, בימים ההם שום השקפה אך לא הסתכלתי בעין לא יפה על תהלוכות והוקסמתי מהן...

שירים עבריים שרנו גם במסגרת השעורים (נוהג נאה היה להתחיל כל שעור, או לפחות כל שעור ראשון בבוקר, בשירה בעמידה. את המנגינה ואת המילים הראשונות של השיר אני זוכר עד היום: "בבית ספרנו לימודנו..." פזמון שהיה מאוד נפוץ ומושר בדבקות והתמדה בכל החוגים וליד כל מועדון הכיל את המלים: "או, או, רע, רע! או רע בפולין! אוי טוב, טוב, טוב בארץ-ישראל", וחוזר חלילה. החויות הנהדרות בחיי בית הספר ותנועות הנוער היו לנו בחגיגות, כגון: "חגיגת חנוכה" עם הצגות ודיקלומים, טיול ט"ו בשבט באמצע החורף מחוץ לעיר תוך תאור בדמיון על "השקדיה הפורחת" בארץ-ישראל, בארץ השמש הזורחת והאושר... טיול ל"ג בעומר אל היער עם צידה ליום שלם הווה מאורע בפני עצמו; היתה חויה נהדרת רצופה שירה, משחקים, מראות, תמורות וארועים, בשיתוף המורים באוירה של "שבת אחים גם יחד". בלי אוירת המתח הרצינית של שעות הלימודים, הם היו מרצים בפנינו על תוכן ומשמעות היום ועל נושאים שחרגו ממסגרת יום החגיגה; סיפוריהם היו מלבבים ומסבים לנו עונג רב. בל"ג בעומר נערך כל הנוער לטיול מחוץ-לעיר. בראש התהלוכה צעדה תזמורת מכבי-האש של העיירה; הייתי מוקסם ורווי אושר. צעדתי באון ובגאווה לפי קצב המנגינה...

המונח "קונצרט" השתרבב אלינו בצורה מסולפת לגמרי. פירוש "קונצרט" אצלנו היה לחולל איזה מבצע קונדס-פראי כגון: לזרוק ילד אחד על הארץ ותיכף

ומיד, טרם הספיק להתאושש ולקום — לזרוק עליו עוד ילד ועוד אחד עד שהיו ל"ערמה". את משחק הערמה אהבתי מאד. קראנו להשתוללות חפשית זו "קונצרט"! אולי משום הדמיון בין מילה "קונץ" — ו"קונץ" הוא כמובן כל תעלול הראוי לשמו "הקונצרטים" שלנו כמובן הגיעו לאזני המורים, עד שהחליט מורה אחד — ונדמה לי שהיה זה קמיניצקי — להבהיר לנו את המשמעות האמיתית של קונצרט. לא תפסנו מה הוא ניסה להסביר לנו; הוא עמל קשה מבחינה פילולוגית, סיגנונית ופדגוגית כאחד; לנו היה כל זמן הסברתו הסבלנית הרושם, שהוא משתדל לשכנע אותנו שקונצרט זה משהו אחר, לא זה שאנו מתכוונים לו, הרעיון היה מאוד בלתי משכנע עבורנו ולא אהוד עלינו. שמענו את דבריו מתוך כורח המשמעת תוך שיעמום... לא היינו מוכנים לתת להוליכנו שולל, כי בהכרתנו קישרנו את המשחק והמושג עם התנהגוית של "ילדים טובים".

חוץ מ"קונצרטים" היינו עסוקים בהפסקות, לפני הלי־מודים ואחריהם, במשחקים ומעשי שובבות. פעם גלינו תחביב מקורי: קורה של עמוד חשמל הת גוללה ליד בית ספרנו. תפסני את הכובעים מראשי הנוכחים בשטח וגוללנו עליהם את הקורה העגולה.

שלום זמיר

נחום קונשט

ביה"ס העברי הראשון בסוקולקה

עם התעוררות הציונות בגולה והתפשטות דעות החו־פש בצבור היהודי, נמנו וגמרו נכבדי העיר להתקין את חינוך הבנים, למען יוכלו להרחיב את השכלתם, כנוער של גרודנה הסמוכה.

עד שנת 1903 נתבסס החינוך של ילדי סוקולקה רק על למודי "חדר" בלבד. החדרים היו צרים, צפופים ומחניקים. שיטות החינוך היו מיושנות והמלמדים היו נעזרים במקל ורצועה. הבנות כמעט לא ידעו בית־ספר מה הוא?

עד שקמו ה"ה יודובסקי, מאיר בובריק ורייזקין, מנכבדי העיר, ויצאו במשלחת לגרודנה, ופנו למפקח ביה"ס התיכון, בבקשה לעזור להם להקים בית־ספר עברי כדוגמת בית־הספר בגרודנה.

בועד הממונה על הקמת בית־הספר השתתפו יעקב גולדשטיין, זדבורנסקי, אלטר אפשטיין, משה ולול שטיין. הם שכרו דירה אצל פנצביצ'ובה, ברחוב שקט ונקי, הבית היה מרווח וגדול, ומסביבו גן וחצר בה, יכלו הילדים לשחק בהפסקות, באוויר צח ושמש, ולהתעמל.

בית־הספר נקרא בשם: חדר מתוקן "דת ודעת". למדו בו בנים ובנות יחד, חידוש שלא נשמע עוד כמוהו בעיר. בתכנית היו: תורה, עברית וחשבון, למודי שפה לועזית נוספת.

בזמן קצר הפך ביה"ס המרווח בסוקולקה, להיות נקודת־אור בחינוך היהודי בעיר, לעומת החדר הצפוף.

ברחובות סוקולקה נשמע קול ילדים דוברי עברית. בערבים פרצה שירה עברית. לא עבר זמן רב וביה"ס נעשה צר מהכיל את כל המתדפקים על דלתו. והיה הכרח להעבירו לבית גדול יותר, לביתו הגדול והחדש של יעקב סוסנובסקי ברחוב אוליצקה.

מלבד הלמודים רכשו תלמידי בית־הספר גאוה לאומית ואהבה רבה לארץ. הרבה מתלמידי בית־הספר נמצאים כיום בארץ ונמנים על בוניה הנאמנים.

אברהם חינסקי

זכרונות על "החדר המתוקן"

בשנת 1903 בא לסוקולקה מורה לעברית, ושמו צירקל ופתח "חדר מתוקן". הדבר היה חדש בעירנו. ומחוסר תלמידים לא התקיים.

בשנת 1904-5 נוסד בית־הספר לעברית ("חדר מתו־קן". המורה היה קונשט) — ביזמת קבוצת ציונים: ר' משה ולוול שטיין, שמריהו ליכטנשטיין, צבי יודבסקי, מילי גפנר, יהודה ויגודסקי ועוד. גם בית־הספר לעברית היה דבר חדש בעירנו. אבל חוג מצומצם של הורים שלחו אליו את ילדיהם. זה היה הגרעין שהתפתח והיה לבית ספר עברי גדול. המורה קונשט, היה מסור לתלמי־דים וידע איך לחבבם. הוא הנהיג משמעת (דברים שלא היו רגילים בו) תכנית הלימודים היה: מקרא, היסטוריה עברית, דקדוק, חשבון, חיבורים בעברית. כל הלימודים היו "עברית בעברית". ושפה אחרת לא דברו. היו גם הצגות בבית־הספר (בפורים ובחנוכה) וביום ששי היה שעור בזימרה.

המנהלים הראשים ר' משה ולוול שטיין (שהיה גם הגזבר) ושמריהו ליכטנשטיין היו באים תמיד לבקר

בבית־הספר. ובכל תלונה היו פונים אליהם. בכל חצי־שנה היו בחינות, בזמן הבחינות, היו מזמינים את המנהלים וגם את ההורים. כל תלמיד היה נבחן ומקבל ציונים לטוב ולבינוני.

מעשה שהיה בזמן הבחינות: אחד המנהלים שאל ילד איך אומרים בעברית "שניי". מכיוון שהתלמידים דברו רק עברית (אידיש אסור היה לדבר בבית־הספר) ענה התלמיד: "שני זה שניים". הבוחן התכוון ל"שניי" — "שלג", והוא הראה לו באצבעו על השלג בחוץ. התקדמות התלמידים גם בלימודים וגם בהתנהגותם כבר היתה ניכרת במחצית השנה הראשונה.

לימים התחילו להרשם הרבה תלמידים לבית־הספר והביאו עוד מורה לכיתה. גורצובסקי שמו. ומאז התחיל להתפתח לבית־ספר עברי גדול. הרבה עמל השקיע המורה קונשט והמנהלים ביסודו של בית־הספר לעברית, והוא שהראה לדור הצעיר את הדרך לציונות.

אלה שמות התלמידים הראשונים של בית־הספר בעירנו:

אליעזר שטיין (אבן), חני הלפרין, יהודה זדבורנסקי שרה בובריק, אברהם חינסקי, חיה רייסקינד, אייזיק אשקויץ, קונדז׳ינסקי, בערל אייזין (דב ברזילי), לנדוי, ראובן גלז, רייזל ויגודסקי, זיידיל ווייסמן, דינה ליכטנ־שטיין.

כל התלמידים היו ילדים בגיל שבע או שמונה בלבד.

סוקולקה — כמרכז חנוכי *

ב־1897 היו בסוקולקה 1848 יהודים 37½% מהאוכלוסיה.

התפתחות האגודות הציוניות בליטא ופעולותיהן, תרנ"ז—תרס"ד 1897—1904.

בשנת תרנ"ח 1898 עמד המרכז בקישינוב בחליפת מכתבים עם 19 אגודות בפלך גרודנה — ביניהם סוקולקה.

בקיץ תרע"ג 1913 לפני הקונגרס ה־11 התכנסו (לחתונה) (בגלל תנאי המשטר נאלצו להסתתר בשמות של חתונות) בדרווגניק לפלך גרודנה — בועידה דרווגניק השתתפו 23 צירים מ־11 ערים, ביניהם סוקולקה.

ועידת ציוני גליל וילנא בשנת תר"ס 1900. צילום: תמונתו של יעקב גולדשטין (ראשון מימין) אביהם של יוסף ומאיר גולדשטין הנמצאים בארץ.

קורסים לעברית עם המורה גרינהאוז

קורסים עבריים
עם המורה ריזי

חבר המורים עם האינספקטור

"מיטעלשטופע" עם המורה רחל זדבורנסקי

חורבן ושואה

משה מונשביץ

הרהורים

(בליל עשרה בטבת)

במעלות קדושים וטהורים מזהירה לפנינו העירה סוקולקה — המקור המשותף לניבי חיינו ולנימי נשמתנו.

מזרח ומערב — יום־יום זריחת השמש ושקיעתה וראינו בעירה את העולם ומלואו, ולמדנו לדעת את כחות הטבע אשר מעל לכחות האדם, כחות אשר קובעים את היום והלילה, מלחמת איתנים בין אור לחושך, מלחמה אשר תוצאותיה ראינו עם שקיעת החמה — אודם השמים בקצה המערבי של העירה כעין ים של דם ההולך ומתפשט לצד הצפוני לעבר בית הקברות.

בראות את שקיעת השמש בשנות ילדותנו, קמו לתחיה בדמיוננו אגדות על גהנם וכף הקלע ועינויי רשעים ושריפתם. בשנות התבגרותנו נקשר קשר בין הדמיון הנמשך לעולמות עליונים ובין המחשבה על הנעשה בעולמנו אנו, נוצר קשר מחשבתי בין זריחה ושקיעה לבין אור וחשך בחיינו, בין מלחמת כחות הטבע לבין מלחמת העמים ושפיכת דמים עלי אדמות.

כיום — לו היינו עומדים בעירה והיינו מסתכלים לצד המערבי — לכביש המוביל לביאליסטוק — בזמן שקיעת השמש ואודם השמים מעל ההרים, היינו בודאי חושבים שזאת היא השלהבת מהמשרפות במחנות ההשמדה אשר עם צעקות הנשרפים הגיעה השמימה ונשארה לזכר דורות.

צפון דרום — רחוב צפונה — אוליצקי בשפת סוקולקה ודרך רחוב זה היינו מלווים את הנפטרים למנוחת עולמם. לאור קרני השמש ביום ולילות ירח, או לאור דולקים בלמנטרנעס בלילות כפור וחושך, ע״י קבר פתוח וסביב לו מצבות אבן ושיש — שם הרהרנו מחשבות ראשונות — לפי גיל ולפי תפיסת עולמנו — על החיים וערכו על החולף ועובר על זה שהיה ואיננו עוד באשר הגיע הזמן לחסדו האחרון.

מי מלל ומי פלל על דרך אחרת למנוחת עולמים, על דרך מצד דרום של העיר, פסי הרכבת אשר תוביל זקנים וטף לתאי הגזים בידי מרצחי אדם.

פסי הרכבת מצד דרום של העירה משכו תמיד את לב הנוער, בם ראינו את הדרך לעולם הרחב, לארץ רחוקה וקרובה ללבנו. שם בתחנה נפרדו בנים מאבות, אחים ואחיות אשר לוו את היוצאים לציון ולחיים חדשים, לוו בברכות ותקוות לבוא אחריהם, להצטרף אליהם, להגדיל את הכח הבונה ויוצר מולדת חדשה. וחלק דרומי זה נהפך קודם למחנק וגיטו, ופסי הרכבת שמשו דרך המות למאות ואלפים בני עירנו.

סוקולקה עירתנו — באוירך נשמנו משחר ילדותנו, בשדותיך הרחבים בדרך לנהר קורילו או ליערות שישקי, בשדות דגן וחטה, נחל וחרש, בראות אכר על מחרשתו בשדות צמח ובר — קשרנו קשר עם הטבע, אופקיך הרחיבו את המחשבה, העלו את דמיון הפרט והשפיעו על עצוב המגמות של החברה.

ובתוך העיר התחנכנו, התבגרנו, למדנו את חכמת החיים, מהורים מחנכים ומורים, אבל לא פחות מזה מתוך כל ההוי של העירה על המבנה הכלכלי והסוציאלי אשר בה, חיי תרבות, מוסדות צבור, תנועות נוער ועל הכל — על הפעילות הציונית אשר בה. לאור השלילה חפשנו את החיוב, הנצוצים שמשו לנו אור לציון הדרך לעתיד חיינו.

מזכירים עירה סוקולקה — ערש ילדותנו ומקור חיינו, מספידים קרובים ורחוקים אשר מהם למדנו, ואת תכונותיהם ירשנו.

במעלות קדושים וטהורים — נזכור לכבד את זכרם ולא לסטות מעקרונותיהם האנושיים בחיינו.

משה מונשביץ

יזכור

נזכור את אחינו בני ישראל, אשר נהרגו, נשרפו ונחנקו בידי צורר היהודים, שמו ימחק לעולם ולעולמים מכל לשון וכתב עברי.

נזכור את הישרים והתמימים בעירתנו — נזכור את קהילת סוקולקה, אשר נפלה קרבן לרשע, זדון וטומאת־אדם וניחד רגשותינו לקדושי עירתנו בדומית אבל.

נזכור את ערש ילדותינו, חמימות הבית וההווי המשפחתי, אשר ממנו ינקנו ואשר שימש מקור לנימי נשמותינו — נזכור הבית, אשר בו למדנו לקום על רגלינו ולצעוד את צעדינו הראשונים לקראת החיים.

נזכור הורים, מורים ומחנכים, אשר טפחו בנו ערכים לאומיים. ואנושיים, לפיהם מצאנו את נתיב חיינו עד הלום.

נזכור ולא נשכח אותך עירתנו, סוקולקה, על מעינות תורה ודעת אשר בך מהם שתינו לרוויה — החל מהחדר הישן, בו זרק לנו המלאך את מטבעות הכסף מעל לוח האלף־בית, דרך תלמוד־התורה ובתי המדרשים, אשר קול התורה והניגון של תנו־רבנן התמזגו, לעתים, בנימה של שירה חדשה שנבעה מתוך קריאת ספר הטבע, להתרחץ בנחל ובנהר, להנפש בצל עצי אורן ביערות וריח הצמח ושירת הצפור העבירו אותנו לעולם בסתר... ועד החדר המתוקן ובית הספר המודרני — כולם כאחד חזקו את היסודות עליהם עמדנו והשתחנו בסערות־חיינו.

נזכור ולא נשכח אותך, סוקולקה, על האור והצל אשר היה בך, על השלילה שגרמה לצער בנשמותינו ועל החיוב ששימח ומשך את לבינו. במסגרת ההווי של חיינו ראינו את ההבדלים בין שכבות עמלים ומצוקתם הכלכלית לבין שכבה מבוססת, כביכול ומחוסרת דאגות קיום ופרנסה. ספגנו בקרבינו את הרוח של מוסדות צדקה ועזרה בעירתנו ובצלמן גבשנו את תביעותינו לעבודה סוציאלית ממלכתית ולחברה מתוקנת.

לא נשכח אותך, סוקולקה, על חצרותייך, סמטאותייך, רחובותייך בהם חיינו את שנות ילדותינו במשחקי המרוץ והמחבואים, לצורותיהם השונות ולעינינו שטחים רחבים מכוסים ירק ודשא מחוץ לעיר ושדות דגן אשר בשביליהם הלכנו — יחידים וקבוצות — להתענג בחיק הדמיון, בו ראינו "שדות בר, מרחב ודרור", בארץ רחוקה וקרובה, במולדת המחודשת ובאוזנינו שמענו את הד שירת ברכת העם "מראשי ההרים מתפוצצים קולות

ה' עלו". ועלינו — ביחידים ובקבוצות נפרדנו, בגולה, במסיבות משפחתיות, בחוגים של הסתדרותיות ציוניות, בקנים של תנועות נוער ובנקודות הכשרה חלוציות וכאן בארץ נפגשנו שוב — בעיר, במושבות ובקבוצים, בעבודת השדה, בבית המלאכה, בבנין, בשמירה ובהגנה — ומחשבה אחת ומטרה אחת אחדה אותנו — להעלות אלינו את בני משפחותינו, ידידינו וחברינו — איתם יחד רקמנו את חלום גאולת העם וחזון תקומת המדינה.

בחיים הדינמיים לקראת מטרה נעלה, לא הרגשנו — במידה מספקת — את הסערה ההולכת ומתקרבת בארצות אירופה לא האמננו גם לידיעות המחרידות, שהגיעו אלינו, ונגעה בלבינו, הריח של גזי־הרעל עלה באפינו, הד הקריאה והתפילה של קדושים וטהורים מובלים לטבח הרעיש את אוזנינו ויחד אתם צעקנו — שמע ישראל!!!

נזכור ולא נשכח אותך, סוקולקה, אליך נדבר ולפניך נשפוך את מר לבינו, על אלה מעמי־הארץ, תושבייך, אשר נתנו ידם לתחום תחומים להקים גדרי תיל, להחזיק זקנים, נשים וטף בצפיפות ובתנאי קור, רעב וסבל.

מדוע לא הרעדת את האדמה תחתיך, בכדי להרוס את חומת הגיטו ואת פסי הרכבת, אשר שמשו דרך לקרונות המוות לכוון מחנות ההשמדה?

מדוע לא שפכת אש וגפרית על ראשי מרצחי אדם ובערת את הרע מקרבך?!

לא נשכח עירתנו, שבחוצותייך מטיילים רגלי חיות־אדם, אשר דרכו בדם שטרם נקרש, בין מתים שטרם נשמו את נשימתם האחרונה, הלכו מחוסרי־מצפון בדרכם לשוד וגזל. בצל קורותייך, ביתייך — ביתינו, יושבים לרווחה שונאי־ישראל, אשר אטמו אוזניהם לצעקות של ילדים, בזמן הגירוש והפרידה בין אבות ובנים בין יונקים ואמאותיהם.

מדוע לא נבקעו קירות, סוקולקה, מזעקת אדם ולא נהרסו הבתים ורחובותייך לא נהפכו לתלי־תלים?!

מדוע לא קמה סערה, שתעקור מן השורש כל עץ ושיח, כל צמח השדה וכל חי — ותכלה הזדון והרשע מן העולם?!

נזכור ולא נשכח לאחד לבבות של בני העיר ברגש של אבל וספר זכרון זה, אשר לפנינו, ישמש גלעד לגעגועינו, אות מופת לסבלינו וממנו גם שביב יאיר לנו את הדרך מיגון לשמחה לקראת תקומת ישראל ואחוות עמים.

נחום דב אמנותי (קונשט)

שיר־תוגה על סוקולקה שנחרבה

גלמודה באין איש העיר סוקולקה
בוקה וכסוחה, ומבולקה
מרעים עליה קמו, וידיהם רמו
בהרג ובשרפה ובחרב הכריזו עליה מלחמה

אין מגין עליה ונלחם בעדה
אין איש שיאזור כח
ומה חטאם ?
אנשים נשים וטף לוקטו בידי השונא

אחד אחד הוצאו בכח ממעונות
כביכול לעבודה שולחו האנשים
הבתים ריקים נשארו מאדם
באזיקים אסרו ידם

שלא יברחו
מתחת ידם ולא יראו
ברטט מאימה לרכבת עלו
אנה אנו מובלים זה לזה שאלו

שבת מקור חיינו ותקותנו
כצאן לטבח הובלנו
לכבשן בוער באש
כבר ידענו להתיאש

תוגת לבנו מי יתאר
לבנו באש בוער
נפרדנו כבר מחיינו
זה סוף אנשינו, טפינו ונשינו

* *
*

ואנחנו נצלנו מחשכת הבור
וזכינו להנות משמש ואור
נסים ונפלאות נעשו אתנו
ונפלאות החיים היו עמנו

אפס כח עד תום
אך אל לנו לשכוח,
לעולם לא נשכח הדאבון
נטע יער להרוגים על קידוש השם
אל נשכחם, למען השם.

זוניה מילר (וולגיל)

פלישת הגרמנים סוקולקה

(מפי עד־ראיה: מילר זוניה־זיסל וואלגעל)

ימים ספורים לפני ראש־השנה 1939, נשמעו צעדיה הראשונים של החיה הנאצית במלחמת העולם השניה. עדיין לא חזינו את כל הצפוי לנו בעתיד הקרוב. המומים היינו מעצם הכרזת המלחמה ומפלישת הבזק.

פחד תקף את כלנו נוכח התקדמות הנאצים הנבזים לתחומי עירנו.

בהיותי על סף העליה ארצה, ארזתי, אני והורי היק־רים ז״ל את בגדי, יחד עם בגדיהם וחפציהם והחלטנו להחביאם במרתפו של דודנו אייזיק ארקין ז״ל. חשבנו, אם יפציצו את העיר, ואנו נשאר בחיים, יהיה לנו לפחות בגד ללבוש. את אשר יגורנו בא לנו. באחד מימי ספטמבר, פלשו הנאצים לסוקולקה. הדבר היה לפנות בוקר יום א׳ בשבוע, יום יפה ובהיר. כל יהודי־העיר נשארו בבתיהם ולא יצאו החוצה. הפולשים נתנו מיד פקודה לצאת מן הבית, לפתוח את בתי העסק, ולהקביל את פניהם. אותו יום הם התנהגו בסדר. באו לחנויות לקנות, וטיילו ברחובות העיר. בלילה נכנסו חיילים גרמניים לביתו של דודי ארקין ז״ל, ובקשו את המפתח של המרתף, באיום, שאם לא יציית — יירו בו. מובן, שמיד נתן להם את המפתח, והם הוציאו את הכל. באותו לילה שמענו קולות צעקה של יהודי הקורא לעזרה, ולא ידענו, שהיו צעקותיו של דודנו היקר ז״ל.

למחרת בבוקר הוא בא וסיפר על אשר עבר עליו באותו לילה וכי שדדו ממנו את הכל. הצטערנו מאד, אך שמחנו שהשאירו אותו בחיים. אולם, לא לזמן רב. גורלו נחרץ, כגורל שאר אחינו. לימים ספרו לי, שהוא מת במחלת הטיפוס, בזמן שטיפל בחולים בגיטו, בעירנו.

ביום השני לפלישת הנאצים לעירנו (והם היו רק 3 ימים בסוקולקה) הלכתי למטה המפקדה של הנאצים, בבנין משרד־הגביה פניתי לאוברשטורמפירר וספרתי לו על התקרית והוא הבטיח לנהל חקירה.

לימים התברר, שפולני אחד, חבר ה״פלנגה״ (הוא מכר עתונים בקיוסק ברחוב גרודנאי) מסר על מקומות המחבוא. את השלל שלחו הגרמנים למשפחותיהם.

אלכסנדר קנטורובסקי

סוקולקה תחת עול הכובשים

(גביית עדות)

א. כבוש ראשון

בפרוץ מלחמת העולם השניה ב־1.9.1939 ביום ה׳; האירו רקיטות והתחילה מהומה. ברדיו הודיעו בשלש שפות אזהרה שמרחפת סכנת מלחמה. באותו לילה עוד לפני הכרזת המלחמה גששו האוירונים וסיירו על פני סוקולקה. למחרת פרסמה העיריה מודעות וקראה לגיוס כללי של אנשים, סוסים וכלי־רכב. הגברים קבלו תלבושת צבאית ונשלחו למרכזי־צבא בשדות. כל לילה לא עצמו האנשים את עיניהם וטפלו באגירת מזון. הגיוס התנהל ללא סדר והמפקחים לא יכלו להשתלט על האוכלוסיה. חלפו 4—6 ימים וכעבור שבוע לפרוץ המלחמה הגיעו לסוקולקה גרמנים מצבא היטלר ופלשו לעיר דרך רחוב ביאליסטוק, מעל הגשר על אופנועים וטנקים, כלי־רכב וסוסים. הם בלשו במשקפות בעיר; היהודים התחילו להתחבא במרתפים ובעליות הגג. בעיר ובסביבה הם נתקלו ברוסים, וכעבור כמה ימים פרצו לדירות, ולקחו אנשים לעבודת־כפיה; הם שדדו מקלטי־רדיו ואופניים. כעבור 4 ימים נכנסו הרוסים מצד גרודנה, בטנקים וחיל רגלי. יהודי סוקולקה צהלו ושמחו לקראת הרוסים בכבושם בפעם הראשונה. אולם הם החרימו את הדירות הגדולות בשביל הקצינים. בהתחלה הקימו משטרה יהודית. מאיר סוקולובסקי היה מפקד הצרכניות של מחנות הרוסים. התחילו לבנות שדה־תעופה בדרך לקרשניאן, והביאו מרוסיה אנשי־קולחוזים לעבודה. החנויות לא נפתחו, כי היהודים פחדו ולא ידעו מה תהיה עמדת הממשלה, אך כעבור זמן פתחו את החנויות ובתי־החרושת התחילו לחזור למסלולם. לא עבר זמן רב והרוסים לקחו את השלטון לידיהם. סוקולקה הוצפה פליטים יהודים משטח הכיבוש הגרמני, הם התאכסנו בבתי־הכנסת, וב״הכנסת־אורחים״, והקהלה השתדלה לעזור להם. קשה מצבם; כל עוד ישבו בבתים היה להם אוכל אולם, אך זזו ממקום־מגוריהם כבר היה גורלם רע מאד. שדה־התעופה כמעט הושלם, וכעבור כמה חדשים בססו הרוסים את שלטונם בעיר. הם התחילו להחרים את בתי־החרושת לעורות וארגנו קואופרטיבים לנגרות, סנדלרות וחייטות.

הלשטון נמשך כשנתיים 1941—1939. משה סטוצינסקי נתמנה לקומיסר של בתי־החרושת לעורות. במקום החנויות שנסגרו נפתחו קואופרטיבים. העתיקו את התושבים היהודים מדירותיהם לכפר ומשכנות־עוני.

ב. הכבוש השני של הגרמנים 1941

בוקר אחד הרגישו שאוירונים באו, והם הפציצו את שדה־התעופה בדרך לקרסניאן. בהתחלה חשבו שהן אלה אלא תמרונים של הצבא הרוסי, אבל מיד פרסמו אז שזו מלחמה ממש. הרוסים התבלבלו, היתה אנדרלמוסיה והם לא ידעו לתפוס עמדה. הם התחילו לארוז את חפציהם, הנוער הקומוניסטי של סוקולקה קבל נשק מן הצבא והם התחילו לעזוב את העיר. הנסיגה היתה מבוהלת, מי ברכב ומי ברגל, באוטו ובעגלה, כל אשר יכול להצטרף לצבא הרוסי נסוג. משרדי השלטון בסוקולקה השמידו את כל המסמכים שברשותם, כעבור יום או יומיים התפרקו מנשקם, החליפו את מדיהם, לבשו בגדי אזרחים והתערבו בין האזרחים, כדי שלא ליפול בשבי הגרמנים. האכרים הפולנים באו לשדוד, פרצו לבתים ובזזו מכל הבא ליד. עברו עוד יומיים והצבא הגרמני פלש מדרך ביאליסטוק דוברובה, באופנועים ובטנקים וקבעו להם מחנה צבאי ליד הכנסיה הריסית. יהודי סוקולקה סגרו את בתיהם, הניפו תריסיהם והתחבאו שוב בעליות ובמרתפים והסתתרו. הגרמנים התבססו קצת והתחילו לחפש נשק. פרצו לבתים, חקרו אנשים ושאלו אם ישנם קומוניסטים או נשק. התחילו לארגן את המשטרה האזרחית.

בוצקובסקי־קשוקביץ בוליעק נעשה מפקד הגיטו, צ׳צ׳קו — מפקד במשטרה, בה השתתפו פולנים, והם התחילו לגייס אנשים לעבודות־כפיה, לנקות את הקסרקטין והרחובות, ולהתגרות ביהודים. החנויות היו סגורות ובתי־החרושת לא עבדו. בתחילה החרימו הגרמנים את הסחורות בבתי־החרושת, ולאחר זמן ציוו גם להביא את הפרוות, ואמרו שהן נחוצות עבור הצבא. כאשר היו דרושים אנשים נוספים לעבודה היתה המשטרה הפולנית נכנסת לבתים לחפש יהודים לעבודה זו.

גזירה רדפה גזירה. פרסמו הודעות שאסור ליהודים ללכת במדרכות, צוו לענוד סרט טלאי צהוב על היד השמאלית ומגן־דוד צהוב על הגב. יהודי סוקולקה מכרו כל אשר היה להם כדי לקיים חיי לחץ. עד שבחרו ב־1941 ב״יודענראט״ ובראשו עו״ד פרידברג. השתתפו אתו: יוסף ברוידה. המשרד של ה״יידישער קאמיטעט״ היה בדירת גרוסברג, בעלית־הגג. באותו זמן יצאה פקודה שכל יהודי סוקולקה צריכים להתרכז בגיטו, בשטח של באד־געסל — הכנסיה עד קונדזינסקו

נוסדה משטרה יהודית. מפקח פלטיאל שטיין (פאלק.). השוטרים היו בתלבושת אזרחית, רק עם סרט לבן על הזרוע. הגיטו היה מוקף גדר 3 מטר גבהו. ברחוב ביאליסטוק היה שער ליד בית אייזיק ארקין וצריף שבו שמר איש המשטרה הגרמנית. תפקיד המשטרה היהודית היה לבצע את פקודות השלטונות הכיבוש; עבודות־כפיה, מסים וכל הגזרות בכלל.

בבית־הכנסת הגדול סדרו מאפיה. פעם בקשו גרמנים ופולנים לתפוס יהודים לעבודה ומצאו בבית אחד יהודי יושב ולומד, הם תפסוהו והוציאוהו מביתו ואמרו שהוא עסק בעניני מלחמה, וביום ראשון בשעות הבוקר הוציאו את כל יהודי סוקולקה מבתיהם וקשוקביץ הושיב את היהודי על כסא שנגזר עליו לגזוז את זקנו — אך קושיקוביץ צווה לחרוט את שערות הזקן. היהודי לא הוציא הגה מפיו. אמרו לו להסתובב וקושיקוביץ הלקהו עד צאת הנשמה. אחריו הוציאו את שור וצוו על כמה יהודים לקשרו ולהעמידו, והכהו באכזריות. אח״כ אמרו לו לעבור את הגדר, אבל בעלותו על הגדר ירו בו — והוא מת במקום.

באחד הלילות, אספו 25 בחורים הוציאום בחשיכה והובילום עד קוריללי וירו בהם.

בתוך הגיטו היה צפוף מאד והגרמנים הרשו לפרק כמה בתים מחוץ לגיטו, והעמידום בחצר בית־הכנסת. את בית־הכנסת הפכו למחסן תבואות ולמאפיה לאפות לחם. בתי־המדרש היו למגורים. ביום אחד נודע, שמוציאים כל היהודים ומובילים לקלבסין. הביאו גם את כל יהודי ינובה לסוקולקה — ואת כלם הובילו לקולבסון. פרידברג העלה רעיון לתת לגרמנים פדיון־כסף אך ״יודענראט״ לא יכול לעמוד בדבורו, ומיד התחילו להוציא את היהודים לגירושין.

בקלבסין הצטופפו בבקתות; נדלר היה מפקד הגס־טפו. האוכל היה רע; אספו את כל דברי־הערך בשקים ומסרו לקומיסר; שהיה בדעתו של פרידברג לתת סכום מסוים ולא נתנו ברצון הרי הכסף נשאר אצל היהודים, לפיכך נצטוו שהם יתנו את הכסף ולמסור כל מה שיש להם, לאסוף בשקים ולמסור לגרמנים לרינדלר. הם הוציאו את פרידברג ואשתו ואת 2 בנותיהם ונכדם והודיעו להם שתוך עשר דקות יחליט ויגיד איפה נמצא הכסף שרצה לתת, אחרת יירו בהם במקום. הוא לא הוסיף להוציא הגה מפיו, והם ירו בו ובאשתו ובשתי בנותיו.

כעבור כמה ימים התחילו להוציא מקולבסון טרנספור־טים לבירקנאו־אושונצין. פעם אספו כ־20 איש ואמרו להם, שכל מי שהשאיר בסוקולקה בבית־החרושת למג־פים יכול להצטרף לאחוד־המשפחות. הם הספיקו להיות כמה שבועות נוספים בסוקולקה. הגרמנים החליטו לע־שות את סוקולקה ״יודענריין״, הכניסו את היהודים לק־רונות והובילום לבירקנאו. כשירדו מן הקרונות התחילה ה״סלקציה״: מי לחיים ומי למוות.

ב־1945 אחרי שהגרמנים נסוגו נסיגת־בהלה והרוסים כבשו את סוקולקה היתה העיר בלי יהודים. הפולנים פלשו לבתיהם. ויהודי אחד שצופאק שמו שבא העירה לראות את רכוש קרוביו־הרגוהו בדרך.

(הדברים נרשמו ע״י אסתר מישקינסקי)

חיה לאה קפלן *

ימיהם האחרונים של יהודי סוקולקה

(נרשם ע״י צבי נפחא־קובלסקי 21.8.46)

כעבור שבוע ימים מיום פרוץ המלחמה, בראשית ספ־טמבר 1939 — נכנסו הגרמנים לעיר. הם עשו פה 3 ימים ויצאו ובמקומם נכנסו הרוסים — ללא כל מלחמה. באותם הימים נסו הפולנים לערוך פרעות ביהודים ולשדוד את החנויות, אך לא הספיקו, כי הרוסים באו והסדר הוחזר על כנו. הרוסים שלטו בעיר קרוב לש־נתיים. בתי־המסחר הגדולים נסגרו, כמה מן העשירים

* הגיעה ארצה מאיטליה ב־8.7.46.

הוגלו. אנשי המעמד הבינוני סבלו מבחינה כלכלית אך המסחר הבלתי־לגלי פרח ואיך שהוא התפרנסו גם אנשי המעמד הבינוני.

לפתע, ב־22.6.41 הכריזה גרמניה מלחמה על רוסיה ולמחר שחל בשבת בבוקר השכם התפרצו הגרמנים לתוך העיר. את ביקורם הראשון ערכו בבית־המדרש החדש שבו ישבו יהודים ולמדו והם גרשו אותם בגדופים ובאיומים: "האם התאספתם להתפלל על מפלתנו יהודים נבזים — בקרוב נשמידכם". ואמנם למחרת, ביום א׳ התחילו לחלל את ספרי התורה שהיו בבית המדרש. רק מבית־החסידים הקרליני הצליחו היהודים, בסכנת נפשות, להציל 2 ספרי תורה. כעבור ימים מספר הזמינו הגרמנים כמה מבעלי־הבתים ופקדו עליהם להכין רשימה מלאה של כל התושבים היהודיים בעיר. הפקודה נתמלאה. נתנה הפקודה ליהודים לעזוב תוך שבוע אחד את בתיהם ולהתרכז בשוק, אנשים, נשים וטף, ואפילו חולים.

לפני הקהל האחוז בהלה ופחדים היקריאו השליטים את הפקודות: 1. אסור ליהודים ללכת על המדרכות. 2. עליהם לענוד על הזרוע השמאלית סרט מגן דוד לבן, בחוטים צהובים. 3) לציית לכל הפקודות בזמן שתקבע מטעם הרשות. העמידה בשוק נמשכת כ־4 שעות. מן הקהל הוציאו יהודי אחד בעל זקן ארוך ותלשו באכזריות משערות זקנו אחת אחת, לצחוקם האדיר. באותו מעמד נבחרו כמה מאות יהודים וגייסום לעבודה. הקהל חזר למקומותיו, מלבד אלה שגוייסו וחזרו לפנות ערב. עבודת הגברים היתה — נקוי החדרים שהיו תפוסים בידי השלטונות, ניכוש העשבים בחצרות ועבודות קשות בתחנת הרכבת. את הנשים העסיקו בכביסת הלבנים של הצבא בנקוי מחראות וכו׳. כל העובדים היו חוזרים הביתה בערב.

עם כניסת הגרמנים נסגרו כל החנויות והופסקה כל העבודה. המאפיות עברו לידי הפולנים והיהודים היו נאלצים לקנות מהם לחם במנות קצובות. אסור היה על היהודים לשתות חלב טבעי, אלא רזה, ולקנותו מן הפולנים.

המיליציה היתה פולנית, כמובן, בפקוח הגרמנים.

כעבור שבועיים הוציאו כ־100 יהודים מפלוגות העבודה כדי שיעבירו סוסים לסביבות ביאליסטוק. אחד מהם, שלא ידע כיצד לטפל בסוסו נורה ונהרג במקום. מלבד מקרה זה חזרו כולם בשלום הביתה. עבר חודש ימים והתחילו לחטוף יהודים ברחובות. במצור נחטפו: אברהם אייזן, גרוסברג, בנימין קרוגליאק, חזן העיר, בנימן טרשצן, אלחנן קופל ועוד. הם הועלו על שני אוטובוסים, ומאז נעלמו עקבותיהם. השמועה אמרה שנורו אחד־אחד לאחר שהחזיקו אותם כחדשיים בבית־הכלא. הידיעה על המתתם נתאמתה לפי העובדה, שהנהלת בית־הסוהר פסקה לקבל חבילות עבורם.

ע"פ הלשנת הפולנים נאסרו 2 נשים: אלקה נורדוינד לבית קצנלבויגן, ובאשה טרשצן, וכלאן בבית הסוהר בביאליסטוק. הן הוצאו להורג יחד עם אסירים אחרים. כולם נפלו ביריות. גם אלקה נפלה והושלכה לקבר יחד עם כולם, אך שכבת העפר על הקבר היתה דקה ואלקה שלא היתה פצועה קשה, הצליחה להמלט בחשכת הלילה ולהגיע לגיטו ביאליסטוק, שם הוסיפה לחיות עד שבא הקץ על יהודי ביאליסטוק.

הקצינים והחיילים התעללו ביהודים בכל הזדמנות, וברוב אכזריות. היו מקרים רבים, כאשר קצין או חייל רצה לכבות סיגריה, היה עושה זאת על לחייהן של הבנות הצעירות שעבדו אצלו כמשרתות־בית. ככל אשר היה הדבר אכזרי ומתועב ביותר נמשכו הגרמנים לעשותן. פולני אחד הלשין על יהודי, ט׳ שור שמו, לקחוהו הגרמנים וקשרוהו אל עמוד באמצע הרחוב, וגם החיילים וגם האזרחים הפולניים הכוהו. גם יהודים הוכרחו להכותו ואפילו בני־משפחתו. הרוצחים לא הסכימו להמיתן מיד, אלא לענותו לאט־לאט. והיהודי ספג מכות 3 ימים רצופים עד שנפל ומת.

כאשר נכנסו הגרמנים הקימו את "מועצת היהודים" (ועד־הקהלה — היודענראט) שחברים בה היו: משה ברוידה, יוסף ברוידה, יצחק פרידברג וגוטשטיין (חתנו של אביגדור גולדברג). באמצעות "מועצת היודים" היו השלטונות פונים לקהל היהודי בכל הדרישות מלבד המקרים הבודדים של חטיפה, שוד וגזל הרי כל המעשים העקריים נעשו לפי הוראת המועצה. כעבור זמן נצטוו היהודים למסור כלי־המטה הרהיטים ותכשיטים, לידי הגרמנים, שהספיקו כבר להביא הנה את משפחותיהם, והיה צריך לקשט את דירותיהם. מהלך חיים זה, של עינויים והשפלות שוד וגזל, נמשך כ־4 חדשים.

בשמיני־העצרת (1941) שחל ביום ב׳ ניתנה הפקודה לעבור לגיטו. אף כי הפקודה היתה איומה לא גרמה שום הפתעה ליהודים בעיר. הם כבר היו מוכנים לכך, כיון שראו קודם את ההכנות, בהקמת הקירות והמחסו־

מים לתכלית זו. נחלקו הדעות בין היהודים: היו שאמרו שלאחר שיכנסו לגיטו ישרפו, והיו שחכו כי המוות יגיע בדרך של יריות.

הגיטו הצטמצם בשטח צר. תחילתו מרחוב 3־במאי, והלאה מערבה בכוון רחוב ביאליסטוק עד ביתו של מולי האופה — הרחוב הנוטה לבית־המרחץ. הרחוב 3־במאי בחלקו הפונה דרומה נכלל בתוך הגיטו — אך חלונות־הבתים ופתחיהם סותמו מפני שהיו פונים מחוץ לגיטו. הכניסה לבתים היתה דרך רחובות ומבואות צדדיים, כי ההליכה ברחובות ג׳ במאי וביאליסטוק היתה אסורה בהחלט. כל הדרכים והמבואות נחסמו בקירות שנבנו סביב. הקיר הראשון של הגיטו נעשה ליד ביתו של אלתר הקצב, והאחרון הגיע עד בית מולי האופה. הגיטו כלל איפוא, רק חלק מעט של העיר: סביבת בתי טיקוצינסקי, בתי־הכנסת, שכונת פודול עד פסי הרכבת עד לבית וינקביץ. השער הראשי לגיטו הוקם ברחוב וארשה ליד בית שעיה הנגר.

באותו יום חג, זמן־שמחתנו, נעו כל יהודי סוקולקה לעבר הגיטו. הגרמנים הרשו ליהודים לקחת אתם לגיטו את כל מה שרצו להביא אתם. (ידעו הרוצחים שבין כה וכה בסופו של דבר יפול הכל לידיהם.) בהרבה מקרים היו הגרמנים בעומדם ליד השער בודקים בחפצי הגולים וכל חפץ שמצא חן בעיניהם שמו ידיהם עליו. הצפיפות בגיטו היתה איומה. הגרמנים חשבו ומצאו שבשביל כל נפש יהודית מספיק שטח של 2 מ״מר, ואמנם, בחדרים קטנים הצטופפו 16 אנשים, ויש שהיו מרוצים בכניסתם לגיטו נהיה מרוחקים מעיני שכינינו הטובים, שכה צחקו על משבתנו. בתוך כתלי הגיטו הסגורים לא יוכלו העינים הנוקמות של הפולנים לראות את עלבוננו אך טעו הללו שחשבו, שבהכנסתם לגיטו תבוא הפוגה. תפיסת אנשים לעבודה נמשכה בכל תקפה. כאשר כסה השלג את הכביש סוקולקה־קרינקי היו היהודים צריכים לנקותו. ואפילו נשים יהודיות לוקחו לעבודה זו.

לשם פיקוח על הסדר הפנימי בגיטו מנה השלטון מיליציה יהודית. אנשי המיליציה סבלו קשות מן המשטר המפקח עליהם, וכמה מהם שברחו והסתתרו בגיטו ביאליסטוק. בתוך הגיטו ומחוצה לו היה נפוץ השוחד, שבזכותו היו משיגים לפעמים אילו הקלות, אך הן היו לרגע בלבד. בית־הקברות היהודי לא נכלל בגיטו, והיה מחוץ לתחום, בלי גישה אליו. לפיכך הקימו היהודים בית־קברות חדש בתוך הגיטו בחצר מרכוס, רחוב וארשה, שם היו קוברים את מתיהם. כאשר נכנסו הגרמנים לעיר, היתה אחת מפקודותיהם האיסור לתת לילדי־ישראל חנוך כל־שהוא, וכן אסור היה להתפלל בצבור. בכל זאת קבלו כמה מן הילדים היהודיים את חנוכם באופן פרטי, כמובן בתנאי מחתרת. הוא הדין בנוגע לתפילה־בצבור. את בתי־המדרש ובית־הכנסת הפכו היהודים עצמם למקומות מגורים, אחרת לא היה הגיטו מספיק לכל הבאים אליו, אפילו בתנאי צפיפות. בכל אופן קיימו היהודים את התפילות בצבור בחדרים פרטיים, ובהסתר. יזכרו כאן לטובה המיליציאנטים היהודיים, אשר בהרגישם בהתקרב הגרמנים לעבר הגיטו, היו מיד מודיעים על־כך למקום הדרוש והמתפללים היו מתפזרים כל אחד לביתו.

בגיטו היה גם רופא יהודי ובנין תלמוד־התורה הפך להיות בית־חולים. רפואות היו משיגים בגיטו וגם זאת ע״י מבריחים. העזרה לחולים היתה מסודרת יפה והיו מספקים לחולים, באופן בלתי־חוקי, גם חמאה וביצים וכו׳. האנשים האמידים שלמו ביד נדיבה את המסים שהוטלו עליהם לשם החזקת בית־החולים ושאר צרכי־צבור. לא הורגש מחסור רב בכסף, כי לא היה מה לקנות בו. היהודים עוד לפני לכתם לגיטו ידעו היהודים מה עומד להתרחש, הם הלכו ומכרו הרבה מחפציהם לנוצרים, כדי שתהא הפרוטה מצויה בכיס.

בגיטו נפתחה מאפיה אחת, של מולי האופה. בה היו מקבלים ע״פ כרטיסים 300 גרם לחם ליום. הלחם היה של שיפון, וממנו נאפו גם מצות לפסח. גם בשר היו מבריחים לגיטו, אך החרדים לא אכלו ממנו מחשש טריפה. אגב, גם בהיותם מחוץ לגיטו אסור היה ליהודים לקנות מצרכים בשוק החפשי, שבהם נאסר המגע בין יהודים לנוצרים.

ועוד דבר: אף אחד לא התאונן על הצפיפות ועינו לא היתה רעה בחברו. האסון הגדול אחד את כולם. אם אחד הביא מצרך חשוב, הוא לא החזיק בו רק לעצמו אלא חלקו עם אחרים. אף אחד לא רצה להיבנות מחורבנו של הזולת. כמשפחה אחת מלוכדת נשאו כולם בסבל הימים וכל אחד השתדל לעזור לחברו במיטב יכלתו.

לעתים בחייהם העלובים והמבודדים בתוך הגיטו, הוחרדו היהודים ע״י הגרמנים. באחד הימים לפנות־בוקר, נתקבלה פקודת־פתע שעל כל היהודים לעזוב

את בתיהם. הגזירה היתה גם על זקנים, נשים וטף. תחת משמר־חיילים חזק הובאו כולם לרחוב וארשה. שם נצטוו לעמוד עמידה ישרה, במשך 4 שעות רצופות, והגרמנים מחרפים ומגדפים במיטב־הלכסיקון השגור אצלם, ומרביצים מכות לכל אשר לא היה בכוחם לעמוד באופן ישר. באותו מעמד הודיעו הגרמנים שרק היהודים הם האשמים במלחמה הזאת, והם שגרמו לשפיכת הדמים בעולם ולפיכך הם חייבים לבוא על ענשם, והעונש היחידי הוא השמדת כל היהודים. בנאומים הסתמכו גם על האמריקאים והאנגלים שאפילו הם אינם רוצים לעזור ליהודים. לאחר שאנשי העדה שמעו את ההרצאות הורשו לחזור לבתיהם.

לאחר זמן שנו על המחזה ובפעם השלישית הוצאו כל היהודים מן הגיטו והובאו אל שוק־החזירים. הקהל עמד כולו כמצווה עליו, והגרמנים התעללו בו בחמת זעם, הכו, הצליפו ובעטו, והשמיעו קללות וגדופים. השכנים הנוצרים התקהלו בהמוניהם למקום המחזה, עמדו והסתכלו בהנאה מרובה וכל תופעה הם לוו בתרועת גיל. אבל, גם הפעם חזרו כולם בשלום לגיטו אך כי רבים שבו בריסוק אברים.

בכל זמן שהותם בגיטו לא ידעו על המתרחש, לא רק בעולם הגדול אלא אפילו על הנעשה בסביבה הקרובה. ידיעות קלושות היו מסתמנות ע״י אנשים שעבדו מחוץ לגיטו, בשובם עם ערב הביתה. אך אי־אפשר היה לקבל מושג נכון על המתהוה. היהודים לא נסו אפילו לבוא במגע עם העולם מחוץ לגיטו. למשל, הגרמנים היו מוכנים לתת רשיון מיוחד להעביר חולה מסוכן לביאליסטוק. אך היהודים ויתרו על זה.

חרדה גדולה אחזה את אנשי הגיטו בפורים, כאשר הופיעו הגרמנים והוציאו את הרב־דמתא, הרב שוסטר מביתו, והובילוהו תחת משמר חזק לבית־הסוהר בביאליסטוק. שם נרצח לאחר התעללות ועינויים קשים.

מדוכאים ורצוצים חיו היהודים את חייהם העלובים בגיטו, למעלה משנה עד שהגיע היום המר והנמהר, הוא ה־2 בנובמבר. ביום זה הופיעו אנשי הגיסטפו והודיעו ברבים שעל כל היהודים, ללא יוצא מן הכלל, להסגר בבתיהם, ושאף אחד לא יעיז לצאת מפתח ביתו החוצה. על כולם לחכות לפקודה שתנתן מטעם המועצה היהודית — ואכן, הפקודה שהוצאה ע״י המועצה היהודית לא היתה נוראה, היתה בה רק הודעה שהגרמנים זקוקים לבעלי־מלאכה ואנשי מקצוע כדי להעסיקם בעבודה מחוץ לגיטו בתנאים תקינים ולכן כל הרוצים בכך ירשמו מיד והם ומשפחותיהם יועברו למקום העבודה החדש, שלא פרשו בשמו. מספר הנרשמים לא היה מעט, האנשים היו תמימים וחשבו על שהתגייסותם לעבודה, תפתח להם דרך להצלה. לכאורה, היו צריכים להוציא מן הגיטו רק את בעלי־המקצוע שנרשמו. אך לא כן היה הדבר למעשה. ב־5 בנובמבר, בשעה 5 לפנות־בוקר, ניתנה הפקודה, שכל יהודי הגיטו, לרבות נשים ותינוקות, יופיעו מיד ליד השער הראשי. מבוהלים ודחופים רצו היהודים למקום שנצטוו ואנשי הגיסטפו מחכים ליד השער. באותו מעמד ניתנה פקודה חדשה, שכל העובדים בביח״ר למגפי־לבד (וואילאקעס בלע״ז) ימשיכו לעבוד בו, ולא עליהם לנסוע למקום העבודה החדש. (בית־החרושת היה בתוך הגיטו קודם היה ביח״ר־לברסקאות של חיים ברל שטיין). במגלבים ביד התחילו הגרמנים לעשות את החלוקה: מי יסע ומי ישאר. הסלקציה הזאת נעשתה באכזריות רבה כ־4 שעות. הפרידו בכוח וללא רחמים בין בני משפחה. הגולים העלו על עגלת־אכרים שהוכנו לכך ועמדו ליד שער הגיטו ברחוב 3 במאי. בגיטו נשארו רק כ־200 יהודים שאליהם נוספו עוד 200 אחרים מישובי הסביבה מיד נודע לאומללים וגם לשארית הגיטו שמקום העבודה החדש הוא קלבסין, לפנים לוסוסנה, כ־4 קילומטר מגרודנה בדרך לסובאלק, באותו יום הועברו ללוסוסנה גם יהודי ינובה. באחת העגלות שיצאו לדרך היה מוטל חולה אחד, משה חיים שאפירא החלבן שעוד לא הספיק להחלים ממחלת הריאות שתקפתו, והוא מת. היהודים חפרו לו קבר בצד הכביש, אך הגרמנים האיצו בעושי המלאכה והקבר נחפר רק עד מחציתו ובקושי הספיקה שכבת העפר לכסות את הגויה.

היה קשר בין השארית בסוקולקה לבין המחנה שהוגלה ללוסוסנה, והיה ידוע קצת על התנאים הקימים שם. כאשר הובאו הגולים, הם אוכסנו בתוך חפירות באדמה, וכסוי דל מעל ראשיהם. הזוהמה היתה איומה שאין כל סידורים סניטריים. מנות הלחם היו זעומות מאד. צרכי־אוכל נוספים היו מקבלים מפעם בפעם מן היהודים בגרודנה וגם מהשארית שנשארה בסוקולקה. במחנה בלוסוסנה היו כ־6 שבועות (במחנה זה היו גם אלפי יהודים אחרים מן הסביבה) כעבור הזמן הושיבו את כולם בקרונות־משא והם הוסעו לדרך ממנה לא חזר איש מהם. היהודים שנשארו בגיטו ידעו כי אנשי עירם

עומדים לעבור את סוקולקה. השארית הזאת התאספה ליד הגדרות שחסמו את המעבר לפסי הרכבת ודרך הבקיעים והסדקים הם התבוננו, כיצד אנשי עירם מובלים אי־לשם הצעקות והיללות של הנוסעים בעברם את סוקולקה פלחו את האויר וסימרו את השערות. כנראה שגם הנוסעים האומללים ידעו כי הם עוברם דרך עירם. אחדים מהם זרקו פתקאות בהן תאנו את גורלם המר. הפתקאות הובאו על ידי ילדי הנוצרים ליהודי הגיטו תמורת תשלום כסף. פתקה אחת היתה של שלומקה שטיין — בו בקש את בתו בילקה שנשארה בגיטו, וגם נשארה בחיים, רק דבר אחד — נקמה. לא ידעו הגולים וכן לא ידעו הנשארים לאן הם הובלו. למידנק או לאושביץ? כן לא ידוע בדיוק את יום המתתם. איש לא נשאר מן המשלוח הגדול, אשר יספר דבר. לפי המשוער, הם הושמדו בתחילת ינואר 1943.

לאחר שרוב יהודי הגיטו הוצאו, צמצמו הגרמנים את שטח המגורים, והוקם בו מחנה מיוחד שהכיל כ־20 בתים, אליהם הועברו שארית הפליטה. במחנה זה חיה השארית עד 18 בינואר 1943. כלומר, למעלה מ־3 חדשים באותו זמן פסקה העבודה מחוץ לגיטו כליל עבדו רק בבית־החרושת למגפי־לבד. המשטר החריף עוד יותר ונעשה קפדני מאשר היה קודם. פחדו להתהלך אפילו בתוך המחנה הצר, אימה ומגור סביב. ב־18 בינואר ניתנה הפקודה: "יודענריין", תחת משמר של חיילים הובלו השרידים אל תחנת הרכבת, שם נפגשו עם יהודים גולים מקרינקי. כולם הוכנסו לקרונות להובלת־בהמות, והרצפות היו מכוסות גללים. כל המש־לוח הוסע ישר לאושביץ. בהגיעם לאושביץ נערך מיון. הרוב שולח לתאי־הגזים והם נשרפו ביום 25/1/1943. מבין הנשארים הבדילו 33 צעירות לחוד — כלומר, שלפי שעה השאירון בחיים. הצעירות הללו הומתו במיונים הבאים, שהתקיימו בין הנדונים לחיים ולמוות. 6 מהן נשארו בכל זאת בחיים: הגב' קפלן ובתה, בלה שטיין, רחל מלסקי, ברכה פרידמן, ריבק וגבר אחד יקותיאל גולדגלייד. הצעירות ינטה אדין ויהודית לבנדיג בקשו מן השלטונות להמיתן לפני שיגיע תורן באין להן כוח לסבול עוד — ובקשתן ניתן להן.

באותו יום — 18 בינואר 1943, כאשר כל השרידים הוכנסו לקרונות, הוצאו בהשתדלות רופא אחד של בית־החולים כ־25 איש, בתוכם הגב' קפלן ובתה, והם הוסעו באוטובוס לביאליסטוק והועברו לגיטו לא ידוע גורלם של 23 האנשים, אבל האם ובתה נשארו לחיות בגיטו ביאליסטוק עד האקציה האחרונה והסופית, שהיתה ביום 16 באוגוסט 1943. (עם כניסת הגרמנים לביאליס־טוק רכזו כ־2000 יהודים מבית־הכנסת והציתוהו מכל עבריו, וכולם נשרפו חיים, בתוכם זינדל חינסקי מסו־קולקה שנקלע לשם).

גם אחרי הטיהור הגדול בביאליסטוק נשארו עוד מאות יהודים, שהוגלו, ממקום למקום. גלגולים כאלה עברו גם על הגב' קפלן ובתה, — שאחרי־כן הופרדו ולא ידעו זו על זו. בדרך של נדודים לבית־הסוהר בגרודנה, לומזה ושטוטהוף שע"י דנציג — הגיעה סוף־סוף, ביום 18/1/45 לאושביץ. המרחק בין המחנה עד מקום הקרמ־טוריון היה כ־150 מטר. מן המחנה, ראו את הכל ושמעו את הכל. על אופן החנקת האנשים וכל תהליך הזוועה אין להעלות על הכתב.

אחד מסוקולקה, דוד יתום, נרצח באושביץ במכות בלוחות־עץ; שמעון גרייבר היה האחרון מאנשי סוקולקה שנשרף בכבשן בכך הושמדה קהלת סוקולקה. ישוב שמנה למעלה מ־3000 נפש ומספר הניצולים ממנו לא הגיע אף ל־10 אחרי השואה.

בנימין קוטלר

בגיטו *

עם פרוץ המלחמה גויסו כל צעירי העיר לצבא הפו־לני. הרכוז היה בקסרקטין בסוקולקה. קבלנו רק רובים. כעבור שבוע נכנסו הגרמנים על אופנועים והתחילו להחרים את כל הרכוש והעורות מבית־החרושת. הם היו בסוקולקה שבוע, ואח"כ באו הרוסים, שהיו בעיר שנה שלמה, עד שהגרמנים התנפלו על הרוסים. בזמן שלטון הרוסים עסק כל אחד בעבודה תחת פקוח הרוסים. לקבל לחם היה צריך לעמוד בתור. לרוסיה שלחו הרבה מיהודי העיר. היו שחשבו שבקרינקי אין רכבת ויהיה יותר שקט, והרבה עברו לקרנקי, אבל, פתאום ירד אוירון והטיל פצצות והשמיד הרבה מן הנאספים. אחר 3 חדשים ריכזו הגרמנים את היהודים בגיטו, מביתו של פייבל קרמר עד הורשל הנפח, ועד פסי הרכבת.

בזמן הגיטו לקחו יהודים לעבודות פרך, בכבישים וביערות. גוי אחד מסוקולקה, ניץ שמו, בצע יחד עם קומנדנט הגיטו את הרדיפות. היהודים קבלו פקודה להתרכז בשעה קבועה בגיטו. הם אספו מעט מן החפצים

* גביית עדות, 10 בפברואר 1960.

וברחו על נפשם. הגיטו התקיים עד 1942. אחר־כך העבירו את רובם לקולבסין ע״י גרודנו. זה היה מקום בו התגוררו השבויים הרוסים ופה מתו בענויים. על הקירות היה כתוב: ״מי שהיה כאן לא יצא חי״ ופה התחילו ענויי יהודי סוקולקה. לאכול לא קבלו. בשלו תפוחי אדמה קפואים למרק, וזה היה כל המזון.

מקולבסין העבירונו לגרודנו, לגיטו, הכניסונו לבית־הכנסת לכמה ימים והעבירונו לאושביץ.

יהודים קפצו בדרך מן הרכבת: קוטלר מנדל קפץ ועוד — ליד המחסום בסוקולקה ונפל מן הרכבת ושבר את חוט־השדרה. שומר הרכבת צלצל לגרמנים ושאל: מה לעשות עם היהודי? דווקא הגרמנים אמרו: לעזוב אותו. הוא הלך לבית־החולים ונפגש עם אחיו שאף הוא נפצע בהתחמקו מן הרכבת. את מנדל שלחו לאושביץ וביצחק ירו וחשבוהו כמת. אבל הוא הצליח לחבוש במגבת את הפצעים, ופנה אל גוי אחד, גבלינסקי, שנתן לו חמאה והיה מורח על הפצע, ולאט־לאט התרפא. כעבור חמשה ימים באו לחפשו, אבל הגוי לא ספר שהיהודי אצלו.

יצחק היה ביער עם פרטיזנים. קבל מן הגוי רובה, עד שהגיע בלילות אל הפרטיזנים. בגרודנה היה בבית־הקברות בבונקר יחד עם אשתו וילדתו.

ניסן (ניוסי) טיקוציינסקי, עו״ד

סוקולקה — בלי יהודים

(רשמי בקור בסוקולקה, דצמבר 1944)

קיץ 1944, כל יום רעמו התותחים וברדיו נשמע קולו העמוק של הקריין היהודי יורי לויתן: ״מבשרת מוסקבה: פקודת היום של המפקדה העליונה של הצבא האדום״. הלב פועם בחזקה. כולי צפיה ומתיחות. רק אתמול הודיעו על שחרורה של גרודנו. ״העיר הרוסית עתיקת היומין״ כדברי הקריין, חיוך מר עולה על שפתי, מה לי ולוכוח ״ההסטורי״: עיר רוסית, פולנית או בילורוסית? בשבילי גרודנו הרי זה התחנה האחרונה לפני עירתי סוקולקה.

והנה היום מונה הקריין אחד־אחד עירות וכפרים וביניהם סוקולקה. הלב מלא על גדותיו, כנפי הדמיון מעבירים אותי מחרקוב הרחוקה, מקום מושבי מזה שנה לסוקולקה עירתי, אל רחובותיה וסמטאותיה, יערות שישקי ובוכבולובה העוטרים אותה מצפון ומזרח, נהר קורילי המתפתל מדרומה.

רואה אני בעיני רוחי את הסתערות הצבא הרוסי, את הגרמנים הבורחים בבהלה ושוב רועם קולו של הקריין: שוחררו הערים... שוחררו? האמנם? הערים, הרחובות, הבתים שוחררו! והאנשים אים? ראיתי במו עיני מה עוללו הגרמנים לאחי בני־עמי! ראיתי קברות ההמונים בסביבות ביהח״ר לטרקטורים, בחרקוב תעלות בבי־יאר בקיוב בהן נקברו עשרות אלפי יהודים, טבוחים בידי הנאצים, עברתי ברגלי עם הצבא המתקדם על פני ערבות אוקראינה הרחבות, עשרות עיירות ובהן אין אף יהודי: העתונים והשדורים מלאים תאורים על זוועות הגרמנים, על השמדה כללית של האוכלוסיה היהודית. אולם הלב אינו משלים. הייתכן? האם לא נשארו יהודים בסוקולקה? האמנם נתרוקנה העיירה מיהודיה?

חצי־שנה התהלכתי כסהרורי. המחשבה, כי סוקולקה שוחררה ולי אין אפשרות להגיע אליה ולראותה במו עיני לא נתנה לי מנוח. עד שבאחד מימי דצמבר 1944 זכיתי ומפקדי, איש ארמני טוב לב, נעתר לבקשתי ושלחני בשליחות, אשר אפשרה לי לעשות ״קפיצה״ לסוקולקה.

וכך יצאתי בליל חרף עם תרמיל־גב על שכמי לדרך הארוכה מחרקוב לסוקולקה. הרכבת התנהלה לאטה. החנויות ארוכות מהנסיעות, בכל תחנה המוני אדם סרוחים על רצפות הבטון הקרות, חיילים נוסעים לחזית, פצועים חוזרים לבתיהם, פליטי חרב, בני בעלי־בית, שכולים, מזי־רעב וחסרי שינה, כל אחד עם תרמיל מזונותיו הדל וצרור צרותיו הכבד.

עוברים אנו על פני שדות בילורוסיה. הכל הרוס עד היסוד, עיי חרבות, אודים, שרידי אש מזכירים כי היו כאן ערים, כפרים, כי חיו אנשים בהם, עמלו וסבלו, שמחו ורקדו ועכשו בית־קברות ארוך הנמשך מאות קילומטרים. פה ושם מבצבץ בין החורבות בן־אדם, שחוח קומה, מחפש שרידי ביתו, אשרו שנגיז לעד.

עיני תוהות באפלה, הנני מנגב בשרוולי מדי פעם בפעם את זגוגיות חלוני ומסתכל בנוף. עוד לפני שלש שנים עברתי בדרך זו מסוקולקה למוסקבה. הכל הוריק ושקק חיים ועתה? נצבט הלב, האמנם כך נראית גם עיירתי? האם בעוד ימים ספורים אעמוד גם אני בין חרבות ביתי ואחטט בין הריסותיו העשנים, שרידי עולמי שנחרב לעד?

בהתקרבי לסביבות וילנה, הנני פוגש את היהודים הראשונים בדרכי: פרטיזנים מהיערות פליטים שהצליחו בדרך־לא־דרך להגיע מערבות קזכסטן הרחוקה, מטש־קנט ומקרגנדה — בודדים, אשר פקעה סבלנותם לחכות עד שיתירו חזרתם למקומות מגוריהם הקודמים, והלכו לראות במו עיניהם מה הותיר האויב?

הקרונות דחוסים מרוב אדם, עצב טבוע על פני כל איש, אולם, גם בתוך ערב רב זה של לובשי מדים פופכות וסרבלים, הנך מבחין זוג עינים דוויות והצער זועק מתוכן, והאף — אינו משאיר ספק בלב, הרי זה האף היהודי הבוגדני, המגלה זהות בעליו והנך נמשך ומתקרב אל האיש הזר ולוחש בלאט: אַ יד? וקול שלו עונה בחיוב, כמובן, גם הוא הכירני, חכה, היכן ראיתיך? האם אתה לא זה... במקרה? אתה מתחיל לעלעל בזכרונך חולף על פני תחנות חייך המרובות: לא, טעות היא, לא הכרתיו קודם, אולם מה בכך? קרוב הוא לך, קרבת דם, לא דם הנוזל בעורקים, כי נשפך מתוכם.

הרכבת מתקרבת לגרודנו. אני נחפז לפי הכתבת שבידי לבית חברי מימי האוניברסיטה. נפגשנו באקראי בזמן המלחמה במוסקבה הרחוקה ומאז שמרנו על קשר מכת־בים. הוא הקדימני ומזה חדשיים הוא נמצא בגרודנו. הדרך לביתו ארוכה. אני עובר לאורכה של עיר. הכל זר ומוזר. גרודנו — עיר ואם בישראל, בלי יהודים. כבר עברתיה מקצה לקצה ולא פגשתי אף יהודי אחד.

והנה אני יושב בחדרו של חברי. הוא מספר לי על הנעשה בעיר. בעלת־הבית רוסיה שישבה בגרודנה בכל שנות הכבוש נכנסת לחדר, מתישבת ומתערבת בשיחה. עוד רגע והיא המדברת היחידה ואנחנו יושבים קשובים ובולעים כל מלה. קורות ימי הזוועה, הגיטו, מחנה קלבסינו, קרונות המוות לטרבלינקה ולאושויץ.

בערב אנחנו הולכים לבקר אצל משפחה יהודית, שהוחבאה כל שנות השואה במרתף. שם מתכנסת כל המושבה היהודית מגרודנה, כ־15 איש, לכל אחד ספור בלהות משלו, כל ספור מגילת־אש ארוכה, רוויית דם ודמע.

כל הלילה לא עצמתי עין. ספרתי השעות עד ינץ השחר ואוכל להמשיך בדרכי. נשארו 40 ק״מ — שעת נסיעה ואני בבית! בבית! צחוק הגורל! אולם אכזבתי לא אחרה לבוא. בבוקר נודע לי כי משמר גבול הוצב לפני קוזניצה ואין לעברו, כי זאת לדעת: גרודנה היא רוסית וסוקולקה פולנית. שלשה ימים התרוצצתי, טכסתי עצה ולא עלה בידי להשיג אשרת־כניסה לפולין, ולהב־ריח את הגבול — משמע להסתכן בכדור או בשמונה שנות מאסר. לבסוף החלטתי לפנות ישר ל״גוב האריות״, למפקד הצבאי של העיר גרודנה. מצאתיו במצב רוח מרומם. מצוחצח וממורק, הופעתי בלשכתו, מתוח ומצדיע דום, הסברתי לו כי הנני נמצא בשליחות ולפי מיטב ידיעתי עברה היחידה אליה נשלחתי לסביבות ביאליס־טוק. מה בכך? ענה לי הקצין, סע לביאליסטוק. ואיך אעבור את הגבול? שאלתי. המפקד נטל את נירותי, הפך את צו התנועה וכתב באותיות מאירות עינים: ״להתיר מעבר הגבול״ — וחתם את שמו. זה הכל שאלתי בתמיהה, וחותמת? אין צורך בחותמת, ענני, כלם על הגבול מכירים את חתימתי.

בידים רועדות לקחתי את הניר הגואל, לבי פעם בחזקה מרוב שמחה, הודיתי, הצדעתי ופניתי אחורה. בפרוזדור חכה לי חברי.

אם כי השמחה היתה מהולה בחרדה, שמא לא יכבדו שומרי הגבול את אשורו של מפקד־העיר, ויחזירוני כלעומת שבאתי? בכל זאת לא התמהמהתי רגע, יצאתי עד למבואות העיר המובילים דרומה לחפש ״טרמפ״ (הזדמנות לנסוע).

חלפו דקות ספורות והופיעה מכונית־משא צבאית. כל הטרמפיסטים — אנשי צבא בלבד ואני בתוכם. עלו למכונית. והנה אנו בדרך לסוקולקה. המכונית מתנהלת לאטה, סבלנותי פוקעת. כל דקה מתמשכת ואני מציץ כל רגע דרך סדקי המכסה לראות היכן נמצאים אנחנו.

סוף־סוף הגענו לגבול. כלנו יורדים מן המכונית. חייל אוזבקי ממשמר הגבול בודק את צו התנועה ואת פנקס החייל שלי. בטון ממושך ובקול רם הוא קורא את הערה המפקד: פרו־פוס־טיט׳ צ״רז גרא־ני־צו. (להעביר את הגבול) אני עוצר נשימתי, שמא ישאלני דבר, יחקור, ידרוש, יקשה? אולם, הוא פונה אלי בקול רציני וחגיגי ואומר לי: בסדר, עבור!

שתי פסיעות קדימה והנני מעבר לגבול. כל החיילים, שניירותיהם נבדקו מתרכזים כ־10 מ׳ מן הגבול, מעברו הפולני, ומחכים למכונית. המכונית אף היא עוברת את הגבול. נעצרת. כלנו עולים וכבר הננו נעים בכבישי הרפובליקה הפולנית העממית. השדות עוטים לובן, הנני

מסתכל סביבי. מוכרים לי יערות אלה, של ליטווינובקה וביקלימישובקה.

אני נזכר כאן היתה אחוזה יהודית של עמיאל, כן הרי הם הוריה של קרובתי גיטל עמיאל, ושם מעבר לכביש ימינה, קילומטרים ספורים מכאן אחוזת ניידוס, המשורר היהודי לייב ניידוס, אנין נפש ועדין רגש, הליריקן הגדול שנקטף בדמי ימיו.

עולים זכרונות מימי ילדות, כשהיינו באחוזתם של בית ניידוס, קרובי משפחת גובינסקי מסוקולקה. במושבת־קיץ של "השומר הצעיר". הנה קוזניצה העיירה היהודית — אנו עוברים על פניה ביעף. והנה הכפר כריפטופזיה גם כאן התקיימו מושבות־קיץ רבות של הסתדרות "השומר הצעיר". היכן ימי הילדות המאושרים ?

המכונית מתקרבת לסוקולקה. הנה מגדל התצפית משמאלנו. בסביבה זו היו מתכנסים בני נוער יהודי בל"ג בעומר. בזכרוני עולים מחנות, אהלים, הנפת־דגלים, תהלוכות לפידים, אני עוצם עיני והנני רואה עצמי ילד במכנסי חאקי קצרים, ענוב עניבה כחולה, צועד עם עשרות ומאות חברי, בקצב התוף. דגלים מתנופפים אל על, לפידים מאירים הדרך ואנחנו שבעי אושר וחוויות חוזרים הביתה... במבואות עיר נתקלים ב"שקצים", אבנים בידיהם, אולם לא יעיזו לרגום בנו, לעג בעיניהם, אולם גם במבטנו בוז כלפיהם. גאים אנו על יהדותנו ונושאים ראשינו ברמה... והנה מתקרבים אנו למרכזה של עיר. הורינו, אחינו ואחיותינו מחכים לנו כבר בקוצר־רוח. כל אחד חוזר לביתו לחיק משפחתו.

טלטולה של מכונית החזירתני אל המציאות, היכן חברי וחברותי מאותם הימים ? מקצתם בארץ־ישראל, רובם נשארו בסוקולקה. מה עלה בגורלם ? והנה הגענו. המכונית עוברת ברחוב גרודינסקי, רחוב רגיל, בתים עומדים על תלם, מהארובות בוקע עשן, אנשים מעטים מהלכים ברחובות, אנו מתקרבים למרכזה של העיר. אני רואה חנויות פתוחות. המכונית נעצרת. אני יורד מהמכונית, הרגלים כושלות. אני מסתכל מסביבי, לאן אלך, לאן אפנה ?

אנשים עוברים על פני. רבים כמוני בעירה — חיילים במדי הצבא האדום. הרי המלחמה עודנה בעיצומה והחזית לא כל־כך רחוקה. וע"כ לא שמים לב גם אלי. אולם, לפתע תוקע בי אחד העוברים ושבים את עיניו, נעצר מחויר ומצטלב פעמיים ושלש, "טיקוצינסקי ! הוא צועק בקול נרגש, יזוס — מריה, מנין באת ? האם חי אתה ? לא ייתכן !

מסביבנו מצטופפים אנשים רבים, פרצופים מוכרים, הדשוטים, המודרביצ'ים, המצקיביצ'ים, הביזיוקים והי־רוצקים, אחדים מתקרבים, לוחצים ידים, אולם רובם עומדים מרחוק. מבין קריאות ההתפעלות, הנני מבחין, שוב ושוב את המלה: זשיד, "כן, אמרו שאין כבר יהודים בעולם", — שומע אני פתאום. ויש ויש — אני עונה, עוד מעט ישובו כל יהודי סוקולקה ! הלואי ויכולתי להאמין בדברי אלה, הנני חושב בלבי, אולם עלי להגיד להם זאת, לאלה שירשו ואולי גם רצחו.

הקהל התפזר, על ידי נשארים אחדים, מבין שכני לשעבר. מזמינים אותי לביתם, לנוח, לאכול, עודני עומד ומשתהה והנה נגש אלי ברונק דשוטה, הספר, סוחב אותי הצדה ולוחש על אזני כי לא רצוי, שאסתובב ברחובות.

כבר בדרכי לסוקולקה שמעתי על כנופיות אנשי אָ.ק. (ארמייה קריובה — ארגון צבאי פולני במחתרת, בעל אופי אנטישמי מובהק) השורצות בסביבותינו, מתנפלות מן המארב על חיילים רוסיים ועל יהודים שרידי הפליטה ורוצחים אותם נפש. כנופיות אלה היו עוצרות את הרכבות ומוציאות להורג בו במקום כל יהודי, רוסי ואף פולני נאמן לשלטון העממי החדש. ידעתי שאתי יש לכמה מאנשי הכנופיות חשבון כפול, הן בתור יהודי והן בתור פעיל לבצור השלטון הסוביטי במקום בשנים 1939—41, אולם בו ברגע גבר עלי רגש הסקרנות והרצון לראות במו עיני מה נותר מעיירתי על רגש האחריות לבטחוני האישי והחלטתי לשוטט ברחובות העיר, ויהי מה.

העיר שלמה, כל הבתים עומדים על תלם, כפי שעזב־תים לפני שלש שנים. שנוי אחד בולט במרכזה של העיר — שתי השורות של חנויות מול הכנסיה הפרבו־סלבית נעלמו ואינם וככר רחבת ידים משתרעת מבית־המלון של אליקים עד בנין הסטרוסטה, חלקו שתול גן וחלקו מגרש ריק רצוף מרצפות גדולות, שמדות להן לא רגילות, שצורתן מלבן. רחוב ביאליסטוק — כרגיל, חנויותיו פתוחות, אולם לפתחה של כל חנות פרצוף זר, פולני ולרוב לא מאנשי המקום.

הנני פונה לבית חברת נעורי. רחל מלסקי. הבית תפוס, אני דופק על הדלת ונכנס פנימה. אנשי הבית מבוהלים. מה עושה פה חייל רוסי ונוסף לכך יהודי ? אני פונה אליהם בפולנית, מסביר להם מי אני ומה לי

פה. בהלתם גוברת, אני מרגיעם כי לא באתי לפנותם מהבית. על בעלי־הבית לא ידוע להם דבר. הבית היה מחוץ לגיטו ובעליו בתוך הגיטו אני עומד ומחריש. עינים זועפות מסתכלות בי, אולם מחשבותי בעולם אחר. רואה אני צללי דמויות יקרות שהתהלכו בין קירות אלה, נדמה לי הנה אשמע קולה של טייבע: "קומט אריין, זעצט זיך, רחלע אז ארויס אויף ווייליע, זי קומט גלייך צוריק" והנה שומע אני קול נעליה המטופפות בחצר. הנה היא רצה, מתקרבת, שומע אני צחוקה העליז. אסתתר מאחורי הדלת ואפתיעה וכשתבוא אטול אותה לזרועותי ואחבקנה. אולם, אין טייבע ואין רחלע. גויה זעומת פנים תוקעת בי מבטה הבוהה, היא חסרת סבלנות, רוטנת מתחת לאפה, כאילו אומרת: לך מזה יהודי, למה תטרידנו בבקורך? אולם, רגלי דבקו לרצפה, איני זז שעה ארוכה, מחפש ולו שריד אחד למזכרת ואיני מוצא, הכל זר, ריח תבשילי־כרוב עולה באפי, כרוב חמוץ ושומן חזיר מטוגן ומעל הכותל מסתכלות בי עיניו הנוגות של ישו היהודי.

אני נפרד מן המקום. מי יודע אם אראנו עוד. בעזבי את החצר הנני נעצר פעם נוספת. שעות עמדתי כאן ליד כניסה זו, בלילות ירח בהירים וקשתה תמיד הפרידה. אולם עכשו אני לבדי, איש לא יאמר לי: להתראות! לא אחזור הנה שנית. עוד גשר שרוף אחד מאחורי ועלי לצעוד קדימה, כי כך הוא צוו החיים.

אני עובר את חצרם של שטיין — סימנר, קפיצת דרך לרחוב הקצבים. הנה ירושת סבי שמואל טיקוציינסקי ז"ל! אותו בית, אותה חצר ארוכה. אינני נכנס פנימה, מציץ דרך הפשפש. אנשים זרים מסתובבים בחצר. הנני מבחין במכירים מאנשי המקום. ראה מר טיקוציינסקי — פונה אלי האחד — כל זה רכושך הוא, איזה עושר, איזה עושר, עליך להשאר כאן!" חיוך מר עולה על שפתי מובטחת לי מלכות בבית־הקברות.

אני נזכר באמי, כמה מאושר אני, כי הצליחה בעוד זמן לעלות ארצה.

אנשי המקום המסתופפים סביב מסתכלים בי בתמהון. דיירי־הבית אף הם יוצאים לרחוב, מתקרבים אלי ובהוודעם מי אני, מזמינים אותי להכנס פנימה, אולם, איני יכול לעבור את הסף. "לא באתי ליטול ירושה לידי" — אני קורא לעומתם, ומסתלק מן המקום.

אני ממשיך בדרכי. עובר בסמטת איזק־אלשקובסקי ומגיע לבית בורמן, לחדרי בו גרתי לפני המלחמה, אצל משפחת קפלן. חדרי תפוש, פולנים גרים בו. כאן התחלפו כבר הדיירים פעמיים. מי גר כאן לפני המלחמה? לא ידוע להם, הם יודעים כי יהודים גרו? היכן הם? כמובן, הושמדו. הם מופתעים לשמוע כי אני הוא שגרתי במקום זה.

חרדה אחזת אותם, שמא חזרתי ואקח את חדרי בחזרה. אני מרגיע אותם; לא באתי אלא לחפש, אולי שרד דבר מחפצי, מסמכי, תמונותי. אני עובר על פני כל הבית, עולה לעלית־הגג, מחפש בכל פנה. אף דבר לא נמצא. בעלי־הבית החדשים מחייכים: "לא תמצא, אדוני, דבר, הגיטו היהודי "נחרש" לארכו ולרחבו, חפרו בו וחטטו, כל דבר־ערך נלקח וכל היתר נשרף ואיננו".

ובכן, אין מה לעשות. אני נכנס לבית דשוטה. שם מחכים לי כל שכני לשעבר. פתאום נפתחת הדלת. נכנס אדם זקן. הוא נופל על צוארי ומנשק לי — זה פיוטר ירוצקי, בעל הבית בו גרנו שנים רבות, מאז חזרנו מרוסיה. גוי זה מחבקני ובוכה: אף אני אינני עוצר עוד ברוחי ודמעות זולגות מעיני. מתישבים ומספרים לי את קורות השנים, בהן נעדרתי מסוקולקה.

עד החשכה אנו יושבים. הם מספרים ואני מקשיב: "גיטו, עבודות פרך, רעב, יריות, תליות, גרוש קלבסינו, טרבלינקה, מחנה־עבודה וגרוש אושויץ". אין ספק, אף אדם לא נשאר בחיים! ואולי?...

מעבר לקיר גר מפקד (קומנדט) העיר הרוסי הוא בא ללון ונכנס אל חדרנו. אנו מתוודעים. הוא יודע עלי יותר מאשר פללתי. השמועה על בואי פשטה בעיר והוא מציע לי להשאר ללון במקום, כי אין בטוח ממנו בעיר. בחוץ עומד זקיף ושומר על הבית.

למחרת בבוקר המשכתי בסיורי בעיר, ירדתי לשכונת בתי־הכנסת. ל"פדול", בית־הכנסת הגדול הפך למחסן תבואה, והופקד עליו שמירה ואין להתקרב אליו. ה"פדול" שרוף. אני מתהלך בשכונה, כאן בית־ספרי, "תרבות", פה "תלמוד תורה", בתי־מדרש ושטיבלעך. פה חלפו שנותי המאושרות ביותר. פה ספגתי לראשונה אהבה לזולת, לעם, למולדת רחוקה, לשפה ישנה־מתחדשת, לאדם באשר הוא אדם. אני מהרהר במעטים שהפכו חזון להגשמה ועלו ארצה, ובאותם הרבים שנשארו במקום ונטבחו בידי צר.

כל אבן, כל גרגר חול, רווי זכרונות. עוד לפני שלש

שנים נשמע כאן קולם של תינוקות דבית רבן, שחקו פה ילדינו, ועתה הכל נדם, נדם לעד. הלב מלא על גדותיו ואין עם מי להחליף מלה. אין אדם שיבין לרוחך. הנך מסתכל בפרצופים הסובבים אותך. הם ראו והחרי־שו! האם רק החרישו? וכמה מאלה נתנו יד לנוגש? מי מהם הגיש כוס חלב לילד גווע וכמה מהם שלחו ידם בבז? מי מהם הבריח ככר לחם למשפחות שכנים רעבה וכמה מהם עזרו לנאצים ברצח ההמונים?

מסתכל אני בעיניהם ואינני מוצא רגש אשמה. הם חיים. לך, פתח מזוודותיהם והתר צרורותיהם ומצאת את מעיל־הפרווה של קרובך, בגדי־שבת של חברך ועדיי חברתך! סדום ועמורה נצלו מחורבן: אין זה, כי היו צדיקים בודדים ביניהם. מי יתנני ואמצא אחד שסכן נפשו! לשוא חפשתיו בסוקולקה. פה ושם שמעתי על משפחה כפרית שהחביאה ילד יהודי. נתגלה הדבר וכלם הוצאו להורג. מי הם גבורים אלה? לא ידעתי ולא נודע מקום קבורתם — ולא אוכל לחונן עפרם!

שעתי דחוקה, עלי לחזור ליחידתי, שלשת ימי הצפיה בגרודנה לא נתנו לי להשאר זמן נוסף בסוקולקה. ואולי טוב הדבר, אין לי מה לעשות פה יותר. עלי להפרד מעיירתי לנצח. אולם איך אלך בטרם נפרדתי מאבי. הוא מת עלי בהיותי ילד רך. זכרונות מעטים נשארו מימי חלדו, אולם את העדרו הרגשתי שנים רבות, יום יום ושעה שעה. אני נזכר באמי המבכה אותו בלילות. איך לא אפקוד את קברו? וכך שמתי פעמי לבית־העלמין. הנני חולף על פני הבתים ב״אוליצקה״ — הרחוב המוביל לבית־הקברות.

לא אחת חשבתי בעברי ברחוב זה: זה רחוב־המתים! כאן ישאו פעם את ארוני על כתפים לקצה הרחוב, יטמינוהו בעפר, וחסל. חלחלה היתה אוחזת אותי. ועתה — כלם מתו — איש לא לווּם, איש לא קבר אותם. עצמותיהם נשרפו ואפרם פוזר בשדות על פני אירופה. רוח נושבת בחוץ. אולי נושאת היא על כנפיה את אבק האפר ממשרפות אושוויץ הרחוקה אל בית־העלמין בסוקולקה.

בקרבת בית־העלמין אני פוגש את טקצ׳וק, הרוסי הגבוה, פקיד הנוטריון. הוא הכירני, ונלווה אלי. בחרדת קודש אנא עולה אל בית־הקברות. הגדר הרוסה, אבל היכן הקברים? תלי־עפר מוגבהים ומצבות אין. אני עובר בין השורות לשוא אני מחפש את קבר אבי, סבא — אינני מוצא סימן להם ופתאום, בין השיחים אני רואה מצבת־אבן נוטה על צדה. בידים רועדות אני הופך אותה וקורא את שם דודי: מרדכי טיקוצינסקי ז״ל.

הנני שואל את טקצ׳וק לפשר הדבר, והוא מספר לי, כי במצבות האבן של בית־העלמין היהודי רצפו הגרמנים את ככר העיר.

כעת הבינותי כי רגלי דרכו על קברי בני עמי. האדמה בוערת תחת רגלי — אינני יכול להמשיך יותר. עלי להסתלק, מהר ככל האפשר.

אני חוזר לבית שכני, לדשוטה ולירוצקי. הם מנסים לשכנעני להשאר, למכור את הרכוש, אולם אינני שומע יותר את דבריהם. הילקוט על גבי ואני נחפז אל מחוץ לעיר.

מכונית צבאית עומדת בככר־העיר. אני רץ לעברה ומצליח לקפוץ בטרם תצא צפונה, לעבר הגבול.

דמעות זולגות מעיני, אני מניף ידי אל מלווי, נוטה ידי אל סוקולקה, לסוקולקה שלי, זו החיה בלבי לנצח.

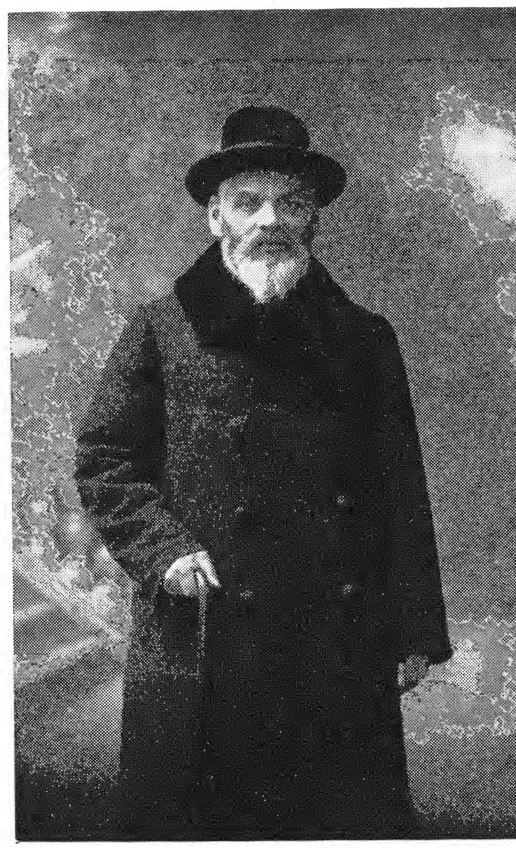
זכרונם לברכה

צפרא הימן

נר־נשמה להורי ז״ל

כל אחת מאתנו, בנגעו בפצע המאיר, אשר שואה שמו, חש רטט של קדושה, — בחינת ״של נעלך מעל רגלך״, והכאב, אשר במשך השנים, נתכהה, שוב עולה ומציף את הלב. ואין לנו אפילו חציה של נחמה, אשר בצרת הרבים כל מי שאבד את יקיריו נושא את צערו, אמנם בצוותא, בצוותא הגדולה ביותר בהיסטוריה, כי מעטים מבני עמנו, לא נפגעו.

אחת הדמויות המרכזיות בחיים הצבוריים של הדור

ר׳ בצלאל זאקהיים

האחרון בסוקולקה, היה הרב ר׳ בצלאל זקה״ם. הוא נולד בריז׳ינוי, למשפחת ״הקדושים״, שני האחים ישראל וטוביה, אשר מסרו נפשם על קדוש השם, בעלילת־הדם, לפני 400 שנה. מכאן השם: זקה״ם, ״זרע קדש הם״.

המשפחה הזאת מתייחסת, — לפי המסורות ותעודות עתי־קות, שעברו מדור לדור, — לר׳ יוחנן הסנדלר ודוד המלך.

בעשרים השנים האחרונות, היה ר׳ בצלאל ״מורה הוראה״ בסוקולקה, בצעירותו היה סוחר. בימים עסק בפרנסה ובלילות — בתורה. הוא היה בעל־מוח חריף מאד, שנון וממולח, מפליא את שומעיו בהברקותיו בדברי־תורה וגם בשיחות־חולין. בתפישתו המהירה חדר בנקל להויות העולם, והעדר השכלה של בית־ספר כמעט שלא הורגש בו כלל.

הוא מצא שפה משותפת בקשרים עם זקנים וצעירים כאחד. בתורה היה שופע כמעין המתגבר, אך גם בשיחת חולין היה מבריק, ומפולפל, מלא הומור. למרות כשרו־נותיו המצוינים, היתה בו מידה של בטלנות, שתלמידי חכמים בדורו הצטיינו בה. פרנסתו קשה, והיה עמוס דאגות הקיום. את כל להט נפשו ושפע מרצו השקיע בעזרה לבריות. אדם יחיד זה היה מעין מוסד לעזרה סוציאלית. המצאותיו להשיג אמצעים לעזרה, לא ידעו גבול. תמיד נמצא תחת ידו הכסף הדרוש לנצרך בבואו אליו. מובן ר׳ בצלאל היה עושה ומעשה: היה מאסף כספים בין מכירים וידידים וגם זרים. אך קודם היה מפריש משלו, מן המעט שהיה לו בדחקו. הוא החשיב את הצדקה, אך בעיקר נטה לעזרה לשקומו של אדם. ״להעמיד אדם על רגליו״, היתה לו מטרה ראויה לשמה והיה מוכן לעשות הכל. להגיש עזרה כספית ולהדריך בעצה נבונה.

כמובן, היו גם מקרים משונים בשטח זה. בסוקולקה לא היו אוטובוסים וכמעט שלא נראו מכוניות. העגלונות היתה אחת הפרנסות המקובלות בעיירה והיה, אם נתפגר סוסו של אחד העגלונים, מיד היתה דרכו אל הרב, והוא נדרש ונענה. ומעשה בוולוול העגלון, שהופיע בביתנו וזעק: ״רבי, סוסי נפל, אנה אני בא!״ והוא מעד והתעלף. הרב פנה אליו: קום, ר׳ וולוול, יהיה סוס!״ מיד קפץ העגלון בשמחה על רגליו.

חנוני, בעל־מלאכה, שנזקק לעזרה ולשקום, נעזר ונתמך ובלבד שיבנה האיש. והעזרה ניתנה בדרך של כבוד. האיש לא היה צריך להרחיב את הדיבור על צרותיו ולבקש רחמים. ר׳ בצלאל סלד מן התחנונים, היה מפסיק את הדבורים: ״ובכן בקיצור!״ למראית־עין היתה

בכך נוקשות, אך היה מורגש, כי כוונת ה״קיצור״ למנוע השפלה. גם בטויי תודה לא אהב לשמוע, היה מפסיק ואומר: ״לכשירחיב, בעזרת השם, תעזור גם אתה לנצרכים״. רוב פעולות העזרה עשה בצנעה, בדרך של ״מתן בסתר״. הוא ידע על כל מר־נפש וקשה־יום וחש לעזרתם. היה מופיע בבית מבלי שנתבקש ומציע עזרה בתורת הלואה, — לשם עדוד — בדעתו שלא יקבלה חזרה. גם זרים, מחוץ לעיר, היו מתדפקים על דלתו וקבלו עזרתו.

מילדותי אזכור מקרה, — אחד מני רבים: ביום קיץ אחד הופיע בביתנו יהודי, עטוף מעיל ארוך ומרופט, כי בבית המדרש, אמרו לו שילך אל ר׳ בצלאל ויקבל עזרה. הוא פתח את מעילו והראה שאין לו מכנסים. לאבי היו שני זוגות מכנסים: של חול ושל שבת. אבא פשט את מכנסיו, מסרם לעני ולבש את מכנסי־השבת. אמא חזרה מן הרחוב הביתה, ובראותה את אבא במכנסי השבת, שאלה לשמחה מה זו עושה? אבא נבוך במקצת ואנחנו, הילדים ספרנו בצחוק ובחדווה על המקרה.

הבית היה פתוח לכל רעב וחסר גג. קשה היתה הפרנסה, ואולי מכאן ההבנה הרבה לנצרך.

ר׳ בצלאל היה רצוי לרוב אחיו ואף העשירים והנכבדים של העיר, היו נזקקים לעצתו ולהדרכתו, כי חכם היה האיש, ועין חדה לו. היה יורד לעומקם של דברים ועצתו היתה נבונה ונכונה.

את הרבנות, שעקרה ״שאלות״ של כשרות, לא אהב הרב, ר׳ בצלאל, והיתה לו לזרא. תחת זאת אהב מאד דיני תורה, בהם היה כוחו גדול והם שהוציאו לו מוניטין גם מחוץ לעירנו. אף היה מוזמן לערים הגדולות, לדיני תורה מסובכים, והיה חוזר בסיפוק רב. גם גויים, בסכסוכיהם עם יהודים היו באים להתדיין בפני ר׳ בצלאל ולא נתאכזבו. החובש (פלדשר) המפורסם נוסקה, שהיה גוי עתיר־נכסים ולפעמים היה מסתכסך עם הבריות, היה בא להתיעץ עם אבא.

פעם ראיתי משפט שלמה בבית אבא: ומעשה שהיה כך היה: גוי, מן הכפריים ויהודי חנוני באו לביתנו, ביום חורף. הגוי, טען שהוא שלם ליהודי חוב שהיה חב לו. היהודי טען להד״ם, שלא קבל שום כסף מן הגוי. אבא הקשיב לטענות הצדדים ואמר ליהודי, בפולנית הרצוצה, אשר בפיו: ״עליך להשבע, שלא קבלת את הכסף״. היהודי היה מוכן להשבע. הרב הסתפק בנכונות זו, ולא השביע את החנוני ופסק שהצדק אתו ועל הגוי להחזיר לו את החוב. והוא פנה ליהודי הצוהל באידיש רצוצה, מעורבת במלים של ״לשון־קודש״: ״ר׳ יהודי, עכשו, כשתשלם את דמי הפסק (פסק־געלט), אל תוציא את המטבעות שלו, הזהר, שלא יכיר הערל את כספו״! היהודי קרץ בעינו לאבא וענה: ״וכי מה? וכי טפש אני?״ ״השב לאיש את כספו! קרא הרב לחנוני בקול תקיף. הדבר נתפרסם בעיר, והיה לשיחה בפי כל.

רבה היתה השפעתו בעיר, אם כי היו לו מתנגדים. אכן, כל אדם ואפילו השקפותיו מנוגדות לו, ידע לכבדו ואף להעריצו.

זכור לי מקרה של הצלת נפש מיאוש, בהשפעתו. מעשה באדם ידוע בסוקולקה, שהיו מרננים אחריו, שהיה מרבה לשחק בקלפים, ומבלה בחברה לא־טובה. היתה לו בת יחידה, היא נשאה, ומתה בלידתה את בנה הבכור. האיש שקע במרה־שחורה ומשפחתו חששה לחייו. ר׳ בצלאל התחיל לקרבו בשיחות ובלמוד. האיש התחיל לבקר בביתנו ומבלה את ערבי־החורף ליד הגמרא. ולעתים נראה חיוך נוגה על פניו.

אבא היה ציוני נלהב ואוהב את ארץ־ישראל ומתרגש לשמע כל ידיעה מן הארץ. משחר ילדותי שמעתי מפיו שירי־ציון, בניגון רווי געגועים, הוא שר לנו בערבים, בנענעו את עריסותינו. שאיפתו היתה לעלות ארצה ולחיות בה. אכזריות הגורל היא, שבידינו כאן היה כבר האשור לעלית הורינו, והנה פרצה המלחמה.

חנה זאקהיים

אמנו היתה מכונה בעיר "חנה נחמה־עס", אף היא היתה ידועה, כאבא, בעזרתה לבריות, בדרך מיוחדת לה. נשים בסוקולקה לא נהגו ללדת בבתי־חולים אלא בבית. אם היתה יולדת במשפחה, היתה אמא מתבקשת להיות על ידה. וכן בין שכנות וידידות, ובעיקר, נשים של עניי העיר. רבים היו הלילות בהם נעדרה אמא מן הבית, מסבה זו. היתה לה ידיעה ברפוי פצעים ובטיפול במחלות. מדחום, בקבוק גומי ושאר אביזרי רפוי ביתי, שהיו לנו, תמיד לא נמצאו בבית, אלא בהשאלה ואם היו נחוצים לנו, היינו הולכים לחפשם אצל שכנים או עניים. בלילות־שבת, אחרי הדלקת הנרות, היתה אמא שולחת אותנו, הילדים, להביא חבילות לבתי עניים. לזה צנצנת מרק עם אטריות ונתח־עוף; לזה — חלה; לכאן — עוגה, רבה של מרקחת בית וכדומה. ואנחנו — מה אהבנו שליחות זו! היינו אורחים רצויים בבתים הללו. היו מראים לנו את הרך הנולד, היו מעתירים עלינו שפע של ברכות, היינו חשובים!

בעלת־בית למופת היתה אמי. לפי מעמדנו, היתה אצלנו רמת חיים אמידה בסוקולקה, אך תמיד לא הספיקה ההכנסה לעומת הצורך. היה צריך כשרון לנהל בית כגון זה. ואמא עמדה במשימה בכבוד.

עוד קו מיוחד היה לביתנו: הורי ידעו לכבד סוד זולתם ולא ידעו מה זאת רכילות, הם זכו מאמון רב מצד הבריות. הרבה נשים היו באות לאמא להשיח לפניה את מר לבן. ומצאו אוזן קשבת. ואבא — לא כל שכן.

אזכיר עוד, ולו גם במלים מספר, את צלה אחותי, את בעלה ברוך ושני בניהם יצחק וחיים. את סבתי נחמה ואת כל בני המשפחה הרבים, הדודים, הדודות ובניהם, אשר יחד עם שאר קדושי עמנו, סימנו תקופה, שעברה מן העולם בנסיבות כה איומות.

נזכירם ביגון ובגאון ויהיו נא להם דברי — נר־נשמה.

יהודית פוזניאק־פרוינד

לזכר כל משפחתי

אבי רב ליב פוזניאק; אמי מרת רבה פייגל פוזניאק; אחי דב, יושע, עבך פוזניאק; אחיותי דינה, שושה פוזניאק; 1) דודי, אחיו הבכור של אבי, שאול פוזניאק; דודתי חוהלה פוזניאק וארבעת בניהם; 2) דודי יוסף פוזניאק, דודתי טאטי פוזניאק. 3) דודי חיים פוזניאק וששת בניו, דודתי פרומה פוזניאק. 4) דודי אברהמל, דודתי מינדלי וששת בניהם. זכרונם לברכה.

יקירי וכל משפחתי הנעדרים.

קשה מאוד היא השתיקה האלמת, לה נקלעתי ברבות השנים רוויי הסבל והעצב, בהעדרכם מן החיים.

קשה להעלות את הדברים, את זכר כל הנפשות היקרות שהלכו בעינים עצומות להשמדה בידי הצורר הנאצי ימח שמו. מה טעם לחיי בלעדיהם, לנשמתי הדווי לאין־סוף ביגון ועצב.

אני זוכרת את ביתי, כבית יהודי חם־לבב, בו מצא כל נצרך אוזן קשבת ויד נדיבה מושטת לעזרה. הורי היו אנשים צנועים וטובים, וגם אחי ואחיותי הלכו בדרכם לא להתבלט ולא קפצו־בראש, גאותי עליכם, יקירי.

אני זוכרת הלילה בו עזבתי אתכם בבית ונפרדתי מכם לנצח, הייתם מלאי חרדה לגורלי בצאתי לעולם הרחוק לבדי. אמי כה דאגה לי לשלומי. אבל ידעתי, היה לי בית טוב אך לא ידעתי ולא האמנתי, שלא תזכו לראותי עוד במו עיניכם, גאה שלא אכזבתי את תקוותכם, הקימותי משפחה בארץ.

יהיה זכרכם ברוך.

י. זמיר

ר' ברוך צבי ב"ר שלום הלוי ז"ל' סופר סת"ם

(נספה בידי הנאצים הארורים בגיטו ביאליסטוק)

ברצוני להנציח את שמו של חותני המנוח, בקוים לדמותו.

זכיתי להכירו בתשרי תרפ"ב 1921, כאשר סופחתי למשפחתו וחייתי במחיצתו עד תמוז תרצ"ג, שנת עלייתי ארצה.

ר' ברוך־צבי היה בעל סגולות רבות ומידות טובות, של אחוה ואהבת הזולת, אשר בא בצל קורתו.

צנוע בהליכותיו, ללא כל יהירות. סיסמתו: "ואהבת לרעך כמוך" — היתה טבועה בדמו ונר לרגליו בכל עת.

בכל זמן שהותי במחיצתו לא שמעתי מפיו מלת עלבון לאדם, אפילו שלא בפניו, והוא גם לא מצא דופי באנשים שהתנכלו לו, והיה תמיד דן כל אדם לכף זכות.

כעסקן צבורי רב־פעלים, עשה בהתמסרות ובנאמנות. לא היה מוסד של צדקה בעיר, שלא פעל בו בלב ובנפש.

ביחוד עסק בענינים דתיים בביה"כ הישן בסוקולקה,

כאחד הגבאים, אשר יסד ותמך בכל החברות, כגון: חברת תהילים, משניות וש״ס. תמיד היה בין המשכימים קום לבית־הכנסת ומן האחרונים לצאת ממנו.

ובצאתו, היה נוהג לבדוק בפנות הבנין, שמא נשאר עני הזקוק לארוחה או לקורת־גג או לגמ״ח.

בכל יום ויום היה נוהג להביא אתו אורח לביתו וליסב אתו לשלחן כדי שירגיש עצמו כאלו הוא בביתו הוא.

אשתו הצנועה, פשה בת ר׳ אליעזר, נפטרה לפני השואה. השאיר בן, שמעון — שיימה, בר אורין ותלמיד־חכם, ישר בהליכותיו, סוחר ידוע בוילנא, נספה עם משפחתו הענפה בגיטו וילנא. בתו ונכדה נינה נספו בגיטו ביאליסטוק.

שאר בשרו היחידה שנבדלה לחיים היא אשתי הנמצאת בארץ, ומשפחתנו.

יהי זכרו ברוך, עם כל הצדיקים הישרים והתמימים שהקריבו נפשם על קדוש־השם וישראל.

אברהם ירדני ז״ל

נולד בשנת 1936 בתל־אביב למשפחת דוד וחיה ירדני. הצטיין בלמודים והיה חבר ב״מחנות העולים״. בימי מלחמת העולם, ב־1949, היה בין המתנדבים שיצאו לעזרת המשקים. היה במחנה עבודה, יחד עם חברי התנועה, ומן המשימה שהוטלה עליו לא חזר עוד.

משפחת ירדני אבלה על אבדן הבן בעצם העלומים והעבודה. עצום מנשוא שברם ועמוק כאבם.

זכרו ישמר לנצח בלב הוריו וכל אשר ידעוהו.

אברהם ירדני ז״ל

סאקאלקע – אונדזער שטעטל

אברהם זאַק
אדעלסק, בואנוס־איירעס

יזכור...

יזכור... ס׳איז לאַנג די רשימה, אוי לאַנג!
וו איז דער אָנהייב און וו איז דער סוף?

לאַנג ווי די מחנות אין פינצטערן גאַנג —
גאַנג צו דער שחיטה, ווי סטאַדעס פון שאָף.

ס׳וויגן טליתים זיך ווייסע אין שול.
וויינען די שטומע, וואַקסענע ליכט.

חלל פון וועלט מיט נשמות איז פול,
מאַנען זיי ד י ן אינעם טאָג פון געריכט — — —

יזכור... יריעות, צעוויקלט זיך ברייט!
נעמט די נשמות אין קדושה אַריין.

הימלען, דעם פאַרמעט דעם בלויען צושפּרייט,
יעדע נשמה אַ שטערן זאָל זיין!...

יזכור... איר ימים! צעשפּאַלט זיך, פאַרשווינד.
לאָזט זיי, די טרערן, אַריין אין דער מיט!

זאָלן די הייליקע טרערן פון קינד
ווערן פאַר דורות פאַר ווייטע געהיט! — — —

משה מונשביץ

צום אנדענק פון סאקאלקער קדושים

יום הקדיש...

מיר צינדן אָן ליכט און מיר זאָגן אַ קדיש
מיר ריידן און שרייבן, מיר ווידמען די לידער
פאַר נשמות פון קדושים, נשמות פון טהורים,
פאַר טאַטעס און מאַמעס, שוועסטער און ברידער —

קרבנות געפייניגט פון רוצחישע הענד
אין גאזן געשטיקט און אין פייער געברענט.

יום השואה...

דו סימבאָלישער עדות פון חורבן און מאָרד,
וויפיל וויי־געשרייען האָבן אויסגעפילט
די לופט, מיט יאָרן צוריק,
וויפיל תפילות שטילע

האָבן צום הימל זיך דערהויבן
נאָך אין לעצטן אויגענבליק?

און וויפיל שטעט און שטעטלעך אידישע
זענען חרוב געוואָרן, פאַרניכטעט און צושטערט?
דיין עדות — ווי דער רעגענבויגן
דערמאָנט דעם מבול אויף דער ערד.

עשרה בטבת...

אַ יאָר־צייט טאָג, וואָס וועבט און שפינט אַ פאָדעם
און בינדט אונז מיט דער אַלטער היים און שטעטל
ווי דו וואָלסט ווידער דאָרט געווען
און ווידער דאָרט געזען...
דער מאַמען דיינער, זיצן ביי דיין בעטל.

אין צימער פינסטער, טרויעריק און קאַלט
און די מאַמע — קראַנק, געבויגן, אַלט,
שעפּצ'עט שטיל און זאָגט: מיין קינד!
דיין וויג־ליד ווילסטו ווידער הערן...
שיין יאָרן איך זינג נישט מער...
די הארץ איז פול מיט צער...
די אויגן פול מיט טרערן...

אין שטעטל...

די שול, דער אַלטער און נייער בית־מדרש
די תלמוד־תורה אויך נישט וויט פון דאָרט;
אין דרויסן — קינדערלאַך געשפּילט אין
שפאַנעוואַנט,
אינעווייניג דער רבי האָט געלערנט תורה
מיט אַ ניגון אויסגעזונגען יעדעס וואָרט.

און דער ניגון נאָגט און ציט
ווילסט אים הערן נאָך אַ מאָל
און דו וועגדעסט דיינע טריט
לויט דעם אָפּקלאַנג פון דעם קול.

אוי... עס איז נישט־מער דערזעלבער נגון,
נאָר אַ אָפּקלאַנג פון דיין אייגן יאָמער און געוויין...
אויפן חורבן פון דעם שולהויף וואָס געבליבן —
איז פון אים בלויז איין מצבה־שטיין.

און דער פאָדעם שפינט זיך ווייטער...

עס ווילט זיך זען די לאַנגע גאַס
דורך פענסטער אָפענע, מיט ליכט און גלאַנץ,
צו זען חלוצים, פול התלהבות,
אין קרייז פאַרבונדענע אין הורה־טאַנץ.

עס ווילט זיך זען די יונגע חברה,
וואָס זינגען קלאַפּן מיט די הענט,
"הגלילה", העכער, שטאַרקער,
מען מוז צוברעכן גלות־ווענט...

עס ווילט זיך זען די טאַטעס־מאַמעס
וואָס האָבן שווער דורך לאַנגע יאָרן
אָפּגעשפּאָרט זיך יעדן גראָשן
די כחות זייערע פאַרלאָרן

און מיט פרייד באַגלייט די קינדער
אַלץ פון זיך אָוועקגעגעבן
און ביים באַן די לעצטע ברכה:
"שאַפט פאַר אונז אַ נייעם לעבן"

...און עס ווילט זיך שרייען, רופן;
נישט ענטוישט האָבן די קינדער!
פּאַקט די פּעקלאַך, מאַכט זיך פאַרטיג
זיי רופן אייך צו זיך אַצינדער!

און עס ווילט זיך זיי דערציילן
וועגן אַלץ וואָס איז דאָ געשען.
נאָר פלוצלונג... נישט חלוצים, נישט קיין הורה,
טאַטעס־מאַמעס — ווי נישט געווען;

נאָר געשפּענסטער איז געבליבן
אַ חלום אין דער יאָר־צייט נאַכט,
וואָס נאָגט, פּייניגט און פרעגט: פאַרוואָס?
פאַרוואָס צו אונז זיי נישט געבראַכט...

גענוג...

אַנטלייפן ווילט זיך פון דעם שטעטל
און צום לעצטן מאָל נאָר, קוק זיך אום;
לײנג־אויס פון ביידע זייטן גאַס — די הייזער
ווי מצבות גרויסע זאָגן עדות שטום,

אז דאָרט אויף קברים פון אומשולדיקע קרבנות
וועט נישט שפּראָצן מער קיין נייער לעבן.
און דו טראַכסט...
די קוואַלן וועלן אויסגעטריקנט ווערן

און די ערד וועט מער איר פרוכט נישט געבן
פאַר אַ פאָלק וואָס שותפים זיינען אירע פירער
אין מאָרד און פייניקן אונזערע מאַרטירער.

לזכרון...

מיר צינדן אָן ליכט און זאָגן אַ קדיש
מיר ריידן און שרייבן, מיר ווידמען די לידער
פאַר נשמות פון קדושים, נשמות פון טהורים
פאַר טאַטעס און מאַמעס, פאַר שוועסטער און
ברידער.

דער שיין פון די ליכט וועט באַלייכטן די וועג
צו אַ לעבן פון יושר, פון אַרבעט און שאַפן,
מיט דראַנג און מיט ווילן צו העלפן דעם צווייטן
צו היילן דעם קראַנקן, צו שטאַרקן דעם שלאָפן.

צו ברייננגען פון גלות דעם נאָנטן און ווייטן
די שארית הפליטה וואָס דאָרט איז געבליבן.
בויען צוזאַמען דעם דענקמאָל אויף דורות
הויך אויף אים סימבאָליש אויפגעשריבן:

אידיש פאָלק — אייביג פריי!
מדינת ישראל — כה לחי!

פארגאנגענהייט פון סאקאלקע

דאַטעס וועגן סאָקאָלקע

(1) די שטאָט סאָקאָלקע איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1609 *.

(2) די געגנויע דאַטע פון אנטשטיין פון יידישן ישוב איז נישט באוווסט. אין דער צווייטער העלפט פון 17־טן י״ה זענען שוין דאָרטן געווען יידן. אַלע דאָקומענטן פון און וועגן יידן זענען פאַרניכטעט. בלויז אין ביאַליסטאָקער וואָיעוואָדישן מלוכה־ארכיוו קענען זיך אפשר געפינען געוויסע ביכער פון די ציווילע אַקטן פון דער יידישער באַפעלקערונג (געבורט, טויט, חתונות).

(3) ביי דער אַמאָליקער רוסישער מאַכט האָט סאָקאָלקע געהערט צו דער גראָדנער גובערניע. אין יאָר 1878 זענען דאָרט געווען 17 געמויערטע און 450 הילצערנע הייזער. עס זענען דאָן געווען: יידן — 1513, פראַוואָסלאַוונע — 411, קאַטאָליקן — 1433, עוואַנגעליקן — 18, מאַ־כאָמעדאַנער — 26. אין דעם זעלבן יאָר זענען אין שטאָט געווען: 1 הילצערנע סינאַגאָגע, 2 הילצערנע בתי־מדרשים און צוויי געמוירטע בתי־מדרשים. אין סאָקאָלקער פּאָוויאַט זענען דאָן געווען 1603 יידן אויף 69199 קריסטן, סרוב פויערים, און 10 שולן, בתוכם 2 געמוירטע.

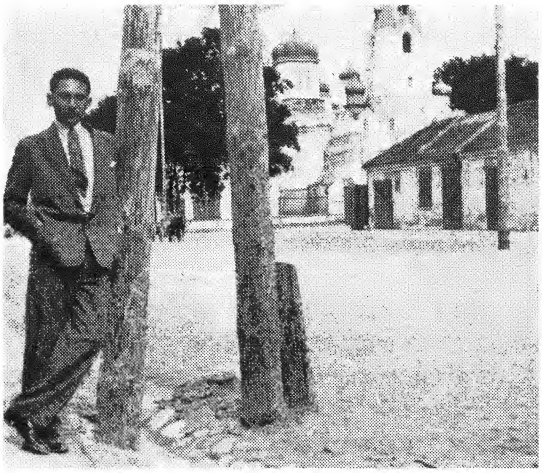
(4) אין 1939 האָט סאָקאָלקע געציילט זיבן טויזנט איינוווינער, בתוכם קרוב 45 פּראָצענט יידן.

(5) די סינאַגאָגע איז חרוב געוואָרן אין די מלחמה־יאָרן, עס איז נישט געבליבן קיין זכר, אויף איר אָרט האָט דער אָרטיקער נאַציאָנאַל־ראַט (מאַגיסטראַט) אויסגעבויט אַ פּאָוושעכנע שולע.

(6) דער יידישער בית־עולם איז געבליבן, זיין שטח — 1,70 העקטאַר, ער איז פאַרוואַרלאָזט.

---

* די ידיעות — אין אַ בריף פון ״יידיש היסטאָרישן אינסטיטוט״, וואַרשע, 15.9.1960.

דער מאַרק־פּלאַץ

די אנדענק מצבה פון אומבאַקאַנטן זעלנער
אין בולוואַר

אַ דעמאָנסטראַציע אויף ביאַליסטאָקער גאַס

מ. ש. גשורי

צו דער געשיכטע פון סאקאלקע

א. די סאָציאַלע און יורידישע לאַגע פון די יידן

אין דער צווייטער העלפט פון 18־טן יאָרהונדערט איז די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידישע מאַסן אין פוילן געווען אַ שווערע, און צווישן זיי די סאָקאָלקער יידן, וואָס האָבן זיך נישט אויסגעטיילט צום גוטן פון זייערע ברידער אין אַנדערע קהילות. די גרויסע אָרימקייט איז געווען אַ פּראָדוקט פון דער פּאָליטישער לאַגע און פון ערשטע ענדערונגען אין די רעכטלעכע לאַגע אין דער עפּאָכע פון ״רעפאָרמען״.

דער יידישער יישוב אין סאָקאָלקע האָט זיך גערעכנט צווישן די ״שטילע״ ישובים אין דער געגנט, וואָס האָבן זיך נישט אַריינגעמישט אין די קהילות־סכסוכים וועגן דער העגעמאָניע פון טיקטין און גראָדנע, און האָבן זיך נישט באַרימט מיט אַלע היסטאָרישע שולן און בית־עלמין ווי אין די שכנדיקע שטעט. דער יידישער ישוב אין סאָקאָלקע האָט זיך באַנוצט מיט די זכיות וואָס ער האָט באַקומען פון די פּוילישע און ליטווישע הערשער, און האָט געצויגן די פּרנסה פון האַנדל און מלאָכה, און אויך פון לאַנדווירטשאַפט, נישט דערוועקנדיג קיין באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט. דער ישוב אין סאָקאָלקע איז נאָך נישט געווען גרויס, און צוליב דעם האָט ער זיך געמוזט אָנשפּאַרן אויף די ״ברייטע פּלייצעס״ פון די גרעסערע נאָענטע יידישע ישובים.

אין דער אַלגעמיינער לאַגע פון די יידן אין לאַנד איז טאַקע דער טייל פון די סאָקאָלקער נישט געווען בעסער פון אַנדערע. די שלאַכטן און אינערלעכע רייבונגען אין פוילן האָבן חרוב געמאַכט גאַנצע יידישע קהילות און די יידישע באַפעלקערונג פון גאַנצע טעריטאָריעס. די היידאַמאַקישע שחיטות פונם יאָר 1768 האָבן נישט נאָר פּאַרטיליגט צענדליק־טויזנטער יידישע נפשות, נאָר אויך פאַראָרימט די יידן דורך רויב און שריפות. דער אויפשטאַנד און פּאַרטיזאַנען־קריג אין פאַרלויף פון 4 יאָר וואָס האָט פּאַרפלייצט פיל שטרעקען פון פוילן, האָט געבראַכט אַ עקאָנאָמישן חורבן אויף יידישע ישובים דורך רויב, ערפּרעסונגען און קאָנטריבוציעס. דאָס ווילדעווען פונם רוסישן מיליטער אין לאַנד האָט שטאַרק באַלאַסטעט די יידישע באַפעלקערונג, וואָס האָט באַדאַרפט פאַרפלעגן דאָס מיליטער מיט שפּייז, וווינונג און געלדסומען.

די פאַרגרעסערטע יידישע שטייערן האָבן נאָך מער פאַרטיפט די אָרעמקייט פון די יידישע מאַסן, וואָס איז שטענדיג געווען גענוג גרויס. דער סיים פון יאָר 1764, וואָס האָט אָדורכגעפירט די ערשטע רעפאָרמען אין די מלוכה־פינאַנצן, האָט באַשלאָסן נאָך צוגעבן דעם פאַרלאַנג פון דער שלאַכטע זייט הונדערט יאָר: מ'האָט אַנולירט די יידישע צענטראַלע און ראַיאָנאַווע אויטאָנאָמיע און ס'איז נאָר פאַרבליבן די אָרטיקע פאַרוואַלטונג פון די קהילות. דער שטייער־לאַסט פון די יידן איז געוואָרן באַשווערט אין אַ שטאַרקער מאָס. די יידן האָבן געצאָלט קאָפּ־שטייער פון 2 גולדן אַ יאָר פאַר יעדן נפש; און אָנשטאָט 220 טויזנד גולדן וואָס די יידן פון קרוין־פוילן האָבן באַצאָלט זייט 1717, האָבן זיי באַדאַרפט צאָלן אונגעפער 860 טויזנד גולדן. אין יאָר 1775 איז דער יידישער קאָפּ־שטייער ווידער אַרויפגעשרויפט געוואָרן אויף 3 גולדן אַ נפש, און אין יאָר 1789 האָט דער סיים באַשלאָסן צו העכערן אים ווידער מיט 50 פּראָצענט. אין יאָר 1775 האָט מען די יידן באַלאַסטעט מיט אַ נייעם באַזונדערעם שטייער: שטעמפּל־געלד אויף יידישע ביכער. אויסער דעם האָט די שלאַכטע אָנגענומען

באַשלוסן איינצופירן אויף יידן באַגרענצונגען, וואָס האָבן אַוועק גערויבט פון זיי די פּרנסה-קוואַלן.

אין סיים פון יאָר 1768, אין וועלכן די שלאַכטע האָט נישט געוואָלט נאָכגעבן די מיעשטשאַנעס, די פּאָליטישע פּאַרלייכטערונגען, וואָס זיי האָבן געפּאָדערט האָט זי צוגעוואָרפן די יידן אַלס פּאַרגיטונג פאַר די נייע באַגרענצונג פון די שטעטישע אויטאָנאָמיע. אין זעלבן סיים איז געוואָרן באַשטעטיגט אַ געזעץ: "אַזוי ווי די יידן פּאַראורזאַכן די שטעט און מיעשטשאַנעס נישט דערלאָזבאַרע עוולות" ווערט באַשלאָסן, אַז די יידן טאָרן נישט האַנדלען, אַרענדירן און זיך באַשעפטיגן מיט פּאַך-אַרבעט אויסער אין די גרענעצן וואָס זייערע הסכמים מיט די שטעט ערלויבן עס". אויפן גרונט פון דעם געזעץ האָבן די מאַג'יסטראַטן אין די גרויסע שטעט אָנגעהויבן שיקאַניזירן דעם יידישן האַנדל און פּאַך-אַרבעט, זיי האָבן קאָנפיסקירט יידישע סחורות, פּאַרמאַכט געוועלבער א.א.וו.; אין די קלענערע שטעט האָט מען אָנגעהויבן אַרויסטרייבן די יידן מיט אַ טענה, אַז זיי האָבן נישט קיין הסכם מיט זיי. אַ פינפטל שטעט אין פּוילן האָבן אַרויסגעטריבן די יידן אין די ערשטע יאָרן נאָכן אָקצעפּטירן דעם געזעץ וועגן די אָפּמאַכען מיט די שטעט.

צו אַ פיל גרעסערן פּאַרמעסט, האָט דערגרייכט דער חורבן פון די דאָרפישע יידן, צוליב די גזירות אויף די יידישע אַרענדאַטאָרן און שענקערס. כדי זיך ריין צו וואַשן פון דער טענה ווער ס'איז שולדיג אין די גרויסע נויט פון די פּויערן, האָט די שלאַכטע גאַנץ אָפן געהעצט און אָנגערייצט די פּויערן קעגן די יידן "וועלכע זויגן ווי פּיאַווקעס דאָס קריסטלעכע בלוט".

די גזירות האָבן פּאַרגרעסערט די צאָל פון די יידישע פּרנסה-לאָזע און קבצנים וואָס גייען איבער די הייזער. דאָס דאָזיגע פּראָבלעם פון יידישע פּרנסה-לאָזע האָט נאָך פיל מער פּאַרשאַרפט די יידישע עקאָנאָמישע נישט-נאָרמאַלע סטרוקטור, און ס'האָט זיך וואָס מער דערוועקט די נויטוועדיקייט איבערצופירן יידישע מאַסן צו פּראָדיקטיווע פּרנסות. אָבער דער פעאָדאַליש רעזשים אין פּוילן איז נישט געווען פעהיג צו געפינען אַ לעזונג אין דער פּראַגע.

אין דער געשיכטע פון די פּוילישע יידן זענען די אָביעקטיווע מעגליכקייטן פון די יידן קיינמאָל נישט געווען אַזוי גינסטיג פאַר אַגראַרישע באַשעפטיגונג ווי אין דער דאָזיקער עפּאָכע. דאַמאָלס איז אַ דריטל פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פּוילן באַשטאַנען פון דאָרפישע איינוווינער, וואָס זענען געווען מער אָדער ווייניגער געבונדן צו לאַנדווירטשאַפטלעכער אַרבעט. אָבער די פּאָליטישע באַדינגונגען האָבן באַלד פון אָנהויב צו נישט געמאַכט יעדן ערנסטן פּאַרזוך צו קאָלאָניזאַציע. אין זעלבן סיים פון 1775 וואָס האָט באַשלאָסן צו העכערן דעם יידישן קאָפּ-שטייער צו 3 גולדן, האָט זיך געצויגן אַ לאַנגע דיסקוסיע איבער דער יידישע פּראַגע. אייניקע דעלעגאַטן האָבן אָנגעוויזן אויף די שרעקלעכע אָרימקייט פון די יידן, און צוליב דעם האָט מען, ווי ס'ווייזט אויס, באַשלאָסן צו באַפרייען די יידן, וואָס וועלן זיך באַזעצן אויפן באָדן און אַליין זי באַאַרבעטן, פון קאָפּ-שטייער און פון אַנדערע רעגירונגסשטייערן אין די ערשטע יאָרן. דער סיים-באַשלוס וועגן פּאַרלייכטערונגען פאַר יידישע ערדאַרבעטער איז אָבער געווען נאָר אַ טעאָרעטישער, ווייל יידן האָבן נישט געטאָרט זיך באַזעצן נאָר אויף וויסטן באָדן, וואָס האָט געפאָדערט אונמענשלעכע מיה און גרויסע געלדמיטל צו באַאַרבעטן. דאָס געזעץ האָט גאָרנישט דערמאָנט וועגן בוי-מאַטעריאַל, לעבעדיקן אינווענטאַר און אַרבעטס-געצייג פאַר די קאָלאָניסטן. אָבער די גרעסטע שטערונג פאַר יידישע אַגראַריזאַציע האָט געשטעקט אין די סאָציאַלע לאַגע פון פּויערן אין פּוילן. די דאָזיקע לאַגע האָט געשילדערט אַ אונבאַקאַנטער פּערפאָסער פון אַ העפט "איבער די שנעלע נויטווענדיקייט פון רעפאָרם ביי יידן" וואָס איז דערשיינען אין 1782: "דער ייד האָט זיך נישט געוואָלט באַזעצן אויפן באָדן, ווייל ער האָט נישט געוואָלט טוישן זיין שווערע לאַגע אויף אַ אַנדערע לאַגע, אַ ערגערע; ביז יעצט איז ער געווען אָן אַרבעט און אָרעם, אָבער נישט פאַרשקלאַפט. דאָס געזעץ האָט אים נישט געזיכערט דאָס רעכט צו מעגן האַלטן דעם באָדן; און צו זיין אַ פּויער כדי צו אַרבעטן פאַר אַנדערע און נישט פאַר זיך אַליין האָט ער נישט געוואָלט".

ס'איז אַלזאָ קיין ווונדער, וואָס דער רעזולטאַט פונם געזעץ פון יאָר 1775 וועגן באַזעצן יידן אויף ערדבאָדן איז געווען אַ נישטיגע. די צאָל פון יידישע

משפחות וואָס האָבן זיך באַזעצט אויף באַדן האָט באַטראָפן נישט מער ווי אַ הונדערט.

ס׳האָט עקזיסטירט נאָך אַ וועג צו פראָדוקטיוויזאַציע. איבערצופירן די יידן צו אינדוסטרי וואָס האָט געווירקט פאַרגרעסערן דעם יידישן ישוב אין סאַקאַלקע. אָבער אויך דאָס האָט נישט געטראָגן קיין פרוכט, צוליב די פעאָדאַלע פערנאַכלעסיגונג אין לאַנד.

ב. צווישן דער ערשטער און צווייטער פאַרטיילונג

נאָך דער ערשטער פאַרטיילונג פון פוילן אין אויגוסט 1772 איז געקומען אַ פרידנס־עפאָכע פון צוואַנציק יאָר. אין דאָזיקן פעריאָד זענען אין פוילן פאָרגעקומען ענדערונגען אין עקאָנאָמישן און קולטורעלן געביט, וואָס האָבן געווירקט אויף דער לאַגע פון דעם פרייצישן קלאַס. טראָץ די הויכע צאָל־שטייערן, וואָס די פרייסן האָבן באַשווערט אויפן וויכטיגסטן עקספאָרט־וועג קיין דאַנציק, איז אויך געשטיגן די געטריידע־פראָדוקציע פונם לאַנד און אויך דער עקספאָרט פון האַנדל. דער פוילישער געטריידע־עקספאָרט האָט אָנגעהויבן זיך בייגן אין דער ריכטונג פונם שוואַרצן ים, וואו רוסלאַנד האָט געהערשט. צום צוועק פונם נייעם האַנדלס־וועג אויפן דרום־מזרח האָט מען באַנוצט דעם אָגינסקי־קאַנאַל צווישן די טייכן ניעמאַן און פריפעץ און דעם קעניגס־קאַנאַל צווישן בוג און פריפעץ. דער אויסן־האַנדל האָט זיך פאַרגרעסערט אין די צוואַנציק יאָר דרייפאַך אין פאַרגלייך צו דער צייט פאַר דער ערשטער פאַרטיילונג. צוליב די נייע שוועריקייטן אין אַרויספירן די תבואה און אַנדערע לאַנדווירטשאַפטלעכע פראָדוקטן דורך דאַנציק איז געשטיגן דער אינערער האַנדל פון תבואה.

מען איז זיך משער אַז אויך סאַקאַלקע האָט ביי־געשטייערט צו דער אַנטוויקלונג, און אירע יידן־איינוווינער האָבן דאַצו מיטגעהאָלפן אַ דאַנק זייער אויסקענען זיך אין האַנדל און אין אימפאָרט און עקספאָרט־פאַרבינדונגען מיט אויסלאַנד.

סאַקאַלקע האָט זיך געפונען אויפן טראַקט פון אימפאָרט און עקספאָרט האַנדל, און אין שטאָט האָט זיך אָנגעהויבן אַ באַוועגונג און דורכפאַרער, רייזנדע און סוחרים וואָס פלעגן איר באַזוכן צוליב האַנדלס־אינטערעסן, איינצוקויפן לאַנדווירטשאַפטלעכע אַרטיקלען און אָפשיקן זיי צו די ברעגעס פון די ימים. סאַקאַלקע האָט אָנגעהויבן אַלס דורכפאַר־פונקט צו ציען מער אויפמערקזאַמקייט, און געצויגן נוצן צו אירע באַוווינער.

דאָס צייטווייליקע פאַרמאַכן פון פוילנס גרענעצן פאַר מערב־ אייראָפע האָט געבראַכט די איניציאַטיוו פון פוילישע מאַגנאַטן אויפצושטעלן פאַבריקן לויטן מאַנופאַקטור־מוסטער פון מערב־אייראָפע. דער קעניג פאָניאַטאָווסקי אַליין האָט געעפנט אַ פאַרצעלאַן־פאַבריק אין בעלוועדער לעבן וואַרשע און אַ פאַבריק פון אייזן־געצייג און געווער אין קאָזיעניץ. אַנטאָני טיזנהאַוז, דער ליטווישער וויצע־ פינאַנץ־מיניסטער, האָט געעפנט פאַבריקן פון וועב־סחורות, לייוונט, פאַפיר, שפיצן, וועגן און אַנדערע סחורות. די טשאַרטאָריסקיס אין וואָהלין און די פאָטאָצקיס אין אוקראַינע האָבן געגרינדעט פאַבריקן פון פאַרצעלאַן, וועבערייען און הטן. די צאָל פון די נייע פאַבריקן פון די מאַגנאַטן, רייכע שלאַכטע און רייכע מיעשטשאַנעס האָט באַטראָפן אונגעפער 300 אין גאַנצן לאַנד.

אין די מאַגנאַטישע אינדוסטרי וואָס איז דאַמאָלס ענטשטאַנען אין לאַנד האָט מען פון אָנהויב צוגענומען אַ געוויסע צאָל פון יידישע אַרבעטער, צוליב פאָלגענדע מאָטיוון: די יידן, וואָס זענען זייט הונדערטער יאָרן געווען אַ שטאָט־עלעמענט, האָבן פאַרמאָגט אַ גענוגנדע אינטעליגענץ כדי זיך אין אַ קורצע צייט צוצופאַסן צו די באַדינגונגען פון אינדוסטרי־אַרבעט און דערלערנען דאָס פאַך. די יידן זענען געווען גענוג אָרים און האָבן זיך באַגניגט מיט אַ מינימאַלן געהאַלט, און אַזוי האָבן זיי צוגעהאָלפן אַראָפצוזעצן דאָס געהאַלט פון די אַרבעטער פון אויסלאַנד. אייניקע פון די ליבעראַלע מאַגנאַטן, ווי אַנטאָני טיזנהאַוז פון גראָדנא האָבן אַריינגענומען יידן אין זייערע פאַבריקן כדי צו הויבן דעם עקאָנאָמישן צושטאַנד פון זייערע יידישע בירגער, און אויך צו פאַרגרעסערן זייער אייגענעם פאַרדינסט.

מ׳האָט אויך פעסטגעשטעלט דעם יידישן אָנטייל אין די אינדוסטרי־אַרבעט פון די מאַגנאַטן אין פאַרשידענע פלעצער. אין קאָרעץ (וואָהלין) האָבן געאַרבעט 60 יידן אין צוויי פון די 10 וועב־שטולן אין די פאַבריק פון פירשט יאָזעף טשאַרטאָריסקי. אין די וועב־פאַבריק פון מאַגנאַט ווינצענטי פאָטאָצקי אין

נעמיראָוו האָט צווישן די 300 אַרבעטער געאַרבעט אַ צאָל פון יידישע פרויען. טיזנהאַוז האָט באַשעפטיגט יידישע פרויען אַלס אַרבעטערינס אין זייערע היימען. זיי האָבן בעאַרבעט פאַדן פאַר די וועבפאַבריק אין גראָדנא. עס הייסט אויך, אַז יידן זענען געווען באַשעפטיגט אין די פאָרצעלאַן־פאַבריק פון טשאַרטאָריסקי אין האָראָדניצא. דאָרט האָט מען פּראָדוצירט פאָרצעלאַן־טעלער מיט אויפשריפטן ״מילכיגע כלים״ און ״פליישיגע כלים״. דאָס אויסרעכענען פון באַשעפטיגטע יידישע אַרבעטער איז נישט געווען אַ גאַנצע, און צוליב דעם זענען מעגליך נישט דערמאָנט וויפיל אַרבעטער פון די סאָקאָלקער יידן זענען געווען באַשעפטיקט אין די פאַבריקן און אין וועלכע פון זיי. אָבער דער גרעסטער טייל פון די פאַבריקן האָט נישט לאַנג עקזיסטירט, צוליב די סאָציאַל־עקאָנאָמישע אָפּגעלאָזנקייט פון לאַנד.

אויך יידישע סוחרים האָבן דאַמאָלס געגרינדעט די ערשטע פון די קליינע פאַבריקלעך. פאַרשטייט זיך, אַז זיי האָבן זיך נישט געקענט פאַרגלייכן צו די מאַגנאַטישע פאַבריקן, נישט אין זייער פאַרמעסט און נישט מיט דערצאָל אַרבעטער. דאַגעגן האָבן זיי געהאַט דעם פאָרטייל, וואָס זיי האָבן פּראָדוצירט סחורות פאַר די מאַסן און נישט קיין לוקסוס־סחורות. זיי האָבן אויך לענגער אויסגעהאַלטן ווי די מאַגנאַטישע פאַבריקן, ווייל זיי זענען נישט געווען טעטיק דורך צוואַנגס־אַרבעט פון פויערן און שטעטישע ליידיגגייער, און האָבן באַשעפטיגט מייסטענס יידישע און קריסטליכע פאַכלייט, און זייער פּראָדוקציע איז געווען פאַרבונדן מיט די פאַכן וואָס יידן האָבן זיך מיט זיי באַשעפטיגט זייט דורות לאַנג. אויך דאָ האָבן עקזיסטירט ליסטעס פון יידישע פאַבריקן פון טעקסטיל, טליתים, זאָקן, גאַרבאַרניעס, דינאַמיט, זייף, קופּערשמידן, ציגלערייען א.א.וו., נישט דערמאָנענדיק דעם נאָמען פון סאָקאָלקע צווישן די פאַרשידענע שטעט, אין דער זעלבער עפּאָכע זענען געגרינדעט געוואָרן אַ צאָל פאַבריקן אויך אין סאָקאָלקע, באַזונדערס אין פאַכן וואָס זענען געווען נאָענט צו די יידן.

דאָס סיסטעם פון ״אַרבעט אין דער היים״, וואָס האָט אָנגעהויבן זיך צו פאַרשפּרייטן אין געוויסע געגנטן אין פוילן, האָט באַשעפטיקט מער יידישע אַרבעטער ווי אין די פאַבריקן. ענדע פון 18־טן יאָרהונדערט האָבן בערך 800 יידישע פרויען געאַרבעט ״היים־אַרבעט״ אין אייניקע שטעט און שטעטלעך אין גרויס־פוילן (פון זיי 520 אין ליטא אַליין) אין די שפּיצן־געווערבע פאַרן יידישן אונטערנעמער אַפּרייִם פייטל היינע. אין אָנהויב פונם 19־טן יאָרהונדערט האָבן די דאָזיקע געווערבן געבליט און ס׳איז וואַרשיינליך אַז די סאָקאָלקער יידן האָבן זיך באַטייליקט אין די הויז־אַרבעט וואָס האָט עקזיסטירט אינם שטעטל.

אַ געוויסע צאָל יידישע אַרבעטער זענען געווען באַשעפטיגט אויך אין עפנטליכע אַרבעטן, ווי צום ביישפּיל ביים רעגולירן פונם ניעמען, אין (1768 — 1772), און יידן האָבן זיך באַטייליקט אין זיי ווי אַלע אַרבעטער. די אַרבעטער צום צויען דעם קעניגליכען קאַנאַל ביי פינסק האָט געליפערט דער יידישער אונטערנעמער יענקל שמואלאָוויטש פון אַנטאָפּאָל. דאָס רעגולירן פונם טייך סטיר אין וואָלין איז געוואָרן אַדורכגעפירט דורך אים — און טיילווייז אויך אַ דאַנק די געלדמיטל פון אַ קוזמירער יידישער סוחר יוסף בן מענדל. דאָ זענען נישט אויסגערעכנט אַלע עפנטליכע אַרבעטן אין וועלכע ס׳האָבן געאַרבעט יידן. וואַרשיינליך האָבן אויך יידן פון סאָקאָלקע געווען באַשעפטיקט אין זיי.

אָבער, די אַלע אינדוסטרי־אָנהויבן האָבן אויפגענומען אַ זייער קליינעם פּראָצענט פון די יידישע באַפעלקערונג. דאָס פּראָדוקטיוויזאַציע־פּראָבלעם פון די יידן איז געבליבן נאָר אויפן פּלאַן.

ג. אַנטאָני טיזנהאַוז דער שוץ־פאָטער פון סאָקאָלקע

אַנטאָני טיזנהאַוז, ליטווישער פינאַנץ־מיניסטער, איז געווען איינער פון די ליבעראַלע מאַגנאַטן, וואָס האָבן זיך אַרומגעטראָגן מיט די פּראָדוקטיוויזאַציע פון די יידן אַלס אַ גאַנץ ערנסטען פּלאַן, און זיי האָבן באַשעפטיגט יידישע אַרבעטער אין זייערע פאַבריקן כדי צו הויבן דעם אַלגעמיינעם מצב פון זייערע יידישע בירגער. טיזנהאַוז האָט פיל געלייסטעט פאַר די אַנטוויקלונג פון סאָקאָלקע.

טיזנהאַוז האָט אויפגעטאָן פאַר די יידן פון סאָקאָלקע. מען ווייס אַז אַ דאַנק זיין טעטיקייט פאַר דער אַנטוויקלונג פון סאָקאָלקע און איר עקאָנאָמישער

פאַרבעסערונג איז די צאָל פון אירע יידישע בירגער געשטיגן.

אַ ספּעציעלן פּלאַץ האָט פאַרנומען אַנטאַני טיזנהאוז אינם לעבן פון שטאָט און איר אַנטוויקלונג מיט זיין באַציהונג, פאַרבינדונג און זיין צוגאַנג צו יידן. נישט ווי די אַנטיסעמיטן פון שלאַכטע־שטאַנד, האָט טיזנהאוז געוווּסט צו אונטערשיידן צווישן גוטס און שלעכטס אויך ביי יידן און האָט באַמערקט אַז זיי האָבן געקענט ברענגען גוטס פאַרן לאַנד און אירע בירגער מיט זייער חכמה און אויפפאַסונג, מיט דעם זענען זיי איבערגעשטיגן נישט נאָר די שלאַכטע פון פּוילן נאָר אויך די פּאַטלייט וואָס מ׳האָט געבראַכט ספּעציעל פון דייטשלאַנד, און די יידן האָבן נישט געפּאָדערט הויכע געהאַלטן ווי די דייטשן, נאָר האָבן זיך בעגניגנט מיט ווייניג און געדינט אַלס מוסטער פון איידלקייט און "ריינע הענט".

טיזנהאוז איז געווען אויסגעקאָכט אין לעבן פון סאָקאָלקע [1]. ער האָט פערוואַנדלט סאָקאָלקע אַ דאָרף אין אַ שטאָט, אויפגעשטעלט אין איר אַ שיינעם מאַרק און באַזעצט אין איר יידישע קוואַליפיצירטע בעלי־מלאָכות. נאָך אין יאָר 1765 זענען געזעסן אין סאָקאָלקע און אומגעבונג 522 יידן. נאָכן באַקומען דעם שטאַנד איז די באַפעלקערונג נאָך געוואַקסן, און אויך די יידן.

אַנטאַני טיזנהאוז, פון די ליטווישע רעגירונגסמענטשן אין 18־טן יאָרהונדערט, אַ זון פון שמעלטינער ראַיאָן־שעף בענעדיקט, איז געבוירן אין יאָר 1733, האָט באַקומען זיין ערשטע ערציהונג אין זיין עלטערנס היים און שפּעטער אין ווילנע. ער איז אַנגעקומען קיין וואַלטשין און אויפגעוואַקסן אונטער די אויפזיכט פונם פירשט טשאַרטאָריסקי, איינער פון די גרויסע פּאָליטיקער אין פּוילן. דאָרט האָט ער זיך באַקאַנט מיטן פירשט׳ס פּלעמעניק סטאַניסלאַוו אויגוסט פּאָניאַטאָווסקי, וואָס איז שפּעטער געוואָרן געקרוינט אַלס פּוילישער קעניג, און זיי זענען געבליבן פריינד אויפן גאַנצן לעבן. טיזנהאוז וואָס האָט נישט באַזוכט אין אויסלאַנד און האָט געקענט נאָר פּויליש איז באַשטימט געוואָרן אַלס וויצע פּאַוויאַט־שעף אין גראָדנע. אין יאָר 1761 האָט ער באַקומען די נאָמינאַציע אַלס סעקרעטאַר פון ליטא־ענינים. און פון דאַמאָלס אין ער כסדר געשטיגן. ער איז געוואָרן קרייז־שעף פון גראָדנע און וויצע פינאַנץ־מיניסטער אין יאָר 1765. דער פּאָסטן האָט געבראַכט אַ גרויסן געהאַלט, און אויסער דעם עקאָנאָמישער פּאָסטן איבער גאַנץ ליטא, וואָס האָט זיך געפּאַסט פאַר זיינע פעהיגקייטן. ער האָט אָנגעהויבן זיין אַרבעט מיט פלייס און ענטוזיאַזם. טיזנהאוז האָט באַקומען אַ גוטן נאָמען אין די פּוילישע געשיכטע אַלס אויסגעצייכנטער מיניסטער און ער האָט איבערגענומען די אויפזיכט איבער פינאַנץ־ענינים, פאַבריקן, האַנדל, און טיילווייז אויך עפנטלעכע אַרבעט. ער האָט זיך ניט פאַרלאָזט אויף די הילף פון זיינע בעאַמטע, און האָט אַליין געשריבן צום קעניג און ערלעדיגט געהיימע און די וויכטיגסטע זאַכן. די זאַקסישע קעניגס אין פּוילן האָבן איבערגעלאָזט אַ אונאָרדנונג און אַפּגעלאָזטקייט. טיזנהאוז איז געווען געצוווּנגען צו קאָאָפּטירן צו זיך איבערוווינדן די פינאַנציעלע שוועריקייטן און ביי־קומען די אנארכיע, וואָס האָט געהערשט אין לאַנד אין פינאַנציעלע און אַדמיניסטראַטיווע ענינים.

די אויפטועכצן פון טיזנהאוז צו ענטוויקלען די אינדוסטרי, האַנדווערק, לאַנדווירטשאַפט האָבן געבראַכט נוצן פאַרן לאַנד. ער האָט אָבער נישט געצערטלט די שלאַכטע און האָט זיך באַמיט אַרויסצובאַקומען פון זיי פערשידענע פּאַדאַטקעס אויף צו דעקן די גרויסע אויסגאַבן צום גונסטן פון דער מדינה. דאָס, צוזאַמען מיט דער קנאה פון די שלאַכטע, האָט געבראַכט צו אַ אויפרודערונג קעגן טיזנהאוז. דער קעניג האָט שטאַרק געשעצט זיינע אויפטועכצן, האָט זיך געפרייט מיט די נייע פאַבריקן און פון האַנדווערקעריי. אָבער די אַרויסטרעטונגען פון דער שלאַכטע קעגן טיזנהאוז זענען געשטיגן אין אַזאַ מאָס, אַז דער קעניג האָט נישט מער געקענט זיך אַנטקעגנשטעלן און איז געווען געצוווּנגען אים אָפּצוזאָגן פון זיין אַמט.

אין די יידן האָט טיזנהאוז געזען אַ שטאַרקע קראַפט אין טעכנישער און עקאָנאָמישער הייַנזיכט, כאָטש ער האָט נישט ליב געהאַט קיין יידן, האָט ער אויך איבערגעגעבן יידן וויכטיקע פּאָסטנס. די שלאַכטע, האָבן אָבער מיט זייערע אינטריגעס געבראַכט טיזנהאוזן צו אַ שרעקליכע לאַגע, און ער איז געשטאַרבן אין זיינע בעסטע יאָרן.

יאָרן נאָך דעם האָבן זיך זיינע פריינט ערוועקט און האָבן געטאָן אַלץ אויף צו רעטן זיין כבוד און אים צו פאַראייביגן אין די געשיכטע פונם לאַנד.

ז. האניק

סאַקאַלקע צום סוף 17־טן יאָרהונדערט *

אַ פּריווילעגיע פון קעניג אויגוסט דעם 2־טן

סאַקאַלקע, אַ קליין שטעטל ביים טייך פון זעלבן נאָמען, האָט אין די צייטן פון אַמאָליקן פוילן געהערט צו דער טראָקער וואַיעוואָדשאַפט און גראָדנער פּאָוויאַט. דאָס שטעטל איז געווען אַמאָל אַ קעניגלעך דאָרף, וואָס זיינע איינוווינער זענען מחויב געווען צו האָדעווען סאָקאָלן (געיעג־פאַלקן) פאַרן קעניגלעכן הויף און דער־פון זאָל אויך שטאַמען דער נאָמען סאַקאַלקע, אַזוי ווי דער נאָמען פון שכנות'דיקן דאָרף סאָבאָטשינצע זאָל זיך נעמען דערפון וואָס זיינע תושבים פלעגן האָדעווען הינט פאַרן הויף.

ביז דער צווייטער העלפט פון 18־טן יאָרהונדערט לאָזט זיך סאַקאַלקע ווייניק וועגן זיך הערן און שפּילט אַ קנאַפּע ראָליע אין דער געשיכטע פון די שטעט אין ליטע. ערשט אין די לעצטע יאָרצענדליגער פון זעלבן יאָרהונדערט, ווען דער באַקאַנטער אדמיניסטראַטאָר פון דער אינדוסטרי אין ליטע, גראַף אַנטאָני טיזענהאוז באַזעצט דאָרט בעלי־מלאכות, פאַרבויט דאָס שטעטל און הייבט עס אַזוי אָרום אויף־אויף אַ העכערע מדרגה, הייבט סאַקאַלקע שוין אָן אָפטער דערמאָנט צו ווערן אין היסטאָרישע דאָקומענטן *.

אין דער מאַנוסקריפּטן־אָפּטיילונג פון דער ווילנער אוניווערסיטעט־ביבליאָטעק געפינט זיך צווישן אַנדערע אַן אינטערעסאַנטער דאָקומענט, וואָס איז נוגע יידן **.

דאָס איז דער אָריגינאַל פון אַ פּריווילעגיע וואָס דער פוילישער קעניג אויגוסט דער 2־טער (1697—1733) האָט אין יאָר 1698 אַרויסגעגעבן די סאַקאַלקער יידן. ער באַשטייט פון עטלעכע צונויפגעלייגטע שטיקלעך, וואָס זענען צוגעקלעפּט איינס צום אַנדערן און איינעם באַפעסטיקט צו אַ קאַרטאָן. די צונויפגעקלעפּטע ערטער לאָזן זיך ליידער נישט לייענען. אַחוץ דעם זיינען אויך אין עטלעכע ערטער אין דעם דאָזיקן דאָקומענט אַרויסגעריסן שטיקער און די בלויזן זיינען פאַרקלעפּט מיט פּאַפּיר.

עס איז אונדז נישט באַוווּסט די צייט, ווען יידן האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַזעצן אין סאַקאַלקע, על־כל־פּנים וווינען זיי דאָרט אין דער צייט פון אונדזער פּריווילעגיע שוין פון קדמונים. אויך זיינען אונדז נישט באַוווּסט די דירעקטע סיבות, וואָס האָבן באַוויגן די סאַקאַלקער יידן זיך משתדל זיין אויף צו באַקומען אַ באַזונדערע פּריווילעגיע אויף זכיות, וואָס זיינען סיי ווי געווען גאַראַנטירט די ליטווישע יידן דורך אַ גאַנצער ריי אַלגעמיינע פּריווילעגיעס. ס'איז אָבער לייכט אַרויס־צודרינגען, אַז די באַמיאונגען פון די סאַקאַלקער יידן שטייען אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם קאַמף פון די שטאָט־לייט (מיעשטשאַנעס) קעגן זייערע יידישע קאָנקורענטן, וואָס פאַרשאַרפט זיך באַזונדערס אין דער צווייטער העלפט פון 17־טן יאָר הונדערט [3]. גראָד אין דער צייט חזר'ן זיך איבער אין אַ גאַנצער ריי שטעט און שטעטלעך אין ליטע אָנפאַלן אויף דער יידישער באַפעלקערונג, יואָס די פוילישע כראָניסטן רופן "טו־מולטן". פון אָט די "טומולטן" ווערט נישט איין יידי־שער ישוב רואינירט. (באַזונדערס שטאַרק ליידט אין דער צייט פון די אָרטיקע מיעשטשאַנעס דער ווילנער ישוב. זע: "אַקטי איזראַוואַסמיע ווילענסקאיו קאַממי־סיעטו דליא ראַזבאָרא דרעווניך אקטאָוו". ווילנא 1901, טאָם אקטי אָ יעווריעוו").

די אָנפאַלן אויף יידן אין דער דאָזיקער צייט באַ־קומען ממש אַ כראָנישן כאַראַקטער. אונטערגעהעצט דורך אַגיטאַטאָרן באַפאַלט דער קריסטלעכער המון

---

* "ייווא־בלעטער" 1931, באנד. 2.

August ...ski Król Polski, Wielki Xiążę Litewskie Ruskie Pruskie Żmujdzkie Podolskie Mazowieckie Podlaskie Wołyńskie Smoleńskie Siewierskie Inflantskie Czernichowskie a Saskie Dziedziczny Xiąże y Elektor.

Oznajmujemy tym Listem Przywilejem Naszym, Komuby o tem wiedzieć należało, teraźniejszym i na ...ym będącego Wieku Ludziom. Doniesione Nam jest pokorna Supplika przez Panów Rad i Urzędników Naszych przy Boku Naszym natenczas rezydujących imieniem niewiernych Żydów w Leśnictwie Naszym Sokolskim, Miasteczku Sokólce mieszkających, w Powiecie Grodzień., iż onym z dawnych Czasów w tym Miasteczku mieszkającym i Domy swoje mającym im i handlów zdawna prowadzącym mieszczanie tameczni przeszkody czynią przeciwko Prawom i Przywilejom od Najaśniejszych Antecessorów Naszych Żydom Całego W. X. Litt. nadanym i od Nas szczęśliwie approbowanym na Wolne mieszkanie Żydom Naszym w Miastach, Miasteczkach, Wsiach w Dobrach Naszych Duchownych i Świeckich w Całym W. X. Litt. i na Wilno, onym budować i murować Szkoły i Kopiszcza dla Chowania Umarłych tudzież dla oczyszczenia Białychgłów podług zakonów swych i na wolne handle wszelkiemi towarami i szynki wszelkiemi ... supplikowano. Zatym do Nas Imieniem pomienionych Żydów Miasteczka Sokółki, abyśmy onym osobliwy Przywilej Nasz na zaszczyt od takowych przeszkód na wszelkie Wolności Wyżepisanych nadania ... Tedy My Król do pomienionej Suppliki pokornie skłoniwszy i uważywszy za słuszną, a stosując się do Praw i Przywilejów od Najaśniejszych Successorów Naszych i od Nich szczęśliwie nadanych i approbowanych miłościwie Żydom W. X. Litt. na wysz specyfikowane Wolności i Swobody, chcąc, aby się każdy za Szczęśliwego Panowania Naszego z swoich ... tedy i Żydom w Miasteczku Naszym Sokółce nietylko Wolne Mieszkanie i spokojne dzierżenie Domów dawnych, które na kupionych Placach pobudowali, owszem i więcej przykupowania Placów i na nich się budowanie bez żadnego Ciężaru i podwód dawania i roboty Dwornej pociągania szczególnie ... do Skarbu Naszego według Inwentarza od Placów dawne nabeżącym nadane i szynkować z płaceniem od każdego wora po złotemu do Skarbu ... gorzałkę pędzić z płaceniem na rok ... roboty i szynkowania po zł. dwa i groszy pietnastu tudzież wozić, kupienia Placu na zbudowanie Szkoły bez płacenia żadnych od niego podatków także z łaźnią dla oczyszczenia białychgłów wedle zakonu ich i onej oraz i Kopiszcza dla chowania umarłych, krom żadnej od kogokolwiek przeszkody pozwalamy. Dajemy też Wolność Jatki i Rynku stawić, wszelkie Towary z nich mieć i przedawać, łokciem mierzyć i funtami ważyć i przedawać. Jatki swoje mieć w Rynku trzymać i w nich przedawać z wolnym w Rynku i Naszej ... Sokolskiej na opał drzewo ... i na Budynki ... bez żadnej od urodz. Administratorów Leśniczych ... Żydów mieszkający tegoż Miasteczka Sokółki Jurysdykcjej należącej ... i powinności Dwornej ... być mają, tak, jak i w Miasteczku Sokółki mieszkający ... i oni i Successorowie teraz i na potomne Czasy, i aby wszyscy Żydzi w tym Miasteczku i Leśnictwie Sokolskim mieszkający ... żadnego ... Sądu pociągani nie byli tym Przywilejem ... do Dworu Naszego Sokolskiego ... do Sądu

Naszego Zadwornego Assesorskiego przez appellacje ... naznaczamy. I oto, aby w dni Sobotnie i Świąteczne podług ich Zakonu sądzeni nie byli, ale innego Dnia ... urodz. administr ... aby pomienionych Żydów przy tym naszym Prawie, Przywileju aby ... naruszone nie było ... i doglądał non ostantibus quo ... ad male narrata in ... Rescriptis, którym Przywilejem Naszym za przeciwne i skassowane poczytamy i annihilujemy. Lecz ten Nasz Przywilej przy onej nienaruszony mieć chcemy ... Dla lepszej Wagi Ręką się Naszą podpisawszy, Pieczęć W. X. Litt. przycisnąć rozkazaliśmy — Dan w Grodnie Dnia dwudziestego dziewiątego Decembra Roku Tysiąc Sześćset Dziewięćdziesiątego Ósmego.

Augustus Rex.

Żydom Sokolskim na Wolne w Sokółce mieszkanie i Budowanie się.

די יידישע קוואַרטאַלן, צערויבט און צעניסטעוועט דאָס יידישע האָב און גוטס, האַרגעט און פאַרשוועכט יידישע הייליקטימער. נישט איינמאָל אינטערוועניִרט אין אַזעלכע פאַלן דער קעניג. זיינע באַפעלן אָבער צו די אָרטיקע מאַגיסטראַטן וועגן אַ סוף מאַכן צו די רדיפות און באַשיצן די יידישע באַפעלקערונג האָבן נישט געהאַט קיין גרויסע פעולה. ס'איז דעריבער פאַרשטענדלעך, אַז ביי אַזעלכע אומשטאַנדן האָט דאָס פאַררופן זיך פון די סאָקאָלקער יידן אין זייער קאַמף קעגן די שטאָט־לייט אויף די אַלגעמיינע פּריווילעגיעס פאַר די ליטווישע יידן קיין גרויסע ווירקונג נישט געקאַנט האָבן. ס'איז באַקוועמער און צוועקמעסיקער געווען צו האָבן אַ דאָקומענט אויף דער האַנט, כדי לייכטער צו באַקומען שוץ און אָפּשלאָגן די אומבאַגרינדעטע פּרעטענזיעס פון צד שכנגד.

די פּריווילעגיע פון די סאָקאָלקער יידן, וואָס שטיצט זיך אויף די אַלגעמיינע פּריווילעגיעס פון די ליטווישע יידן, האַלט נישט נאָר אויף דעם סטאַטוס־קוואָ, נור זי פאַרברייטערט אויך באַדייטנד די רעכט פון אירע באַזיצער, אַזוי אַרום באַקומען די יידן רעכט אויף צו פאַרגרעסערן זייער באַזיץ צושטאַנד, איינצוקויפן נייע פּלעצער און צו פאַרבויען זיי אָן קיין שום אָפּצאָל לטובת דעם קיניגלעכן הויף. עס ווערט זיי געזיכערט דאָס רעכט צו טרייבן פאַר אַ געוויסן אָפּצאָל בראָנפן און פאַרקויפן אין די שענקען, צו שטעלן יאַטקעס אויפן מאַרק און פאַרקויפן אין זיי פאַרשידענע סחורות, "מעסטן מיט איילן און וועגן אויף פונטן", ניצן האָלץ (פון די אַרומיקע דערפער) אויף צו הייצן און צו בויען אָן שטערונג פון די וואַלד־אַדמיניסטראַטאָרן. אויך ווערט זיי דערלויבט צו קויפן אַ פּלאַץ — פריי פון יעדן שטייער — אויף אויסצובויען אַ שול מיט אַ באָד פאַר טבילת נשים, לויט זייער דין און אַ בית עולם מקבר צו זיין". אַ חוץ דעם נעמט דער קעניג אַרויס די סאָקאָלקער און אויך די וואָס וווינען אין סאָקאָלקער וואַלד־קרייז פון יעטוועדער אַנדער יוריסדיקציע, און גיט זיי איבער צום געריכט פון סאָקאָלקער הויף, מיט רעכט צו אַפּעלירן צום אַסעסאָרישן געריכט. דערביי ווערט אָנגעזאָגט, אַז די יידן זאָלן נישט געמשפּט ווערן שבתים און ימים טובים.

ווען סאָקאָלקע איז אַריבער צו רוסלאַנד, אין יאָר 1807, האָט מסתמא די פּריווילעגיע איר באַדייטונג נישט פאַרלאָרן. דעם 8־טן אָקטאָבער 1809 ווערט זי אַריינגעשריבן אין די אַקטן פון סאָקאָלקער מאַגיסטראַט דורך אַ געוויסן לעווין בן אברהם שטיין "הלאסני פון דער סאָקאָלקער דומע" (שטאָט־ראַט, דורך אַרויפשטעלן דעם מלוכה'שן שטעמפּל ווערט די פּריווילעגיע פאַר די סאָקאָלקער יידן אפּראָבירט דורך די נייע מאַכטהאָבער.

י. שליימקאָוויטש

סאָקאָלקע נאָך דער 1-טער וועלט-מלחמה

סאָקאָלקע איז געווען אַ פּאָוויאַטאָווע שטעטל מיט אַ באַפעלקערונג פון 8000 נפשות; 3.800 יידן און 4.200 נישט-יידן. די שטאָט ליגט אויף אַ העלפט וועג צווישן גראָדנע און ביאַליסטאָק, מיט וועלכע זי איז געווען פאַרבונדן מיטן באַן און שאָסיי.

פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה איז סאָקאָלקע געווען אַ אינדוסטריעלער צענטער. אין די גאַרבערייען, פון וואַנען דאָס שטעטל האָט געצויגן די הויפּט-חיונה, זענען געווען באַשעפטיגט אַרום 800 אַרבעטער. אויסער דעם איז דאָן אויך שטאַרק אַנטוויקלט געווען דער וואַלד-האַנדל און די האָלץ-אינדוסטריע, בעיקר אַדאַנק דעם נעץ וועלדער, וועלכע רינגלען אַרום דאָס שטעטל.

אין די קאַזאַרמעס איז פאַר דער מלחמה אייינגעשטאַנען אַ פּאָלק זעלנער, וועלכע האָבן, צוזאַמען מיט די פּויערים פון אַרום, געגעבן פּרנסה בשפע אַ סך קרעמער און האַנטווערקער.

אין גאַנצן אַן אַנדער אויסזען האָט דאָס שטעטל באַקומען נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה. אויסערלעך אַביסל „איירָאָפּעיזירט", ווייל די גאַסן זענען שוין כמעט אַלע ברוקירט און עלעקטרישע ליכט באַלייכט זיי — איז עס אָבער אין עקאָנאָמישן זין אינגאַנצן צעבראָכן און רואינירט געוואָרן. צוליבן פאַרלירן דעם גרויסן רוסישן מאַרק, האָבן זיך אַ סך גאַרבערייען נאָך דער מלחמה ליקווידירט. די גרעסטע גאַרבעריי פון נאָך דער מלחמה, וועלכע האָט באַשעפטיגט ביז 200 אַרבעטער, האָט זיך אַריבערגעצויגן קיין ווילנע. געבליבן זיינען בלויז 5 קליינע גאַרבערייען און 2 וואַלקערייען, וועלכע באַשעפטיגן צוזאַמען קוים 77 אַרבעטער. פון דעם: 39 יידן. דאָס איבערקלייבן זיך פון דער גרעסטער גאַרבעריי קיין ווילנע האָט גורם געווען דערצו, אַז 30 יידישע משפחות זענען געבליבן אַרבעטסלאָז, און די געוועזענע גאַרבער האָבן נישט געפונען קיין שטענדיגע באַשעפטיגונג. אַ טייל פון זיי האָבן גענומען צו גרינגע פאַרדינסטן, ווי פאַרקויפן צוקערלעך אויפן גאַס, אויספּלעטן פאַרשיידענע חפצים און אויך... בעטלען. דער וואַלד-האַנדל איז פאַרמלוכה'שט געוואָרן און אַרויס פון יידישע הענט. געבליבן זענען דעריבער דאָס רוב יידן ביים האַנדל און האַנטווערק.

דער האַנדל אין שטאָט לויט דעם אַנטייל פון יידן און נישט-יידן אין באַזונדערע בראַנזשעס ווייזט פאָלגנדע טאַבעלע.

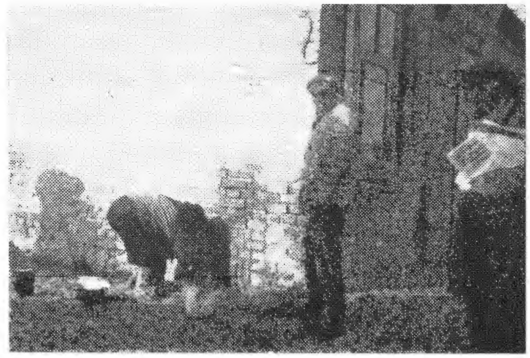
די צאָל קראָמען צום 1-טן נאָוועמבער 1935

בראַנזשע	יידישע	נישט-יידישע	צוזאַמען
שפּייז	74	15	89
מאַנופאַקטור	11	2	13
שיך, לעדער	8	1	9
אייזן	8	1	9
גאַלאַנטעריע	8	—	8
אַנדערע	36	8	44
סך-הכל	145	27	172

פון די 145 יידישע קראָמען זענען געווען 6 הורטאָווניע: 5 קאָלאָניאַל — און 1 אייזן-געשעפט. פון די 27 נישט-יידישע קראָמען זענען 2 הורטאָווניקעס: 1 קאָלאָניאַל — און 1 אייזן-געשעפט.

פון די 172 געוועלבער האָבן געהערט 145 צו יידן (84,3 פּראָצ.). פאַר דער וועלט-מלחמה זענען אָבער אין סאָקאָלקע געווען קוים 2 נישט-יידישע געוועלבער און 1 קאָאָפּעראַטיוו. אין די לעצטע יאָרן פאַר דער צווייטער

* „דאָס נייע וואָרט" 1935, נומער 179, 15 דעצעמבער 1935.

פאָטאָגראַפירט ביי דער קראָם פון גאָלדע וועלער: רעכטס — דער גאַזעטציק. אינמיטן — הערשל דער טרעגער. לינקס — גאָלדע וועלער פאַרריכט די וואַנט פון איר קראָם.

וועלט־מלחמה איז געווען אַ שטאַרקע ירידה אין אומזאַץ. די סיבות דערפון זענען פאָלגענדע: 1) צוליב דעם אַלגעמיינעם קריזיס איז די גאַנצע באַפעלקערונג שטאַרק פאַראָרעמט. דער לעבנס־ניוואָ איז געפאַלן און דער פאַרברויך פון פאַרשיידענע אַרטיקלען איז שטאַרק פאַרקלענערט. 2) די ליקווידאַציע פון די גאַרבערייען האָבן געבראַכט דערצו, אז אַ טייל פון דער באַפעלקערונג האָט פאַרלאָרן זיין באַשעפטיקונג. 3) דאָס אַנטשטיין פון נישט־יידישע געוועלבער אין די דערפער אַרום סאָקאָלקע. 4) די קאָנקורענץ פון די נישט־יידישע קאָאָפּעראַטיוון און 5) דאָס ארויסציען זיך פון די זעלנער. אַנשטאַט אַ פּאָלק האָבן זיך געפונען אין גאַרניזאָן קוים עטלעכע צענדליג מאַן. די אַלע מאָמענטן האָבן געבראַכט צו פאַרמינדערונג פון אומזאַץ.

אין די שפּייז־קליייטלעך, מיט אַ פּאַטענט פון 4־טער קאַטעגאָריע, איז געווען דער פּדיון אין אַ וואָכענדיקן טאָג אין דורכשניט 6 זלאָטעס. אין אַ יאַריד־טאָג 20 זלאָטעס. אין אַ שפּייז־קראַם מיט דריטער קאַטעגאָריע־פּאַטענט איז דער פּדיון געווען בערך צוויי מאָל גרעסער. אין אַ לעדער־קראָם מיט אַ פּאַטענט דריטער קאַטעגאָריע איז דער פּדיון 20 זלאָטעס, אין אַ מאַרק־טאָג 150 זלאָטעס. דאָס זעלבע אין די אייזן־קראָמען. די פאַראָרעמונג פון סוחרים־שטאַנד האָט זיך ארויסגעוויזן קודם־כל אין איבערגאַנג פון העכערע קאַטעגאָריעס צו נידעריקערע. קיין מאַסנהאַפטע שליסונג פון די געשעפטן ווי אין די יאָרן 32—1931 איז מער נישטאָ. דער יידישער סוחר ליקווידירט נישט דאָס געוועלב. פשוט דערפאַר ווייל ער האָט נישט קיין אויסזיכטן אויף עפּעס אַ בעסערער באַשעפטיקונג, וואָס זאָל אים געבן אַ בעסערן פאַרדינסט. אויף דער פאַראָרעמונג פון קרעמער האָט אין אַ גרויסער מאָס אויך מיטגעווירקט די שווערע שטייערן־לאַסט און ס'לאָזט זיך אויך פילן דער מאַנגל אין קרעדיט. די יידישע קאָאָפּעראַטיווע פאָלקס־באַנק האָט אָפּגעשטעלט געבן קרעדיטן זינט איניקע יאָר. די איינציקע קרעדיט־אינסטיטוציע איז געבליבן די גמילות־חסדים־קאַסע. אָבער זי האָט נישט געקאָנט באַפרידיקן אַלע באַדערפע־

סאָקאָלקער קרעמער באַגלייטן מיט זייערע בליקן אַ דעמאָנסטראַציע פון "השומר הצעיר"

נישן צוליב אירע באַגרענעצטע מיטלען. צום מאַרק־טאָג, וועלכער איז געווען 1 מאָל אין וואָך זענען געקומען אויך סוחרים פון די ארומיקע שטעטלעך מיט גאַלאַנ־טעריע — און מאַנופאַקטור־סחורות. די פויערישע באַ־פעלקערונג ברענגט צום מאַרק־טאָג: שפּילצייג, קיישע־לעך, קילימעס, זיפּאַלאַך, הילצערנע עמערס און פעסלעך. שטענדיקע בוידן זענען געווען אויפן מאַרק־פּלאַץ — 6. אַלע יידישע. אין אַ מאַרק־טאָג פלעגן זיך שטעלן 30 בוידן: 11 יידישע און 19 נישט־יידישע.

מיט תבואה־האַנדל האָבן זיך באַשעפטיקט 15 סוחרים (3 קריסטן). 3 פון זיי (1 קריסט) האָבן זיך פאַרנומען מיט עקספּאָרט אויף אַ גרויסן מאַסשטאַב. אויסער דעם איז געשטאַנען אין האַנדלס־באַציאונגען מיט אויסלאַנד 1 הורט־געשעפט פון פּאקולעס. אין שטאָט זענען טעטיק געווען 2 קאָאָפּעראַטיוון: אַ קאָנסום־קאָאָפּעראַטיוו און אַ לאַנדווירטשאַפטלעכער. דער ערשטער איז אָרגאַני־זירט און אָנגעפירט דורך מלוכה'שע און קאָמונאַלע באַאמטע. דער צווייטער — דורך לאַנדווירטן. פאַרשטייט זיך, אז זיי האָבן אויך געגומען דעם פדיון ביי די פּרי־וואַטע קרעמער און מער פון אַלץ ביי יידן.

עס זענען אויך געווען 2 יידישע קאָאָפּעראַטיוון: אַ קאָנסום און אַ פּראָדוציר־קאָאָפּעראַטיוו (גארבעריי).ביידע אָבער האָבן זיך זייער גיך געשלאָסן.

מיט הויזירעריי באַשעפטיקן זיך 13 יידישע משפחות.

די וויכטיקסטע צווייגן פון האַנטווערקער זענען גע־ווען: שניידער 38; נייטאָרינס 35; שוסטער 33; קצבים 21; בעקער 19; שמידן 29; בוי־סטאָליארעס 10; היטל־מאַכער 5; שינדל־מאַכער און דאַך־דעקער 5; שטעפּער 10; רימער 13; גלעזער 6; פריזירער 6; איינבינדער 4; פאָטאָגראַפן 5; מוליערס 5; מאַליערס 6; פאַרשידענע 21. קיין גרויסער אונטערשייד אין דער לאַגע פון די האַנטווערקער פון פאַר דער קריג איז נישט פאַרגעקומען. זייער לאַגע האָט זיך אויף אזוי פיל פאַרערגערט, אויף וויפל ס'האָט געווירקט אויף זיי דער וירטשאַפטלעכער קריזיס אין לאַנד און דאָס פאַלן פון לעבנס־ניוואָ. דאָס רוב האַנטווערקער־ווארשטאַטן זענען געווען זעלבסט־שטענדיקע, איינצלנע כאַלופּניקעס — שניידער און שוס־טער, פלעגן אויך אַרבעטן צייטנווייז זעלבסטשטענדיג. די כאַלופּניקעס האָבן באַקומען סחורה פון קרעמער פון פאַרטיגע קליידער און שיך און אויך פון רייכערע האַנט־ווערקער — שוסטערס. די אויסאַרבעטונגען זענען פאַר־קויפט געוואָרן אויפן מאַרק. ס'איז נישט געווען קיין

בית בלומנטל, שפּירא, שפּערלינג — אַ שורה קראָמען אין ביאַליסטאָקער גאַס

וואַרשטאַטן וועלכע באַשעפטיקן מער ווי 5 מאַן. ס׳זענען געמאַכט געוואָרן פּרוּוון צו שאַפן האַנטווערקער־קאַרטלען צווישן די גלעזער און היטל־מאַכער, אָבער ס׳איז נישט געלונגען פּונקט ווי די קאָאָפּעראַטיוון. אין די לעצטע יאָרן זענען צוגעקומען פיל נישט־יידישע וואַרשטאַטן. ספּעציעל פון שמידעריי, שניידעריי, שוס־טעריי און שלאָסעריי; 44 זעלבסטשטענדיגע מייסטערס האָבן נישט געהאַט קיין האַנטווערקער־קאַרטל און זיי האָבן געהאַט אויסצושטיין פאַרשידענע שיקאַנעס און פאַרפאָלגונגען. ס׳איז כמעט נישט געווען קיין יידישער געזעלן און לערן־ייִנגלעך. צוליב מורא פאַר שטייערן און קראַנקן־קאַסע ווערן נישט אָנגענומען קיין לערן־ייִנגלעך. אַ האַנטווערקער אַרבעט נאָר צוזאַמען מיט זיינע קינדער.

12 משפחות האָבן געהאַט אין שטעטל פּרנסה פון בעל־עגלה׳ריי, האָבן אָבער די הורט־סוחרים אויס־געבויט אַ מאַגאַזין נעבן דער באַן־ליניע, אַזוי איז דער דאָזיקער פּרנסה־צווייג אינגאַנצן אונטערגעגאַנגען און צו די פּרנסה־לאָזע גאַרבער זענען צוגעקומען די אַרבעטסלאָזע בעלי־עגלות. קיין נייע פּרנסה־צווייגן זענען נישט געשאַפן געוואָרן. די פּרוּוון פון "צעקאבע" [1]

דער ערשטער אויטו "פורד" וואָס האָט קורסירט ביאַליסטאָק—סוקולקה—גראָדנע

זענען אינגאַנצן נישט געלונגען. די קראַליקעס האָבן נישט געבראַכט אַפילו אַזויפיל, וויפל זיי עסן אויף און אוגערקעס צאָלן זיך מער אָפּ ווי די מעדיצינישע געוויקסן. טייל משפחות האָבן זיך געפּרוּווט איבער־וואַרפן צו גערטנעריי.

5 לאַסט־אויטאָס האָבן קורסירט צווישן סאָקאָלקע און ביאַליסטאָק. צוליב פאַרמלוכה׳שן די קאָמוניקאַציע־מיטלען האָבן די יידן אָנגעהויבן איבערפירן די סחורה

ביי דער באַן־סטאַציע אין סאָקאָלקע

שטעהן: ישראל דער נאוועבראניעץ, סוקולובסקי מאיר, צ׳רנס שמחה, זליג מידלר, גלזהנדלר, אברהם גולדגלייד, ישראל מאריינע, שמעון ספירשטיין, קרוגלק, ברנשטיין, טארלאווסקי

---

1 צענטראַלע קאָאָפּעראַטיוו־ביוראָ.

פון ביאַליסטאָק מיט פערד, ווי זיי האָבן דאָס געטאָן איידער זיי האָבן איינגעשאַפט די אויטאָס. אַזוי איז געגאַנגען „פאָרווערטס" די טעכניק.

אויסשליסלעך פון לאַנדווירטשאַפט האָבן געלעבט בלויז צוויי יידישע משפחות מיט גערטנעריי און סעדעריי האָבן זיך פאַרנומען 15 יידישע משפחות. אָבער ביי אַלע איז דאָס געווען בלויז אַ נעבן־פרנסה.

די יידישע באַפעלקערונג אין די לעצטע יאָרן פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה איז זייער פאַראָרעמט. ס'איז קיין וווּנדער נישט דעריבער, וואָס פון סאָקאָלקע האָט זיך אַנטוויקלט אין די דאָזיקע יאָרן אַ שטאַרקע עמיגראַנציע. נישט נאַר יוגנטלעכע, נאַר גאַנצע משפּחות האָבן עמיגרירט, איבערהויפּט קיין ארץ־ישראל, אָבער אויך קיין אַרגענטינע, קובאַ אַ. אַ. וו. אַ סך האָבן זיך איבערגעצויגן אין אַנדערע שטעט אין פּוילן, ווי ביאַליסטאָק, וואַרשע, ווילנע און אין פיל נאָענט־ליגנדיקע קלענערע שטעטלעך, פּונקט פאַרקערט ווי דאָס איז געווען פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה. דאַן איז אין סאָקאָלקע געווען דער ווילשטאַנד גרעסער ווי אין אַנדערע שטעטלעך אַרום, צוליב די גאַרבע־רייען. דעמאָלט איז פון די אַרומיקע שטעטלעך גע־גאַנגען אַ גרעסערע עמיגראַנציע קיין אַמריקע. אָבער נישט פון סאַקאָלקע. דעריבער, נישט האָבנדיק קיין סך קרובים, איז אַנגעקומען וויינִיקער שטיצע פון אַמעריקע ווי אין די אַרומעקע שטעטלעך. דאָך זענען געווען אייניקע משפחות, וואָס לעבן אויסשליסלעך פון דער שטיצע, וואָס זיי האָבן באַקומען פון די קרובים פון אַמעריקע און פון ארץ־ישראל.

שטאַרקער פון אַלעמען האָט געפילט די פּלאָגן פון דער עקאָנאָמישער ירידה די יוגנט. כמעט אויסגעשלאָסן איז געווען פאַר אַ יוגנטלעכן דער צוטריט צו לערנען אַ פאַך. בילדן די קינדער זענען די עלטערן נישט ביכולת. קיין מיטל־שול איז אין סאָקאָלקע נישט געווען און צו שיקן אַ קינד אין אַ צווייטער שטאָט זענען געווען די קאָסטן גרויסע. נישט בעסער איז געווען די לאַגע פון דער שטודירנדער יוגנט (אַפילו פון די וואָס האָבן אויסשטודירט). זיי זענען געבליבן ניט האָבענדיק זיך צו וואָס צו נעמען, דעפּרעסן פון אַפּאַטיע, יאוש און אויסזיכטסלאָזיקייט. דער איינציקער אויסקוק איז געווען אויף עמיגראַציע, ספּעציעל קיין ארץ־ישראל, אָבער אויך דאָס איז שווער געווען צו דערגרייכן.

גרויס איז געווען דער אָנזען פון הכשרה קיבוץ אין שטעטל. געגרינדעט האָט זיך דער קיבוץ אין אַ צייט פון עקאָנאָמישער ירידה, נאָך דער שליסונג פון די

גאַרבערייען. אויסער פאַרעקשנ׳טע יחידים האָט קיינער נישט געגלויבט, אַז ביי אַזעלכע עקאָנאָמישע באַדינגונגען איז פאַראַן אַ פּלאַץ פאַר אַ קיבוץ. ס׳האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז דער קיבוץ האָט עקזיסטירט אין סאָקאָלקע 31 חדשים און געציילט 30 חברים (14 בחורים און 16 בחורות). אַלע האָבן שטענדיק געאַרבעט. דער קיבוץ האָט באַוויזן צו פאַרנעמען אַזעלכע אַרבעטס־צווייגן אין וועלכע יידן האָבן ביז איצט נישט געאַרבעט; אַלס אַרבעטער אין די גערטנער, ביים רייניקן די מאַרק־פּלעצער און הויז־באַדינונג. דער דורכשניטלעכער לוין פון קיבוץ־אַרבעטער איז נישט געווען קלענער פון לוין פון אַ שוואַרצן אַרבעטער.

שטאַרק האָט די עקאָנאָמישע ירידה משפיע געווען אויפן יידישן שול־וועזן. די שולן האָבן געהאַט אַ פּערמאַנענטן דעפיציט, וועלכן עס האָט געדעקט דער לערער אַרבעטנדיק פאַר אַ הונגער־לוין. די סאָקאָלקער עלטערן פלעגן זאָרגן פאַר אַ נאַציאָנאַלער דערציאונג פון זייערע קינדער. פון די 433 יידישע קינדער וועלכע האָבן געלערנט אין די שולן (אויסער מיטלשולן) פלעגן גיין אין די פּוילישע „פּאַווזשעכנע" (פאָלקס) שולן בלויז 80 קינדער. דער חדר איז כמעט ווי פאַרשוווּנדן אין די לעצטע פאַר־מלחמה יאָרן. מיט יאָרן צוריק זענען נאָך געווען דאָ דריי חדרים מיט 51 קינדער. ס׳איז נאָך פאַרבליבן די טראַדיציע פון דערציען יינגלעך אין רעליגיעזן גייסט. דערפאַר האָבן געלערנט אין דער „תרבות"־שולע, פון 167 קינדער, 147 יינגלעך. אין די „פּאָווזשעכנע" שולן האָבן געלערנט כמעט אויסשליסלעך מיידלעך. די יינגלאַך האָבן געלערנט אויך אין דעם איינציקן פאַרבליבענעם חדר. דער עיקר אין דער תלמוד־תורה, וועלכע האָט אָבער דערפילט דעם גייסט פון דער צייט און האָט משנה שם געווען פון תלמוד־תורה אויף „יבנה", בכדי דער נאָמען תלמוד־תורה זאָל נישט שאַקירן די מער פאַרמעגלעכע עלטערן.

האַנט ביי האַנט מיט דער עקאָנאָמישער ירידה איז אויך געגאַנגען די ירידה פון געזעלשאַפטלעכן לעבן. די גרויסע ציוניסטישע טעטיקייט איז פאַרשוווּנדן צוליב דעם, וואָס די בעסטע ציוניסטישע כוחות זענען עולה געווען קיין ארץ־ישראל. די פּראָפעסיאָנעלע טעטיקייט פון די סוחרים איז צעשטערט געוואָרן צוליבן נייען

פאַמיליע שטיין לייענט מיט גאוה אַ בריוו פון די קינדער אין ארץ ישראל

קאָנקורענץ־פאַראיין. און ביידע פאַראיינען פלעגן זיך רייסן צווישן זיך. די האַנטווערקער, הגם זיי האָבן געהאַט אַ פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין, האָבן אָבער נישט געפירט קיין אָנגעזעענע טעטיקייט. אויך דער פּראָפעסיאָנעלער גאַרבער־פאַראיין האָט אַרויסגעוויזן שוואַכע סימנים פון לעבן. דער פאַראיין איז געווען אַ געמישטער פון יידן און קריסטן. אַפיציעל איז דער פאַראיין געוואָרן אָנגעשלאָסן אין דער צענטראַלע פון די קלאַסן־פאַראיינען.

צוליב דער צעשפּליטערונג אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן האָבן יידן אין שטאָט־ראָט געהאַט נאָר 5 יידישע ראַטמענער פון דער אַלגעמיינער צאָל 16. כאָטש די יידישע באַפעלקערונג האָט דערגרייכט כמעט 50%. ס׳נעמט זיך פון דעם, וואָס צו די וואַלן איז די ניט־יידישע באַפעלקערונג געגאַנגען מער געאייניקט ווי די יידישע.

י. צינאַוויטש

סאַקאַלקע אין ליכט פון דער פּרעסע

ווי באַקאַנט זענען די ערשטע צייטונגען פאַר יידן אין רוסלאַנד געווען אין העברעאיש, ווי ״המגיד״ (דערשינען אין ליק, אַ גרעניץ־שטעטל אין אסט פּרייסן); ״הצפירה״ אין וואַרשע; ״המליץ״ אין פּעטערבורג; ״היום״, און ערשט דערנאָך האָבן אָנגעהויבן דערשיינען צייטונגען אויך אין יידיש. אין די העברעאישע צייטונגען געפינט מען זעלטן קאָרעספּאָנדענציעס וועגן סאַקאַלקע. עס האָט געפעלט, ווייזט אויס, אין סאַקאַלקע אַ מענטש אַ משכיל וואָס האָט געוואָלט שרייבן אין דער פּרעסע, ווי ס׳איז געווען אין אַלע אַנדערע שטעטלעך. אויך די פאַרהאַנענע קאָרעספּאָנדענציעס זענען געשריבן מייסטנס דורך נישט קיין שטאָטישע. אָבער פון זיי קען מען באַקומען אַ שטיקל באַגריף ווי סאַקאַלקע האָט אויסגעקוקט אין יידישן לעבן און וואָס ס׳האָט זיך אָפּגעטאָן דאָרט אין יענע צייט.

אין ״המליץ״ האָב איך געפונען נאָך פון יאָר 1881 אַ נאָטיץ וועגן סאַקאַלקע, און נאָך דעם נאָך איינִיקע. אין ״הצפירה״ און ״המגיד״ איז גאָרנישט געשריבן וועגן סאַקאַלקע. דאָס הייסט נישט, אַז וועגן דעם שטעטל איז נישט געווען וואָס צו שרייבן, נאָר ס׳האָבן זיך נישט געפונען קיין ״קאָרעספּאָנדענטן״ און מען דאַרף דאַנקן אויך פאַר דעם וואָס ס׳האָט זיך אָפּגעפונען.

מיר געבן דאָ איינס נאָכאיינאַנדער 10 אַ זעלכע קאָרעספּאָנדענציעס אין יידישער איבערזעצונג, מיט די דאַטעס פון צייטונג:

1. כ״ז ניסן תרמ״א (1881)

אונזער שטאָט ווערט גערעכנט צווישן די קליינע. אָבער זי קען קאָנקורירן מיט די גרעסערע שטעט אין אונזער שכנשאַפט מיט אירע מעשי צדקות און געלט פאַרטיילונג. אירע מענשן זענען מייסטנס גוטהאַרציקע און זייער טייסטער איז ברייט אָפן פאַר פאַרשידענע צוועקן, זענען אַנטיילנעמער פון יעדער הומאַנער טעטיקייט און האָבן געשאַפן פאַרשידענע חברות: חבר ש״ס, ביקור־חולים, תלמוד־תורה, הכנסת־אורחים אז״וו. זיי פּאַסן אויך אויף די באַדערפענישן פון דער אָרטיקער קהילה און פאַר צוויי יאָר האָט מען אויפגעשטעלט אַ נייעם בית־מרחץ מיט אַ שיינע מקווה, און דאָס אויפשטעלן האָט געקאָסט צוויי טויזנט רובל.

איינִיגע מיטגלידער פון דער חברה ״דורשי השכלה״ האָבן זיך אַרויסגעזאָגט אז ס׳איז זער וויכטיק צו גרינדן דאָ אין סאַקאַלקע אַ שול, אָבער ס׳פעלן געלדמיטלען דאַצו. ס׳איז אַלזאָ ווינשנסווערט, אז די חברה ״מפיצי השכלה״ זאָל זיך אינטערעסירן מיט דעם באַדאַרף און עס פּראַקטיש אדורכפירן.

יהושע צבי סארנא

2. י׳ תמוז תרמ״ב (1882)

דעם 29 מאי, אַ מאַרק־טאָג, זענען געקומען איינִיגע פויערן אין אַ יידיש געוועלב אין סאַקאַלקע און געכאַפּט אַלץ וואָס זיי האָבן געקאָנט. און ווען דער קרעמער האָט זיך געשטעלט קעגן זיי, האָבן זיי צערבראָכן אַלץ וואָס איז געווען אין געוועלב און די פּאָליציאַנטן זענען געשטאַנען פון ווייטן, ביז ס׳איז געקומען דער איספּראַווניק און מיט זיין שטעקן האָט ער די פויערן געלערנט דרך־ארץ און האָט באַפוילן איינצוזעצן די רויבער אין תפיסה, און האָט די ״דיעלא״ איבערגעבן דעם געריכט. ער האָט אויך אויסגעזידלט די פּאָליציאַנטן.

שמואל זאנענשיין

3. י״ב אדר״א תרמ״ג (1883)

יענע וואָך איז דאָ געשטאָרבן ביי ר״י נפחא אַ קינד פון 5 יאָר, און ווי ס׳פירט זיך ביי אונז האָט מען אויף דער שנעל גענייט תכריכים, און מען האָט איר מטהר געווען און אָנגעטאָן די תכריכים. אָבער ווען מעהאָט איר אַרויסגעפירט פון שטוב האָט די ״טויטע״ אָנגעהויבן זיפצן און אָפּאָטעמען און געוואָרן צוריק לעבעדיק, און זי לעבט מיט אונז ביז היינט. ווען מען וואָלט איר איין שעה פריער געפירט צום קובר זיין, וואָלט זי פאַרלוירן געגאַנגען פאַר די וועלט.

זאָלן אונזערע ברידער זען אויפצופאַסן און זיך נישט איילן צו פירן צו קבורה צוליב ״יקרא דשכבי״, ווייל ס׳איז בעסער ״יקרא דחיי״.

יחזקאל סידראנסקי

4. כ״ד אייר תרמ״ד (1884)

פון סאַקאָלקע טיילט מיט ה׳ ישראל שער, אז פאַר אַ קורצע צייט האָט דאָרט אויסגעבראָכן אַ מחלוקה אַ גרויסע צוליבן רב, וואָס זיצט דאָרט שוין אַ יאָר, און אייניקע וואָס זענען נישט שטאַרק צופרידן פונם רב ווילן מאַכן פאַר אַ רב דעם דיין, און דעם רב׳ס פריינט זענען קעגן דעם שריט. דערווייל רייסן זיך די שטאָט לייט אַרום איינער מיטן צווייטן ביז דער פּאָוויאַטאָווע איספראווניק האָט עס אויפגענומען, און ער האָט איינגעלאָדן דעם רב און דיין צו קומען צו אים. זיי האָבן זיך אונטערגעשריבן ביי אים אז איי־נער פון זיי מוז פאַרלאָזן די שטאָט, און דאָס זאָלן זיי טאָן: זיי דאַרפן זיך ווענדן צו גרויסע רבנים, און ווער ס׳וועט אויפווייזן אז ער קען בעסער לערנען פונם צווייטן, דער וועט בלייבן רב, און דער צווייטער וועט זיך זוכן אַ פּאָסטן אין אַ אַנדער שטאָט. דאָס אַלץ האָט דער בעאַמטער געטאָן, אום איינצושטילן די מחלוקות אין שטאָט. ס׳איז אַ חרפה און בושה פאַר אונז אז קריסטלעכע בעאַמטע זאָלן זיך אריינמישן אין אונדזערע ענינים אויך אין רבנות פראַגן.

5. י״ח תמוז תרמ״ד (1884)

אין ״המליץ״ נומער 35 האָט ישראל שער אויסגע־טראַכט אויף אונזער שטעטל אַ גרויסע אנטשפּעניש, אז דער פּאָוויאַטאָווע איספראווניק איז געווען דער פשרה־מאַכער צווישן רב און דיין. איך קום דאָ צו בעטאָנען אז זיינע רייד זענען נישט ריכטיק, און די זאַך איז געווען אזוי: אַ געוויסער קצב אין שטאָט האָט פאַרקויפט אין די פסח־טעג אין די יאַטקע פלייש נישט גענוג געטרייבערט, און דער רב און דיין האָבן געאַסר׳ט צו קויפן פלייש ביים קצב. דער איספראוו־ניק האָט געהערט, אז ס׳איז עפּעס פּאַסירט אין יאַטקע נישט וויסנדיק וואָס (און אגב איז כדאי צו דערמאָ־נען, אז ער איז אַ ליבהאָבער פון אמת און זיין פירונג מיט יידן איז ווערט אַ דאַנק און אנערקענונג) און ער האָט געמיינט, אפשר איז דאָ עפּעס קעגן די רעגירונגס געזעצן, האָט ער געפאָדערט פון רב, דיין און שוח־טים אים צו אינפאָרמירן גענוי, און זיי האָבן אים געגעבן צו פאַרשטיין, אז ס׳האָט דאָ גאָרנישט פּאַסירט וואָס איז קעגן די געזעצן און דאָס איז פאַרבונדן נאָר מיט אידישקייט, און נאָר די רבנים קענען דאָ ענט־שיידן. דאָס האָט אים געפעלן און ער האָט זיך נישט מער אריינגעמישט אין דעם. און איך ווייס נישט ווי קומט דער שרייבער אויסצוטראַכטן אַזאַ זאַך, וואָס איז נישט אמת. און וועגן היגן רב — קען איך פאַר־זיכערן, אז ער זיצט ביי אונז גאַנץ פעסט און אַלע אין שטאָט רעספּעקטירן אים זער.

לייב פאַדאלסקי

ס׳זענען ריכטיג די רייד פונם שרייבער און ס׳איז כדאי צו פאַרעפנטליכן זיי אין די צייטונג ״המליץ״. אונטערגעשריבן דער קאַזיאָנע ראבינער פון סאָקאָלקע.

דוכר פרידבערג

6. ח׳ אלול תרמ״ד (1884)

מיטוואָך, ערב ראש־חודש אלול, האָט מען אויסגע־רופן אין שטאָט אין נאָמען פון הרב הגאון ר׳ יצחק אלחנן ספעקטאָר פון קאָוונא — אַ פאַסט־טאָג. אַ טאָג פריער נאָכמיטאג זענען אַלע געשעפטן געווען פאַר־מאַכט. די אַרבעטער האָבן געוואָרפן זייער אַרבעט און די גאַנצע באַפעלקערונג, אַלט און יונג, קינדער און פרויען, האָבן זיך פאַרזאַמלט אין די גרויסע שול. נאָך מנחה דאַווענען איז ארויף, אויפן בעלמער דער באַקאַנטער דרשן ר׳ חיים רומשיסקער, וואָס איז גע־קומען אהער צו דרשנען פאַר אונז, און האָט געדער־שנט ״מענינא דיומא״. דערנאָך האָט ער געעפנט דעם ארון־קודש און געבעטן גאָט ער זאָל זיך מרחם זיין אויפן יידישן פאָלק און נישט לאָזן זיי טוען קיין

שלעכטס. דאָס גאַנצע פֿאָלק האָט געוויינט שטאַרק. דערנאָך האָט ער געטרייסט דאָס פֿאָלק און באַרוהיגט. נאָך די דרשה האָבן אַלע געזאָגט "אשמנו" מיט אַלע וידויים און די תפילה "אבינו מלכנו". דער אָוונט איז אונז געווען טייער און די נאַכט איז ביי אונז געווען ווי די נאַכט פֿון יום־כפור. דעם צווייטן טאָג, ערב ראש־חודש אלול, האָט די גאַנצע שטאָט געפֿאַסט און נאָך האַלבן טאָג האָט מען זיך פֿאַרזאַמלט אין די שולן און געדאַוונט די תפילות פֿון יום־כיפור קטן און געזאָגט פֿיל תחינות און בקשות און קאַפּיטלעך תהלים אז"וו. — זאָל גאָט ווייטער רחמנות האָבן אויף זיין פֿאָלק און אויפֿוועקן די הערצער פֿון די רעגירונג און אירע פֿירער צו טוען גוטס מיט אונז און מען זאָל ביי אונז נישט הערן קיין שלעכטס.

מיכאל ליפּשיין

7. י"א טבת תרמ"ה (1885)

פֿון סאַקאַלקע טיילט מיט ה' אלמוני, אז פֿון די יידישע יונגעלייט וואָס זענען דאָס יאָר גערופֿן געוואָרן צום פּריזיוו איז נישט געקומען קיין איינער. דאָס האָט שטאַרק פֿאַרדראָסן דעם גובערנאַטאָר. די בעאַמטע, וואָס האָבן צו טוען מיטן פּריזיוו זענען געוואָרן ענטזאגט און מהאָט געשיקט אַהער קאָנטראָלערן און אַנדערע בעאַמטע נאָכצוקאָנטראָלירן די ביכער פֿון די בעאַמטע, און פּאָליציי זענען געקומען אין יידישע הייזער זוכן רעקרוטן. פֿיל יונגעלייט, צווישן זיי אויך 17 און 18־יעריקע האָט מען געכאַפּט און איינגעזעצט אין תפיסה. אין אייניקע פֿלעצער האָט מען געכאַפּט אייניקע מיט "רויטע בילעטן", און מהאָט דערציילט אז די "בילעטן" זענען געפֿאַלשט. פֿיל פֿון די ראשי קהילות אין אונזער פּאָוויאַט זיצן אין תפיסה, און דער צאַרן אויף אחינו בני ישראל אין די רעגירונגס־קרייזן איז שטאַרק גרויס...

8. י"ג כסליו תרמ"ז (1887)

ג' כסליו. — דאָס הייעריקע יאָר זענען אין פּאָוויאַט סאַקאַלקע געקומען צום פּריזיוו אַלע יידישע יונגעלייט, וואָס האָבן באַקומען "פּאַוויעסטקעס" צו ערשיינען פֿאַר די פּאַבאָר־קאָמיסיע. ס'האָבן נאָר געפֿעלט די וואָס צוליב זייער עקאָנאָמישע לאַגע זענען געווען געצוווּנגען צו פֿאָרן "מעבר לים" און צו פֿאַרלאָזן זייער "היימלאַנד" אויף אייביג. מיר האָבן געהאָפֿט, אז דאָס יאָר וועלן בלייבן פֿריי פֿון מיליטער די אינהאָבער פֿון "הויכע" נומערן, און אויך אַזעלכע, וואָס האָבן נישט קיין רעכט. צום באַדויערן איז אונזערע האָפֿנונג געוואָרן צו נישט, ווייל די וואָס שטייען אין די שפּיץ פֿון פּריזיוו האָבן געפּסלט די זכיות פֿון אייניקע, נאָר כדי צו פֿאַרגרעסערן די צאָל פֿון יידן צו דינען אין מיליטער. און שוין נאָכדעם וואָס די בעאַמטע האָבן געזען אז ס'וועלן דאָך נאָך בלייבן פֿיל רעקרוטן מיט זכיות, האָבן זיי געמאַכט אַ שטאַרקע קאָנטראָלע און צוגענומען צו מיליטער אַלע וואָס האָבן זיך געשטעלט צום פּריזיוו, אָן אויסנאַם. קיין איינער איז נישט באַפֿרייט געוואָרן. — ס'איז אַ גרויס וווּנדער, אז פֿון 42 יידישע יונגעלייט וואָס האָבן זיך געשטעלט אין די ערשטע "לעגאַטע" האָט מען צוגענומען 17 לייט און 25 האָבן בעקומען גרינע בילעטן. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז פֿון יעצט אָן מוזן אַלע יידישע יונגעלייט דינען אין מיליטער און ס'וועט נישט מער העלפֿן קיין לעגאַטעס און קיין פֿאַמיליע־רעכט; און די גרינע בילעטן וועלן אויפֿן יאָר אויך נישט זיין פֿריי, און אויך זיי וועלן רעקרוטירט ווערן, ווי די בעאַמטע האָבן געטאָן דאָס יאָר. — ס'איז יעצט אַ זער שלעכט יאָר פֿון יידן, און ס'איז זיך נישטאָ פֿאַר וועמען צו באַקלאָגן זיך קעגן דעם אונרעכט, און פֿיל יידישע יונגעלייט זענען בע'עוולט געוואָרן. די בעאַמטע האָבן געטאָן נאָך אַגרויס אונרעכט. זיי האָבן נישט אויסגעמעקט פֿון די מעטריקע־ביכער די, וואָס זענען געשטאָרבן, און מען האַלט זיי אין איין אַרומזוכן און פֿאָדערן זיך צוצושטעלן צום פּריזיוו.

צוליב דעם פֿערשאַרפֿטן פּריזיוו האָט מען צוגענומען אייניציקע זין פֿון זייערע עלטערן וואָס בעווייגען דאָס שטאַרקע אונרעכט וואָס מען האָט זיי אָנגעטוען, און זייערע געשרייען זענען הימלרייסנדיק. די בעאַמטע טענהן, אז דאָס האָבן זיי געטוען ווייל די "טויטע" האָבן זיך נישט צוגעשטעלט, און פֿאַר זיי מוזן גיין די לעבעדיגע.

גר תושב

9. ג' סיון תרמ"ח (1888)

אַ גוטע און נוצליכע זאַך איז געמאַכט געוואָרן אין אונדזער שטאָט דורך די קהילה־פֿירער און בכבודיגע לייט. זיי האָבן דאָ געשאַפֿן אַ קאָמיטעט אויף צו

ערלעדיגן אַלע עניִים פון דער קהילה און בייצושטיין די אָרימע לייט אין זייער נויט, און אויך די אָרימע לייט וואָס פּאַסירן אונזער שטאָט; ביז יעצט זענען אַלע צדקה־קאַסעס אין אונזער שטאָט געפירט געוואָרן אָן שום אָרדנונג, און טאָג־טעגליך האָבן זיך די אָרימע לייט אַרומגעוואַלגערט אין די שטאָטישע הייזער און האָבן קיין רו געגעבן, אויסער די פיל צדקה־קאַסעס וואָס האָבן דאָ עקזיסטירט און האָבן אויסגעלעערט די שטאָט ווי אַ נעץ אָן פיש, און ס'איז נישט געווען קיין קאָנטראָלער און אויפזעער; און בכלל איז ביי אונז די צדקה געווען ווי אַ קראָם... אָבער זייט ס'האָט זיך געשאַפן דער קאָמיטעט, האָבן זיך אַלע עניִים און בעדערפנישן פון די קהילה אָנגעהויבן ערלעדיגן אויפן בעסטן אופן, און אַלע אונזערע שטאָטישע מענשן, קליין און גרויס האָבן זיך פאַרפליכטעט זיך צו באַטייליגן מיט אַ וואָכנטליכע ביישטייער, און יעצט האָבן מיר נאָר איין אינקאַסענט פון קאָמיטעט, וואָס קומט איינמאָל אין וואָך איינמאָנען דאָס געלט, אויסער דער גבאי וואָס איז דער סעקרעטער און, דער אויפפּאַסער אויפן קאָמיטעט, און פון אים בעקומען אַלע צדקה־קאַסעס די געלדער וואָס מהאָט זיי באַשטימט. —

רעדנדיג שוין וועגן די מעשי צדקה, וויל איך ביי געלעגנהייט אויסדריקן אַ דאַנק און אַ ברכה אונדזערע יידן פאַרן טוב וחסד וואָס זיי טוען מיט אונדזערע יידן וואָס דינען אינם מיליטער, און זייט אייניגע יאָר טוט מען זיי פאַרבערייטן כשר עסן. און כאָטש די זאַך איז נישט אַזוי לייכט, דען אונזערע שטעטישע פאַרדינען זייער ברויט מיט שווייס און דאַרפן שווער האָרעווען אויף זייער פּרנסה. און דאָך פערנאַכלעסיגן זיי נישט דאָס כשר עסן און טוען אַלס צום גונסטן פאַר די יידן וואָס דינען אינם מיליטער.

מיכאל ליפּשיץ

10. א' תמוז תרמ"ט (1889)

12 יוני. — אונזער שטאָט האָט זיך נאָך נישט אויסגעפּעיעט צו קומען צו זיך נאָך די שרעקלעכע שריפה פון פאַר אַ יאָר, אין וועלכע איבער הונדערט הייזער זענען פערברענט געוואָרן און 200 פאַמיליעס זענען געבליבן נאַקעט און באָרוועס; און ווידער האָט זיך ווידערגעהאַלט דאָס זעלבע אונגליק. נעכטן מיטוואָך אין דער פרי איז אויסגעבראָכן אַ פייער אַ שטאַרקעס אין אַ הויז און זיך שנעל פערשפּרייט אין שטאָט, און אין אייניגע שטונדן זענען פאַרברענט געוואָרן זעכציג הייזער און הונדערט פאַמיליעס זענען געבליבן אָן דאַך און אָן ברויט און וואַסער.

איך, איילנדיג צו קומען אַהער פון ביאַליסטאָק, ווי ס'געפינט זיך מיין פאַמיליע — איז מיר געוואָרן פינסטער פאַר מיינע אויגן טרעפנדיג די שרעקלעכע איבערקערעניש, ווי פיל בכבודיגע יידן פון שטאָט ליגן אויף אַש־הויפן אָן ברויט און קלייד מיט פערשוואַרצטע פּנימער. פון אַלע זייטן הערט מען דאָס קלאַגן פון די אומגליקליכע.

זער חשובער רעדאַקטאָר. גיט אַ פּלאַץ פאַר מיינע רייד אין אייער צייטונג און זאָלן זיך דערוועקן די הערצער פון די נדיבים אויף די אומגליקליכע, וואָס ליגן אין די גאַסן און קומען זיי צו הילף. און זאָל גאָט אונז נישט מער שטראָפן.

יהושע צבי הגאון מוהר"ש פייבל נ"י
סארנא מתושבי ביאליסטוק

ווער עס וויל ווערט געבעטן צו שיקן הילף אויף די אַדרעס פון רב אב"ד סאָקאָלקע.

נ.ב.

די ווערטער געשריבן פון מיין געערטן פריינט זענען ריכטיג און שילדערן נאָך נישט די שרעקליכע לאַגע ווי עס איז, דען נאָך די שרעקלעכע שריפה פון פאַר אַ יאָר זענען די אָפּגעברענטע געבליבן ממש אָן יעדן רו־פּלאַץ אויף צו נעכטיגן, און ס'איז אין זיי מקויים געוואָרן די ווערטער: ביי טאָג יאויף דער אַרבעט און ביי נאַכט אויף די וואכט. מיר בעטן אַלזאָ דעם רעדאַקטאָר צו דרוקן דעם אויביגן בריף אין "המליץ" און די נדיבים זאָלן זיך בעאיילן צו שיקן זייער הילף.

צבי הירש בא"א מוהר"ש חופ"ק סוקולקה
(דער סטעמפּל פונם רב)

מ. הכהן סיני

סאקאלקע פון מיין יוגנד צייט

ווען אין מיינע יינגלשע יאָרן פאַר מיין אַרויספאָרן אַהער קיין אַרגענטינא, איז מיר ביי פאַרשידענע גע־לעגנהייטן אויסגעקומען צו באַזוכן אייניקע פון די דאָזיקע שטעטלעך, ווי: אדעלסק, דובראווע, זאבלו־דאווע, לונע, סאָקאָלקע, סקידעל, קוזניצע, קרינּיק, האָב איך דאָרט אין כמעט יעדער שטוב געזען שטיין אויבנאָן אַ ספרים־שראַנק, פון וועלכן ס׳האָט אַרויס־געבליאסקעט אַ ש״ס גמרות מיט די גילדערנע אויפֿ־שריפטן אויף די געבלימלטע לעדערנע רוקנס. אין אַ סך שטיבער האָב איך אויך אָנגעטראָפן אָנגעפּולטע פּאָליצעס מיט העברעאישע און יידישע ביכער און אַפילו פּרעמדשפּראַכיקע, וואָס זייער אינהאַלט האָט קיין שייכות נישט געהאַט מיט אמונה און מוסר, נאָר מיט ליטעראַטור און וויסנשאַפט.

אין אייניקע פון די דאָרטיקע שטיבער האָב איך אַפילו ביי דער שאַפע מיט די גמרות געזען שטיין אַ שטענדער און דאָס האָט געגעבן דער שטוב דעם אויס־זען ווי פון אַ קליינעם בית־מדרשל.

ווען כ׳האָב דאָרט געעפנט אַ טיר אין אַ יידישער שטוב, אַפילו אין די אָפּגעלעגענסטע אָרימע געסלעך אַרום שול, אָדער להבדיל אַרום באָד, דאָרט ווו ס׳האָט געוווינט דער המון, שניידערס־טאָנדעטניקעס, שוס־טערס־לאַטוטניקעס, האָבן אויך ביי זיי פון די ווענט אַראָפּגעשיינט די צורות פון משה און אהרן, משה רבינו מיטן צעשטראַלטן שטערן, מיט די לוחות אין דער לינקער האַנט און מיטן שטעקן, מיט וועלכן ער האָט דעם ים־סוף געשפּאָלטן אין דער רעכטער האַנט; און אהרן הכהן מיט די אורים־ותומים אויף זיין ברוסט און מיטן הייליקן פייערפאַן פון וועלכן ס׳רויכערט דער קטורת אין דער האַנט. דערביי איז געהאָנגען זיצנדיק אין טלית און תפילין דער ווילנער גאון; מיט דער לינקער האַנט האַלט ער אַ ספר און אין דער רעכטער האַנט — אַ גענדזענע פעדער און שרייבט אויף פּאַר־מעט.

אין אַנדערע פון די דאָרטיקע יידישע שטיבער זענען געווען די ווענט באַצירט מיט בילדער פון די גאוני וגדולי ישראל; אַ גרויס בילד צונויפגעשטעלט פון רונדע, אין רעמלעך איינגעפאַסטע בילדער פון 39 יידי־שע גאונים און גדולים מיטן בילד פון רמב״ם אין דערמיט. אויך איז געווען צו זען געמעלעכצן היסטאָ־רישע, ווי דער ״נס חנוכה״, אין וועלכן מתתיהו דער כהן־גדול גיסט אָן פון אַ פאַרחתמעטן קריגעלע הייליקן ביימל אין די רערן פון די מנורה, און אַרום אים שטייען די חשמונאים מיט שפּיזן אין די הענט... אָדער די בילד פון ״אחשורוש און אסתר״; צו גאָר די בילד פון דער ״שפּאַנישער אינקוויזיציע״ ווי מ׳ זעט ווי אַ ייד ווערט פאַרברענט אויפן פייער פון דער ״אוי־טאַ־דע־פע״... ווידער איז געווען צו זען אין אַ סך יידישע שטיבער הענגען ס׳בילד פון משה מאָנטעפיאָרע אין זיין אַריסטאָקראַטישן אויסזען.

אויף די ווענט פון אַט די יידישע שטיבער אין די ליטווישע שטעטלעך פון גראָדנער גובערניע, וועלכע זענען אַגאַנץ יאָר, פון ערב פסח ביז ערב פסח, געווען פאַרצויגן מיט שפּין־געוועבס און מיט מרה־שחורה, געווען פאַרשוואַרצט און פאַרחושכט, אזוי אז יעדע וואַנט איז געווען אין גאַנצן איין גרויסער ״זכר לחורבן״, איז אויף אַט די ווענט זענען די דערמאָנטע יידישע פאָפּולערע בילדער דאָך אויסגעזען ווי פאַלמען אין

* פון ״גראָדנער אפּקלאַנגען״, חשוון, תשט״ז, בואנוס־איירס.

אַ מדבר... ס׳אומעטיקע יידישע אויג, וואָס האָט נאָר אַרום זיך געזען אינעם פינצטערן יידנפיינטלעכן רוס־לאַנד צרות און פיין, עלנט און נויט, האָט זיך פשוט דערקוויקט און באַקומען טרייסט און האָפענונג אָנקוקנ־דיק די דאָזיקע בילדער פון אונדזער גרויסער יידישער פאַרגאַנגנהייט. יידישע קינדער האָבן שוין אין זייער פריסטער יוגנט איינגעזאַפט אין זייערע בליקן דעם הייליקן שיין, וואָס האָט אַראָפגעשיינט פון די בילדער צוזאַמען מיטן יידישן אומעט און יידישן שטאָלץ, און אַ זוימען איז פאַרוואָרפן געוואָרן אין זייערע יינגע הערצער און דאָרט געציערט טיף אַלע זייערע יאָרן.

מהאי טעמא האָבן עס אָט די אַלע שטעטלעך פון גראָדנער גובערניע דאָך ארויסגעגעבן אין אַ גרויסער צאָל אינטעליגענטע מענטשן, יידן לומדים, יידן משכי־לים, שרייבער, דיכטער, קינסטלער, וויסנשאַפטלער און אַזוי געבילדעטע יינגעלייט, און ווידער די גרויסע צאָל חלוצים און חלוצות, וואָס זיי האָבן ארויסגעגעבן פאַרן ווידעראויפבוי פון אונדזער ארץ־אבות.

יאָ! אַרעם ביז גאָר זענען געווען אונדזערע ליטווישע יידן אין די קליינע שטעטלעך דאָרט אין גראָדנער גובערניע. אָבער געווען זענען זיי דערפאַר שטאַרק רייך גייסטיק — גייסטיקע ריזן זענען זיי מערסטנטייל געווען, מיט אידעאַליזם, מיט ענטוזיאַזם און מיט אַ וואונדערבאַרער ענערגיע פאַר פאַרצוזעצן דעם המשך און קיום פון אונזער אומה.

ווי די שטאָט גראָדנא גופא, וואָס פאַר איר יידישקייט איז די באַטיטלט געוואָרן אַלס "עיר ואם בישראל", און ווי די אַנדערע שטעט אין איר גובערניע, וואָס אויך זיי זענען געווען פול מיט יידישקייט — אַזוי האָבן אויך די אַלע קליינע שטעטלעך דאָך אָפגעהיט דורך זייער לעבנ־סאַרט און לעבנספאַרמען דעם עכטן יידישן פרצוף; און וואָס קלענער ס׳איז דער ישוב געווען, אַלץ שאַר־פער און דייטלעכער זענען געווען די שטריכן פון דעם אייגנאַרטיקן יידישן גייסטיקן פנים און אַלץ איינדרוקס־פולער די אַלטע יידיש־רעליגיעזע און יידיש־קולטו־רעלע וועלטן.

די אַלע באַטרעפנדיקע שטעטלעך זענען פול געווען מיט יידישע געזיכטער סודות פולע ווי אַלע פאַרמעטן, באַשטראַלטע פון שיין פון ווייטע וועלטן — פון די עולמות העליונים.

געזיכטער צעאַקערטע פון שרעק, פון פיין, פון אַלער־ליי צרות און יסורים, אָבער פאַרזייט מיט אמונה, מיט בטחון, מיט שטאָלץ און מיט האָפענונג.

האָט זיך עס אָט־אַזוי־אַנגעצויגן דורות נאָך דורות, גאַנצע יאָרהונדערטער לאַנג, ביז... ביז דער בראָך איז געשען.

מ. ש. גשורי

דער גאון און צדיק ר׳ יאָסעלע זצ״ל

דער גרויסער גאון און צדיק ר׳ יאַסעלע זצ״ל, וואָס איז געווען רב אויך אין סאָקאָלקע אַ געוויסע צייט, האָט געשעמט אין זיין צייט מיט זיינע גרויסע לומדות און צדקות.

ער איז געווען אַתלמיד פון גרויסן גאון ר׳ דוד׳ל מירער, און אַנאַנטער חבר פון דעם גרויסן גאון ר׳ יצחק אלחנן ספעקטאָר זצ״ל פון קאָוונא, וואָס האָט פאַרטרעטן נאָך אים די כסא הרבנות אין קאַרטוז־בערעזע. ער איז אויך געווען רב אין פאַרשטאָט ביי גראַדנע און אין סאָקאָלקע, און איז אומעטום אויפ־גענומען געוואָרן מיט גרויס יראת־הכבוד. זייענדיג אין סאָקאָלקע פלעגן זאָגאר די קריסטן, די מיעשטשאַנעס, האָבן פאַר אים גרויס דרך־ארץ און פלעגן אָפטמאָל קומען צו אים שואל־עצה זיין וועגן זייערע אינטערעסן און פאָלגן וואָס ער האָט געזאָגט.

פאַרשידענע לעגענדעס טראָגן זיך דאָ אַרום ביי יידן און היגע קריסטן, און דערציילן פון אים גרויסע ווונדער. אַהיגער מיעשטשאַנין פלעגט שטענדיג דער־ציילן, אַז ר׳ יאָסעלע איז אַמאָל געגאַנגען שפּאַצירן און ער, דער מיעשטשאַניע, האָט געהאַט די זכיה, וואָס ר׳ יאָסעלע האָט זיך געזעצט אויף דער באַנק ביי זיין הויז, נעבן אַ גרויסן פרוכט־בוים זיך אָפּרוען, און פון דעמאָלט אָן איז דער בוים יעדעס יאָר אָפּגעשאָטן מיט פרוכט, ווייל ער האָט אים געגעבן אַ ברכה. דאָס אַליין באַווייזט, ווי ער איז דאָ געווען באַליבט ביי יעדן באַזונדער און ווי מ׳האָט שטאַרק געהאַלטן פון זיינע ברכות.

ר׳ יאָסעלע האָט אָבער אין צייט פון רבנות געהאַט שלעכטע יאָרן, וואָס מען האָט אים נישט געצאָלט ריכטיק זיינע שכירות און ער האָט געלעבט אין גרויס דחקות. עס האָבן זיך דעמאָלט געפונען אַ פּאָר מענטשן, וואָס האָבן מיט אים געפירט גרויס מחלוקת און האָבן אים שטאַרק מצער געווען, און ווען נישט די אונטער־שטיצונג פונ׳ם גביר פון יענער צייט, וואָלט ער פּראָסט פשוט אויסגעגאַנגען פון הונגער, די מענטשן וואָס האָבן מיט אים געפירט מחלוקת האָבן געהאַט גרויסע יסורים פון קינדער און געשטאָרבן פאַר דער צייט.

דער צדיק ר׳ יאָסעלע איז געווען דער באַליבסטער רב אין סאָקאָלקע. מען האָט נאָך לאַנג געדענקט זיין שיינע אָסאָבע (געשטאַלט), ווען ער פלעגט אָנטאָן די סויבעלנע שטריימל מיט דער אַטלאַסענער קאַפּאָטע, פלעגט זיין פנים שטראַלן.

צו חדר־יינגלעך פלעגט ער אַרויסווייזן גרויס ליבשאַפט. ער פלעגט גיין אין די חדרים פאַרהערן שבת, קנייפן אין בעקל.

אין יענע יאָרן האָט ער געהאַט קנאַפּע פרנסה. מען פלעגט פאַרדינגען דעם מרחץ פאַר דריי רובל אַ וואָך. באָד־געלט איז געווען אַ ״גלאַטער דרייער״. פלעגט דער בעדער ברענגען דריי רובל ״גלאַטע דרייערס״. נאָר דער בעדער פלעגט צאָלן די שכירות די ערשטע וואָך זונטיק, די אַנדערע וואָך מאָנטיק, די דריטע וואָך דינסטיק, און אַזוי ווייטער און צום סוף פרייטיק. פאַר־שטייט מען, אַז אין זעקס וואָכן פלעגט אַ וואָך פעלן. די רעבעצן פלעגט נאָך דאַרפן פאַרקויפן זאַלץ באַזונדער און דער עיקר פלעגן גוים וועלן שטיצן דעם ״ראבין״, ווייל ער איז געווען זייער חשוב אויך ביי דער גוישער באַפעלקערונג.

אָפט פלעגט מען נישט לאָזן דאַווענען צוליב די שכירות פאַרן רב. עס פלעגן אויספעלן פאַרן רב דירה־געלט, האָלץ און נאָך.

זיינע לעצטע יאָרן איז ר׳ יאָסעלע קראַנק געווען

און געוואָרן זייער שוואַך און האָט שוין נישט געקענט פירן דאָס רבנות. די טובי־העיר זענען צו אים געקומען און האָבן זיך מיט אים שואל־עצה געווען, אויב ער איז מסכים צו ברענגען אַ רב ער זאָל זיין אַ ממלא מקומו. ער האָט זיי מיט אַ האַלבן מויל געענטפערט אויף יאָ, און מען האָט אַראָפּגעבראַכט אַ רב אַ גרויסן גאון, און דאָס שטעטל האָט אים אויפגענומען מיט גרויס כבוד. דאָס האָט פאַרדראָסן דעם גרויסן גאון, זיין חבר ר׳ יצחק אלחנן, וואָס איז שוין דאַן געווען רב אין קאָוונע. ער האָט אַריינגעשריבן אַ הייסן פּראָטעסט־בריוו צום קהל און האָט געשריבן ״עוד יוסף חי״. דער נייער רב איז נאָר געווען אַ קורצע צייט, ווייל ער איז פלוצלינג קראַנק געוואָרן און געשטאָרבן און ר׳ יאָסעלע האָט אים נאָך שוואַכערהייט מספיד געווען.

וועגן ר׳ יאָסעלע זיינען אַרומגעגאַנגען פאַרשידענע לעגענדעס נאָך ביי זיין לעבן. און ס׳האָט זיך געפונען אַ שרייבער, וואָס האָט געפּרופט געבן זיי אַ ליטעראַרישע פאָרם. יעקב קרעפּליאַק האָט זיי פאַראייביגט אין זיין עסיי ״פאַרבלאָנדזשעט״, און אַזוי ווי ר׳ יאָסעלע איז געזעסן אַ שפּאָר שטיק צייט אין סאָקאָלקע, איז אינטערעסאַנט צו געבן איר פאַר די לעזער:

שוין דורות לאַנג, אַז דאָס איז געווען.

ציט זיך דער טונקעלער, געדיכטער וואַלד אין דער ווייטקייט אַוועק. קריכט קיינמאָל די נאַכט נישט אַרויס פון זיין טיף, און קוקט שטענדיק סודותדיק אַרויס אויף דער ווייטער וועלט.

ס׳זשומעט. ס׳זינגט און ס׳רוישט אין וואַלד. פליען פייגל אין גרינעם הימל, לויפן אַרום פלינקע חנוודיגע סאַרנעס. דורך דער צעוואַקסענער געדיכטעניש ברעכט דורך מיט אַ קרעכץ דער זובר זיין וועג; טרעט ווייך און קרום דער בער. ערגעץ קנאַקט מיט די ציינער אַ וואָלף, און אויף אַ צווייג שלאָפט אַ סאָווע מיט אָפענע אויגן. קלעטערן אַרום פון בוים צו בוים וויעוויאָרקעס און אויף די פאָליאַנעס שפּרינגען האָזן.

פון אַלע מעגלעכע זייטן ציען זיך דורכן וואַלד קוים מערקבאַרע סטעזשקעס, שאָטנדיקע, שטילע. זיי קירעווען זיך, שלענגלען זיך צווישן קוסטעס און מוראַשניקעס, איבער וואַלד־טייכלעך. מיטן פאַרבלאָנדזשעטן דורכגייער שפּילן זיך בלאָנזשענדע פייערלעך, פאַרפירן אים אין דער טיפעניש, פירן אים אַרום ביז זיי פאַרנאַרן אים אין זומפּ.

אין מיטן וואַלד האָט פאַרבלאָנדזשעט אַ שטעטל. ס׳איז אויסגעוואָקסן אַ שטיבל דאָ, אַ שטיבל דאָרט, זיך באַהעפט אין קרומע געסלעך, אין מיטן יידן, ביי די עקן גויים.

שטיל, מיושבדיק לעבן די יידן, האַנדלען מיט תבואה, מיט קאַשע, מיט סמאָלע, מאַכן שיך, נייען בגדים, צאָלן צינזן דעם גראַף פון שטעטל, האָפן אויף משיח׳ן, און באַהעפט מיט גאָט.

פשוטע פאַרהאָרעוועטע מענטשן.

נאָך פשוטער און עניוותדיקער איז דער גרייז־גראָער רב. די יידן רופן אים מיט ליבשאַפט ר׳ יאָסעלע; זיין מויל איז געבענטשט, זיין וואָרט ווערט מקויים.

אָבער שלעכט איז די יידן פון שטעטל. דער גראַף פון שטעטל טשעפּעט זיך צו זיי, דערקוטשעט זיי, מאַכט פון מאָל צו מאָל גרעסער דעם צינז, — און רייצט די גוים אויף זיי.

טשעפּען זיך די גויים צו די יידן, כדי צו געפעלן דעם גראַף, — קרעכצן יידן, וואַרטן אויף משיחן און האָפן צו גאָט.

נאַכט, אַ פאַרפסחדיקע נאַכט.

עס שלאָפט נישט דער רב. הינטערן שטיבל רוישט דער וואַלד. אַ ספר ליגט אָפן, אַ לעמפּל טונקלט און באַלייכט פאַרגעלטע בלעטער און אַ גרייזע באָרד.

עס שלאָפט נישט דער רב. דער וואַלד רוישט. לויפט אַרום אַ ווינטל אין דער נאַכט און באַקומט אַרויס זיפצן שטילע, זיפצן טיפע.

דאָס זיפצט דער רב.

קנייטשט זיך דער פאַרטראַכטער ליכטיקער שטערן.

״שווער איז געווען דאָס לעבן מיט גאָטס וואָרט אין מויל, פיל עינויים געזען, פיל צרות און פיין״.

״אָבער גאָט האָט געהאָלפן, גאָט וועט העלפן״.

״עלטער און איינגעבויגענער ווערט דער גוף; פון טאָג צו טאָג ציטערן די הענט מער, דער שטעקן פאַלט שוין פון האַנט אַרויס״...

אָבער נישט וועגן דעם זיפצט דער רב.

״שווער שוין צו גיין אויף התבודדות אַלע באַגינען אין וואַלד. די פיס פאלגן שוין נישט״

ער האָט צער דערפון. אָבער נישט פון דעם זיפצט דער רב.

ער ווייסט: ״די נשמה בענקט שוין צום הימל און דעם איינגעהויקערטן קערפער ציט צו דער ערד״ . . .

נישט צוליב דעם זיפצט דער אַלטער רב, ניין.

״ס׳גייט אַזאַ יום־טוב. דער כשרער פסח קומט, און דער אַלטער גראָף, דער באַלעבאָס פון שטעטל, טשעפּעט זיך און יידן זענען אין זיין רשות״.

עס צאַנקט דאָס לעמפּל. לויפן אַרום שאָטנס פון צער, שאָטנס פון פּיין; מורמלען די ליפּן: ״גאָט פון אונדזערע עלטערן, נעם צו מיין געבעט, מאַך ווייכער דעם גראַפס האַרץ און זיין בייזקייט צעברעך״.

עס שלאָפט נישט דער רב. עס רוישט דער וואַלד. אַ ווינטל לויפט אַרום אין דער נאַכט און באַקומט אַרויס זיפצן שטילע, זיפצן טיפע . . .

דאָס זיפצט דער רב.

באַלד דעם ערשטן טאָג פסח אינדערפרי זענען אַריינ־געלאָפן יידן צו ר׳ יאָסעלען:

— רבי. גויים האָבן חמצ׳דיג געמאַכט אַלע ברינע־מער פון שטעטל. נישטאָ וואָס צו טרינקען.

האָט ר׳ יאָסעלע אַ גלעט געטאָן די באָרד:

— מילא. מסתמא אַ נסיון פון גאָט. גייט שעפּט אויס אייערע ברינעמער.

זענען געשטאַנען די מאַנסבילן אַ גאַנצן יום־טובדיקן טאָג און אויסגעשעפּט די קוואַליקע ברינעמער.

אויף מאָרגן אינדערפרי ווידער אַ בהלה אין שטעטל. די ברינעמער זענען ווידער חמצ׳דיק — פול אָנגעשאָ־טענעם האָבער און גערשטן . . .

— רבי. אַן אומגליק. די ברינעמער זענען ווידער חמצ׳דיק . . .

קנייטשט זיך דאָס פּנים פון צער:

— יידן. שעפּט אויס.

און אַזוי טאָג נאָך טאָג. אַ גאַנצן יום־טוב.

און יעדן טאָג לויפט מען צום רב:

— רבי. העלפט. שוין נישטאָ קיין כוחות צו שעפּן. שוין נישטאָ ווער עס זאָל שעפּן. מיר האָבן זיך שוין אַלע קראַנק געמאַכט. מיר האָבן נאָך פון יום־טוב נישט פאַרזוכט.

און אַ טאָג פאַר אחרון של פסח, ווען מען איז געקומען צו לויפן ווייטער מיט דער בייזער בשורה, האָט זיך ר׳ יאָסעלע אין אויפרעגונג אַ הייב געטאָן און מיט צער אַרויסגעזאָגט:

— רבונו של עולם. וואָס ווילן זיי פון אונדז? אַ פאַר־שטערטער יום־טוב . . .

מער האָט ער גאָרנישט געזאָגט, נאָר געהייסן מען זאָל שעפּן. מען מוז אויסשעפּן, ביזן גרונט.

און פּלוצלינג, אין מיטן דער נאַכט, האָבן זיך דער־הערט שרעקלעכע קולות פון די גוישע גאַסן. אין קלויסטער האָבן ווילד אָנגעהויבן אַ געביל די גלעקער. אַ רויטקייט האָט זיך אַ שפּאַר געטאָן צום הימל און באַלד האָט עס אָנגעהויבן ווערן העלער און שרעק־לעכער.

מאָדנע אָנגעטועגע מענטשן שפּרינגען מיטאַמאָל פון דער פינצטערניש אין דער העלקייט אַריין; האַלב־נאַקעטע לויפן מיט צעקרימטע פּנימער; מיט צעשראָ־קענע אויגן אין דער פינצטערניש אַריין.

ווייט צעטראָגט זיך און שפּאַרט זיך מיטן פייער צום הימל דאָס געשריי פון מענטשן, אַ געוויין פון קינדער, אַ בלעקן פון שאָף און דאָס ראַוועז פון בהמות; אין אַ ווילדן גאַלאָפּ טראָגן זיך אַרום פערד מיט שפּרינגענ־דיקע הינט אויף זיי.

און פּלוצלינג האָט זיך די גאַנצע פאַרצווייפלונג אָנגעהאָנגען אין איין וואָרט:

— וואַסער.

און באַלד האָט זיך געטראָגן צום הימל צוזאַמען מיט די פלאַמען:

— ראַטעוועט, וואַסער.

גויים לויפן, יידן לויפן. ראַטעוועט, וואַסער.

די ברינעמער זענען אויסגעשעפּט, קוים־קוים אויפן גרונט, און דאָס צעבושעוועטע פייער פאַרפלייצט, פאַרפלייצט דאָס שטעטל.

שפּרינגט איבער דער פלאַם פון שטרויענעם דאַך צו שטרויענעם דאַך, טרייבט פאַר זיך אומרחמנות׳־דיק די נאַכט, און ביי יעדן שטרויענעם דאַך הייבט זיך אויף, אופדאַסניי דאָס ווילדע געשריי:

— אַ, אַ, אַ.

פאַרלאָרן האָבן זיך די גויים; נאָר יידן לויפן נאָך אַרום, ברענגען זייער אָפּגעשפּאַרט וואַסער פון די הייזער. אָבער וואָס קען עס העלפן? און דער הימעל ווערט אַלץ העלער און שרעקלעכער.

און פּלוצלינג איז דורכגעלאָפן דאָס וואָרט:

— ראָווין.

האָט עס אַ ייד געזאָגט? האָט עס אַ גוי געזאָגט? מען ווייס נישט. נאָר באַלד האָבן אַלע געאיילט, געשריגן: דעם רב אַהער, ר׳ יאָסעלען אַהער...

פון חצות, אין קיטל און אין טלית האָט מען אים געבראַכט צו דער שריפה.

האָט ער אַ רוף געטאָן:

— יידן, קומט אַהער.

האָבן אים אַלע אַרומגערינגלט.

האָט ער געבעטן:

— רבותי. ווער עס האָט נקמה אין האַרצן זאָל אַזאַ מחשבה אַוועקטרייבן און זאָלן מיר צוזאַמען בעטן, אַז דער אייבערשטער זאָל ראַטעווען דאָס שטעטל.

ר׳ יאָסעלע האָט זיך אַוועקגעשטעלט קעגן פייער און תפילה געטאָן בלחש, קוים־קוים וואָס זיין גרייז־גרויע באָרד האָט זיך באַוועגט...

און די יידן האָבן נאָכדעם דערציילט:

— אַ נס איז געשען. אונטער דעם רב׳ס רואיקן קוק איז דאָס פייער געוואָרן רואיקער, שטילער און שטילער ביז מען האָט אים אינגאַנצן פאַרלאָשן.

און די שול שטייט נאָך ביז היינט.

אַ הילצערנע, אַ אַלטע, דערהייבט זי זיך פון דער

טיפעניש, פון מיטן זאַמדיקן טאָל איבער אַלע דעכער פון שטעטעל.

אַ געצאַצקעטע, אַ געשניצטע טורעמט זי זיך הויך אין הימל. דער שפּיציקער דאַך, מיט טורעמלעך, מיט שטיבעלעך, מיט מגן־דוד פענצטערלעך.

אין די אַלטע, גרויע, אַש־קאָלירטע ווענט, זענען דורכגעבויערט עפענונגען, דורך וואָנען פייגעלעך פליען פראַנק און פריי אַריין און אַרויס און נעמען מיט די קינדערשע תפילות אין הימל אַריין.

אין דער אַלטער שול, אין אַ ווינקל, אין אַ גרויסער הילצערנער לאָמטערנע ברענט אַ נר־תמיד.

ר׳ יאָסעלעס פאָטאָגראַפיע אין טלית האָט מען געמאַכט ווען ער איז שוין געווען אויפן טויטן־בעט. אויפן בילד שטייט אָנגעדרוקט:

״תואר פני הרב מוה״ג וכו׳ צנא מלא ספרא צדיק מפורסם מעביר על מדותיו מוה״ר יוסף שליט״א אב״ד דק״ק זבלודאָוו; זה שלושים שנה שהיה מקודם רב בסאָקאָלקא ובהורודנה באתון ובברעזין, בשנת וזאת הברכה בשלישי לחודש אדר ראשון״.

ווען ר׳ יאָסעלע איז עלטער געוואָרן, זענען אָנגעשטאַנען יונגע למדנים, וואָס האָבן געזוכט צו רעפאָרמירן דאָס שטעטל און האָבן אָנגעהויבן אַ קאָמפּאַניע קעגן ר׳ יאָסעלען, ווי דער שטייגער איז שוין פון יונגע קעגן אַן אַלטן רב. דער פּשוטער עולם איז אָבער שטענדיק אַרויס קעגן די קעגנערס. מען פלעגט זיי באַטן קלעפּ. מען האָט געקעמפט אין שטעטל פאַרן צדיק ר׳ יאָסעלע.

זכרונות

משה מישקינסקי

מיינע זכרונות וועגן סאַקאָלקע

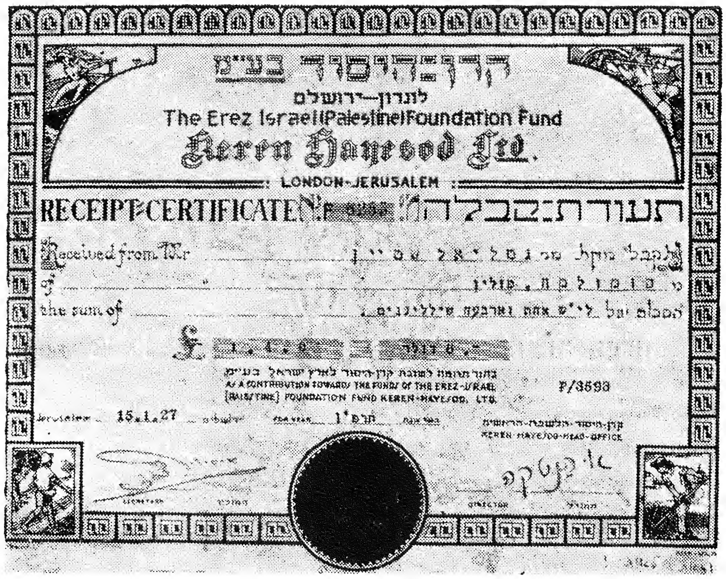

משה מישקינסקי

הגם איך בין שוין אין אונדזער היילינ־היסטאָרישע פאָטערלאַנד מער ווי א׳האַלבן יובל יאָרן, דאָך איז מיר די שטאָט סאָקאָלקע, פאַר די יאָרן וואָס איך האָב איר דערקענט און געקענט, דורך מיין טייערע לעבנסבעגלייטערקע אסתר (אלטקי) תחי׳, פון דער היים שטיין, אַזוי איינגעקריצט און פריש אין מיין זכרון און געדאַנקען, אָט אַזוי ווי איך וואָלט אָקאָרשט געקוקט אויף איהר. דאָס זויבערע, יידיש־אידילשע, אייגנאַרטיגע שטעטעלע סאָקאָלקע, מיטן ברייטן מארק אין דער מיטן, מיט אירע אַרומיקע ריינע גאַסן און געסלאַך, שיינע אַלטע און נייע בתי־מדרשים און שולן, קלויזן און "חדרים", שולעס און אַנשטאַלטן, שקאָלעס און קלייסטערס, פאַבריקן, קראָמען און ווארשטאטן. ווי אַלע שטעט און שטעטלאַך אין דער פאַר מלחמה׳דיגער פוילן און מיט קליינע אונטערשידן אין די אייראָפּייאישע לענדער בכלל, בעזאָנדערס פון מזרח אייראָפּע, איז זי געוועזן דאָס שטעטעלע סאָקאָלקע מלאה וגדושה מיט יידן לומדים און משכילים, מיט יידישע דאָקטוירים, אַפּטייקערס און אַדוואָקאַטן, פאַבריקאַנטן און סוחרים, קרעמער און הענדלער, בעלי מלאָכה און אַרבייטער, אבעדייטענדע לערענדע און שטודירענדע יוגנט, וואָס זיינען, ווי געוויינליך, געווען קאָנצענטרירט און אָרגאַניזירט אין פערשידענע ציוניסטישע ווי אויך אין ניט ציוניסטישע אָרגאַניזאציעס, פאַרטייען און פאראיינען. די פון דורות־לאַנגע איינגעוואָרצלטע יידישע באַפעלקערונג אין סאָקאָלקע איז געווען דער דינאמישער כוח, די איניציאַטאָרן און גרינדער, שעפער, בויער און ענטוויקלער פון דעם אַרטיגן מסחר, אינדוסטרי און האנטווערקערשאפט.

סאָקאָלקע איז בעזונדערס באַוווסט געווען מיט אירע לעדער פאַבריקן. מיין שווער ר׳ גמליאל שטיין הי״ד, אגעבאָרענער ביי דער לעדער בראַנזשע, פון דורות לעדערפאבריקאַנטן, איז געווען אַ פאַכמאַן און אַ טיכטיגער סוחר, נעים־הליכות וישר־דרך. די פאַמיליע שטיין, איז געווען פון די פיאָנערן פון דער לעדערפאַבריקאַציע אין פוילן און איז אויך בעקאַנט געווען אויסער אירע גרעניצן אָט דאָס שטילע, פול מיט זאַפטיגן יידישן חן שטעטעלע, די זייט יאָר־הונדערטע, פארצווייגטע, אונפארגעסליכע שטעטעלע סאָקאָלקע איז אויף אַזאַ גרויזאם־אכזריות׳דיגן אופן דורך דעם היטלער־מבול — די נאַצישע רוצחים ישו״ז פאַרטיליגט און אומגעבראַכט געוואָרן.

איך דערמאַן זאַך מיין לעצטן בעזוך אין סאָקאָלקע פאַר מיין אָבפאָרן קיין ארץ־ישראל — דער געזעגענונגס בעזוך ביי מיינע פארעהרטע שוויגער־עלטערן, אין רחבת׳דיגן הויז פון מיין שווער ר׳ גמליאל שטיין ז״ל. דאָס איז געווען אַ טיפּיש הויז פון אמאָליגן יידישן פאַבריקאַנט: א לאַנגע פיל־צימערדיגע הויז, מעבלירט

קרן היסוד בע״מ
לונדון—ירושלם
The Erez Israel (Palestine) Foundation Fund
Keren Hayesod Ltd.
LONDON-JERUSALEM
RECEIPT-CERTIFICATE No. תעודת־קבלה
Received from Mr. נתקבל מאת מר
of מ
the sum of הסכום של
£
בתור תרומה לטובת קרן־היסוד לארץ ישראל בע״מ
AS A CONTRIBUTION TOWARDS THE FUNDS OF THE EREZ-ISRAEL (PALESTINE) FOUNDATION FUND KEREN-HAYESOD, LTD.
P/3593
Jerusalem 15.1.27 ירושלים
קרן־היסוד־הלשכה־הראשית
KEREN-HAYESOD-HEAD-OFFICE
SECRETARY DIRECTOR

וזאת לאות!

בעין יפה ובנאמנות

תרמו יהודי סוקולקה

לבנית הארץ

און איינגעאָרדנט בטוב טעם און זויבער למופת, אויף גארבארסקא גאַס נומער 1, וואָס האָט אַרויסגעקוקט אויף דעם אַרומיגן פּרעכטיגן פּייזאַזש פון דופטיגע גרינע פעלדער, לאַנקעס און וואַלד. דאָס איז געווען אַ אמת׳ע יידישע נאַציאָנאַל־רעליגיעז־טראַדיציאָנעלע הויז, און די אמת׳ע פיינע יידישע פאַמיליע, מיט אַ אָפענע טיר פאַר יעדן נייטבאַדערפטיגן און ליידענדן, און מיט אַ אָפענע האַנט פאַר יעדן פּרט און ציבור. די קינדער געשיקט אין ישיבות, גימנאַזיעס, סעמינאַרן און אוניווערזיטעט, אַ הויז פון יענעם סאָרט יידישע הייזער, וועלכע מען זעט, ליידער, יעצט ניט.

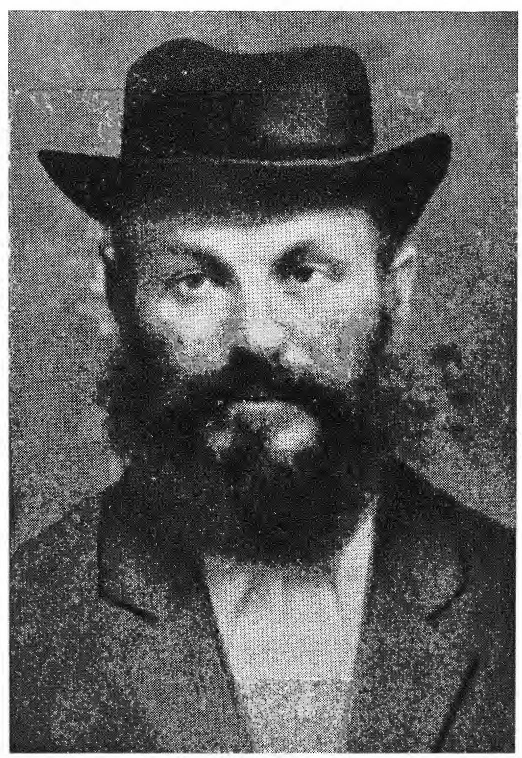
בעזונדערס איינגעקריצט אין מיין זכרון איז מיר יענער פּעראַבשיידס בעזוך, בעת מיר זיינען געזעסן אין איינגן קרייז פון דער פאַמיליע, מיט דער באַבען נחמה ע״ה בראש, די זעלטענע, פּאָפּולערע און פול מיט שפּרודלדיגער חכמה און אייגנשאַפטן, אין אַנבליק פון שקיעת החמה, וועלכע האָט זאַך געטונקט אין אַ בונטע רייטקייט, שפּילענדיג און פאַרנאַנדערשיקענדיג אירע פילפאַרביגע, גלעטנד־צערטליכע שטראַלן אויף אונדז אַלעמען און אויך אויף דער שטיל־פאַרחולמ׳טער, אין דער פאַרנאַכטיגער מעלאַנכאָליע, גארבארסקא געסל. ביז שפּעט אין דער נאַכט זיינען מיר דאַן אַלע געזעסן, אַרומריידנדיג פאַרשידענע פראַגן און פּראָבלעמען, פּלאַנענדיג און שפּינענדיג פאַרשידנאַרטיגע פּלענער און אויסזיכטן אויף דער נאָנטסטער צוקונפט. פון זאַך צו־זאַמענקומען אַלע אין דאָס הייליגע לאַנד פון אונדזערע אבות — ארץ־ישראל, און פון אַ געמיינזאַמען גליקליכן צוזאַמענלעבן און צוקונפט. ליידער, האָבן זיי דאָס אָבער, און אין דעם פאַל אויך מיר אַלע, ניט זוכה געווען.

מיר, בעזונדערס, האָט יענע זון אונטערגאַנג און פאַרכטפולע לבנה נאַכט זייער פיל ערינערט: ערינערונגען פון יענע גליקליכע, אונפאַרגעסליכע טעג און נעכט פון מיינע בעזוכן מיין אסתר׳ן (אַלטקען) תחי׳, דעם פּערל פון שטעטל, אין איר ליבער, וואַרעמער היים. ערינערונגען וועגן יענע שיינע, רוהמפולע צייטן, ווען מיר האָבן געוועבט די חלומות און פּלענער פון אונדזער צוקונפט, חלומות וועגן אַ לעבן פון פרייהייט און גליק, וועגן אידעאַלן און מאָראַלישער שיינקייט, ווען אונ־דזערע הערצער און נשמות האָבן אין איינקלאַנג געשאַפן אונדזערע אייגנאַרטיגע לעבנס־סימפאָניע פון האַנט־ביי־האַנט און זעלע־ביי־זעלע גיין אין לעבן אינאיינעם. און אין יענעם היסטאָרישן פּעראַבשיידס אָוונט, צוקו־קענדיג זאַך דאַן צום מאַלערישן זון אונטערגאַנג, איז ווער האָט זאַך דאָס גאַר געקענט אויף׳ן געדאַנק אַרויפ־לאָזן, אַז אין אַ פּערעלטניסמעסיג גאַנץ קורצער צייט, וועט אויף אַזאַ באַרבאַרישן, גרוילּיכן אופן אויך אונ־טערגיין רוב־רובו פון דעם טייערן, ברויזנד־שעפערישן, דינאַמישן און גייסטרייכן, בעגאַבט־געניאַלן אייראָפּיי־אישן יידנטום — זעקס מיליאָן אונשולדיגע יידן, קדו־שים און טהורים, יונג און אַלט, מענער און פרויען, מיט

איבער אַ מיליאָן עופּאַלאַך און קינדער אין פּערשידענע עלטער, פאַרן איין־און־איינציגן חטא נאָר, ווייל זיי זיינען געווען יידן.

גדול כים שברך ומי ירפא לך!!!

אומגעבראַכט און פּארטיליגט, אויף אַזאַ שרעקליכן, הימל־שרייענדן אופן, אַ דריטל פון יידישן פאָלק. דאָס יידישע פאָלק, וואָס האָט דער וועלט אַ קולטור און גלויבן געגעבן, די יידישע בעגאַבונג און פייאיקייטן, איניציאַטיוו און ענערגיע, וועלכע האָט געשאַפן און ענטוויקלט דעם אלוועלטליכן האַנדל און אינדוסטרי, האָט בעריי כערט ניט נאָר דעם עקאָנאָמיש־פינאַנציעלן לעבן פון דעם ערדקוגל, נאָר אויך דעם סאָציאַל־הומאַניטארן, וויסנשאַפטליך־קולטורעלן, און האָט בייגעשטייערט אַ זייער בעדייטענדע ביישטייערונג דער אַל־וועלטליכער ליטעראַטור, מאָראַל און קונסט. דיינקענדיג און פּארטיפּענדיג זאַך וועגן דעם אַלעס, רייסט זאַך, ניט וועלנדיג, אַרויס פון די טיפעניש פון דער נשמה די בעוווּסטע פראַגע מיט אַ אויסגעשריי: זו תורה וזו שכרה????!!!.

מיין פאָטער הרב ר' אליעזר זאב הי״ד
ב״ר אברהם מישקינסקי זצ״ל

פאַר די 20 יאָר צייט, זייט דער שרעקליכער בלוט־באָד — די צווייטע וועלט מלחמה איז פאַרענדיגט געוואָרן זיינען מיר, לאסוננו הגדול, בערייכערט געוואָרן מיט אַ גרויסע, אייגנאַרטיגע ליטעראַטור פון איבער־מענשליכע ליידן און פּיין, ענויים און יסורים, וואָס האָט ניט קיין גלייכן אין דער מענשליכער געשיכטע, און וועלכעס די מענשליכע שפּראַך איז ניט אין שטאַנד דאָס אַלעס איבערצוגעבן. און הגם די גענאַנטע ליטעראַטור באַשטייט שוין פון פיל הונדערטער ביכער איז פּערשידענע שפּראַכן, איז דאָס אָבער אַלעס נאָר ווי אַ טראָפּן אין ים לגבי דער ווירקליכער אַכזריות, באַר־באַריזם און גרויזאַם־גרויליכע מיטלען און אָפנים מיט וועלכע דאָס דייטשישע פאַרברעכעריש־מערדערליכע פאָלק ישו״ז האָט זאַך בענוצטביים פּארטיליגן און אומ־ברייגנען 6 מיליאָן אייראָפּיאישן יידנטום — אונ־דזערע טייערסטע און אויף אייביג אונפאַרגעסליכע.

אונפאַרגעסליך וועלן אונדז אויך פאַרבלייבן די ווונשן און ברכות פון מיינע טייערע, הייסבעליבטע עלטערן

מיין מוטער די צדקנית בת־שבע נ״ע
בת ר' עזריאל זליג קיבארטסקי זצ״ל

מיין שווער ר׳ גמליאל שטיין הי״ד
ב״ר מאיר הרש ז״ל

אויך שוויגער־עלטערן ז״ל (איך לייען זיי, אגב, איבער ביי יעדער מעגליכער געלעגנהייט נאָר), וועלכע זיינען אָנגעקומען פון זיי אַלס תשובה אויף מיין טעלעגראַפישער מיטיילונג צו זיי, בעת מיין אסתר (אלטקי) תחי׳ האָט מיט מזל געבאָרן אונדזער בכור ישבעם נ״י, וועלכער האָט שוין, אגב, פאַרענדיגט, מיט גרויס הצלחה, צוויי פאַקולטעטן אין דעם ירושלים׳ער העברייאישן אוניווערזיטעט — דעם פאַרמאַצעווטישן פאַקולטעט און דעם כימישן. נאָך׳ן ענדיגן די געגאַנטע צוויי פאַקולטעטן. איז ער אָנגענומען געוואָרן אין אוניווערזיטעט אַלס אסיסטענט און מאַכט גלייכצייטיג דאָרט זיין דאָקטאָראַט. זיי האָבן נאָך זוכה געווען צו קענען זייער ערשטן ארץ־ישראל׳דיגן אייניקל פון בילדלאָך, וועלכע מיר האָבן זיי צוגעשיקט, פאָטאָגראַפירט אין שפּאַציר וועגעלע און אין אנדערע פּאָזעס ביי אונדזערע שפּאַציר־גאַנגען מיט עם. דער זונעלע נ״י פלעגט, בעזונדערס, זייער ליב האָבן צו שפּאַצירן ביים שפת הים, צוקוקנדיג זאַך מיט גרויס פאַראינטערעסירונג און שפּאַנונג צי די אָנקומענדע און אָבשווימענדע שיפן. ליידער, אבער, איז זייער־אונדזער לעבנס־חלום זאַך צוזאַמענצוקומען אין דאָס הייליגע לאַנד פון אונדזערע אָבות ניט פאַרווירקליכט געוואָרן, און זיי זיינען, צו אונדזער גרויסן אומגליק, ניט געווען פון די גליקליכע, וועלכע די אָנקומענדע שיפן האָבן געבראַכט צו די ברעגן פון אונדזער אויסגעבייינקטע, טייערע פאָטערלאַנד.

און ווען אונדזער טאָכטער׳ל חנה׳לה תחי׳ איז געבאָרן געוואָרן אין א גוטע, מזל׳דיגע שעה, וועלכע האָט

ב״ה, תל־אביב, תשעה באב תשכ״ה

מיין שוויגער שאשקע שטיין הי״ד
בת ר׳ מאטל חאצקעל ז״ל פון קרינעק

שוין, אגב, געענדיגט גימנאַזיום און קאָנסערוואַטאָריום און זעטצט פאָר שטודירן קונסט: מאַלעריי, סקולפּטור א.ז.וו., האָבן מיר שוין, ליידער, צו אונדזער גרייסן אומגליק, ניט געהאַט צו וועמען צו טעלעגראַפירן.

זאָלן מיינע דאָזיגע שורות דינען אַלס צניעות׳דיגע מצבה אויף דעם ניט בעוווּסטן קבר פון מיין הייסבעליבטן און טייערן פאָטער, דעם צדיק און בעל מידות טובות, דעם התלהבות׳דיגן ציוניסט, דעם חריף און בקי, למדן און משכיל הרב ר׳ אליעזר זאב מישקינסקי, און מיין טייערע, אונפאַרגעסליכע מוטער, די צדקנית, טוהר מידות און נאָבעלע שיינהייט, בת־שבע זכרונם לברכה, און אזוי אויך אויף די אומבאַוווּסטע קברים פון מיינע האָכגעשעצטע און טייערע שוויגער־עלטערן ר׳ גמליאל און שאשקע שטיין, מיין בעליבטן און טייערן שוואָגער חיים, דעם יפה תואר, גוט־האַרציגן, מיט נאַטירליך איינגעבאָרענער אינטעליגענץ, איינער פון דער גרויסער מחנה ציוניסטיש־נאַציאָנאַלער יוגנט פון דעם רוהמפולן פוילישן יידנטום פאַרן קאַטאַקליזם — פאַרן שרעקליכן אומקום פון דריטל פון יידנטום דורכן רוצחיש־מערדערליכן דייטשישן פאַלק ישו״ז, און דער ליבער, בליהענד־יונגער שוועגערין סאָניע׳לע הי״ד.

זאָלן די דאָזיגע שורות מיינע דינען פאָר זיי אַלעמען אַלס נר־תמיד, פאָר זייערע כשר׳ע און הייליגע נשמות, וועלכע זיינען טיף, טיף איינגעקריצט אין מיין האַרצן, מוח און נשמה, וועלכע שטייען מיר אימער פאַר מיינע אויגן און וועלכע איך וועל אימער און אייביג געדיינקען און דערמאָנען.

ת.נ.צ.ב.ה.

בן־ציון חסיד

מיין סאקאלקע

אין חדר פון אברהם איטצע דער מלמד האָט מען מיר געבראַכט איינגעוויקלט אין אַ טלית, ווייל ביי מיין טאַטן אייזיק דער צעסלער און שאשקע די שייטל־מאַכערקע האָבן זיך די קינדער געהאַדעוועט זייער שווער. פון 9 קינדער, וואָס מיין מוטער האָט געבוירן זענען געבליבן צוויי און אַ לאַנגע צייט בין איך געגאַנגען מיט אַ קאַל־ציק (אויער־נגל) אויפן אויער, ווייל מיין פאָטער האָט געבעטן אַ סגולה ביים רבין און דער סלאָנימער רבי האָט געהייסן אַ נאָמען געבן דעם קינד וועלכעס וועט געבוירן ווערן בן־ציון, און אָנטאָן אַ ״קאַלציק״ און ער זאָל אים טראָגן אַזוי לאַנג ביז ער וועט פאַרשטיין, אַז ער דאַרף זיך שעמען מיט אים. ערשט ווען איך בין געפאָרן מיטן טאַטן צוגאַסט קיין גראָדנע אויף דאַוונען אין שול האָבן די קינדער אָנגעהויבן ווייזן אויף מיר מיט זייערע פינגער, האָב איך זיך פאַרשעמט און געבעטן מען זאָל מיר אויסטון דעם קאַלציק.

שפּעטער האָב איך געלערנט אין די חדרים פון דעם קוזניצער מלמד, שפּעטער ביים דרעצענעם מלמד, דאַן ביי יוסף חיים דעם מלמד, דערנאָך ביים שטאַבינער און צום סוף אין דער גרויסער וועלט־מלחמה האָט ר' שמשון קאַצענעלנבויגן געעפנט אַ ישיבה אין קאַרלינער שטיבל. אַלגעמיינע בילדונג האָב איך געלערנט ביי פישל קראַפּ־ציק. זומער פלעגן מיר זיך גיין באָדן אין קורילע און דערביי פלעגן מיר פאַרקירצן דעם וועג און גיין דורך אַ סטעזשקע צווישן די זאַנגען. אַזוי ווי מיין פאָטער איז געווען אַ טשעסלער האָב איך געהאַט גענוג געצייג אויף צו מאַכן אַ גוטן שליטעלע. איך פלעג זיך זעצן אויפן שליטל לעבן דעם שישקיער און איך פלעג אַראָפּפאָרן דעם באַרג, דורכפירן דעם גוי שורשיק און דער שליטל פלעגט בלייבן שטיין ביז דער תלמוד־תורה. ווען די סאַקאַלקער טייכן ווערן פאַרפרוירן פלעג איך זיך גיין גליטשן אויף לישבעס מיט יצחק פורמאַן לעבן קריש־צונעס קאַפּאַלנעס. איינמאָל האָט מיר פּאַסירט אַ צופאַל. אַזוי ווי איך האָב נישט געוואָלט, אַז מיינע עלטערן זאָלן וויסן אַז איך פאָר אויף לישבעס, פלעג איך זיי באַהאַלטן אין דער הויף אויפן בופעט. איינמאָל קומענדיק פון ספּאָרט און וועלנדיק אַרויפלייגן די לישבעס אויפן בופעט בין איך אַראָפּגעפאַלן און דער אויבערשטער טייל פון בופעט איז געפלויגן מיט מיר צוזאַמען. עס האָט גע־דויערט זייער לאַנג איידער איך בין געזונט געוואָרן.

דאַוונען פלעג איך גיין אין קאַרלינער שטיבל צוזאַ־מען מיטן טאַטן. און נאָך היינט באַוווּנדער איך טייל־מאָל, ווי אַזוי ס'איז נישט אויסגעבראָכן קיין שריפה קיינמאָל אין יום־כיפור אין שטיבל, כאָטש דער גאַנצער פּאָל איז געווען אויסגעשפּרייט מיט שטרוי (מען זאָל קענען זיצן אַ גאַנצע נאַכט) און אַרום האָבן געברענט הונדערטער נשמה־ליכט. אין קאַרלינער שטיבל שמחת תורה האָט מען געטאַנצט צוויי טעג מיט צוויי נעכט. אין קאַרלינער שטיבל האָט זיך געפונען אַ פּרוש, וועל־כער איז געזעסן יום ולילה און געלערנט. צו אים פלעגן מיר קינדער מורא האָבן צוצוגיין. זיינע גאַנצע יאָרן איז ער געשלאָפן אין קאַרלינער שטיבל.

אין סאַקאַלקע האָבן זיך געפונען מענטשן, וואָס האָבן געאַרבעט פאַרן ציוניזם און געווען הייסע פּייערדיקע ציוניסטן. עס האָבן זיך אויך געפונען איינפאַכע מענטשן, בעלי־מלאכות, וואָס זיי האָבן געטראַכט וועגן ארץ־ישראל און אָפּגעלאָזן זייער אַרבעט און געפאָרן מיט זייערע נאָנטע קיין ארץ־ישראל.

אַ סך פּשוטע יידן זענען געפאָרן קיין ארץ־ישראל און צוריקגעקומען. זיי האָבן אַלעמען געזאָגט, אַז ס'איז דאָ אַ פּלאַץ אויף דער וועלט ווו עס קען זיין גוט פאַר

יידן — ארץ־ישראל. מיין פאָטער איז געווען אין 1913 אין ארץ־ישראל און ער איז געקומען צוריק פון דאָרטן. האָט ער געזאָגט צו מיין מוטער אפילו נאָר ברויט מיט וואַסער צו עסן אָבי צו זיין אין ארץ־ישראל און מען האָט גלייך גענומען פאַרקויפן די שטוב און די זאַכן כדי צו פאָרן קיין ארץ־ישראל, איז אָבער אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה אין 1914 און אַלע פלענער צעשטערט.

אין 1914 ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן האָט מען פאַרגרעסערט דעם סאָקאָלקער 42־טן פולק און ווען דער פולק איז ארויסגעגאַנגען אויפן פראָנט האָט מען זיי באַגלייט מיט אַ ספר תורה. איך געדענק איינמאָל זונטיק זענען געקומען שכורע גויים און געשריען, אַז מען דאַרף אויסהרגענען די יידן, איז מיין פעטער שמואל, מיין מאַמעס ברודער אַרויסגעלאָפן מיט אַ שטעקן און זיי געשלאָגן מכות־רצח. איך געדענק ווי איינע אַ מיידל האָט זיך געשמדט איז מיין פעטער געלעגן אַ סך נעכט מיט נאָך חברה לעבן קלויסטער און געוואָלט אַרויסגנ־בענען די מיידל, אָבער זיי איז די זאַך נישט געלונגען.

אין דער ערשטער וועלט־מלחמה איז די לאַגע אין שטע־טל געווען זייער נישט קיין גוטע, ווייל אַ גרויסער טייל פון סאָקאָלקע האָבן געלעבט פון די לעדער פאַבריקן און דאָס האָט זיך אָפּגעשטעלט. האָבן רוסישע גענעראַלן באַשטימט, אַז מען דאַרף האָבן אין קורילע אַ שטאַרקן בריק, כדי די אַרמיי זאָל קענען פירן שווערע האַרמאַטן, האָט מיין פאָטער איבערגענומען די הנהלה אויף אויס־בויען דעם בריק. ווער פון די סאָקאָלקער ס'איז געקומען בעטן מיין פאָטער ער זאָל אים צונעמען צו דער אַרבעט האָט ער אים געזאָגט: "קויף אַ האַק און קום מאָרגן צו דער אַרבעט". מען האָט אַזוי לאַנג געבויט דעם בריק, ביז וואַנען די דייטשן האָבן זיך דערנענטערט צו סאָ־קאָלקע און די רוסן זענען אָפּגעטרעטן. זיי האָבן אונ־טערגעצונדן דעם בריק, אָבער ער איז נישט פאַרברענט געוואָרן. די לעצטע נאַכט, איידער די דייטשן זענען אַריין, זענען מיר אַלע געווען אין דער גרויסער שול. ביים דייטש איז קיין פרנסה ווייטער נישט געווען. קינדער זענען געגאַנגען אויף די שאָסייען האַקן שטיי־נער פון קוביק־מעטער. דער פאַרדינסט איז געווען זייער אַ קליינער. מיין פאָטער האָט באַקומען אַרבעט ביי די דייטשן בויען אַ וואַסער־טורעם אויף דער באַן־סטאַציע.

מיין פאָטערס ברודער יודל חסיד פון גראָדנע האָט אויסגעלערנט מיין טאַטן מאַכן בראָנפן, האָט פאַר אונדז געמאַכט אַלע קעסלען, ביי אונדז אין שטוב האָט דער פאָטער פאַרמאַכט די ווענט מען זאָל אַזוי גיך נישט קענען כאַפּן די געהיימע ברייזל, מיין מוטער פלעגט טראָגן פאַרקויפן דעם בראָנפן אין די שיינקען. איין מאָל איז אַרויף צו אונדז אין שטוב אַ דייטש, פריטץ, ער האָט געכאַפּט אַ גאַנשיאַר מיט בראָנפן און אים אוועק־געטראָגן אין דער פאָליציי. מיין פאָטער איז געגאַנגען איבערצוטוישן דעם גאַנשיאַר מיט בראָנפן אויף אַ גאַנשיאַר מיט סאַק און ביים משפט האָבן זיך אַלע געחידושט, ווי קאָן אַ גאַנשיאַר מיט בראָנפן ווערן סאַק. מען האָט געמיינט, אַז מען האָט פשוט געמאַכט אַ כישוף. דערנאָך האָבן מיר אַ פאָר מאָל געטוישט דעם אָרט פון אויסאַרבעטן דעם בראָנפן. שפּעטער האָבן מיר געמאַכט שותפות מיט אַלטער דעם קאַטלער ליפשיץ און אין בוכוועלאָוער וואַלד אויסגעגראָבן אַ גרוב און אויס־געבויט קוימען און געאַרבעט אַ לאַנגע צייט ביז דייטשע זשאַנדאַרן האָבן געכאַפּט דעם טאַטן מיט אַ וועגעלע

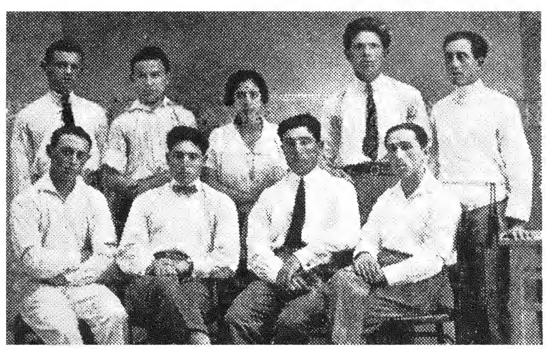
פאַרענדיג קיין ארץ־ישראל אַ וויזיט אין ווין ביים קבר פון ד"ר הערצל

פול בראָנפן און געצוווּנגען די פאראבקעס (גויישע שקצים) וועלכע האָבן געאַרבעט אין ברייזל אויסגעבן דאָס אָרט.

נאָכדעם ווי די פֿאָלאַקן האָבן זיך באַזעצט האָבן זיי געמאַכט אַ רעוויזיע ביי אונדז אין שטוב און געפונען בראָנפן. זיי האָבן געהייסן מיר נעמען דעם בראָנפן און גיין מיט זיי אין דער פאליציי. די שרעק אין שטוב איז געווען זייער גרויס, ווייל די פֿאָלאַקן האָבן אין דער צייט פון זייער קומען קיין סאָקאָלקע געשאָסן אַ פֿאָר יידן. ווען די פֿאָלאַקן האָבן אַרויסגעגעבן אַ באפעל, אז די יוגנט זאָל זיך שטעלן צום מיליטער האָט מען מיר געמאַכט אַ קרענק אין פוס און אַזוי אַרום מיך באַפרייט פון מיליטער־דינסט. איך בין אַוועק קיין גראָדנע, ווו מען האָט מיך נישט געקענט און דאָרט געלעבט אַ צייט. ווען עס האָט זיך אַביסל באַרואיקט בין איך צוריקגעקומען אַהיים. דאָ האָט מיך די פוילישע פֿאָליציי געכאַפּט און איינגעזעצט אין תפיסה. דאָרט האָב איך איבערגעלעבט אַ ביסל שרעק. ווען פוילישע אַרעסטאַנטן, גנבים און רוצחים האָבן געמאַכט אַן אויפשטאַנד, געבונדן די תפיסה־וועכטער, די קלוטשניקעס, און אַנטלאָפן. נאָך צוויי חדשים זיצן האָט מען אונדז מאָביליזירט, אָנגעטאָן פוילישע מיליטערישע מונדירן און געוואָלט שיקן אויפן פראָנט. לויט מיין מוטערס עצה האָב איך זיך איבערגעטון אין ציווילע קליידער און אַנטלאָפן. צופוס און פאָרנדיק בין איך אָנגעקומען קיין ליטע. אינצווישן זענען די באָלשעוויקעס אָפּגעטרעטן און די פֿאָלאַקן האָבן צוריק באַזעצט גראדנע, סאָקאָלקע און דעם גאַנצן ווילנער קרייז. איך בין אַריינגעטראָטן אין חלוץ. איינער פון די ערשטע 6 סאָקאָלקער חלוצים, אָפּגעפאָרן פון גראָדנע אין חודש נאָוועמבער 1921 קיין ארץ־ישראל.

סאָקאָלקער ערשטע חלוצים — קבוצת דילב — חג הבכורים

פסח נאָכ'ן סדר ביי דער פאַמיליע סוחוניצקי אין תל־אביב

משה מונשביץ (משה'ל מלאך)

צווישן זיך גערעדט... *

כ'לעבן איך ווייס נישט
און קען נישט פאַרשטיין,
די יעניגע מענשן
וואָס ווייסן אַליין

אז סאָקאָלקע איז אַ שטאָט,
מיט לייטן גאָר גלייך
און רעדט איר מיט זיי
דאַן זאָגן זיי אייך:

עט ווייס איך וואָס
נאט אייך א נ[illegible]אק

א שטעטל מיט מענשן
געקליבן פון בראק

מען קען דאָ נישט לעבן
אַ בית עולם און גאָר,
עס שיינט גאָר תכריכים
און מתים אַ פּאָר.

עס טוט מיר שטאַרק וויי
און איך קען נישט פאַרשווייגן,
איך וויל די חכמים
אַט באַלד איבערצייגן,

שטעהן: בנימין לזדן, מ. רייכמן, יקותיאל גולדגלייד, ישראל יעקובוביץ, יהודה טיקוצינסקי
זיצן: פניה טיקוצינסקי, גב' רייכמן, וזינה ורנר

דאָס סאָקאָלקע איז אַ שטאָט
מיט לייטן גאָר גלייך, —
אינסטיטוציעס — געזעלשאַפטן,
אין דעם איז זי רייך,

רעגירערס און פירערס
פאַראַן זייער פיל
וואָס טוען און אַרבעטן
גאָר אין דער שטיל.

קינסטלער פאַרבאָרגענע,
טאַלאַנטן גאָר גרויסע,
טראַגיקער — קאָמיקער
ליבהאָבער הייסע.

הכלל — איך וויל מער נישט קלערן
און פרעגן קיין שאלות,
אָט רעכן איך אויס דאָ
אַ צעטל מיט מעלות,

וואָס ווער עס וועט הערן,
וועט שטענדיק שוין קלערן,
אַז סאָקאָלקע איז אַ שטאָט
געבענטשט גאָר פון גאָט...

אשטייגער, למשל, צו האָט איר געזען
אַ שטעטל אַזאַ, ווו איז געווען,
פאַבריקן אָן אַ צאָל,
און מען זאָגט אַז אַ מאָל

ווער עס האָט נאָר געוואָלט
האָט געשעפט דאָרטן גאָלד.
מען טאָר זיך נישט קלאָגן
און דעם אמת צו זאָגן,

איז אויף היינט נאָך פאַרבליבן,
דער זומפיגער ריח וואָס לאָזט זיך שטאַרק פילן
און די שטאָט האָט מיט וואָס
זיך דעם הונגער צו שטילן...

פאַראַן דאָ ביי אונז
אַ שטעטל מיט קראָמען,
וואָס מערט זיך אָן צאָל
און וואַקסן ווי שוואָמען.

מען זאָגט אז אין גיכן
וועט קומען אַ צייט
וואָס מענשן סאָקאָלקער
וועלן מאַכן אַ בייט,

סוחרים און קרעמער
וועלן מאַכן נאָר פאַר זיך
ווער אַ פּאָר הויזן
און ווער אַ פּאָר שיך,

און די גרויסע געשעפטן
מיט שמחה אָפּגעבן
צו שניידער און שוסטער
וואָס דאַרפן אויך לעבן.

אַ שוסטער אַ שניידער
אָרים און רייך
נישטאָ שוין קיין יחוס
היינט אַלע גלייך.

מען קלייבט זיך צוזאַמען
געמאַכט זיך אַ פּלאַן
געפונען אַ נאָמען
אַ אינסטיטוציע פאַראַן.

אַ גמילות חסד איז דאָ,
פאַראַן אויך אַ באַנק,
אַ לינת הצדק
מען ווערט אפשר קראַנק,

אַ עזרת יתומים
און אַזוי נאָך אַסאַך
די פירערס זיי ווייסן
און קענען דעם פאַך,

מען שרייט און מען ליארעמט
מען מאַכט אַ געוואַלד,
די לאַגע גאָר ערנסט
הילף מוז מען באַלד.

„נשרים״ גרופּע פון „השומר הצעיר״ אין סאָקאָלקע

דעם זין פון געפילדער
נישט שווער צו פאַרשטיין
מען שרייט וועגן יענעם
און מען מיינט זיך אַליין...

ס׳איז כדאי צו דערמאַנען
איך מיין נישט קיין שפּאַס,
קולטורעלע געזעלשאַפטן
אפשר 10 אויף אַ גאַס.

אָרגאַניזאַציעס, פּאַרטייען
אַ ווו נאָר איר שטייט
ביבליאָטעקן און שולעס
ווו נאָר איר גייט.

און אידיש, העברעאיש,
מען קעמפט און מען שרייט,
אז אַזוי מוז מען לערנען
ביי איצטיגער צייט.

העברעאיש איז אַלט שיין
אַלט שיין און גרוי
עס וועט אייך נישט העלפן
דער פאַרבן אין בלוי.

דער צווייטער זאָגט אידיש —
אידיש איז טויט,
עס וועט אייך נישט העלפן
דער פאַרבן אין רויט.

הכלל און הכלל
איר זעט דאָך אַליין —
סאָקאָלקע איז אַ שטאָט,
פאַראן ווו צו גיין —

אַ שומר אַ זכר אַ חלוץ אַ בחור
אַ אינגל אַ מיידל, פאַראן אַ קפא״י
אַ לאָך — אַ שפּיל דאָרט
דאָ כאַפּט מען אַ וואָרט,

אַ תרבות פערזאַמלונג — אויך עפּעס כדאי
אַ קרן קיימת וואָס האָט
נאָר איין פירער
דעמאָקראַטישע אינסטיטוציעס אָן איין רעגירער.

אַ ״אישא״ מיט פינג פאַנג
וואָס ווילן דורך אויס די שטאָט מאַכן רויט,
און דאָס ערשטע דעם תרבות
פאַר משפט צום טויט.

אַ סכנה אין שטעטל,
צו זען איז אַ צער,
עס לויערט אויפן בונד
שיין אויך די געפאר,

און אסוד איז אסוד
מען זאָגט אין דער שטיל,
אז שיין באַלד נאָכן קאַמפף
שיין געענדיקט דער שפיל.

ס׳איז נישט מער די פראַגע
פון בלוי אָדער רויט,
מען צווינגט דיר ר׳ אידל
צו בלייבן אַן ברויט.

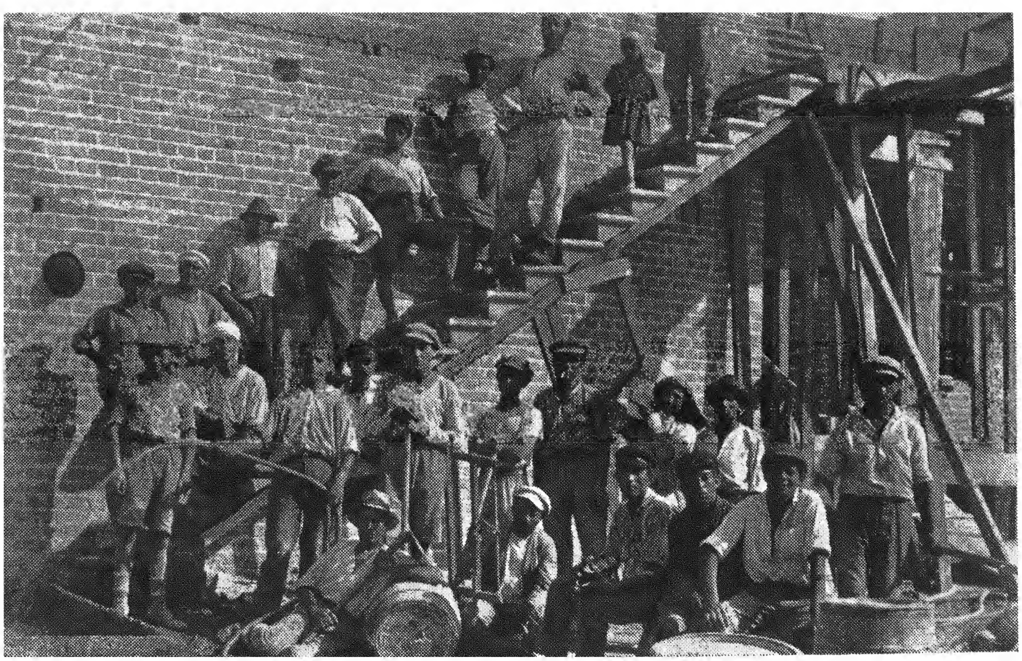
פאַבריקן געשלאָסן
דער מסחר באַשווערט
און ביים צאָלן די שטייערן
איז אַלץ פונקט פאַרקערט,

צאָל און צאָל — און אָן א סוף
רוף עס פאָדאטקעס, רוף עס אַ שטראָף.

צאָל פאַר פחד און מורא,
צאָל פאַר געשלאָסענע טירן,
צאָל פאַר נישט האָבן קיין סחורה...
צאָל און צאָל און נאָך אַ מאָל

און מס שפתיים — שריי אויפן קול:
״פאניע קאָכאני״ — עס איז אונז גאַרניט שלעכט
ווייל... דו און דיין משפט איז גערעכט...
אַ סוף צו דיסקוסיעס

אָרגאַניזאַציעס — פאַרטייען,
אין שפיגל פון לעבן
דו זעסט די אידעען.
דו זעסט און דו טראַכטסט:

סאָקאָלקער עלפין בויען די באַן־ליניע אין תל־אביב

מען דאַרף נעמען דעם העקל,
מען דאַרף פּאַקן דעם פּעקל,
און דו ווייסט — און דו לאַכסט...
היינט פּאָרט איינער — דו אליין

נאָך דיר פיל אַנדערע — מאָרגן שוין...
די צייט איז קורץ, די וועג איז ווייט,
קלייבט זיך קינדער — עס איז שוין צייט
צו זאָגן שטיל, צו שרייען הויך,

זייט געזונט און קומט מיט מיר,
אַ נייע לאַנד אַ נייע היים,
אַ נייער לעבן פאַר מיר און דיר.
לאָמיר זאָגן אונזער פריץ

אים דריקענדוק מיט פרייד זיין האנט:
"דיינע ווערטער זיינען הייליג
אין פּאַלעסטינא איז אונזער לאַנד"

* פון אַ "לעבעדיגע צייטונג" אין "קפאי", ליגע-סאָקאָלקע, 1930.

אסתר מישקינסקי

עפּיזאָדן

פון דור־דורות איז די לעדער־בראַנזשע־אינדוסטרי געווען אין די הענט פון דער משפחה שטיין. געווען איז דאָס אָנפאַנג 1905. ר׳ חיים בערל שטיין איז געווען אַ בכבודיקער סאָקאָלקער בעל־הבית. אַ לע־דער־פאַבריקאַנט. געאַרבעט האָבן ביי אים אייניקע אַרבעטער. און דאָ געשעט פּלוצלונג, אַז אין אַ געוויסן פרימאָרגן איז קיין איינער פון די אַרבעטאָרער נישט געקומען צו דער אַרבעט.

מלא דאגה איז חיים בערל צוגעגאַנגען צו זיין פרוי און געזאָגט צו איר: חיה! כ׳האָב מורא אַז ס׳איז אַ אָפּגעמאַכטע זאַך! (ס׳פאַרשטייט זיך דאָס איז געווען דער ערשטער שטרייק).

אָרנטלעך־נאַיוו און ערלעך. דאָס איז געווען דער שטאַם פון דער פאַרצווייגטער משפחה שטיין. נאָר איינציגע געציילטע אייניקלעך זענען פאַרבליבן מיט אונדז אין ישראל נאָך דער שרעקליכער פאַרניכטונג.

2

געווען איז עס ביים אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. נחמה שטיין האָט בכבודיק געפירט איר לעדער־פאַבריק אין פאַרהעלטניסמעסיג אַ גרויסן מאַסשטאַב. גלייך מיט דער מאָביליזאַציע האָט זיך פאַרקויפט יער פיל סחורה און נחמה שטיין האָט אָפּגעלייזט פיל געלט. מיטן לעצטן באַן פאָרט זי קיין ביאַליסטאָק אַריינגעבן דאָס געלד אין באַנק.

"גאָט זיי דאַנק. געטראָפן ראַפּאָפּאָרט־קאַנטאָר. ער איז שוין געווען אַראָפּגעגאַנגען פון די טרעפּ, נאָר דערזעענדיק מיר האָט ער זיך אומגעקערט און צוגע־נומען ביי מיר די 100.000 רובל" דערציילט מיט שמחה נחמה שטיין, ווען זי האָט זיך קוים דערש־לאָגן צוריקצוקומען קיין סאָקאָלקע. (ס׳פאַרשטייט זיך דאָס צוליב דער פאַרזעצונג פון דער מלחמה האָט זי קיין גראָשן פון דעם געלד מער נישט געזען).

פרוי נחמה שטיין

פון רעכטס : יצחק חינסקי, ברידער צאלקע און נאטקע און ווייסמאַן

3

מען דערציילט וועגן אַ סאָקאָלקער קאַרגער שוויגער, אַז זי פלעגט זאָגן: מיט 2 ביסן ברויט און איין זופּ באַרשץ קען מען שוין אויסהאַלטן;

4

אַ באַן פאַרשפּעטיקט מען ניט — גייט אַוועק איין באַן פאַרט מען מיטן צווייטן.

5

הרב שוסטער האָט געהאַלטן אַ רעדע אין יום־טוב פון פוילן. נאָך דער רעדע האָט דער עולם געשריגן "זאָל לעבן דער דריטער מאַי, זאָל לעבן די רעגירונג". שרייענדיק "זאָל לעבן הרב שוסטער", מאַכט ער מיט דער האַנט ... מען דאַרף נישט ... "ניע טשעבאַ".

משה'ל קרעמער (בראזיל)

סאָקאָלקע פון דערווייטנס

ס'לויפן פאַרביי מיר דעראינערונגען פון אונדזער אמאַ־
ליקער סאָקאָלקע. מיין קינדהייט, יוגנט און רייפקייט.
איך דערמאָן זיך אַן סאָקאָלקע שול־הויף, וווּ איך האָב
פאַרבראַכט מיין קינדהייט, לערנענדיק אין די חדרים,
וועלכע די מלמדים זענען געווען ישראל איצע, ר'
מאירקע, דער דרעטשינער ר' יוסף חיים, דעם נייעם
בית המדרש, זיינע שיינע בעלי בתים, לומדים, חצקל
מארגלית, בצלאל זאקהיים, לייזער אשקעוויטש, שמשון
קאצענעלבויגן, די לעדער־פאַבריקאַנטן שטיין, די בוב־
ריקס ואחרון אחרון אלטער דער שמש. דער אַלטער
בית המדרש, וווּ עס פלעגן דאַווענען עמך־יידן, שער
און אייזן מיט זייער אָנפירער מאַטעס דער שיינקער,
וועלכער האָט געהאַט אַ גרויסע דעה ביים אָננעמען אַ
רב אין שטאָט. די טייערע יידישע בעלי־מלאָכות, ווי
ראובן דער סטאָליאַר, אייזיק דער קירזשנער, מיישקע
דער שוסטער, די גאַרבער, פורמאַנעס, טרעגערס. די
גרויסע שול וווּ עס פלעגט דאַווענען דער רב, די קאָצ־
קער שטיבל מיט אירע פייערדיקע חסידים אַהרון הערש
חינסקי, דער גרויסער קנאי, חאצקל דער חסיד, משה
קותיאלס, מרדכי הערמאַן, פייוול קרעמער. אויפן זעלבן
שול־הויף איז געווען די תלמוד תורה און אָרעמע יינג־
לעך האָבן געלערנט אָן געצאָלט. דער הכנסת אורחים
פאַר די פרעמדע אָרעמע לייט — דורכפאָרער זאָלן האָבן
וווּ צו שלאָפן. דער "שולחן ערוך" בית מדרש אויף דער
אוליצקי גאַס וווּ עס פלעגן דאַווענען שמואל סטאַווא־
ראַווסקי, פרידבערג, דער קאַזיאַנער רב, די ברידער
אייזינס. די קאַרלינער שטיבל מיט חיים וועלוול דער
לעדער־קרעמער, בונים דער קאַמיסיאָנער, יאַשע צאַליע,
פייוול סימנער. דער פרעשטאַטישער בית המדרש וווּ
עס פלעגן דאַווענען מאַני קאַנטאָר מיט זיינע זין, קאַפּע־
לושניק, אסטראַגורסקי און נאָך פיל שיינע גוטע יידן.

איצט די רעליגיעזע אינסטיטוציעס, חברה קדישא
מיטן גבאי מוני דער מלאך, הילפס־אינסטיטוציע "לינת־
הצדק" וווּ עס האָט אַמאָל מיטגעאַרבעט יאַנקל בלומענ־
טאַל ווען די פּאָליאַקן האָבן דערשאָסן אין מיטן נאַכט,
די ליי־ און שפּאָר קאַסע "ביינקל" וווּ יידן מיט קליינע
מעגלעכקייטן פלעגן קריגן הלוואות אויף קליינע צינזן
און גוטע באַדינגונגען. דאָרט האָבן געאַרבעט משה וועל־
וול שטיין און אלטער עפּשטיין.

די וועלטלעכע קולטורעלע אינסטיטוציע ליטעראַרישע
געזעלשאַפט אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־
מלחמה בעת דער דייטשער אָקופּאַציע וווּ ס'האָבן מיט־

ר' פייבל קרמר, אסתר־באשע, יקותיאל און דבורה'ל

קרמר לייבל, פייגל, ניסן ורחל

געאַרבעט הערשל יודאָווסקי, ליפּצער, גלאַגאָווסקי, הרשל קאַצענלבויגן, קאָוואַלסקי, חאַצקל גאָלדבערג, אברהם פרידבערג און מיין ווייניקייט. ביי דער ליטעראַרישער געזעלשאַפט איז געווען אַ גרויסע ביבליאָטעק. מען פלעגט איינאָרדענען פאַרזאַמלונגען אויף פאַרשיידענע קולטורעלע טעמעס. קעסטל־אָוונטן מיט דיסקוסיעס. אויך פלעגט מען איינלאַדן רעפערענטן פון דער פרעמד. דער באַוווסטער יעקב פאַט האָט אפגעהאַלטן אַ ציקל רעפעראַטן. אברהם זאַק, שריפטשטעלער און פובליציסט, דער יונג־פאַרשטאַרבענער טאַלענטירטער פּאָעט לייב ניידוס פון קוזניצע. אויך פלעגט מען איינאָרדענען קאָנצערט־אָוונטן און עס פלעגן אויפטרעטן אָרטיגע און פרעמדע כוחות ווי דער באַוווסטער אָפּערע־זינגער פון פעטערבורגער קייזערלעכן טעאַטער ווינאָגראַדאָוו. דעמאָלט האָט זיך געגרינדעט אַ דראַמאַטישער ליבהאבער־קרייז, וועלכער האָט אויפגעפירט פאַרשטעלונגען פון יעקב גאָרדינס רעפערטואַר "דער יידישער קעניג ליר", "די שחיטה", "חאשע די יתומה" און "מירעלע אפרת", "גאָט, מענטש און טייוול", "די נבלה" פון פרץ הירשביין און נאָך אַנדערע.

די עקאָנאָמישע לאַגע פון דער מערהייט סאָקאָלקער יידן איז געווען אַ שלעכטע. די לעדער פאַבריקן אָפּגעשטעלט, דער האַנדל זייער באַגרענעצט, האָט אָבער גייסטיק די יוגנט זיך אַנטוויקלט אַדאַנק דער ווירקונג פון די קולטורעלע אינסטיטוציעס.

סאָקאָלקע האָט ניט געהאַט קיין דיפּלאָמירטע אינטעליגענץ אָבער זי האָט געהאַט אַ פאָלקס־אינטעליגענץ, אַ יוגנט וואָס האָט געלייענט, דיסקוטירט, געשטרעבט צו עפּעס העכערס.

נאָך דער גרויסער שריפה בעת דער באָלשעוויסטישער אינוואַזיע, ווען דער לאָקאַל ווו עס האָט זיך געפונען די ליטעראַרישע געזעלשאַפט מיט דער ביבליאָטעק זענען אָפּגעברענט געוואָרן, האָט זיך דאָן געבילדעט דער ציוניסטישער מרכז מיט דער תרבות־שולע און די יידישע שול־אָרגאַניזאַציע. אין אָנהייב פון די צוואַנציקער יאָרן, נאָך דער באַלפור־דעקלאַראַציע, האָט די ציוניסטישע באַוועגונג מיט אירע אפצווייגונגען געווירקט אויף דער יידישער יוגנט. די לינקע פאַרטייען, דער עיקר דער בונד, האָבן געגרינדעט פיל קולטורעלע אינסטיטוציעס, ספּעציעל די יידישע שול־אָרגאַניזאַציע, נישט קוקנדיק וואָס דאָרט האָבן אַנטייל גענומען פאַרטייען פון פאַרשיידענע ריכטונגען, וועלכע זענען געשטאַנען אויף דער פּלאַטפאָרם פון יידיש אַלס נאַציאָנאַלע שפּראַך, אָבער דער בונד האָט דאָרטן געשפּילט די הויפּט־ראָל אַדאַנק די גרויסע קולטורעלע קרעפטן, וואָס ער האָט פאַרמאָגט און אויך צוליב דעם, וואָס די מערהייט פון אַרבעטער־קלאַס האָט געהערט צום בונד.

אין יענער צייט האָט אויף דער יידישער גאַס אין סאָקאָלקע, ווי אַ עיר ואם בישראל, זיך געבילדעט די ריכטונגען פון די פרומע יידן, וועלכע האָבן געהאָפט אויף משיחן. די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידן אין פּוילן איז סוף פון די צוואַנציקער און אָנהייב פון די דרייסיקער יאָרן געוואָרן וואָס ווייטער ערגער. די יוגנט האָט ניט געהאַט קיין צוקונפט. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ שטאַרקע עמיגראַציע. די ציוניסטישע יוגנט איז געפאָרן ווער לעגאַל און ווער אומלעגאַל נאָך ארץ־ישראל, וויסנדיק פאָרויס, אַז דער וועג אין נייעם לאַנד איז ניט אויסגעטראָטן מיט רויזן, אָבער דער אידעאַל האָט איבערגעשטאַרקט אַלע שטרויכלונגען.

אברהם פרידבערג

זכרונות וועגן סאַקאָלקע

סאַקאָלקע, וועלכע געפינט זיך צווישן צוויי, פאַר איר ריזן־שטעט גראָדנע און ביאַליסטאָק, האָט זיך אייגנטלעך צוליב דעם נישט געקענט אַנטוויקלען, נישט גייסטיק און נישט מאַטעריעל.

איך דערמאָן מיך, אַז כדי די שטאָט זאָל האָבן אַ דאָקטאָר האָט מען אים געמוזט צוזאָגן און טאַקע געבן אַ היפשע פאַר יענער צייט סובסידיע פון 300 רובל אַ יאָר מיט אַ וווינונג. און דאָך זענען מיר אין פיל הינזיכטן געגאַנגען פאַרויס ביי די שווערע מאַטעריעלע באַדינגונגען און נאָך שווערערע פּאָליטישע און פּאָליציייאישע באַגרענעצונגען און פאַרבאָטן.

ביי דער צאַרישער הערשאַפט איז געווען פאַרבאָטן צו האָבן אַ ביבליאָטעק, האָבן מיר געהאַט אַ ביבליאָטעק אונטערן שילד פון אַ בוכהאַנדלונג, וואָס האָט זיך געפונען ביי נחום גאַניאַנדסקי מיט אַ היפשער צאָל ביכער, יידיש, העברעאיש, רוסיש. איך דערמאָן זיך ווען מען האָט געדאַרפט קויפן ביכער האָבן מיר באַשלאָסן צו ברענגען אַ פילם, אַ שטומען פילם. באַקומען אויף אַזאַ צוועק אַ דערלויבעניש מיט אַ לאָקאַל דעם "נאַראָדני דאָם" האָט מען אויפן נאָמען פון "לינת הצדק" (זיי אַלס פילאַנטראָפּישע געזעלשאַפט זענען געווען פריווילעגירט) מען האָט געשאַפן אַן אָרקעסטער, פּיישע אַבראַמאָוויץ, שעפסל דער בלינדער פידל, לייבל דישקאַ — אַ מאַנדאָלינע, פּיני לעוו, אברהם פרידבערג — גיטאַרע, פון די הכנסות פלעגט מען קויפן ביכער. סאַקאָלקער האָבן תמיד געשטרעבט צו עפּעס העכערס אין אָנפאַנג פון 20טן יאָהרהונדערט האָט מען שוין אין סאָקאָלקע געשאַפן אַ קאָאָפּעראַטיווע ליי־און שפּאַר־קאַסע אין הויז פון וועלקי סאַפּירשטיין. פון די גרינדער זענען געווען משה־וועלוול שטיין, לייזער אשקעוויטש, אַלטער אפּשטיין א. א. ביי דער "לינת הצדק", וועלכער האָט עקזיסטירט נאָך פון גאַנץ לאַנג איז געשאַפן געוואָרן זייער אַ שיינע אינסטיטוציע, אַ געזעלשאַפט צו העלפן אָרעמע קימפּעטאָרינס, וועלכע האָט עקזיסטירט עטלעכע יאָר. די גרינדערינס פון דער געזעלשאַפט זענען געווען: בלומע זעליוויאַנסקי — פּאָרזיצערין, פייגע פרידבערג — וויצעפּאָרזיצערין, שרה־ריבצע ראָזענטאַל — קאַסירער, אסתר אשקעוויץ — סעקרעטאַרין, שפּרינצע קאַצענעלבויגן, חוה ברוידע, אַדעליע קולקין א. א. און טאַקע כמעט אין אָנפאַנג פון 20־טן יאָהרהונדערט האָבן סאָקאָלקער בחורים אָרגאַניזירט אַ טעאַטער שפּיל. געשפּילט האָט מען אַ יוסף־שפּיל. איך געדענק אייניקע אַנטיילנעמער: אישיע אפּשטיין, אברהם שלמה גאָלדשמיד, יעקב פרידבערג, חצקל יותם, מוליע דעמבע.

אין סאַקאָלקע איז צו יענער צייט געווען 13 גארבארניעס, וועלכע זענען געווען אין יידישע הענט. אויך די ארבעטער זענען געווען יידישע. די לעצטע יאָרן, שוין ביי אַ קלענערער צאָל גארבארנעס, זענען שוין די אַרבעטער געווען אַ 80 פּראָצענט ניט־יידישע. די לעצטע יאָרן פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט זיך געשאַפן אַ פּראָבלעם פון אַרבעטסלאָזע גארבערס. האָבן מיר געשאַפן אַ קאָאָפּעראַטיוו מיט דער הילף פון דער גמילות־חסדים קאַסע.

אין יאָר 1914 קומען די דייטשן. גראָד דאַן אין יענער צייט קומט פאַר ביי דער יידישער באַפעלקערונג איבעראל אַ גייסטיקע און נאַציאָנאַלע אויפלעבונג. אַזוי ווי ביז דאַן איז ביי דער אינטעליגענץ, די סלאַוויאַנישע שפּראַך ביי יידן געווען רוסיש, האָט דאַן אויפגעלעבט יידיש און העברעיש ... האָבן מיר דאַן געשאַפן אַ קיך פאַר קינדער, אויף דאמבראָווער גאַס, אין הויז פון יעקב סאסנאבסקי, דער קצב. דער בירגערמייסטער איז דאַן געווען אייזיק ווערנער, אַפּטייקער, וועלכער האָט מיטגעהאָלפן צום באַקומען ביי דער דייטשער מאַכט שפּייז פאַר דער אויבנדערמאָנטער קיך.

צו יענער צייט קריסטאַליזירן זיך אויס פּאָליטישע אנשויאונגען, ריכטונגען פון דער יוגנט. עס ווערט געגרינדעט דער „מרכז" ביי יצחק אייזין אין הויז אויף ביאַליסטאָקער גאַס, אונטער דער השפעה פון די ציונים, מיט צעירי־ציון בראש. שפּעטער גרינדן מיר די אַזוי גערופענע „ליטעראַרישע געזעלשאַפט", וועלכע האָט גאַנץ שנעל פּראָגרעסירט. דעם ערשטן לאָקאַל האָבן מיר געהאַט אין הויז פון שמשון סידראנסקי, שפּעטער פאַרנעמען מיר דעם גרעסטן לאָקאַל אין שטאָט, ביי אליוקים ראַבינאָוויץ. דאָ האָט זיך אָפּגעשפּילט אַ גוראנגל צווישן ציונים מיט יידישסטן ליפּצער, זונדל חינסקי, וואיסקאָבסקי — יעקב גאָלדשטיינס איידעם — בערקאָווסקי — מאיר בובריקס איידעם פון איין זייט און פישל קאַצענלבויגן, אלי גלאַגאָווסקי א. א. פון דער יידישיסטישער זייט. ביים איינקויפן ביכער פלעגט תמיד פאַרקומען אַ קאַמף. פלעגט מען איינקויפן ביכער פון דריי שפּראַכן: יידיש, העברעיש און רוסיש. עס האָט זיך מיט דער צייט געשאַפן גאַנץ גרויסע ביבליאָטעק מיט פיל טויזנטער עקזעמפּליארן. יעדן אָוונט פלעגט דער לאָקאַל ווערן באַזוכט פון פיל מיטגלידער. מען פלעגט לייענען די ביכער און צייטונגען. איינער פון די חשוב׳סטע באַזוכער פון יענער צייט איז געווען ר׳ שמשון קאצענעלבויגן ז״ל, אַ ייד אַ תלמיד־חכם, אַ טיפּזיניקער בן־תורה, אַ מענטש מיט פּראָגרעסיווע אנשויאונגען פאַר מיר איז ער געווען אחד בדורו.

די ליטעראַרישע געזעלשאַפט איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אָנגעזעענעם קולטור־צענטער ווו עס פלעגט פאַרקומען רעפעראַטן, דיסקוסיעס אויף פאַרשיידענע טעמעס.

אַ בדייטנדן פּלאַץ אין דער אַרבעט פון דער ליטעראַרישער געזעלשאַפט האָט פאַרנומען דער אַמאַטאָרן־קרייז פאַר טעאַטער־שפּיל. צו ערשט האָט מען געשפּילט איין אַקטערס, שפּעטער האָט מען אָנגעהויבן צו שטעלן פּיעסן, דראַמעס. כדאי צו דערמאָנען די אנטיילנעמער פון די פאַרשטעלונגען: עלקע קאַצענלבויגן מיט איר מאַן וואווע נאַרדווינד, מאיר שטיין (משה אהרנס זון), אברהם פרידבערג, משה קרעמער, שפּרינצע קונדזינסקע (איצט אין ישראל), העטל פעקאר (איצט אין ישראל), פייגל גראבשטיין (שייע דעם שוחטס טאָכטער) און פיל אַנדערע.

פאַר זיין ארויספאַר קיין ביאַליסטאָק אין 1916 האָט פישל קאַצענלבויגן געגרינדעט, אַדער ריכטיקער געזאָגט, באַנייט די בונדישע אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט שוין פון פריער געפירט אַ טעטיקייט, פאַרשפּרייט פּראָקלאַמאַציעס, אומלעגאַלע צייטונגען, בראָשורן, אָרגאַניזירט שטרייקן, אָרגאַניזירט די אַזוי גערופענע „סכאדעקס" ווו עס פלעגן אַרויסטרעטן פאַרשיידענע חברים. פישל קאַצענעלנבויגן איז אַ לענגערע צייט געזעסן אין תפיסה פאַר בונדישער טעטיקייט און דאָרטן געוואָרן אַן אינוואַליד אויפן גאַנצן לעבן.

אין יענער צייט האָבן מיר אויך געגרינדעט אַ קינדערהיים, אַ גן־ילדים מיט וועלכן עס האָט אָנגעפירט פערל ווילענסקי (היינט אין ישראל), פנינה קאַנטאָר.

1917—1918 — דער פראָנט איז אָוועק. אין רוסלאַנד נעמט איבער די מאַכט קערענסקי. שפּעטער איז סאָקאָלקע געוואָרן אַ מאַנאַט צייט קאָמוניסטיש. אַלס קאָמיסאַר ווערט דאַן אויסגעוויילט משה דישקא. ביים אָפּטרעטן פון דער רויטער אַרמיי באַשיסן די רויטע די שטאָט פון וואָס עס ווערט פאַרברענט אַ גאַנצע גאַס יידישע הייזער און בתוכם ראַבינאָוויצעס מויער ווי אויך די ביבליאָטעק פון דער ליטעראַרישער געזעלשאַפט.

סאָקאָלקע איז געוואָרן אַ פּאָוויאַט אין מדינת פּולין. מיר זעצן פאַר אונדזער פּאַרטיי־ און קולטור־אַרבעט. די ציוניסטן מיט ליפּצערן און הערשל יודאָווסקי בראש פון איין זייט, די יידישיסטן, בונדיסטן פון דער צווייטער זייט. די יידישיסטן גרינדן אַ שולע וועלכע עקזיסטירט בלויז 3 יאָר. די העברעאישע שול „תרבות", ווי אויך די רעליגיעזע תלמוד־תורה עקזיסטירן ביזן לעצטן טאָג פון חורבן.

אין דער רעפובליק פּוילן האָבן מיר אויך דורכגעמאַכט וואַלן צו די שטאָט־ראַטן, צום פּאַרלעמענט „סיים". דער ערשטער יידישער דעפּוטאַט פון אונדזער געגנט אין סיים איז געווען העשל פאַרבשטיין. מען האָט דאַן געזאָגט, אז פאַרבשטיינען האָט אַריינגעפירט אין סיים אונדזערס אַ בן־עיר, מרדכי בונים, וועלכער האָט ממש געקערט וועלטן, געהאַלטן פּילצאַליקע רעפעראַטן אין דער גאַנצער ביאַליסטאָקער וועיעוואָדסטווע.

די וואַלן צו די שטאָט־ראַט פלעגן פאַרקומען יעדע 4 יאָר. סאָקאָלקע האָט געהאַט אומגעפער זעקס טויזנט איינוווינער, 3 טויזנט יידן און 3 טויזנט קריסטן. די לעצטע יאָרן האָט שוין די נישט־יידישע באַפעלקערונג געהאַט אַ מערהייט. מיר האָבן שוין געהאַט אַ חזקה אז

דער וויצע־בירגערמייסטער איז תמיד געווען אַ ייד. אין די ערשטע דריי קאַדענצן זענען געווען 24 ראַטמענער, 12 יידן, 12 קריסטן. די לעצטע יאָרן זענען געווען בלויז 16 ראַטמענער פון וועלכע די יידן האָבן אריינגעפירט אין שטאָט־ראַט 7. די נישט־יידישע באַפעלקערונג — 9 ראַטמענער. די ערשטע צוויי קאַדענצן איז וויצע־בירגערמייסטער געווען לייבקע קאַצענעלנבויגן. די לעצטע יאָרן איז וויצע־בירגמייסטער געווען שלמה לאבענדיג.

פון יאָר 1926 ביז 1939 האָב איך אמטירט אלס מיטגליד פון דער שטאָט־פאַרוואַלטונג, אויסגעקליבן דורך די ראַטמענער. די יידישע ראַטמענער און זייערע פאַרטרעטער אין דער שטאָט־פאַרוואַלטונג פלעגן שטיין אויף דער וואַך, עס זאָל נישט זיין קיין דיסקרימינאַציע פון דער יידישער באַפעלקערונג ביים אויפמאָנען שטייער ביים אַרויסגעבן אַרעמקייטס־צייגענישן א. א. פאלן. מיר פלעגן אויך באַקומען אויף יידישע אנשטאלטן 6—7 טויזנט זלאָטעס אַ יאָר. לינת־הצדק 2 טויזנט, תלמוד־תורה 2 טויזנט, תרבות 1500, אויף אַ יידישער שולע פון ״צישא״ 500 זלאָטעס אַ יאָר.

אַ שווער פּראָבלעם זענען פאַר אונדז געווען די לעצטע עטלעכע יאָר 42 קרעמער וועלכע האָבן געהאַט זייערע געשעפטן אין די שטאָטישע קראמען צוליב דער לאַזונג ״סוואי דא סוועגא״. די אויבן־דערמאָנטע קראמען האָבן יידן אין זיינער צייט, פאַר זייער געלט, אַליין אויסגעבויט, נאָר אויפן שטאָטישן באָדן נאָך פאר דער רוסישער הערשאַפט. ביים איבערנעמען די מאַכט דורך די פּאָליאַקן האָבן אונדזערע שטאָט־טאַטעס, צוזאַמען מיט די קרעמער, געמאַכט אַ פאַטאַלן פעלער: זיי האָבן אונטער געשריבן מיטן שטאָט־ראַט אַ קאָנטראַקט, אז נאָך 12 יאָר גייען אַריבער די קראמען צו דער שטאָט, אַלס אייגנטום. די לאַגע איז געווען ערנסט. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ סעריע אינטערווענצן: הרב שוסטער, לייזער אַשקעוויץ אַלס ראש־הקהל, וואָלף נאַרדווינד פון סוחרים־פאַראיין און פון שטאָטראַט און איך פון מאַגיסטראַט, צוזאַמען מיט פארשטייער פון דער שטאָט ביאַליסטאָק פלעגן מיר פאָרן צום וואָיעוואָדע פלאום און אַנדערע אינסטיטוציעס. מיר האָבן באַקומען אַ באַפרידיקנדיקע תשובה, מען האָט אָבער דאַן שוין נישט דערלויבט די קראמען צו פאַרקויפן. פאַר דער פאַמיליע קונשט האָט מען דאַן געפועלט זיי זאָלן קענען פאַרקויפן די קראָם, כדי צו עמיגרירן. כדאי אונטערצושטרייכן, אז סאָקאָלקע האָט געהאַט וויכטיקע רבנים פאַר די לעצטע 50 יאָר זענען געווען 3 רבנים מיט איין קאזיאנעם ראַבינער. דער ערשטער איז געווען דער אמציסלאווער, נאָך אים הרב הגאון ר׳ משה יהודה ז״ל. דער לעצטער הרב שוסטער הלוי ז״ל. און אלס מורה הוראה הרב בצלאל זאקהיים ז״ל. אלס רעגירונגס־ראַבינער האָט פאַר אַן אפשניט פון איבער 50 יאָר ביזן יאָר 1926 אמטירט אויך פאר אַלע 9 שטעטלעך אַרום סאָקאָלקע, מיין פאָטער בערל פרידבערג, ווען עס איז אין פאַרלויף פון די יאָרן אויסגעקומען צו אמטירן גלייכצייטיק אויך אין גראָדנע איבער 3 יאָר, שפּעטער אין ביאַליסטאָק 2 יאָר. אין גראָדנע האָט ער איבערגעגעבן דעם ראַבינער־אַמט צו ד״ר שמריהו לעווין. אין ביאַליסטאָק האָט ער איבערגעגעבן דעם אמט ד״ר מאהילעווער, אַן אייניקל פון באַוווסטן שמואל מאהילעווער.

די אַלע אַנדערע אינסטיטוציעס, וועלכע יידן האָבן פאַרמאָגט אין סאָקאָלקע איז געווען אַ וועד הקהל, וועלכער האָט אויך איינגעמאַנט שטייערן. אַלס ראש הקהל איז אויסגעוויילט געוואָרן ביי דער ערשטער קאַדענץ בנימין דאמבראָווסקי. די לעצטע יאָרן איז אלס פרעזעס געווען לייזער אַשקעוויץ. דער רב איז אַריין אלס מיטגליד אין וועד הקהל. אין וועד הקהל זענען געווען פארטראטן אַלע ריכטונגען: ציונים, ״בונד״, סוחרים, האַנטווערקער. געווען אַ סוחרים־פאַראיין מיט וועלכן אַלע יאָרן האָט אנגעפירט וואָלף נאַרדווינד. לעצטנס אויך אַ קליינהענדלער־פאַרבאַנד מיט ה. גלאַזהענדלער אלס פרעזס... אַ קאָאָפּעראַטיווע פאָלקסבאַנק מיט אַ גאַר גרויסן אומזאַץ. דער לעצטער פרעזעס איז געווען פייוול סימנער, וויצע־פרעזעס וואווע נארדווינד.

שיין און גוט אַנטוויקלט איז געווען אונדזערע קולטור־אַרבעט, רייך אונדזער געזעלשאַפטלעך לעבן, ערלעך און גוט דער יידישער שטייגער פון לעבן.

רחל דונסקי
(קאיע הלפרן)

זכרונות

ס'איז געווען אמאל אַ שטעטל סאָקאָלקע, אין וועלכן מיר האבן די קינדער־יאָרן פאַרבראַכט. נאָך יאָרן, ווען מ'איז שוין דערווייטערט פון געבורטס־אָרט, גיט צו מאָל דאָס האַרץ אַ קלאַפּ און מ'זאָגט זיך: לאָמיר זיך דערמאָנען אָן אונזער אלטער היים, וועלכע איז אַזוי טראַגיש אומגעקומען, נישט דורך אַ נאַטור־קאַטאַסט־ראָפע, קעגן וועלכער דער מענטש איז אונמעכטיג, נאָר דורך מערדערישע הענט.

ווי אין אלע אַנדערע מזרח־אייראָפּייאישע שטעטלעך, איז אויך דאָס לעבן אין סאָקאָלקע געווען גרוי און אומעטיק, אָן די פאַרווייילונגען פון אַ גרויסער שטאָט.

דערפאַר האָט זיך די יוגנט קאָנצענטרירט אַרום די יוגנט־אָרגאַניזאַציעס מיט דער גאַנצער ענערגיע.

ווען מיר יונגע קינדער זענען אין די יאָרן 1925/26 אַריין אין דער יוגנט־אָרגאַניזאַציע "השומר הצעיר", האָבן מיר נישט געוווּסט וואָס דאָס באַדייט, אָבער מיר האָבן געהאָט דעם פאַרלאַנג, זיך צו טרעפן מיט אַנדערע יוגנטליכע און פאַרברענגען די צייט. אָבער אַ באַגאַבטע און פאַר אונז נישט געזעענע האַנט האָט באַשטימט אונדזער לעבענסוועג: הכשרה, ארץ־ישראל און קיבוץ.

דערוויסנדיק זיך פון דער עקזיסטענץ פון דער אָר־גאַניזאַציע, האָבן מיר אַ גרופּע חברטעס באַשלאָסן, אַריינצוטרעטן אין דער דאָזיקער אָרגאַניזאַציע, אין וועלכער דאָס רוב שול־יוגנט איז געווען אָרגאַניזירט. מיר זענען פאַרטיילט געוואָרן אין קבוצות אין אָנגע־הויבן אונזער טעטיקייט. מיט דער צייט בין איך גע־

וואַרן ראש־קבוצה, און שפּעטער אויך אַריינגעצויגען געוואָרן אין דער הנהגה.

איך האָב אָנגעפירט מיט אַ קבוצה פון 8—7 קינדער פון 12 ביז 13 יאָהר. די קלענסטע פון זיי איז געווען לאה פּרלשטיין, אַ קליין רוהיג מיידעלע, מיט אַ בלייך פּנימל, אויף וועלכען מ׳האָט דערקענט אַז זי מאַכט דורך אַ סך ליידן אינדערהיים. דאָס בלאַסע, רוהיגע קינד האָט נישט געוווּסט, אַז שפּעטער מיט ניינצען יאָר, וועט זי זיין אַ מאַרטירערין, און העלדיש קעמפן קעגן די מערדערישע נאַציס אין געטאָ וואַרשע און פאַלן מיטן געווער אין האַנד.

וואַקסנדיק צוזאַמען מיט דער אָרגאַניזאַציע, האָבן אויך געוואַקסן די פאַרפליכטונגען און דאָס קינדער־שפּיל האָט אָנגענומען אַן ערנסטן כאַראַקטער.

ס׳איז געקומען די צייט פון פאַרווירקליכונג: הכשרה, עליה, קיבוץ. און דאָ האָט אויך אָנגעהויבן דער קאַמפּ מיט די עלטערן. די וועלכע האָבן די עלטערן נישט איבערצייגט. זיי זאָלן זיי דערלויבן צו גיין אויף הכ־שרה און דערנאָך עליה, האָבן געמוזט פאַרלאָזן דעם ״השומר הצעיר״. אַזוי האָבן די ליבע, איבערגעגעבענע עלטערן, בלינדערהייט, מיט זייערע אייגענע הענט, געהאָלפן, אַז זייערע קינדער זאָלן אזוי טראַגיש אומ־קומען.

און אַ דאַנק דער ציוניסטישער טעטיקייט און דער געזעלשאַפטלעכער וואַכזאַמקייט פון דער סאָקאָלקער יוגנט, האָט דאָס שטעטל אַרויסגעשיקט אַ גרויסן אַוואַנגאַרד חלוצים קיין ארץ־ישראל, בויען דאָס לאַנד, און אַזוי אַרום געראַטעוועט אַ גרויסע צאָל יוגנטליכע און זיי ממש אַרויס גריסן פון די מערדערישע נאַצישע נעגל.

אברהם סטאַניסלאַבסקי

אַמאָליגע סאָקאָלקע

געווידמעט מיינע אומפאַרגעסליכע משה־חיים און ליבע שאַפּירא (די מילכיגער)

געבוירן און יאָהרן זיך אויסגעלעבט אין ביאַליסטאָק, און דאָך איז סאָקאָלקע פון די פריסטע קינדער יאָהרן איינ־געבאַקן אין האַרצן — וי ערשט נעכטן ס׳זאָל זיין — און עס איז שוין מער ווי אַ האַלבער יאָהר הונדערט אַוועק. מיט וואָס פאַראַ פרייד און דערוואַרטונג, צום פערברייגגן אין זומער קאַניקל־צייט ביי דער מומע ליבע אין סאָקאָלקע, איינגעקריצט אין זכרון די שטענ־דיגע גוטע מומע ליבע ז״ל, און אפילו דער קליינפער־שטער ״שטריינגער״ משה־חיים ז״ל, פלעגט אגלעט טאָן פאַרן בעקל, ווי מאַדנע אַנדערש ס׳איז אַלץ ווי אין דער גרייסער שטאָדש ווי אין דער היים. און עס גערדיינקט זיך אַהייסער זומער טאָג, איך בעט דער מומען אַטרונק וואַסער שעפּט די מומע אָן פון דער ברייטער קאַן אַ קווערטל מילך און: טרינק מעמעלע! און איך מיט ווייניג דרייסטקייט קוק דער מומען אין איהרע גוטע אייגן און וויל פרעגן: מילך אנשטאָט וואַסער? און די דיק פוטער בעשמירטע ברויט, און פרישן פעטן קעז און עפּעס גאָר אָן אַ מאס סמעטענע? און אַלץ ווערט באַלד אַזוי פשוט... אַדאַנק דער היימיש־האַרציקער אַטמאָ־ספער, נאָר דאָס גרעסטע פרייד איז געווען ביי מיר ווען די מומע ליבע ז״ל האָט געווירקט באָם פעטער משה־חיים ז״ל, דאָס ער זאָהל מיר מיטנעמען אין קוריללי, אין שפּאַנונג ניט צומאַכענדיג מיט קיין אויג, בין איך אָנגעשפּיצט צו הערן ווען דער פעטער וועט זיך אויפ־הויבן פון בעט, איך בין גרייט, עס איז נאָך פינסטער, גיי נאָכן פעטער אין שטאַהל צום קליינעם אויסגע־פּאַשעטן פערדל, און מיט קינדערישע נייגעריקייט בע־וואונדער איך ווי עס פערשטייען זיך איין, דער פעטער מיטן פערדל... פאַלג נאָך מיט בעגייסטערונג אַלץ וואָס דער פעטער טוט, אַלץ איז גרייט, איך זיץ שוין אין בעקוועמן געזעס, און באַם איסגעשטערנטן הימל פאַהרן מיר אַרויס, און פיל ניט ווי איך שלאָף באַלד איין, און ווען איך כאַפּ זיך אויף, ניט אָריענטירענדיג זיך ווו איך געפין זיך, אָבער ניט מער ווי אַ מאָמענט... אַפּער־

שעמטער קוק איך אויפן פעטער משה־חיים ז״ל וועלכער איז גראד צופרידן פון מיין שלאָפן, אָבער איך בין מיט פערדרוס אויף זיך פאַרן פערשלאָפן דעם ארייַנפאָר אין ״קוריללי״. איך ווער געצערטלט פון אַ גויה וועלכע גיט מיר פרישע מילך צום טרינקען, און עס דויערט ניט ווי אַלץ איז שוין גרייט צוריק־צופאָרן מיט די פולע קאַנען מילך, אַ אייגעשלאָפנער בעוואונדער איך דעם אויפ־גייענדיקן פרימארגן באם ארייַנפאָרן אין שטעדטל וואָס איך זע עס צו ערשטן מאָהל, אומפערגעסליך מיין שפּאַ־נונג אַלט אַן, טרעט ניט אַפּ פון פעטער ביז צום אָפּפירן דעם פערדל אין שטאַל, איך נעם ניט אַראָפּ קיין אויג פון איהם. ווען דער פעטער בלייבט שטיין ריידן מיט אימיצן בלייבט אייך דער פערדל שטיין, און ווען ער ווערט אומגעדולדיקט רירט ער אַן פעטער מיט זיין מאָרדע, רייסט איבער דער פעטער זיין שמועס, און זאָגט צום פערדל: יאָ! בינסט גערעכט בינסט מיד קום, קום..

אין שכיינעשאַפט מיט דער מומען אָט געהאָט זיין שיינק דער פעטער א ב א ז״ל מיט דער מומע שאשקע ז״ל מיט זייערע בנים. דער ייִנגסטער כתריאלקע פלעגט אין דעם טאָג פון אַ מאַרק, לייפן אַנזאָגן דאָס דער ״אקציזניק״ גייט, שפעטער איז דער פעטער א ב א ז״ל מיט זיין משפחה ארויסגעפאָרן אין ק ר י נ י ק. פון קיינעם איז קיין זכר געבליבן...

און עס געדיינקט זיך אויך פון יענע יאָהרן די משפּ־חות: קאָוואַלסקי און יודאָווסקי וועלכע זענען אין יענער צייט פון אַ בעזוך אין ארץ־ישראל צוריקגעקומן, מיט אָפערכאַפּטן אָטעם פלעגן מיר זיך צוהערן זייערע איבערלעבונגען פון הייליגן לאַנד... און אַ פּפּעציעלן פאַרגעניגן האָב איך געהאָט פון די ישראל ניגונים וועלכע האָט אַזוי נשמה׳דיג געזונגען הערשל קאָוואַלסקי ז״ל, און אַזוי מיטן גאַנג פון די אומפערגעסליכע זומערן פון סאָקאָלקע איז אָנגעקומן דער יאָהר 1914־אויסגע־בראָכן די ערשטע וועלט מלחמה, אין ביאַליסטאָג איז געוואָרן דער לעבן אומערטרעגליך... האָט די גוטע מומע ז״ל געווירקט אויף דער מאַמן ז״ל דאָס מיר זאָלן איבערפאָרן אין סאָקאָלקע, און מיר זיינען געוואָרן סאָקאָלקער תושבים. די שענסטע דעראינערונגן פון מיין יוגענד זיינען פון יענער צייט. דער יוגענט־קלוב ״ק ד י מ ה״.

מיין שוועסטער עניה נעמט אַ אַקטיוון איינטייל אין די טעאַטער פאַרשטעלונגען, און איך נעם אַנטייל ווען מען נייטיגט זיך אין אַ קינדער־ראָל.

מיין ברודער פייוויל, אויך איך נעמן אַקטיוון איינטייל אין די אפטע בלימל טעג, דאָס אַלץ איז אומפערגעסליך. איך ווערט אנגעצייכנט אין יענער צייט מיין צוקונפטי־קער לעבנס־וועג. איך קום אָן צו ליפּצערן ז״ל זיך לערנען פאַר אַ פאָטאָגראַף, איז ניט נאָר דעם פאַך זיך אויסגעלערנט ביי ליפּצערן ז״ל, נאָר אייך זיין יידיש נאַציאָנאַלן גייסט געירשנט פון אים. צוהערינדיג זיך צו די אפטע דיסקוסיעס וועלכע זענען געפירט געוואָרן דאָרט, און בעאיינפלוסט געוואָרן פון זיינע לאָגישע אַרגומענטן, אַזוי ביזן טרויעריקן יאָהר 1920 ווען די פּאָליאַקן האָבן איבערגענומען די מאַכט און דער ביטער־רער גורל האָט אַ וועקגעטראָגן פון אונז אונזער אַלע־מענס בעליבטער העניען ז״ל מיין ברודער פייוול אויך אוועק פאַר מורא פאַר די פּאָליאַקן, אַ ציטער גייט אַ דורך דערמאָנענדיק זיך ווען די כוליגאַנעס האָבן דערשאָסן אַן אַ פארוואס אייניגע חשוב׳ע יידן פון סאָקאָלקע... ביי דער געדריקטער שטימונג האָבן מיר פערלאָזן סאָ־קאָלקע איך מיט דער מאַמע ז״ל. מיט אייניגע יאָהרן שפּעטער בין איך צוריקגעקומען אין סאָקאָלקע געאַרבעט אַ געוויסע צייט ביי פיישע אַבראַמאָוויטשן, און אין דעצעמבער 1931 געפאָרן ספּעציעל זיך געזעגענען מיט מיינע טייערע אונפערגעסליכע מומע און פעטער ז״ל מיט חברים און חברות און גוט פריינד. דעם לעצטן מאָהל געכאַפּט אַ קוק אויף מיין אומפערגעסליכע סאָ־קאָלקע... פאַר מיין אָפּפאָרן קיין אַרגענטינע ווו מיין ברודער פייוול האָט אויסגעוואַנדערט, און אַזוי נאָך איבער דריי צענדליג יאָהר (פון געוויסע מאָמענטן פון גייסטיגע ראַנגלישן...) געקומען אין דער אַלט־נייער היים פון יענע יאָהרן אויסגעחלומט... און איינט אַ ווירקליכקייט אין ישראל לאַנד.

מיין האַרציגסטע אנערקענונג פּאַר די אַלע, וועלכע האָבן דערבראַכט צו דעם, צו פעראייביקן דעם אָנדיינק פון אונזער אונפערגעסליכער סאָקאָלקע.

געשטאַלטן

בצלאל טערקל

אַ שריפטשטעלער פון סאָקאָלקע

בצלאל טערקל איז געבוירן געוואָרן אין דעם יודישן שטעטל סאָקאָלקע, אין גראָדנער קרייז און האָט געש־טעלט זיינע ערשטע שרייבערישע שריט אין דער באַרימטער גרופע "יונג ווילנע".

נאָך דער מלחמה האָט ער געאַרבעט אין פּאַריז אין דער טעגלעכער צייטונג פון די פּועלי ציון־התאחדות און האָט רעדאַקטירט אין בוענאָס־איירעס "די נייע צייט". ער איז געווען אַ גוטער און אויסגעהאַלטענער חבר אין זיין פּאַרטיי און נישט קוקנדיק אויף זיין שווערן גורל איז ער געווען — פול מיט הומאָר און לעבנס־פרייד, אַפילו ווען די קראַנקייט האָט אים פאַר־וואַנדלט אין אַ שאָטן.

עס איז דערשינען אין פאַרלאַג פון דאָס פּוילישע יידנטום זיין בוך "צווישן שאַקאַלן" און שפּעטער דאָס בוך "די זון פאַרגייט ביים אמו־דאַריא" מיט זכרונות פון די מלחמה־יאָרן.

דער גרויזאַמער טויט האָט פאַרשניטן אַ שארית־הפּליטה־שרייבער, וואָס די שווערע מלחמה יאָרן האָבן דורך אַלע יסורים אוןליידן פאַרקירצט זיין לעבן.

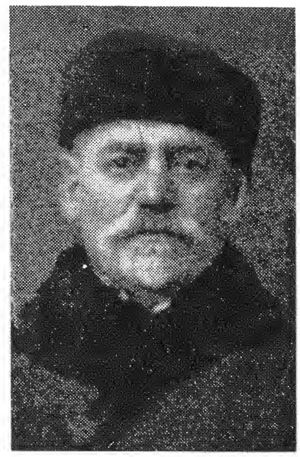
בצלאל טערקל איז געשטאָרבן אין בוענאָס־איירעס דעם 21 יולי 1961.

בצלאל טרקעל

ישראל שמוקלער

דער פעלדשער חיים שמוקלער

חיים שמוקלער

אין יאָר 1915, אין דער ערשטער וועלט-מלחמה ווען די דייטשען האָבן פאַרנומען די געביטן פון אַרום ביאַליסטאָק, איז געקומען אַ דעלעגאַציע פון סאָקאָלקער בעלי-בתים צו מיין פאָטער. אַזוי ווי סאָקאָלקע נויטיגט זיך אין מעדיצינישע הילף, ווערט אים פאָרגעלייגט זיך צו באַזעצן אין סאָקאָלקע. מיין פאָטער איז מסכים געווען, ווייזט אויס אַז ער האָט אויך געהאַט געפיל צו דעם שטעטעלע.

ווען עס איז געווען דער ביאַליסטאָקער פּאָגראָם, זענען מיר געקומען פון רוסלאַנד, פון סאַכאַרע, און זיך באַזעצט אין סאָקאָלקע.

ווי אַזוי איך בין געוואָרן אַ מוזיקער? ווי איך האָב שוין דערמאָנט, איז מיין פאָטער געווען זער אַ גוט-האַרציגער מענטש. ביי אָרעמע קראַנקע פלעגט ער נישט נעמען קיין געלד.

טרעפט זיך איינמאָל אַ מעשה אַז אויף ביאַליסטאָקער גאַס צווישן די קליינע געסלאַך איז געווען אַ אָרעמער ייד אַ שמיד.

זיין עלטערער זון איז אַוועק אין דער מלחמה און נישט געקומען צוריק, מיין זעליגער פאָטער האָט געלעטשעט (געהיילט) די אָרעמע משפחה, און פאַר דאַנקבאַרקייט האָבן זיי אים געגעבן אַ מתנה די פידל פון זייער זון.

מיין לערער איז געווען שעפסל דער בלינדער (וועלכער איז געווען אַלעמען באַקאַנט) אין פערלויף פון איין יאָר, האָב איך איבערגעשטיגן אַלע סאָקאָלקער שפילערס, און אויך מיין לערער אַליין בכבודו ובעצמו.

ווען מיר זענען אַרויס צוריק קיין ביאַליסטאָק האָב איך פערענדיגט מיין שטודיום אין קאָנסערוואַטוריום. אין סאָקאָלקע איז די יוגנט געווען צוטיילט אין 3 גרופּעס. די 1־טע גרופּע: מיין שוועסטער עווא, אלט-

שעפסל אורלנסקי דער בלינדער — דער סאָקאָלקער פידל לערער

קע פעקער, שעפסל לאבענדיג, משה שאפירא, ברכה און פריידל נישט א. א. וו., אַלע האָבן געהערט צו דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע און גענומען אַ אַקטיווען אַנטייל אין איר; די 2־טע גרופּע: יצחק שאַפּירא, שלמה פוקס, טשאַרנעס, די 3־טע גרופּע: איך, סאָ־קאלאווסקי, לייבע דאנציג, שייקע יודאווסקי, מיר זענען אַלע געווען אין דער יוגנט־אָרגאַניזאַציע "קדימה". מיר האָבן געלערנט אין דער דייטשער שולע. אונזער לע־רערין איז געווען עלקע קאצענעלבויגען. זי איז געווען אַ גוטע פּעדאַגאָגן. געענדיגט גימנאַזיע מיט אַ גאָל־דענעם מעדאַל.

אונזער קלאַס האָט געהייסן "די אבערשטופּע" 1, איך בין געזעסן אין קלאַס אויף איין באַנק מיט מיין בעסטן חבר מנדל סאקאלאווסקי ביידע האָבן מיר זיך אויסגעצייכנט אין לערנען. די שענסטע מיידלאַך אין קלאַס זענען געווען: ליבקה אייזן, נחמה פורמן, הינדה אנחוויץ, אַנא סטאָוואַראָווסקי. די מיידלעך זענען געווען די אויסגעדערוויילטע ביי אונז.

באַשרייבענדיג דאָס אַלעס, דוכט זיך מיר אַז איך האָב זיך צוריק געקערט צו מיין שטעטעלע. אַלעס שטייט מיר פאַר מיינע אויגען. צום בעדויערן איז עס אַלעס פאַרביי, ווי אַ שיינער חלום.

ריבל שפּירא־מלצברג

מיין ברודער איצל

איצקע שפּירא

עס נעמט מיר צייטען־ווייז אָן, אַזאַ בענקשאַפט, אַז איך וויין און וויין, און רעד צו זיך אליין וועגן אים...

מיר האָבן זיך ביידע דערצויגן ווי איין צווילינג, ווייל אין גאַנצן בין איך מיט איין יאָר עלטער פון אים. מיר זענען געווען אין איין חברה, בערך ביז 17—16 יאָר. כ׳וועל קיין מאָל נישט פאַרגעסן ווי שיין מיר האָבן פאַרבראַכט אונזערע קינדער יאָרן אין אונזער שטעטעלע סאָקאָלקע. מיר האָבן צוזאַמען געגרינדעט די "אגודת קדימה". אין דעם ועד פון דער אגודה זענען געווען פאָלגענדע: שייקע יודובסקי, צאלי דונסקי, מיין ברודער איצקי ז״ל, בנימין לאנדא ז״ל, ישראל סולו־בייציק, ישראל בילוסטוצקי ז״ל, וועלכע זענען אומ־געקומען ביי די נאַצעס. אויך אבא׳ל אפשטיין ז״ל, וועלכער איז געשטאָרבן דאָ אין לאַנד. די "אגודת קדימה" איז געווען אין איין צימער, וואָס מיר האָבן געדונגען ביי שמואל־יושי דעם בעקער. דאָס איז געווען אויף אַ אויבער שטיבל (אין יאַטקע גאַס). דער ועד איז געווען זייער טעטיג. מיר האָבן געמאַכט פיל פאָרשטעלונגען, די הכנסה איז געגאַנגען אויף פאַרשידענע בייטיגע צוועקן. אין סאָקאָלקע איז געווען 2 דראַמאַטישע בעוואוסטע סעקציעס: 1) אלקה קא־צענעלענבויגען — וואָווע נורדווינד; 2) יצחק שפירא — סטודניק אלטקע. עס איז געווען נאָך אַ סעקציע אַ קליינינקע. זי האָט זיך גרופן: "אידישע יוגענד־פאַראיין", דאָס איז געווען ביי אילוקומען אין איין צימער.

דער ועד פון" קדימה" צווישן זיי אויך מיין ליבער

ר׳ חיים יהושע שפּירא מיט זיין פאַמיליע געקומען קיין ישראל אין יאָר 1934

ברודער איצקי, האָט מיר אויסגעשלאָסן פון אונזער פאַרטיי אויף דריי מאָנאַטן, ווייל איך האָב געגעבן אַ ספעקטאַקל פיר ״אידישע יוגענד פאַראיין״. זעלבסט־פאַרשטענדליך אַז אונזער ועד, האָט מיר דאָס נישט דערלויבט, אָבער איך האָב זיך נישט גערעכנט מיט דעם און געשפּילט, ווייל דער שפּילען אויף דער בימה, איז ביי מיר געווען טייערער ווי אַלץ. נאָר דאָס אויס־שליסן מיר האָט מיר פאַרשאַפט פיל עגמת־נפש. איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן ווי איצקי האָט מיר געטרייסט, און פאַרשאַפט פאַרגעניגן אַז איך זאָל נישט ליידן דערפון. זיין גוטסקייט און טריישאַפט האָב איך געפילט אויף יעדן טריט און שריט. שווער איז מיר אים צו פאַרגעסן.

די שיינע פרוי סוניה בלומענטאַל

ר׳ ניסן אשקביץ מיט אַ טייל פון זיין משפחה

די פארצווייגטע משפחה פון ר׳ שמואל שטיין
ווי מ׳פלעגט זיי רופן אין סאָקאָלקע ״די שטיינס פון ווײנגעשעפט״

משפחת משורר

די משפחה גוטפריד

ר׳ יוסף אלשקובסקי און פרוי

קרייז־פאראיין פון בעלי־מלאָכות
און לאנדווירטשאפטן

חורבן און אומקום

רחל טיקוצינסקי (מאַלסקי)

אויפֿן וועג צו פֿאַרניכטונג

שבת צו נאַכט, דעם 21 יוני 1941.

עס איז שוין ווייט נאָך האַלבער נאַכט. ערשט יעצט האָט זיך די פרידלעכע ציווילע באַפעלקערונג אומגעקערט צו זיך אין די היימען, ווער נאָך אַ רעפעראַט אָדער אַן אַנדער געזעלשאַפטליכע אַטראַקציע, ווער נאָך אַ פריוואַטע פאַרוויילונג, און ווער נאָך סתם אַ שפּאַציר אין דער שיין אויסגעשטערנטער לעצטער זומער נאַכט.

מידע, איז מען אַריינגעפאַלן אין אַ טיפן, רוהיגן און זיסן שלאָף, וועלכער האָט זיך אַפילו נישט געלאָזט איבעררייסן דורך די ווייטע אומבעוווסטע קלאַנגען, וועלכע האָבן זיך געטראָגן צו אונזער געהער.

אָך, דאָס זיינען בעשטימט קלאַנגען פון דונערן, וועלכע זאָגן אָן אויף רעגן נאָך אַ דומפפיגן פריען זומער טאָג.

אוי ווי גוט עס איז, וואָס עס דערנענטערט זיך אַ רעגן. אַלץ אין דער נאַטור וואַרט אויף אים מיט אומגעדולד: פעלדער, גערטנער און סעדער, דער פויער קוקט אין די הימלען און וואַרט אויף זיין אָנקום און מיר די אַנדערע טייל פון דער באַפעלקערונג טראַכט וועגן דעם אַנגענעמען זונטיגדיקן אַפּרוטאָג וואָס ער וועט ברענגען מיט זיך.

אָבער ניין! די קלאַנגען ווערן אַלץ נענטער און שטאַרקער. זיי הויבן אָן צו פאַרלירן די ענליכקייט צו דונערן. אַ חשד גנב׳ט זיך אַריין אין די געדאַנקען פון נישט איינעם. און אפשר זיינען דאָס מאַנעווורעס? אַ יאַ! אין די לעצטע וואָכן האָט מען מאָביליזירט אַ גרויסע טייל פון אונזער יוגנט. זיי געפינען זיך מן־הסתם נישט ווייט פון אונז און מעלדן אויף אַזאַ אויפן וועגן זייער עקזיסטענץ.

עס איז נישט כדאי צו טראַכטן און זיך שטערן די אַנגענעמע רוה. מען ציט אַרויף די קאַלדרע העכער ווי געוויינליך און מען פאַרזינקט אויף דאָס ניי אין אַ טיפן שלאָף.

אין די שפּעטע פרימאָרגן שעהן וועקט מיר מיין מוטער: ״שטיי אויף״ — זאָגט זי מיר — ״מען זאָגט עס איז קריגס צושטאַנד״.

אין גאַס שטייען שוין אין דער שעה גרופּעס פאַרזאַמלטע מענשן. שושקען זיך, דערציילן מעשיות, גיבן איבער ידיעות פון ראַדיאָ. אייניגע פּרובירן מיט אַ וויץ צו הויבן דעם נידערגעשלאָגענעם מצב־רוח און אַנדערע באַמיהען זיך אים אַפילו נישט צו פאַרשטעלן. אַ ספּעציעלע נערוואָזיטעט הערשט צווישן דער סאָוויעטישער באַפעלקערונג. אַ נערוועזיטעט וועלכע גרענעצט זיך מיט בהלה.

איך גיי פון גרופּע צו גרופּע. יאָ, עס איז ליידער ריכטיג. קורץ נאָך האַלבער נאַכט האָט דאָס דייטשע מיליטער איבערגעגאַנגען די סאָוויעטישע גרענעץ. די נאַכטיגע ״דונער קלאַנגען״ זיינען נישט געווען קיין אַנדערע ווי אָפּקלאַנגען פון מאַשין געווער און האַרמאַטן שאָסן, בסודי־סודות דערציילט מען, אַז עס איז כמעט נישטאָ קיין סאָוויעטישער ווידערשטאַנד. אַלע שטעט און דערפער אויף דער גרענעץ זיינען שוין פאַרנומען דורך דאָס נאַצי מיליטער. דאָס נאַצי מיליטער גייט בליץ שנעל פאָרויס און דערנענטערט זיך אויך צו אונזער שטעטל, צו סאָקאָלקע.

מיר דערמאָנען זיך די טעג פון אָנפאַנג סעפּטעמבער 1939. עס האָט דאַן אויסגעבראָכן דער צווייטער וועלט קריג.

אויך דאַן האָט דאָס דייטשע מיליטער פאַרנומען אונזערע געביטן. אָבער דאָס איז געווען בלויז צייטווייליג. נאָך אַ גאַנץ קורצער בעזעצונגס תקופה האָבן

די דייטשן אונז פאַרלאָזן אין אונזער געגנט מערב ווייס רוסלאַנד איז אָבגעטרעטן געוואָרן דער סאָוויעטי־שער אַרמיי. די פון דער באַפעלקערונג וועלכע האָבן עוואַקואירט, האָבן זיך בשלום צוריקגעקערט צו זייערע היימען, צו זייערע נאָנטע און טייערע.

אויך יעצט וועט באַשטימט אַזוי זיין. דער דייטשער איבערפאַל איז געווען אַ פּלוצלונדיקער און האָט געט־ראָפן די סאָוויעטישע גרענעץ אָבטיילונגען נישט גרייט אים אויפצונעמען און דעריבער זיינען די ערשטע רעזול־טאַטן אַזוי ווי זיי זיינען, אָבער דאָס וועט בעשטימט נישט דעצידירן וועגן דעם גורל פון דער צוקונפט.

די סאָוויעטישע באַפעלקערונג באַקומט אַ באַפעל זיך צו עוואַקואירן און מיט זיי די אָרטיקע אַקטיוויסטן. אויך פיל פון דער אָרטיקער ציווילער באַפעלקערונג וועלכע זיינען נישט געווען אַקטיב אין געזעלשאַפטליכן לעבן גרייטן זיך צוזאַמען מיט די סאָוויעטישע משפחות צו פאַרלאָזן די שטאָט.

די ערשטע לאַסט־אויטאָס פול מיט פרויען און קינדער פאַרלאָזן די שטאָט. מען פאַכעט אין דער לופט מיט ווייסע טיכלעך און עס הערט זיך די געזעגנונגס ברכה ״אויפווידערזען, מיר וועלן זיך אין גיכן אומקערן״!

די עוואַקואַציע דויערט 3 טעג. דעם דריטן טאָג נאָכן אויסברוך פון קריג דינסטאָג נאָך מיטאָג, דעם 23.6.41 פאַרלאָזט די לעצטע נ.ק.וו.ד.־אַבטיילונג די שטאָט אין מיט זיי די לעצטע אַקטיוויסטן.

די שטאָט בלייבט אָן אָן הערשענדע מאַכט. עס הויבט זיך אָן די רעגירונג פון אַלע שוואַרצע און פאַרברע־כערישע עלעמענטן. מען גנב׳ט און ראַבעוועט פון יידי־שע הייזער. די יידישע באַפעלקערונג האָט פאַריגלט און פאַרשלאָסן זייערע שטיבער און זיצט אויסבע־האַלטן אין קעלערן און בונקערס. די אָפּקלאַנגען פון די מאַשין געווער ווערן אַלץ נענטער און שטאַרקער. די לופט אָנגריפן ווערן אַלץ אָפטער.

שבת פאַרטאָג, דעם 27.6.41 האָבן די ערשטע פּאַט־ראָלן זיך באַוויזן אין די גאַסן פון סאָקאָלקע און נאָך זיי, אַ מאָטאָריזירטע מיליטערישע אָפּטיילונג. די גאַסן זענען אָפּגערייניגט פון מענטשן און געוויס פון יידן. די יידישע באַפעלקערונג בלייבט ווייטער זיצן אין זייערע באַהעלטענישן און וואַרט וואָס די צוקונפט וועט ווייטער מיט זיך ברענגען. נאָר אַ אייפל גלויביקע ווילן נישט מחלל זיין דעם שבת און האָבן נישט מורא אין די גורלדיקע שעהן צו מקיים זיין די מצוה פון תפילת־שבת. זיי זיצן אין נייעם בית־המדרש און דאַווענען.

און דאָ קומט אויך פאָר די ערשטע באַגעגעניש צווישן סאָקאָלקער יידן און די נאַצישע רוצחים. ווי די באַ־געגעניש האָט אויסגעזען איז איבעריק פאַרצושטעלן.

אין די שפּעטע פרימאָרגן שעהן, הויבן זיך אָן באַווייזן אין גאַס פּוילישע און ווייסרוסישע יוגנטליכע, סתם כוליגאַנעס און אַזוינע וועלכע האָבן געהאַט פּערזענליכע חשבונות מיט דער ראַטן־מאַכט. און געזען אין דער יידישער באַפעלקערונג אָן עלעמענט וועלכער האָט זיך סאָלידאַריזירט און אונטערשטיצט די דאָזיגע מאַכט.

די רעזולטאַטן האָבן נישט פאַרשפּעטיגט צו קומען. עס האָבן זיך אָנגעהויבן די ערשטע ״אָפּרעכנונגען״ אינטער דער באַגלייטונג פון דעם חיה׳ש ווילדן דייטשן געשריי און געלעכטער.

צו מאָרגענס, איז צוליב די דאָזיקע ״חשבונות״ אויפן מאַרק פּלאַץ דערמאָרדעט געוואָרן אין פּיינליכע יסורים טוביה (טעבל) שור פון פאַרשטאָט און אַ צווייטער איז צום טויט פאַרשמיסן געוואָרן ווייל ער האָט געהאַט אַ באָרד און פּאות־ן.

נאָך די דאָזיקע ערשטע ״סצניס״ באַקומט די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג אַ באַפעל זיך צו פאַרזאַמלען אויפן מאַרק־פּלאַץ. דער באַפעל שליסט נישט אויס קיין קינדער, זקנים און קראַנקע. אַלע, אַלע מוזן מאָנטאָג 7 פרי זיין פאַרזאַמלט אויפן פּלאַץ, ווער עס וועט בלייבן אין דער היים, וועט דערשאָסן ווערן.

מאָנטאָג, עס ציט זיך אַ תהלוכה פון נידערגעשלאָגענע, צעבראָכענע און טיף, טיף באַליידיקטע וועזנס. עס גייען פרויען, מענער און קינדער. עס גייען גאַנצע משפחות און קלאַמערן זיך איינער צום צווייטן. עס גייט אַלט און יונג. עס גייען זאָגאָר אַזעלכע, ביי וועלכע די כוחות האָבן שוין לאַנג, לאַנג אָבגעזאָגט די געהאָרכ־זאַמקייט.

וואָס פאַר אַ נייעס וועט מיט זיך ברענגען די דאָזיגע פאַרזאַמלונג אויפן מאַרק־פּלאַץ ? וואָס פאַר אַ ווילדע המצאות קען זיי ווידער איינפאַלן ? צו האָבן זיי באַשלאָסן שוין אין די ערשטע בעזעצונגס־טעג באַווייזן זייער ברוטאַלע מערדערישע לאַפּע ? און וועמענס רייע וועט יעצט זיין ?

פֿאַרטיפֿט אין די שוידערליכע געדאַנקען דערנענטערט מען זיך צום פּלאַץ און מען שטעלט זיך אויס אין אַ רונדן צוויי רייהיגן קרייז.

פּונקט אין דער דערמאָנט צייט, דערנענטערט זיך אַ הויך־ראַנגיגער דייטשער מיליטער־מאַן אין דער באַגלייטונג פֿון אַנדערע אָפֿיצירן, און פֿאַרשטייער פֿון דער ניי־געשאַפֿענער פּוילישער מיליץ, און דאָ דערוויסן מיר זיך פֿון זיין קורצער רעדע, ס'איז איינער פֿון די פֿליכטן פֿון דער דייטשער באַזעצונגס־מאַכט אונז יידן צו לערנען אַרבעטן, אונז צו פּראָדוקטיוויזירן, ווייל ביז יעצט זיינען מיר געווען פּאַראַזיטן, וועלכע האָבן געלעבט אויפֿן חשבון פֿון אַנדערע, פּיאַווקעס אויפֿן חשבון פֿון דער געזעלשאַפֿט, ליגנערס, גנבים, אַפֿנאַרערס, און נאָך אַ מבול פֿון ענליכע פֿאַרווירפֿן האָט זיך אַ שאָט געטאָן אויף אונז אין דעם מאָמענט.

און יעצט קומען די פֿאַראָרדנונגען:

1. אַנהויבנדיק פֿון היינט, שוין פֿון יעצטיגן מאָמענט זיינען אַלע יידן אין עלטער פֿון 15 ביז 60 יאָר אַרבעטס־פֿאַרפֿליכטעט.
2. יעדן פֿרימאָרגן דאַרפֿן די אַלע אין דעם עלטער זיך פֿאַרזאַמלען אויפֿן פּלאַץ און דייטשע מיליטער לייט וועלן קומען פֿאַרטיילן די אַרבייט.
3. אַנהויבנדיג שוין פֿון היינט, מוז די גאַנצע יידישע באַפֿעלקערונג אַנטאָן אויפֿן לינקן אָרעם אַ ווייסן ברייטן אָרעם־באַנד און אַ געלער מגן־דוד אויסגענייט אויף אים.
4. געווער, ראַדיאָ־אַפּאַראַטן און ראַווערן מוזן זאָפֿאָרט אָפּגעגעבן ווערן.
5. די יידישע באַפֿעלקערונג טאָר זיך נישט מער באַנוצן מיט די טראָטואַרן (מדרכות) נאָר גיין בלויז אויפֿן ברוק.
6. די יידישע באַפֿעלקערונג טאָר נישט קומען אין קיין שום קאָנטאַקט מיט די קריסטליכע איינוווינער. ווער עס וועט איבערטרעטן דעם פֿאַרבאָט וועט שווער באַשטראָפֿט ווערן.
7. די יידישע באַפֿעלקערונג טאָר זיך נישט פֿריי באַוועגן פֿון שטאָט צו שטאָט. זי טאָר איבערהויפּט נישט פֿאַרלאָזן די גרענעצן פֿון סאָקאָלקע.

נאָכן איבערגעבן די צייטווייליגע פֿאַראָרדנונגען, אָרגאַניזירן זיך די ערשטע אַרבעטס קאָלאָנען: האָלץ־העקער, וואַסער טרעגער, מוערן צעשטערער, ציגל טרעגער, רוימערינס, קוד־אַרבייטערינס א. א. וו. די אַלע, וועלכע עס זענען נישט אַוועקגעשיקט געוואָרן צו קיין אַרבייט איז דערלויבט געוואָרן זיך צוריקצוקערן צו זייערע הייזער.

אַנהויבנדיק פֿון דעם טאָג, האָט מען יעדן פֿרימאָרגן (ביזן איינשליסן אין געטאָ) זיך פֿאַרזאַמעלט אויפֿן מאַרק־פּלאַץ און געוואַרט ביז עס וועלן קומען די "אַרבעטס־געבער" און אויסזוכן די שטאַרקערע און די געזונטערע פֿון אונז צו אַרבעט און די איבעריקע פֿלעגן זיך צוגיין פֿון פּלאַץ. ווען עס פֿלעגט זיך מאַכן אין צווישנצייט אַ דרינגענדע "שטיקל אַרבעט" פֿלעגט די פּוילישע פּאָליציי דורכפֿירן אַזאַ גערופֿענע "לאַפּאַנקע" (לויטן אָנגענומענעם אויסדרוק פֿון יענער צייט) ד. ה. כאַפּן יידן צו אַרבעט פֿון אַלע מעגליכע פּלעצער: פֿון זיין היים, פֿון באַהעלטעניש, פֿון גאַס.

מערקווירדיג, אַז אין די אַלע פֿאַראָרדענונגען פֿון דער נייער בעזעצונגסמאַכט איז מיט קיין איין וואָרט נישט דערמאָנט געוואָרן די פֿראַגע וועגן אַפּראָוויזאַציע פֿאַר יידן. פּונקט ווי יידן וואָלטן פּלוצלינג אויפֿגעערט צו עסן און געקענט זאַט ווערן מיטן באַוווּסטזיין אַז מיר זענען שטאַרק פּראָדוקטיוו געוואָרן. זידלערייען און גידופֿים וועלכע האָבן זיך געשאָטן אויף אונז, גאָר אָן וועלכע נישט איז באַגרעניצונג.

פֿון איין זייט, איז פֿאַרבאָטן געוואָרן יעדער קאָנטאַקט מיטן קריסטליכן פּויער, וועלכער איז אין די געוועזענע באַדינגונגען געווען דער איינציקער צושטעלער פֿון שפּייז אַרטיקלען, און פֿון דער צווייטער זייט, איז נישט געגעבן געוואָרן קיין שום מעגליכקייט צו ערווערבן שפּייז אויף וועלכן נישט איז אַנדער אויפֿן.

און דאָך, נישט קוקנדיג אויף דעם שטרענגן פֿאַרבאָט זענען פּויערן געקומען אין שטאָט אויסטוישן זייער פּראָדוקציע אויף פֿאַרשידענע אַרטיקלען וועלכע האָבן זיך געפֿונען אין יידישע הענט.

און אַזוי האָט זיך אָנגעהויבן דער אַזוי גערופֿענער אונלעגאַלער "טויש־האַנדל" צווישן יידן און קריסטן.

גאַנץ פֿאַרזיכטיק זענען פֿאַרגעקומען די באַגעגע־

נישן צווישן דעם קריסט און ייד, באַגלייט מיט שטענדיקן פחד און געפאַר,

די טענדענץ פון דער קריסטליכער באַפעלקערונג איז געווען אַנזאַמלען וואָס מער באַקליידונג, שוכוואַרג, בעטצייג און אַלעס מעגליכעס פאַר דער הויז־ווירטשאַפט. אַרטיקלען וועלכע האָבן זיך שווער געלאָזט באַקומען אין די צייטן פון די ראַטן־מאַכט און געווען כמעט אויסזיכטסלאָז צו באַקומען אין דער נאָענטסטער צוקונפט. דאַגעגן איז דער ציל פון דער יידישער באַפעלקערונג געווען אַנזאַמלען אַ גרעסערן רעזערוו פון שפייז אַרטיקלען אויף נאָך שווערערע צייטן, וועלכע מען האָט אונז שוין יעצט פאָראויסגעזאָגט.

און אַזוי האָט מען געקענט זען אַ פויערטע מיט אַ קליין אויסבעהאַלטן זעקעלע מעל, גראַפּען, אַרבעס, בעבלאַך, אָדער אַנדערע שפייז אַרטיקלען, זיך אַריינשמוגלנדיק אין אַ יידיש הויז און אַרויסטראָגן פאַר דעם אַ שטיק שטאָף אויף אַ קלייד אָדער אַ פאַרטיק קלייד וואָס עס האָט ערשט נעכטן געטראָגן אַ יונג יידיש מיידל, שיך, אַנציגער, בעטצייג, טישדעקן, האַנדטיכער און אַפילו שמוק זאַכן.

די אויסוואַל איז געווען אין די הענט פון דער קריסטן און דער פאַרלאַנגטער פרייז — לויט איר געוויסן.

אין די טעג איז אָנגעקומען די ערשטע ז'אַנדאַרמעריע אַפּטיילונגען אין שטאָט. זיך באַזעצט אין בנין פון דעם געוועזענעם פּוילישן סטאַראָסטע און זיך אויך גענומען צו דער אַרבעט. די פּוילישע הילפס פּאָליציי איז פאַרשטאַרקט געוואָרן מיטן צופלוס פון פרישע כוחות. אין אירע רייען האָט מען יעצט געקענט זען אַסאַך שטאָטישע כוליגאַנעס און באַוווסטע אַנטיסעמיטן.

ס'איז אויך געפאַלן אַ פרישער יידישער קרבן. דער גורל איז געפאַלן אויף משה'ל סטוצינסקי, וועלכער איז געלעגן אויסבעהאַלטן אין אַ קאַרטאָפל־פעלד, וועלנדיק פאַרלאָזן די שטאָט, זיך לאָזן אין די וועלדער, שטעלן אַ אַקטיוון ווידערשטאַנד די מערדער.

ער איז געפונען געוואָרן אין זיין באַהעלטעניש, געבראַכט אין ז'אַנדאַרמעריע און שוין קיין מאָל פון דאָרט נישט אַרויסגעגאַנגען. מען האָט בלויז געזען ווי מען האָט אים אַרויסגעפירט אויף אַ וועגעלע אַ טויטן.

ביי וועלכע אומשטענדן ער איז אומגעקומען ווייס קיינער נישט גענוי. אייניגע האָבן געזאָגט, אַז ער איז פאַרפייניגט געוואָרן צום טויט, און אַנדערע האָבן געוווסט צו דערציילן אַז נאָך די באַקומענע קלעפּ, איז אים נאָך געבליבן גענוג כוחות צו באַגיין זעלבסטמאָרד דורך הענגען.

אין שטאָט, האָבן זיך פאַרשפרייט שרעקליכע קלאַנגען. מען זאָגט אַז אין סאָקאָלקע וועט זיך באַזעצן אַ געסטאַפּאָ אָפּטיילונג. בלויז דער נאָמען וואַרפט אָן אַ ציטער אויף יעדן פון אונז. אַ בעסטיע מיט שטאַרק פאַרשאַרפטע נעגל אין אויסגעשלייפטע ציין דערנענטערט זיך צו אונז. זאָגט אָן מיט דער גאַנצער זיכערהייט וועגן פרישע קרבנות. ווער וועלן די דאָזיקע יעצט זיין ? ווער וועלן זיין די ניי־אויסדערוויילטע צו זיכערער פאַרניכטונג ? און פאַר וואָס, פאַר וואָס דאָס אַלץ ?

מיר האָבן נישט קיין שום מאַסגעבנדע ידיעות פון פראָנט. מיר לעבן אין אַ פאָלשטענדיגע פינסטערניש. נישט קיין ראַדיאָ, נישט קיין צייטונג און נישט קיין קאָנטאַקט מיט דער אויסערליכער וועלט.

אין דער זעלבער צייט קערן זיך אום צוריק טאָג איין, טאָג אויס עוואַקואירטע סאָקאָלקער יוגנטליכע און ברענגען מיט זיך געגנזעצליכע ידיעות. זיי דערציילן, אַז די דייטשע אַרמיי גייט פאָראויס מיט אַ בליץ־שנעלן טעמפּאָ.

די געסטאַפּאָ איז אָנגעקומען אין שטאָט. מיט אַ טיף פאַרבאַרגענעם פחד פאַרזאַמלט זיך די באַפעלקערונג אויפן מאַרק־פּלאַץ, מען גייט פּונקט ווי געוועינליך צו דער אַרבעט, די נישט אַרבעטנדע פאַרלאָזן שנעל די גאַסן. שוין עטליכע שעה שפּעטער, גייען פּוילישע פּאָליציאַנטן זוכן פרישע אַרבעטס־קרעפטן. דאָס מאָל פירט מען אַ ספּעציעלן סוג אַרבעטער. עס גייט אריה גובינסקי, אברהם דער שוחט, יעקב גראָסבערג, בנימין קרוגלאַק, און אַנדערע. 20 בכבוד'יגע יידן. מען פירט זיי אַלע אין ז'אַנדאַרמעריע כדי קיין מאָל פון דאָרט נישט צוריק צו קומען. אין אַ טאָג שפּעטער, האָט מען זיי געזען דורכפירן אין אַ לאַסט־וואָגן אין דער ריכטונג צו ביאַליסטאָק, אָבער קיינער ווייס נישט צו זיי האָבן ביז ביאַליסטאָק דערפאָרן.

די געסטאַפּאָ האָט נאָך דער אַקציע פאַרלאָזן די שטאָט און די הערשער איבער אונז איז ווידער געבליבן די ז'אַנדאַרמעריע.

לויט אַ נייעם באַפעל פון דער דייטשער אָקופּאַציע

מאַכט האָט זיך געשאַפֿן דער אַזוי גערופֿענער "יידן־ראַט". דאָס האָט געזאָלט זיין אונזער אַפּיציעלע פֿאַרשטייערשאַפֿט כלפּי דער מאַכט.

די פֿליכט פֿון דעם יידן־ראַט איז געווען צושטעלן יידישע אַרבעטס־כוחות אין יעדע צאָל און צו יעדער צייט, צושטעלן דורך די דייטשן פֿאַרלאַנגטע ווערט־זאַכן ווי צ. ב. גאָלד, זילבער, שמוק, ווערטפֿולע פּו־טערס א. א. וו.

אָט האָט זיך פֿאַרשפּרייט אַ קלאַנג אַז עס וועלן זיין נייע קרבנות. דער יידן־ראַט האָט פֿאַר דער "אויס־לייזונג" באַצאָלט מיט אַ געוויסע צאָל ווערטפֿולע פּוטער פֿאַלטעס און די גזרה איז נישט אויסגעפֿירט געוואָרן. אַ צווייטן מאָל איז פֿאַר אַזאַ "אויסלייזונג" באַצאָלט געוואָרן מיט אַנדערע ווערט־זאַכן. די אַלע טראַנזאַקציעס זענען אויסגעפֿירט געוואָרן דורך דעם יידן־ראַט.

עס איז אונז געזאָגט געוואָרן, אַז דער יידן־ראַט וועט אויספֿועלן אַ פֿאַרטיילונג פֿון ברויט פֿאַר די אַלע וועלכע זיינען באַשעפֿטיגט אויף אַ סטאַבילן אַרבעטס־פּלאַץ, נאָר דאָס איז אַ פֿראַגע פֿון אַ לאַנגן משא־ומתן און פֿאַרלויפֿיג מוזן מיר זיך באַנוגענען מיטן טעם פֿון וואַרטן.

דער געשילדערטער צושטאַנד האָט געדויערט אומגע־פֿער דריי מאָנאַט. ד. ה. ביזן איינשליסן אין געטאָ.

דאָס לעבן אין געטאָ מיט זיינע צער און ליידן איז אַ קאַפּיטל פֿאַר זיך.

שמחה לאזאר

לאַגער קעלבאַסין

איך בין אַליין פון סוחאוואלי נישט ווייט פון סאָקאָלקע, אין פּאַרלויף פון קריג בין איך געווען צוזאַמען מיט סאָקאָלקער אין לאַגער קעלבאַסין אונטער גראָדנע. עס זענען שוין פון יענער טרויעריגער צייט פאַרביי פיל יאָרן, און ס׳האָט זיך שוין ממש פאַרגעסן די נעמען פון פיל לאַנדסלייט. די איינציגע וואָס איך געדיינק, וועלכע זענען אַזוי טראַגיש אומגעקומען אין לאַגער אין קעלבאַסין איז די פאַמיליע פון אייער חשובן און ליבן כלל־טוער אַדוואָקאַט פרידבערג מיט זיין פרוי, מיט זייער טאָכטער חנצע וואָס איז געקומען פון ישראל פונקט פאַרן קריג זיך צו זעען מיט די עלטערן אין פוילן און מיט איר יינגערע שוועסטער׳ל.

אין אַ געוויסן אָוונט ווען איך און אַדוואָקאַט פריד־בערג און אַדוואָקאַט גאזאנסקי פון גראָדנע און נאָך אייניגע כלל־טוער האָבן זיך פאַרזאַמעלט אין לאַגער קעלבאַסין אין בלאָק פון די דרוזגעניקער יידן, זיך צו באַראַטן וואָס צו טאָן צום הונגער, קעלט, און נויט, איז פּלוצלינג אַריינגעקומען אין בלאָק די געסטאַפּאָ און פאַרכאַפּט אַדוואָקאַט פרידבערג׳ן מיט זיין פאַמיליע אויך אַדוואָקאַט גאַזאַנסקען און דריי מיידלעך פון שטעטל יאַנאָווע ביי סאָקאָלקע. דער אָנפירער געסטאַפּאָ־מאַן מיטן נאָמען ״רינצלער״ האָט זיי צוגעפירט צום וואַך טויער, גענומען דעם ביקס פון וואַכמאַן און אַלע די פּערזאָנען דערשאָס׳ן לעב׳ן טויער. איך האָב פון אַ באַהעלטעניש געזען מיט מיינע אויג׳ן ווי זייערע לעבנס זענען אין אייניגע מינוטן פאַרשניטן געוואָרן. אַזוי איז געפאַלן טויט דער ערשטער אַדוואָקאַט פריד־בערג נאָכדעם זיין ליבע בלאָנדע שיינע טאָכטער, די פרוי, און די טאָכטער פון ישראל, נאָכדעם אַדוואָקאַט גאזאנסקי פון גראָדנע נאָכדעם די מיידלעך פון יאַנאָווע.

זיי זענען געשאָסן געוואָרן פון זייער נאָענט מיט אַ ביקס אַזוי אַז די קעפּ זענען אין גאַנצן צוריסן געוואָרן. נאָכן שיסן זיי האָט נאָך דער מערדער רינצלער אָראָפּ־געריסן פון זיי די גאָלדענע האַנד זייגערלעך, און זיי געלאָזן ליגן ביז מאָרגן פרי. מען האָט זיי אַלע באַג־ראָבן אין איין גרוב אין וועלד׳ל לעבן לאַגער; מיט דער קבורה האָבן זיך פאַרנומען די אין לאַגער געבליבענע יידן, וועלכע עס האָט אויך ערוואַרט דער זעלבער גורל. אין לאַגער איז אויך געווען אַ בן־עיר פון סאָקאָלקע, אייזן, איך געדענק נישט זיין ערשטן נאָמען. ער איז געווען דער שותף פון דער סאָקאָלקער שפּייז פירמע ״אגעפּ״, וואָס מיינט ראשי תיבות פון די פאַ־מיליע נעמען: אייזן, גראָסבערג, עפּשטיין און פוקס. אייזן איז אָוועק מיטן ערשטן טראַנספּאָרט קיין אויס־שוויץ. פאַרן ארויסגיין פון לאַגער האָט ער שטאַרק געוויינט און זיך מיט אַלעמען האַרציג געזעגנט, ווי ער וואָלט געוווסט אַז דאָס איז זיין לעצטער וועג.

ברכה פרידמן־באראביק

גביית־עדות

אויפן שאָסיי ביאַליסטאָק־גראָדנע, 42 קילומעטער פון ביאַליסטאָק געפינט זיך דאָס שטעטיל סאָקאָלקע, מיט אַ אַלגעמיינע באַפעלקערונג פון 20.000 טויזענד מענשן, דאַרונטער ביי 10.000 יידן. די הויפט באַשעפטיגונג פון די יידן איז געווען האַנדל און האַנטווערקעריי. אַ גרויסער האַנדל איז אָנגעגאַנגען מיט האָלץ ווי אויך מיט לעדער פון אַרטיקע גאַרבערייען.

מען קען אָננעמען אַז דער יידישער ישוב דאָרט איז שוין אַלט געווען ביי 300 יאָר. אויפן אַלטן בית־עולם, האָבן זיך געפונען גאָר אַלטע מצבות. דאָס נייע בית־עולם, האָט זיך געפונען נישט ווייט פון דעם אַלטן. עס איז געווען אַ שיין געמויערטע שול, מיט אַ שיינעם געשניצטן אָרון־קודש. אַן אַלטער בית־מדרש — אָנגערופן "שולחן־ערוך בית־מדרש" און איינינגע שטיבלאַך. עס האָט פולסירט אַ יידיש קולטורעל לעבן. עס זענען געווען 3 שולעס: איין יידישע פאָלקס־שולע; איין יבנה־שולע און איין תרבות־שולע. אַ ביבלייאָטעק אויפן נאָמען פון "ברענער". אַלע פּאָליטישע פּאַרטייען וועלכע האָבן זיך געפונען אויף דער יידישער גאַס אין פוילן, האָבן זיך געפונען אין סאָקאָלקע: בונד, קאָמוניסטן (אומלעגאַל), פועלי־ציון, השומר־הצעיר, החלוץ, ציונים־כלליים, מזרחי, בית״ר און אגודה. אין אַלגעמיינעם האָט זיך געפירט אַ ציוניסטיש־געזעלשאַפטליכע טעטיגקייט און אַ סאַך יוגענדליכע זענען אַפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל.

דער דייטש פוילישער קריג

פרייטיג, דעם ערשטן סעפטעמבער 1939, ברעכט אויס דער דייטש־פוילישער קריג און שבת, דעם צווייטן זענען די דייטשן שוין געווען אין שטאָט. דאָס איז געשען דערפאַר, ווייל סאָקאָלקע איז געלעגן בסך־הכל טעלעכע קילאָמעטער פון דער אָסט־פּרייסישער גרעניץ.

די איבעראַשונג פון די יידן איז געווען נישט צו באַשרייבן. קיינער האָט זיך נישט באַוויזן אויף דער גאַס. אַלע לאָדענס זענען געווען פאַרהאַקט און די טירן פאַרשלאָסן. אויף די גאַסן האָט דאָס דורכמאַרשירענדע מיליטער געהאַלטן אין איין בושעווען. פיל יידישע געשעפטן זענען געוואָרן געעפנט און אין אויגנבליק אויסגעראַבירט. דאָס וואָס עס איז נישט די דייטשן געפעלן געוואָרן האָבן זיי פאַרטיילט צווישן די פּאָליאַקן, וועלכע האָבן גערן געגאַסן פון יידישן האָב און גוטס. ביסלאַכווייז האָבן די יידן אָנגעהויבן אַרויסגיין אין גאַס, און אַפילו געפּרובט אָנקניפּן געשפּרעכן מיט ד' דייטשע זעלנער. די דייטשן פון זייער זייט, האָבן אין די ווייטערדיקע טעג נישט אַרויסגעוויזן אויסער די ערשטע רויבערייען, קיין שום פיינטשאַפט צו די יידן. אַזוי האָט עס געדויערט אַ פּאָר טעג. פּלוצלינג איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז די רוסן זענען אַריבער די גרענעץ און גייען אויף פוילן. די ידיעה האָבן באַשטעטיגט די דייטשן וועלכע האָבן באַלד אָנגעהויבן דעם ריקצוג, ווייל לויטן אָפּמאַך צווישן רוסלאַנד און דייטשלאַנד, האָט סאָקאָלקע געדאַרפט געהערן צו די רוסן. טראָץ דער גרויסער שמחה, האָבן די יידן זיך צוריקגעהאַלטן מיט אַרויסווייזן אָפן זייער סעמפּאַטיע צו די סאָוויעטן. בלויז אין איינינגע שטובן, האָט מען געמאַכט געהיימע צוגרייטונגען אויפצונעמען די רוסן מיט בלומען און טראַנספּאַראַנטן. דערווייל זענען אָנגעקומען שווערע טעג פון דערוואַרטן די רוסן. די שטאָט איז געווען אָן וועלכע עס איז מאַכט, און איבער די יידן האָט זיך פאַרצויגן אַ שווערער וואָלקן פון אַ פּאָגראָם, וועלכער האָט געקענט אויסברעכן מצד די קריסטליכע באַפעלקערונג, אויב די לאַגע זאָל זיך פאַרציען לענגער. ענדליך אויף דער דריטער וואָך, נאָך לאַנגע דערוואַרטונגען, זענען די רוסן אַריין אין שטאָט. עס איז שווער צו

באַשרייבן, דאָס וואָס עס האָט זיך אָפּגעשפּילט דאָן אין די הערצער פון די סאָקאָלקער יידן. צו דער פרייד האָט נישט גענומען קיין גרעניץ. דאָס פאַרביימאַרשירענדע סאָוויעטישע מיליטער, האָט זיך געטובלט אין אַ ים פון בלומען. גלייך אויפן צווייטן טאָג איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ שטאָטישע פאַרוואַלטונג מיט אַ יידישן בירגער־מייסטער בראש (אַ פאַרדינסט־פולער קאָמוניסט פון די פוילישע צייטן) מיטן נאָמען ספּעקטאָר. אויך אין די נייע מיליץ זיינען געווען פאַרטראָטן אַ סך יידן. ביסלאַכווייז האָט מען אָנגעהויבן נאַציאָנאַליזירן גרעסערע געשעפטן און הייזער און יידן האָבן זיך באַלד אָנגעהויבן איבערשיכטן פון סוחרים צו אַרבעטער. יידן זענען געוואָרן אָנגעשטעלט אויף מלוכה׳שע פּאָסטנס און בעלי־מלאָכה׳ס האָבן זיך אָרגאַניזירט אין פאַרשידענע אַרטעלן. אַזוי אַרום האָבן זיך די יידן צו געפּאַסט צו די נייע באַדינגונגען, דאַנקענדיק גאָט וואָס זיי זענען ניצול געוואָרן פון די דייטשע בעסטיעס.

דער דייטש־רוסישער קריג

דעם 22טן יוני 1941, ברעכט אויס דער דייטש־רוסישער קריג, און אויפן דריטן טאָג זענען די דייטשן שוין געווען אין שטאָט. אַריין זענען זיי אָן וועלכן ס׳איז קאַמפּף. די בהלה פון די יידן איז זיך לייכט פאָרצושטעלן. דאָס פּלוצלינגע אַריינקומען פון די דייטשן האָט אויף אַלעמען אָנגעוואָרפן אַזאַ טויט־שרעק, אַז מען האָט אין דער גאַנצער שטאָט קיין ייד נישט געזען. די פּאָליאַקן האָבן גלייך אויפגעהויבן דעם קאָפּ. זיי האָבן אין יעדן יידן געזען אַ באָלשעוויק און זיך געקליבן אָפּרעכענען מיט זיי, פאַר דער גאַנצער צייט פון דער סאָוויעטישער אָקופּאַציע. שוין אין די ערשטע טעג, זענען די דייטשן אויף אַ מסירה פון אַ פּאָליאַק אַריין אין שטוב פון אַ יונגער־מאַן אויף קרינקער גאַס, מיטן נאָמען שאַר, ארויסגעשלעפּט אים אויף דער גאַס און צוזאַמען מיט פּאָליאַקן געפּייניגט און געוואָרפן אים אַזוי לאַנג פון די דעכער און איבער טעלעפאָן דראָטן, ביז ער האָט אויסגעהויכט די נשמה. אויף דעם אָרט ווו ער איז צולעצט געפאַלן טויט האָט מען אים באַגראָבן. (אויף אַ אָרט נישט ווייט פון באַן־הויף). פון אַ מסירה פון פּאָליאַקן איז אויך געפאַלן דער יונגערמאַן משה סטוצינסקי, וועלכער איז אַנטלאָפן צוזאַמען מיט די סאָוויעטן און נאָך צוויי וואָכן צוריקגעקומען קיין סאָקאָלקע. אויף דער אָנווייזונג פון פּאָליאַקן האָבן אים די דייטשן געכאַפּט, איינגעזעצט אין תפיסה און איבערנאַכט אויפגעהאַנגען אין צעלע. אויפצומאָרגנס האָבן אים פּאָליאַקן אַוועקגעפירט און באַגראָבן לעבן בית־עולם. אויסער די פאַלן האָבן די דייטשן אין די ערשטע טעג געשלעפּט יידן פון די שטובן אויף פאַרשידענע אַרבייטן ספּעציעל דערנידערדיקע.

יודענראַט

נאָך אַ וואָך איז געשאַפן געוואָרן אַ יודענראַט פון די חשוב׳סטע בעלי־בתים פון שטאָט מיט ד״ר זאַנדבערג בראש (לעבט און וואוינט אין דער שווייץ) און אַ אָרדנונגס־דינסט מיט פּלתיאל שטיין אַלס קאָמענדאַנט. די אַרבייט פון יודענראַט איז באַשטאַנען אין צושטעלן פאַר דער דייטשער פאַרוואַלטונג פאַרשידענע חפצים ווי געלט, גאָלד, זאַכן, פוטער, בעטגעוואַנט, מעבל א. א. וו. דער יודענראַט איז אויך געווען דער פאַרבינדונגס־אָרגאַן צווישן די יידן און די דייטשע אינסטאַנץ. יעדן טאָג איז צוגעשטעלט געוואָרן דורכן יודענראַט אַ סך אַרבייטער צו באַדינען די אַמטן און דאָס ביסעל מיליטער פון שטאָט. עס זענען אַרויס אַ ריי אַנטי־יידישע פאַראָרדענונגען, אַז יידן טאָרן נישט גיין אויף די טראָטואַרן, טאָרן נישט האַנדלען, טאָרן נישט אַרויס גיין פון שטוב נאָך 8 אַזייגער אָוונט, מוזן טראָגן אויף דער רעכטער האַנט אַ ווייסען באַנד מיט אַ געלן מגן־דוד.

ווען ס׳האָבן זיך דערנענטערט די יום־טובים 1941 איז פאַראָרדנט געוואָרן צו שאַפן אַ געטאָ. פאַרן געטאָ זענען באַשטימט געוואָרן פאָלגענדע גאַסן: קאָליעיאָווע, זיעמיעסלניצא און דער שול־הויף. אין אַ טאָג פון עשרת ימי תשובה 1941 האָט מען אַלע יידן געהייסן פאַרלאָזן זייערע וואָנערטער אויף די הויפּט־גאַסן און די פאַרשטעט און אַריבער קלייבן זיך אין די אָנגעוויזענע דריי גאַסן. נאָכן איינזידלען אַלע יידן האָט מען דעם געטאָ אַרומגעצאַמט מיט אַ הילצערנעם פּאַרקאַן און ס׳איז פאַרבאָטן געוואָרן געגן טויט־שטראָף צו פאַרלאָזן דעם געטאָ אָן אַ דערלויבעניש. די וואָך אַרום דעם געטאָ איז באַשטאַנען פון פוילישע פּאָליציי אונטער אַ דייטשן וואַכמאַן. די איינגעשאַפט אין געטאָ איז געווען אויסערגעוויינלאָך. עס איז אויך געווען שווער פאַר דעם

אַרימען טייל יידן, וועלכע האָבן פאַרלוירן דורכן איינפירן דעם געטאָ יעדער מעגליכקייט פון פאַרדינסט. דער איינציגער קאָנטאַקט מיט דער אויסערליכער וועלט איז געווען דורך די אַרבייטער, וועלכע זענען יעדען טאָג אַרויס צו דער אַרבייט און אַזוי אַרום איינגעשאַפט פאַר זיך און אַנדערע געטאָ־איינוואָנער שפּייז און פּראָדוקטן, פון די אַרומיגע פויערים. פאַר די נישט באַמיטעלטע איז געווען טעטיג אַ געטאָ־קיך אויסגעהאַלטן פון יידן־ראַט פאַרן געלט פון די רייכערע יידן. אין געטאָ האָט זיך געפונען אַ פילץ־פאַבריק מיט אַ שוסטעריי אין וועלכע מען האָט אויסגעפירט באַשטעלונגען פאַרן מיליטער. די פאַבריק האָט באַשעפטיגט ביי 200 מאַן. אַזוי האָט זיך געשלעפּט דאָס געטאָלעבן ביז אָקטאָבער 1942.

דאַן האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז אין קורצן וועט מען ליקווידירן דעם געטאָ, און ארויס שיקען די יידן. וווהין? האָט קיינער נישט געוווּסט. אין עטלאַכע טעג אַרום האָט זיך די ידיעה באַשטעטיגט. אין אַ געוויסן טאָג (געווען איז דאָס אין מיטן אָקטאָבער 1942) האָט דער יודנראַט מיטגעטיילט דורך דער יידישער מיליציע אַז אויפצומאָרגנס פאַרטאָג זאָלן זיך אַלע שטעלן אויפן געטאָ־פּלאַץ און זיין גרייט צו דער אויסזידלונג. טראָץ דעם וואָס אַלע זענען געווען גרייט אויפצונעמען די ידיעה, האָט זי דאָך אַרויסגערופן ביי אַלעמען אַ שרעקלאַכע פאַרצווייפלונג. צוליב די בהלה האָבן מענשן נישט געוווּסט וואָס צו טאָן. דאָך איז קיינער נישט אַנטלאָפן, נאָר צוגעגרייט זיך צום וועג. אויפן צווייטן טאָג, צו דער באַשטימטער צייט האָבן זיך אַלע געשטעלט אויפן פּלאַץ, די יידישע מיליץ האָט געהאַלטן אָרדנונג און די דייטשן האָבן דורך געפירט אַ סעליקציע. צוערשט האָט מען געהייסן אַלע פאַכלייט פון יעדן פאַך מיט זייערע פאַמיליעס זיך שטעלן באַזונדער. דאַן האָט מען די נישט־אַרבייטער, וועלכע זענען במילא געבליבן שטיין באַזונדער, אָנגעהויבן אַרויספירן דורכן געטאָ־טויער און אויפגעלאָדעוועט אַלעמען אויף פויערישע פורן, וועלכע זענען ספּעציעל צו דעם צוועק געוואָרן מאָביליזירט. נאָך די נישט אַרבייטער, האָט מען אַרויסגעפירט די בעלי־מלאָכה׳ס מיט די פאַמיליעס און אויפגעלאָדעוועט צוזאַמען מיט די רעשטע. איבערגעלאָזן אין געטאָ האָט מען בלויז אַלע אַרבייטער פון דער פילץ־פאַבריק און שוסטעריי מיט זייערע פאַמיליעס. צוזאַמען 400 פּערזאָן. בשעת דעם אויפלאָדעווען די טראַנספּאָרטן האָט מען 3 אָנשטעקענדע קראַנקע אַוועק געפירט אויפן בית־עולם און דערשאָסן.

ווען דער טראַנספּאָרט איז געווען פערטיג צום אָפּפאָר, האָט מען אַלע אַוועקגעפירט קיין קיעלבאסין ביי גראָדנאָ. קיעלבאסין איז געווען אַ זאַמעל־לאַגער פון אַלע אַרומיגע שטעטלאַך ווו מען האָט צוזאַמענגעבראַכט 20 טויזנט יידן און פון דאָרט זיי געפירט קיין אושוויץ און טרעבלינקע (זע גבית־עדות פון משה בורוביק ה. ק. פלדפינג דעם 5.10.1947).

נאָך אַפזיין 6 וואָכן אין קיעלבאַסין, האָט מען אין אָנפאַנג דעצעמבער 1942 צוזאַמענגענומען אַלע יידן פון סאָקאָלקע און פאַרמירט אַ טראַנספּאָרט קיין טרעבלינקע.

האַרצרייסענד זענען געווען די סצענעס, ווען דער טראַנספּאָרט איז פאַרענדיג קיין טרעבלינקע פאַרביי־געפאָרן דורך דער סטאַציע סאָקאָלקע און זיך נישט פאַרהאַלטן. די קולות און געוויינען זיינען געווען עד לב השמים. די וועלכע האָבן געהאַט נאָנטע אין דער פאַבריק, האָבן אַרויסגעוואָרפן בריוואַלאַך, אין וועלכע זיי האָבן זיך געזעגנט ווי־סענדיג אַז זיי פאָרן צום טויט. פון דעם טראַנספּאָרט האָט זיך נישט צוריקגעקערט קיין איינציגער.

אין דער פאַבריק

נאָכן אַוועקשיקן דעם טראַנספּאָרט קיין קעלבאַסין האָט מען די פילץ־פאַבריק מיט נאָך דריי גרעסערע הייזער אָפּגעצוימט פון איבעריגן געטאָ און איינקוואַטירט די 400 מאַן. נאָך שטאַרקע באַמיהונגען האָט מען געפועלט ביים דייטשן געטאָ־קאָמענדאַנט, ער זאָל דערלויבן אַריבערצופירן שפּייז פון די אויסגעזידלטע פון גרויסן געטאָ אין פאַבריק. נאָכן אָפּאַרבייטן עטלאַכע מאָנאַט אין דער פאַבריק ווען ס׳איז שוין געווען אויסגעאַרבייט געוואָרן ס׳גאַנצע רוי־מאַטעריאַל האָט מען דעם 23־טן יאַנואַר 1943 איינגעלאָדעוועט אַלעמען אין וואַגאָנען און אַוועקגעפירט קיין אושוויץ, ווו זיי זענען אַלע אומגעקומען מיט׳ן אויסנאָם פון 6 פּערזאָן, וועלכע האָבן דורכגעמאַכט אַלע שבעה מדורי־גהינום פון קאַצעט. צווישן די איבערגעבליבענע ביים לעבן, געפינט זיך די אויסגעבעריין פון די דאָזיגע גבית עדות.

(פּראָטאָקאָלירט: מילדינגער יעקב לייטער פון דער ה. ק. אין פלדאפינג)

יצחק קוטלער

גבית עדות

מיין גאַנצע משפחה איז אומגעקומען אין אושוויץ.

איך אַליין, פאַרענדיק מיט מיין גאַנצע משפחה צוזאַמען, בין איך מיט מיין ברודער מענדל פון באַן געשפרונגען. און שטאַרק צוקלאַפּטע, פאַרווונדעטע, זענען מיר קוים אין געטאָ צוריק געקומען. איך בין גענומען געוואָרן אין שפּיטאָל, און פון מיין ברודער האָב איך בכלל נישט געוווּסט. ביז מען האָט אַרויסגעפירט די לעצטע ביסל סאָקאָלקער, איז מיין ברודער אַוועק צוזאַמען מיט זיי. מיר מיט נאָך 2 האָט מען אַרויסגעפירט צו שיסן, איינער אַ סאָקאָלקער, קאָדל וויניק, און דער צווייטער אַ דרוסקעניקער, גולומב, ווען מען האָט מיר געפירט צום שיסן האָב איך נאָך געהאַלטן אַ זעקעלע מיט אַפּאָר שטיקלאַך ברויט. איך האָב געפילט, אַז ס'איז שוין מיין ענדע. איך האָב עס אַראָפּגעוואָרפן, און איך אַליין האָב צו זיך אַזאָג געטאָן: פאַרוואָס קומט דאָס מיר? פאַרוואָס בין איך פאַרמשפט צום טויט? געשאָסן האָט מען אונז אַנטקעגן תלמוד־תורה. די צוויי דערמאָנטע האָט מען געשאָסן אין קאָפּ אויף טויט, און מיר האָט געטראָפן די קויל אין האַלדז. פון איין זייט איז די קויל אַריין און פון צווייטן זייט איז די קויל אַרויס. אין דעם מאָמענט, ווען די קויל האָט מיר געטראָפן, האָב איך געפילט, ווי אַן הויז איז אויף מיר אומגעפאַלן. איך בין אַנידערגעפאַלן אין אָפּגעגאַנגען מיט בלוט. איך האָב געפילט אַז איך בין ביים בעוווּסטזין, און די פאַרשאָלטענע דייטשן צוזאַמען מיט די פּאָלאַקן, זענען געקומען צונעמען די קערפּערס האָבן זיי געזען אַז איך אָטעם נאָך, האָבן זיי נאָך געזאָגט: "זעט, אַ ייד לעבט נאָך"! און די דייטשן האָבן באַפוילן: "זאָלן ליגן די שייסע ביז מאָרגן פרי"!! צו מיין גרויס אומגליק, איז נאָך דאָס געווען מיין גליק, אין מיטן נאַכט האָב איך געפּרובירט זיך רירן פון פּלאַץ. איך האָב זיך קוים אויף געהויבן און אויף אַלע פיר, פּאַמעלאַך אַרויס פון געטאָ. אַוועק בין איך צו באַקאַנטע גויים. מען האָט מיר בכלל נישט געקענט דערקענען. אויף צומאָרגנס האָט מען מיר אַרומגעזוכט. און די גויים האָבן מיר מורא געהאַט צו האַלטן. מען האָט מיר פאַרבונדן דעם האַלדז און צוגעלייגט ברויט און מיר געהייסן גען. איך בין געגאַנגען פון איין פּלאַץ צום צווייטן, קיינער האָט מיר נישט געוואָלט האַלטן, ווייל אַלע גויים האָבן געוווּסט אַז מען האָט מיר אין געטאָ געשאָסן. אַ האַלב טויטער, בין איך איינער אַליין אין וואַלד אַוועק. צו מיינע ווונדען פלעג איך לייגן ברויט. רעדן האָב איך בכלל נישט געקענט, איך האָב געקלערט אַז דאָס וועט שוין זיין מיין ענדע. איך האָב פּשוט יעדן טאָג מקנא געווען די טויטע. פון צייט צו צייט פלעג איך אַרויסקריכן צו די גויים עפּעס צו קריגן עסן. זיי האָבן געהאַט אויף מיר גרויס רחמנות, אָבער מורא האָבן זיי געהאַט.

די רעגענס די פרעסט זענען געווען שרעקליך אויסצוהאַלטן. איך בין געווען מיט אַ לאַנגע באָרד אַזוי ווי אַ זקן. און אַזוי האָב איך זיך אַרומגעוואַלגערט אַ פּאָר יאָר, ביז וואַנען די רוסן האָבן אונז באַפרייט. איך בין אַרויס אַ קראַנקער ביז היינטיגן טאָג. איך אַליין קען זיך דאָס גאָרנישט פאָרשטעלן, ווי אַזוי האָב איך דאָס געקענט אויסהאַלטן אַזוינע גרויסע צרות. איך שרייב אַלץ בקיצור, ווען איך זאָל דאַרפן אַלץ אויסשרייבן וואָלט עס פאַרנומען אַ האַלבער בוך.

נאָך מיין באַפרייען בין איך געקומען אין סאָקאָלקע אָבער קיינעם נישט געטראָפן. איך בין געשטאַנען ביי אונזער שטוב אוך זיך גוט אויסגעוויינט. און נאָך אַ קורצע צייט האָב איך זיך דערוווּסט אַז מיין ברודער בנימין לעבט. מיר האָבן זיך געטראָפן און מיר זענען די 2 ברידער פאַרבליבענע פון דער גאַנצער משפחה.

אסתר הולצמן

נר נשמה

איך וויל געבן אַ קורצן איבערבליק פון מיינע טרויעריקע אומגליקליכע יאָרן.

1946, 1־טן מאַי, פאַרלאָז איך מיט מיין זוהן ז״ל, מיין איינציקן טרייסט יצחקעלע, רוסלאַנד. מען פּאַקט אונז אין טאַווארנע וואַגאָנעס בערך 2000 מענטשן ווי בהמות, מיר פאָרן אַ היים? צום באַדויערן האָבן מיר שוין מער קיין היים געהאַט דאָס ערשטע קומען מיר קיין לובלין.

24 מאַי, מיר טרעפן די ערשטע לעבענגעבליבענע יידן. מיט גרויס פרייד באַגעגן זיי אונדז מיר שטייען דאָרט אַנדערטהאַלבן טאָג. מיר גייען זען דעם גרויסן שרעקליכן אומגליק מיר זעען טרעבלינקע, עפּעס אומגלויבליך שרעקליך, גאַז־קאַמערן, פּעסער מענשליכע שמאַלץ, בערג מיט קינדערשע זעקעלעך, שיכעלעך; בערג האָר, מענשליכעביינער, עס גלויבט זיך נישט דעם גרויסן בראָך וואָס האָט אונז געטראָפן. מיר פאָרן ווייטער צובראָכענע, מיר קומען דעם 28 מאַי קיין שטעטין אַ דייטשע שטאָט. איך טרעף דאָרט מיין איינציגן לעבענסגעבליבענעם קוזין מיט זיין משפּחה,

אסתר פּעפּעס מיט איר זון יצחק ז״ל

מנחם עפּשטיין דער ראש־הקהלה פון 36 טויזנט יודן. דאָ הער איך נאָך מער פון דעם גרויסן בראָך. דאָס לעבן איז נאָך אויך נישט זיכער, אַלע טאָג פרישע פּאָגראָמען, פּאָגראָמען פון די גויים, אויך פון די ״פּאַד־זעמניקעס״ אַלע טאָג אַנדער געהאַרגעטע יידן. שרעקליך איז געווען אונזער לעבן. איך נעם מיין קינד און פאָר קיין ביאַליסטאָק.

די שיינע, נגידישע בעל־צדקישע אַריסטאָקראַטישע שטאָט, איז מער נישט קיין שטאָט. אַלעס פאַרברענט, אַלעס דערציילט אונדזער גרויסן בראָך. פון אַלע שטעטעלעך טרעף איך אויף מינסקע 1 ווו עס איז געווען דער מושב זקנים אַלע לעבענגעבליבענע יידן. איך טרעף אונדזערע ביסעל לעבענגעבליבענע סאָקאָלקער, קאַפּליינסקעס זון יוסל־דוד, דריי ברידער גאָלדאַקעס, האַנקי אינדורסקעס, רבקהס טאָכטער ראַסקע אשקעוויץ מיט איר זון. מיר ווערן ווי איין משפּחה, מיר העלפן איינע די צווייטע, מיר טרייסטן זיך.

קומענדיק בין איך געווען אַן שיך, ברעטלעך צוגעבונדן צו די פוס, 39 קילאָ האָב איך געוועגן, מען הויבט אונז אָן צו געבן שטיצע מיר באַקומען זאכן. אַ קיך פון אַלעם גוטן, וואָס די סאָסייטעס פון דער וועלט באַזאָרגן אונז, מיר הויבן אָן צו קומען צו זיך.

איך הויב אָן צוקלערן פאָרן זען סאָקאָלקע מיין היים־שטעטעלע, ווו איך בין געבוירן, און דערצויגן.

עס קומט פון דאַלנע־שלאַנסק צופאָרן באָבע לייזער בראַדאַצעס טאָכטער, מיר פאָרן צוזאַמען דעם 7 יולי 1946 מיר טרעפן צום באַדויערן קיינעם נישט פון יידן. מיר טרעפן אַלעס גאַנץ אַלעס פאַרנומען פון אונזערע יורשים, דאַרפישע גויים. אָך און וויי געווען קוקן אויף דעם אַלעם.

איך קום אין דער גרויסער שול, איך גיי פאַרשטעלט פאַר אַ גויע עס ווערט מיר שלעכט. דער גאַנצער מאַרק

יצחק ז״ל זון פון אסתר פעפעס

איך גיי אין שול אין דעם אַלטן און נייעם בית־מדרש איז אַראָפּגענומען אויך אַרום דעם מאַרק, איך גיי צום בית־הקברות פון געטאָ ביי חמקע מאַרקוס, צווישן ליבע צאַלקעס גאָרטן, דאָרט איז דער געטאָ־בית־הקברות, קברים אַ סאַך, אָבער ווער און וואָס דאָס איז ווייס איך נישט. איך גיי אין דער באַגלייטונג פון בוביענעץ דער סעקרעטאַר פון געריכט. איך קום אויפן אַלטן בית־הקברות אין אוליצקע, אַלע מצבות כמעט אַראָפּגענומען, עס פּאַשען זיך בהמות, איך זע איין אָבגעהאַקטן בוים. מיר קערן אים איבער, מיר שטעלן

אים אַרויף, קוים וואָס מען קען איבערליינען גאַלדליידס זון. איין מצבה וואָס שטייט אויפן פּלאַץ, אויך אַ אָבגעהאַקטער בוים. ראַוויצקעס פון ביאַליסטאָק. ביים פּלאַץ, וואָס האָט זיך אַמאָל געוואָרפן אונטערן באַן: יעצט זוך איך יצחק עקשטיין ז״ל — מיין קוזינס אָבגעהאַקטן בוים איך געפין, שטעל אים אַרויף. איך גיי אַראָפּ אַ צובראָכענע אויפן פעלד ביים בית־הקברות. ווייסט ער מיר: דאָ האָט מען דערשאָסן מיישל סטוצינסקי; ער פירט מיר אין קורילע אין וועלדל; דאָ — זאָגט ער — האָט מען דערשאָסן 15 בעלי־בתים מיטן רב בראש. עס דוכט מיר, מיין פאָטער איז אויך צווישן זיי. זיי האָבן זיך אַליין געגראָבן דעם גרוב, נאָכדעם האָט מען זיי דערשאָסן. וואָכן־לאַנג האָט געשפּראָצט די בלוט און די ערד האָט זיך געהויבן.

איך האָב פיל געקלאָגט; מיט אַ צובראָכן האַרץ פאַרלאָזן מיין היים שטעטל, ווו איך בין געבוירן און דערצויגן געוואָרן.

1948 פאַרלאָז איך פּוילן, מיט מיין איינציגן געראָטענעם טרייסט, מיין זון יצחקעלע ז״ל.

ביז סוף 1949 זיינען מיר אין פּאַריז.

פון דאָרט קום איך מיט מיין קינד דעם 29 דעצעמבער 1949 קיין ישראל. שווער איז אונדזער לעבן געווען, איך קעמף ווייטער מיטן לעבן און האָף דאָס מיין טייער קינד וועט עלטער ווערן וועט פאַר מיר אויך נעמען שיינען די זון; צום באַדויערן איז מיין לעבן פינסטער געוואָרן. אַ שבת פאַר חנוכה איז מיין קינד אַרויס אַ שיינעדיקער אַ ליכטיקער צום פאָרן מיט זיינע חברים קיין רמת־גן צו אַ חבר, אָבער ער האָט שוין צו מיר מער זיך נישט אומגעקערט, עס איז פינסטער געוואָרן די וועלט פאַר מיין איינציגן טרייסט און פאַר מיר 1955. ער איז געווען דאָס איינציגע לעבנס־געבליבענע קינד פון סאָקאָלקע, ער איז געווען זייער שיין, אינטעליגענט און געראָטן און באַגאַבט, אין שפּראַכן און מוזיקאַליש.

אַך און וועה איז דער אומגליקליכער מאַמען.

כבוד זיין אָנדענקונג!

אברהם (אלכסנדר) קאַנטאָראָווסקי

איבערלעבענישן אין מלחמה־צייט

20 יאָר אַלט, געלעבט אין סאָקאָלקע, ביאַליסטאָקער וואָיעוואָדשאַפט, געווען אין סאָקאָלקער געטאָ און אין גראָדנע. אין עטלעכע קאַנצ׳ לאַגערן. צום לעצט אַנטלאָפן פון אַשוויענטשים און זיך אויסבאַהאַלטן אין וואַלד. געלעבט אין ביאַליסטאָק.

פּראָטאָקאָלירט ע. שטיינמאַן

אין יאָר 1942, מאָנאַט נאָוועמבער בין איך אַנטלאָפן פון סאָקאָלקער געטאָ אין הויף סידערקע, נעבן סידרע און האָב דאָרט געאַרבעט צוזאַמען מיט נאָך פּאָליאַקן. אין אַ פּאָר וואָכן אַרום האָט די געסטאַפּאָ אין דער נאַכט אַרומגערינגלט דעם הויף, צוזאַמענגענומען אַלע יידן און אַוועקגעפירט אין לאַגער אין קעלבאַסין (נעבן גראָדנע).

מיר איז געלונגען צו אַנטלויפן און צוריקקומען אין סאָקאָלקער געטאָ. 2 טעג נאָך מיין אַנקומען אין געטאָ זיינען אַלע יידן פון סאָקאָלקע אויך אַרויסגעפירט געוואָרן אין קעלבאַסינער קאָנצענטראַציע־לאַגער, אויסער 20 יידן וועלכע האָבן געאַרבעט אין פילץ־פאַבריק. איך בין צוזאַמען מיט אַלע יידן אַוועק אין קעלבאַסין.

די לאַגע אין לאַגער איז געווען אַ שרעקלעכע. הונדערטער מענטשן זיינען טעגלעך אויסגעשטאָרבן פון הונגער, שמוץ, קעלט און שווערער אַרבעט. אויסער דעם האָבן די דייטשע ס. ס.־לייט אויסגעשאָסן יעדן טאָג מאַסן יידן. אָן אַ פאַרוואָס און פאַר ווען. אויף אַזאַ אופן איז אומגעקומען דער פּרעזעס פון סאָקאָלקער יידנראַט מיט זיין גאַנצער פאַמיליע און נאָך אַנדערע.

דער לאַגער איז באַשטאַנען בלויז פון יידן. יעדן וואָך האָט מען פון קעלבאַסין אָפּגעשיקט טראַנספּאָרטן פון 5,000 ביז 10,000 יידן אין די קאַנצ׳ לאַגערן פון טרעבלינקע, אַשוויענטשים און אַנדערע. איך בין צוזאַמען מיט מיין גאַנצע פאַמיליע, אין באַשטאַנד פון 7 פּערזאָן, פאָטער, מוטער, דעם פאָטערס 2 שוועסטערן און 3 ברידער, ספּעציעל מיטגעפאָרן מיט איינעם פון די טראַנספּאָרטן אין פעברואַר 1943. קיינעם נישט פאַרטרויענדיק מיינע פּלענער, בין איך אַראָפּ געשפּרונגען און אָנגעקומען אין גראָדנע. אין גראָדנע איז שוין דאַמאָלסט געווען ליקווידירט איינער פון די 2 באַשטאַנענע געטאָס און איך בין אַריין אין צווייטן געטאָ. דאָ בין איך אָפּגעווען 3 וואָכן ביז עס האָבן זיך אָנגעהויבן פאַרשפּרייטן קלאַנגען וועגן דער ליקווידאַציע פונם געטאָ. איך בין ווידער אַמאָל אַנטלאָפן. דער גראָדנער יידנראַט מיינענדיק, אַז דער סאָקאָלקער לאַגער ביים פילץ־פאַבריק וועט בלייבן לעבן האָט אָפּגעשיקט אַליין 20 קינדער. איך האָב זיך מיט די קינדער דורכגעגאַנבעט דעם טויער, מיט געוואַלט אַרויף אויף דער מאַשין און אָנגעקומען קיין סאָקאָלקע. אין אַ פּאָר וואָכן אַרום איז אויך דער לאַגער ליקווידירט געוואָרן. די 20 סאָקאָלקער און נאָך 10 קרינקער יידישע אַרבעטער זיינען אַוועקגעפירט געוואָרן אין אַשוויענטשים. איך בין מיטגעפאָרן מיט זיי און אין מערץ מאָנאַט 1943 אָנגעקומען אין קאַנצ׳ לאַגער אַשוויענטשים.

דאָ האָב איך געהאַט אַ גרוס פון מיינע 3 ברידער און אַלע איבעריקע סאָקאָלקער יידן, וועלכע זיינען אָנגעקומען אַהין אין יאַנואַר מאָנאַט, אָבער איך האָב נישט געהאַט די מעגלעכקייט זיי צו זען. צוזעענדיק די שטענדיקע, מאַסנהאַפטע טראַנספּאָרטן פון האָלענדישע, גריכישע, פראַנצויזישע, אונגאַרישע, טשעכישע און אַנדערע יידן, וואָס זיינען געגאַנגען אין גאַז־קאַמער און קרעמאַטעריום און די פאַרניכטונג פון איינצלנע מענטשן אויף דער גילאָטינע, דורך איינשפּריצונגען און אַנדערע באַרבאַרישע מיטלען, האָב איך אָנגעהויבן מאַכן פּלענער וועגן אַנטלויפן. דאָס דורכפירן איז געווען זייער שווער, ביז דאַן איז דאָס נאָך קיינעם נישט געלונגען.

דער לאַגער איז געווען אַ לאַבירינט פון 40 קוו. ק״מ, אַרומגעצוימט מיט עלעקטרישע דראָטן. אויף ספּעציעלע טורעמס זיינען געשטאַנען ס.ס.־לייט מיט פּולעמיאָטן, וועלכע האָבן געקענט זען ק״מ אַרום זיך. אַרום די צאַמען זיינען אַרומגעגאַנגען פּאָסטנס מיט געשולטע שפּיר־הינט. אויסער דעם האָבן די העפטלינגע נישט געטאָרט האָבן קיינע שאַרפע, אָדער שווערע געצייג, ווי מעסער, שערן, העק א.א.וו. און מען האָט טאַקי דערצו נישט געקענט צוקומען. עס האָט אויסגעזען אַז ס'איז נישטאָ קיין מעגלעכקייט צו אַנטלויפן.

איך האָב זיך פאַרבונדן מיט אַן ס.ס.־מאַן, מיינער אַן אויפזייער ביי דער אַרבעט ביי אַראָפּלאַנען, וועל־כער האָט זיך אונטערגענומען פאַר אַ גרויסע סומע גאָלד אַרויסצופירן פון לאַגער מיר און נאָך 5 יידן, יאַנעווער, וועלכע האָבן געאַרבעט אין קרעמאַטאָריום, זיי האָבן געזאָלט ברענגען דאָס גאָלד, וואָס זיי האָבן געפונען פון די פאַרברענטע קערפּערס.

אין משך פון 2 וואָכן, האָב איך מיט מיינע פאַרבינ־דעטע צוגעגרייט זיך קליידער און אַנדערע נויטווענ־דיגע זאַכן. דעם אָפּגערעטן טאָג, ווען מיר האָבן שוין געדאַרפט אַרויספאָרן, אַרויסגייענדיק דורכן טויער צו דער אַרבעט, איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן מיין גאַנצע קאָמאַנדאָ און עס איז אויסגערופן געוואָרן מיין נומער. נאָכדעם ווי איך האָב זיך געמעלדעט, איז די גאַנצע קאָמאַנדאָ אַוועק צו דער אַרבעט און איך בין געבליבן שטיין אַרומגערינגלט פון די ס.ס.־לייט. אין אַ ווײַלע אַרום זיינען אָנגעקומען די לאַגער־פּאָליציי מיט אויטאָ־מאַטן און מ'האָט מיר אָפּגעפירט אין דער פּאָליטישער אָפּטיילונג פון געסטאַפּאָ, פון דער שטאָט אַשוויענטשים. דאָרט בין איך אַריינגעפירט געוואָרן אין 17־טן צימער פון דער געסטאַפּאָ געביידע, פון דער אונטערשאַרפירער גילעווסקי און בין באַלד צוגעשטעלט געוואָרן צו דער אויספאָרשונג.

איך האָב זיך באַלד געכאַפּט אַז דער ס.ס.־מאַן, וועלכער האָט מיר געוואָלט אַרויספירן, האָט מיר אויס־געגעבן. ביי דער אויספאָרשונג האָב איך אָבער אַלץ געלייקנט. די אויספאָרשער האָבן אין דער ערשטער ריי געוואָלט וויסן, ווער זיינען די איבעריקע 5 יידן, ווייל זיי האָט דער דערמאָנטער ס.ס.־מאַן נישט געקענט. מען האָט מיר צוגעזאָגט אַרויסצולאָזן, ווען איך וועל זיי אַרויסגעבן, אין געגנפאַל, וועל איך דערשאָסן ווערן.

איך האָב זיך געהאַלטן ביי מיינס, אַז איך ווייס פון גאָרנישט.

מען האָט מיר אַריינגעפירט אין אַ ספּעציעלן צימער נומער 15, ווו איך בין אַרויפגעזעצט געוואָרן אויף אַ ספּעציעלע עלעקטרישע מאַשין, וועלכע האָט מיר מיט שטעקנס מערדעריש געשלאָגן מיין קערפּער. אין דעם טאָג האָב איך געקריגן 75 קלעפּ אין 3 מאָל, איך בין געווען אינגאַנצן אָן באַוווסטזיין. מען האָט מיר געמינ־טערט און ווייטער געשלאָגן, אָבער איך האָב אַלץ געלייקנט.

נאָכן אַראָפּנעמען פון מאַשין האָט מען מיר אַוועק־געפירט אין בונקער, ווו איך בין איבערגעווען 30 טעג. אין משך פון דער ערשטער וואָך, בין איך אומצייליקע מאָל געפּאַרשט געוואָרן, מערדערלעך צושלאָגן געוואָרן, נאָר איך האָב מיינע ווערטער נישט צוריקגעצויגן.

אויפן 5־טן טאָג בין איך געשטעלט געוואָרן פּנים אל פּנים מיטן פּראָוואָקאַטאָר. איך האָב אין זיינע אויגן געלייקנט, אַז איך האָב זיך ווען ניט איז פאַרבונדן מיט אים וועגן אַנטלויפן, און האָב דערקלערט, אַז ער האָט די גאַנצע געשיכטע אויף מיר אויסגעקלערט, ווייל איך האָב אים ענטזאָגט אָפּצוגעבן מיינע שטיוול. דאָס איז געווען אַ פאַקט און די עדות אויפן אַרבעטס־פּלאַץ האָבן אויך באַשטעטיקט. אויף דעם גרונט האָט מען שוין דעם ס.ס.־מאַן געדראָט אַריינצוזעצן אין בונקער אַנשטאָט מיר. אַ לאַנגע צייט האָט זיך די געסטאַפּאָ באַמיט עפּעס אַרויסצוקריגן פון מיר, אָבער זיי האָט נישט געלונגען. איך האָב קיין באַשולדיקונג נישט צוגעגעבן און זיך אָפּגעזאָגט אונטערצושרייבן אויפן באַשולדיקונגס־אַקט. ״שרייבט איר זיך אונטער אויב איר ווילט״ האָב איך געזאָגט אויפן 38־טן טאָג.

נאָך אַ פּאָר וואָכן רו האָבן זיי ווידער געפּרוווט איבעררעדן, זאָגנדיק, אַז מיטן אמת וועל איך באַלד אַרויסקומען. איך האָב זיי געענטפערט: ״איך קען דאָ שוין זיצן ווי לאַנג איר ווילט, אויף אַ ליגן קען איך זיך נישט מודה זיין״.

אויפן 39־טן טאָג בין איך אַרויסגעלאָזן געוואָרן פון בונקער און געבראַכט צוריק אין קאָנצענטראַציע־לאַגער.

איך האָב פאַרשטאַנען אַז מען שפּיאָנירט מיר נאָך און עס דראָט מיר אַ געפאַר. איך האָב דאַן באַשלאָסן צום אַנטלויפן. 3 וואָכן זיינען פאַרביי ביז איך בין

געקומען צו זיך, אַ באַקאַנטער דאָקטאָר האָט מיר געמאַכט בלוט־טראַנספוזיעס, איינשפּריצונגען און איך האָב ווידער געמאַכט פאַרברייטונגען צום אַנטלויפן.

איך האָב זיך פאַרבונדן מיט 3 רוסן, וועלכע האָבן מיט מיר צוזאַמען געאַרבעט אויפן פלוג־פּלאַץ — קאָמאַנדע 103 ב. ״לופט־וואַפע בערג־מאַרק אַן דער ראַמפּע״.

צוזאַמען מיט די 3 רוסן פּאַוועל געווריש פון דניעפּרא־פּעטראָווסק, איוואַן באַיעוו פון וויערכני מאַמאַל און פּיאָטער טשירא האָב איך אין דער צייט פון דער אַרבעט אויסגעגראָבן אַ גרוב מיט די זעלבע געצייג, וואָס מיר באַנוצן זיך צו דער אַלגעמיינער אַרבעט. אויף דעם גרוב האָבן מיר אַרויפגעלייגט אַ פּוסטן קאַסטן, כדי די לופט זאָל צוקומען צו אונדז, און אויף דעם אַ סך קאַסטנס מיט אַעראָפּלאַנען־טיילן, מאַטאָרן א. א. וו. אויסער דעם האָבן מיר זיך באַזאָרגט מיט ספּעציעלע גרויסע מעסערס, זייגערס און אַנדערע נויטווענדיקע זאַכן.

21 מאַנאַטן נאָך מיין אַנקומען אין לאַגער, אין מיין געבורטס־טאָג, דעם 14/5 1944 האָב איך באַשלאָסן צום אַנטלויפן. עס האָט מיר נישט אָפּגעשראָקן, וואָס מען האָט אַ טאָג פריער פאַר אַ פּרווו צו אַנטלויפן געהאַנגען 2 און געשאָסן 6 מענטשן.

דעם דערמאַנטן טאָג 4 אַזייגער נאָך מיטאָג 15 מינוט פאַרן אָפּמאַרשירן פון דער קאָלאָנע צוריק אין לאַגער, בין איך מיט מיינע 3 חברים אַריין אין בונקער אויפן אַרבעטס־פּלאַץ אומבאַמערקטערהייט. ביים אויפשטעלן די קאָמאַנדע צום אָפּמאַרש, האָבן די פּאָסטנס באַלד באַמערקט, אַז עס פעלן 4 מאַן און האָבן באַלד פעסט־געשטעלט, ווער עס פעלט. ליגנדיק אין בונקער, האָב איך געהערט ווי די סירענע האָט גערופן אַלאַרם און אַלע ס. ס.־לייט האָבן זיך געלאָזט זוכן די פאַרפאַלענע. מיין קאָמאַנדאָ איז געשטאַנען אויפן אַרבעטס־פּלאַץ אַ שעה צייט, דאַן איז זי אַריין אין לאַגער און דער גאַנצער לאַגער איז געשטאַנען ״אַפּעל״ ביז אין אָוונט.

אַרום 1 אַזייגער ביינאַכט, ווען ס׳איז געוואָרן אינגאַנצן טונקל און שטיל, זיינען מיר אַלע 4 מיט גרויסע שוועריקייטן אַרויס פון אונטער די שווערע קאַסטנס. שלייכנדיק אויפן בויך אַרום 500 מעטער זיינען מיר אַדורך צווישן די פּאָסטנסקייט — אויף יעדער 100 מעטער אַ טורעם מיט פּולעמיאָט אין דער הויך און צווישן צוויי טורעמס אַ פּאָסטן אויף דער ערד. כדי אויסצומיידן די דראָטן פון לאַגער 2 ק״מ ווייטער, האָבן מיר געמוזט בראָדזשען אין בלאָטע ביזן האַלדז און שווימען דורך קאַנאַלן וועלכע זיינען ספּעציעל אויסגעבויט געוואָרן כדי צו פאַרשטעלן די וועג פאַר אַנטלויפנדיקע. מיט דער גרעסטער אָנשטרענגונג איז אונדז געלונגען אומבאַמערקט דורכצוגיין די קאַנאַלן, דאַן האָבן מיר נישט קענענדיק די געגנט, זיך געלאָזט גיין אין דער ריכטונג צו די פון וויטן זיך ערהויבנדיקע בערג. מיר האָבן געוווּסט אַז דאָס זיינען די קאַרפּאַטן און אונטער זיי איז די טשעכישע גרענעץ. אינגאַנצן האָבן מיר געהאַט דורכצומאַכן 20—30 ק״מ. מיר האָבן די וועג געמאַכט אין 2 מעת־לעת, גייענדיק נאָר ביינאַכט דורך די פּוסטע פעלדער און וועגן. צו אונדזער גליק האָבן מיר אונטערוועגנס קיינעם נישט געטראָפן און האָבן בלאָנזשענדיק דערגרייכט דעם טשעכישן גרענעץ. אין דער צווייטער נאַכט זיינען מיר אומבאַמערקט אַריין אין טשעכיען. דאָ זיינען מיר אָפּגעווען 6 וואָכן, זיך אַלץ באַהאַלטנדיק.

אין דער צייט זיינען צו אונדז דערגאַנגען קלאַנגען, אַז די רויטע אַרמיי דערנענטערט זיך צו פּוילן. וועלנדיק זיך גיכער אַנשליסן אָן איר און באַפרייט ווערן האָבן מיר באַשלאָסן צו גיין צוריק אין פּוילן, גנבענדיק דעם גרענעץ ביים טייך סקאַווא, שטאָט פרישטאַק, 2 אַזייגער ביינאַכט, איז איינער פון די רוסן געשאָסן געוואָרן און איך מיט די איבעריקע רוסן זיינען אַריין אין פּוילן. אין משך פון עטלעכע וואָכן, גנבענדיק זיך איבער די טייכן ווּיסלאָבעק, וויסלאָקאַ און דונאַאיעץ, בראָדזשענדיק דורך טיפע בלאָטעס, זיינען מיר געגאַנגען אַלץ נענטער צום פראָנט, אונטערוועגנס האָבן מיר דערהאַרגעט 2 מענער, וועלכע האָבן אונדז געפרעגט אויף דאָקומענטן און האָבן אונדז אויסגעזען פאַרדעכטיקט.

עס איז געווען אַ זונטיק טאָג, 12 אַזייגער בייטאָג, זיינען מיר אָנגעקומען אין אַ דאָרף גידאַווא ביי זשעשאָוו. מיר זיינען געווען שטאַרק הונגעריק און האָבן באַשלאָסן אַריינצוגיין אין אַ שטיבל, וועלכע איז געשטאַנען אַליין 150 מעטער פון אַ וואַלד. איינער האָט געזאָלט אַריינגיין אין שטיבל און אין פאַל, ווען עס זאָלן דאָרט זיין דייטשן אונדז געבן אַ צייכן און מיר וואָלטן אַנטלאָפן אין וואַלד. מיר זיינען געווען 50 מעטער פאַרן שטיבל, ווען עס זיינען אונדז אַרויסגעלאָפן אַנטקעגן 10—15 פערזאָן מיט געווער און האָבן

געשריען "סטוי", מיר האָבן געמיינט, אַז מיר זענען פֿאַרלאָרן. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז דאָס זיינען געווען פּוילישע פּאַרטיזאַנער פֿון דערבייאיקן וואַלד מיט אַ דעסאַנט פֿון די רוסישע פּאַרטיזאַנער. מיר האָבן זיך אָנגעשלאָסן אָן דעם פּאַרטיזאַנער-אָטריאַד, ווו מיר האָבן נאָך 12 וואָכן דערוואַרט די באַפֿרייונג דורך דער רויטער אַרמיי.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָב איך אָנגעהויבן אַר־בעטן אין דער שטאָטישער קריגס-קאָמענדאַנטור אין יאַנאָוו. נאָך 2 מאָנאַט בין איך אַריבער ביי דער זעלבער אַרבעט אין טארון און בידגאָשץ. אין משך פֿון 4—5 מאָנאַט פֿון מיין אַרבעט, האָב איך זיך געשטעלט אַלס ציל צו נעמען נקמה פֿאַר מיינע געמאָרדעטע ברידער און שוועסטער און האָב זיך די גאַנצע צייט באַמיט צו ערפֿילן מיין חוב לגבי די געפֿאַלענע קרבנות פֿון דעם גאַנצן יידישן פֿאָלק.

טאָג בוך פֿון יידישן צער און פּיין *

(אויסצוגן פֿון גביית-עדות וועגן סאָקאָלקע)

זונטיק 24 יאַנואַר 1943

היינט פֿאַרנאַכט האָב איך געזען אויף קופּשקאַ גאַס אַן אויטאָ מיט סאָקאָלקער יידן. נעבן אויטאָ זיינען געש־טאַנען עטלעכע דייטשן. יידישע פּאָליציאַנטן האָבן אין שכנותדיקן אַפּשניט-גאַס, ווו דער אויטאָ איז געש־טאַנען, ניט געלאָזן גיין קיין יידן. מסתמא לוינט ניט... מ'זאָגט אַז מ'האָט היינט עוואַקוירט, אָוועקגעפֿירט צו דער לעצטער וואַנדערונג די פֿאַרבליבענע יידן פֿון סאָ־קאָלקע — יידישע אַרבעטער אין ווערמאַכט פֿאַבריק, וועלכע זיינען איבערגעלאָזט געוואָרן בעת דער אַלגע־מיינער יידן-עוואַקואַציע פֿון ביאַליסטאָקער באַצירק אין נאָוועמבער 1942. פֿינף משפּחות מיט אַ צאָל פֿון 25 נפֿשות זיינען געראַטעוועט געוואָרן דורכן דייטשן אינטענדענט פֿון די ווערמאַכט-פֿאַבריקן, פּריזע.

ביינאַכט, איך האָב נאַרוואָס געהערט פֿון אַן אָנגעזע־ענעם מענטשן, אַז די אויסראַטונגס-באַנדע איז ווידער אָוועקגעשיקט געוואָרן אויף "אַרבעט" אויף צוויי טעג. ווו איז נישט באַוווסט. מ'איז זיך משער, אַז אין פּרוזשאַן.

אין לאָקאַל פֿון פּערסאָנאַל-אָפּטייל פֿאַר אינדוסטרי אויף קופּיעצקאַ 49 איז אַ גוואַלדיקער געדראַנג. גרויסע רייען פֿון אַרבעטס-זוכנדיקע. די יידישע פּאָליציאַנטן אַרבעטן אָנגעשטרענגט ביים איינהאַלטן אָרדנונג. די שורות שטייער זיינען בעיקר, פֿרויען פֿון אַלע שיכטן און עלטער. אַלע זוכן אַרבעט. מ'זעט אויך היימלאָזע יידישע מענער אין די רייען. יידישע פֿאַכלייט, וועלכע האָבן געאַרבעט אויסער געטאָ, רעגיסטרירן זיך אין אונדזער אינדוסטרי-אָפּטייל, ווייל דעם 1-טן פֿעברואַר 1943 זאָלן אָפּגעזוכט ווערן די יידישע פֿאַכלייט, וועלכע אַרבעטן אויסערן געטאָ. די שטימונג אין געטאָ איז אַ נערוועזע. אַ טרייסט און אַ שטיקל אָנשפּאַר געפֿינט מען אין די גרויסע באַשטעלונגען פֿאַר די געטאָ פֿאַבריקן פֿון דער ווערמאַכט און אין דער גרויסער אַקציע פֿון יידנראַט צו באַשעפֿטיקן יידן.

וועגן גראָדנע

נעכטן, שבת, האָט מען ווידער געזען עוואַקואַציע־טראַנספּאָרטן פֿון גראָדנער יידן. עטלעכע גראָדנער זיינען געקומען אין ביאַליסטאָק, געשפּרונגען פֿון צוג. נייע פּליטים.

מאָנטיק 25 יאַנואַר 1943

נאָך נישט באַוווסט ווו די באַנדע איז געפֿאָרן. קרובים פֿון יאַשינאָוואָקער יידן האָבן געשיקט זיי אָנזאָגן, אַז זיי זאָלן זיך תיכף לאָזן אין ביאַליסטאָק. ווער ווייס, צו ס'איז נישט צו שפּעט.

* פֿון אַרכיוו אין "יד ושם".

ווען דער סאָקאָלקער ליקווידאַציע איז מיר אויסגעקומען צו הערן נישט פון דער ערשטער קוועל, נאָר דורך אַן איבערדערציילער פאָלגנדיקע פּרטים: די 600 (זעקס הונדערט) סאָקאָלקער יידן — די אַרבעטער פון די גאַרבערייען און פעלץ־פאַבריק זיינען אומגעריכט עוואַקוירט געוואָרן זונטיק. די באַציונג פון די דייטשן איז געווען נישט קיין שלעכטע. מ׳האָט אויפגעבראַכן עטלעכע שטאַכעטן אין געטאָ־פּאַרקאַן און דורך דאָרט אַדורכגעלאָזט די יידן צום באַן, כדי זיי זאָלן האָבן אַ נאָענטן וועג. ביים אַרויסגאַנג זיינען געשטאַנען צוויי אורנעס. מ׳האָט געדראָט פאַרן אַרויסגאַנג, אַז מ׳וועט אַלעמען רעווידירן און געהייסן אַריינוואַרפן אין די אורנעס דאָלאַר, צירונג, געלט. אַנדערע האָבן צוליב דעם פאַרניכטעט געלט. אַ סך האָבן אַריינגעוואָרפן מטבעות, גאָלדוואַרג א. ד. ג. פאַקטיש האָט מען קיינעם נישט רעווידירט.

ביים באַן האָבן די סאָקאָלקער פּאָליאַקן געבראַכט פאַר די יידן פּוטער, האָניק, ברויט, שפּייז און זיי געטיילט אומזיסט. די דייטשן האָבן געעפנט די טירן פון די וואַגאָנעס און פאַרלייכטערט די פּאָליאַקן צו טיילן זייערע מתנות.

אויב איימיצער האָט געטראָגן אין האַנט אַ רעכטע זאַך, האָבן די דייטשן צוגענומען. איינע האָט געטראָגן אַ פיינעם פּליעד, האָט דער דייטש דערלאַנגט אַ געשריי: אָפּגעבן! דער ייד האָט זיך צו אים געווענדעט, קום מיט מיר אין שטוב, וועסטו באַקומען טייערע זיידענע קאָלדרעס. דעם פּליעד מוז איך האָבן אין וועג צוליב וואַרעמקייט וועגן. לאָז מיר אים. ס׳האָט גאָרנישט געהאָלפן, ער האָט דעם פּליעד געמוזט אָפּגעבן. די האַלטונג פון די יידן איז געווען אַ רויקע. טראַגישע סצענעס האָבן זיך אָפּגעשפּילט בעת פּריזע איז געקומען מיטן אויטא און האָט פון די וואַגאָנעס גענומען ראַטעווען די עטלעכע גליקליכע משפּחות. יידישע מאַמעס האָבן גענומען זיך בעטן: ראַטעוועט מיינע אַ קינד. נעמט עס מיט. פאַרשטענדליך, אַז די תחנונים האָבן נישט געהאָלפן. ס׳האָט זיך דאַך נישט אָן די יידן געווענדעט. אין אָנהויב זיינען געראַטעוועט געוואָרן 3 משפּחות, 14 נפשות. שפּעטער האָט זיך פּריזע אומגעקערט פון וועג און מיטגענומען נאָך 2 משפּחות. צוזאַמען געראַטעוועט 25 נפשות.

געווירקט האָט דאָ דער זכות פון אַ יידישן יינגל נאַטאַן, (דאַכט זיך, אַ זון פון אַ יידישן דאָקטאָר זאַנאַבנד), אַ ליבלינג פון דעם ה׳ פּריזע, דער דייטשן אינטענדענט.

ה׳ פּריזעס אויסקלייב פון די געראַטעוועטע משפּחות איז געווען אויס סענטימענטן. די דירעקטאָרן פון זיינע פאַבריקן האָט ער נישט געראַטעוועט.

די דאָזיקע ידיעות זיינען איבערגעגעבן געוואָרן דער איבערדערציילערין דורך אַ סאָקאָלקער יידן, אַ געראַטעוועטן.

דינסטיק 26 יאַנואַר 1943

היינט זיינען אָנגעקומען עטלעכע פּליטים פון סאָקאָלקע און קרינעק, וועלכע זיינען געשפּרונגען פון צוג. צווישן זיי פאַרוווּנדעטע. 3 קרינקער מיידלעך מיט אַ בחור זיינען געוואָרן צושלאָגן דורך געסטאַפּאָ. די פאַרוווּנדעטע האָט מען אָפּגעפירט אין שפּיטאָל. די ריכטיגע צאָל פּליטים פון היינטיקן טאָג איז מיר נישט געלונגען פּינקטליך פעסטצושטעלן.

אין געטאָ רעדט מען כסדר וועגן די יידישע זאַכן פון טרעבלינקי, וועלכע מ׳האָט געבראַכט אין ביאַליסטאָק. נעכטן איז די יידישע אַרבעטער, וועלכע אַרבעטן ביים באַן פון דער פירמע פּערשקע, אויסגעקומען אויסצולאָדן 7 וואַגאָנעס מלבושים געפּאַקטע און סאָרטירטע אין קליינע פּעקלעך מיטן אויפשריפט: טרעבלינקי, דורך מאַלקין—ביאַליסטאָק... ווי אַנדערע זאַכן, איז אויף די וואַגאָנעס געווען דער דערמאָנטער אויפשריפט. אַלענפאַלס איז אָבער זיכער, אַז די מלבושים זיינען פון טרעבלינקי. די דאָזיקע לאָדונג גייט פאַר טעקסטילצוועקן, אין ביאַליסטאָק פאַר די שמאַטעס־לאַגערן.

די יידישע אַרבעטער האָבן געזוכט און געפונען אין די בגדים פאָטאָגראַפיעס, דאָקומענטן, פּעסער. מ׳זאָגט, אַז מ׳האָט אין די בגדים אויך געקענט געפינען פאַרבאַהאַלטענע געלט, גאָלדענע חפצים. די פּוילישע אַרבעטער האָבן בעיקר אַזעלכע געזוכט. די געפונענע פּעסער און דאָקומענטן זיינען פון וואַרשעווער, גראָדנער, קנישינער, גרייעווער אווגוסטאָווער יידן. די בריגאַדירן און אויך אַ דייטש האָבן די יידן געוואָרענט, אַז מ׳זאָל פון בגדים קיין זאַך נישט נעמען און נישט זוכן, מ׳וועט אַלעמען רעווידירן. כך הוה. אַלע יידישע באַן־אַרבעטער פון דער פירמע פריץפערשקע (אַן אויטיל־פירמע, פאַר די פּוילישע צייטן האָט עס געהערט צו קאַמכאַוון),

זיינען אין אַסטראָווסקי געסל גרונטליך רעווידירט געוואָרן דורך געסטאַפּאָ.

נעמען פון די פאַרגעדיינקטע יידישע פאַמיליעס פון די דאָקומענטן ווערן דערמאָנט אין די באַריכטן פון די דערציילער — הגם די סודות פון די טרעבלינקער טויט־פאַבריק האָבן שוין לאַנג אויפגעהערט צו זיין אַ סענסאַציע, הגם אין ביאַליסטאָק געפינען זיך שוין אויך פליטים פון טרעבלינקי, פונדעסטוועגן רופט אַרויס אַ נייעם שוידער יעדער סימן און אָנדענק פון טרעבלינקי

עדות — פּראָטאָקאָלאַנט: —
פּאַרזיצער פון דער היסטאָרישער קאָמיסיע.
מגר. מ. טורעק

— דעם דאָזיקן טויט־געשפּענסט און מאָנומענט פון דער היטלעריסטישער מאָרד־ציוויליזאַציע.

אַ טאָג פאַר דער נייער עוואַקואַציע פון גראָדנע, דעם 15־טן יאַנואַר, האָט מען די פאַרבליבענע סאָקאָלקער אין גראָדנע פון קעלבאַסינער לאַגער אַרויסגעפירט צוריק אין זייער היימשטאָט — סאָקאָלקע. אַזוי האָט מען געזאָגט. (ווי באַוווּסט, האָט מען דעם 25־טן יאַנואַר געמאַכט סאָקאָלקע יידן־ריין).

א סאקאלקער קעמפער אין אויפשטאנד פון ווארשעווער געטא

יצחק גאָלדשטיין איז געבוירן אין 1916 אין סאָקאָלקע, ביאַליסטאָקער קרייז. זייענדיק נאָך גאָר יונג, איז ער אַריינגעטרעטן אין "הנוער הציוני", ווּ ער האָט זיך מיט דער גאַנצער יוגנט־פרישקייט איבערגעגעבן דער אַרבעט פון דער באַוועגונג, און אַרויסגעוויזן אַ האַרציקע און חברישע באַציהונג צו אַלעמען. ער איז געווען צווישן די ערשטע חברים אויף הכשרה. צוליב זיין איבערגעגעבנקייט, איז ער געשטיגן אין דער באַוועגונג, און פאַרן אויסברוך פון דער מלחמה איז ער אַרויסגערופן געוואָרן קיין וואַרשע, מיטצואַרבעטן אין דער הנהגה הראשית.

פאַר דער מלחמה האָט ער געענדיגט אין פּוילישן מיליטער און דאָס איז אים צונוצגעקומען שפּעטער אין דער אונטערערדישער טעטיקייט. אָנהייב מלחמה איז ער געווען טעטיק אין לאָדזש, דערנאָך אין וואַרשע. ער איז געווען צווישן די, וועלכע האָבן אויפגעהאַלטן דעם קאָנטאַקט מיט ארץ־ישראל, דורך דער פאַרמיטלונג פונעם פאַרבינדונגס־ביוראָ פון דער הסתדרות אין זשענעווע. ער האָט מיטגעאַרבעט מיט יעקב פּראָשקער, קאָמאַנדאַנט פון דער קאַמפגרופּע פון "הנוער הציוני", וועלכע האָט העלדיש געקעמפט צוזאַמען מיט אַנדערע קאַמפגרופּן אינעם בערשטער געביט. מ'האָט זיי תמיד געזען צוזאַמען.

פאַראַן אַ סברה, אַז יצחק גאָלדשטיין איז אומגעקומען בעת דעם אויפרייס פון בונקער פון וואָלאָווע־גאַס נומער 8, ווּ ס'האָט זיך געפונען יעקב פּראָשקערס קאַמפגרופּע און אויך ציווילע מענטשן. זיין נאָמען געפינט זיך אין ליסטע פון געפאַלענע אין וואַרשעווער געטאָקאַמף.

(אין דער ליסטע וועלכע איז איבערגעשיקט געוואָרן דורך די אונטערערדישע אָרגאַנען פון וואַרשע קיין לאָנדאָן אין חודש נאָוועמבער 1943, איז זיין נאָמען על־פּי־טעות אַריינגעשטעלט געוואָרן צווישן די מיטגלידער פון די בונדישע קאַמפגרופּעס; דער זעלבער טעות חזר'ט זיך שפּעטער איבער אין די פאַרשידענע ניו־יאָרקער בונדישע אויסגאַבעס).

פון בוך: "חורבן און אויפשטאַנד פון די יידן אין וואַרשע" פון מלך ניישטאַט, צווייטער טייל: די געפאַלענע אויף דער וואַך. תל־אביב תש"ח, 1948.

לאנדסמאנשאפטן

סאַקאַלקער אין אמעריקה

סאַקאַלקער (ביאַליסטאָקער ראַיאָן) גרייטען זיך צו יזכור־בוך פון זייער היימשטאָט

די צוקונפטיגע דורות, די צוקונפטיגע היסטאָריקער וועלען לערנען אַ סך פון די יזכור־ביכער וואָס יעדער שטאָט און שטעטל גיט אַרויס. די ביכער וועלען בלייבען אַלס מאָנומענט פאַר דורות, ווו מענשען וועלען לערנען וואָס אַזוינס די שטעט און שטעטלעך זענען געווען און ווי אַזוי די דייטשן האָבן זיי אומ׳רחמנות׳דיגע אומגעבראַכט און פאַרניכטעט. כדי סאָקאָלקע זאָל אויך זיין פאַרטרעטן אין דעם פאַראייביגטען מאָנומענט, האָט זיך צו דעם צוועק געגרינדעט אין ישראל אַ בוך־קאָמיטעט, אין דער שפּיץ מיט פרוי אסתר מישקינסקי און הער ירדני, וואָס האָפט, אַז מיט דער הילף פון סאָקאָלקער לאַנדסלייט אין אַמעריקע וועט מעגליך זיין אַרויסצוגעבן אַ סאָקאָלקער יזכור־בוך.

סאָקאָלקער לאַנדסלייט באַנייען אַקטיוויטעט פאַר׳ן ״אַפּיל״

אין אַנבליק פון דער גרויסער געפאַר, וואָס הענגט איבער מדינת ישראל, צוליב דער פיבערהאַפטער באַוואָפענונג פון די אַראַבישע מלוכות, איז די סאָקאָלקער איד סאָסייעטי צוגעטראָטן צו אַ פאַרשטאַרקטער קאַמפּיין־טעטיגקייט צווישן די לאַנדסלייט און מיטגלידער. די סאָסייטי האָט מיט אַ קורצער צייט צוריק איבערגעגעבן אַ טשעק אויף אַ באַדייטענדער סומע. ביי דער געלעגנהייט האָט די אַקטיווע טוערין איידע פאָזאַרניק דערקלערט: ״מיר קענען ניט בלייבן גלייכגילטיג אין דער איצטיגער גורל־שעה פאַר מדינת ישראל און מיר וועלן טאָן אַלץ וואָס עס איז מעגלעך, כדי צו שאַפן אַ גרויסע סומע פאַר׳ן 1956 קאַמפּעין פון ״יונייטעד דזשואיש אַפּיל״.

די סאָקאָלקער איד סאָסייעטי האָט אַלעמאָל אַרויסגעוויזן אַ טיפע פאַרשטענדעניש פאַר די קאַמפּוינס פון ״אַפּיל״. בראש פון דער סאָסייעטי שטייען די חשוב׳ע געזעלשאַפטליכע טוער: מאיר קאַפּלאַן, פּרעזידענט; עטעל סטיין, פינ. סעקרעטאַר; מאַלי עפּשטיין, קאָר. סעק.; יעקב עפּשטיין, רעק. סעקרעטאַר; הערי קאַפּלאַן, טרעזשורער און מאַקס פאָזאַרניק, טראָסטי.

סאָקאָלקער איד סאָסייעטי בויט וווינונגען אין ישראל

די סאָקאָלקער איד סאָסייעטי, איינע פון די טיכטיקסטע אָרגאַניזאַציעס צווישען די לאַנדסמאַנשאַפטען אין ניו־יאָרק, האָט דעם ״יונייטעד דזשואיש אַפּיל״ אויסגעצאָלט די פולע סומע פאַר אַ צווייטער ווינונג אין ישראל, וואָס די סאָסייעטי בויט פאַר היימלאָזע יידישע משפחות און אין אָנדענק פון די קדושים פון דער אַלטער היים־שטאָט. די סאָקאָלקער איד סאָסייעטי האָט אַ קליינע מיטגלידערשאַפט, אָבער די דאָזיגע אָרגאַניזאַציע קען דינען אַלס מוסטער פאַר פיל גרעסערע אָרגאַניזאַציעס מיט איר איבערגעבענקייט און אַקטיוויטעט פאַר די קאַמפּעינס פון ״יונייטעד דזשואיש אַפּיל״. די סאָקאָל־קער סאָסייעטי פירט אָן אַ פערמאַנענטע קאַמפּיין טעטיג־קייט צווישן אירע מיטגלידער און שאַפט פאָנדען פאַר די נויט־ליידענדע אידן אויף יענער זייט ים און פאַר מדינת ישראל.

אַביישטייערונג פאַר׳ן 1959 קאַמפּיין פון ״יונאַיטעד דזשואיש אַפּיל״ איז איבערגעגעבן געוואָרן דורך דער סאָקאָלקער איד סאָסייעטי, וואָס האָט אין פאַרלויף פון די לעצטע יאָרן געשאַפן באַדייטענדע פאָנדן פאַר יידישער רעטונג און פאַר׳ן אויפבוי פון מדינת ישראל. דער באַשלוס צו שיקן די ביישטייערונג איז געמאַכט געוואָרן אויף אַ פאַרזאַמלונג, וואָס די סאָסייעטי האָט אָפּגעהאַלטן דעם 15־טן פעברואַר 1959, אונטער׳ן פאַר־

זיץ פון לואיס בלום, רעקאָרדינג־סעקרעטאַר, וועלכער האָט דעם טשעק איבערגעגעבן אין אָפיס פון קאָנסל.

די סאָסייעטי ווערט אָנגעפירט דורך די פאָלגענדע חשוב'ע טוער: מאיר קאַפּלאַן, פּרעז.; ענאַ בלום, וויס־פּרעז.; איידאַ פּאָזאַרניק, ווייצא־פּרעז.; לואיס בלום, רעק.־סעק.; עטל סטיין, פינאַנס־סעק.; מאָלי עפּשטיין, סעק.; אירווינג סטיין, טרעזשורער; מאַקס פּאָזאַרניק, טראַסטי.

קינדער־גאָרטן און קליניק אין ישראל געבויט דורך סאָקאָלקער איד סאָסייעטי

די סאָקאָלקער איד סאָסייעטי, איינע פון די טיכטיגסטע אָרגאַניזאַציעס צווישן די לאַנדסמאַנשאַפטן אין ניו־יאָרק, האָט מיט אַ קורצער צייט צוריק אָפּגעהאַלטן אַ מיטינג פון אַ ספּעציעלן קאָמיטעט. אויף דעם מיטינג איז איינשטימיג באַשלאָסן געוואָרן צו בויען אַ פּראָיעקט אין מדינת ישראל, א קינדער־גאָרטן און אַ קליניק. דער חשוב'ער כלל־טוער, מר. סטאָלער, האָט אָפּגעגעבן אַ גענויען באַריכט פון דער עמוירדזשענסי קאָנפערענץ פון קאָנסל פון אָרגאַניזאַציעס ביים "יונייטעד דזשואיש אַפּיל", ווו עס איז פּראָקלאַמירט געוואָרן אַן אויסער־געוועונליכער קאַמפּיין לטובת די בויער און באַשיצער פון מדינת ישראל. אין שפּיץ פון דער סאָקאָלקער איד סאָסייעטי שטייען די חשוב'ע געזעלשאַפטליכע טוער: מאיר קאַפּלאַן, פּרעזידענט; אידה פּאָזאַרניק, ויצע־פּרעזידענטין; דזשעק עפּשטיין, רעק.־סעקרעטאַר; מאָלי פּרעזידענטין; דזשעק עפּשטיין, רעק.־סעקרעטאַר; עטל שטיין, פינאַנס־סעקרעטאַר; מאָלי עפּשטיין, קאָר.־סעק. און אירווינג שטיין, טרעזשורער.

דער קאָמיטעט האָט באַשלאָסן גלייך צוצוטרעטן צו דער אַרבעט מיט דער גאַנצע ענערגיע און צוזאַמען מיט די מיטגלידער פון דער סאָסייעטי, ווי אַמשנעלסטן שאַפן פאָנדן פאַר דעם פּראָיעקט אין ישראל. עס איז אויך אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס צו מאַכן אַלע נויטיגע צוגרייטונגען פאַר דעם גרויסן יערליכן באַנקעט פון דער סאָסייעטי, וואָס וועט פאָרקומען דעם 2־טן פעברואַר, 1957.

די סאָקאָלקער איד סאָסייעטי האָט אין משך פון די לעצטע יאָרן זיך אַרויסגערוקט פון אויבן אָן צווישן די לאַנדסמאַנשאַפט אָרגאַניזאַציעס אין ניו־יאָרק און גע־שאַפן באַדייטענדע פאָנדן פאַר די קאַמפּיינס פון "יונייטעד דזשואיש אַפּיל".

ה' בנימין גולד מיט לאנדסלייט אין ישראל

סאָקאָלקער הייד סאסייטי אקטיוו פארן הייזער־קאמפּעין

23 Anniversary
SOKOLKER
AID SOCIETY
Bon Voyage...

23 Anniversary
SOKOLKER
M. Altman — photos —

בנימין גולד

פינאנס סעקרעטערין עטל שטיין

איסר שטיין

מאיר קפלן און פרוי

מלי און ז'ק אפשטיין

אפשטיין פאזארניק
גרינדערין און פרעזידענט

מקס פאזארניק

גולדה די טאקערקע

הערשאפט סאקאלסקי

רוז גורדון (רייזל לאַזדאַן)
גרינדערין אונד פרעזידענט

נחמיה ווערבליוד

רבקה (חינסקי) ווערבליוד
פרעזידענט

לואיס בלום

אנה בלום (עלקה קאן)
גרינדערין און פרעזידענט

מרי אקשטיין
גרינדערין און ערשטע פרעזידענט

מאיר אקשטיין

בן ציון חסיד

סאקאלקער אין ישראל

די גרינדונג פון „ארגון יוצאי סוקולקה" אין ישראל

אין ארץ־ישראל זיינען מיר אָנגעקומען סוף דעצעמבער 1921, שפּעטער זיינען צו מיר געקומען מיין פאָטער, מוטער און דער ברודער. אין יענע צייטן איז די זאָרגן פון פרנסה געווען זייער גרויס, און מ'האָט ווייניג וואָס געקענט טראַכטן וועגן אַנדערע זאַכען. איך פלעג זיך טרעפן מיט סאָקאָלקער עולים זייער ווייניג, נאָך זייענ־דיק אין גראָדנע האָב איך זיך באַקאָנט מיט מיין צוקונפ־טיקע פרוי; אין ארץ־ישראל האָבן שוין די גראָדנער געהאַט אַ ארגון פון יאָרן לאַנג, נאָך פון פאַר דער מלחמה, וואָס פלעגט מאַכן נשפים פאַר די לאַנדסלייט.

אין דער צייט פון דער מלחמה, אַז ס'זענען אָנגעקומען די טרויעריקע ידיעות פון אייראָפּע וועגן די בלוטיקע געשעענישן, פלעגן אויך די גראָדנער מאַכן טרויער־אָווענטן לזכר די אומגעקומענע גראָדנער יידן. איך פלעג אָפט גיין צו די טרויער־אָוונטען, און עס איז מיר געקומען דער געדאַנק, פאַרוואָס זאָלן מיר סאָקאָל־קער זיך נישט צוזאַמענקומען און אויך דערמאָנען אַלע חברים וואָס זענען אַזוי טראַגיש אומגעקומען אין די שרעקלעכסטע עינויים. האָבן מיר דאָך אויך פאַרלוירן פאָטער, מוטער, ברידער, שוועסטער און פריינט. פאַר־וואָס, פאַרוואָס דאָס קליינע שטעטעלע סאָקאָלקע, וואָס מיר האָבן דאָרט פאַרבראַכט אונדזערע קינדער־יאָרן צוזאַמען, ווו מיר האָבן יעדער געקענט איינער דעם אַנדערן, אַזוי ווי גאַנץ סאָקאָלקע וואָלט געווען איין שטוב, איין משפחה. איז געווען ביי איינעם אַ שמחה האָט גאַנץ סאָקאָלקע געוווּסט, איז געווען אַ טרויער אין אַ משפחה — האָט אויך דאָס גאַנצע שטעטעלע מיט־געפילט דעם צער. פאַרוואָס האָבן מיר זיך אַזוי גיך פאַרגעסן ?

איך האָב באַגעגענט סאָקאָלקער און פאַרגעלעגט אַז מ'דאַרף זיך צוזאַמענקומען אַלע סאָקאָלקער צוזאַמען אויף איין אָרט און עפּעס טוען פאַר אַ פאַראייניגונג.

איך האָב זיך געטראָפן מיט יקותיאל חינסקי און אים פאָרגעלעגט די זאַך. ער האָט גלייך מסכים געווען און מיר האָבן זיך גענומען צו דער אַרבעט. מיר האָבן געדונגען אַ זאַל, געמעלדעט אין די צייטונגען, אַז אַלע סאָקאָלקער לאַנדסלייט ווערן איינגעלאַדן אויף אַ אזכרה פאַר אונדזערע קדושים.

גייענדיק צום אזכרה־אָוונט האָב איך געטראַכט ווער

די אנטהילונג פון דער מצבה אין מרתף־השואה
און דאס אנצינדן פון דעם נר־זכרון
גלוי המצבה במרתף השואה והדלקת הנר ביום הזכרון

א וועלדל צום אָנדענק פון די סאָקאָלקער קדושים

וויים ? נאָך אַזוי פיל יאָרן טראַכט יעדער פאַר זיך, ווער וויים אויב ס׳וועלן קומען די חברים ? אין זאַל איז צו מיר געקומען חינסקי מיט גרויס פרייד און געזאָגט : אונדזער אַרבעט איז נישט געווען אומזיסט ; די סאָקאָל־קער הערצער האָבן זיך דערוועקט. צום ערשטן אָוונט זיינען געקומען פיל חברים און מיר האָבן געשאַפט דעם ״ארגון יוצאי סוקולקה בישראל״ און אויסגעקליבן די חברים צום ועד : יודאווסקי, קאַוואַלסקי, רייסקינד, טיקאַצינסקי, בונים, שפירא, אבן, סטודניק, חינסקי, חסיד, מאַנאַסעוויטש.

מיר האָבן זיך פאַרבונדן מיט אונדזערע סאָקאָלקער לאַנדסלייט אין אַמעריקע וואָס האָבן דאָרט די ״אייד־סאָסייעטי״, וואָס האָט געפירט אַ הילפס־טעטיקייט פאַר סאָקאָלקער לאַנדסלייט. מיר האָבן געפאָדערט אַז די געלט וואָס זיי זאַמלען זאָלן זיי שיקן צו אונדזער ועד מיר זאָלן העלפן חברים וואָס נויטיקן זיך. ערשטענס, האָבן מיר געשאַפן אַ גמילות־חסדים קאַסע, שפּעטער — אַ חורשה (וואַלד) אין יער־הקדושים און אַ מצבה אין מרתף־השואה אין ירושלים. דאָס אַלץ מיט דער הילף פון סאָקאָלקער ״הייד־סאָסייטי״ אין אַמעריקע, ביז מיר האָבן זיך גענומען צו שאַפן דעם יזכור־בוך צום אָנדענק פון די סאָקאָלקער קדושים און דעם שרעקליכן אומ־קום פון אונדזער שטעטל.

נאָך איין זאַך וויל איך דערלעבן : אַז ביי אונדז אין ישראל זאָל זיין אויף אַ הויז אין תל־אביב אַ שילד : ״בית־תרבות של ארגון יוצאי סוקולקה בישראל״ לזכר קדושי עיירתנו שנפלו על קידוש השם.

משה מונשביץ

משיח אין חלום און אין לעבן

אבאלאדע פון דער אַלטער היים

אבא ! במפת העולם חפשתיה
את עיר מולדתך — סוקולקה — ולא מצאתיה . . .

מיין קינד ! נישט אין אַטלאַס־ביכער
איז דער נאָמען פון מיין שטעטל אויפגעשריבן
נאָר טיף אין האַרצן איינגעקריצט
איז זי אויף אייביג דאָ פאַרבליבן.
— — — —

שאָטן וועלדלעך — סאסנע־בוימער
קליינע טייכלעך, נישט קיין ימ׳ען,
פעלדער פולע, גרינע לאַנקעס,
בערג און טאָלן — אַלץ צוזאַמען

און איבער זיי די זיבן הימלען
דעקן אויס און רינגלען אום
מיין שטעטלע. — און יעדער שטיין
ווייס און קען דערציילן שטום ;

מעשה׳לעך, לעגענדעס, חלומות און פאַנטאַזיעס
וואָס האָבן אויסגעפילט דעם לעבן דאָרט.
אַ שטעטל, ווו דער אַלטער און נייער משיח
האָבן זיך אַנטפלעקט צוזאַמען אויף איין אָרט

מיטן ציל — שלום שליסן צווישן דורות
אַלט און יונג נישט מער צושיידן.
אויך פאַר דיר מיין קינד וויל איך דערציילן —
אָט די לעגענדע מיט מיין זיידן.

די דורות־לאַנגע פאָלקס־געשיכטע,
וואָס אין זכרון איז פאַרבליבן
פון מיין קליינער גלות־שטעטל
מיט יאָרן לאַנג צוריק געשריבן

— — — —

איך געדיינק און זע נאָך איצטער
יענע נאַכט פאַר מיינע אויגן ;
אין אַ ווינקל אויף אַ בעטל
ליגט מיין זיידע, אַלט געבויגן,

איך קוק זיך צו און זע ;; ווי טוי
זעט אויס די קאָפּ, די באָרד ווייס־גרוי
און אַלט איז ער געוואָרן
נאָך אין זיינע יוגנט יאָרן.

ליגט, קרעכצעט און אָטעמט שווער,
און שלאָפן קען ער שוין נישט מער,
אויך וואַך זיין איז נישט זיין באַגער ;
נאָר ווייטער ציט זיך זיין חלום

וואָס איז אונז אַלעמען בעקאַנט ;
פון משיח׳ן דעם העלד
אויף זיין ווייסן שטאַרקן פערד
געשפּאַנט אין גאָלד, געפּוצט בריליאַנטן.

און ווי געיאָגט פון שטורם־ווינד,
לויפט משיח דורך געשווינד,
אַז אויפגעציטערט ווערט די ערד.
מיט יעדן טראָט,

דער פערד ער האָט,
די ערד געעפנט אונטער זיך,
און פון דאָרטן,
אַלע סאָרטן,

מתים, שטעלן זיך אויף גיך;
ווער מיט צ׳וועקעס דורכגעשלאָגן,
ווער אָן פיס, און ווער אָן הענט,
ווער מיט מעסערס דורכגעשטאָכן,

ווער מיט אברים אויסגעברענט,
ווער פון מויל זיין צונג אַרויס,
דורכגעשטאָכן אים מיט שפיזן, —
אַלע ווידער לעבעדיק
געזונט און שטאַרק אַזוי ווי ריזן.

— — — —

אַ שרעק, אַ מורא איז באַפאַלן
יענע מענשן וועלכע פילן
אַז מיט אַט די מתים־ריזן
איז געוועזן זיך גוט צו שפילן;

ווערגן, שטיקן,
זיי צודריקן,
אַזוי ווי קליינינקע באַצילן
ברענען, לאַכן,

חוזק מאַכן,
אַזוי אַן אויפהער פלעגט מען שפילן.
און איצט? — זיי זעען מיט די אויגן
און קענען זיך אַליין נישט גלויבן,

אַז די טויטע מילבן־קינדער
זאָלן אויפשטיין שטאַרק ווי לייבן.

— — — —

פלוצלונג זעט מען, ווי דער הימל
עפנט אויף זיך מיט אַמאָל,
אַפייערדיקער זייל באַוויַזט זיך
און עס הערט זיך הויך גאָטס־קול:

— — — — — איך!
פון יידן אויסגעווילטער גאָט
גיב אייך מיין אַנטשיידונגס־וואָרט
און זאָג: — — — — —

„ווער מיין פאָלק געפייניקט האָט,
נישט אויפשטיין זאָל ער פון דעם אָרט!
טויב און שטום זאָל ווערן דער,
וואָס וועט צו מיר נישט דינען מער!

באַלד צושמעטערט זאָל דער ווערן
וואָס וועט מיין הייליקייט צושטערן!"
און דו מיין אָרעם יידיש קינד,
ביזט אָפגעקומען פאַר דיין זינד.

גענוג פאַרגאָסן שוין דיין בלוט,
גענוג געראַנגעלט זיך אָן מוט.
איך קען דיין ווייטיק מער נישט הערן,
דער בעכער איז שוין פול מיט טרערן.

„איך לייז דיר אויס פון לאַנגען גלות,
פון נויט און פיין, פון שפאָט און שאַנד,
און משיח וועט דיר פירן
צוריק דאָרט אין דיין הייליג לאַנד!"

— — — —

און אַנטשוויגן איז גאָטס שטימע,
דער הימל זיך צוריק פאַרמאַכט,
נאָר די גאולה קען נישט קומען,
ווייל... דער זיידע האָט זיך דערוואַכט...

ער עפנט קוים די בלויע אויגן,
קוקט פאַרוווּנדערט זיך אַרום,
נעמט מיין האַנט אין זיינע ביידע
און די ליפן שעפּצ׳ען שטום:

— — — — — — ווּו בין איך?
— — זיידע! זיידע! באַרוהיג דיך.
דו ביזט מיט מיר, דיין אייניקל
דאָ אין גלות נאָך פאַרבליבן,

ווייל דיין וואַכקייט האָט אין הימל
משיחן צוריק פאַרטריבן.
די מתים ליגען אין די קברים,
די שונאים קען מען טויט נישט זען,

ווייל משיח אויף זיין פערדל,
איז אַ חלום נאָר געווען.

אַ חלום שוין פון דורות לאַנג,
אַ חלום פון דער לאַנגער נאַכט,
וואָס האָט צו ליכט נאָך נישט דערגרייכט,
צו פינסטערניש קיין סוף געמאַכט.

— — — — — זיידע!
אמת איז, דו ביזט גערעכט,
מיר דאַרפן הילף, עס איז אונז שלעכט,
פון איין זייט שונאים אונז זיי שטיקן,
פון צווייטן — ברידער, אויך זיי דריקן.

פעלקער בייסן זיך ווי חיות,
מענשן רייסן פון זיך שטיקער,
ברידער נאָנטע טיילן זיך,
אויף אונטערדריקטע און אונטערדריקער.

איינער שטאַרבט פון הונגער קעלט,
דער צווייטער לעבט זיך ווויל און גוט.
געוואָרן איז די גאַנצע וועלט
אַ גרויסע שעכט-הויז, פול מיט בלוט

און אין מיטן שטייט דער ייד,
מען רייסט, מען טרייבט יעדעס גליד,
אין פנים וואַרפט מען אים די שאַנד
"אין פּאַלעסטינאַ איז דיין לאַנד!..."

— — — — —
אמת, זיידע, אמת זאָג איך,
איז דיין תפילה, דיין געבעט,
אַז משיח זאָל שוין קומען,
ס'איז שוין צייט, שוין באַלד צו שפּעט...

אמת איז, ער דאַרף שוין קומען,
ס'איז שוין לאַנג אויף דעם די צייט.
אמת אויך, ער גייט און קומט שוין...
ער איז פון אונז שוין גאָר נישט ווייט...

נישט מיט שופרות און טראָמפּייטן
גייט ער, קומט ער אויף זיין פערד,
נאָר ער וואַקסט מיט אונז צוזאַמען,
אומעטום דאָ אויף דער ערד.

ער וואַקסט און וואַקסט, פון יאָר צו יאָר
אויף יעדען שריט, אויף יעדען שפּאַן,
זיין נאָמען איז: "דער יונגער דור"
אין יעדן פאָלק איז ער פאַראַן.

— — — — — זיידע!
איך זע דו ווילסט מיר פרעגן:
צו דאָ אויף פרעמדע וועגן,
איבער לאַנגע גלות-פעלדער,

וואַקסט דאָ אויך פון יאָר צו יאָר,
די נייע יידישע גאולה,
וואָס דו רופסט אים "יונגער דור"?

— — — — — ניין זיידע!
עפן אויף די אויגן מער,
און קוק דאָרט ווייט, עס איז נישט שווער
צו זען אין נאָנטן מזרח דאָרט
אַ אַלט באַנייט היסטאָריש אָרט,

דאָרט אויף פעלדער, בערג און טאָלן
וואַקסט איצט אויס אַ מענטש אַ פרייער,
דאָרט אין הייליק מזרח לאַנד
וואַקסט איצט אויס אַ דור אַ נייער.

דורך אַרבעט ביטערע און שווערע
שמידט ער אויס אַ לאַנגע קייט,
וואָס וועט צוזאַמען אונז פאַרבינדן
באַפרייען אונז פון גלות-נויט.

— — — — — גענוג!
גענוג — זאָגט שוין — מיין זיידע
גענוג די ליכט פון זיך צו טרייבן,
גענוג חלומות אויך צו וועבן,
גענוג אין פינסטערניש צו בלייבן.

שוין צייט צו עפענען די אויגן
און די נאַכט זאָל שוין פאַרשווינדן,
שוין צייט אַז א איינציגער משיח,
זאָל אַלט און יונג צוזאַמען-בינדן.

הסרת הלוט ביער הקדושים

צוזאַמען אייניקלאַך און זיידעס,
טאַטעס, מאַמעס — האַנט ביי האַנט
צוזאַמען פאַר אַ נייעם לעבן
אַ נייע היים אין אונזער לאַנד.

— — — — — — —
— — — — — — —
— — — — — — —
— — — — — — —

✶

מיין טייער קינד! — צו ענדע
איז די געשיכטע די לעגענדע.

עס איז אַ שטורם אויסגעבראָכן
שטעט, אויך אונזער שטעטעלע, פאַרניכטעט, צושטאָכן

און צושמעטערט די לוחות פון געזעץ און מאָראַל.
און די נאַצישע הענט

האָבן גרויזאַם און מערדעריש
אין גאַז געשיקט און אין פייער געברענט

מיליאָנען אומשולדיגע קרבנות,
און דורך פאַרטויבטע ווענט, האָבן זיי
געשיקט צו אונז דעם לעצטן וויי־געשריי
וואָס האָט שוידערליך געלאָזט זיך הערן

און וועט קיינמאָל נישט פאַרגעסן ווערן.

— — — — — — —
— — — — — — —
— — — — — — —
— — — — — — —

✶

אין שווערע מאָמענטן פון צער און וויטאָק,
פיל איך
מיין זיידענס צערטליכע הענט אויף מיין קאָפּ
און הער זיין שטים וואָס טרייסט און זאָגט צו מיר:
זיי געבענטשט מיט'ן משיח
אויך איך מיט מיינעם בין מיט דיר.

שרה חינסקי

די „קאלאניע איזאקא״

די טראַגיש־פאַרניכטעטע היימאַט ״קאַלאַניע־איזאַאַקא״ וואָס איז געלעגן 14 ק״מ פון סאָקאָלקע, צווישן אמדור און קריניק.

געציילט האָט זי אַ 30 — 40 יידישע פאַמיליעס: — 2 משפחות אפשטיין, 3 משפחות קאפוסטין, טרעשציאנסקי, 3 משפחות אקשטיין שטייערמאַן, 3 משפחות אש, יונאַוויץ דער שוחט, 2 גולדשמיד, 3 משפחות ישינאַוסקי, קנישויצקי, און נאָך. נאָך וועלכע מיר ווייִנען אייביג. ווי שיין און אינטערעסאַנט איז געווען די ״קאָלאָניע״ און די אַלע קאָלאָניסטן, פעלד־אַרבייטער, זייער וועניג פאַך־מענער. מען האָט געזייט און געשניטן, געפלאַנצט, געקליבן די שיינע פרוכטן און גרינס. די שיינע עפּעל און באַרנעס, פורעצ׳קעס און מאַלינעס. קאַרשן־בוימער מיט די גרויסע צ׳ערעשניעס, וועלכע פלעגן שוין דערשיינען אין חודש מאי צוזאַמען מיט די בליענדע בעז־בוימער. די גערטנער מיט די בלומען פון דער אלייע, ווי מיר קליינע קינדער פלעגן עס רופן די איין־גאַס, פון ביידע זייטן טאָפּאָלן־בוימער. אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט פלעגט מען זיך נישט איינמאָל אָנשלאָגן אָן אַ בוים. אויך די תבואות מיט די קאַרטאָפל, בינשטאָקן מיט בינען, וואָס ניט איינמאָל איז מען געווען צוביסן פון זיי ביים ארויסנעמען די האָניג, אַלעס איז געווען ליב און זיס.

אָט דערמאָנט זיך מיר דער ״חדר״, ווו מיר אַלע קאָלאָניער קינדער, גרויסע און קליינע, האָבן געלערנט גרופּענווייז ביי די ״מלמדים״: קונשט פון סאָקאָלקע, נחום לוין, וואָס מ׳פלעגט אים רופן ״נחום קאַפּיטאַן דרייפוס״, פון קריניק קאמינסקי, וועלכער האָט געשטאַמט פון דער באַוווסטער משפחה קאמינסקי, די יידישע־טרופּע פון שפּילן און אַנדערע. וועלכע פלעגן לערנען און וווינען אין קאָלאָניע, אַליין אַ דאַנק די גוטע קעסט וואָס זיי פלעגן קריגן פלעגן זיי נישט וועלן צוריק אויף שבת צו זייערע משפחות. מיר פלעגן זיך אויפקלייבן פרייטיג צו נאַכט אין אַ שטוב און לערנען די ״פרשה״ פון דער וואָך, אָדער פאַרלעזן אַ ביכל מיט ״מעשיות״. דערנאָך פלעגט דער לערער פאַרלאַנגען צו איבערדערציילן. דערביי פלעגן אונדז די לערערס דערציילן פיל וועגן ארץ־ישראל. דאָן פלעגט אויך כעמיל סוחאניצקי און משה׳ל קנישויצקי גיין מיט דער פושקע פון קרן־קיימת קלויבן גראָשענס פאַר ארץ־ישראל. און תמיד פלעג איך זעהן דעם שמייכל אויף זייערע ליפּן און הערן זייערע ווערטער: יידן גיט וואָס מער וועט איר קומען אין ארץ־ישראל, ווייל ״לא כל אדם זוכה״ ליידער האָבן זיי דאָס נישט דערלעבט!

עס דערמאָנט זיך דער שיינער מנהג פון שבת, וואָס יעדער ייד האָט געגלייבט בלב ונפש האָטש ביי די אַלע שווערע באַדינגונגען ווי מ׳האָט געלעבט, ווי נאָר מ׳פלעגט ליכט־צינדן פלעגן די יידן לויפן אין שול אריין, און די אַלע אַרבייט ווי צום ביישפּיל מעלקן די בהמות, הייצן די הייוונס ווינטער אויפוואַרעמען די הייזער פלעגט איבערגיין צו גויישע הענט. פאַר אַ שטיקל יידישער חלה און טעלער צימעס. אַז אַ קינד פלעגט זיך שפּילן אויפן גאַס און געפינען אַ גראָשן פלעגן די עלטערן ניט לאָזן אויפהייבן שבת, און זיי פלעגן הייסן אַרויפלייגן אַ שטיינדל אויפן פלאָץ ביז ״ס׳וועט ווערן אויס־שבת״. שבת אין דערפרי גייענדיג פון שול פלעגט מען אַריינגיין צו משפחה מאַכן קידוש און עסן ״טשאָלנט״ און נאָך דעם גייט דאָך אַ ייד רוהען! אָבער, ווו גייט אַ קאָלאָניער ייד? אין סאָד אונטער די בוימער אָדער אין שייער אויף די היי. פאַרנאַכט פלעגן די קאָלאָניער ווייבער זיצען אויף די פריזבעס און די מענער גיין צו מנחה, הערן אַ מגיד וואָס פלעגט קומען פון דער פראָווינץ, און יעדער קאָ־

לאַניער ייִד איז געווען פאַר אינטערעסירט צו נעמען אַ אורח אויף שבת.

מיר יוגנטליכע, ווו דער דראנג צום לעבן האָט שוין ביי אונז געזאָלט מערקן שפורן — האָבן געזוכט וועגן ווי אזוי זיך צו פאַרווײַלן, ווייל מיר האָבן געוווּסט אז נאָך אַ פּאָר שעה ווערט אויס־שבת און דאַן קערן זיך אונזערע טאַטע־מאַמע צו דער אלטעגליכער אַרבייט: מעלקן די קוּ, געבן עסן די קאַצ׳קעס און גענדז, פלעגן מיר מיידלאַך און ייִנגלאַך זיך אויפנעמען צוזאַמען און אַוועקגיין אין "אדעלסק" אַ שטעטעלע, 1½ קל"מ פון קאָלאַניע, געציילט האָט זי אויך אַ 15—18 יידישע משפחות. מיר פלעגן דאָרט צוזאַמען טרעפן זיך מיט חברים, וואָס מיר האָבן צוזאַמען געלערנט אין אדעל־סקער "פאַושעכנער־שולע". קיין "סינימא" איז דאָרט נישט געווען.

עס שטייט מיר פאַר די אויגן דער טאָג מאָנטיג: די עלטערן פלעגן אַוועקפאָרן מיט די פרוכט, קעזאַלאַך און פּוטער אין סאָקאָלקע צום מאַרק. דאַן האָט יעדער קינד געפילט אַ זעלבסט שטענדיקייט, ווייל יעדער קאָלאָניסט איז געווען געבענטשט מיט עטליכע קינדער אין אויך די אַביסל דערוואַקסענע האָבן געמוזט אָננעמען די פליכט צו עלפן אַלעס, די בהמות, שעפסן, עופות, גערטנער און פעלדער, וואָס יעדן טאָג האָט דאָס געפאָדערט פיל אַר־בייט און גרויס השגחה. יעדעס דערוואַקסענע קינד האָט זיך בעמיהט אויסצייכענען אין דער אַרבייט כדי טאַטע־מאַמע זאָלן זיין צופרידן ווען זיי וועלן פאַרנאַכט זיך צוריקקערן פון סאָקאָלקע. מיט גרויס אונגעדולד קוים זיך דערווארטן, אז זיי זאָלן קומען מיט די גוטע זאַכן, וואָס זיי האָבן איינגעהאַנדלט דאָרט. ווי געשמאַק איז געווען די געבייטלטע ברויט מיט די שאָלאַכץ־קאַרטאָפל און הערינג אויף וועלכע מ׳האָט די גאַנצע וואָך געוואַרט. אַלע פריינט, חברים אַלע זענען אַזוי ביטער — טראַגיש אומגעקומען — איך געדענק נאָך זייערע לעצטע ווער־טער ביים געזעגענען זיך: דו פאָרסט אַוועק, דיר איז גוט! פונקט ווי זיי האָבן געפילט די שוואַרצע וואָלקענס אָנקומען.

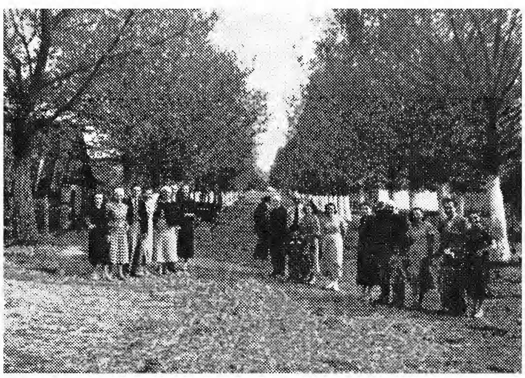
מ׳האָט תמיד גאָט געבעטן אז אַלעס זאָל מצליח זיין, קיינער זאָל נישט זיין קראַנק, ווייל קיין דאָקטוירעם זיינען ביי אונז נישט געווען. אַלץ האָט זיך דערצויגן מיט גאָטס וווּנדער און נסים. אז אַ מענטש איז קראַנק געוואָרן איז מען געלאָפן צו דער אַלטער ליבע־באסען ע"ה, זי זאָל מיט איר פינגער אין האָניג אויסשמירן אין האַלז זי האָט געדינט פאַר אַ דאָקטער און שוועסטער, מ׳פלעגט גיין צום זיידן יצחק־אייזיק ז"ל אפשפּרעכן אַן עין־הרע אָדער גאָר צו חנה־באשען אבצינדליוועןן — דאָס הייסט אבגלעטן מיט הייליגע ביינער, וואָס זי פלעגט געפינען אויפן פעלד אין זיי האַלטן איינגעוויקעלט

קאָלאָניער יידן פירן אַ בינשטאָק

אין אַ ווייסע־טיכעלע און גלעטן מיט דעם, דעם ווונד אויך אַ שטילע ברכה פון איר מויל און אַזוי איז מען געהאָלפן געוואָרן.

אונזער טייערע יוגנט האָט געציילט טאַקי ווייניג, אָבער פול אבשאץ — מיר האָבן געצויגן די אויפמערקזאמקייט פון אַלע שטעטלאַך אַרום, זייער פיל יוגנט פון דער פראָווינץ האָבן אונזער קאָלאָניע בעזוכט. פאַרנאַכט, ווען אונזערע בחורים און מיידלאַך זענען נאָך אויפן פעלד געווען, און פלוצליג זיינען געקומען צו באַזוך אַ גאַנצע קאָמפּאַניע קרינקער מיידלאַך און בחורים, אַמדורער חברה אויך סאָקאָלקער. פונקט ווי זיי אַלע וואָלטן זיך אבגערעדט צו מאַכן אַ סיורפריז קאָלאָניער יוגנט. פלוצליג האָט אָנגעהויבן דונערן און בליצען, אונזער יוגנט איז שנעל צוריק געקומען פון פעלד מיט די סערפּעס און קאָסעס אין די הענט און מיט ליידיגע קריג פון וואַסער וואָס מ׳פלעגט מיטנעמען מיט זיך צו דערקוויקען די הערצער פון היץ און מידקייט. און באַלד האָט די גאַנצע יוגנט אָנגענומען אַ אַלגעמיינעם יום־טובדיגן אויסזעהן, צוזאַמענגעטראָפן זיך מיט די אַלע געקומענע געסט, געגעסן, געטרונקען, געזונגען און געטאַנצט ביז שפּעט אין דער נאַכט. דאַן איז געקומען די פראַגע ווי אַזוי זאָל מען זיך צוריקקערן יעדערער צו זיך אין דער היים. אַלע האָבן זיך צוזאַמען גענומען און אַוועק שלאָפן אויפן בוידעם היי. היינט אז עס איז פאָרגעקומען אַ שמחה אין קאָלאָניע, אַ חתונה, פלעגן קומען קרינקער כלי־זמרים און די סאָקאָלקער פאָטאָגראַפשציקעס אברמוביץ אָדער זלמן סטאָלער. מ׳האָט געלעבט מיט האָפנונג אז די קליינע יידישע קאָלאָניע מיט איר יוגנט וועלן דערגרייכן און זיין אַ שטאָלץ וואָס קען דערשיינען פון אַ פאַרוואָרפן ווינקל פון יידישע הערצער. איז געקומען דער שטן און פאַרברענט און פאַרניכטעט אַלץ אַזוי ווי קיינמאָל נישט געוועזן. אָבער זיי וועלן אייביג זיין אין אונזער זכרון באגלייט מיט אונזערע טיפסטע געפילן — מיטן טרויער פון אונזערע צובראָכענע הערצער.

עס קלייבן זיך צונויף געסט צו אַ חתונה אין דער שיינער קאָלאָניע איזאַקאַ

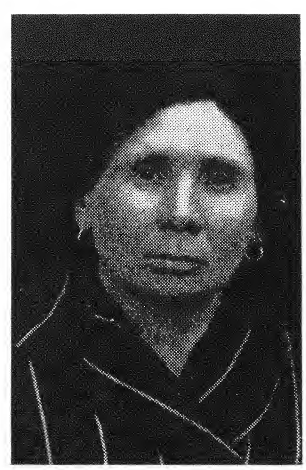
קאלאניער יוגענד שניידן די פעלדער — בראָש קאלאניער שוחט דער קרינקער לערער יעקב סוחניצקי און אַנדערע קאלאניער בעלי־בתים

איטקה ברוידה

צום זכרון פון די אדעלסקער קדושים

איך וויל אין קורצע ווערטער דערמאָנען דעם לעבין און אומקום פון דער יידישער אַדעלסק. דאָס שטעטל אַדעלסק ביי סאָקאָלקע האָט געציילט ביי 100 משפחות.

אַט שטייט מיר פאַר די אויגן דוד גרניצקי, דער ערשטער העברייאישער לערער. ניט נאָר אין אַדעלסק, נאָר באַרימט איז ער געווען אין דער גאַנצער געגנט. דערוואַקסענע און יוגנטליכע האָט ער דערצויגן אין דער העבראישער שפּראַך און גייסטיג צוגעגרייט די יוגנט צו זיין פּיאָנערן פאַר ארץ־ישראל.

חיה־פּראדל ברוידה לבית בלינדעס

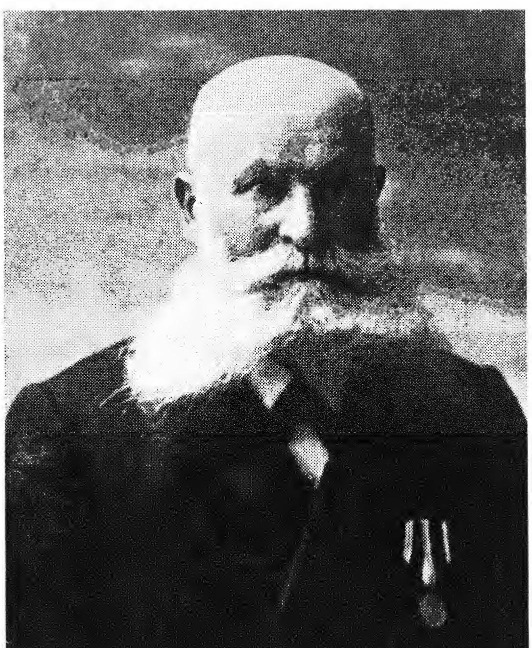
דערמאָנענדיג זיך אָן אַדעלסקער יידן, קען מען נישט פאַרביי גיין אַרום דער שול און בית־המדרש. דאָרטן זענען שטענדיג געזעסן יידן און געלערנט ביז שפּעט ביי נאַכט: ר׳ חיים אהרן (זיידע) ברוידה ז״ל, מיין פאָטער איז געווען דער שטענדיגער בעל שחרית אין בית המדרש אין די ימים־נוראים. דאָס גאַנצע שטעטל, אַלט און יונג זענען געגאַנגען הערן דעם בעל־תפילה און בעל־מוסף ר׳ אלתר גרניצה, וועלכער האָט אָנגע־וואַרפן אַ פחד מיט זיין האַרצרייסענדע שטימע. אַז ר׳ אלתר פלעגט ערב יום־כיפּור זיך אַ שטעל טאָן ביים עמוד און אַ זאָג טאָן ״אור זרוע לצדיק״ פלעגן אַלע אויפציטערן. און אַזוי וויינענדיג מיט רחמים פלעגט ער מיט זיין שטאַרקער שטימע אָנהייבן ״כל נדרי״ און אַלע אין שול העלפן אונטער.

שמואל יעקב פאַטריצער, דער גרייז־גרויער בעל־תפילה אין יום־כיפור, דער וואָס האָט געשטורמט מיט זיינע האַרציגע תפילות אין די הימלען, און ראש־השנה צום שופר בלאָזן, פלעגט דער גאַנצער בית־המדרש וויינען. און עס גייען פאַרביי מיר געשטאַלטן. זיי מאָנען אַט די אַלע אומגעקומענע געשטאַלטן און וועקן אין זכרון אַ אייביקע מצבה פאַר אונזערע קדושים פון שטעטל.

עס איז זייער שווער צו שרייבן אַ געשיכטע מיט אַ צובראָכענע האַרץ, באַוויינענדיג אַ גאַנצע יידישע קהלה, איר טראַגישן אונטערגאַנג, צווישן זיי אַלע אונ־זערע נאָנטסטע און טייערסטע. צו פריש זענען נאָך די ווונדן פון אונזערע הערצער.

ר׳ חיים בערל שטיין

ר׳ ראובן זליבנסקי

דאס געמיינזאמע:
ביידע זיינען געווען נגידים.

גדליהו וייסמן

אנשי סוקולקה בישארל

יסודו של כפר מל״ל

לאחר ישיבתה בקרית־ענבים כשנה וחצי, עברה קבוצת סוקולקה להתישבות במושב־עובדים בשם עין־חי, כעת — כפר מל״ל, ע״ש משה־לייב ליליינבלום. גרעין הקבוצה נזרע עוד בחדרה ע״י ראשוני החברים, ובראשם א. שפירא. עבודתנו בקרית־ענבים (שנקראה אז דילב) היתה יעור ההרים מטעם הקרן הקימת לישראל.

אחרי בירורים וויכוחים, נבחרה להתישבותנו עין־חי, על־יד כפר־סבא. רמתיים ומגדיאל טרם התקיימו. רעננה הקימה את הצריפים הראשונים. חלק מן החברים פרש מן הקבוצה והלך לחיפה. החברים שנשארו בעין־חי, היא כפר מל״ל, היו: אריה שפירא וצפורה (קובלסקי), אברהם חינסקי ומאשה שפירא (ז״ל), אליעזר אבן־שטיין ז״ל, אריה אבן, ברוך חיות, גדליה וייסמן; במועד מאוחר יותר נתווספו חנה מרגלית (קורקט) אברהם ורבקה קורקט (שמידט).

הגענו לכפר מל״ל עם ארגזים גדולים וקטנים, ששימשו שולחנות וספסלים, היו לנו מיטות־ברזל ומן הבית הביא כל אחד שמיכות וכרים. במקום היו מאנשי העליה השניה והגדודים העבריים, ואנחנו המשכנו לדרום, לכיוון רמתיים של היום.

אדמת כפר מל״ל נרכשה בשנת 1912 על־ידי אכרי פתח־תקוה מאת שבט ערבי אבו־קישק, במרחק עשרה קילומטר מפתח־תקווה. בפי הערבים נקרא המקום חור־אל־וואווי, כלומר מאורת התנים. נוטעו עשרות דונמים שקדים וחורשות איקלפטוסים, בידי פועלים עבריים שהובאו מפ״ת. גם יהושע חנקין קנה למען הקק״ל שטח גדול שנועד להתישבות פועלים. כל אחד מעשרת הפו־

קבוצת דילב חג הבכורים

עלים קבל שטח של חמישים דונם להכשירו להתישבות. משפרצה המלחמה בשנת 1914, נאלצנו על־ידי התורכים לעזוב את המקום והכל נהרס. כשכבשו האנגלים את הארץ, כיבוש שגם הגדוד העברי השתתף בו, התחילה תקופה חדשה. הצהרת בלפור מצד אחד, והריסותיה של המלחמה באירופה, שהחריבה קהילות רבות בפולין, רוסיה וליטא מאידך, הביאו את העליה השלישית.

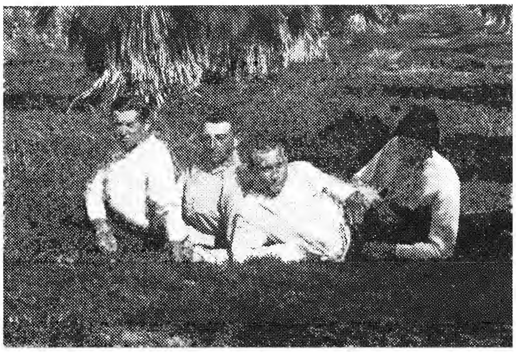
בשנת 1919 בנו בעין־חי שני בתים, כי בוטלו כל הגזירות מימי התורכים. עזרתם של יהודי אמריקה היתה גדולה והנוער היהודי מאירופה עלה בהמוניו ארצה, בעיקר על־ידי "החלוץ", ובתגובה להצהרת בלפור ותנועת העליה, התחילו בשנת 1920 פרעות הער־בים, שפגעו גם בעולים החדשים. בין הפצועים היתה גם אחת מסוקולקה, עדה לוין, בהתנפלות שהיתה גם על עין־חי מצד הכפרים הערביים הסמוכים. כמובן שבכל נקודה היה נשק, אולם בגלל היחס העוין מצד הצבא והמשטרה האנגלית נעשה הכל במחתרת.

בשנת 1924 עזבנו את קרית ענבים והצטרפנו לכפר מל"ל. המקום היה עזוב ושומם, החול הגיע עד לברכיים, ובפתח האוהל יללו התנים. מים הבאנו מכפר־סבא ומרעננה, שהקימה את צריפיה הראשונים.

מן הסוכנות קבלנו הלוואה לקניית פרד לכל אחד. קנינו מחרשה גדולה לעבודה בפרדס. שנים־עשר זוגות פרדות נרתמו בשרשרת עבה, שהיתה קשורה למחרשה. שנים המשכנו בעבודה קשה ומפרכת זו מעלות השחר עד רדת החשיכה. בקיץ היינו לנים בשדה ליד העגלות,

ובחורף היינו חוזרים הביתה, לפעמים בגשמי־זעף. העבו־דות בוצעו על ידינו ברעננה, רמת השרון, הרצליה ועוד. במשך הזמן התחלנו לעבד גם את השטחים המיועדים לנו. לא אחת העיפה הרוח בחורף את האוהלים ונשארנו תחת כיפת השמים בגשמים העזים. את החומרים לבניית הצריפים הבאנו בעגלות רתומות לפרדות מתל־אביב, מהלך שש שעות־נסיעה. היו גם מקרי שוד מצד הערבים בדרכים. ויש, אשר טעינו בדרכים ובמקום להגיע לכפר מל"ל, הגענו לכפר ערבי. את האבנים לבניית יסודות הצריפים הבאנו מכפרים ערביים בשטח המשולש, ואילו את החול חפרנו בואדיות והובלנו בעגלות. קרה גם אסון, כאשר בשעת החפירות בואדי נפל גוש אדמה על אליעזר אבן (שטיין) והוא נהרג במקום. השאיר אחריו אשה ותינוק, והוא היה מראשוני קבוצת סוקולקה.

בשנת 1929 נטענו את הפרדסים הראשונים. היתה לנו

דב ברזילי, יהודה זדבורנסקי־חצרוני, אריה שפירא, אליעזר אבן ז"ל

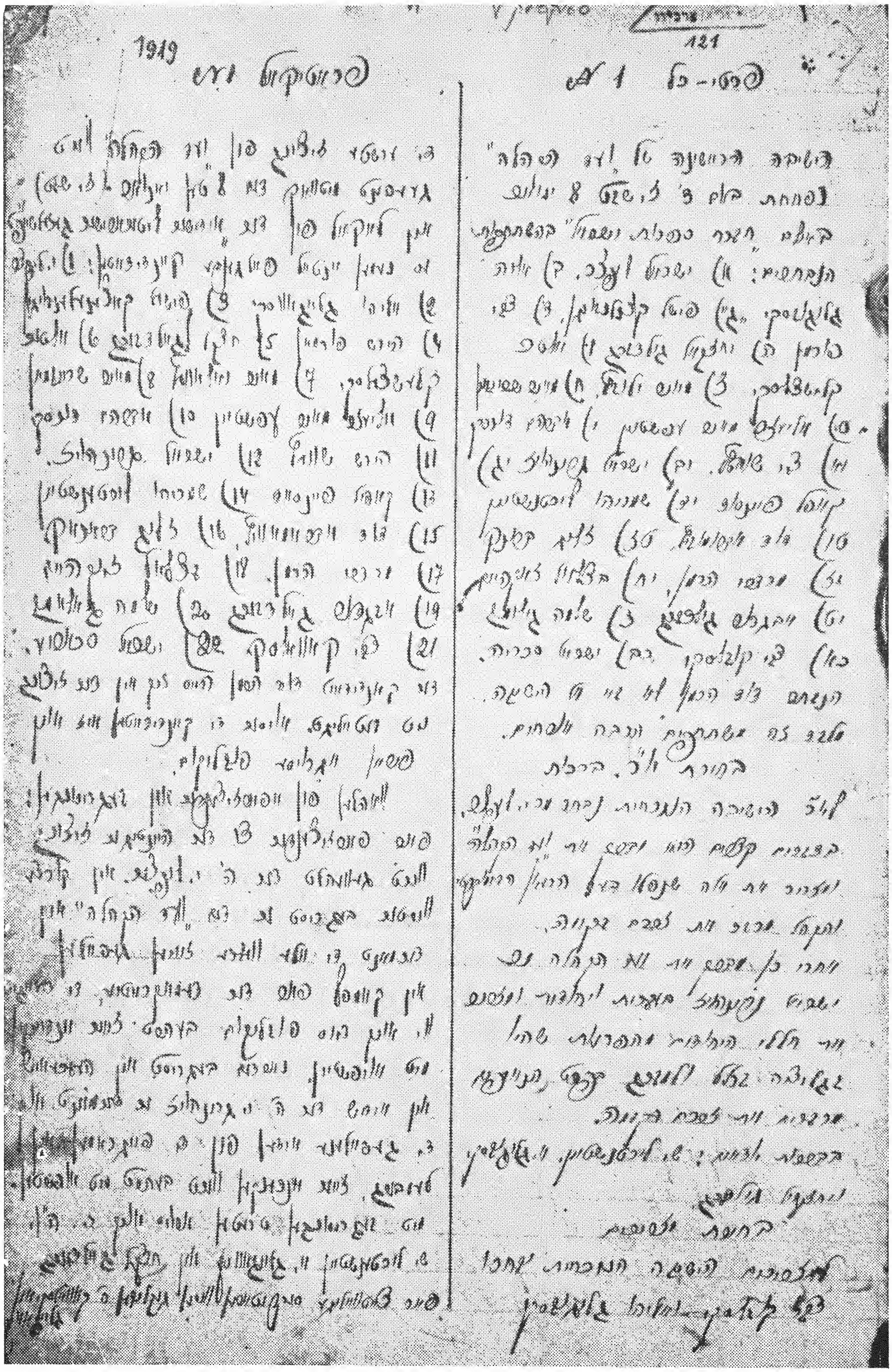

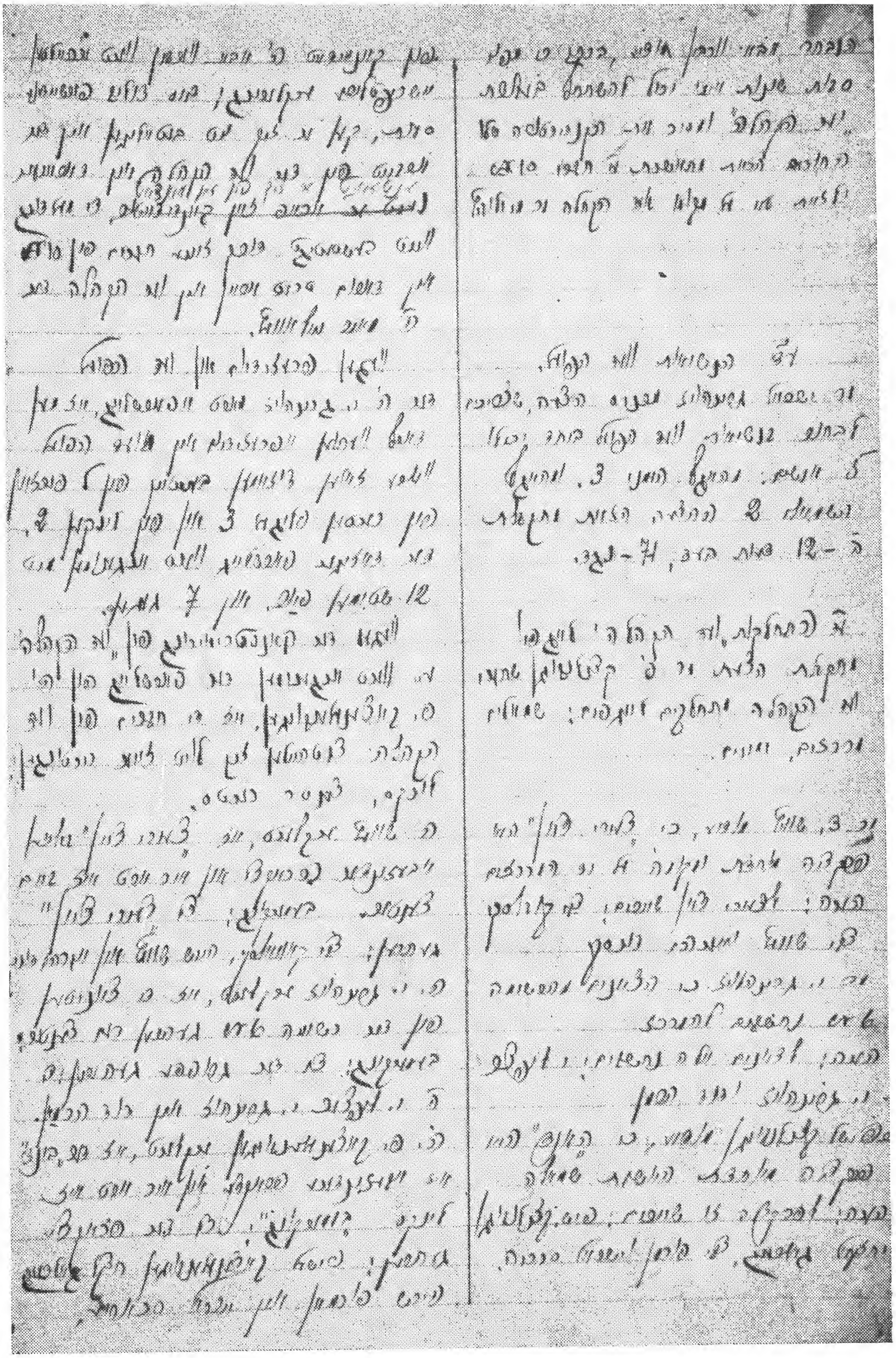
באר מים, אולם ללא רשת צנורות, ולכן הובלנו מים בחביות ובדליים. אחרי שבע־שמונה שנים התחילו הפר־דסים לתת את פריים. הפרי נשלח לחוץ־לארץ, ובמקום המצוקה באה הרווחה. בנינו בתים יפים, המשפחות גדלו, המושב קיבל צורה נאה. הכביש העובר בתוכו הוא כביש תל־אביב—חיפה. כעת אין אנו קומץ קטן, התעשרנו, נוספו לנו ילדים ונכדים, ומעל הכל — זכינו למדינה יהודית.

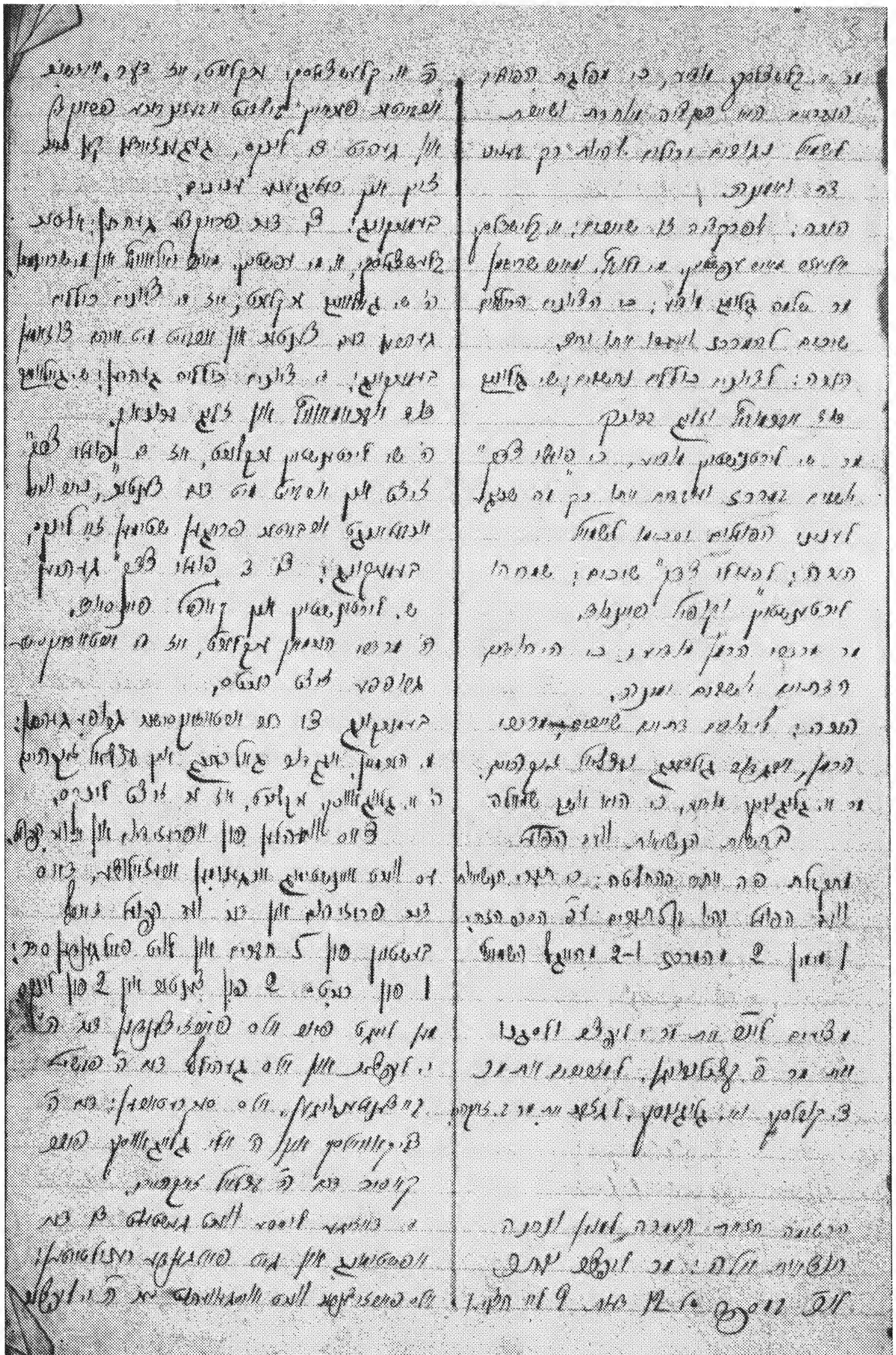
פנקס סוקולקה

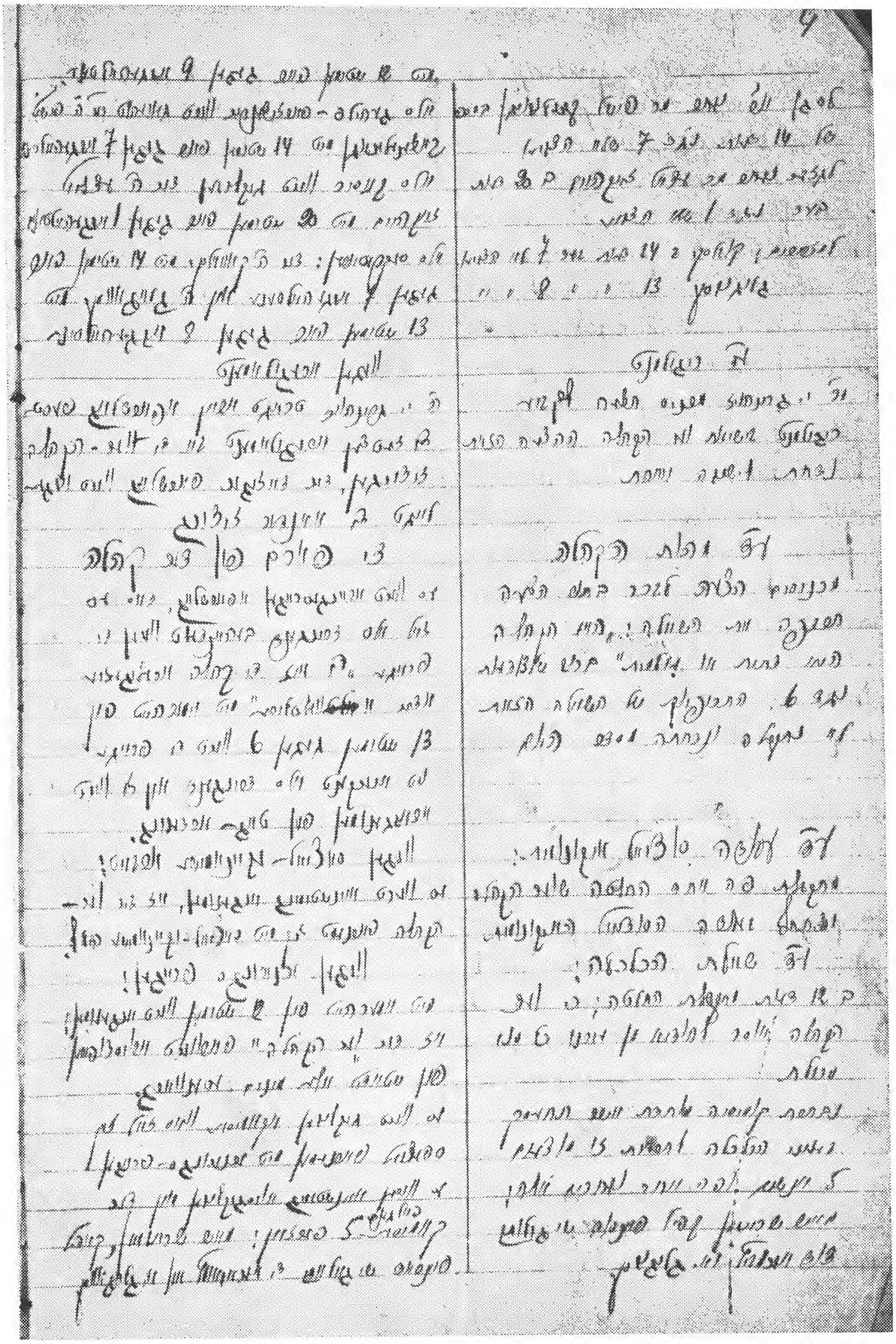
הפנקס מכיל פרטיכלים של "ועד הקהלה"

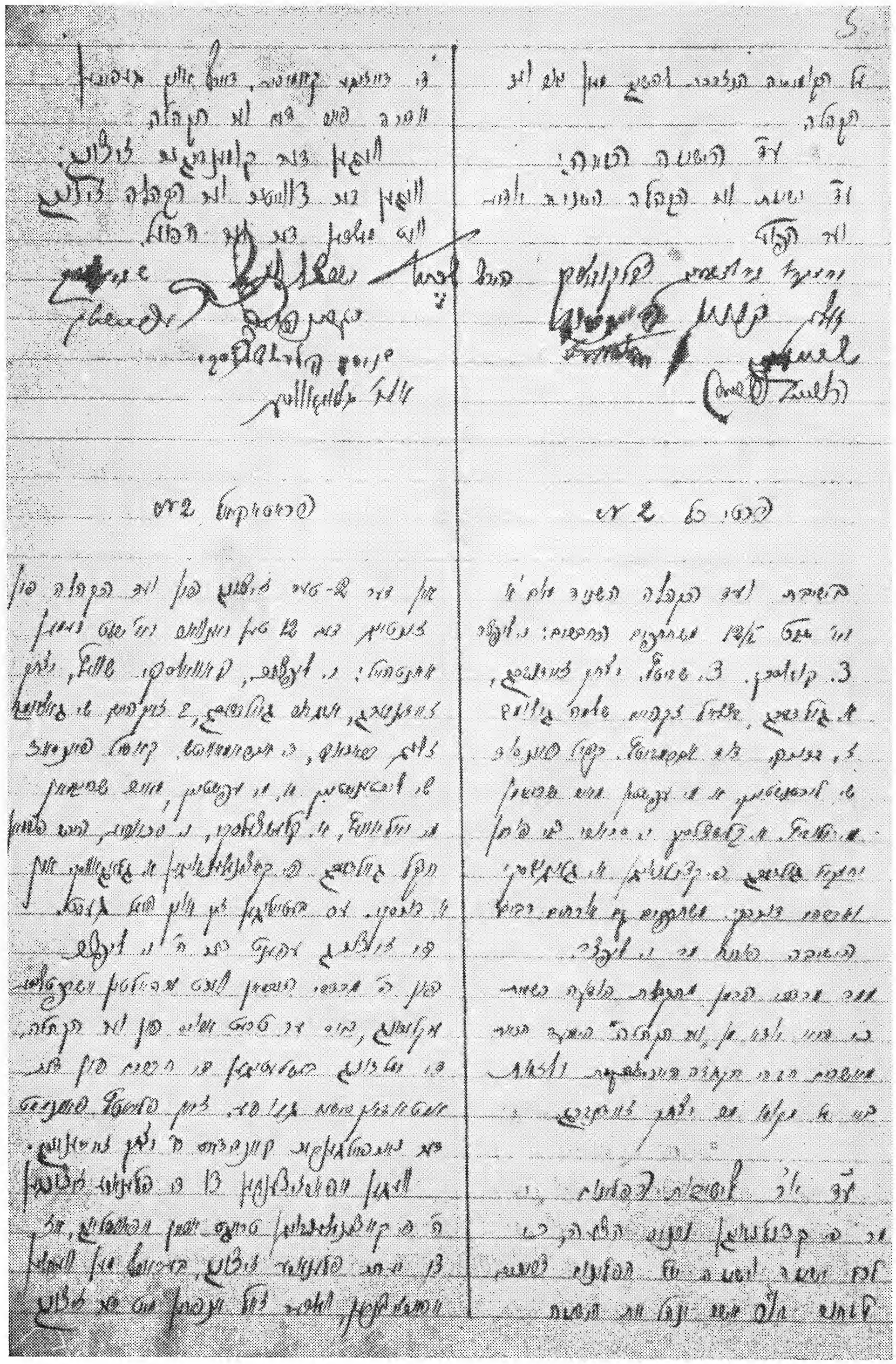
בתקופת 8 בינואר — 22 באוקטובר 1919

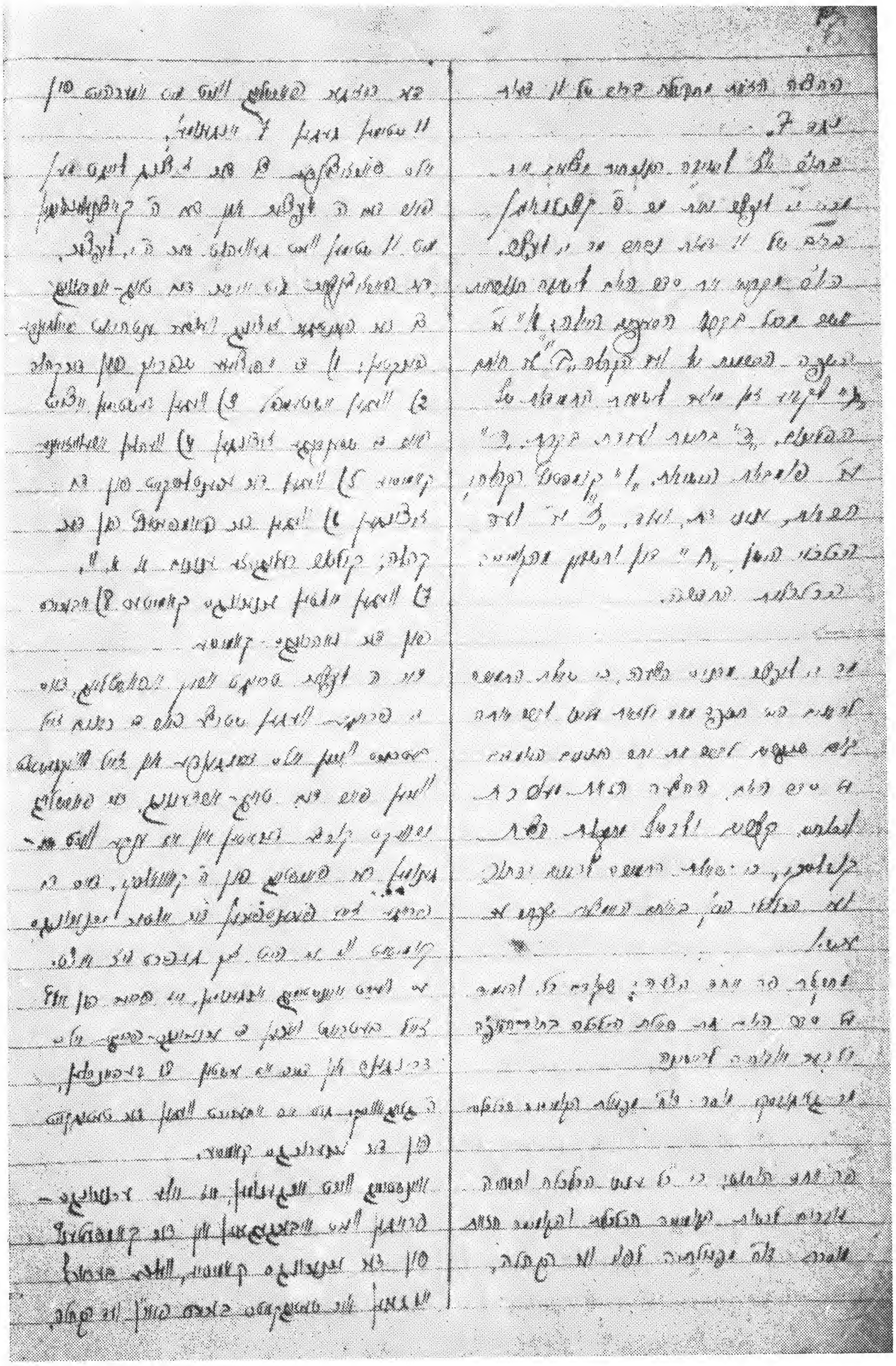

1919
121

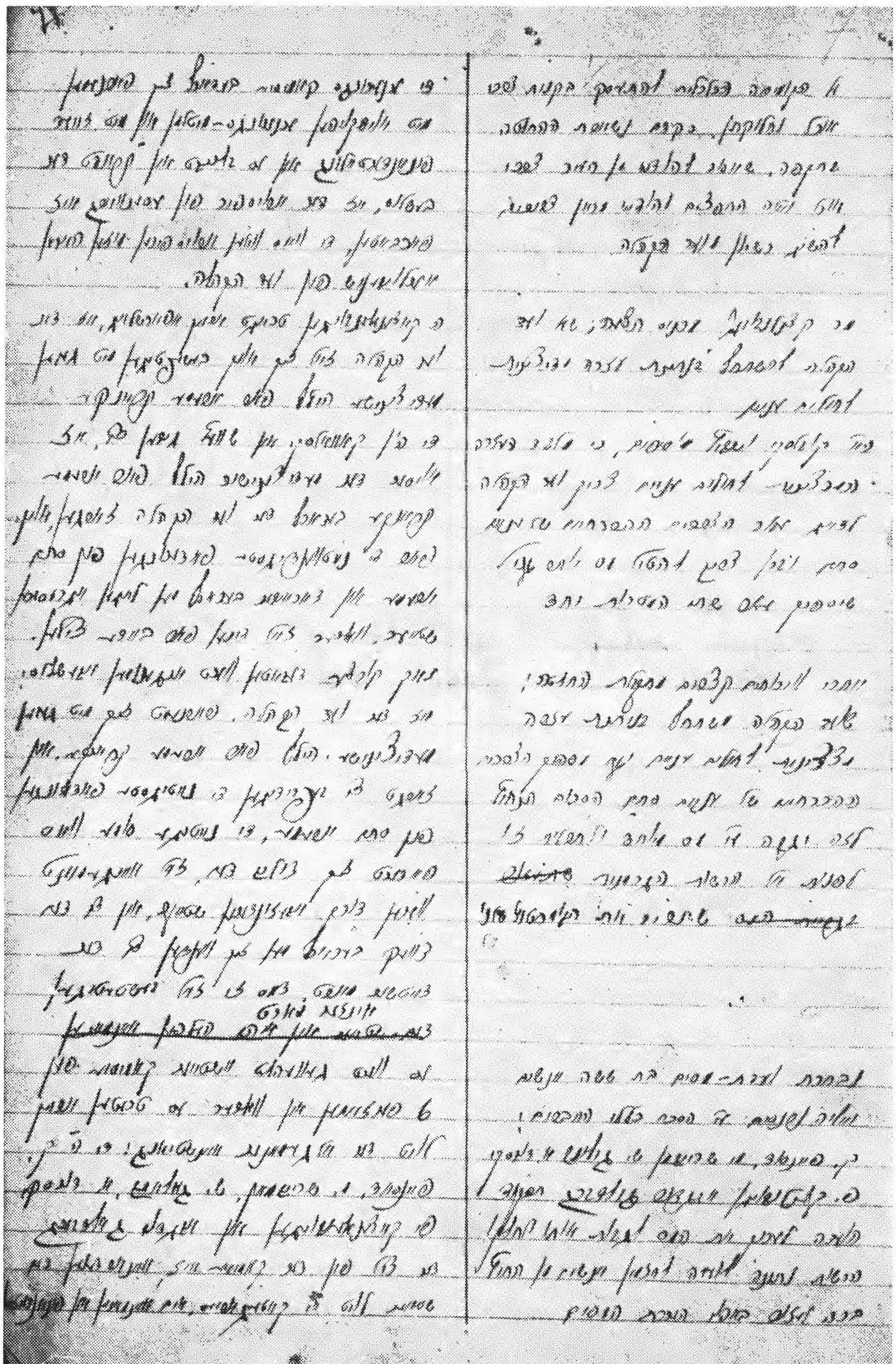

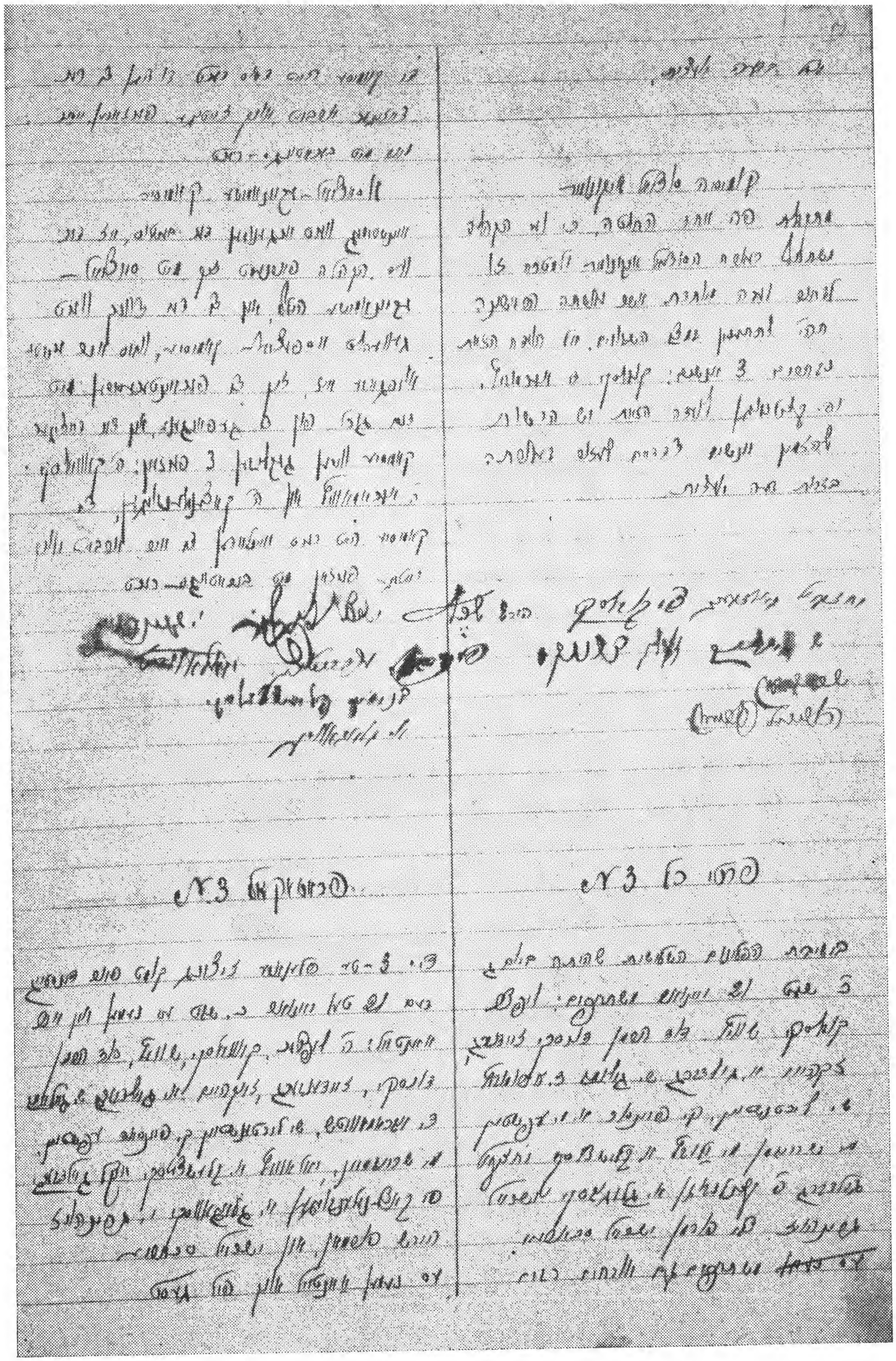

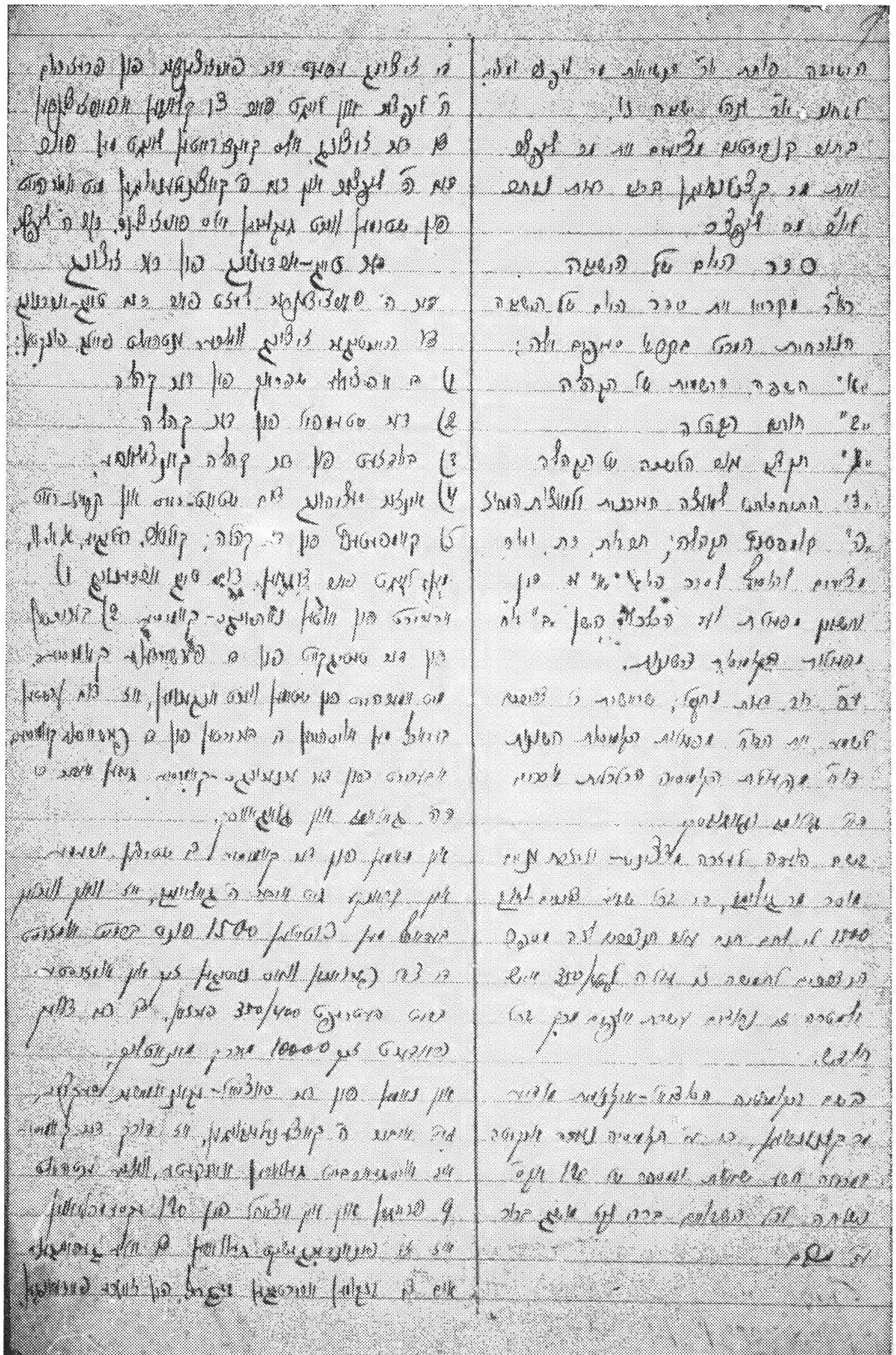

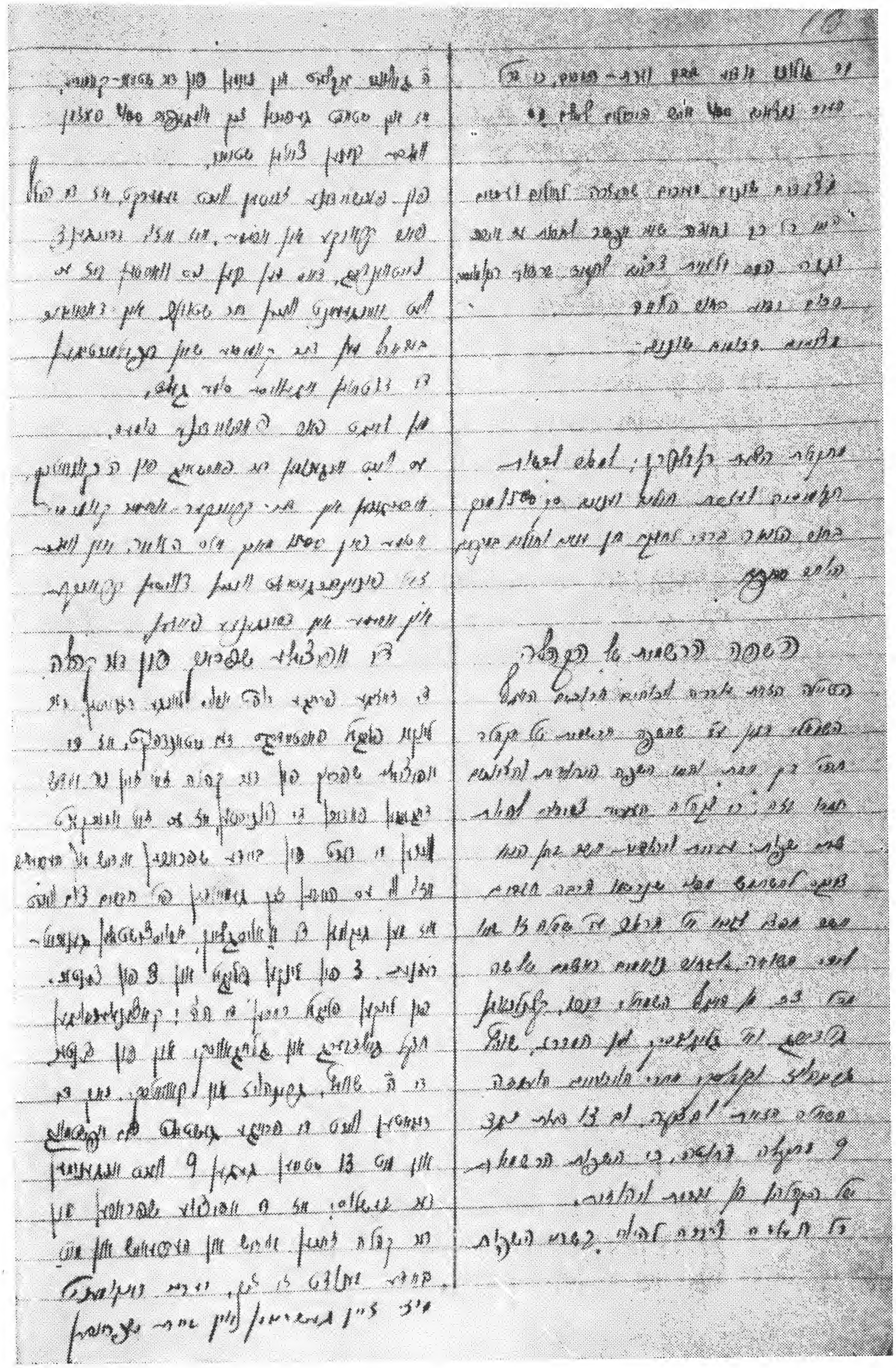

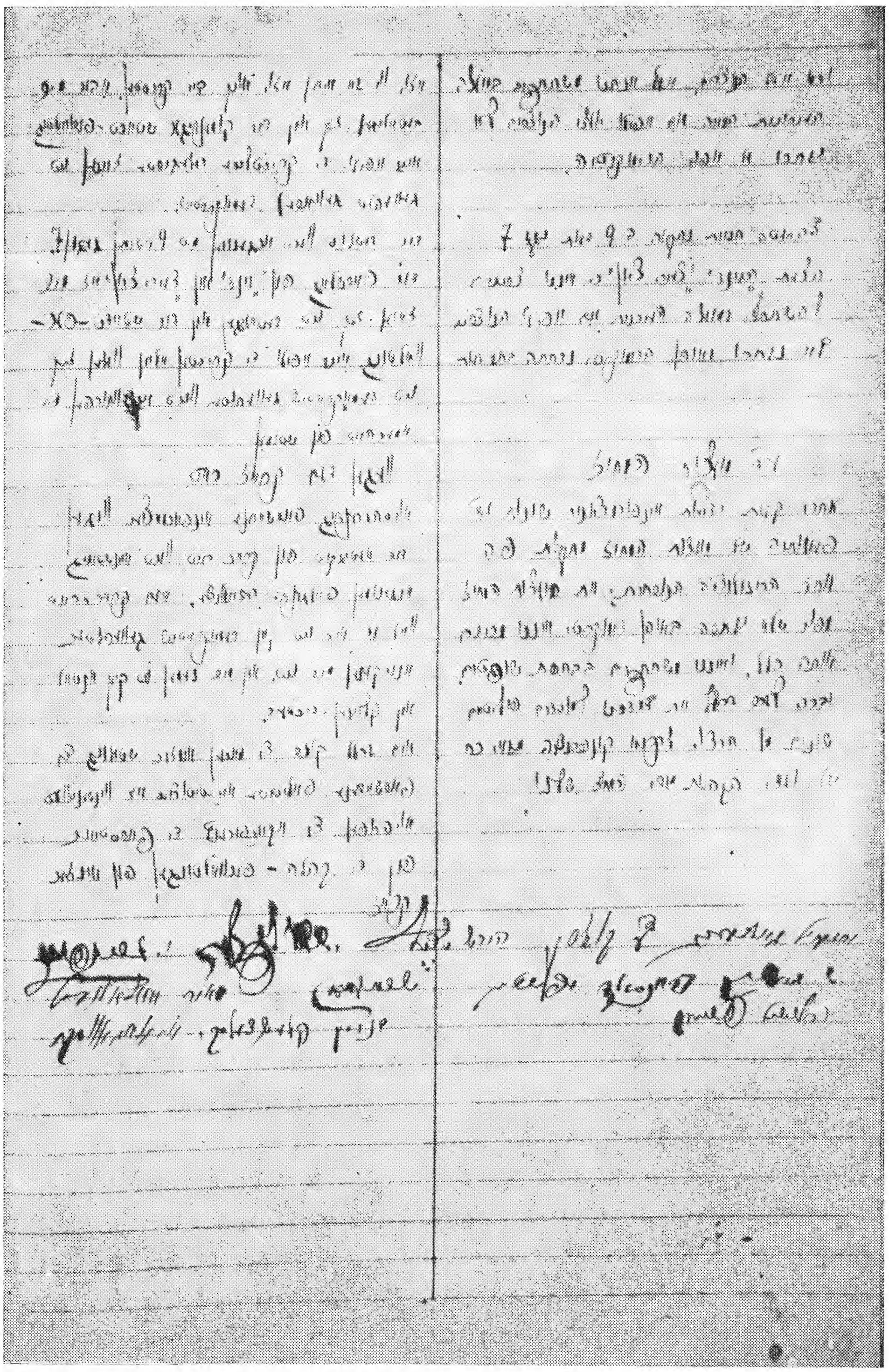

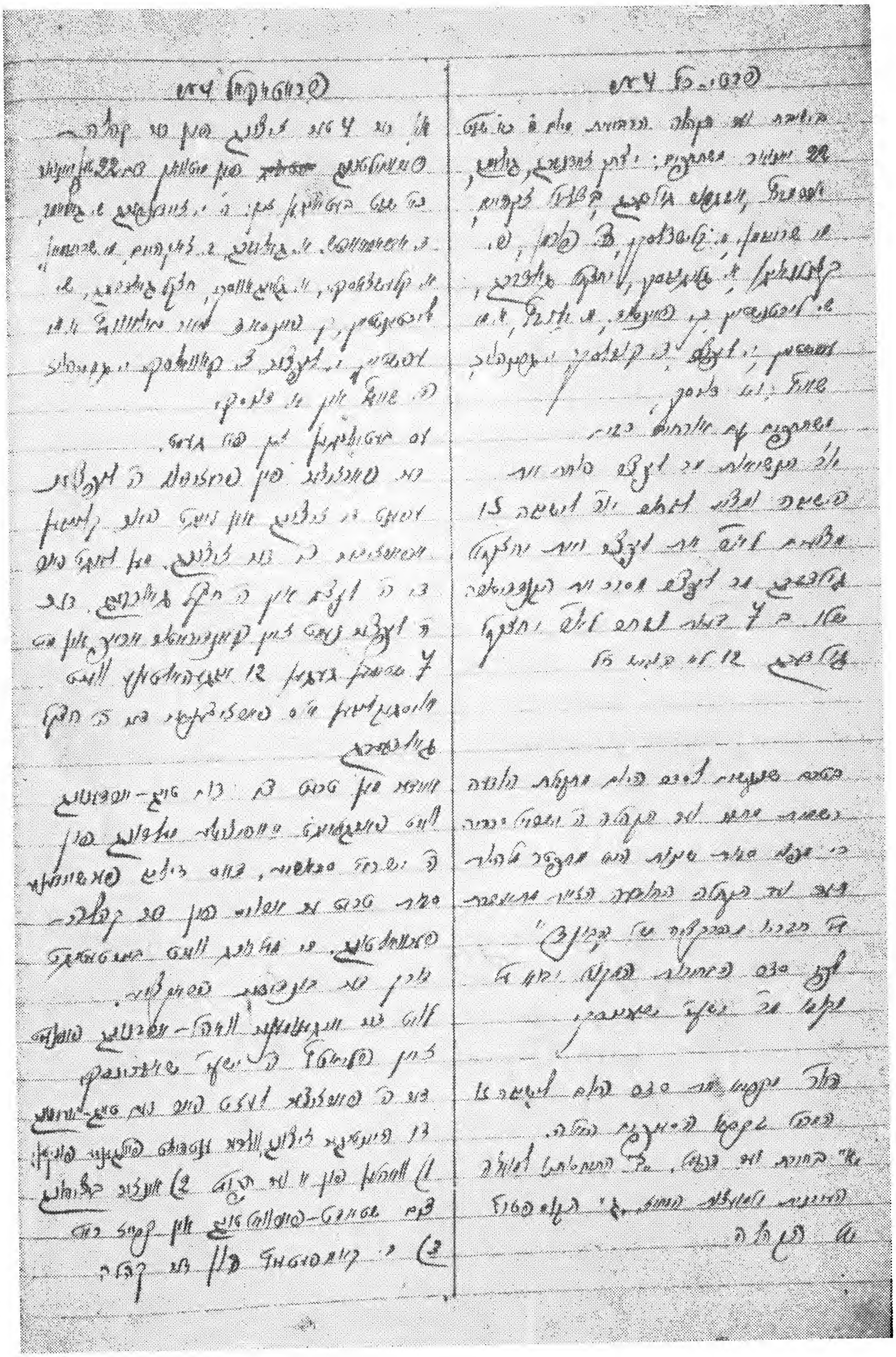

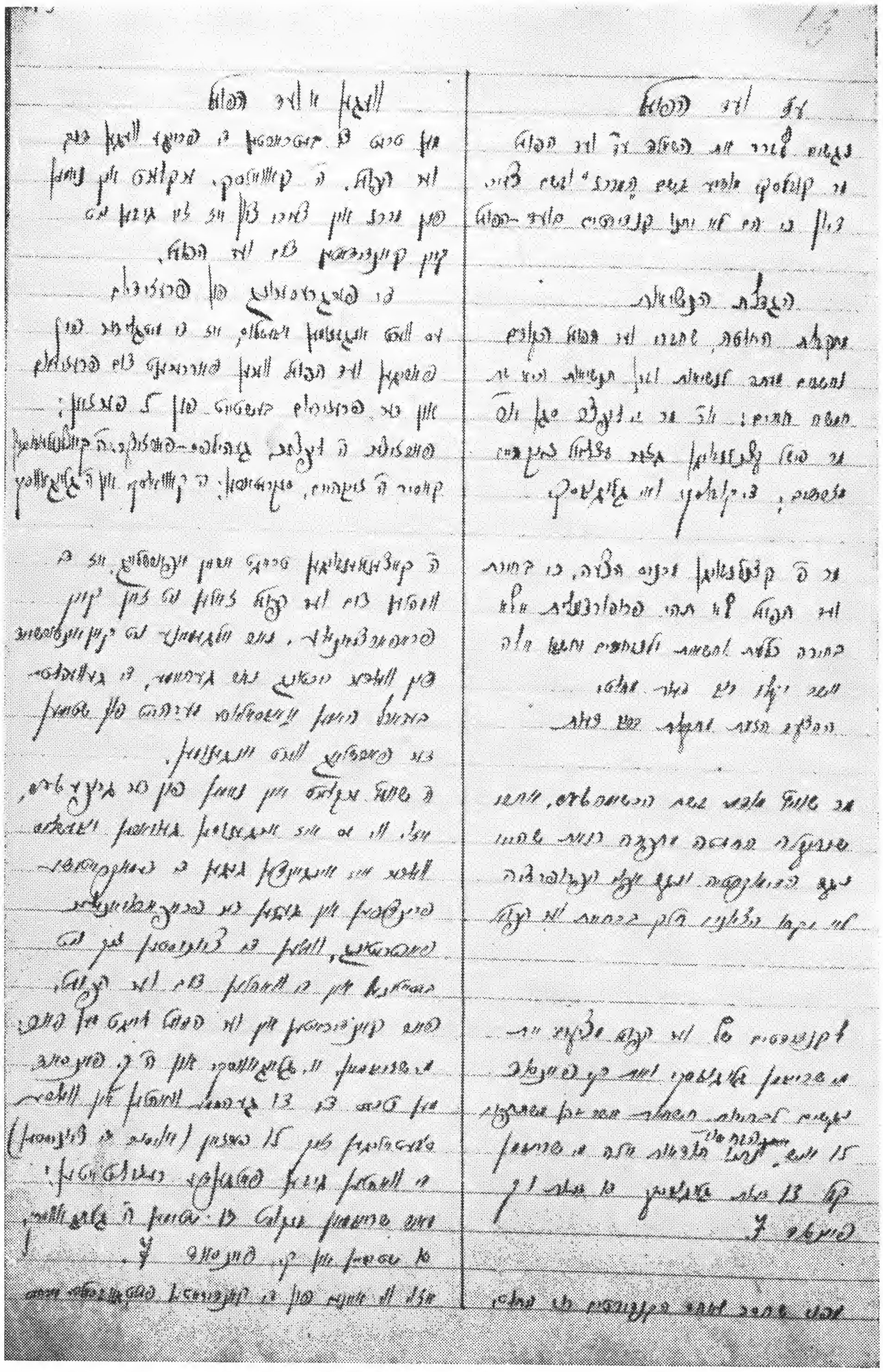

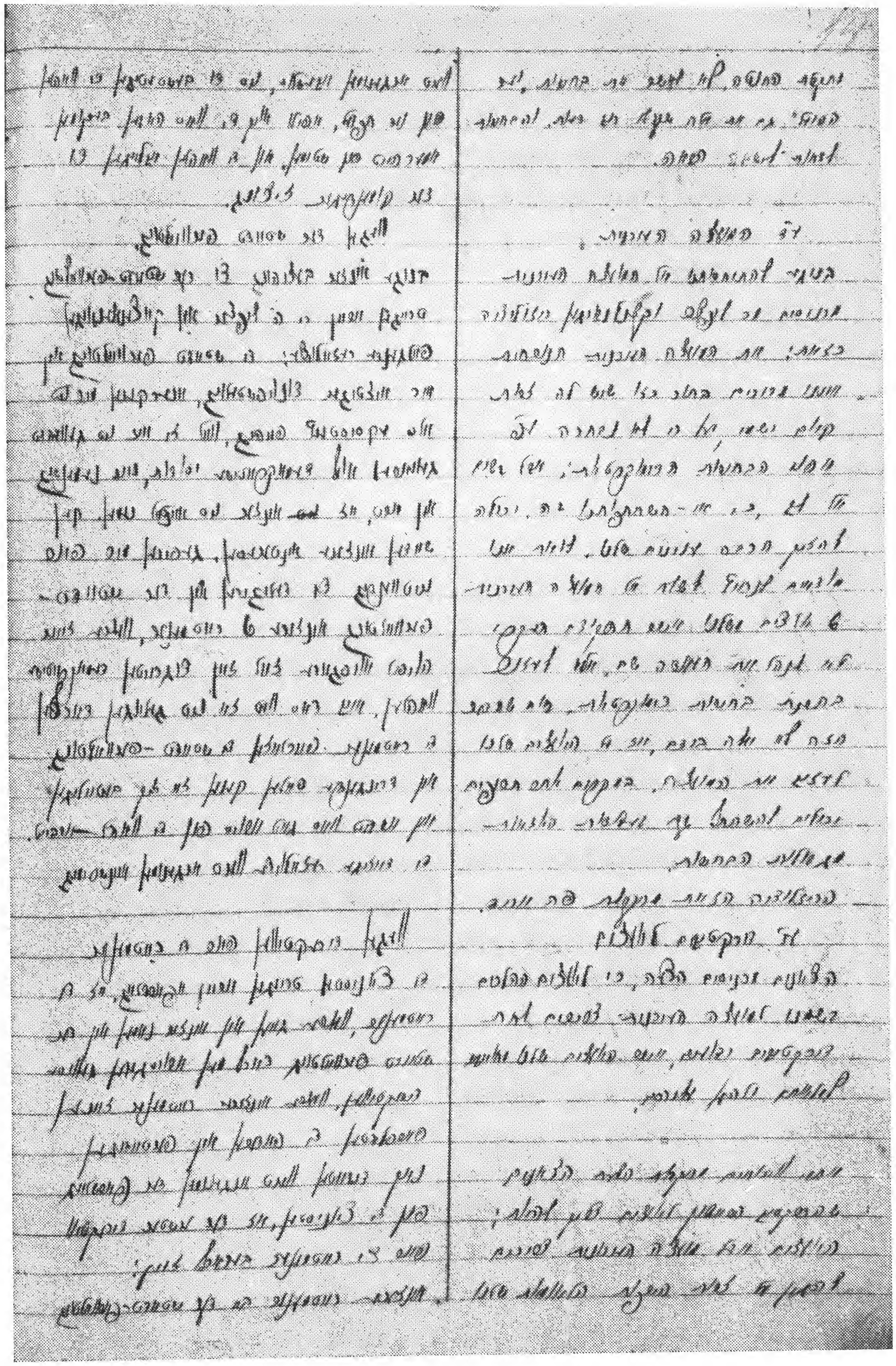

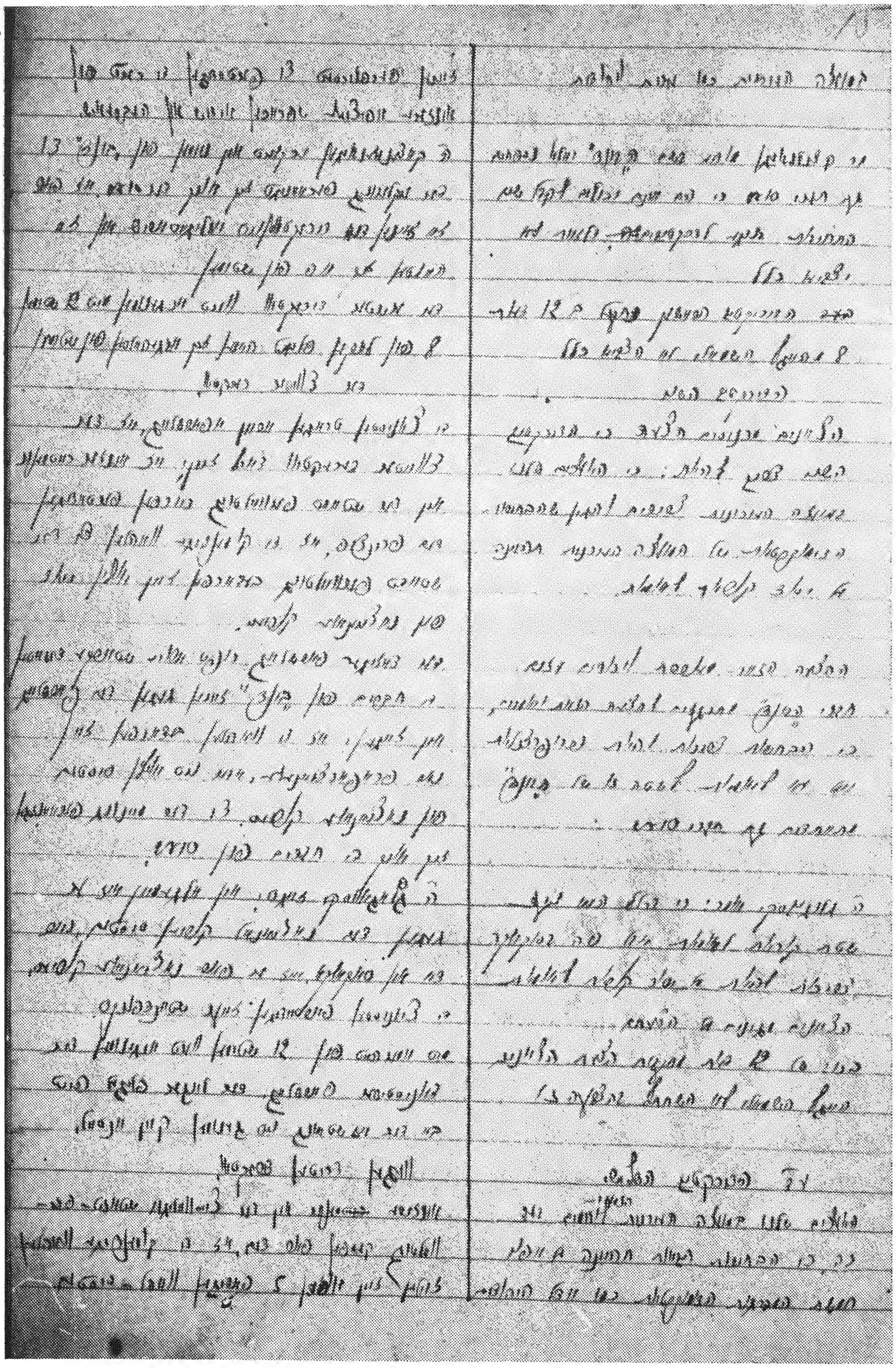

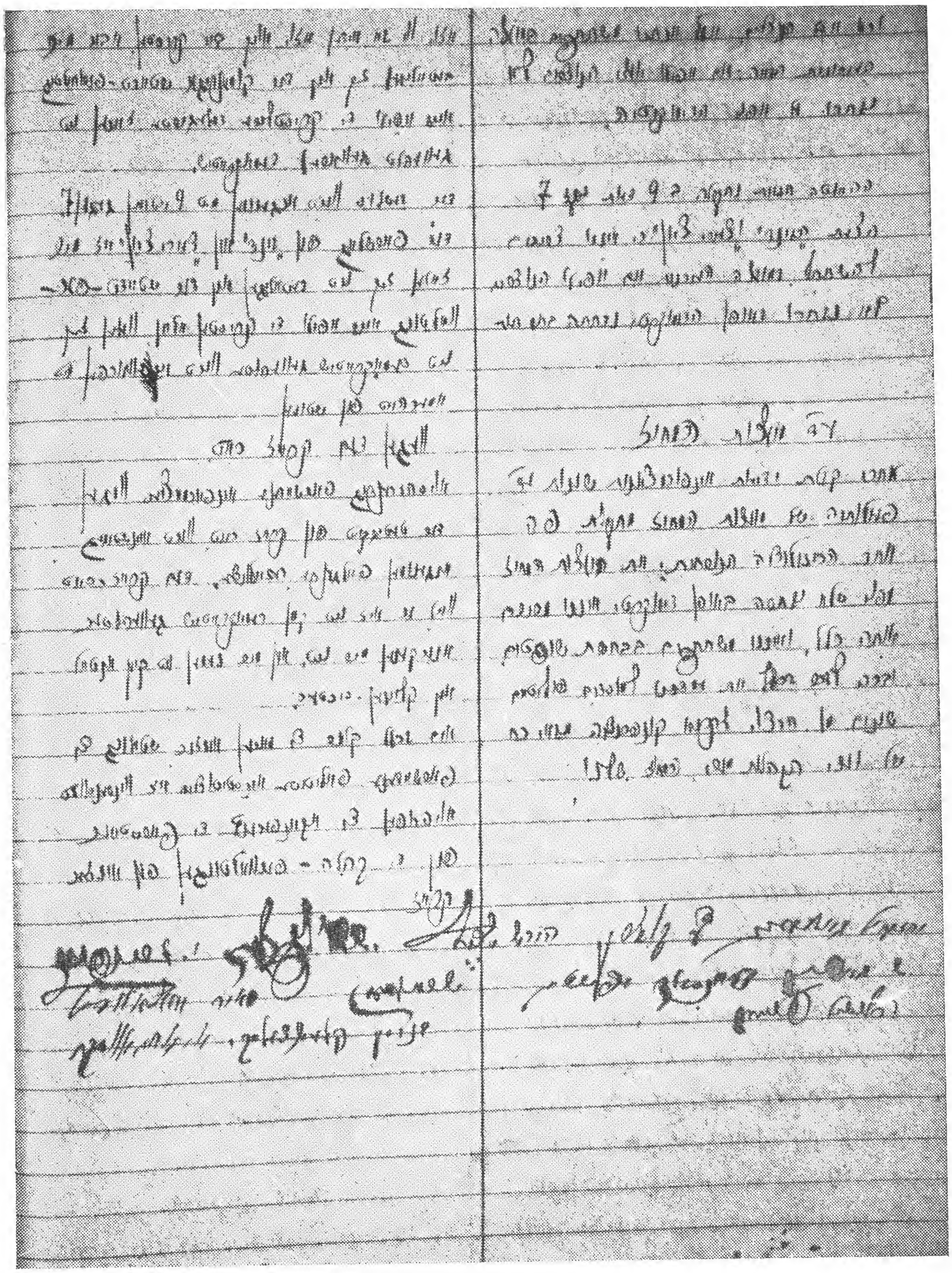

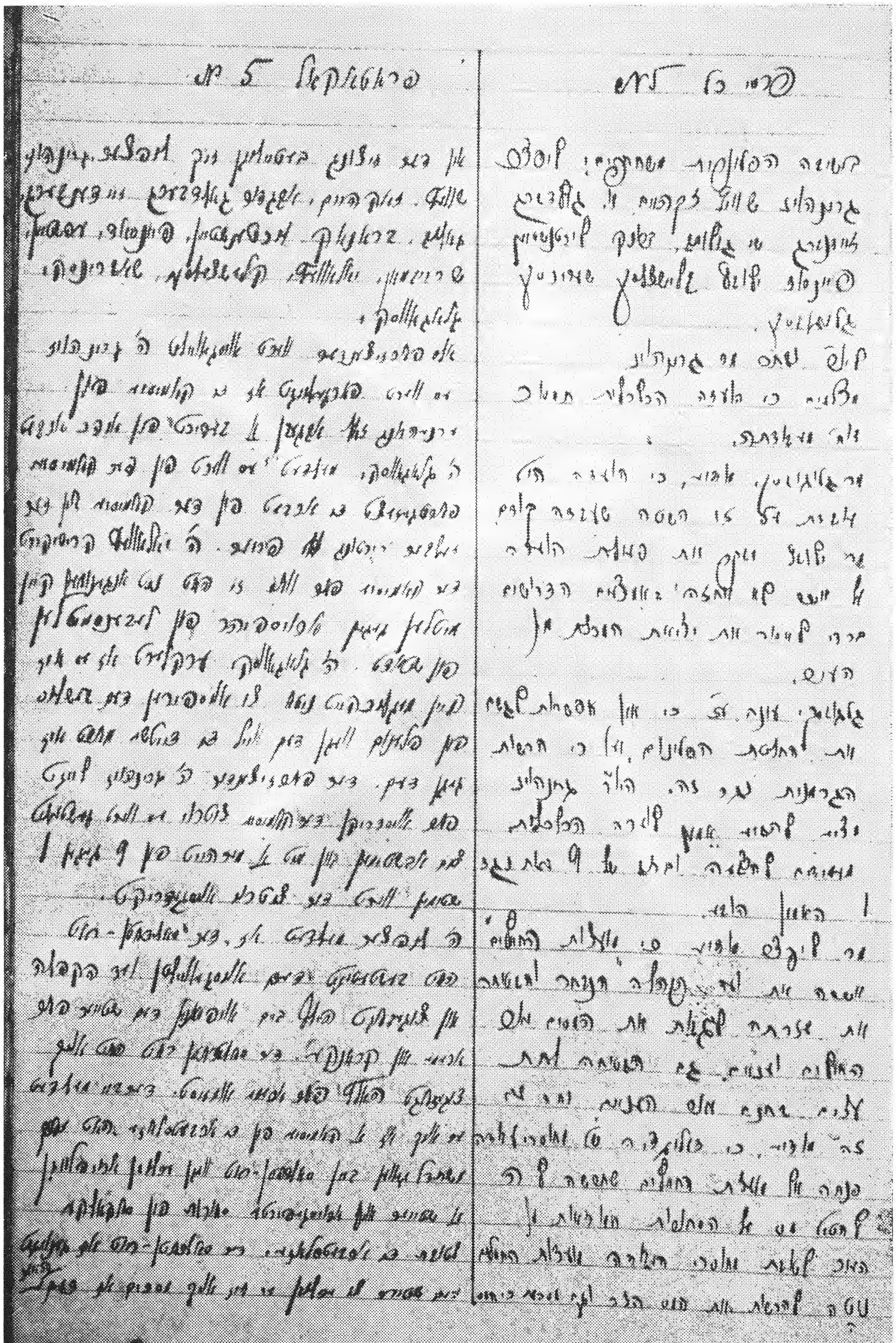

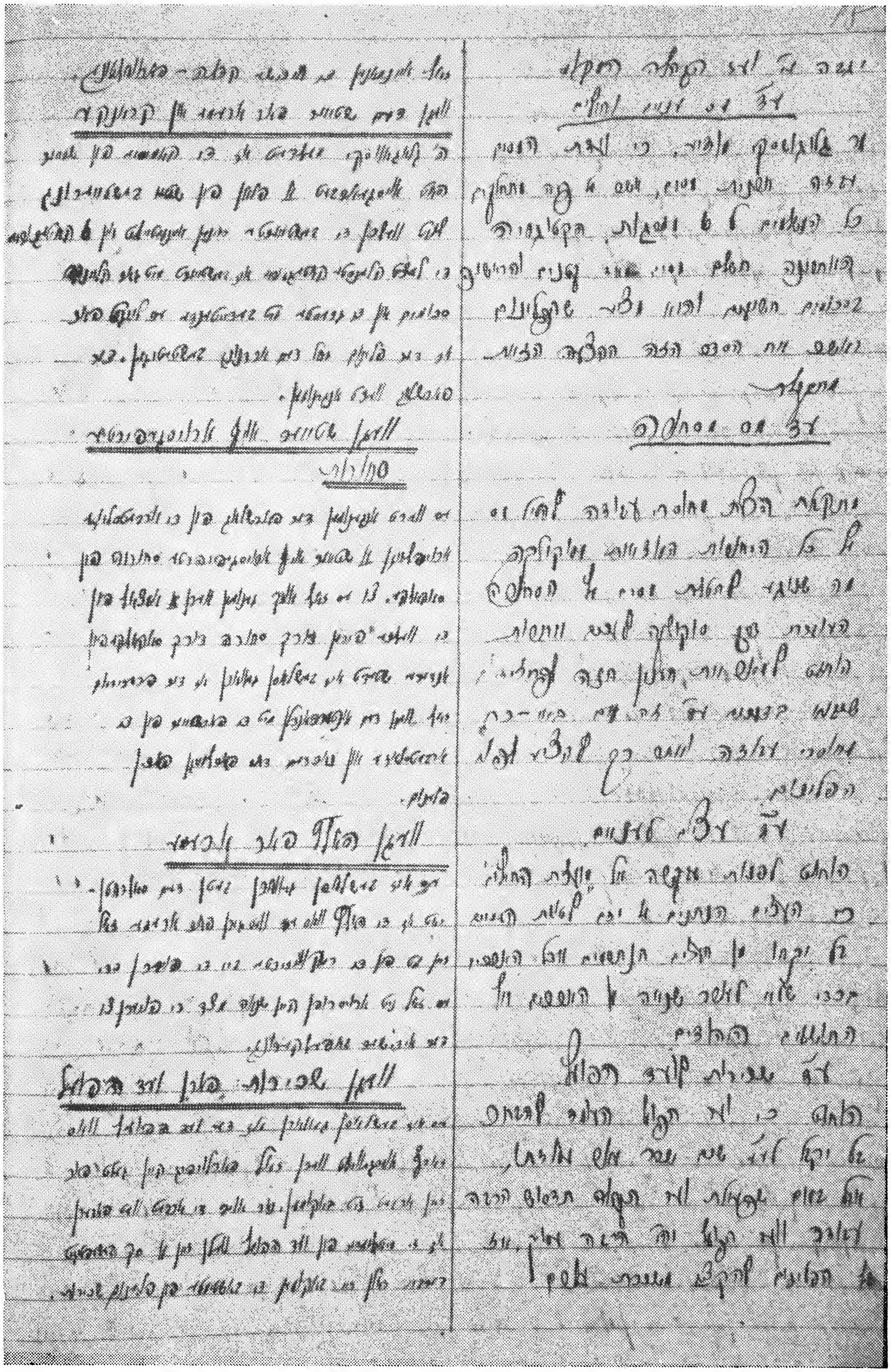

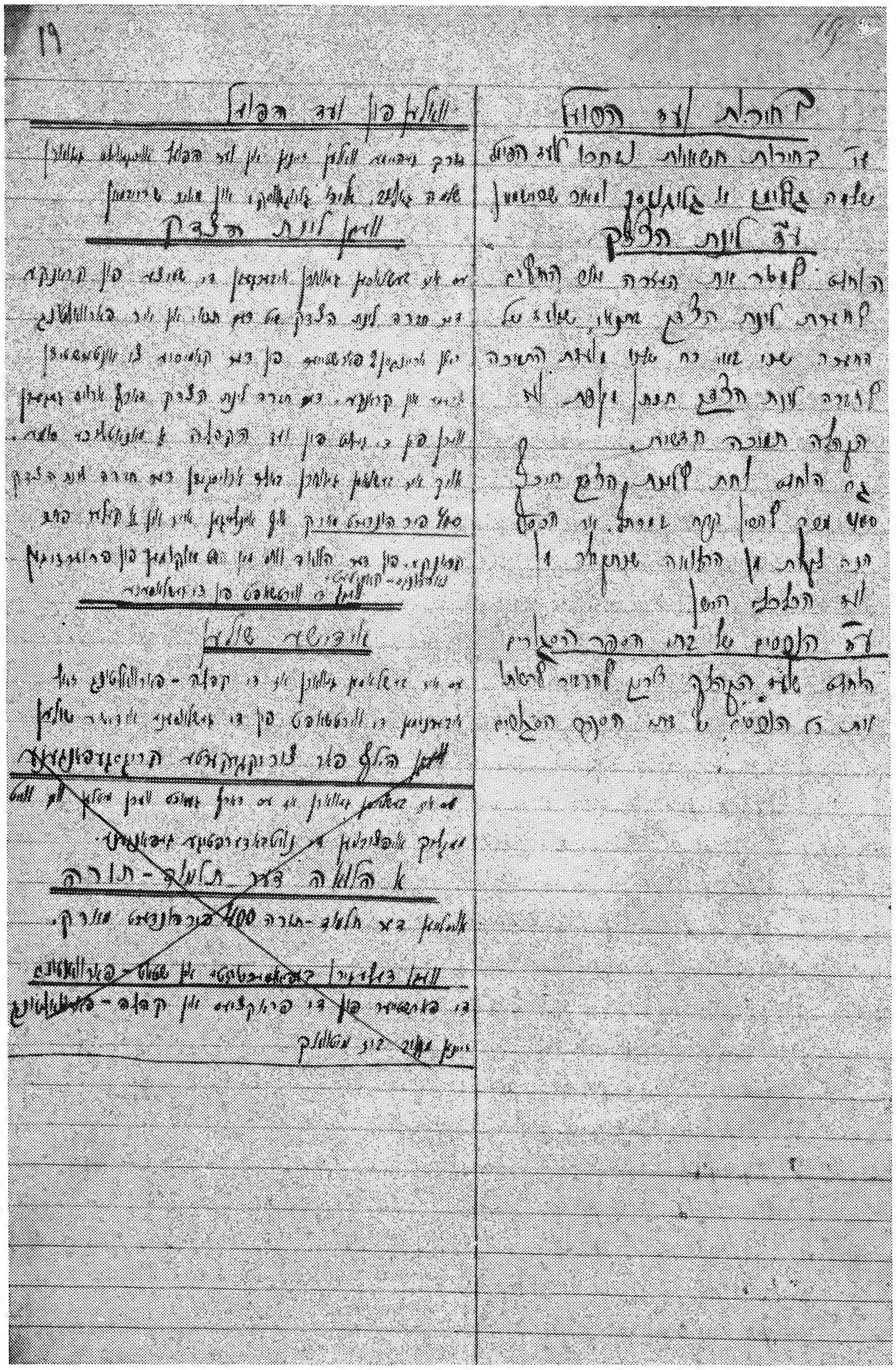

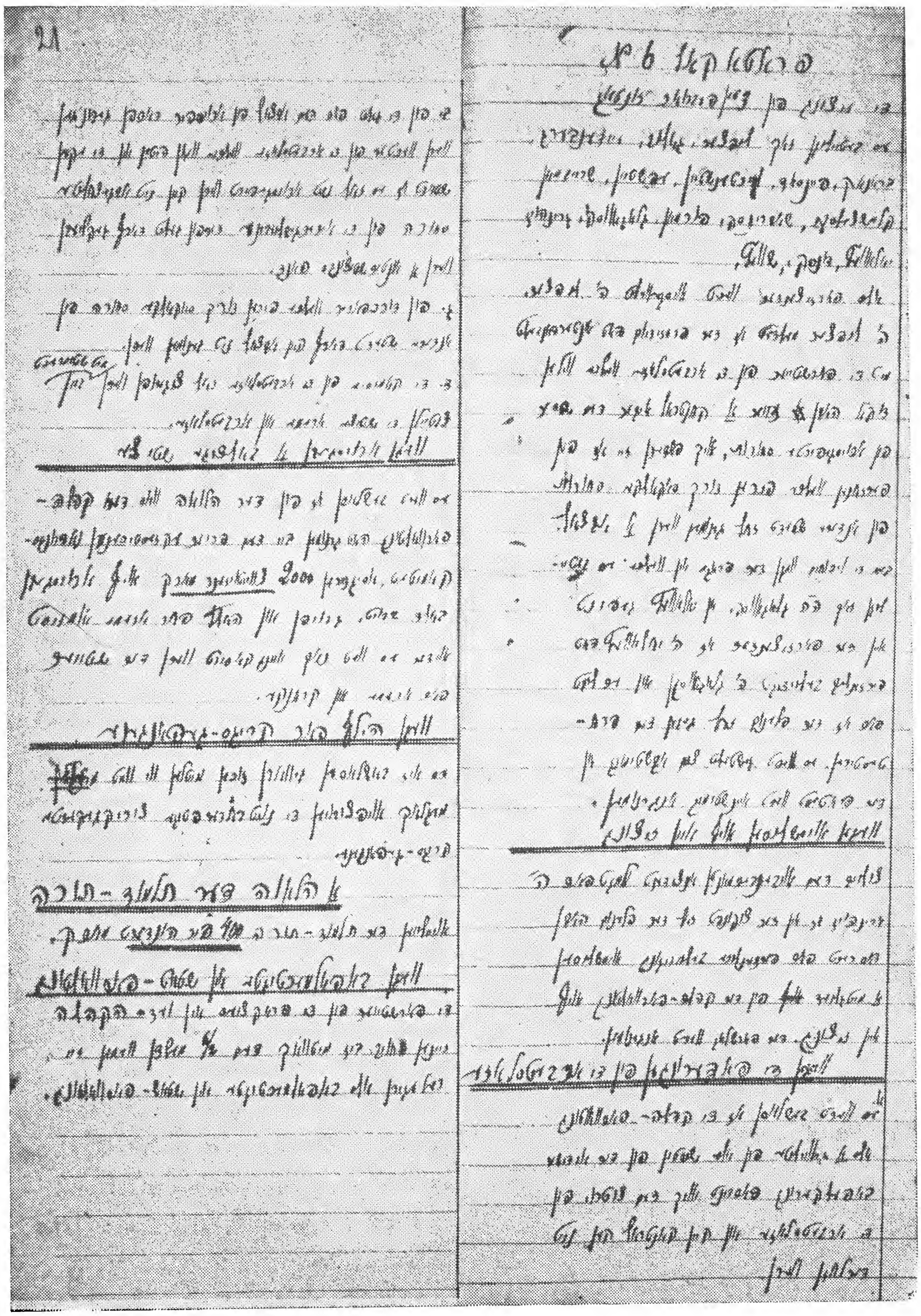

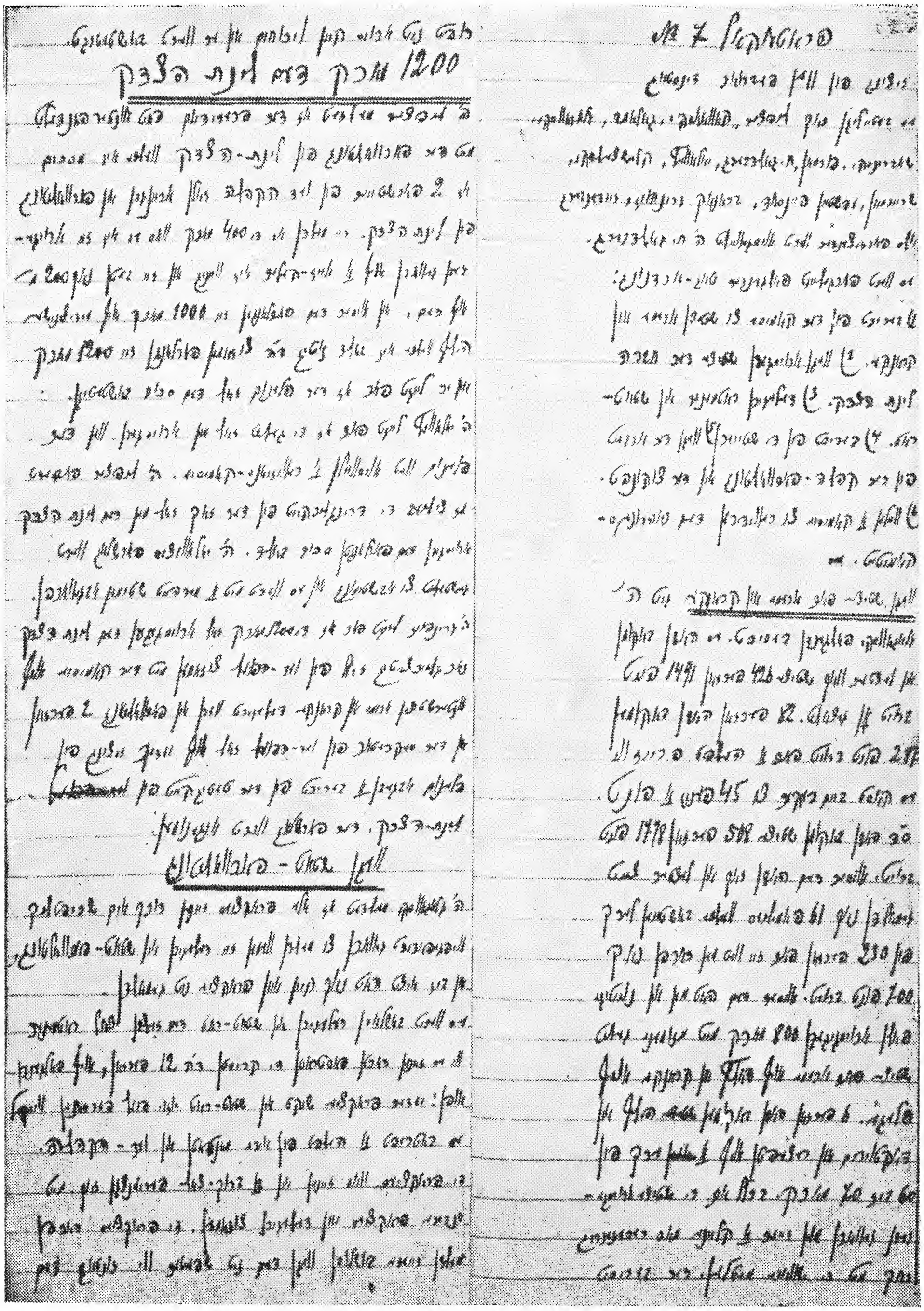

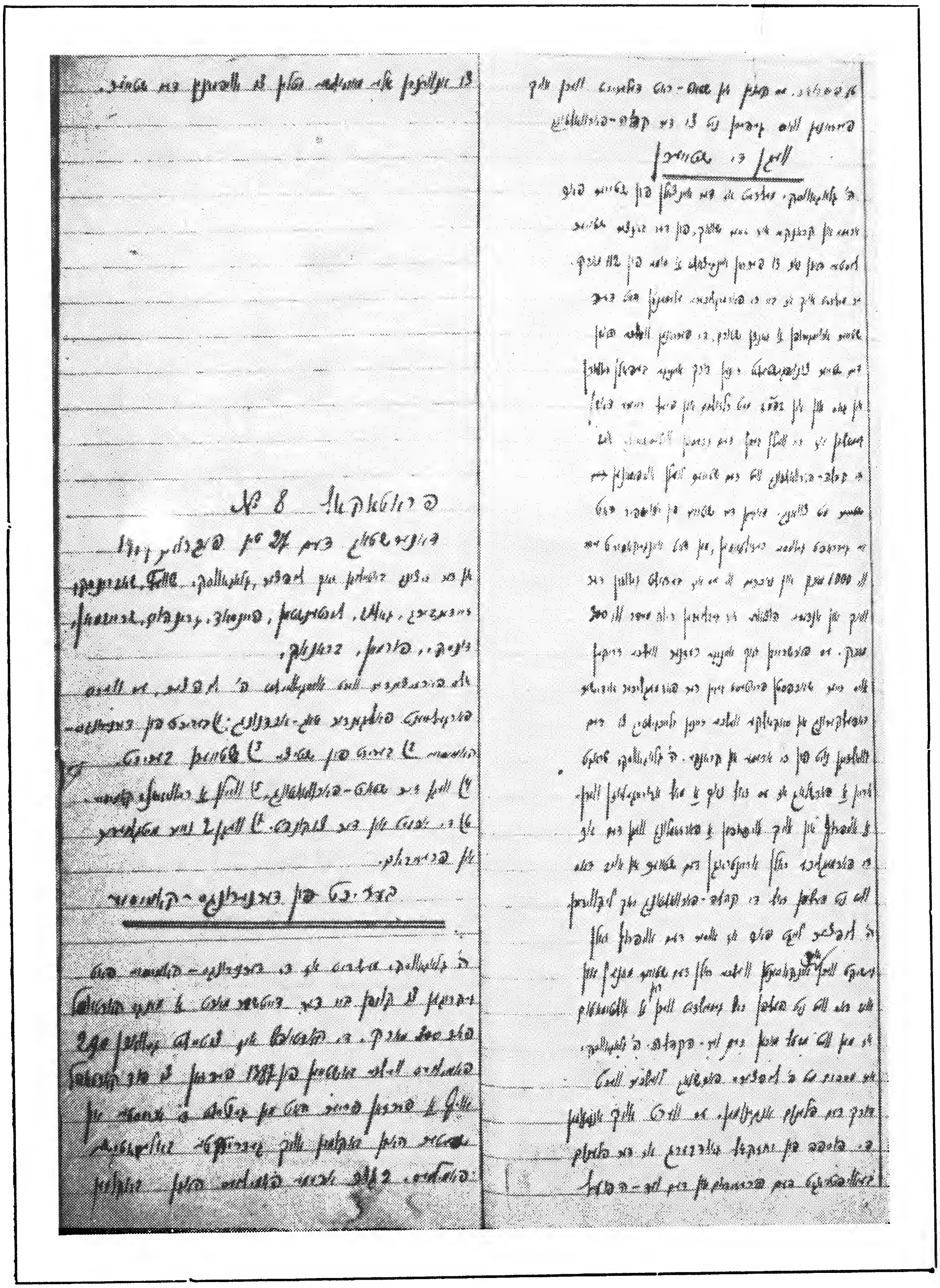

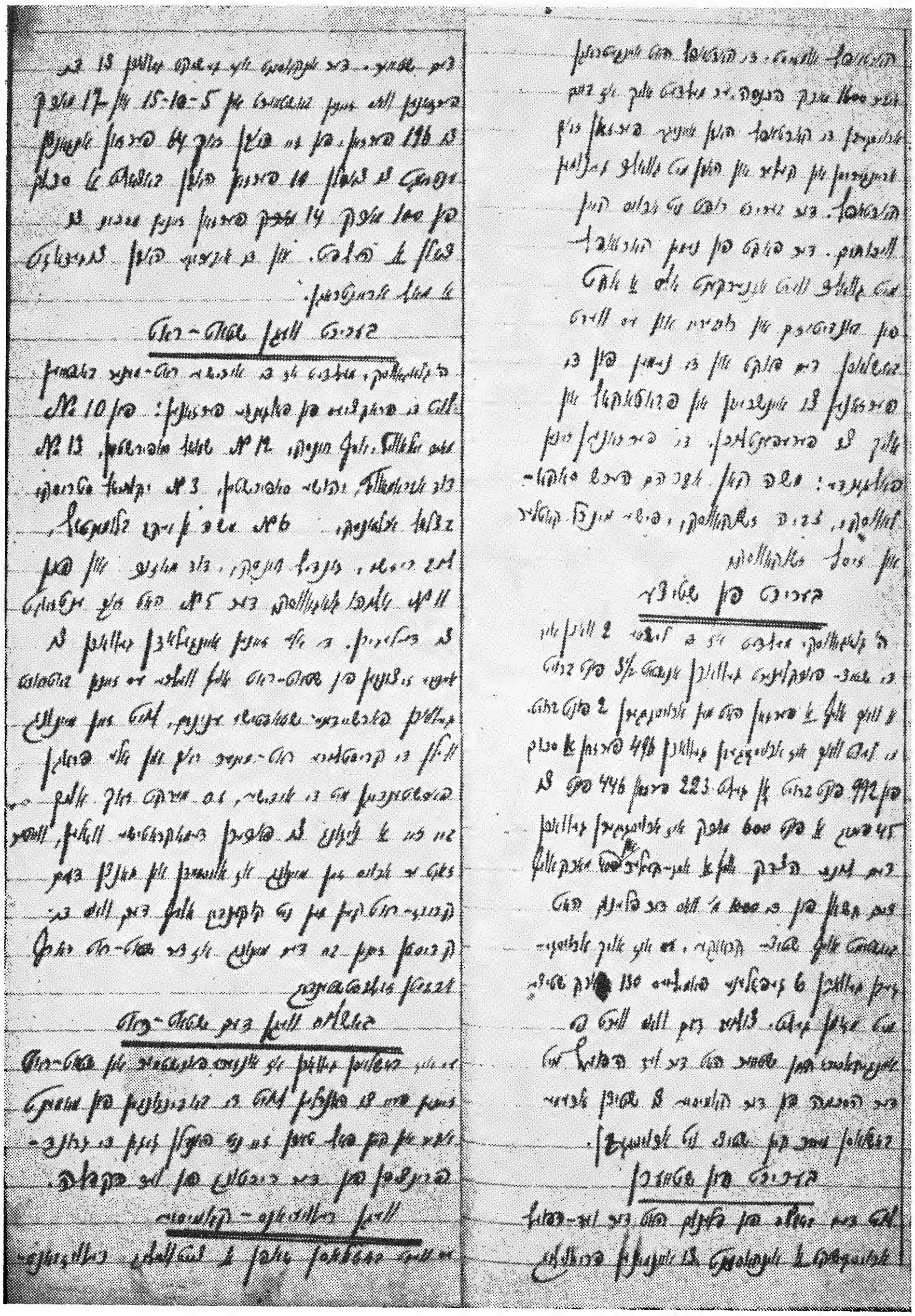

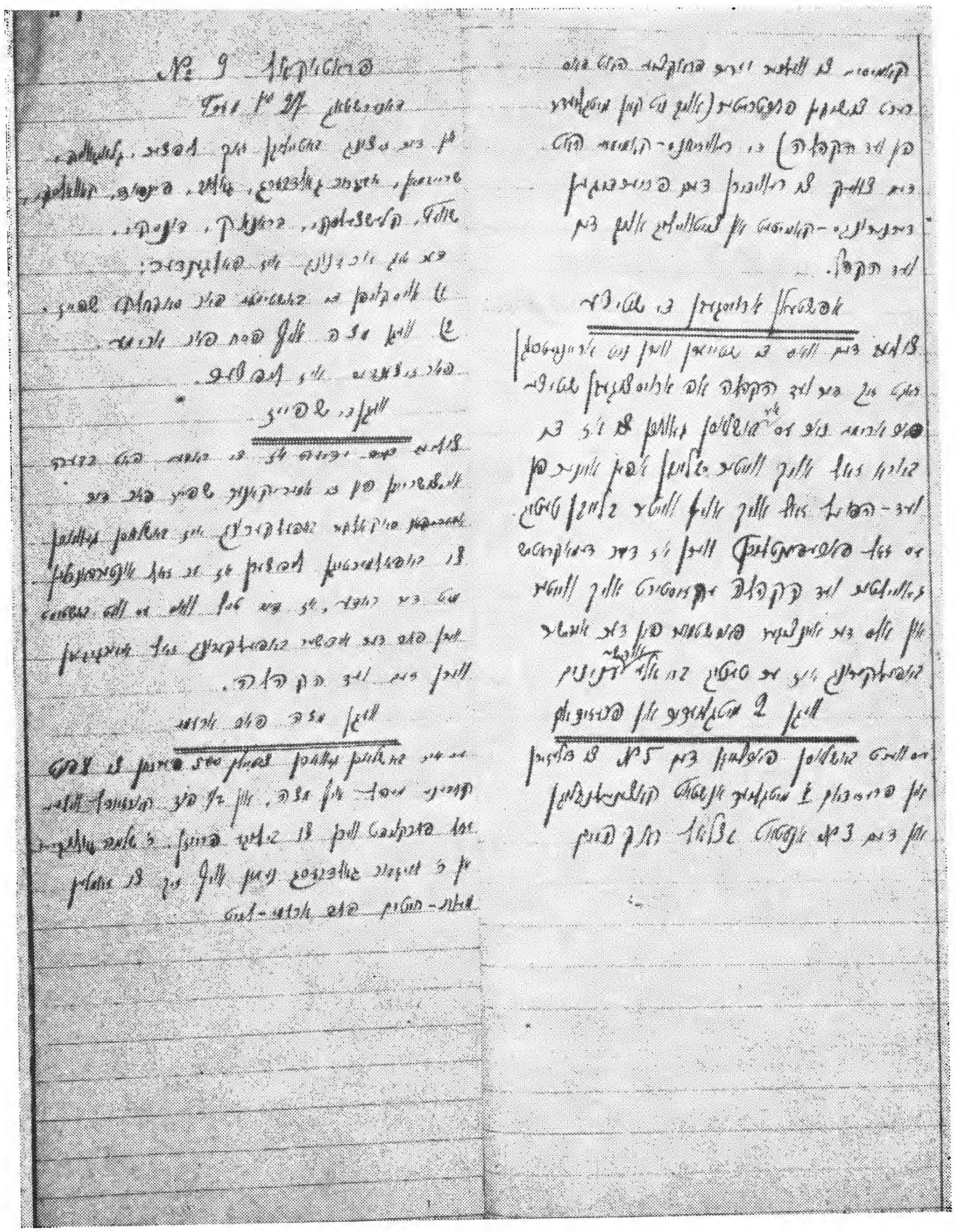

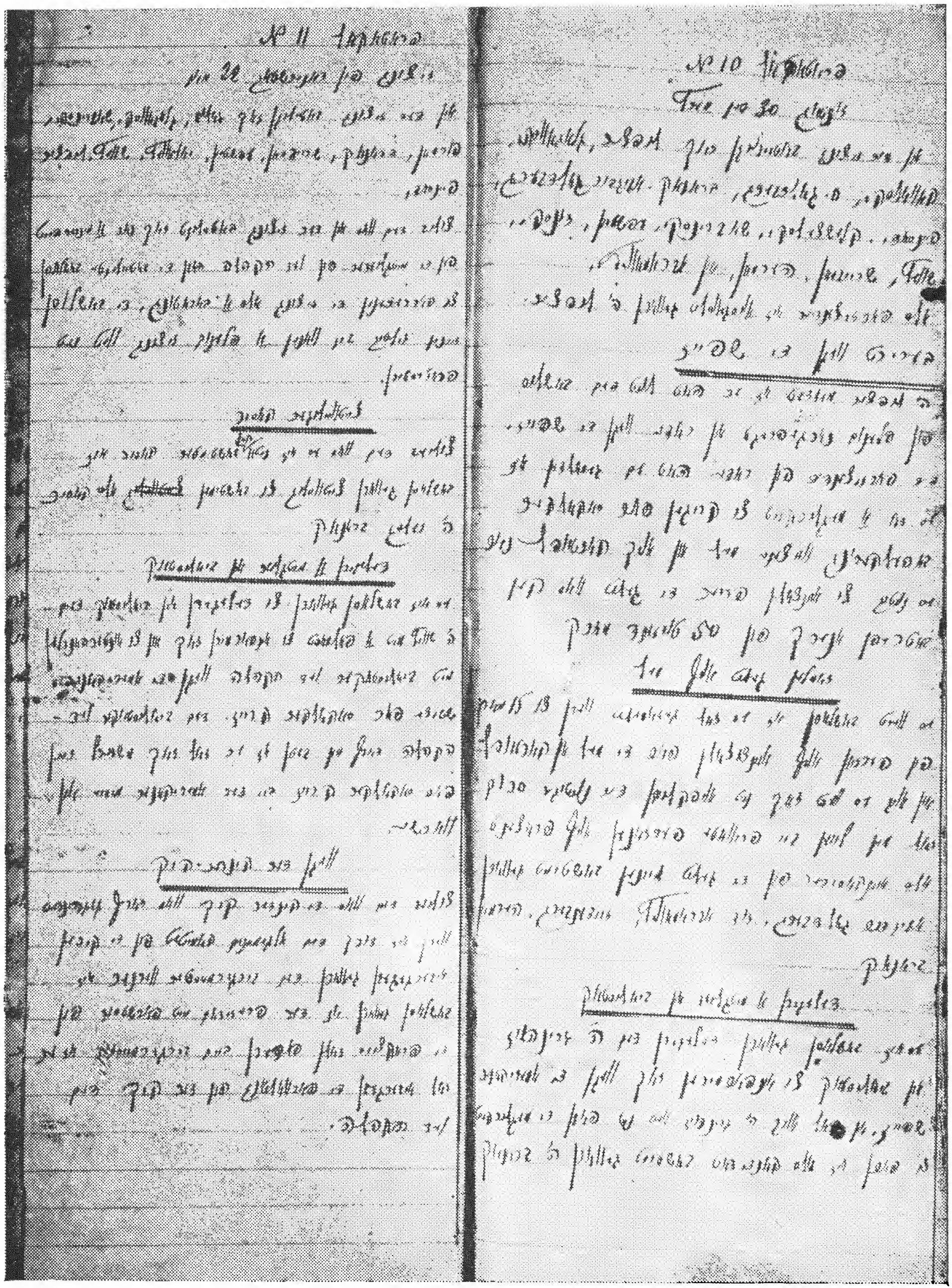

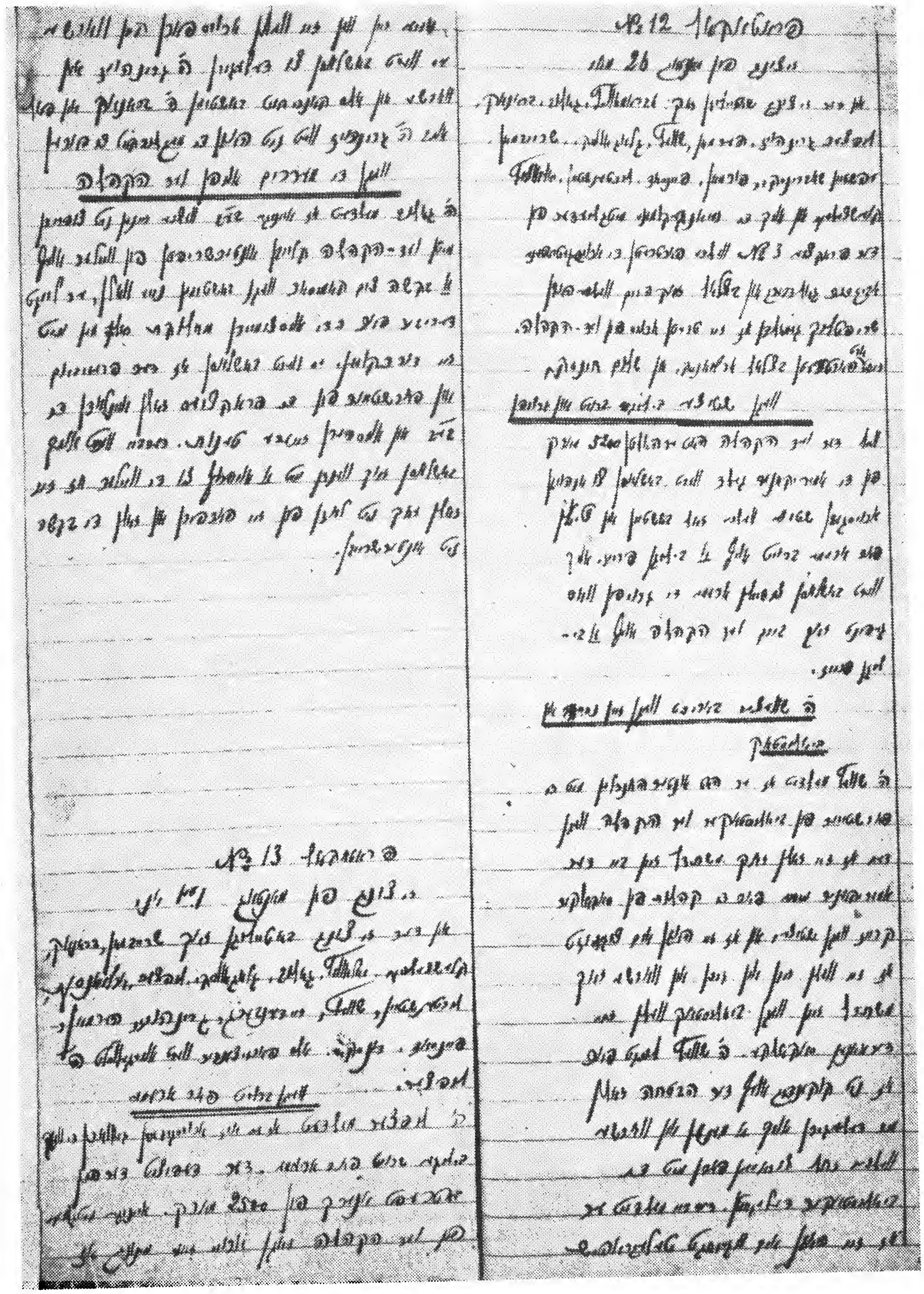

פראטאקאל № 7
1200 מארק פאר לינת הצדק
לינת הצדק - פארוואלטונג

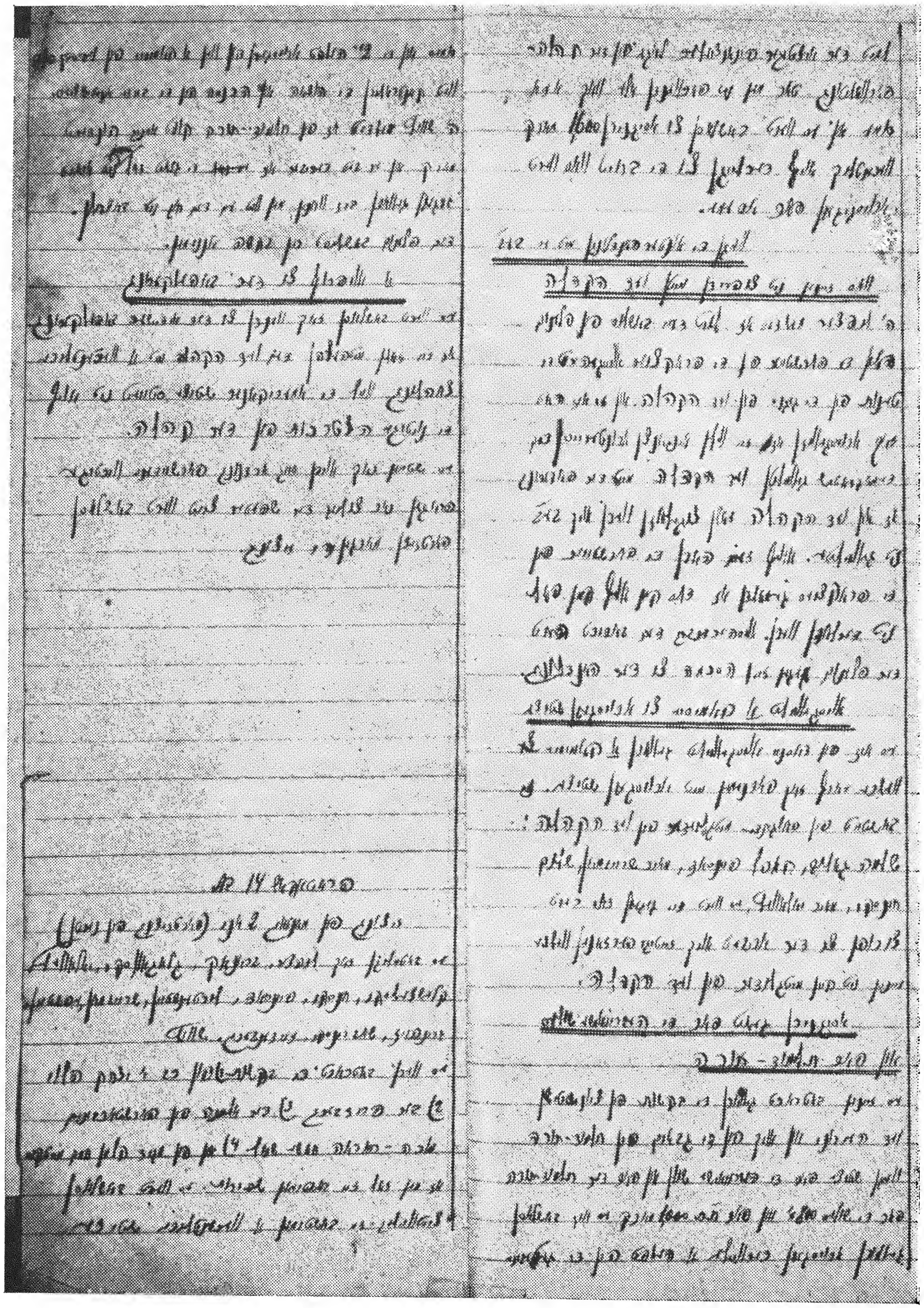

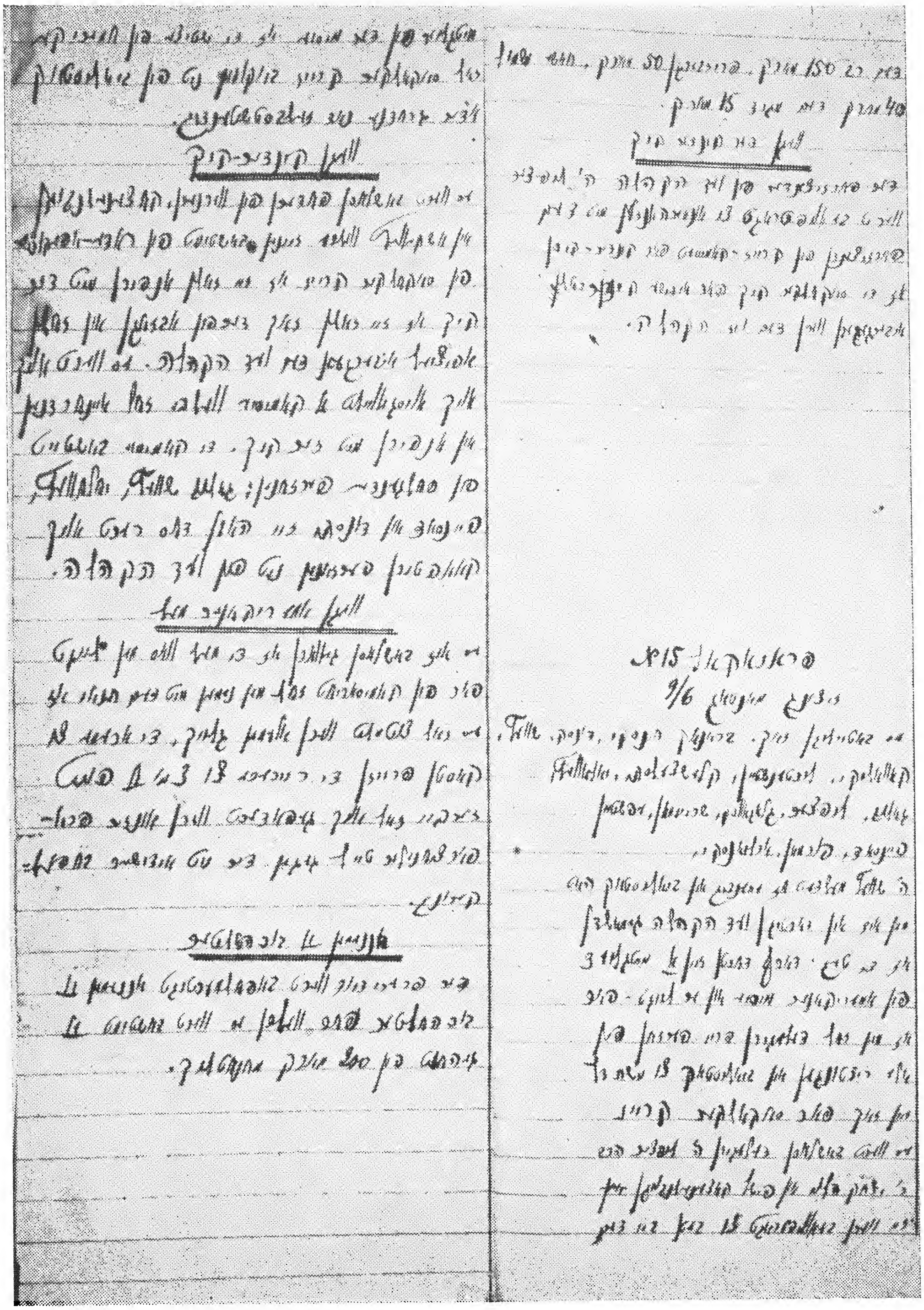

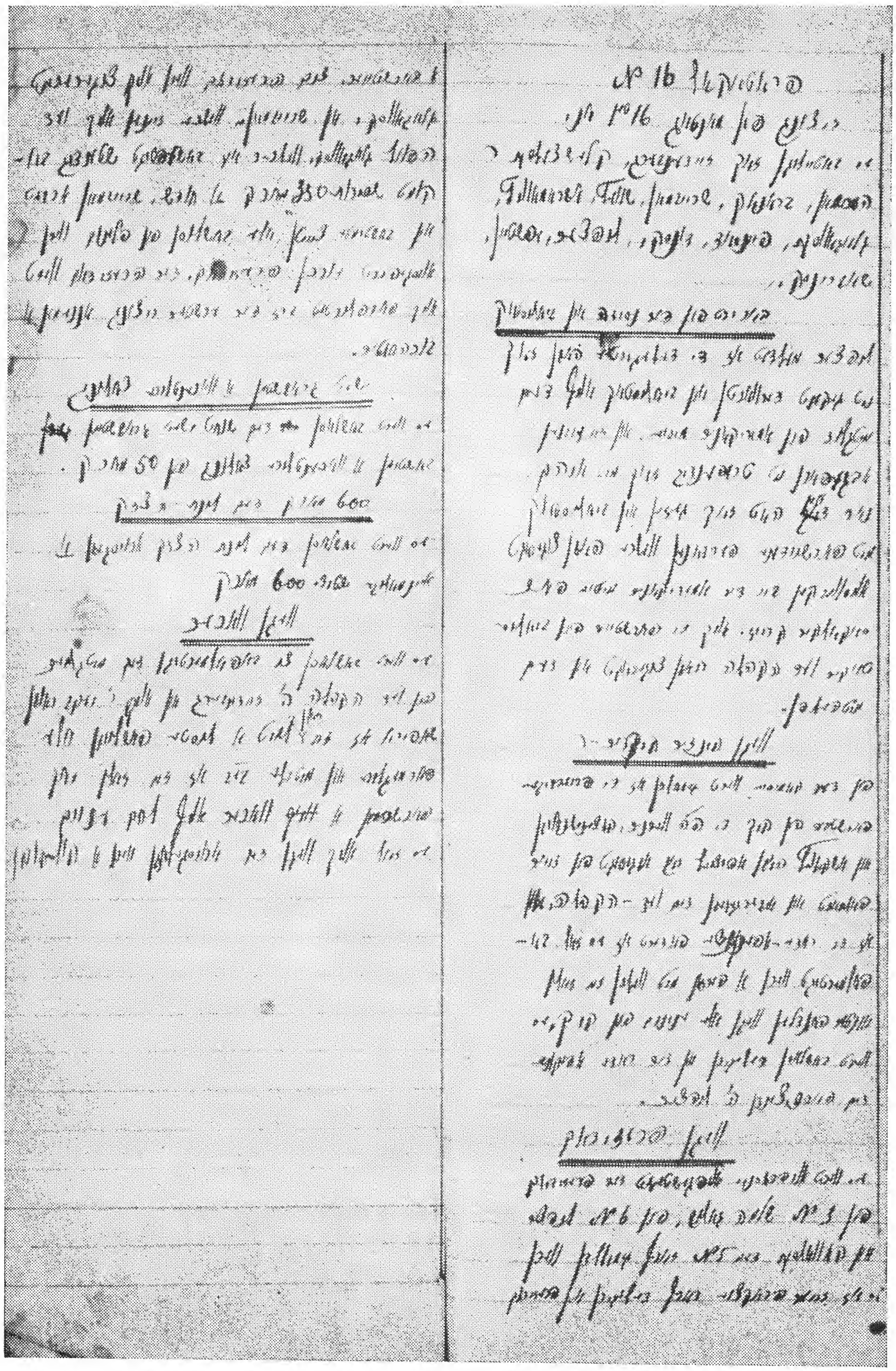

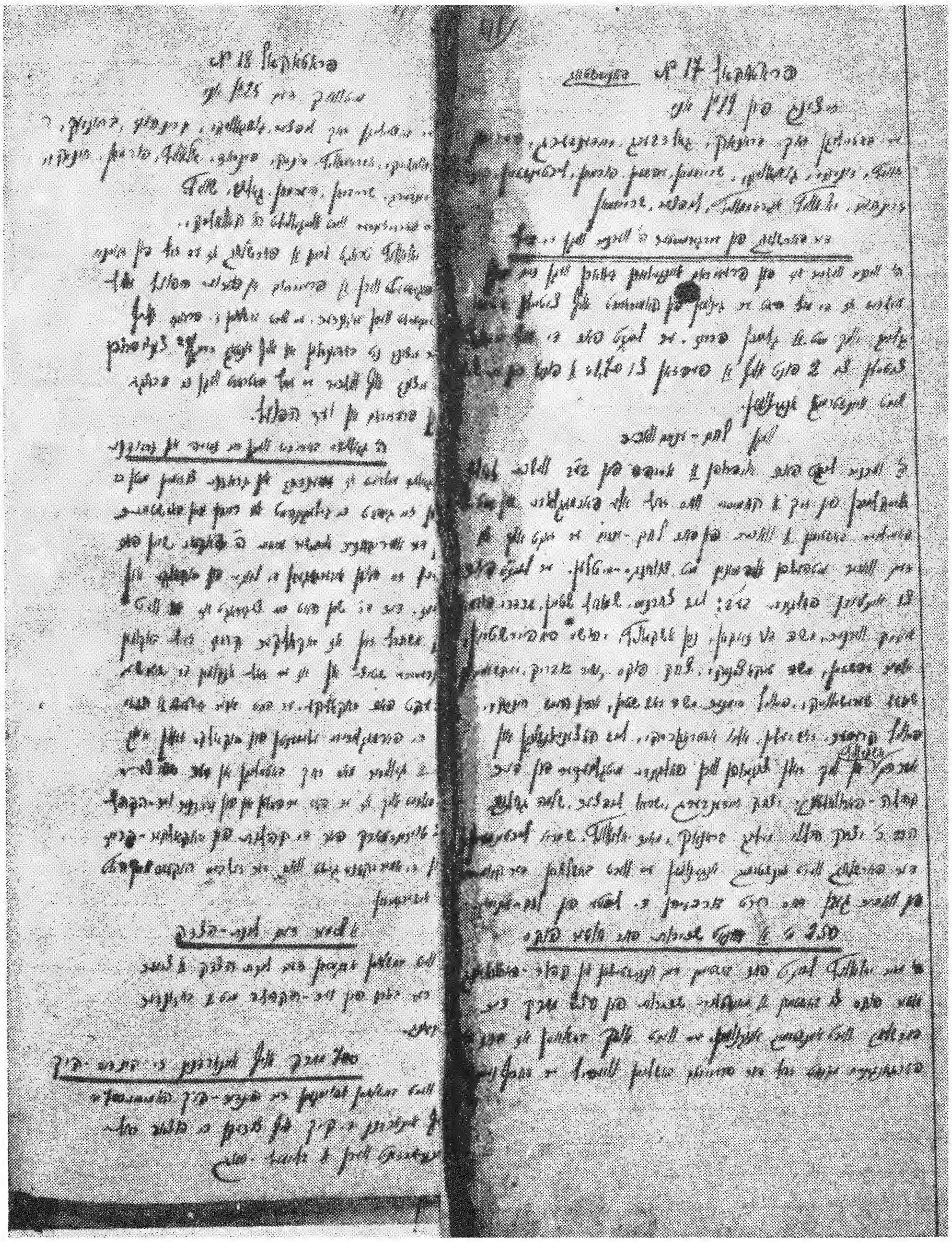

פראטאקאל № 12

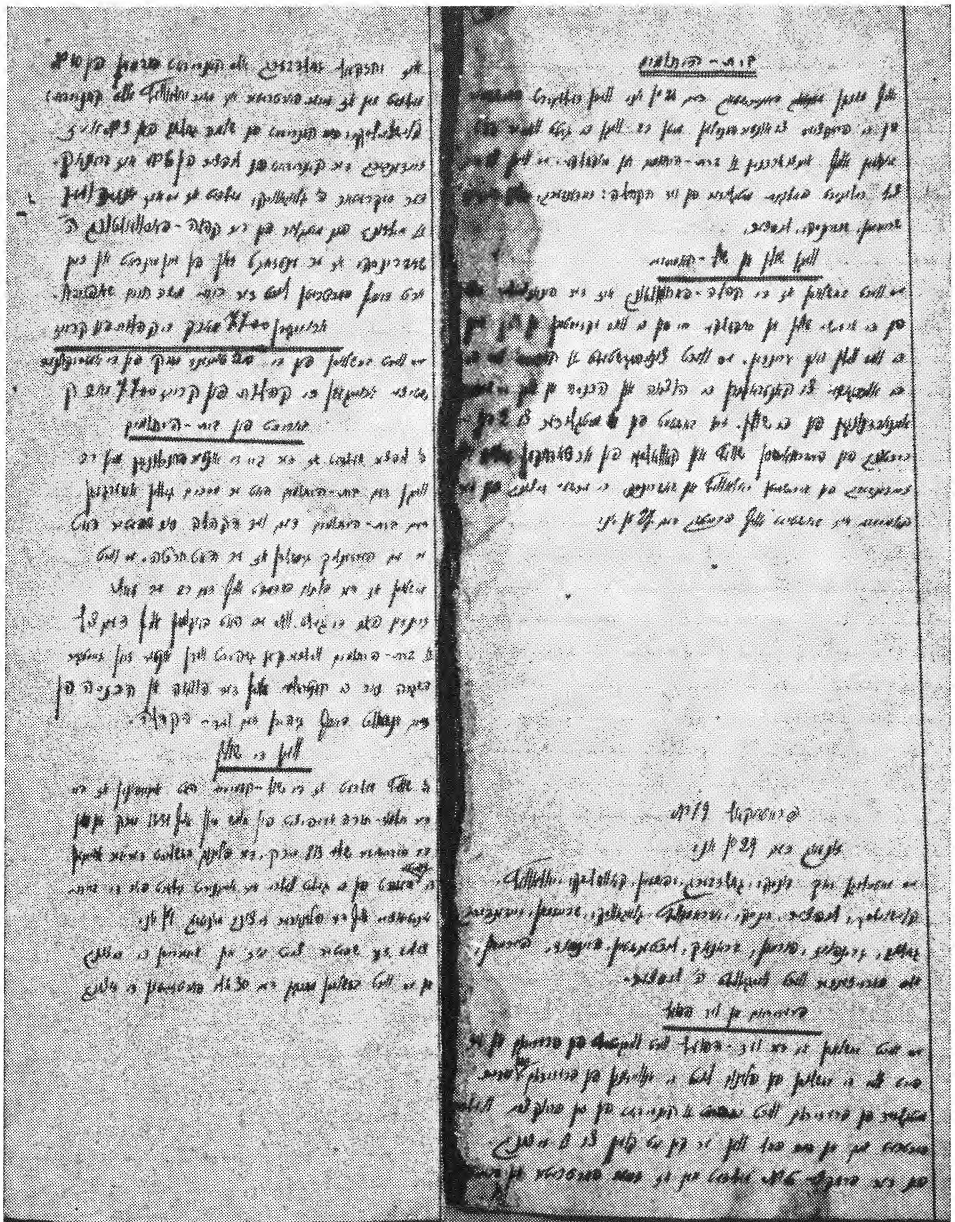
פראטאקאל № 13

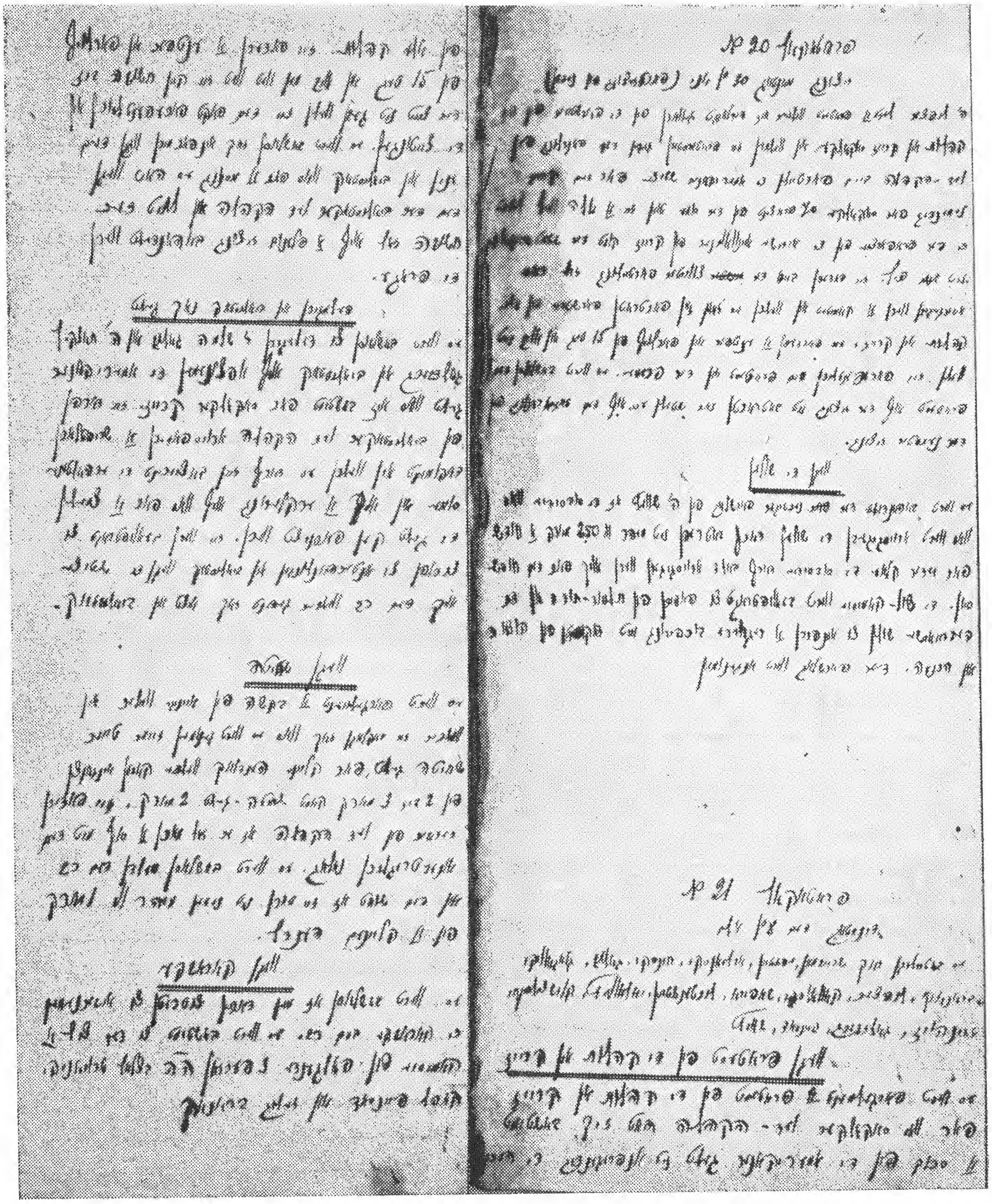

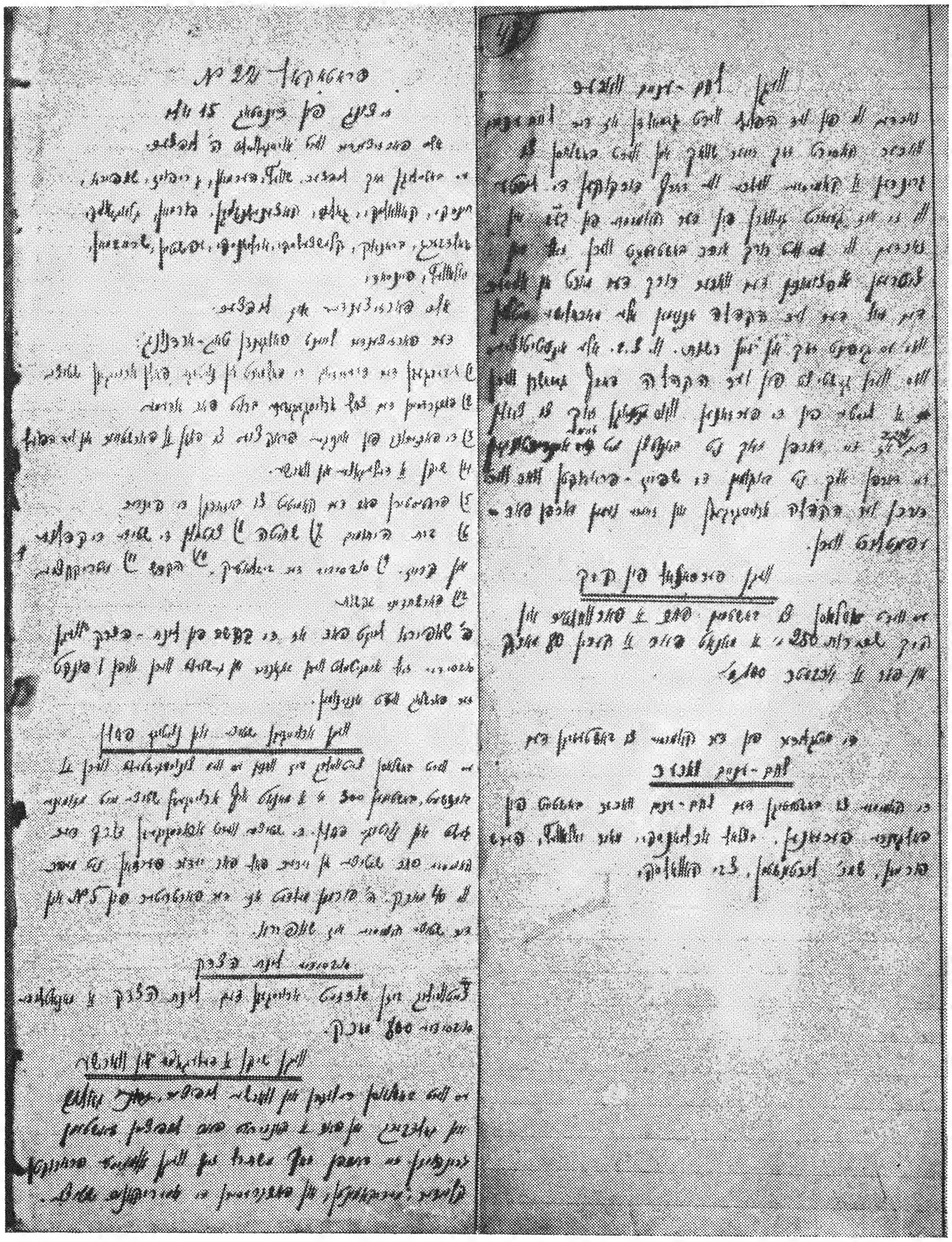

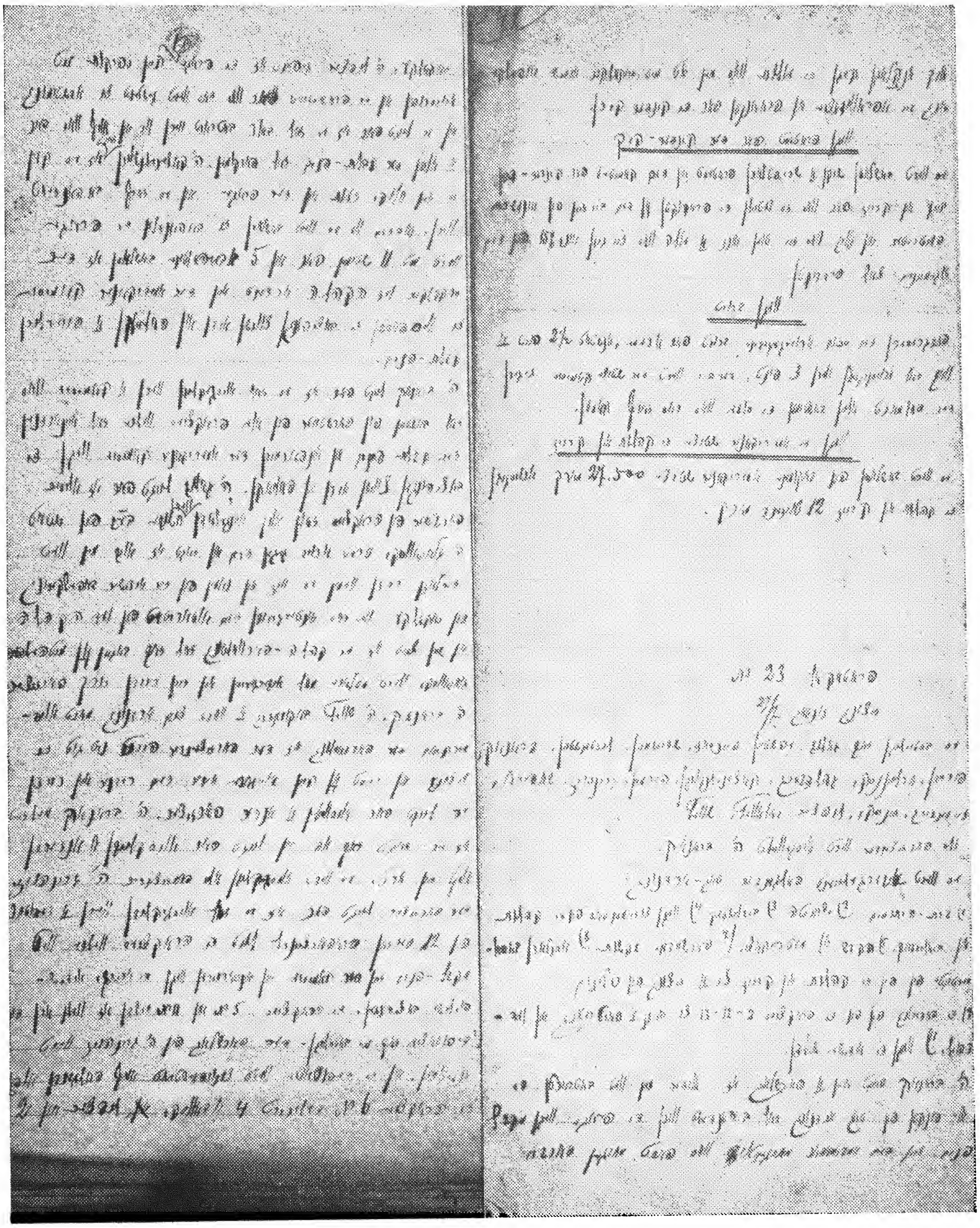

פראטאקאל № 16

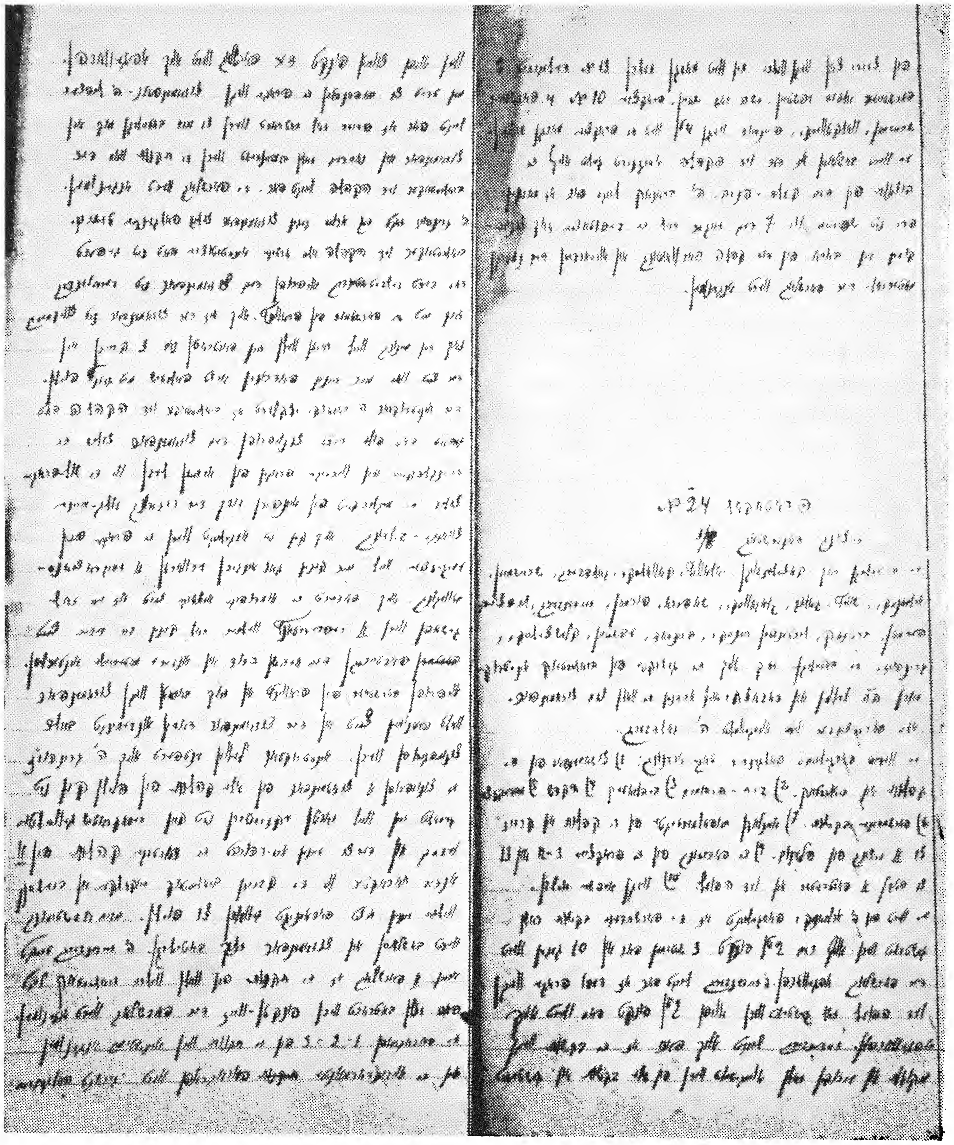

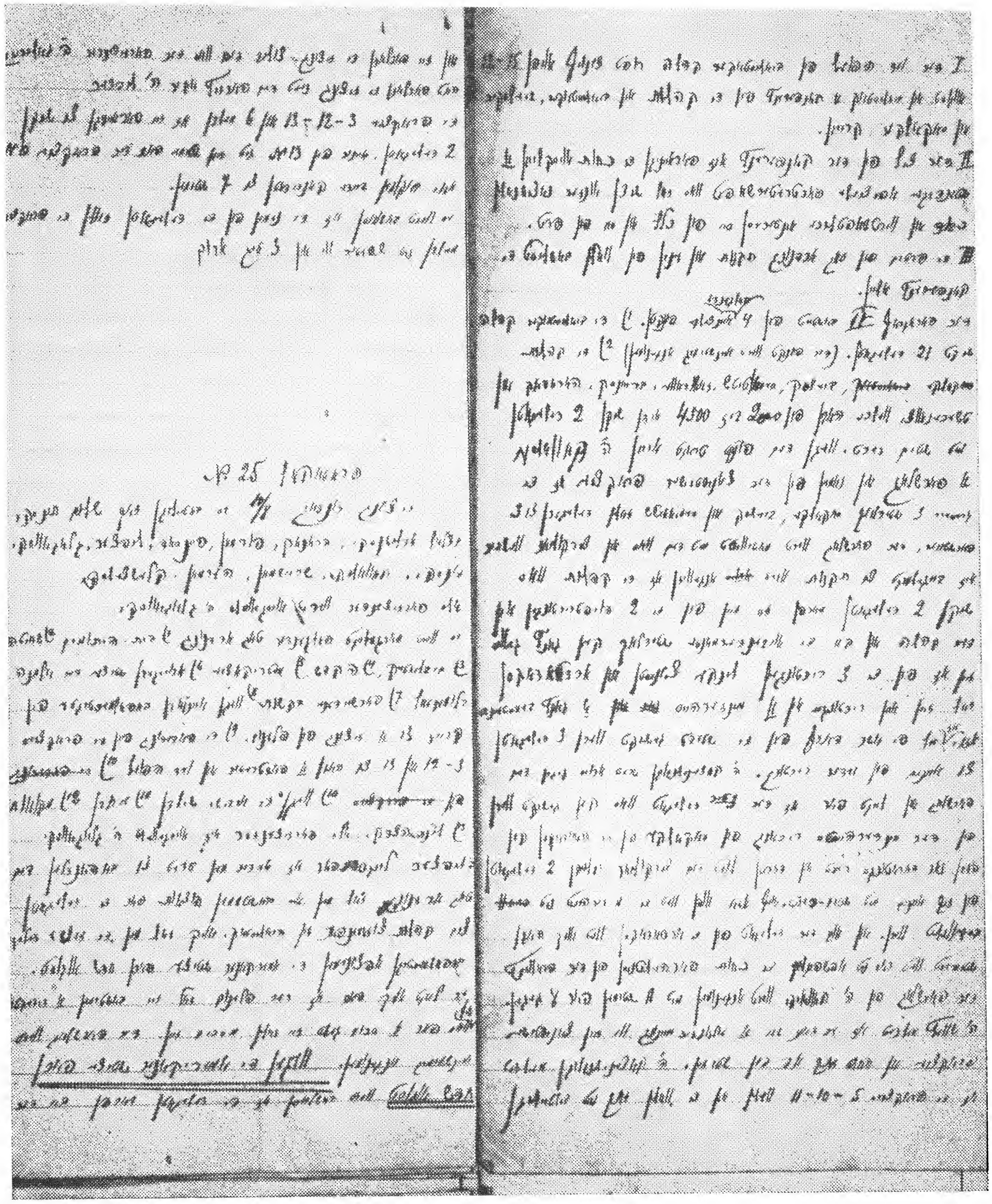

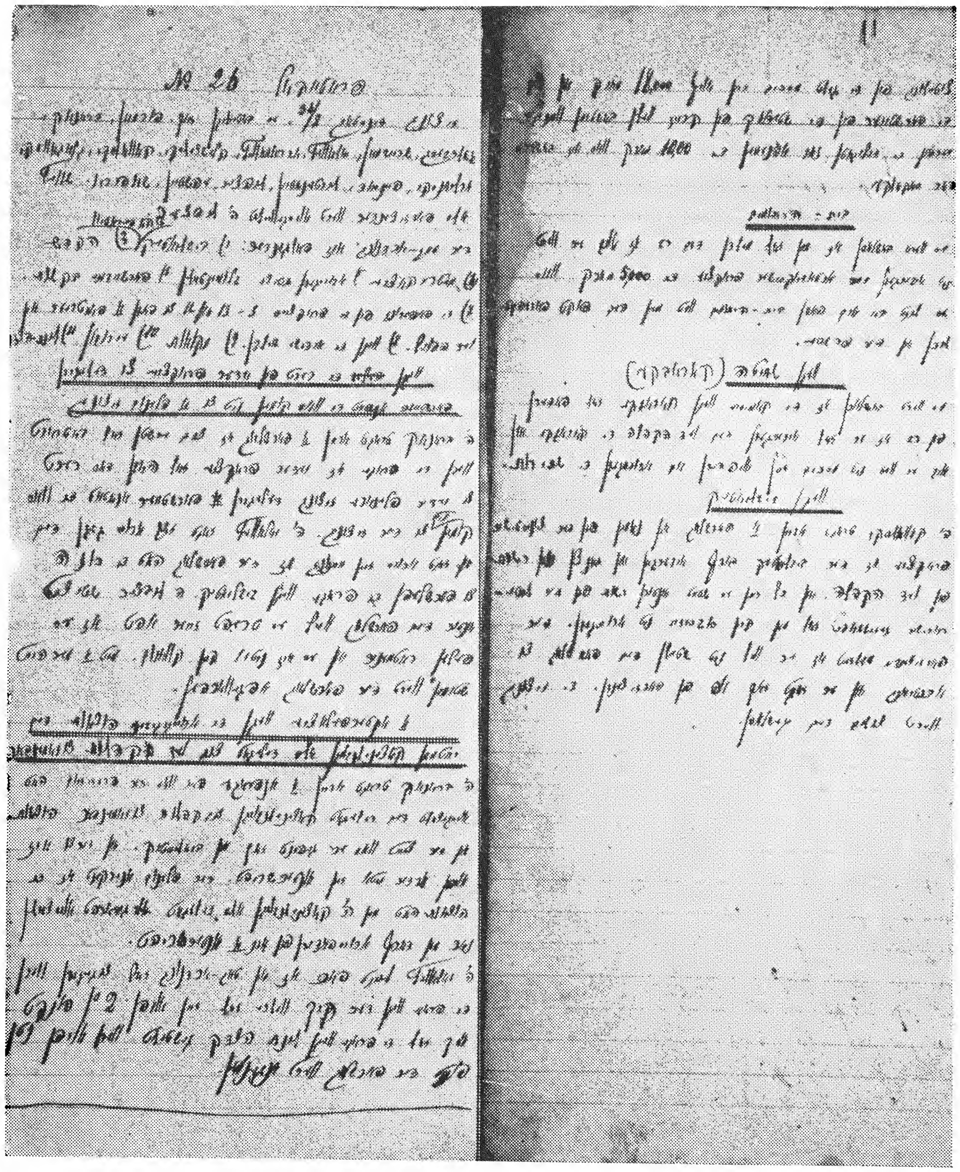

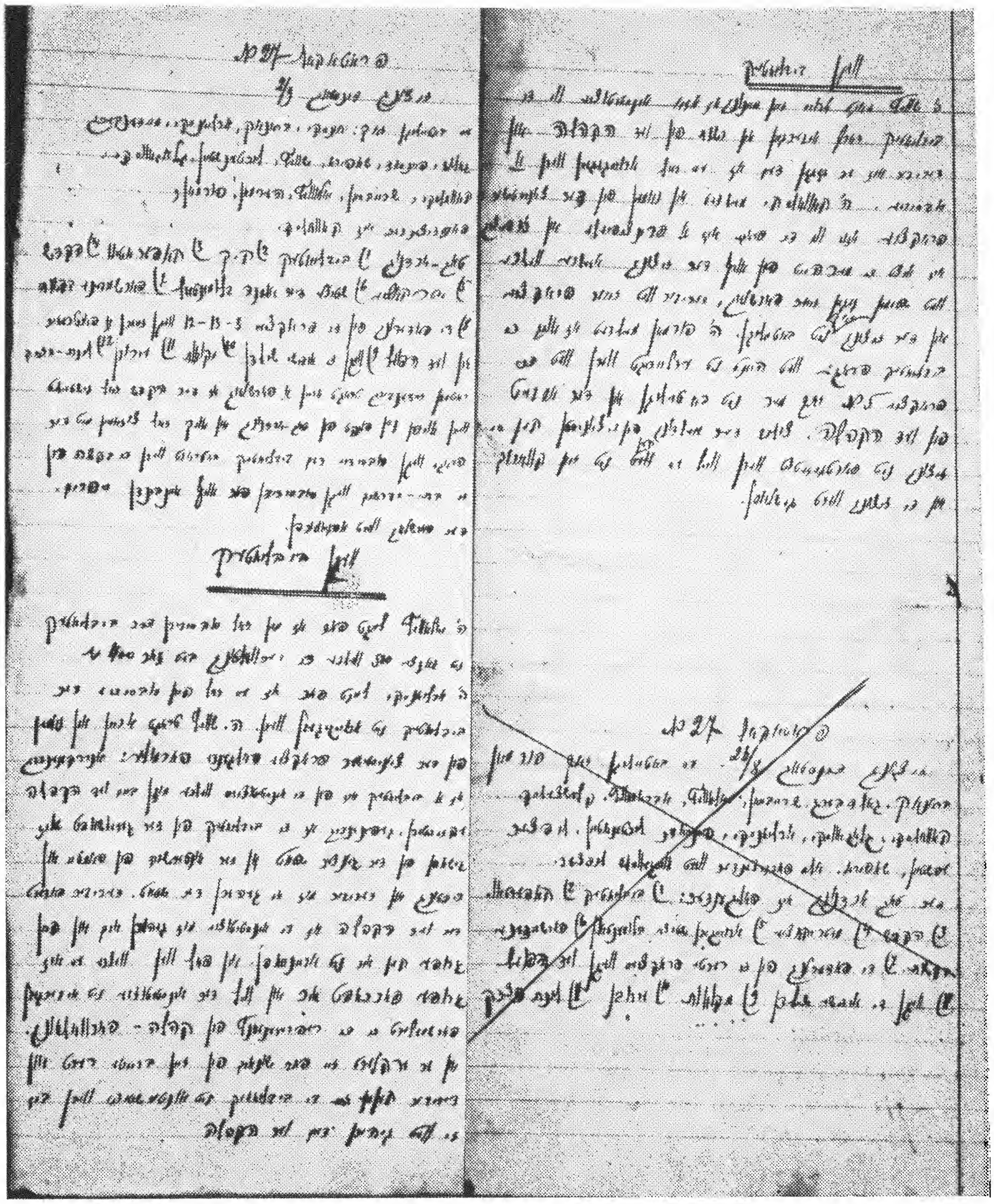

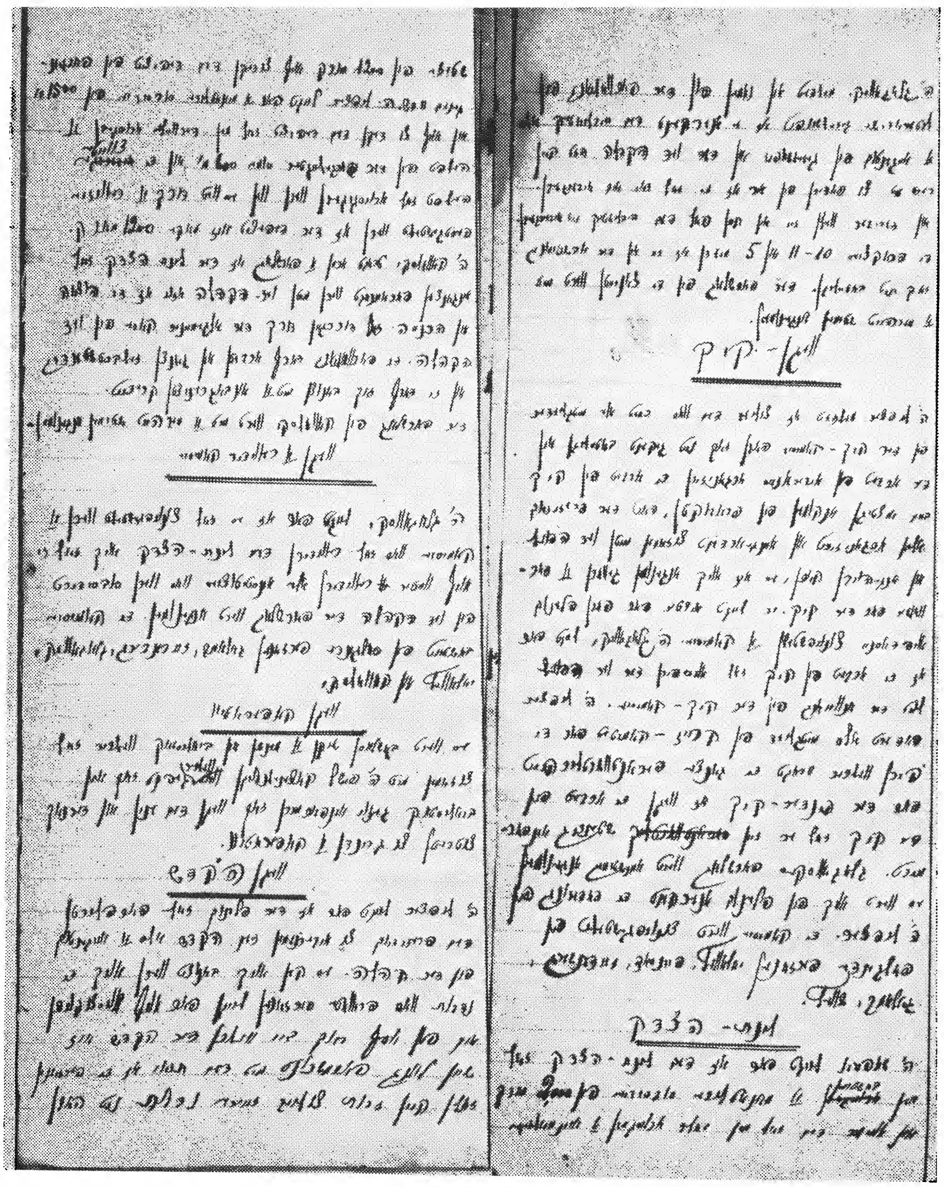

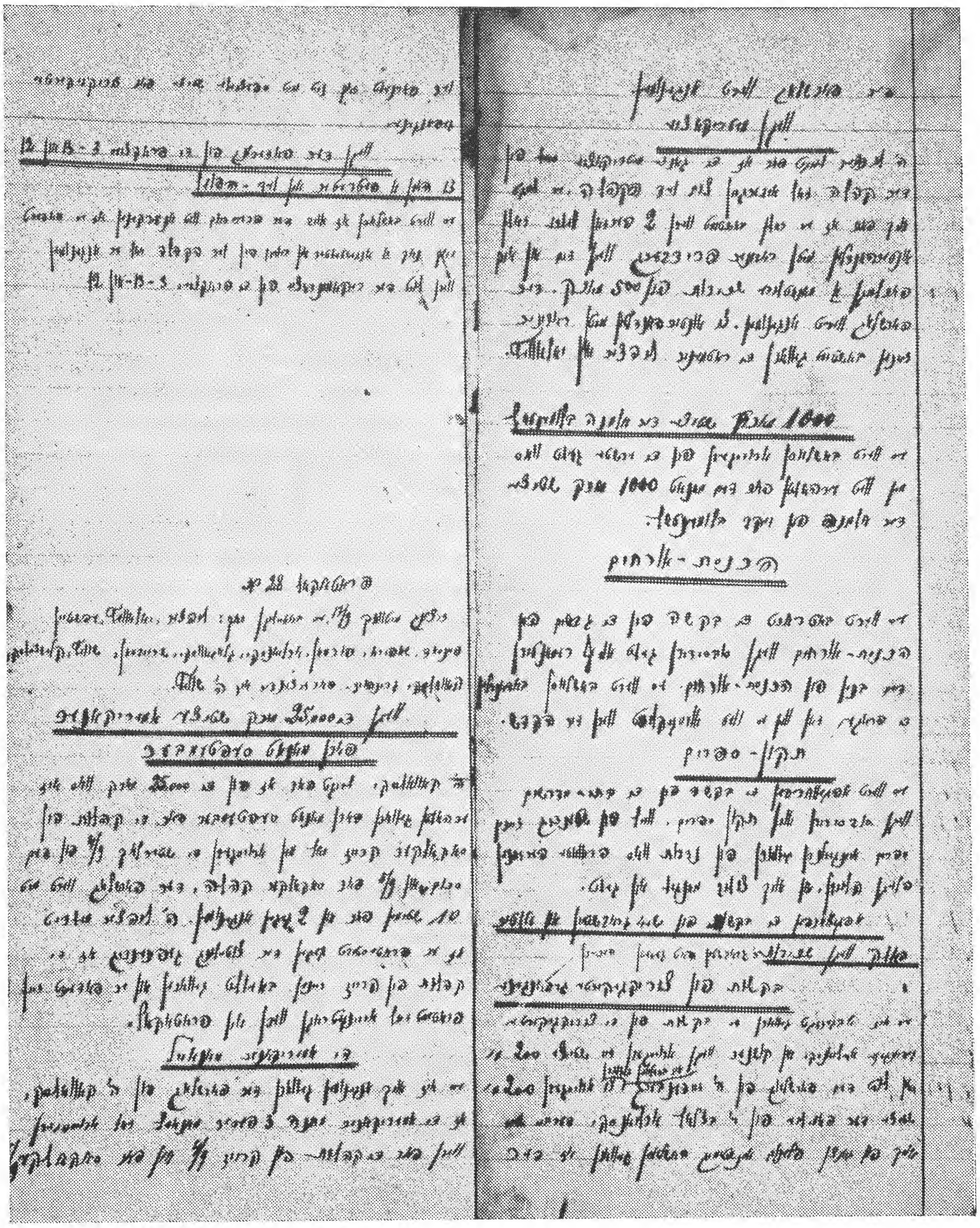

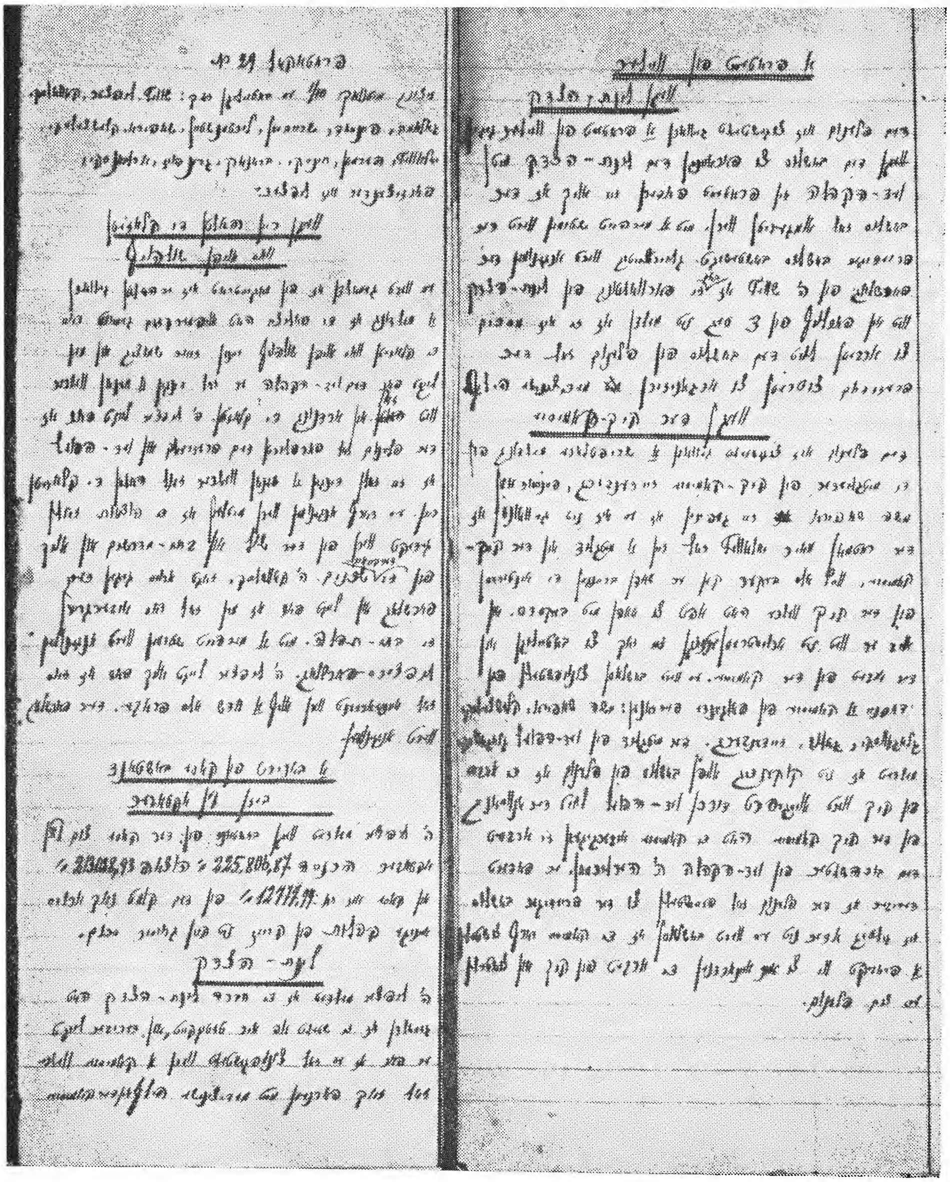

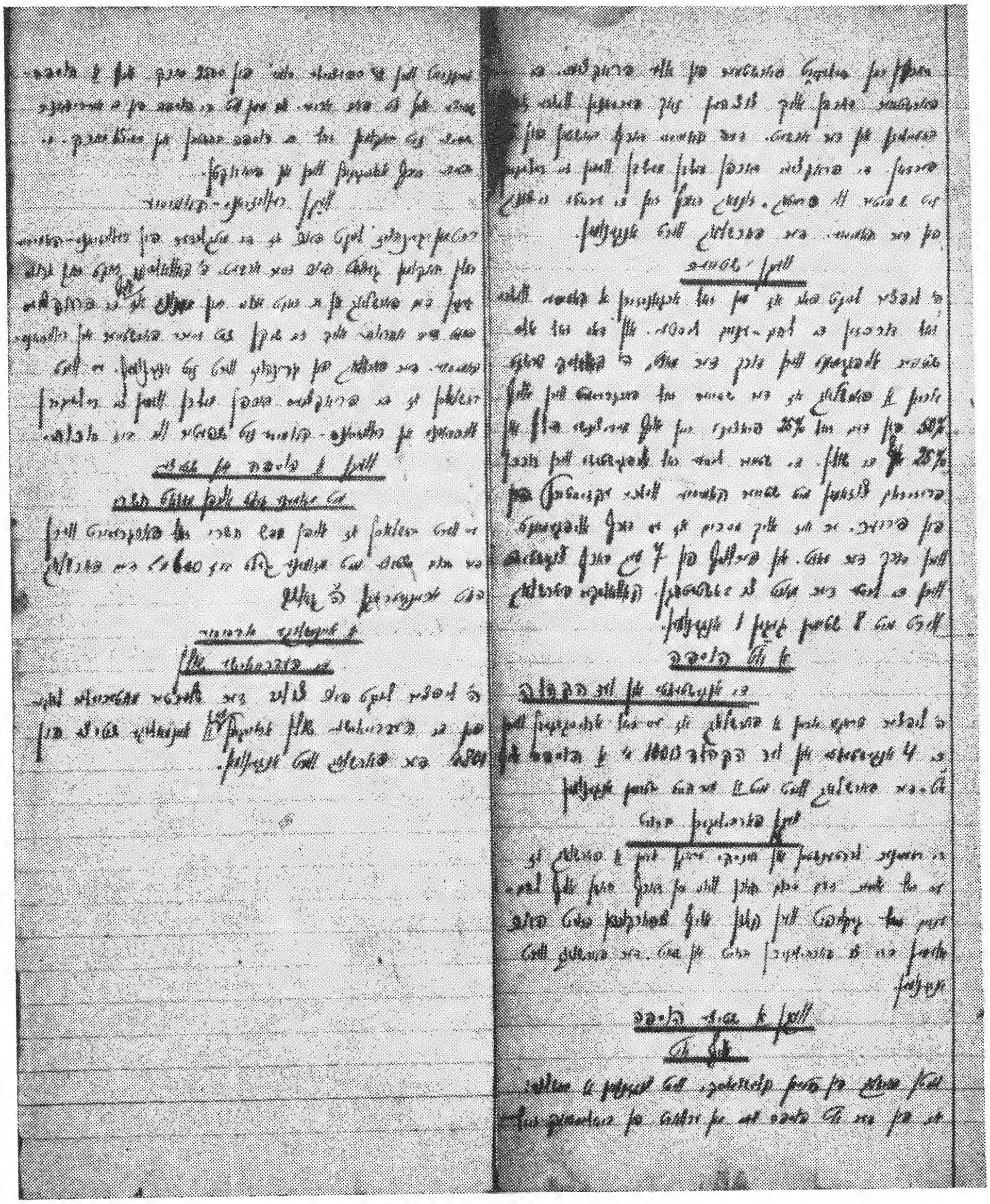

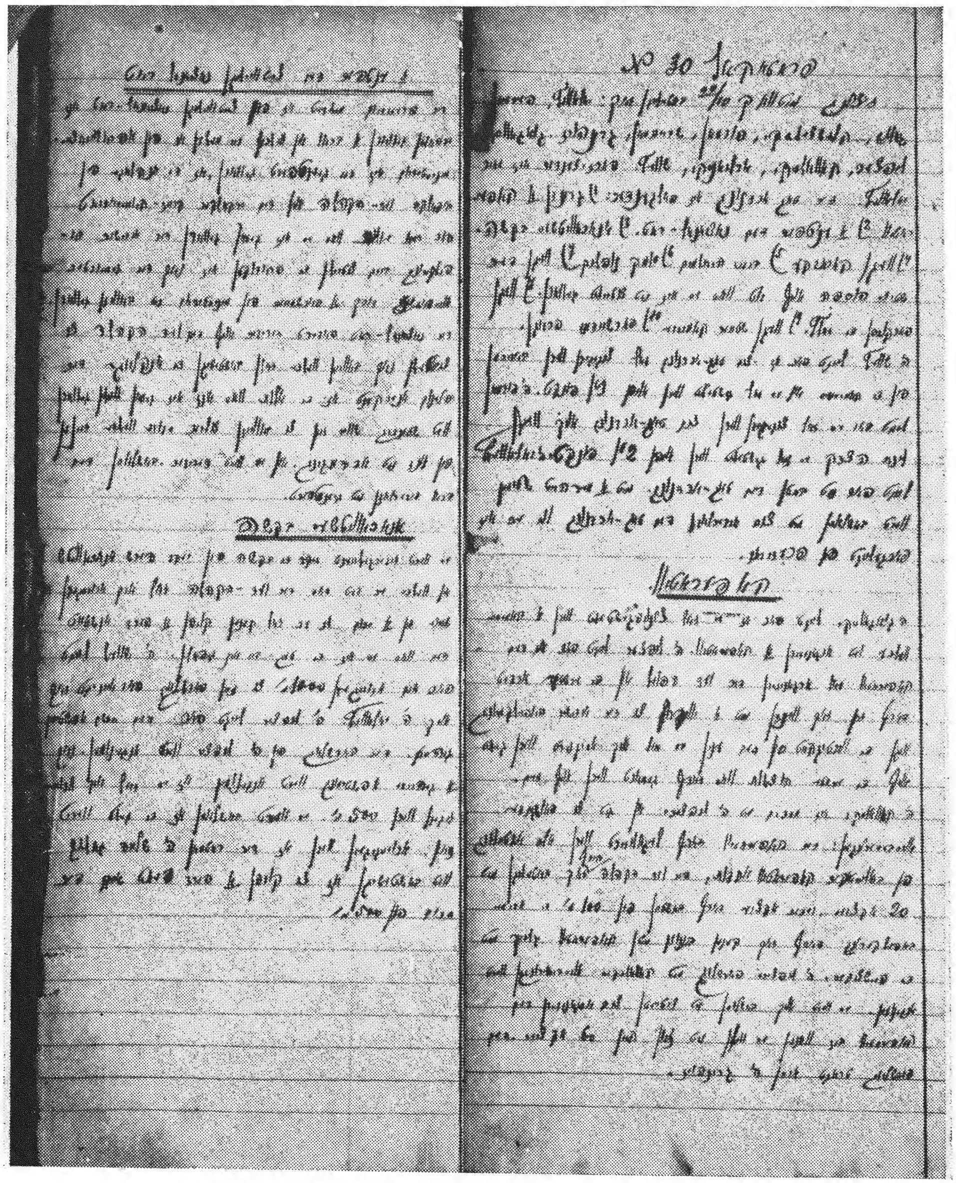

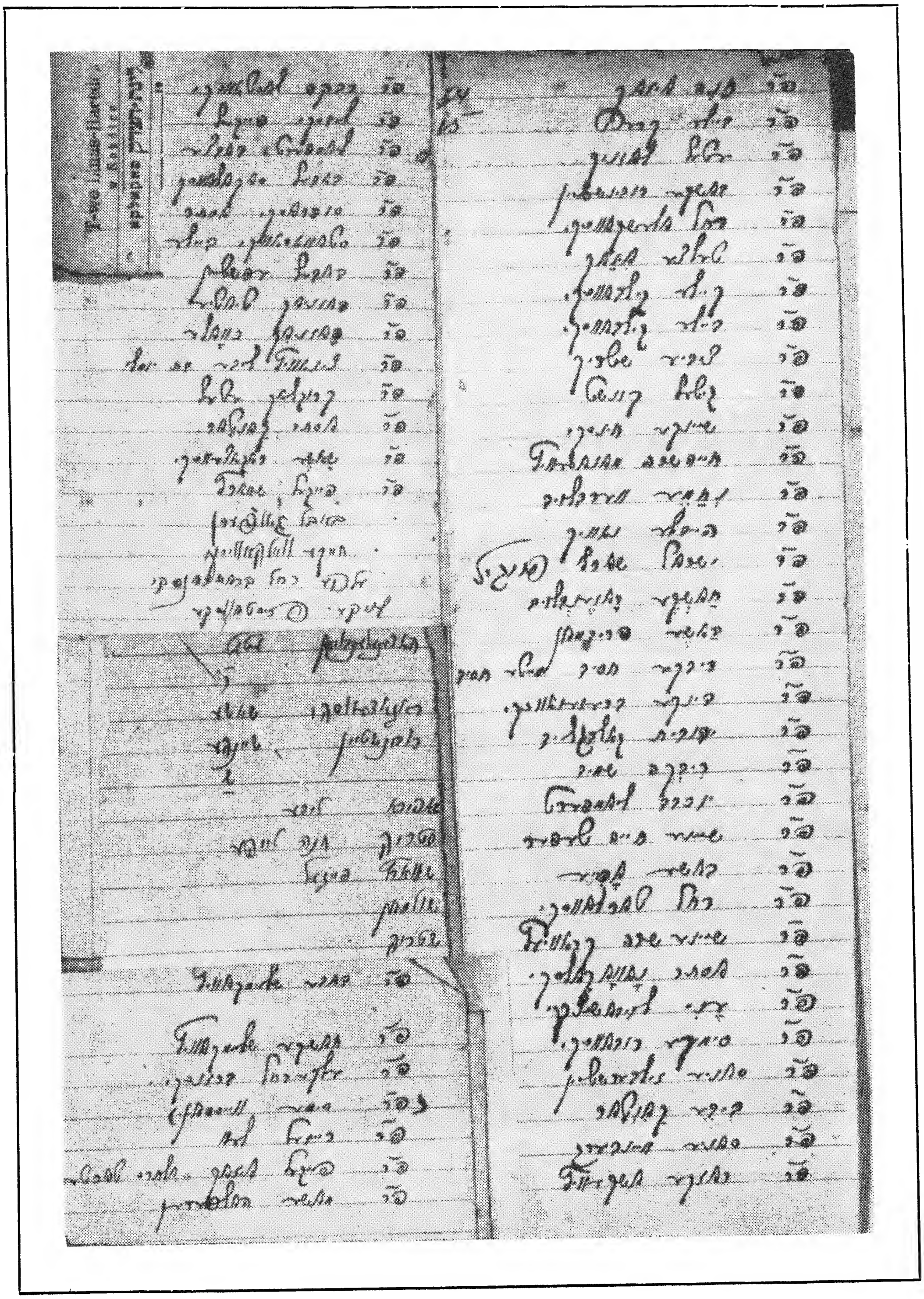

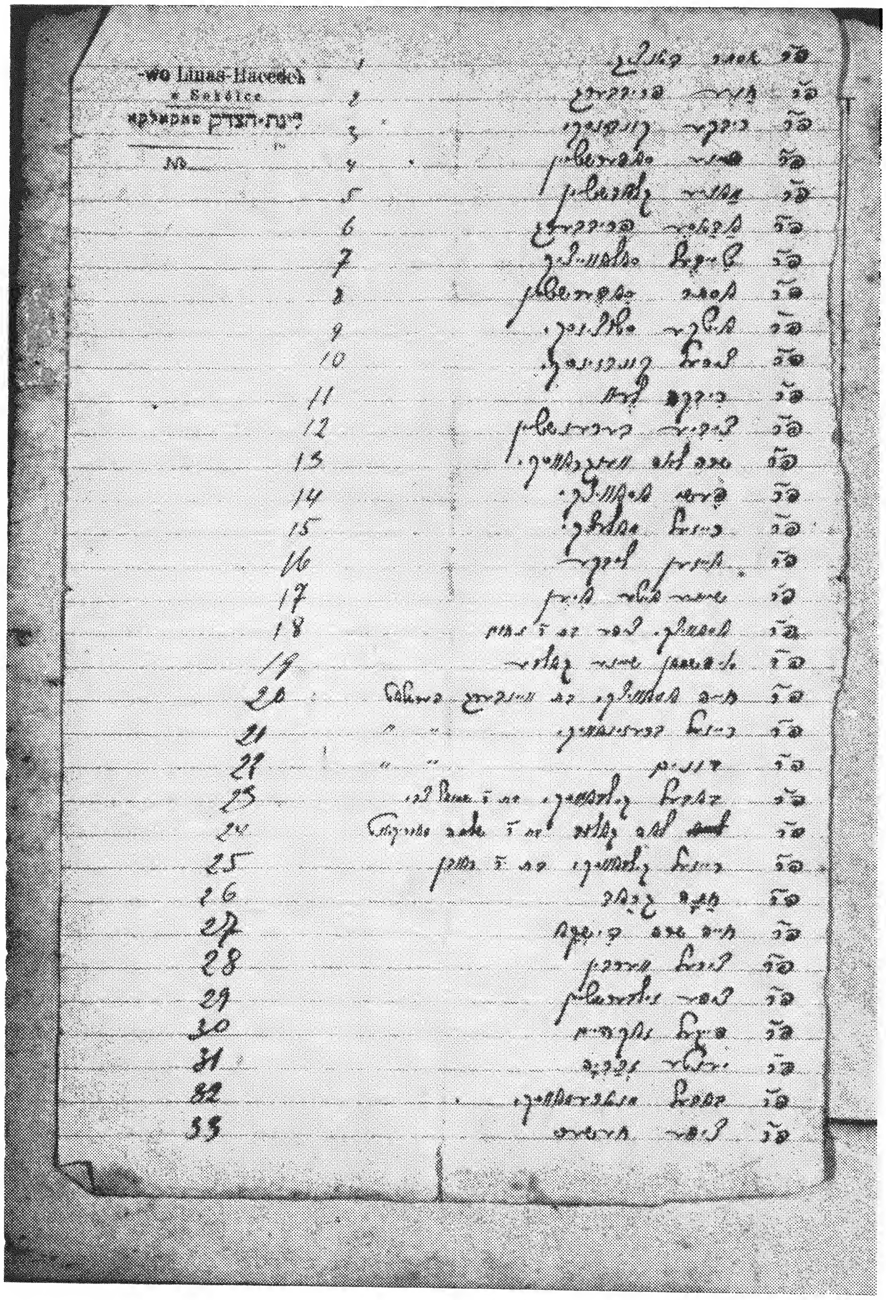

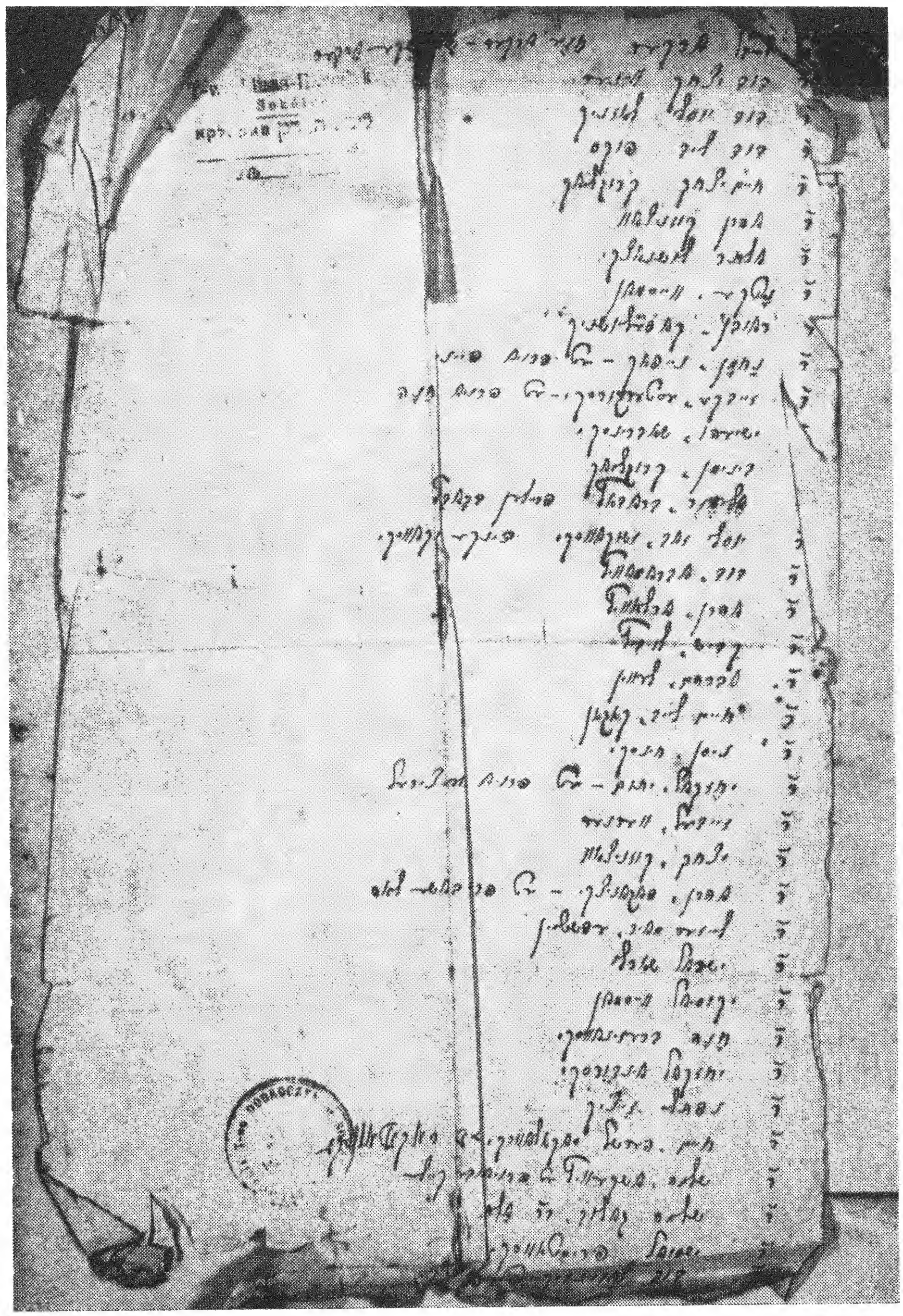

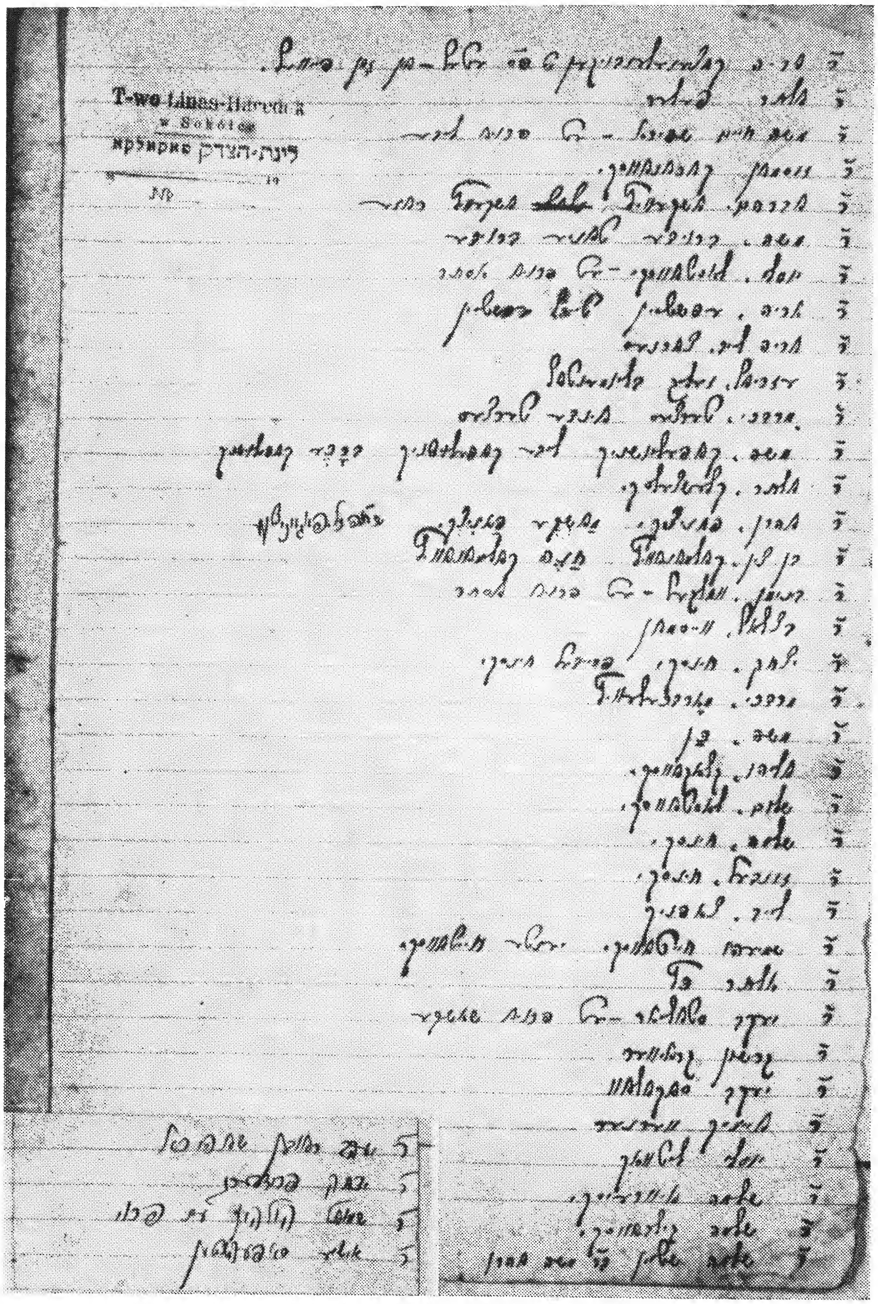

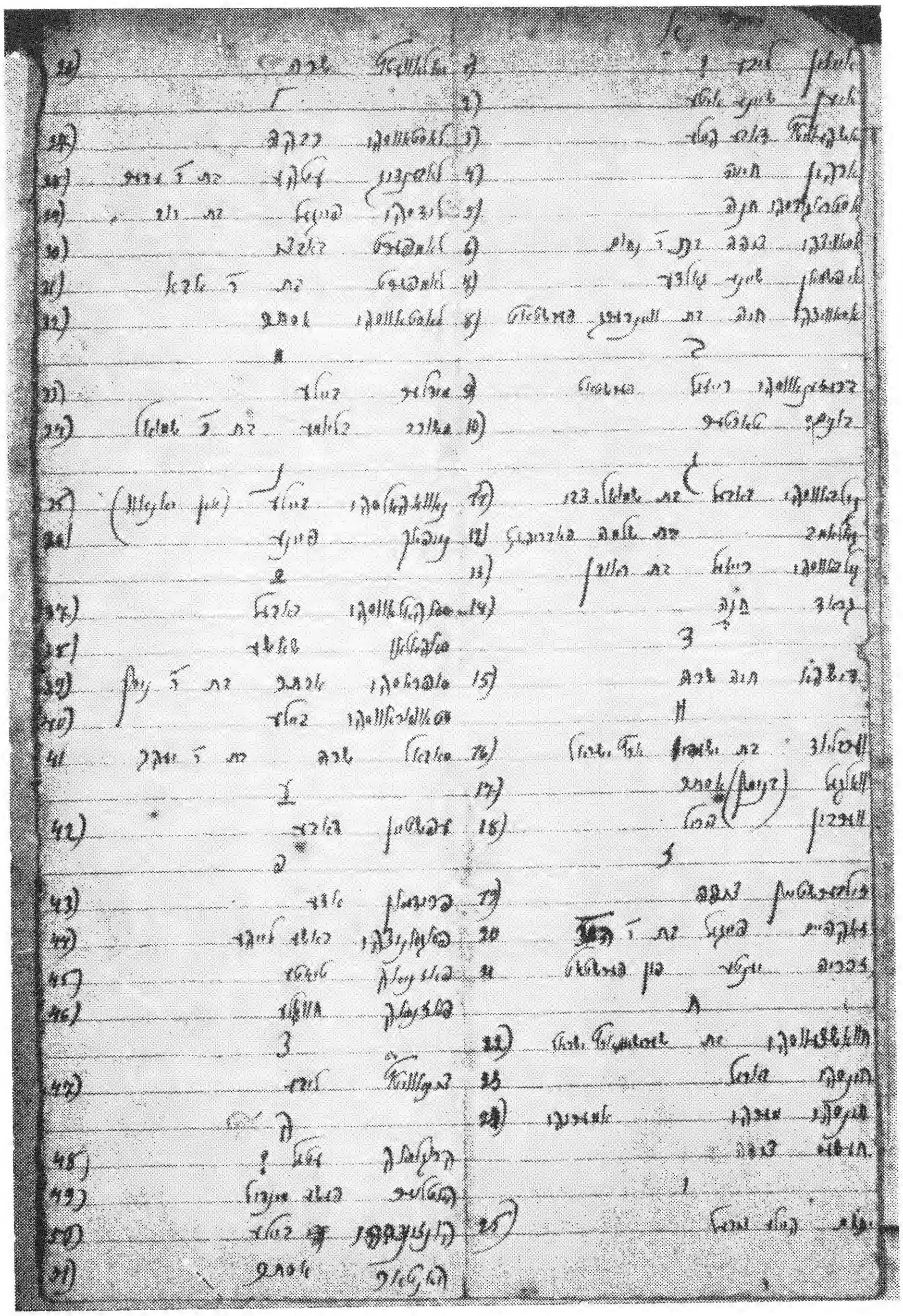

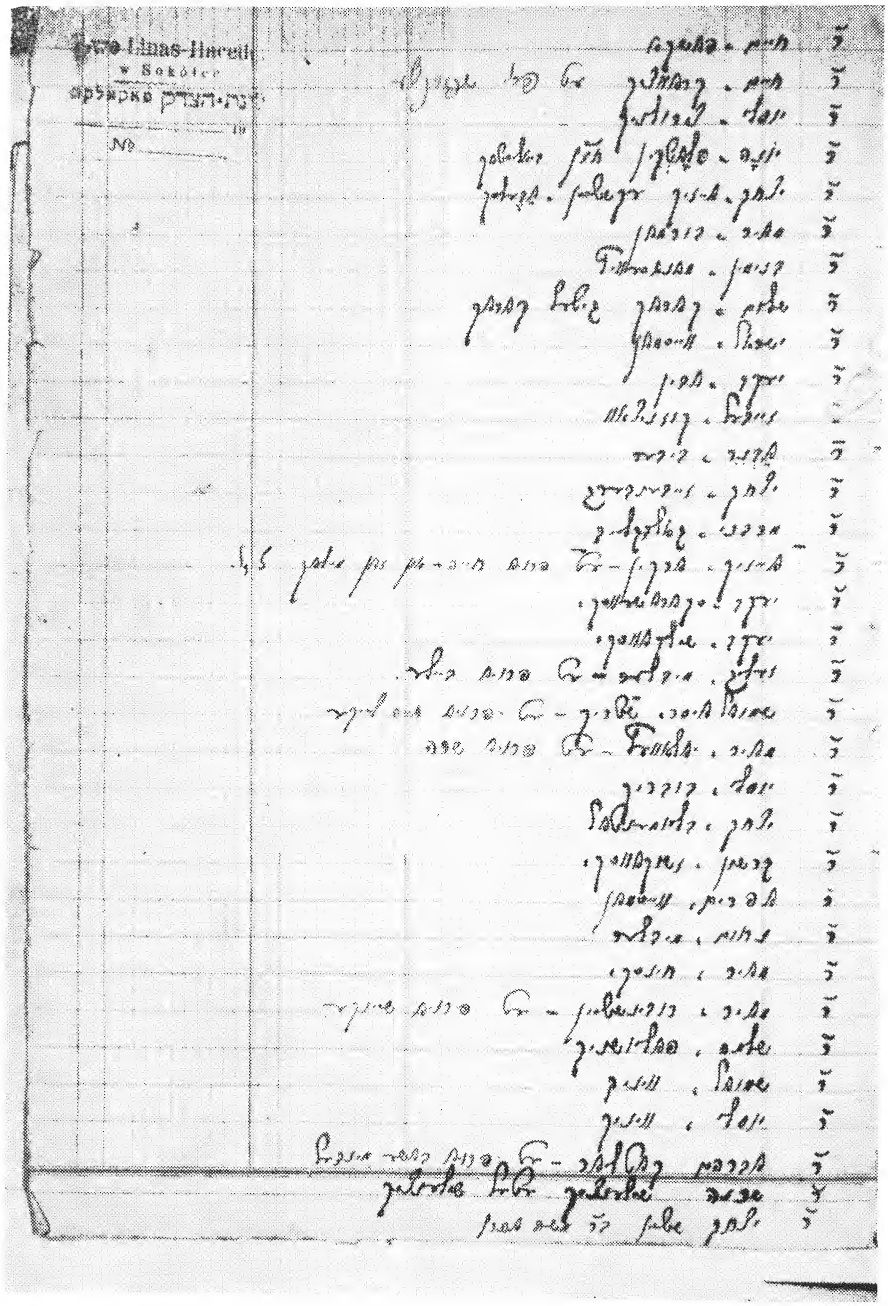

-wo Linas-Hacedek
w Sokólce
לינת-הצדק סאקאלקא
No.

T-wo Linas-Hacedka
w Sokółce
לינת-הצדק סאקולקא

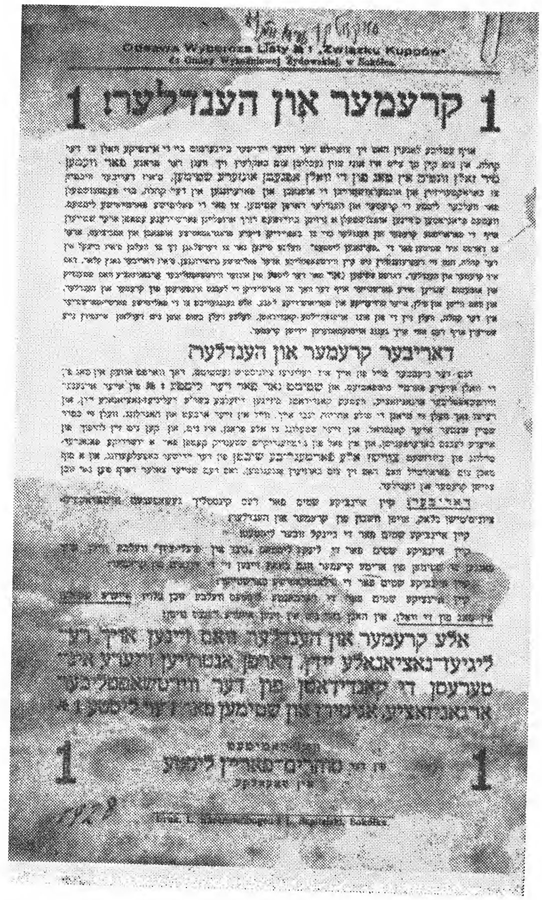

Linas-Hacedek
w Sokółce
לינת-הצדק סאקאלקא
19
№

ת ע ו ד ו ת

"מלחמת בחירות" לועד הקהל בסוקולקה

(כרוזים)

Odezwa Wyborcza Listy № 1 „Związku Kupców"

do Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Sokółce.

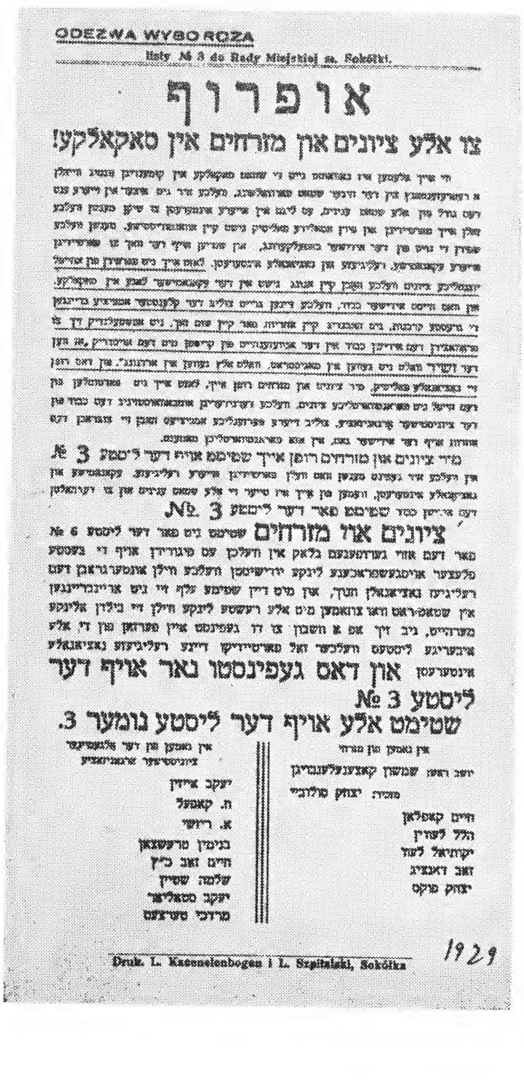
1 קרעמער און הענדלער! 1

דאריבער קרעמער און הענדלער

אלע קרעמער און הענדלער וואס ווינען איך, רעד ליגיער-נאציאנאלע יידן, דארפן אנטוויילן וויערע איר טערעסן די קאנדידאטן פון דער רווירטשאפטליכער ארגאניזאציע, אנטוויילן שטימען פאר דער ליסטע 1.

1 פון דער סוחרים-פארבאנד ליסטע אין סאקאלקא 1

Druk. L. Kacenelenbogen i L. Szpitalski, Sokółka.

ODEZWA WYBORCZA

listy № 3 do Rady Miejskiej m. Sokółki.

אופרוף

צו אלע ציונים און מזרחים אין סאקאלקע!

מיר ציונים און מזרחים רופן אייך שטימט אויף דער ליסטע № 3

דער ליסטע שטימט פאר דער ליסטע № 3

ציונים און מזרחים שטימט נים פאר דער ליסטע № 6

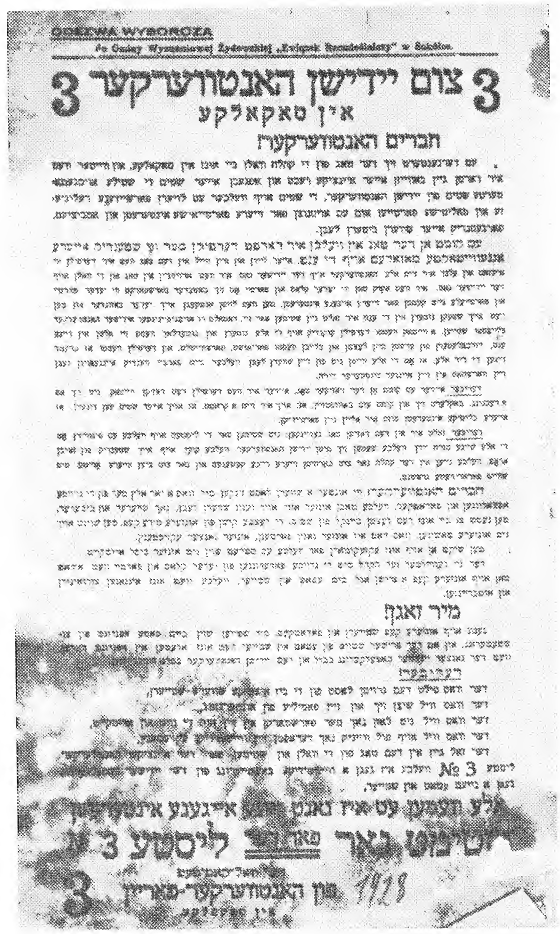
און דאס געפינסטו נאר אויף דער ליסטע № 3

שטימט אלע אויף דער ליסטע נומער 3.

אין נאמען פון מזרחי	אין נאמען פון דער אלגעמיינער ציוניסטישער ארגאניזאציע
יושב ראש: שמשון קאצענעלענבויגן	יעקב איידין
מזכיר: יצחק סלוצקי	ח. קאפעל
חיים קאפלאן	א. ריזשי
הלל לעווין	בנימין מרעשצאן
יקותיאל לעווי	חיים זאב כ״ץ
זאב דאנציג	שלמה שפירן
יצחק פוקס	יעקב סמאליאר
	מרדכי שטיינער

Druk. L. Kacenelenbogen i L. Szpitalski, Sokółka

1929

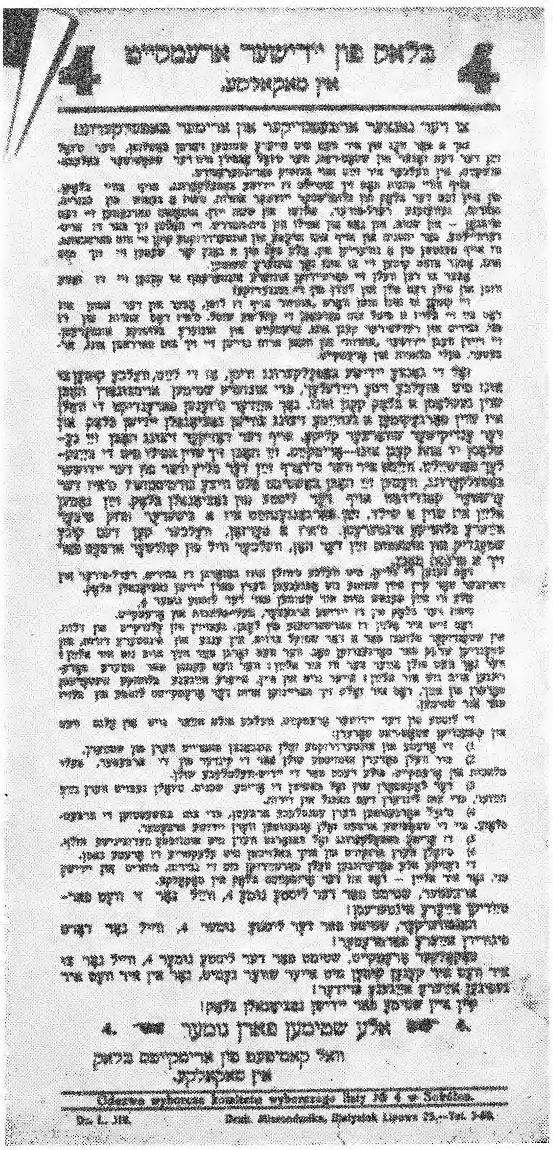
ODEZWA WYBORCZA

3 צום יידישן האנטוורקער 3
אין סאקאלקע

חברים האנטווערקער!

מיר זאגן!

No 3

4 בלאק פון יידישער ארעמקייט 4
אין סאקאלקע.

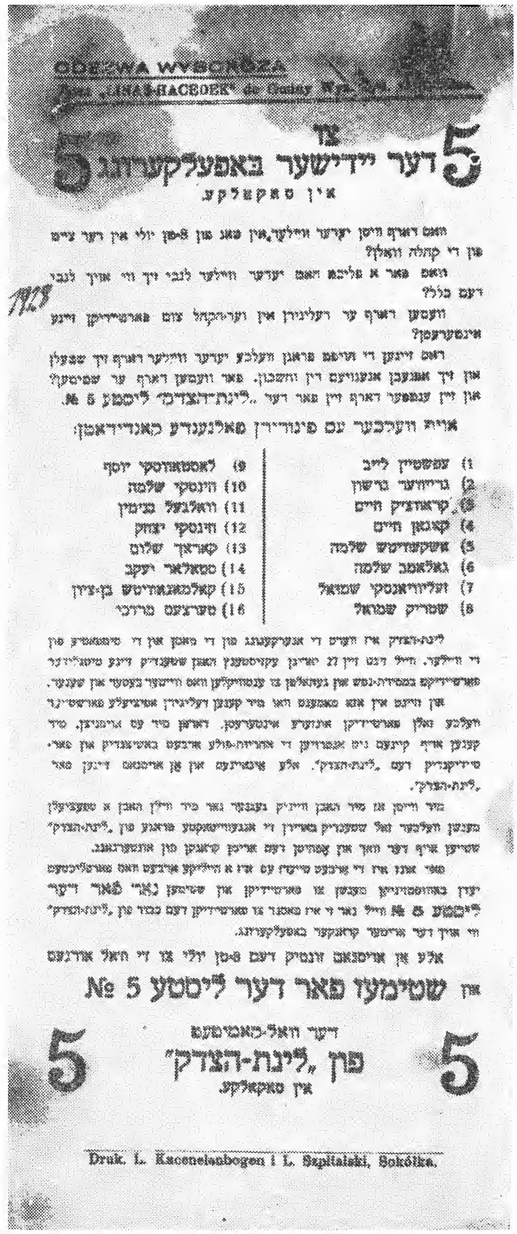
צו דער נאנצער ארבעטער־קער און ארימער באפעלקערונג!

4. אלע שטימען פאר נומער 4.

וואל קאמיטעט פון ארימקייטס בלאק
אין סאקאלקע.

Odezwa wyborcza komitetu wyborczego listy № 4 w Sokółce.

Druk. Bialystok Lipowa 25.—Tel. 3-68.

ODEZWA WYBORCZA

Listy „LINAS-HACEDEK" do Gminy Wyzn. Żyd. [illegible]

5 צו דער יידישער באפעלקערונג 5

אין סאקאלקע.

וואס דארף וויסן יעדער וויילער, אין טאג פון 8-טן יולי אין דער צייט פון די קהלה וואלן?

וואס פאר א פליכט האט יעדער וויילער לגבי זיך ווי אויך לגבי דעם כלל?

וועמען דארף ער [illegible] צום פארטיידיקן זיינע אינטערעסן?

דאס זיינען די וויכטיגע פראגן וועלכע יעדער וויילער דארף זיך שטעלן [illegible]. פאר וועמען דארף ער שטימען? און זיין ענטפער דארף זיין פאר דער „לינת-הצדק" ליסטע № 5.

אויף וועלכער עס פיגורירן פאלגענדע קאנדידאטן:

1) עפשטיין לייב
2) גריידער גרשון
3) קראוויצק חיים
4) קאגאן חיים
5) אשקעוויטש שלמה
6) גאלאמב שלמה
7) זעליוויאנסקי שמואל
8) שמריק שמואל
9) לאסטאווסקי יוסף
10) ווינסקי שלמה
11) וואלגעל בנימין
12) ווינסקי יצחק
13) קאראך שלום
14) סטאלאר יעקב
15) קאלמאנאוויטש בן-ציון
16) סטרעטש מרדכי

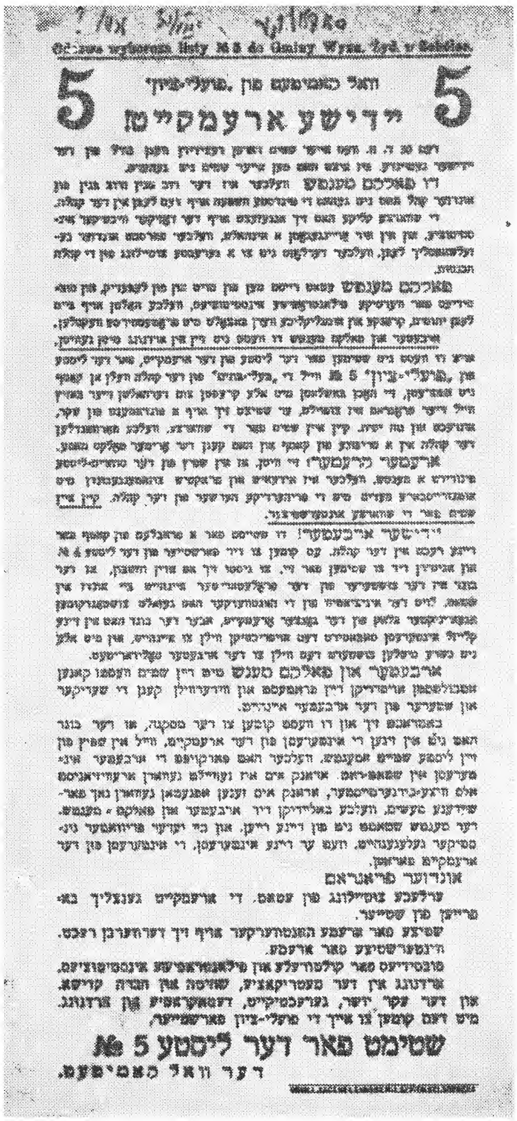
[illegible]

אלע אן אויסנאם זונטיק דעם 8-טן יולי צו די וואל אורנעס

און שטימט פאר דער ליסטע № 5

5 דער וואל-קאמיטעט פון „לינת-הצדק" אין סאקאלקע. 5

Druk. L. Kacenelenbogen i L. Szpitalski, Sokółka.

Odezwa wyborcza listy № 5 do Gminy Wyzn. Żyd. w Sokółce.

5 וואל קאמיטעט פון „פועלי-ציון" 5

יידישע ארעמקייט!

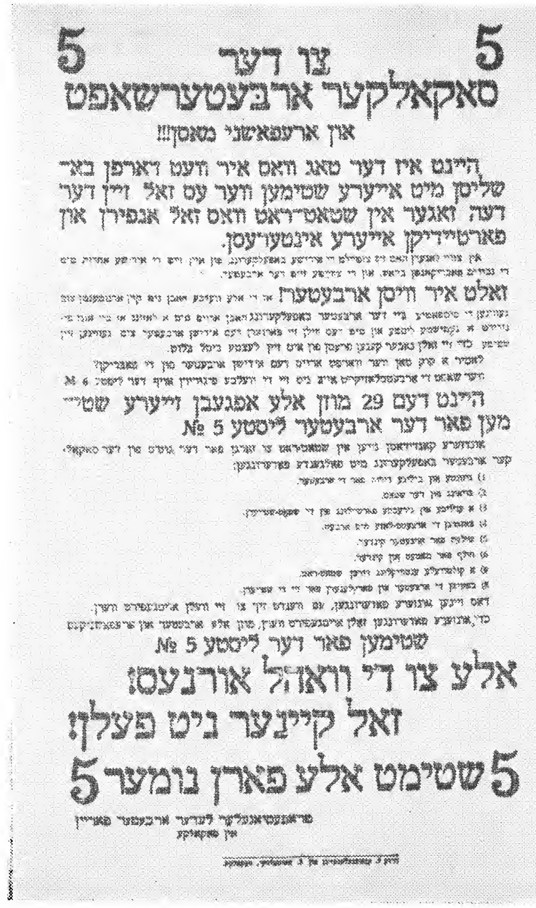
[illegible]

אונדזער פראגראם

[illegible]

שטימט פאר דער ליסטע № 5

דער וואל קאמיטעט.

5 צו דער 5

סאקאלקער ארבעטערשאפט

און ארעמאַשני מאַסן!!!

היינט איז דער טאג וואס איר וועט דארפן באַשליסן מיט אייערע שטימען ווער עס זאל זיין דער רעה וואגער אין שטאט־ראט וואס זאל אנפירן און פארטיידיקן אייערע אינטערעסן.

ואלט איר וויסן ארבעטער!

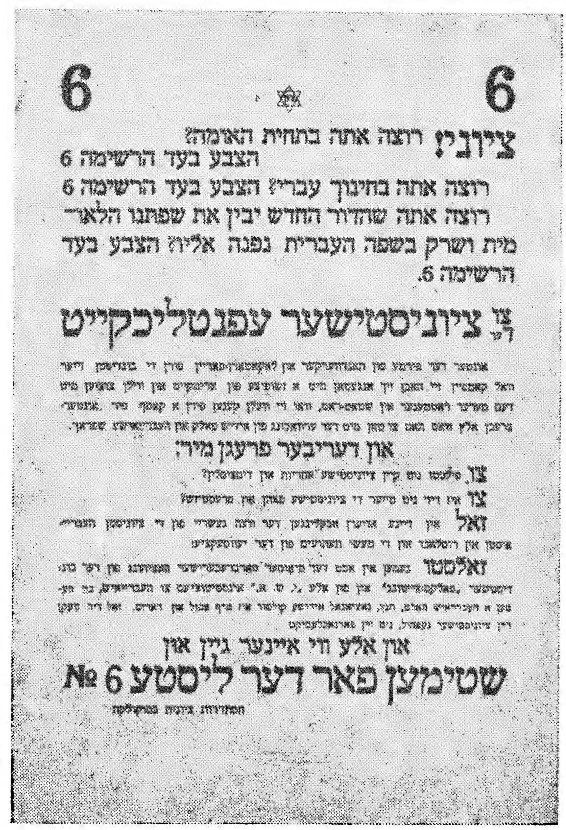
היינט דעם 29 מוזן אלע אפגעבן זייערע שטימען פאר דער ארבעטער ליסטע № 5

שטימען פאר דער ליסטע № 5

אלע צו די וואהל אורנעס!

זאל קיינער ניט פעלן!

5 שטימט אלע פארן נומער 5

6 6

ציונים! רוצה אתה בתחית האומה? הצבע בעד הרשימה 6

רוצה אתה בחינוך עברי? הצבע בעד הרשימה 6

רוצה אתה שהדור החדש יבין את שפתנו הלאומית ושרק בשפה העברית נפנה אליו? הצבע בעד הרשימה 6.

צו דער ציוניסטישער עפנטליכקייט

און דעריבער פרעגן מיר:

צו ...

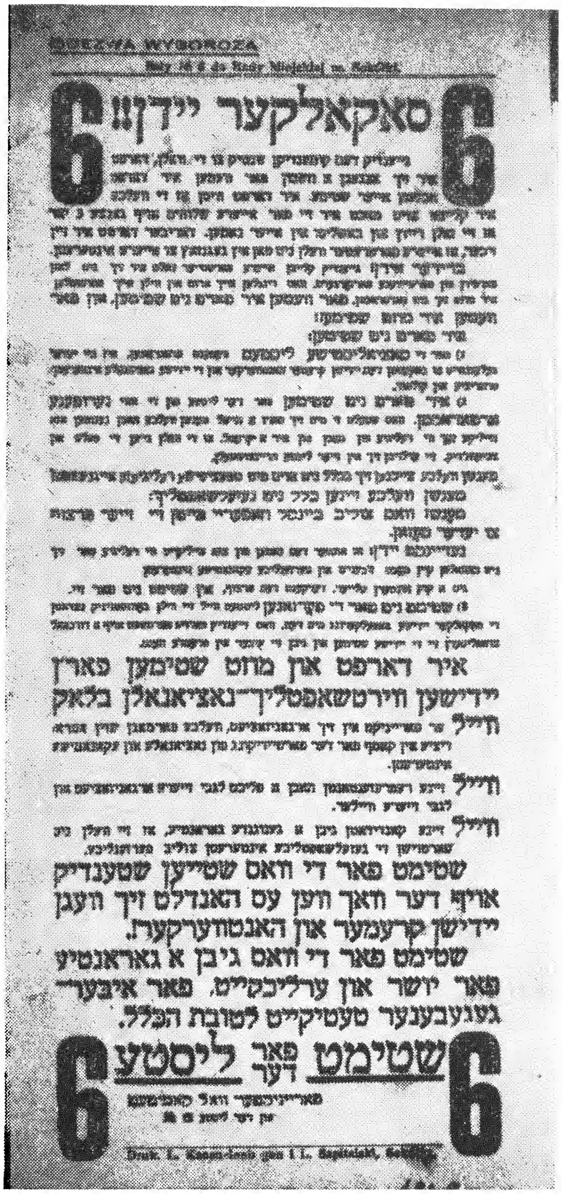
צו ...

זאל ...

זאלסטו ...

און אלע ווי איינער גיין און

שטימען פאר דער ליסטע 6 №

ODEZWA WYBORCZA

6 סאקאלקער יידן!! 6

איר דארפט און מוזט שטימען פארן יידישן ווירטשאפטליך־נאציאנאלן בלאק

ווייל ...

ווייל ...

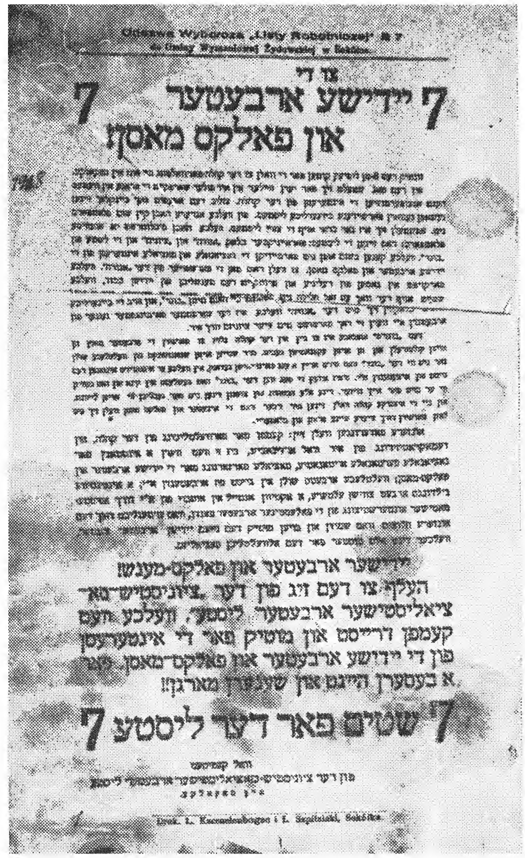
ווייל ...

שטימט פאר די וואס שטייען שטענדיק אויף דער וואך ווען עס האנדלט זיך וועגן יידישן קרעמער און האנטווערקער.

שטימט פאר די וואס גיבן א גאראנטיע פאר יושר און ערליכקייט. פאר איבערגעגעבענער טעטיקייט לטובת הכלל.

6 שטימט פאר דער ליסטע 6

Druk. L. Kanan-Icon ... i L. Sapiejski, Sokółka

Odezwa Wyborcza „Listy Robotniczej" № 7
do Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Sokółce.

צו די

7 יידישע ארבעטער און פאלקס מאסן! 7

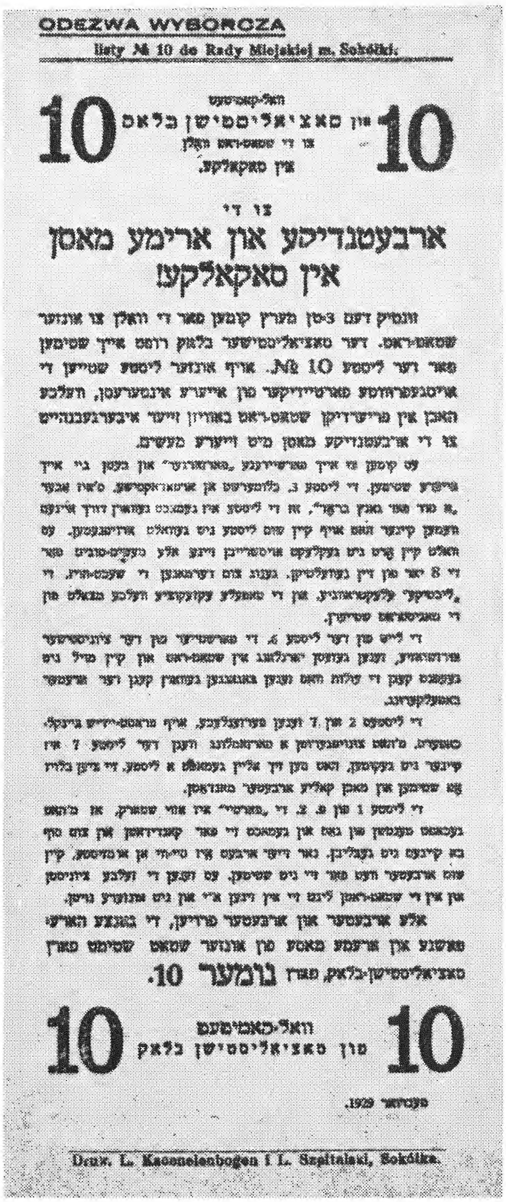
יידישער ארבעטער און פאלקס-מענטש!

העלף צו דעם זיג פון דער „ציוניסטיש-סאציאליסטישער ארבעטער ליסטע", וועלכע וועט קעמפן דרייסט און מוטיק פאר די אינטערעסן פון די יידישע ארבעטער און פאלקס-מאסן, פאר א בעסערן היינט און שענערן מארגן!!

7 שטימט פאר דער ליסטע 7

וואל קאמיטעט
פון דער ציוניסטיש-סאציאליסטישער ארבעטער ליסטע
אין סאקאלקע

Druk. L. Kacenelenbogen i L. Szpitalski, Sokółka.

ODEZWA WYBORCZA
listy № 10 do Rady Miejskiej m. Sokółki.

10 וואל-קאמיטעט פון סאציאליסטישן בלאק צו די שטאט-ראט וואלן אין סאקאלקע. 10

צו די

ארבעטנדיקע און ארימע מאסן אין סאקאלקע!

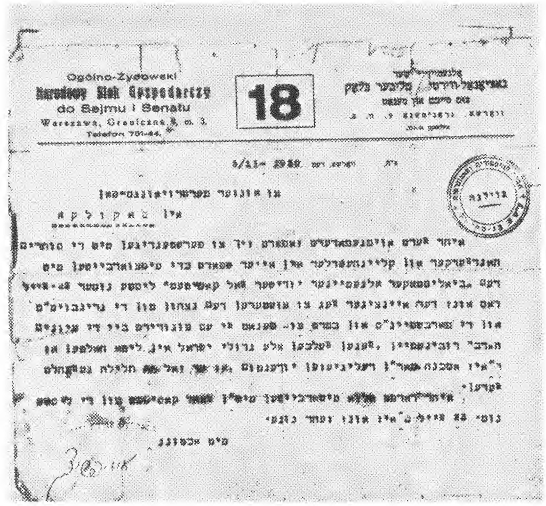
זונטיק דעם 3-טן מערץ קומען פאר די וואלן צו אונזער שטאט-ראט. דער סאציאליסטישער בלאק רופט אייך שטימען פאר דער ליסטע № 10. אויף אונזער ליסטע שטייען די איינגעפרוווטע פארטיידיקער פון אייערע אינטערעסן, וועלכע האבן אין פריערדיקן שטאט-ראט באוויזן זייער איבערגעבנהייט צו די ארבעטנדיקע מאסן מיט זייערע מעשים.

אלע ארבעטער און ארבעטער פרויען, די גאנצע הארעפאשנע און ארימע מאסע פון אונזער שטאט שטימט פארן סאציאליסטישן-בלאק, פארן נומער 10.

10 וואל-קאמיטעט פון סאציאליסטישן בלאק 10

פעברואר 1929.

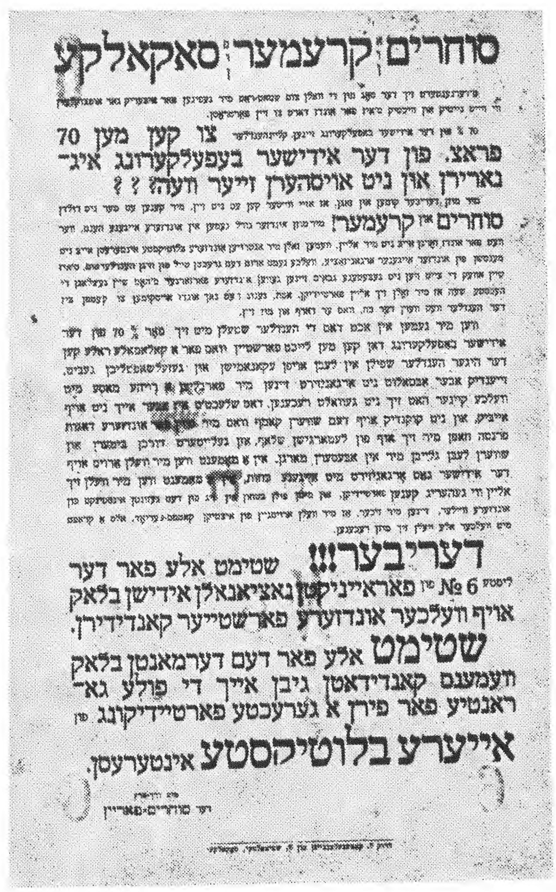
Druk. L. Kacenelenbogen i L. Szpitalski, Sokółka.

Ogólno-Żydowski
Narodowy Blok Gospodarczy
do Sejmu i Senatu
Warszawa, Graniczna 3, m. 3.

18

אן אזנער פארטיי־ארגאניזאציע

סוחרים! קרעמער! סאקאלקע!

צו קען מען 70 פראצ. פון דער אידישער בעפעלקערונג איג־נארירן און ניט אויסהערן זייער דעה? ?

סוחרים און קרעמער!

דערייבער!!! שטימט אלע פאר דער

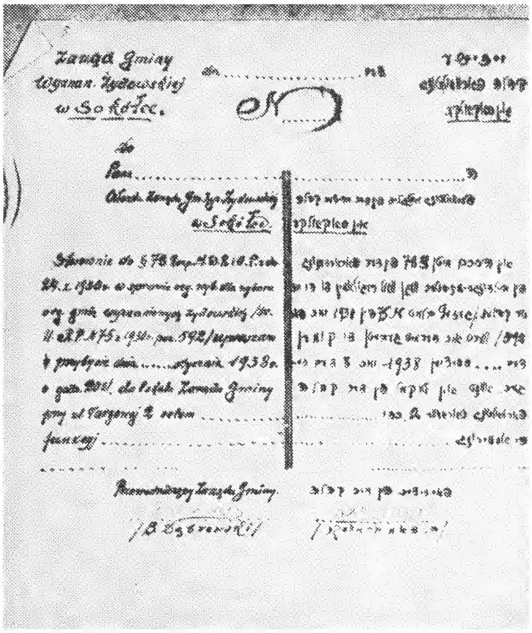
ליסטע № 6 פון פאראייניקטן נאציאנאלן אידישן בלאק

אויף וועלכער אונדזערע פארשטייער קאנדידירן.

שטימט אלע פאר דעם דערמאנטן בלאק

וועמעס קאנדידאטן גיבן אייך די פולע גא־ראנטיע פאר פירן א גערעכטע פארטיידיקונג פון

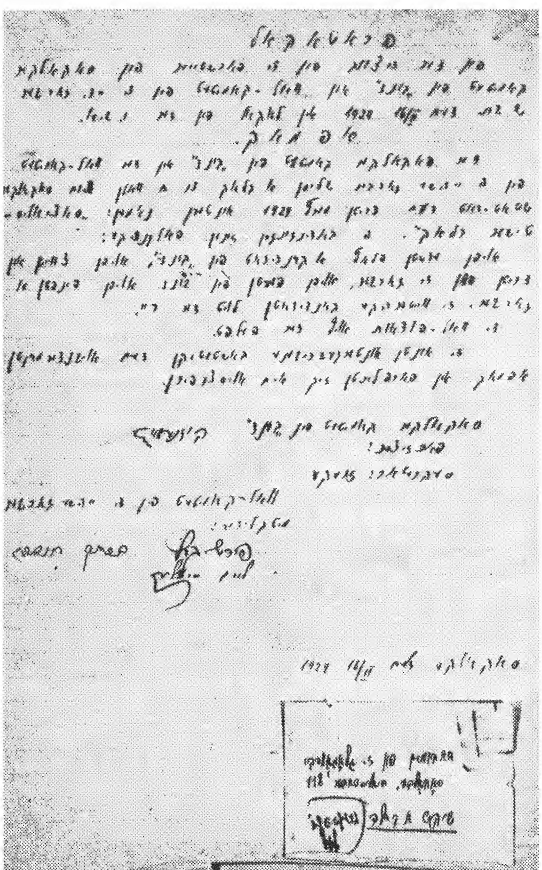
אייערע בלוטיקסטע אינטערעסן.

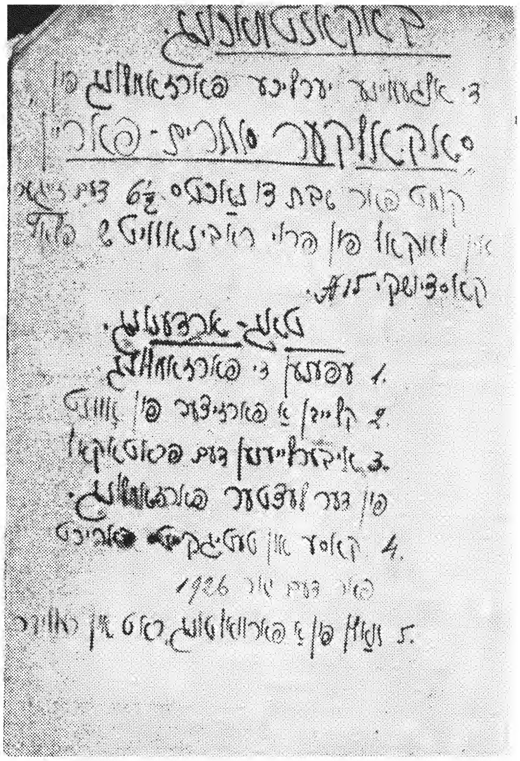
Zarząd Gminy
Wyznan. Żydowskiej
w Sokółce.

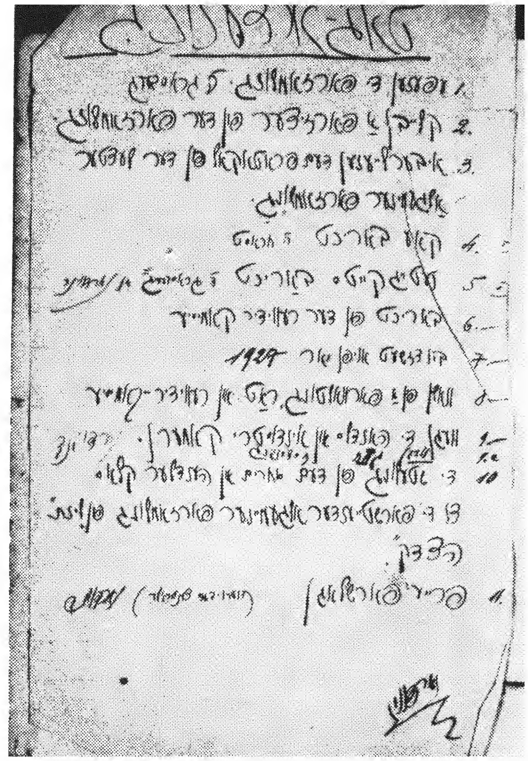
Pan

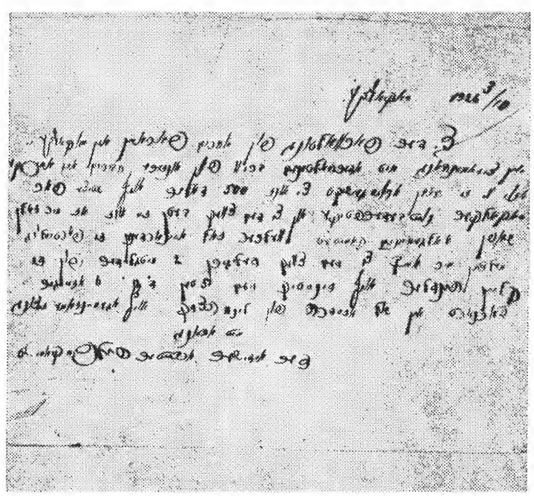
Pozostający Zarząd Gminy.

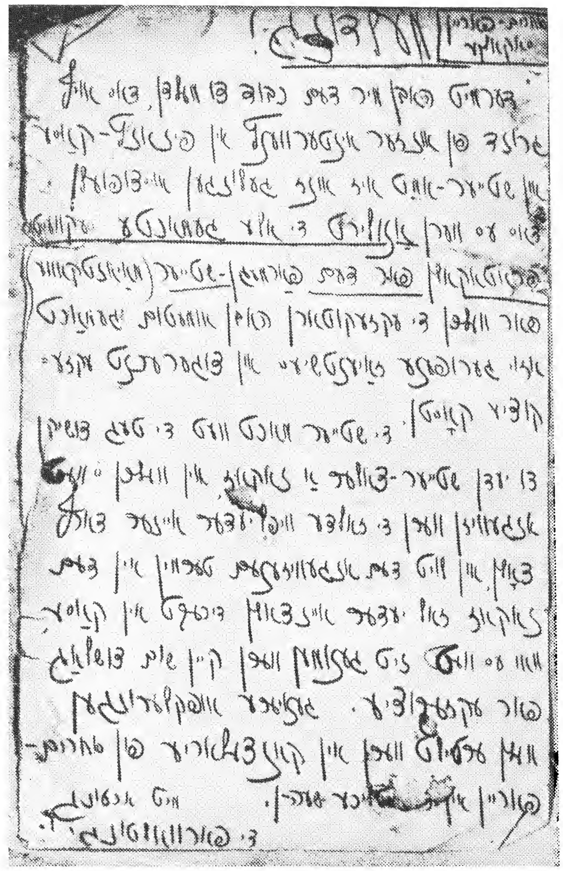

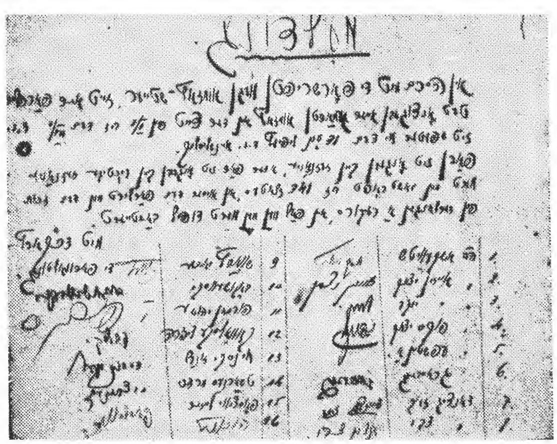
סאקאלקע

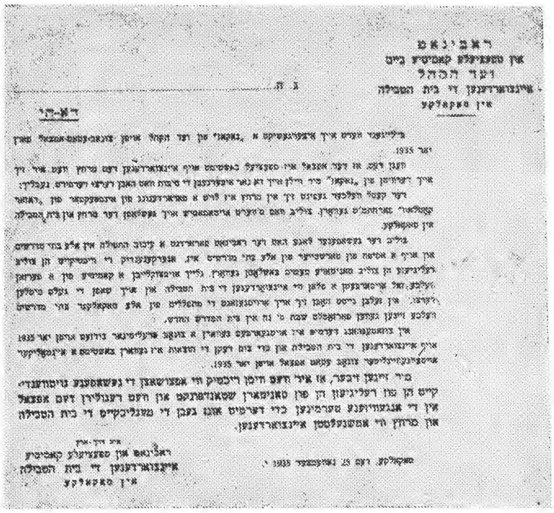

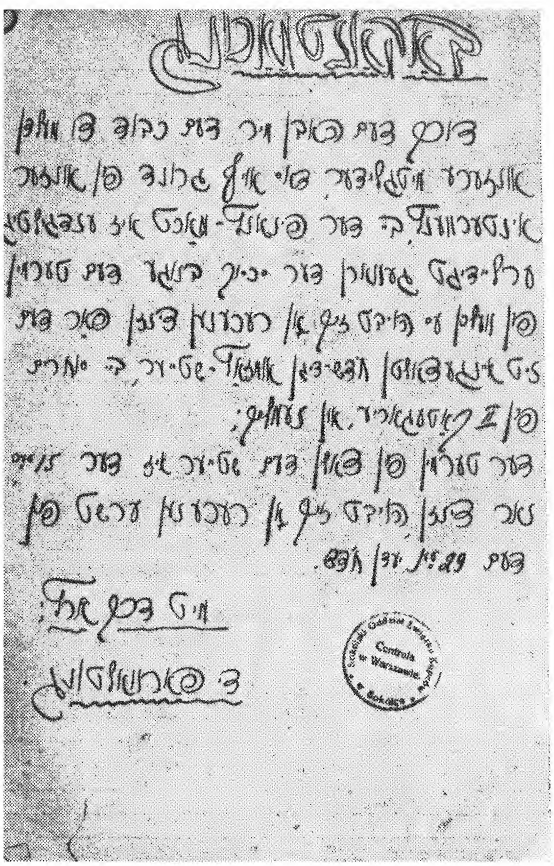

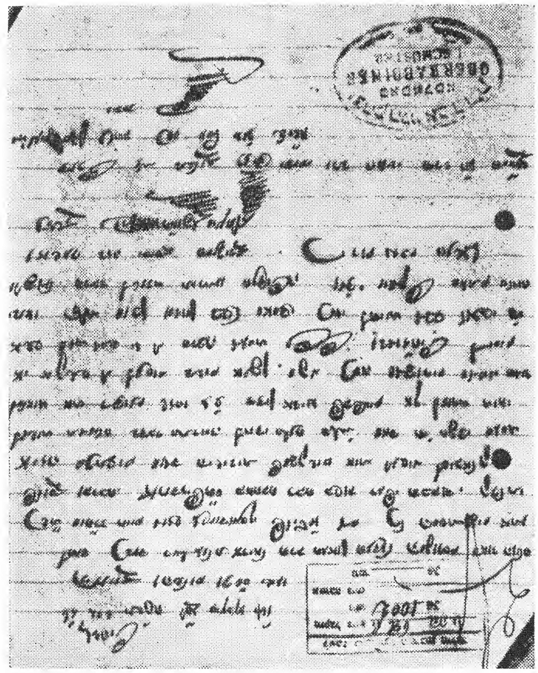

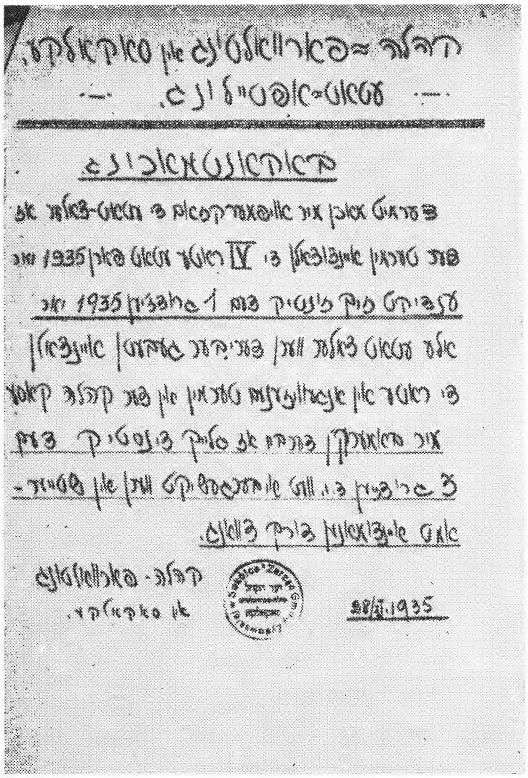
ראַבינאַט
און סעפּאַראַט קאָמיטעט בײַם
ועד הקהל
אײַנצואָרדענען די בית הטבילה
אין סאָקאָלקע

סאָקאָלקע, דעם 25 נאָוועמבער 1935 י.

מיט דרך-ארץ
ראַבינאַט און סעפּאַראַט קאָמיטעט
אײַנצואָרדענען די בית הטבילה
אין סאָקאָלקע

רשימת יוצאי סוקולקה בישראל

I

השם בארץ	השם בסוקולקה	הכתובת
א		
אבגוסטובסקי מאטל	סטוליר	תל־אביב, החזיון 6
אביצור טוביה	לזניק	תל־אביב, גליצנשטיין 6
אבן אריה	שטיין	כפר־מל״ל
אבן בנימין יצחק	שטיין	הוד־השרון
אבן אליעזר בן אליעזר	שטיין	פתח־תקוה, רחוב רוטשילד 107
אדלר לאה	קנטור	חיפה, ניצנים 18
אוסוביצקי דבורה וזאב	אוסוביצקי	רעננה, רח׳ רמב״ם 26
אופונגסקי חנה	פוגניצקי	חיפה, התיכון 76
אורזחובסקי אלקה	יוגל	רמת־יצחק, נגבה 87
אורחן אסתר	סימנר	עין־החורש
אחון יוסף		נתניה
אינברג ברוריה	בנצ׳בסקי	ירושלים, רוממה, בית קטן
אלוני שרה	צלקו	ירושלים, רמת־רחל, ת.ד. 98
אלשקובסקי בצלאל	אלשקובסקי	תל־אביב, זכרון יעקב 12
אמנותי אליעזר	קונשט	חדרה, שכ׳ אפרים
אמנותי יצחק	קונשט	חדרה, שכ׳ אפרים
אמתי חנה		תל־אביב, התבור 26
אפלרויט נחה		הרצליה, סוקולוב
אפשטיין אריה	אפשטיין	נתניה, עמידר, צריפים שודיים
אקשטיין אליעזר	אקשטיין	גבעתיים, חניתה 10
אקשטיין אפרים	אקשטיין	נתניה, עמידר, צריפים שודיים
אקשטיין דוד	אקשטיין	תל־אביב, פרופסור שור 29
אקשטיין מינה	סוכוניצקי	תל־אביב, החשמונאים 12
אריסון לאה	לב	בנימינה, מול הקולנוע
ארנוב צרנה	פיק	שדה־יעקב
אש רבקה	ספירשטיין	קבוץ עברון
אש יהושע	אש	תל־אביב ,בן־נון 48
אש צבי	אש	תל־אביב, פרישמן 22 א׳
ב		
בברסקי צפורה	יתום	חיפה, צפרירים 3
בוברובסקי שולמית	קונשט	נתניה, שבעה בתים
בובריק אברהם	בובריק	כרכור
בובריק ליזה	בובריק	תל־אביב, שולמית 9
בוימפלק חיה	קלמנוביץ	בית שערים
בון מרים	זק״הם	כפר־סבא, שכון הפועל המזרחי
בונים ברוריה	בונים	גבעתיים, המעורר 20

השם בארץ	השם בסוקולקה	הכתובת
בונים שיינה־חיה	שטיין	הוד־השרון
בורקין רבקה	לב	חדרה, הרברט סמואל
ברקובסקי רבקה	קלמנוביץ	רמת־יצחק, רח׳ באר־שבע 18
בז׳זינסקי דאשה	מינץ	קרית ביאליסטוק
בידרמן שושנה	למפרט	תל־אביב, בילו 66
בכרך רחל	קובלסקי	חיפה, רח׳ החרמון 34
בלובשטיין טובה	וייסמן	תל־אביב, רח׳ בלוך 38
בלומנטל דאשה ויצחק	בלומנטל	תל־אביב, א.ד. גורדון 19
בלומנטל צבי־הירש	בלומנטל	גבעתיים, רח׳ המאבק 57
בניהו אסתר	דומברובסקי	תל־יוסף
בן־זאב אפרים	גארדוינד	גבעתיים, רח׳ כצנלסון 116
בן־חיים רבקה	קרנט	חולון, רח׳ הפלמ״ח 10
בן־משה בנימין	ירושבסקי	תלמי מנשה, רח׳ סטריה 19
בן־צור מרדכי	בנצ׳בסקי	חיפה, אחוזה, רח׳ ויתקין 26
בן־שמואל חנה	בובריק	תל־אביב, מיכה 5
ברוידה אידה	ברוידה	תל־אביב, רח׳ ברטנורה 22
ברזילי דב	אייזין	חיפה, שדר׳ הנשיא 106
ברק אסתר	פיקר	חיפה, רח׳ השלוח 30
ברק מרים	קפלן	חיפה, רח׳ עקיבא 15א׳

ג

השם בארץ	השם בסוקולקה	הכתובת
גולדברג דובה	אוסוביצקי	רעננה, רח׳ הרצל
גולדצקי יעקב		נתניה, שמואל הנציב 16
גולדשטיין יוסף	גולדשטיין	חדרה, שכון עמל
גולדשטיין מלכה	ריבק	חדרה, שכון אזרחי 12
גולן זלמן	גולוב	עין־החורש
גילבובסקי מרדכי וזהבה	גילבובסקי	תל־אביב, רח׳ נחשון 1
גילמן חנה	למפרט	רחובות, בתיה מקוב
גינצבורג יצחק	גינצבורג	פתח־תקוה, שכון מפ״מ
גלבוע צפורה ומנחם	גילבובסקי	רמת־גן, השורה 3
גלוגובסקי זאב	גלוגובסקי	חיפה, רח׳ סוכות 5
גלזר יונה	מרקושביץ	תל־אביב, רח׳ הירקון 143
גלקין הינדה	טרצ׳ס	חדרה, שכ׳ אפרים
גרביה חיה	פוקס	גן־שמואל
גרשוני בתיה	בנצ׳בסקי	תל־אביב עלומים 19
גרשוני עדה	לוין	קרית־טבעון, הרמונים 16
גרשטין שרה	לויפר	חדרה, רח׳ ירושלים

השם בארץ	השם בסוקולקה	הכתובת
ד		
דומברובסקי בנימין	דומברובסקי	רמת־גן, רח׳ החייל 25
דומברובסקי דוד	דומברובסקי	תל־אביב, מלצט 68
דונסקי אברהם ומאשה	דונסקי	חיפה, רח׳ מכאל 53א׳
דונסקי בצלאל ורחל	דונסקי	חיפה, רח׳ זבולון 11
דנציג אברהם	דנציג	גבעתיים, רח׳ ברדיצ׳בסקי
דנציג אברהם ראובן	דנציג	בני־ברק, עבודה 50
דנציג זאב	דנציג	בני־ברק, עבודה 50
דנציג סיומק	דנציג	משק שריד
דנציג שלום	דנציג	תל־אביב, רח׳ ז׳בוטינסקי 135
ה		
הולצמן אסתר	אפשטיין	תל־אביב, ארלוזורוב 38
הורביץ יונה	הורביץ	תל־אביב, סימטת שפר 10
הימן צפרא	זק״הם	רמת־גן, אביבים 11
הלפרין יצחק	הלפרין	חיפה, רח׳ עקיבא 18
המאירי שושנה	לושנצקי	רמת־השרון
הנדלסמן שרה	לזניק	בני־ברק, חיים פריל 26
הפנר אסתר	דנציג	תל־אביב, רנק 23
הרמן פסיה	כהן	עין־חרוד
ו		
וולגיל יעקב	וולגיל	רמת־השופט
וולנסקי טוביה	וולנסקי	יפו, רח׳ בוסטרוס 23
וולף מרים	פוקס	רעננה, רח׳ רמב״ם
ויגודסקי אברהם יצחק	ויגודסקי	כפר ויתקין
וינדרבוים חנה	זבובסקי	תל־אביב, מגורים 28
ויס דבורה	לוין	רמת־גן, יוסף הגלילי
ויסמן גדליהו	ויסמן	כפר מלל
ויסמן מיכאל	ויסמן	תל־אביב, צונזר 8
ויסבול פייצ׳ה	שמידט	הוד השרון
ורבין משה	ורבין	קבוץ יקום
ורדי זהבה	בונים	רמת גן ב׳, גרנדוס 6
ורהפטיג פניה	נישט	ירושלים, רח׳ עמוס 16
ז		
זגר שושנה	זק״הם	גבעת חיים, הקבוץ המאוחד
זהבי מרים	גולדגלייד	רמת־גן החשמונאים 21
זהבי צבי	גולדגלייד	חדרה, רח׳ רחש

השם בארץ	השם בסוקולקה	הכתובת
זהבי שמואל	גולדגלייד	חדרה, שכונת האוצר
זהרוני מנחם	ירושבסקי	חיפה, התשבי 80
זוהר פנינה	קרמר	חיפה, רח׳ ארלוזורוב 90
זידנברג צביה	זובובסקי	תל־אביב, הרטגלס 16
זילברמן מושה	מלצקי	רמת־גן, רח׳ ז׳בוטינסקי 98
זילברברג יוסף	זילברברג	רמת־גן ב׳, רמת־עמידר
זינגר חסיה	טמצ׳ין	ראשון לציון, שכון בית מעין
זמיר גיטל ויצחק	סולוביי	תל־אביב, רח׳ יהושע בן־נון 18
זמיר שלום	סולוביי	כפר אמירים
זק מרים	לנדה	כפר־סבא, ארלוזורוב 10
זקון רחל	סטבורובסקי	חיפה, רח׳ פינסקי 13
ח		
חבושצ׳בסקי חנה	מלצקי	תל־אביב, שפר 8
חבושצ׳בסקי שמואל	חבושצ׳בסקי	משק יגור
חיות ברוך	לבנדיג	כפר מלל
חינסקי אברהם	חינסקי	כפר מלל
חינסקי־חן דוד	חינסקי	כפר חיים
חינסקי יוסף	חינסקי	פתח־תקוה, וולפסון 62
חינסקי שרה ויקותיאל	חינסקי	תל־אביב, רח׳ ארלוזורוב 27
חנני שרה	גולוב	גן־שמואל
חסיד בן־ציון	חסיד	גבעתיים, עין־גדי 16
חסיד מיכאל	חסיד	בני־ברק, רח׳ בן־דוד 14
ט		
טבורוגר שושנה	אוסוביצקי	רעננה, שכון אריה
טבוריסקי רבקה	טרצ׳ס	חדרה, רוטשילד
טרטצקי אסתר	פוצילסקי	רשפון
טיקוצינסקי דבורה	טיקוצינסקי	פתח־תקוה
טיקוצינסקי זאב	טיקוצינסקי	הרצליה, סוקולוב
טיקוצינסקי יוסף	טיקוצינסקי	קרית־טבעון, אלכסנדר זייד 29
טיקוצינסקי רחל וניסן	טיקוצינסקי	פתח־תקוה, אילת 3/2
טיקוצינסקי פניה	טיקוצינסקי	רמת־גן, הבנים 9
טיקוצינסקי שמואל	טיקוצינסקי	תל־אביב, אמנון ותמר 1
טרוינסקי מלכה	טרלובסקי	גבעתיים, בלוך 9
י		
יבנה חנה	פקר	חיפה, רוממה 17
יהלום טובה	בובריק	מגדיאל, הוד השרון

השם בארץ	השם בסוקולקה	הכתובת
יודובסקי ישעיהו	יודובסקי	חיפה, גאולה 9
יודובסקי ראובן	יודובסקי	תל־אביב, הרמן הכהן 14
יוריסטה איטקה	פורמן	חיפה, שקמונה 6
ירדני דוד	בוגושבסקי	תל־אביב, לה־גרדיה 45
יעקבי פניה וישראל	יעקובוביץ	פתח־תקוה
ישינובסקי פניה		
כ		
כהן חיה	שמול	כפר אמירים
כהן חנה	כהן	כפר מנחם
כהן מינה		עין־חרוד
כהן מלכה	טרצ׳ס	חדרה, סמטת יובל
כהן מרים	לב	הדר
כהן ניסן	כהן	רשפון
כרם רבקה	קפלן	כפר אביחיל
כרמי זיידל־יצחק	ויינשטיין	ירושלים, בית מזמיל 143
כרמל חיה	שרייבמן	תל־אביב, שטריקר 5
כרמלי רבקה	שטיין	תל־אביב, רח׳ בלוך 8
כספי מרים	סימנר	רמת־השרון
ל		
לב יוסף	לב	פרדס־חנה, הרכבת
לב יצחק	לב	הדר־רמתיים
לב ראובן	לב	רעננה, האחוזה
לבל עמליה	ליובבין	קרית בנימין, מעברה א׳
לבני חנה	אדין	נתניה, הרב קוק 16
לובוצקי הינדה	יודובסקי	חיפה, או״מ 50
לוין אברהם	לוין	אילת 606/10
לוין יהודה	לוין	חיפה
לוין מחלה	דומברובסקי	תל־יוסף
לוצקי הננה	בקנשטיין	תל־אביב, בן־נון 45
לחובסקי יפה	קרמר	קרית מוצקין, השופטים 52
ליוביץ הינדה	ליוביץ	גבעתיים, קרית־יוסף
לייטיס אסתר	מרקושביץ	גבעתיים, גבע 4
לינצבסקי צפורה	גוטפריד	פתח־תקוה, גוטמן 2
ליפשיץ אהרון	ליפשיץ	תל־אביב, גורדון 49
ליפשיץ אריה	ליפשיץ	תל־אביב, אידלסון 18
ליפשיץ מאיר	ליפשיץ	תל־אביב, גורדון 46
ליפשיץ פסח	ליפשיץ	תל־אביב, יוסף אליהו 8

השם בארץ	השם בסוקולקה	הכתובת
ליפשיץ רחל	פלר	חיפה, לונץ 5
לנדמן חיה	קפלנסקי	פתח־תקוה, רחוב אייר 6
לפידות חוה	שמוקלר	בני־ברק, הרצל 94
מ		
מונסביץ אסתר ומשה	מונסביץ	פתח־תקוה, רוטשילד 131
מונסטירסקי הינדה	קורקט	חיפה, עמק הזיתים 9
מזרחי מאשה	טיקוצינסקי	נתניה, זבוטינסקי 20
מידלר ירחמיאל	מידלר	פתח־תקוה, נורדוי 28
מילר זוניה	וולגל	חיפה, שדרות הל״ה 9
מינץ שרה	מינץ	ירושלים, הגרא
מישקינסקי אסתר	שטיין	תל־אביב, לורד מלצ׳ט 35
מלצברג רבקה	שפירא	רמת־גן, הרכסים 47
מלצקי מנשה	מלצקי	תל־אביב, יהודה המכבי 3
מנדלברג פיגל ואברהם לייב	מנדלברג	פתח־תקוה, הברון הירש 20
מנדלברג ראובן	מנדלברג	בני־ברק, הפלוגה הדתית 7
מנטו פנינה	בושמיץ	חיפה, לונץ 3
מסלובטי נחמה	דנציג	חיפה, הלל 14
מרביד חיה־זלדה	סוקולובסקי	פתח־תקוה, בלפור 15
מרגלית חנה	קורקט	כפר מלל
מרגלית אסתר ושמשון	אקשטיין	תל־אביב, החשמונאים 22
מרמור רוז	נכדה של זכריה השמש	רמת־גן, המתמיד 30
נ		
נפחא עטיל	יודובסקי	חיפה, שפרעם 6
נתנאלי חיה	טרלובסקי	גבעתיים, כנפי נשרים 25
ס		
סגל שולמית	לב	פרדס חנה, הדקלים
סוחוניצקי דב	סוכוניצקי	תל־אביב, גדרה 28
סוצקובר טובה	קונשט	חדרה, שכ׳ אפרים
סוקולובסקי טובה	וילנציק	תל־אביב, סוקולוב 77
סורסקי דובה לאה	קונדזינסקי	פתח־תקוה ,חלוצי הפרדסנות 19
סטברובסקי אנה		תל־אביב,
סטברובסקי מנחם		תל־אביב לורד מלצט 14
סטודניק אביבה וירחמיאל	סטודניק	תל־אביב ,דרך השלום 81
סטודניק אריה	סטודניק	תל־אביב, ועידת קטוביץ 48
סטודניק אלקה ושמחה	סטודניק	באר־יעקב
סטולר מיירם וטובה	סטולר	תל־אביב, פרופסור שור 3

השם בארץ	השם בסוקולקה	הכתובת
סטנצקי פרל	בלומנטל	ירושלים, רחוב בצלאל
סטר שלמה	סטבורובסקי	חיפה, אידר 9
סטניסלבסקי אברהם	סטניסלסבסקי	חולון, אהרונוביץ 66
סימנר אברהם ניסן	סימנר	
ספירשטיין פנינה	ספירשטיין	חיפה, עקיבא 11
ספירשטיין פיליפ	ספירשטיין	באר־שבע, שכון ג׳
סקובלסקי פנינה	טיקוצינסקי	תל־אביב, דיזנגוף 205
פ		
פוגל נחמה	משורר	רחובות, בתיה מקוב 6
פומרנץ סימה	זורבסקי	תל־אביב, מאפו 19
פורד חוה	גילבובסקי	תל־אביב, דה־האז 14
פיגובסקי רוזה	אשקביץ	תל־אביב, שדר׳ נורדאו 97
פיק דוד	פיק	כפר מסריק
פיקר אליעזר	פיקר	תל־אביב, דיזנגוף 207
פיקר יחזקאל	פיקר	קרית ביאליק, דפנה 1
פישמן לילי	טיקוצינסקי	רמת־גן, הבנים 9
פלג דוד	פוצילסקי	תל־אביב, ברטנורה 3
פלוטניצקי יצחק	פלוטניצקי	תל־אביב, אלחריזי 16
פנחסי חביבה	קוטלר	פתח־תקוה, אחד־העם 36
פרבוסקי ליובה	שטורמן	גבעתיים, רביבים 22
פרוינד יהודית	פוזניק	קרית עמל, זבולון 1
פרנבך מלכה	אשקביץ	תל־אביב, הגשר 67
פרידברג פרידל ואברהם	פרדיברג	גבעת רמב״ם, טייבר 12
פרידלר ביילה בלהה	אקשטיין	רמב״ם 23 גבעתיים
פריזן בלה	גולוב	חדרה, גבעת בלו
צ		
צוקרט מניה	פרידברג	גבעתיים, טייבר 12
צינס חסיה	אוסוביצקי	רעננה, שכון אריה
צלניק רחל	קפלן	חיפה, שדרות גולומב 41
צרנס שרה וחנניה	צ׳רנס	ירושלים, ארלוזורוב 18
ק		
קובינה חיה	ליכטנשטיין	בת־ים, ירושלים 58
קובלסקי פעשע גיטל	סטודניק	תל־אביב, ויצמן 98
קוטלר ברוך בנימין	קוטלר	חולון, הנביאים 24
קוטלר יצחק	קוטלר	נס־ציונה, גולומב 9
קויפמן פנינה		תל־אביב, אלכסנדר ינאי 6

השם בארץ	השם בסוקולקה	הכתובת
קונדזינסקי זלמן	קונדזינסקי	גן שמואל
קופל חיים	קופל	רמת השופט
קורקט אברהם ורבקה	קורקט	כפר מלל
קורקט אליעזר	קורקט	כפר מלל
קזימיר זלדקה	גרבובסקי	הרצליה, שכון רשל 51
קלוצמן שרה	פוגניצקי	חיפה, ארלוזורוב 65
קלי פרומה	גורנוסטייסקי	קיראון 101 ע״י תל־אביב
קליוטש בבה־שיינה	ברודץ	תל־אביב, בלוך 61
קנטור חיים	קנטור	עין החורש
קנטור יהודה	קנטור	תל־אביב, לה גרדיה 64
קנטור שמואל	קנטור	גני־יהודה, סביון
קנטורובסקי אלכסנדר	קנטורובסקי	באר־שבע, נגבה 63
קפליושניק יוסף	קפליושניק	הרצליה, שכון נוה־עובד
קפליושניק יהודית		
קפלן טייבע	וייסמן	קרית חיים, רח׳ מ״ב 6
קפלן חיה־לאה	קפלן	חיפה, גולומב 41
קפלן מאיר	קפלן	נתניה, הרצל 13
קפלן ירחמיאל	קפלן	רחובות, דניאלי 39
קרוגליאק יהודה	קרוגליאק	קבוץ עברון
קרוגליק מרדכי	קרוגליק	תל־אביב, הירקון 260
קרוגלק שמעון	קרוגליק	נתניה רח׳ סמילנסקי 28א׳
קרפר עליזה	חינסקי	רעננה, רמב״ם 84

ר

רבינוביץ חשקע	גוניונדסקי	תל־אביב, בלוך 10
רבינוביץ הניה	כהן	עין החורש
רוזנברג לאה	שטיין בת חשקע ואברהם	תל־אביב, יעבץ 11
רוזנר יפה	טרשצנסקי	תל־אביב, הרצל 114
רוטברג אסתר	גולדשטיין	רמת־גן, אשל 18
רוס בתיה	דריסביצקי	רמת־גן, חרות 4
רייסקינד אסתר	רייסקינד	גבעתיים, ערבי נחל 5
רייסקינד אפרים	רייסקינד	גבעתיים, כצנלסון 135
רייסקינד אשר	רייסקינד	באר־טוביה
רייף רחל	לב	קדימה
רשקס הדסה	פיק	פתח־תקוה, בלפור 24

ש

שבצקי חיים	שבצקי	מגדל אשקלון — מושב גיאה
שולמן שושנה	אקשטיין	תל־אביב, יורדי הסירה 8

השם בארץ	השם בסוקולקה	הכתובת
שוסטק צפורה	טרצס	חדרה, רחוב ג' 3
שור דינה	לב	תל־אביב, פתחיה 39
שורשי בלה	דריסביצקי	חולון, האומות 2
שועלי אברהם	פוקס	רעננה, ביאליק 32
שחף יצחק	לושנצקי	רמת־השרון
שטיין אברהם	שטיין	תל־אביב, שדרות עמנואל 13
שטיין חיים	שטיין	כפר־סבא, ברנר 3
שטיין ליזה	שטיין	תל־אביב, אמיל זולה 7
שטיין שמעון	שטיין	תל־אביב, רופין 10
שטיירמן אנשל	שטיירמן	רחובות, מגרשי בירמן
שינקמן חיה	סויסלוצקי	תל־אביב, שלמה המלך 92
שמואלי שושנה ואברהם	שמול	גבעת חיים
שמולביץ מנוחה	אקשטיין	תל־אביב, זבוטינסקי 77
שמחוני זמרה	זקה"ם	קרית חיים, רח' 6 מספר 2
שמוקלר ישראל	שמוקלר	קרית ביליסטוק,מוהילובר 90
שניאור ליובה ומשה	שניאור	רמת־גן, ביאליק 24
שפיגל לאה	בושמיץ	רמת־גן, אבא הלל 138
שפירא גדליהו	שפירא	תל־אביב, אלכסנדר ינאי 22
שפירא צפורה ואריה	שפירא	כפר מלל
שפירא משה	שפירא	תל־אביב, יוסף אליהו 12
שפירא משה	בן החזן	תל־אביב, אלנבי 54
שפירא שרה	וילנצ'יק	גן שמואל
שרפי צפורה	וולגל	נתניה, ת.ד. 289
שפרנסקי שלמה	שפרנסקי	פתח־תקוה, שכון פג'ה
שקלרביץ שפרינצה	קונדזינסקי	פתח־תקוה, צלנוב 3
שרגאי אהובה	אייזין	חיפה, הגדם 49
שרוני חיה	סולניקר	נתניה, אוסישקין 17
שקד חיה בת שעפסל	אוסיה	חיפה, אדם הכהן 25
ת		
תורן חנה	לוין	כפר ויתקין

רשימת יוצאי סוקולקה בתפוצות

Abrams Rose
64-57 Springfield Blvd.
Queens, L.I., N.Y.

Assea Sam
498 Crawford St.
Toronto, Canada

Ash Isadore
1024 Forbes Avenue
Pittsburgh 19

Ash Sol
114 No. Highland Ave.
Pittsburgh, Penna.

Aronson Mary
11812 Tiara
No. Hollywood, California

Aronowsky Aron
4891. Bourret 306,
Montreal, Canada

Bruckner
2074 Crotona Parkway
Bronx, N.Y.

Braude Solomon
5275, King Edward,
Montreal Canada

Ben Schinsky
1273 Clay Ave.
Bronx, N.Y.

Berlinger Masha
197 Glenwood Rd.
Elizabeth, New Jersey

Bernstein Ely
4671 Hutchinson St.
Montreal, Canada

Bernstein H. Alex
7431 Ringsley Road
Montreal, Canada

Banczewski A.
134 So. Hazel Str.
Inglewood, California

Barniker Jack
Harwick, Penna.

Chinsky Sholom
712 Crown St.
Brooklyn, N.Y.

Cohen Morris
98-50 63rd Drive
Forest Hills, N.Y.

Cooper
2044 E. 13th St.
Brooklyn, N.Y.

Cantor Julius
3421, Drummond
Montreal, Canada

Cantor Sam
5850, Souart,
Montreal, Canada

Cantor Philip
4931, Cumberind,
Montreal, Canada

Diamond E.
1544 Park Place
Brooklyn, N.Y.

Dolansky S.
4822 Clark St.
Montreal, Canada

Ekstein Bernard
2543 E. 29th st.
Brooklyn N.Y.

Epstein Harry
655 Pelham Parkway North
Bronx 67, N.Y.

Epstein Irving
c/o National Machinery Exchange
128 Mott St.
New York, N.Y.

Forman Bobl
1440 Pierre Ave.
Windsor, Oont. Canada

Galvin Celia
275 Linden Blvd.
Brooklyn, N.Y.

Galinsky Sol
818 Saratiga Ave.
Brooklyn, N.Y.

Gubin Jack
1100 Grand Concourse
Bronx, N.Y.

Greenspan Zorach
2061 Union St.
Brooklyn, N.Y.

Goldman Jeanette
1042 Mansfield Ave.
Los Angeles, California

Gold H.
45391/4 W. 17th St.
Los Angeles, California

Herman Louis
2251 No. Soyer St.
Chicago, Illinois

Yanowski Libby
2117 Daly Ave.
Bronx, N.Y.

Karp Jennie
134 Elliot Place
Bronx, N.Y.

Kaufman J.
2160 84th St.
Brooklyn, N.Y.

Katzenellenbogen Harry
2 Farm Lane
Roosevelt, New Jersey

Kalman Morris
7726 So. Halsted St.
Chicago, Illinois

Lavnick Harry
811 Edgewood Drive
Westbury, L.I., N.Y.

Litz B.
116 Henwood Place
Bronx, N.Y.

LePons
3405 Foster Ave.
Brooklyn, N.Y.

Levine Max
1639 Sheepshead Bay Rd.
Brooklyn, N.Y.

Matthews M. Rabbi
85 So. Clinton Ave.
Bay Shore, L.I., N.Y.

Meyerson Harry
3531 Bedford Ave.
Brooklyn, N.Y.

Meyerson Samuel
1058 Reads Lane
Far Rockaway, N.Y.

Manischewitz A.
2045 N.W. 7th St.
Miami, Florida

New York Liquors
7726 So. Hallsted St.
Chicago, Ill.

Prystowsky David
265 West 254th St.
Bronx 71, N.Y.

Rosen Anna
27 Roselle Ave. East
Roselle Park, N.J.

Rivkin
140 East 52nd St.
Brooklyn, N.Y.

Shicoff Dora & Sam
419—53 rd St.
West N.Y.N.Y.

Shulman I.
4014 Laval
Montreal, Canada

Shulman R.
440 Williams Ave.
Brooklyn, N.Y.

Sirotin
3722 80th St.
Jackson Heights, N.Y.

Sokoloff Max
318 Adelaide St.
Toronto, Ont. Canada

Sokoloff S.
5733 Esplanade
Montreal, Canada

Socoloff Sam
70, Cetron
Montreal, Canada

Gold Ben
18490 Roselawn
Detroit, Michigan, U.S.A.

Gold Irving & Lithman
3141 Twelve Mile Road
Berkley Michigan 48072 U.S.A.

Tarlowe Family
813 Elizabeth Ave.
Elizabeth, New Jersey

Tanklefsky Dora
1953 Paulding Ave.
Bronx, N.Y.

Turowitz
913 W. Roosevelt Rd.
Chicago, III

Weisman L.
2821 W. 31st St.
Brooklyn, N.Y.

Wine B.
1721 W. Chicago Ave.
Chicago, Ill.

Weinberg A.
9051 So. Kenmore
Los Angeles, California

Werblud Natan
320 West 76 str.
New York

Wiseman Meir
2217, Clinton,
Montreal. Canada

Zukowski David
670 Sanderson St.
Throop, Penna.

Finkelstein Morris
15312 Fontaine Place
Oak. Park
Michigan 48237

Berris A.
18439 Washbrun
Detroit 21 Michigan

שמות הנפטרים של יוצאי סוקולקה בישראל

השם בארץ	שם המשפחה בסוקולקה	נפטרו
א		
אבן ר' משה וועלוול	שטיין	ג' שבט תרצ"ג
אבן רחל	שטיין	כ"ט אדר תש"ח
אבן אליעזר	שטיין	י"ד חשון תרפ"ה 1925
אברהם איצ'ה הרופא		
איזק משה		
אינשטוב יונה (טייבל)	קובלסקי	כ"ט חשון תשכ"ח 2.12.67
אמנותי נחום	קונשט	ל' שבט תשכ"ג
אמנותי שפרינצה	קינשט	ה' אלול תשי"ב
אמנותי אריה	קונשט	י' טבת תשכ"ח 11.1.68
אפרתי חיה	רייזקינד	כ"ו אלול תשי"ב
אוסוביצקי ניעשה לאה		ב' כסלו תש"ה
אפשטין אבא	אפשטיין	
אקשטין ישראל	אקשטיין	ט' אייר תשכ"ב 13.5.62
ב		
בובריק פניה		י"ז תמוז תשי"ג — 20 יולי 43
בונים הרב ר' מרדכי		כ' סיון תשכ"ז
ברוניאק זליג		
ברוניאק שרה לאה	קובלסקי	
ברזילי יעקב	אייזן	כ"ה אב תש"ד
ברזילי איטה לאה	אייזן	י"א טבת תשכ"ו
ברזילי שיינה	יודובסקי	י"ח סיון תש"ג
בקנשטין גרשון		
בקנשטין באשה צירל		
בורוביץ טניה	שטיין	יט אייר תשכ"ח — 19 מאי 1968
ג—ד		
גולדברג סוניה	דנציג	ט"ז אדר ב' תשט"ז 28.2.56
גינזבורג רחל	שטיין	ה' תמוז תשכ"ה
גרד משה		תשכ"ח
דנציג אריה		י' שבט תשכ"ד 24.1.1964
דנציג זאב — וועלוול		ה' סיון תשי"ד
דנציג בתיה		י"ז תשרי תשי"ד
דנציג שמחה		1937
דנציג צבי		ט' חשון תשי"ח 3.11.57
דנציג רייזל	שטיין	כ"בטבת תשי"ט 2.1.59
ו		
וורמן משה		
ז		
זהבי אליהו	גולדגליד	כ"ג חשון תשי"ח
זהבי מרדכי	גולדגליד	כ"ג תשרי תשכ"ז
זוקובסקי שלום		27.5.64
זקון חיים		
ח		
חבושצ'בסקי יעקב		ב' אדר א' תש"ג 1.2.43
חינסקי מאשה	שפירא	ב' אלול תש"ך
חסיד אייזיק		כ"ח אלול תש"ה — 1945

השם בארץ	שם המשפחה בסוקולקה	נפטרו
חסיד שושקה		כ"ו כסלו תרפ"ז — 1927
ט		
טיקוצינסקי פייגה		שושן פורים תש"ך — 1960
טיקוצינסקי יהודה אריה		מוצאי חג השבועות, תשי"ט - 59
טרצס מרדכי		י"א אלול תשי"ז — 1957
טרצס חנה פרידה		ז' אב תשי"ב
טרשצנסקי חיה		י"ג שבט תשי"ח
י		
ידובסקי צבי		
ידובסקי ינטה מרים		
ל		
לב משה		י"א חשון תשכ"ד 29.10.63
לב חנה		י"א שבט תש"כ 9.2.60
לב יקותיאל		25.4.63
לב רחל		
לבנדיג אליהו		אדר א' תשכ"ז
לוינץ פרידה	סוסנובסקי	
לושנצקי יעקב		ה' אב תשכ"ב
לושנצקי שפרה	חינסקי	י"ב אייר תש"ב
ליוביץ יעקב		
לייפרט צבי		
לוי מאשה	גולוב	
לוי קוני	גולוב	
ליפשיץ אלתר		
מ		
מינץ הניה		
מושינסקי אסתר	מינץ	
מנקר נחמה ניוטה	פורמן	ה' אב תרצ"ט — 1939
מרוז פסיה	וולנסקי	
מרקושביץ מרדכי		6 אפריל 1955
מרקושביץ צביה		9 ספטמבר 1939
מרקושביץ מלכה		2 פברואר 1930
נ		
נפחא צבי	קובלסקי	
נמי איטקה	קונדזינסקי	
ס		
סטודניק וועלוול-אייזיק	סטודניק	כו תמוז 1938
סטודניק נחום	סטודניק	א. תמוז — 1946
סוחוניצקי רחל	טרשצנסקי	י"ד כסלן תשט"ו
סוחוניצקי סימה	סוחוניצקי	כג טבת תש"ח
סורוקה צ'רנה	ויגודסקי	
סטבורובסקי אריה-ישראל		
סטבורובסקי	אהרונבבסקי	
סטבורובסקי מנדל	סטבורובסקי	
סטודניק אלטקה	פקר	ל אב תשכ"ז
סיבירסקי בלהה	סוחוניצקי	י"ח אלול תש"י
פ		
פורמן רבקה	פורמן	כ"ט תשרי תשי"ט — 13.10.58
פיק חנה		

השם בארץ	שם המשפחה בסוקולקה	נפטרו
פרידמן לאה	בנצ׳בסקי	
פרנס שושנה	פיקס	
ק		
קויפמן חסיה	איזק	
קנטור אברהם		א׳ חשון תרצ״ד — 10.10.34
קנטור פנינה	וילנסקי	כ״ט כסלו תשכ״ד — 15.12.1963
קפליושניק יצחק איזיק		אלול תשכ״א — 1961
קפליושניק בתיה באשקה		תשכ״ח — 1967
קפלינסקי אהרן דוד		
קפלן מאיר		
קרוגליאק יהודית	גולדגלייד	ט׳ אב תשכ״ג
קרינסקי שמעון		1927
קרוגליאק חנה באשע		
קרמר משה		
ר		
רייסקינד חיים-לייב (אריה)		טז׳ חשון תשי״ח
ש		
שורץ איזק		ט״ז חשון תשי״ה
שועלי זלמן	פוקס	טז׳ חשון תשי״ח
שטיין שלמה	בן נחמה ומאיר הרש	י״ח תמוז תש״ך 13.7.60
שטיין יוסף	בן ליובה ואבא	י״ט טבת תשכ״ג 15.1.63
שלומקוביץ לאה	שמול	כ״ט אלול תשי״ח
שמול חשקה		
שמן חנה	וורבליוד	

יזכור

רשימת הקדושים

נרשם לפי הזכרון. די רשימה פון די אומגעקומענע אין סאקאלקע געצייכנט בלויז נאכן געדענקען

אדין יעקב	
אסתר	אשתו
משה	בנם
יענטל	בתם
א׳סוביצקי בערל	
שרה	אשתו
צבי	בנם
אייזן יצחק	
אייזן אברהם	
אלשקובסקי חיים	
סימקה	אשתו
וילדיהם	
אלישקובסקי יוסף	
שרה גיטל	אשתו
אנחוביץ הירש	
רחצ׳ה	אשתו
רבקה	בתם
חוה	בתם
ברײנה	בתם
אנחוביץ חצקל	
חנה	אשתו
אסתר	בתם
יענטל	״
יעקב	בנם
אוסיה שפסיל	
אוסיה יעקב	
סוניה	אשתו
ליפה	בנם
אפשטיין ישראל	
מאשה	אשתו
חיים	בנם
עליזה	בתם
אפשטיין יהושע	
שיינה	אשתו
ובנם	
אפשטיין לייבל	
מערקע	אשתו
אפשטיין נחום	
פעפע	אשתו
אקון פייוול	
חיה־פריידע	אשתו
אליעזר	בנם
ארקין אייזיק	
חייקע	אשתו
עטיל	בתם
בערל	בנם
ארקין דניאל	
חנה	אשתו
ארקין מלך ואשתו	
אשקביץ אברהם	
זלאטקע	אשתו
אשקביץ ישראל	
אטקה	אשתו
אשקביץ אליעזר	
אסתר	אשתו
ניוטה	בתם
אשקביץ מוניה	
רחל	אשתו
2 ילדים	
אשקביץ ניסן	
רחל	אשתו
אשקביץ וועלוול	
אסתר	אשתו
ובנם	
אשקביץ שלמה	
דאבא קיילע	אשתו
יהודית	בתם
דבורה	בתם
מלכה	בתם
אשקביץ שמשון	
אידה	בתו ומשפחתה
נכי	בתו ״
איטה	בתו
ג׳הרונובסקי יוסף	
רחל	אשתו
וילדיהם	
אפשטיין דאבל	
בובריק מאיר	
משה	בנו
בובריק קדל	
בובריק שמ״אל	
זהבה	אשתו
וילדיהם	
בובריק יוסף	
אלקה	אשתו
בובריק מאשה	
בוברי חיים	
קיילה	אשתו
רבקה	בתם
מיחלה	בתם
אלטה	בתם
בוגושבסקי שיינקה	
בוגשבסקי זיידל	
בוגושבסקי גרשון	
ברוידה י׳סף	
שרה פייגל	אשתו
בורמן ליובה	
בושמיץ נחום	
דבורה	אשתו
וילדיהם	
בושמיץ שמעון	
ניעשקה	אשתו
וילדיהם	

בילסקי אברהם
שיינקה אשתו
וילדיהם
בכרך (בובריק רבקה)
בכרך יחיאל
אשתו לבית גולוב
וילדיהם
בלומנטל משה
סוניה אשתו
ישראל בנם
אסתר בתם
רבקה בתם

בלומנטל גרונצ'ה
יצחק בנה
משה בנה
גרשון בנה
שמאי בנה
בלומנטל איצקה
פייגל אשתו
משה'ל בנם
הרשל בנם
בלינדעס אליעזר
טויבה אשתו
איצקה בנם
לייבל בנם
בלסקי אברהם
שיינקה אשתו
וילדיהם
בנצבסקי אהרן
בנצבסקי יוסף ובנו
ברגשטיין חיים לייזר
חיענה אשתו
בן ובת
ברגשטיין הערשקע
עלקה לבית הלפרין אשתו
ברוידה רחל (אשקביץ)
מיירם בנה
ברוידה נתן
חנה אשתו
ו־4 ילדיהם
ברוידה משה
אסתר ציפה אשתו
ריבל בתם
סוניה בתם
אברשה בנם
ברוידה חיה־פרידל מאדלסק
ברוידה יוסף
שרה פייגל אשתו
ברזינבסקי מולה
ליבע אשתו
ומשפחתם
ברזינובסקי חאנע ומשפחתו
ברזינבסקי רייזל ומשפחתה
ברנשטיין שלמקה ומשפחתו
ברנשטיין לייבל ומשפחת'
בכרך אהרונובסקי איידלה
גולדברג חצקיל ומשפחתו

גולדגלייד אברהם
עטיל אשתו
דוד בנם
גולדשמיד מרים
לייבל בנה
זיידל בנה
עטעלה בתה
גולוב שלמה
חנה אשתו
גולוב אברהם
פייגל אשתו
יחזקאל בנם
גולוב פיניע
ליבע אשתו
ו־3 ילדיהם
גולוב פייוול
מרים אשתו
ו־2 ילדיהם
גולומב יוסף
באשה אשתו
גולומב יעקב
אוגה אשתו
ו־2 ילדיהם
גולומב שפירא באבל ובתה
גונונסקי נחום
שרה אשתו
יהושע בנם
ישראל בנם
לאה בתם
חוה בתם
גוסטמן שפסיל
ינטה אשתו
ומשפחתם
גוסטמן אברהם־הירש
איטקה רבקה אשתו
וילדיהם
גורסקי חנה אסתר ומשפחתה
גורינסקי מנדיל
מינדל אשתו
ברוך בנם
לאה בתם
וולוויל בנם
גוסטמן אשר
ביילקה אשתו
גוסטמן מאיר
דינה אשתו
3 ילדיהם
גילבובסקי גיטל
איסר בנה
גילבובסקי ראובן
מרקה אשתו
גילבובסקי אלתר ומשפחתו
גילבובסקי דוד ומשפחתו
גילבובסקי אליעזר
באבעל אשתו
חנה בתם
חיים בנם
גילבובסקי ברייגדל

גילולע דוד	
פייגה רבקה	אשתו
גלונובסקי אלי	
חנה־רייזל	אשתו
גרד אריה	
פייגעל	אשתו
גרד זיידל	
חוה	אשתו
אסתר	בתם
גרד יוסף	
רחל	אשתו
צפורה	בתם
שיינה	בתם
גרוסברג יעקב	
חיה	אשתו
שמואל	בנם
יונה	בנם
דימברובסקי אליעזר	
דומברובסקי בנימין	
דריסביאצקי מרדכי	
נחמה שרה	אשתו
רחל לאה	ובעלה
דריסיאצקי דינה	
דריסיאצקי דבורה	
דריסיאצקי יוסף	
הלפרין רוזה	
הלפרין הערשל	ואשתו
הלפרין נחום	
וולגיל ניאמקע	
אטקע	אשתו
סוניה	בתם
ונגדורוביץ אלי	
רבקה	אשתו
וילנסקי דוד	
רייזל	אשתו
לייבה	בתם
גולדה	בתם
וילנצ׳יק רחל	
מרים	בתה
זיסעלע	בתה
וינגרובסקי דוד	
וינגרובסקי שרה־לאה	
ווייסמן אלתר	
ליבקע	אשתו
שרה	בתם
חנה	בתם
אברהם	בנם
מערקה	בתם
שמואל	בנם
פעסיה	בתם
וולקוביסקי מניה	
איטשה	בנה
וועלר גולדה	
וועלר רייזל	
וורבין אבא	
ציריל	אשתו
אברהם	בנם
לייזער	בנם

וורבליוד משה	
רבקה	אשתו
רחל	בתם
חיה	בתם
וורבליוד מאיר	
מאטעל	אשתו
לייבעל	בנם
ורבליוד נח ומשפחתו	
זדבורנסקי מושקה	
זבובסקי שמחה	
זובובסקי ביילקה	
איטקה בתו ומשפחתה	
זובובסקי יענטלה	
זבובסקי יהודית	
זובובסקי נחמן	
זובובסקי זיידל	
זובובסקי וועלוועל	
פרומה	אשתו
אייזיק	בנם
בצלאל	בנם
יעקב	בנם
מוניע	בנם
זובובסקי מאיר	
יעקב	בנם
יצחק	בנם
שרה	בתם
זובובסקי קלמן ואשתו	
זוקובסקי יעקב	
חיה זעלדה	אשתו
4 ילדיהם	
זכריה אסתר רבקה	
זנדברג איטשה השוחט	
שאשקע	אשתו
מחליע	בתם
זידל	בנם
מערי	בתם
שרה	בתם
פייצ׳ה	בתם
הרב זקהיים בצלאל	(מורה הוראה)
חנה	אשתו
צילה	בתם ומשפחתה
חבושצ׳בסקי טלצה	
נחום, משה שמחה בריינדל	
חבושצבסקי איבוש	
שרה	אשתו
חיגר מערקה ומשפחתה	
חינסקי יהודה	
סימקה	אשתו
פעסיה	בתם
חינסקי יצחק	
שרה מירקה	אשתו
יקותיאל	בנם
בליומה	בתם
חינסקי מאיר	
רחל	אשתו
שיינקה	בתם
יוסף	בנם
דבורה	בתם

חינסקי זונדל	
באבעל	אשתו
שבתאי	בנם
ליאון	בנם
חינסקי חאצקל	
חינסקי יצחק	
רבקה	אשתו
אהרן	בנם
שולמית	בתם
חינסקי אברהם	
טייבל	אשתו
שיינה מאשקה	בתם
חינסקי ישראל יוסף	
טייבל	אשתו
הינדה	בתם
יעקב	בנם
חינסקי מרדכי ומשפחתו	
חינסקי אברהם ומשפחתו	
חינסקי יקותיאל ומשפחתו	
חינסקי משה ומשפחתו	
טיקוצינסקי מאיר	
לאה	אשתו
חיה	בתם
ועוד 2 ילדים	
טיקוצינסקי רפאל	
גולדה	אשתו
מרדכי	בנם
סוניה	בתם
טמצין משה	
זלדקה	אשתו
שמואל	בנם
יוסף	בנם
אהרן	בנם
אברהם	בנם
טרלובסקי חצקל	
ינטה	אשתו
אברהם	בנם
אבא	בנם
טרלובסקי חשה ביילע	
לייזר	בנה
רחל	בתה
טרלובסקי יחזקאל	
סולקה	אשתו
טרלוביץ מאיר	
רחצ'ה	אשתו
קלמן	בנם
אסתר	בתם
טרצ'ס אליהו	
מאטל	אשתו
בתיה	בתם
טערקל	ומשפחתו
טרשטשן בנימין	
גולדה	אשתו
טרשצ'ן זיידל	ואשתו
טרשצ'ן אבא	
מחליע	אשתו
יעקב	בנם

טשאפניק ליב	
מחליע	בתם
יהודה	בנם
מרים	בתם
מלכה	בתם
חיים	בנם
יאנגעל רחל	
מאטעל	בתה
פייגל בתה ומשפחתה	
ילובעץ מאיר	
שרה	אשתו
משה	בנם
יעקב	בנם
ילוביץ משה	
זלדקה	אשתו
ובתם	
ירושבסקי חיים	
סימה	אשתו
אליעזר	בנם
מערי	בתם
ירושבסקי בעבל	
אליעזר	בנה
מאשה	בתה
ירושבסקי אליהו	
חנקה	אשתו וילדיהם
ישינובסקי מוליע	
חיה פייגל	אשתו
אסתר	בתם
צפורה	בתם
יתום חצקל	
צירל	אשתו
דוד	בנם
הלל	בנם
ישינובסקי ליפע	
מאשה	אשתו
איטקה	בתם
ישראל	בנם
כאראבסקי הערשל	
באשה	אשתו
2 ילדים	
כהנה חיים	
דבורה	אשתו
כהן מאניה	ומשפחתה
כהן מרדכי	
כהן שלמה	
צירל	אשתו
כלבובסקי אברהם	
דבורקה	אשתו
5 ילדיהם	
לב הערשיל	
אסתר פריל	אשתו
לב אברהם	
אשתו וילד	
לב ד״ד יאסעל	
איטקה	אשתו
2 בנים	

לב נחמיה	אשתו
דינה	
אברהם	בנם
לב גדליהו	
מלכה	אשתו
יעקב	בנם
לבנדיג שמואל	
פניה	אשתו וילדיהם
לבנדיג שלמה	
חייצה	אשתו
דינה	בתם
שרה	בתם
חיים יוסף	בנם
עטעלה	בתם
לבנדיג אלי	
חיה	אשתו
יצחק	בנם
יעקב	בנם
פייגעל	בתם
שולמית	בתם
מלכה	בתם
לבנדיג יהושע	
מרים	אשתו
לבנדיג מאריאשע	
לבנדיג מאיר	
נחמה	אשתו
אבא'ל	בנם
לבנדיג בעריל	
תמרקע	אשתו
שעפסיל	בנם
יוסף	בנם
פייגעל	בתם
שרה	בתם
רבקה	בתם
מרים	בתם
פרומה	בתם
יהודית	בתם
לוין ישראל הירש	
דובה	אשתו
מערקה	בתם
שרה	בתם
לוין קדיש	
צירל	אשתו
לאזניק גבריאל	
סימה	אשתו
אברהם	בנם
ראובן	בנם
לאזניק בעריל	
באשקע	אשתו
שלמה	בנם
פרומה	בתם
לאזניק לייבעל	
ריבה	אשתו
יצחק	בנם
ביילקה	בתם
פעריל	בתם
נחמה	בתם
גיטל	בתם

לאזניק לייזער	
פעסיה	אשתו
אייזיק	בנם
יעקב	בנם
פרומלה	בתם
שיינה	בתם
יהודית	בתם
לזניק יעקב	
אשתו ובתם	
לזניק אברהם	
רייזעל	אשתו
2 ילדים	
לוביין קדיש	
שיינה	אשתו
איטקה	בתם ומשפחתה
רבקה	בתם ומשפחתה
ראובן	בנם ומשפחתו
ליזבבין אברהם ראובן ושרגא-פייבל ואשתו	
ליזבבין מאיר	
שרה	אשתו
וילדיהם	
ליזרובסקי אברהם הירש	
צירל	אשתו
משה	בנם
ובנותיהם	
ליפערט רחל והילדים	
ליכטנשטיין שמערל	
לילינשטין נפתלי	
גיטל	אשתו
לם שאול	
שיינה	אשתו
לייבעל	בנם
למפרט ישראל דער	
נאבובראניעץ	
חנה	בתו
לסטיבסקי ישראל	
רבקה	אשתו
2 ילדיהם	
מונסביין חוה רחל	
אפרים	בנה
מונסביין בנימין	
אסתר	אשתו
בנם ובתם	
מאריינה ישראל מאיר	
מאריינה ירחמיאל	
קילה	אשתו
5 ילדיהם	
מוליער ביילקה	
מידליער ירוחם לייזער	
שיינה פעריל	אשתו
מידלר שמואל	
אסתר מינדל	אשתו
3 ילדים	
מידלר יוסף	
שיינה	אשתו
ובן	

מידלר דאשקע	
מידלר אליהו	
ביילה רייזל	אשתו
מידלר לייבל	
קיילה	אשתו וילדיהם
מידלר זעליג	
חייצ׳ה	אשתו
3 בנות	
מידלר חיה פיגל	
מידלר זעליג	
ביילה	אשתו
ובן	
מידלר נחום	
אטיל	אשתו
איידל	בנם
ישראל	בתם
מיילאך קאפל	
יענטה	אשתו
4 ילדיהם ומשפחותיהם	
מלסקי טייבל	
מרדכלביץ מרדכי	
רחל	אשתו
זיידל	בנם
מיכל	בנם
מרקוס זרח	
לאה	אשתו
3 ילדים	
משורר שמואל	
חיה אסתר	אשתו
משורר מאטל	
דאנצה	אשתו
2 ילדיהם	
נובוקולסקי אהרן משה	
רבקה	אשתו וילדיהם
נובוקולסקי אסתר ובעלה	
3 ילדים	
נויפאך נחמן	
פאני	אשתו
ישראל	בנם
גבריאל	בנם
גיטל	בתם
נארדווינד זאב	
אלקה	אשתו
נארדווינד שיינדל	
נתן	בנה
דבורה	בתה
אטיל	בתה
סבילוצקי מלכה ובעלה	ובנם
סביסלוצקי ליבע	
סולובייצ׳יק יצחק	
רבקה	אשתו
יעקב	בנם
אליעזר	בנם
סוקולובסקי מאיר	
אסתר	אשתו
סוקולובסקי גיטל	
שרה	בתה

סוקולובסקי הערשל	
באבל	אשתו
סוקולובסקי וועלוויל, פרץ	
ושוש׳לה	
סטודניק אבא	
פריידל	אשתו
שמואל	בנם
מוני	בנם
יוסף	בנם
מאיר	בנם
סטרזינסקי דוד יואל	
פריידל	אשתו
4 ילדיהם	
סטרזנסקי מרדכי יוסף	
דאבע	אשתו
סימנר פייוועל	
איטקי	אשתו
מרדכי	בנם
ספירשטיין אלטה	
ספירשטיין נחמקע	
אברהם	בנה
משה	בנה
ספירשטיין שמעון	
באשע	אשתו
שיינדל	בתם
זונדעל	בנם
סרוור זוסקה	
פעשקה	אשתו
אליהו	בנם
בארקע	בנם
סופרסקי צבי־הערשל	
יאכע	אשתו
חיים	בנם
יהושע	בנם
פריידל	בתם
אליהו	בנם
סיראוויץ שעפסיל	
פעשע	אשתו
רבקה בתם ומשפחתה	
ספירשטיין יהושע	
אשתו ובתם	
פאצטיווע והמשפחה	
פאגאניצקי אהרן	
לאה	אשתו
מאשקע בתם ומשפחתה	
דבורה ״ ״	
פאגאניצקי אצ׳ע	
באשע לאה	אשתו
וילדיהם	
פאזניאק יוסף	
טיאטיע	אשתו
פאזניאק שאול	
חואליע	אשתו
דינה	בתם
לאה	בתם
בערל	בנם
גרשון	בנם

פאזניאק לייב
רבקה פייגל — אשתו
בריל — בנם
דינה — בתם
יאשע — בנם
ענאק — בנם
שאשקע — בתם
פוצילסקי חיים
באבצ׳ע — אשתו
הערשיל — בנם
שמואל — בנם
בערל — בנם
שיינקה — בתם
שרה — בתם
רחל — בתם
פוקס אלטר
שיינה — אשתו
פוקס שלמה
אשתו וילדיהם
פוקס דוד לייב
פוקס בנימין
באבעל — אשתו
מירל — בנם
ארצ׳יק — בנם
אברהם — בנם
פישר יצחק
באשע — אשתו
אברהם — בנם
בריל — בנם
רייצה — בתם
משה — בנם
פלוטניצקי משה
מירטשה — אשתו
יעקב — בנם
חיים — בנם
זאב — בנם
מאיר — בנם
צבי — בנם
פריידל — בתם
איטקה — בתם
פלוטניצקי יעקב
פעלער אלטר
לאה — אשתו
עטל — בתם
פרבר דבורצ׳ה
חעליע — בתה
פייגל — בתה
פרטל אידה
אברהם — בנה
פרוז׳נסקי יעקב
חנה — אשתו
אברהם — בנם
אסתר — בתם
פרידברג יצחק
הינדה — אשתו
חוה — בתם
חנצ׳ה — בתם ומשפחתה
פרידברג פייגה
בתם — חוה
פרידמן משה
ניעשקה
אהרן — בנו
יעקב — בנו
פרידמן מיכאל
צ׳רנס גערשקע
קופצ׳יק — בנו
צ׳רנס לייבקע — ואשתו
שמחה — בנם
חיים — בנם
ומשפחותיהם
צפניק לייב
מחליע — אשתו
יהודה — בנם
מלכה — בתם
מרים — בתם
חיים — בנם
קאטראנסקי חאנע
קאטראנסקי יעקב
גניה — אשתו
אידקה — בתם
מישה — בנם
ורקה — בתם
מירלע — בתם
קאן משה
רחל לאה — אשתו
צירל — בתם
שלמה — בנם
קאן יצחק
נחמקה — אשתו
2 ילדיהם
קאן חיים
איטקה — אשתו
2 ילדים
קאראך לייבקע אשתו — ובן
קאראך מאיר
קגן מניה וכל משפחתה
קאטלר איטקה
קיטלר אברהם
פעשה מינדל — **אשתו**
מענדיל — בנם
ראובן — בנם
פייבל — בנם
נחמקה — בתם
ומשפחותיהם
קולקין אדלה
קופמן מינדל
קור פרידה בעלה וילדיהם
קורקט אשר זליג
רבקה — אשתו
קורק חיים איטשע
קושניר לייבל
שפרה — אשתו
ברוך — בנם
קליר דוד
חיה שרה — אשתו
יהודית — בתם

— — — קלישצלסקי אלתר	
דאבע גיטל	אשתו
שלמה	בנם
ישעיהו	בנם
ישראל	בנם
דב	בנם
קלמנוביץ מאיר	ואשתו
ישראל	בנם ואשתו
קלמנוביץ גיטל ואסתר	
קנטורובסקי מרדכי	
רבקה	אשתו
יוסף	בנם
ישראל	בנם
ציפה	בתם
גיטל	בתם
קנטרובסקי חיים	
חנה	אשתו
2 בנות	
קנטרובסקי הערשיל	
דינה	אשתו ובנם
קפלן ישראל	
אלטה	אשתו
קיצה	בתם
חיים	בנם
דוד	בנם
שמואל	בנם
קפלן משה חיים	
קיצ'ה	אשתו
דוד	בנם
קפלנסקי שמואל	
באשקע	אשתו
דאבע	בתם
קסטין שמעון	
פעשקה	אשתו
אברהם	בנם
גרשון	בנם
ובת	
קפלינסקי מאטעליע	
באבקע	אשתו
חייקה	בתם
ליובקע	בתם
קרבצ'יק יעקב	
ליבע	אשתו
יהודה	בנם
בנמינין	בנם
דוד	בנם
קרבציק חיים	
שפרינצה	אשתו ומשפחתם
קרבציק שושנה	
בעריל	בנה
יעקב	בנה
רבקה	בתה
לאה	בתה
קרעגט אברהם	
חיה שרה	אשתו
ביילה	בתם
ינטה	בתם
יהודה	בנם

קרנט שמואל	
שיינה ביילה	
ומשפחותיהם	
קרמר פייבל	
אסתר באשע	אשתו
לייבל	בנם
דבורה'ל	בתם
יקותיאל	בנם
ריבל	בתם
ומשפחותיהם	
קצנלבויגן פייבל והמשפחה	
קשצקי אידה ומשפחתה	
רבינוביץ קיילה	
רובינשטיין אברהם	
רחל	אשתו
רובינשטיין לייבל	
בתיה	בתם
מלכה	בתם
מאיר	בנם
רובינוביץ יצחק בנימין	
דבורה	אשתו
טייבל	בתם
יעקב קאפעל	בנם
מאיר	בנם
משה	בנם
ועוד בת	
ומשפחותיהם	
רוזנפלד אברהם	
שרה	אשתו
משה	בנם
רוטקובסקי שמואל	
אנה	אשתו
יהודית	בתם
רום אברהם	
רום ישעיהו ונחמה	
רום יאסעל	
ליבע	אשתו
רום יעקב	
גאלדע	אשתו
פייבל	בנם
אברהם	בנם
צבי	בנם
ריזשי לייבל	
גיטל	אשתו
ובנם	
שולמן יעקב	
פייגל	אשתו
איצה	בנם
יאסקע	בנם
גרשון	בנם
חוני	בנם
דינה	בתם
חוה	בתם
מנוחה	בתם
בריינה	בתם
שוסטר הרב ר' יצחק הלוי	
ומשפחתו	

שברינסקי שיוקה
צירל אשתו
רחל בתם
יעקב בנם
סנדר בנם
שברינסקי חיים
באבעל אשתו
2 ילדים
שור חיה פרומה
שפרינצה בתה
פייבל בנה
שוורץ שלמה
דבורה אשתו
ישראל בנם
סנדר בנם
שוורץ יאכע
שוצקי משה ומשפחתו
שוב אברהם השוחט
שרה אשתו
שטיין גמליאל
שאשקע אשתו
סוניה בתם
שטיין חיים
אידה אשתו
צבי בנם
שטיין נחמה
שטיין חיה
חיים בנה
שטיין בנימין
מלכה אשתו
חיים בנה
רוז'קה בתם
ריבה לאהק'ע בתם
שטיין הערשיל
מאשה אשתו
בתם ובנם
שטיין ראובן
רבקה אשתו
מאיר בנם
חיה בתם
ועוד 2 ילדים
שטיין יצחק ואשתו
שטיין שלמה ואשתו בליומה
שטיין יהודה ואשתו
שטיין טייבע ובנה פלתיאל

שטיין פישל והמשפחה
בתיה אשתו
ליבע בתם
שלום בנם
פרומה בתם
שיינמאן הערשיל
לאה אשתו
איטקה בתם בעלה ובנם
שיינמאן אברהם אשתו ו־2 ילדים
שינמן חינקה
שינמן מרים ובתם שושה והילדים
שמיד וועלוול
חיה עלקע אשתו
שמיד אריה ליב
חנה מלכה אשתו
שמיד יהודה ואשתו וילדיהם
שמיד ניאמצ'ע
שמיד דוד
שמיד אברהם יעקב
נחמה אשתו
הערשעלה בנם
שמיד — פלדמן דבורה ומשפחתה
שניאור זליג
שרה אשתו
שניאור אברהם
גיטל אשתו
בטי בתם
שניאור חיים ויעקב
שניידר מנחם מנדיל
חייקע אשתו
שפירא יצחק
צילה אשתו
שמואל בנם
ובתם
שפיטאלפסקי לייבל
רחל אשתו
שקלובסקי שיינה חיה ומשפחתה
שרייבמן מאיר
דאבע אשתו
גבריאל בנם
ראובן בנם
שרייבמן איצקע
דורה
2 ילדים

ר׳ משה־ליב ורעיתו חנה ז״ל, איש רב פעלים ציוני, עסקן ותיק, למען קק״ל ולקרן היסוד, עלה לארץ בשנות ה־20 לא הלך לעסוק במסחר אלא נטע פרדס ברעננה. כל בני משפחתו מושרשים בעבודת חקלאות בישראל.

זה שנשאר מעירנו סוקולקה
דאס איז געבליבן פון דער פריילאכער שטאט סאקאלקע

קרן קימת לישראל

שבעה עצים
ב"יער קדושי פולין"
"חורשת סוקולקה"
נטעו ע"י
אסתר מישקינסקי, רבקה כרמלי ושמעון שטיין

לזכר נשמות:
נחמה, שושקה, גמליאל, אידה, חיים, צבי וסוניה שטיין
שנספו במשפך הדמים הנאצי

המשרד הראשי לקרן הקימת לישראל בארץ-ישראל

תיקוני טעויות

עמוד	שורה	נדפס	צריך להיות
36	למטה הערה 18	ברייסקיה	אברייסקיה
49	2	עני־רוח	עניי־רוח
70	16	עשר החברים	עשרת החבורים
87	29	וצבו	גווע
116	22	ודו־יצחק	ודוד־יצחק
130	13	שלוטנם	שלטונם
142	מלמטה לתמונה	לזדך	לזדן
183	33	לשנת	לשנה
187	1	הול	חול
209	33	בם	ביניהם
211	5		לא צריך נקודה אחרי המלה המשפחה
211	15	שמויקעס	שאיקעס
211	17	המגידים	המגיד
272	מלמטה לתמונה		בשנת 1915
273	6	שכנא קרנט	אביו של שכנא קרנט ר׳ אברהם קרנט
289	שם	צ.	דוד
290	17	שהיפיע	שהופיע
296	8	נכנסל	נכנסה
343	11	לילה	הלילה
345	9	קונדזינסקו	קונדזינסקי
345	23	לחרוט	למרוט
393	12	69199	6919
405	41	אין	איז
419	5	יודשיע	יידישע
473	שורה אחרונה	יער	זעהר
474	5	דריקענדוק	דריקענדיג
487	10	קאטאסטראפע	קאטאסטראפע
491	33	ביאליסטאג	ביאליסטאק
526	22	סעמפאטיע	סימפאטיע
536	1	גאלדליידס	גאלדגליידס
543	12	קויפשקא	קופיעטצקא
588	כותרת	בישארל	בישראל

We have written this book especially for the young generation, for our children in Israel and for you in America. The Sokolka "Memorial Book" is your Book, as well.

Do honour it and read it

The Editorial Committee

THE ENCYCLOPEDIA OF THE JEWISH DIASPORA

(To the children of our American Town-People)

You had the privilege to be born in a free state. The past of your parents is unknown to you. It might even sound strange to you the name of their old home town overseas.

Our "Memorial-Book" in which your parents took a great part, tells us about everything, that has a connection with Sokolka a little town — not for from Bialystok and Grodno. It was a typical town as hundreds similar tiny communities in Poland.

Everything was so simple, so primitive, but there was beauty in that life too.

The Sokolka Jews were very religious, they had their synagogue life and the holy Shabath, that made them forget their worries and struggles of all week long.

There were many scholars and enlightened people in Sokolka. The education was traditional, the boys learned in a "Cheder" and some of them, the brighter ones, in the "Yeshivoth". Girls learned the Prayers, some of them took Hebrew and Russian lessons from the local teachers.

There was no social life in Sokolka in those days.

The youth was not satisfied, as they did not see any "future", any chances to progress in such a small place; they were dreaming of the "large" world and they were eager to go away.

Merchants, as well as workers tried hard to make a living. They traded with the "Goim" the gentile farmers of the surrounding villages; they lived up to their profits and conceptions.

Characteristic for the Sokolka Jews was their hospitality. They gladly shared their meals with the hungry ones. They donated according to their means; everybody was willing to help a man in-need.

The first institution — a library — established in Sokolka about 1906 by a group of the Progressive Youth. The library became the centre of their life. from time to time amateurs staged theatrical performances for the library's benefit.

During the first world-war the social and cultural life in Sokolka has been changed remarkally. The youth was yerning for education and progress. various groups and political parties, Zionist and Revolutionary, as well, have been formed about that time. But the Sokolka Jews, in general, were Zionists and they have been dreaming of Zion all their life long.

Published by
The Encyclopaedia of the Diaspora
Jerusalem, 1968

Memorial Library of Jewish Communities

SOKOLKA